

MIHAIL SADOVEANU
OPERE

ACEASTĂ EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

MIHAIL SADOVEANU
OPERE
16



OSTROVUL LUPILOR * POVEȘTILE
DE LA BRADU STRIMB * ANII
DE UCENICIE

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI Nr. 733

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

Fotografie din anul 1950



OSTROVUL
LUPILOR

1941



I

Dobroge, tu ești țara «vechimii»...

Dobrogea s-ar putea numi țara prefacerilor. Oamenii și peisagiile s-au schimbat aici din veac în veac.

Nomolurile de primăvară ale Dunării sînt destul de imbielsugate, ca să împingă treptat hotarul Mării mai spre răsărit. Chilia era port maritim în veacul XV, în domnia binecredinciosului Voievod al Moldovei Ștefan. Iar cu șapte sute înainte de Ștefan-Voievod, slavii păgîni de la Kiev, adulmecînd căile de comerț ale împărăției bizantine, așezaseră cetate de scaun și grădini suspendate la Prislav. Din acele grădini Sviatoslav-Țar privea marea, bînd vin dulce dintr-o tidvă de prinț bulgar ferecată cu aur. Acuma Prislavul e mult departe de priveliștea de altădată, pe unul din cele trei brațe ale fluviului.

Deasemeni, de la Babadag pînă la Siutghiol, toate lacurile din laturea țărmlui erau în domnia Pontului Euxin. Acuma pescarii lipoveni prind crap în balta cea mare a Razelmului; în Tașaul, Duingi și Caranasuf intră la varatic, în apă scăzută, chefalii; iar pe fundul vechi al Mării, la Histria, își poartă mocanul oile și zgîrie țărani cu plugul cimitirele trecutului.

Cu alte șapte ori opt sute de ani înainte de a se arăta aici pilcurile bărboase ale slavilor, cetățile grecilor erau înfloritoare. La Histria se dezgroapă terme de mozaic și inscripții pe marmură. Gropnițele civilizațiilor coloniști ai Miletului s-au amestecat între gorganele mai vechi ale sciților.

În aceste pături suprapuse de oseminte, au aprins focuri de popas și strămoșii noștri daci, care aduceau oamenii de la miazăzi lină și griu. Au așezat apoi stăpânire romanii. Au risipit după aceea tăciuni și singe hoardele Mongoliei, năzuind, din foamete, spre asfințit. Au pus iar liniște autocratorii de la Bizanț, pînă ce au năboit dintr-o parte tatarii și dintr-alta turcii.

S-a așezat țintirim peste țintirim și vatră peste vatră. Cele din urmă valuri omenesti au lăsat gunoaie de urmași ce stau încă în ființă, față în față. Maloruși și lipoveni, găgăuzi și bulgari, turci și tatar. S-au adaos romîni, care au intrat în toate goliștile ca o apă, covirșind încet-încet trecutul.

Pe lângă neamurile pe care le-am numărat, se găsesc stropite și altele.

Am găsit așezări de nemți, care-și beau în tihnă cafeaua cu lapte, sub acest cer meridional, ascultînd fluieratul scîrțit al greierului-gras. Sînt cei mai buni și mai pașnici economi; Domnul Dumnezeu le-a hotărît să facă, la timpul lor, cumpănă răutății și silniciei goșilor, străbunii lor, care s-au petrecut și ei pe aceste meleaguri, cînd le-a sunat ora din veșnicie.

Intr-un sat — Cataloi — al cincilea grup etnic îl alcătuiesc italienii. I-a adus întăi, «din țara lor cea leșinată», cum spun moldovenii, un moșier de lângă Iași, tatăl poetului Dimitrie Anghel, și i-a așezat la Cornești. Fantazia asta a bătrînului Anghel s-a pro-

dus în decada a noua a secolului trecut, în legătură cu o încercare de cultură a orezului în țara noastră. Prorociriile băștinașilor bătrîni de la Cornești, care clătinau cu neîncredere din cap, s-au îndeplinit nu tirzie-vreme; încercările «boierului» au căzut lîngă țintirimul mașinărilor aduse din țara nemțască; «italienii» au căutat alt loc mai prielnic și mai larg și l-au găsit în Dobrogea.

Așa vin din stepele de dincolo de Marea fulgii de năgară, plutind pe vînt și coborînd semincioarele lor în pămînt mai prielnic și mai cald. Așa își caută un punct de sprijin și propășire painjenii minusculi atirnați de firele de funigei care se mai chiamă și matasa Maicii-Domnului. Așa au prins rădăcină la margini de stînci, în lumina sporită a luciului mării, migdalii, din semințe prăpădite de marinarii Arhipelagului. Așa s-au oploșit în dumbrăvi, la margini de lacuri, pe rotunzimile mormintelor scitice, sub flori străine, cicada și mantis religiosa, insecte mediteranee.

Asemenea loc de trecere din pustie cătră raiul Împărăției, caravan-serai pentru pribegi, iar Maroc de robi, tarabă de mărfuri furate, nu putea să aibă decît înfățișarea neliniștii și a tristeții. Nimeni nu știe ce-i aduce ziua de mîni; ziua de mîni e de multe ori ziua morții. Sărmana țărînă a miilor de mii de dușmani, împăcați și înfrățiți întru același destin, asupra ei bat vînturi fierbinți în vremea veri și crivățuri sălbatice iarna; zarea răsăritului e de obicei încețoșată; în celelalte părți ale văzduhului adeseori nălucește ca o zidărie ce ar da ocol singurătăților.

La Caranasuf, nu departe de cetatea îngropată a Histriei, abia apar cele dintăi flori în umezeala pripită a primăverii, și s-au și petrecut, arse de secetă.

Este acolo un colț de pământ între ape, unde se prelungește uscăciunea pînă cãtrã toamnă. Pulberea din zãri se întinde și asupra întregii priveliști, pînã ce vin alți pribegi care n-au încetat a bintui regiunea dintru începutul vremurilor și nu vor înceta s-o bintuiască pînã la sfîrșitul sfîrșiturilor : cocorii. Adaogã și ei cenușiiu penajului lor la toate — și cerului și pãmîntului ; iar tãcerii îi adaogã țipete tinguitoare cît timp se mutã, de la hrana de noapte din porumbiști, la locurile descoperite unde hãlãduiesc ziua. Cît timp rãsare și se urcã soarele deasupra mării, scînteind în legãnarea talazurilor, atita timp zborurile învirtejite și chemãrile jalnice nu înceteazã.

În alte pãrți ale continentului, toponimia se moștenește de la un neam la altul : în limba nouã, vocabulele vechi sunã ciudat și plãcut. Aici catastrofele periodice au spulberat tot ; dupã furtunã colbul s-a așezat iar, și veneticul, uitîndu-se cu ochi mirați la pustia din juru-i, a dat nume nouã apelor, cîmpiei și colinelor. Numele de azi, din preajma ruinelor nobile ce se dezgroapã, sînt îndeobște turcești și tãtãrãști.

Numirile localitãților din acest ținut mai au o particularitate.

Se aflã undeva o fîntinã cu trepte : Merdevenli-Punar. Punar sau Bunar înseamnã, turcește și tãtãrãște, fîntinã. Merdeven li — cu trepte. E un loc deosebit și rar, cãci apa bunã nu se gãsește ușor și pretutîndeni. Zidirea a fost sãvîrșitã de un om cumsecade, însã pomenirea lui s-a stîns. Totuși, s-ar fi cuvenit sã i se pãstreze amintirea. Nu i se mai pãstreazã nici o amintire : Merdevenli-Punar, ș-atît.

Nu departe de Caranasuf, lîngã movila stricatã, locul se chiamã Hakem-Punar. Aici a sãpat un oarecare om cuvios, cu numele Hakem, fîntinã ; dar nu

mai stãruiește din acel monument al dragostii de oameni nimic, absolut nimic, mãcar o cãrãmidã ori o piatrã. Totuși oamenii au sã-i mai spuie o vreme Hakem-Punar, pînã ce n-au sã-i mai spuie nici într-un fel.

Cum vii de la Constanța spre Histria, apuci intãi pe un drum de nãsip, urmînd litoralul ; dupã aceea sui pe un podiș, unde hojma bîziiie vîntul în bolindari. Dupã ce mergi și mergi pe acel podiș, vezi în depãrtare o apã linã ș-o linie de tufãrișuri. Dupã aceea linie de tufãrișuri, se înalță mormanul ruinilor Histriei, ș-apoi se increțește lacul într-un fel de vînat tulpure spre Kituc și spre Marea. Apa cea linã nu-i apã, ci fundul vãii, adicã fundul mării vechi, care se viseazã în soarele amiezii ca-n starea ei de demult. În zilele de august priveliștea asta e obișnuitã și fenomenul se chiamã miraj. Dobrogenii au o numire mai frumoasã : «apa morților» ; iar tufãrișurile în șirag sînt cocorii care dormiteazã în tihna luminii. De o parte și de alta a șiragului, cite o strajã privegheazã, cu gîtul înalțat și capul neclintit.

Înainte de a te cobori spre acea tainã în care stã incuiat trecutul, îți rãmîne în stînga drumului o imbulzealã de moluzuri, dupã aceea pietrãrii risipite. Moluzurile sînt netrebnice rãmãșiți, de care nimeni nu se mai atinge ; apele cerului și vînturile urmeazã a le împrãștia și a le asemãna cu linia ușor ondulatã a podișului. Numele așezãrii il poți întrucitva presupune dupã reflecțiile mormãite ale cãruțașului, care face socotealã cã au mai rãmas lespezi bune de cãrat în acel țintirim. Ar avea nevoie și el de douã lespezi, pentru stîlpii porții de acasã de la el. Poate-a veni într-o zi sã le ridice. Însã trebuie sã se grãbeascã, deoarece în curînd n-are sã mai rãmîie nimic. Astfel, mi

se dovedea că cimitirul de la Cazanchioi, pare-mi-se, nu mai era. Totuși era, căci, sub numele nedeslușit, continuau să doarmă drept-credincioșii, așteptînd județul de la sfîrșitul vremurilor.

Pe un muncel, în stînga drumului care duce de la Caranasuf la Ostrovul Lupilor, mai era un nume, căruia nu-i răspundea nimic: Moara lui Ali. Am aflat că ar fi fost cîndva cocoțată pe acel muncel o moară. Moara a ars-o pojarul și au spart-o volburile vîntului. Și nu era a lui Ali. Era a unuia care a omorît pe Ali.

Am să lămuresc îndată treaba asta, care pune în mirare pe orice călător. Întîmplarea mi-a povestit-o prietinel meu Panaite.

Cu toată povestea și lămurirea, numele locului n-avea noimă. Îmi închipui chiar că din pricina asta a și dispărut din circulație. Astăzi nu mai este despre el nici amintirea amintirii.

În lumina specială a acelor dezolări, filologii nu pot găsi științii lor decît o întrebuintare funebră.

Dobroge, tu ești însăși «vechimea»; însă dobrogenii vremelnici, cum poposesc aici, leapădă din vorbirea lor acest cuvînt, precum și oricare altul în legătură cu cele statornice.

II

*Se pare că pe povestitor l-ar fi chemînd
«domnu Ioniță».*

Fac socoteală pe degete și văd că se împlinesc la august ce vine douăzeci și cinci de ani de la intrarea mea pe drumul de care vorbesc, spre Ostrovul Lupilor.

Ăveam țovarăș pe Panaite, prietinel meu constănțean, vinător cu faimă, dar trăgător mediocru. Me-teahna asta și-o răscumpăra, însă, cu marea-i vrednicie la popasuri întru a organiza toate și mai ales a pune la cale cele mai sigure izbînzii pe a doua zi.

Ne ducea cu căruța Neagu Leușcan, bărbat de încredere al lui Panaite. Era un dobrogean din mocă-nimea de mult coborîtă la limanul Mării. De și avea părul înspicat, se purta încă fudul și numai cu mustață. Îmi plăcea mai cu samă încredințarea pe care o avea că știe toate. Din pricina asta nu rămînea niciodată lipsit de voie-bună și scotea oricînd, la nevoie, vorbe potrivite și istorisiri cu care să ne desfăteze.

Cei doi cai, pe care-i mîna numai cu îndemnuri de glas, erau murgi și bine rotunziți, dovadă că recolta de orz a stăpînului lor se bucurase de binecuvîntarea Domnului; iar în cozi și în coame aveau bătut și încurcat atîta scai, încît mă minunam în sine-mi; dar tăceam, neștiind bine care-i părerea lui Neagu Leușcan în privința asta. Am bănuît că nu era căruțaș de profesie, ci își prindea caii de pe cîmpuri numai ca să facă cheful prietinelui meu, cînd îi venea lui dor să iasă în sălbătăcie.

Căruța pe roate nalte suna în bucse ca din clopote. La picioare, în coșul umplut cu fîn, aveam tot tacîmul nostru de vinătoare. În chilna de dinapoi, cu o știință fără cusur, prietinel meu Panaite potrivise pachetele de provizii. Damigeana de vin, destul de prețioasă în singurătatea în care intram, în același timp mai șubredă și mai suspectă decît alte lucruri, era legată cruciș și prîponită de leuci. Am prețuit prevederea prietinelui meu Panaite mai ales după ce, părăsind dunga năsiposă a țărmlui, am intrat în zona dramatică de pe podiș. Eram nevoit să mă sprijin bine

în spătar și uneori să mă apuc cu amîndouă minile de apărătoarea lăturalnică a «zițului», ca să-mi feresc limba de mușcăături și timpla de amenințările piezișe ale căpățînii tovarășului meu. Acel «ziț» nemțesc al lui Leușcan, bine ierecat ca și întregul vehicul, părea a fi de altminteri singura concesie pe care un dobrogean cuminte putea s-o facă civilizației apusene. Arcurile, la necesitatea cărora eu cugetasem o clipă cu naivitate, ne-ar fi adus primejdie de moarte : am fi fost pe ele ca într-o luntre pe talazuri prăvălătice.

În răstimpurile cînd drumul se alina, aveam înaintea zarea tulbure a nordului ; în stînga, lumina asfințitului pe miriști calcinate ; în dreapta, departe încă, licărirea de plumb topit a lacului Sinoe.

Intr-o toamnă, cînd damigeana și trupurile noastre nu mai erau amenințate, prietinel meu Panaite dobîndi glas, înălțînd un braț însfîrșit liber spre văzduhul de deasupra lacului și mării. Acolo, în creștetul bolții, se roteau ca într-un vârtej domol nenumărați fulgi albi.

— Iși învață babițele puii la zbor, zise el.

M-am mirat :

— Cum ? punctele acelea de nea care se țes delicat în azur să fie niște oribile dihăanii gușate ?

— Intocmai, mă încredință prietinel meu Panaite. Mai bine le-aș avea în țelul puștii, într-un ghiol ferit și așa fel așezat încît să mă pot apropia de ele. În înălțimea unde plutesc acuma, par niște înșelări nevinovate, pe cînd, în cotloanele bălților, fiecare fulg pe care îl admirăm acuma devine o înfățișare a foamei neistovite.

Pe căpra sa, Leușcan aproba din cap, fără să înțeleagă bine proza înflorită a lui Panaite. E bine să se știe că prietinel meu Panaite nu era numai vînător

faimos, ci și avocat cu bun renume. În calitatea din urmă, după ani de practică, vorbirea lui dobîndise o retorică specială. Totuși Neagu Leușcan n-avea nevoie de tălmăcire, căci și el avea aceeași părere despre pelicani, exprimată însă mai simplu.

— Dă-i dracului... interveni el, că nu-s buni de nimica ; numai pagubă fac.

Știam și eu, de la autorii savanți pe care-i consultasem, că un pelican consumă treizeci și cinci de kilograme de pește, zilnic. Am intervenit, dăruind tovarășilor mei informația asta și urmînd a privi cerul, unde soarele descoperea uneori, în acel vifor sprinten, luciri rozalbe.

— Cît ai spus ? treizeci și cinci ? Nu se poate ! mi-a răspuns prietinel meu. Cine a cîntărit și unde poate intra atîta pește ?

— Intră ca în sac ! l-a încredințat mocanul ; să știți dumneavoastră că intră și mai mult. Dacă ar fi după pescari, apoi ei le-ar stîrpi sămînța. Dar eu zic ca Hoge : că are și babița rostul ei, fiind alcătuire a lui Dumnezeu.

— Ce rost ? Dacă are și asta rost, atunci primesc să fiu mitropolit.

— Nu te prinde, domnule Panaite, clătina din cap căruțașul. Hoge zice că dacă n-ar fi babița, apoi s-ar umplea peste samă ghiolurile de pește. Încă îi mai dau ajutor știuca și somnul.

— Ei, și ce dacă s-ar umplea ghiolurile de pește ? L-am cumpăra mai ieftin.

— Nu știu ; poate n-ar fi bine. Ca și cum s-ar înmulți peste măsură oamenii. De aceea binevoiește a ne da Dumnezeu nouă molime și războaie. Asta o spune tot Hoge. Are dreptate.

Am oprit discuția asta fără rost la vreme potrivită, tocmai când prietinel meu Panaite pregătea o argumentație iscusită. Pofteam să știu cine-i acel Hoge pe care-l pomenea Leușcan.

— Fie-vă milă de mine și spuneți-mi de care Hoge e vorba ?

— De Nastratin Hoge al nostru, mi-a întors cuvânt căruțașul.

— E vorba, interveni Panaite, de Mehmet Caimacam, la care ne ducem să găzduim în sara asta. E turcul de care ți-am vorbit, om cumsecade și mai ales om deosebit de turma rurală. Dacă n-ar fi un simplu turc dobrogean, care în chip stupid s-a lăsat osîndit pe nedrept, aș putea adăogi că e o personalitate, în înțelesul pe care-l dăm noi acestui cuvînt. I-am fost avocat.

— Nu înțeleg nimica.

— Ai să înțelegi cînd voi avea răgaz să-ți spun și istoria asta. E o adevărată Halimă. Fiind complicată și destul de lungă, ne-ar trebui un popas pe-o zi de ploaie, la una din ciștele din pustia asta în care intrăm. Tot mă țin de el să-i revizuiesc procesul. — Mehmet, îi zic, ai de unde cheltui, slavă Domnului, ești cel mai chiabur econom de oi de la Caranasuf. — Mulțămesc lui Alah, dom Panaite, îmi răspunde, am cu ce, dar nu vreau revizuire. — Ai putea, Mehmet, zic, să-mi spui pentru care motiv nu vrei ? — Pot, dom Panaite, îmi răspunde. Dacă revizuim, oare îmi vin înapoi anii pe care i-am prăpădit ? și se face lumea mai bună ? și judecătorii n-au să mai greșască ? Nu, dom Panaite, dacă revizuim, nu se întîmplă decît atîta, că Mehmet Caimacam rămîne cu mai puține parale la chimir. Adică tot turcu plătește, pentru că n-a

fost vinovat. — După asemenea vorbe poți înțelege de ce i-au pus oamenii porecla pe care ai auzit-o.

Neagu Leușcan ascultase cu luare-aminte.

— Hm ! clăti el din cap ; turcu nu vrea să mai dea altă dajdie. Nu face rău și are dreptate. Dar noi l-am botezat Nastratin mai cu samă pentru pildele pe care le spune la moscheea lor. Îl ascultă tatarii mai dihai decît pe hoge cel adevărat. Las' că acela e bătrîn și surd și abia se tîrîie de colo-colo. Așa că slujitorilor lui cit și gospodarilor tatari de la Caranasuf mai ales Mehmet le dă povețe, după legea lor păgînească. Da-i bună și legea lor, că-i învață să nu facă rău.

Prietinel meu Panaite a făcut un gest larg, ca și cum ar fi pus concluzii :

— Poftim ! iată cu cine ai de-a face.

— Inșă, urmă Neagu Leușcan, noi porecla nu i-o spunem în față, că nu-i place. Știți domniile voastre că turcu nu-i ca romînu. El nu rîde, nu bea, nu joacă, nu se luminează la o petrecere. Acesta ascultă șagile noastre și nu i se cîntește un fir din barbă. Îl aud mormăind, îl văd rinjind, — dar de rîs nu s-a pomenit să ridă. Stă și se gîndește, stă și se gîndește, și, din cînd în cînd, scoate cîte-o vorbă. Adevărat că vorba pe care o scoate e bună. Domnule Panaite și domnule Ioniță, eu socot că Mehmet acesta Caimacam va fi fost în tinereța lui la învățătură. Înțelege tot ce-i scris în cartea lor.

— Ai cunoscut bine, Neagule ; pe cînd era copil, a învățat într-o școală de hogi.

— Atuncea, domnule Ioniță și domnule Panaite, Nastratin al nostru e filosof sadea. De aceea — sfîrși căruțașul zîmbind pieziș — nu vrea să-și revizuiască procesul.

Schimburile acestea de cuvinte le-am avut cît au umblat caii în pas prin viroagele platoului. Ne impresura de pretutindeni singurătate posomorită. Nu se zărea țipenie de om cît bătea ochiul. Cînd am dat să cîșorîm spre fundul vechi de mare și spre ghiolul de la Duingî, au început a se stîrni și a se învălui în zbor cocorii. Dincolo de balta Duingî, se prevedea satul prin pulberi. Tot înainte, pe o înălțime, Caranasuf. Rari ființi omenesti se arătau prin picla aceea de stepă : păreau depărtate în oglinda tulbure a unui vis. O clipă a năzărit apa morților spre mormîntul vechii Histrii. Peste cuibarul de foc care ardea în Sinoe, treceau în zboruri grăbite convoiuri de rațe sălbatice. Mai în fund, un șirag de lebede plutind lin.

La Caranasuf, Panaite a oprit în fața primăriei ; avea nevoie de părintele Ilarie, ca să-i ceară niște lămuriri pentru un proces al cuvioșiei sale. Vătăjelul a ieșit șovăind dintr-un cotlon al somnului și ne-a privit ca de departe. Ce este ? — părintele Ilarie nu-i ; — părintele Ilarie e dus la Constanța. — De ce-i dus la Constanța ? — E dus la Constanța pentru că are treabă la Constanța. — Primar nu-i, notar nu-i, alt-cineva nu-i ; — unul e la porumb, altul la moară, altul după niște cai rătăciți. Tatarii prin bordeie ca niște soboli. Nu-i nimeni. Iar dacă vrea cineva să cunoască ce treabă are părintele Ilarie la Constanța, apoi să afle că părintele Ilarie s-a dus la un avocat : unul Panaite Cîmpanu.

Prietinul meu Panaite a ris :

— Așa ? atunci află, șefule, că eu sînt acel Panaite Cîmpanu.

— Să fii dumneata sănătos, dar eu nu te cred. Noi sîntem aici și acel avocat e la Constanța, și s-a dus să stea cu el de vorbă părintele. Dacă nu mă credeți pe

mine, puteți întreba și pe doamna preteasă. Dar nici dumneai nu-i acasă. E dusă cu docărașul la Casapchiosi, la o soră. Părintele a luat trăsura cea mărișoară, cu doi cai, iar dumneai s-a dus cu docărașul. De mirare lucru.

— Ce-i de mirare ?

— Că te chiamă și pe dumneata tot Cîmpanu și tot Panaite. Să fii frate cu avocatul nu se poate, că-i tot același nume de botez. Să fii altul, nu te-ar chema Cîmpanu. Dumneata ai să faci cu mine încă o șagă ș-ai să mă cinstești c-o țuică.

Omul ne-a privit bucuros cînd și-a primit bacșișul și a clipit cu veselă înțelegere dintr-un ochi. Ii plăceau oameni ca noi, care încurcă lucrurile cu vorbe de petrecere.

După ce-am plecat, Neagu Leușcan a suspinat cu năduf.

— Oi-oi ! — a înginat el ; — Domnul Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut. Acesta-i unu Arvinte, un pripășit de prin lume. Nu știe nimica, nu înțelege nimica, și-i slujitorul statului. Despre el a spus Caimacam al nostru că, într-o lume de griji, numai nebulului nu-i pasă, căci socoate să facă bun negoț cu peștele din marea. Din pricina lui Arvinte, prostia-i ieftină în sat la Caranasuf.

— Are haz Nastratin, am zîmbit eu ; însă nu pot spune că nu mi-a plăcut și neorînduiala în care-și ține Arvinte părul, parcă ar ieși dintr-o spaimă ; deasemeni îmi place și cum și-a zugrăvit nasul cu roș...

Leușcan a lunecat spre mine o privire, din care am înțeles că stima pe care o acorda facultăților mele nu era prea sus. Indată a strunit caii și i-a îndemnat, fără să-i atingă cu iușca. Prietinul meu Panaite m-a lovit ușurel cu cotul, sfătuiindu-mă, în cea mai civilizată

limbă occidentală, să fiu om serios... Leușcan a tușit ușor și a rămas ginditor pînă la Moara lui Ali. Mai stăruia din ea un schelet ars, pe zarea dealului. Chemase ațiția ani vîntul cu brațele-i în cruce și măcinase grîu și porumb pentru satele din preajmă; acuma șuiera adierea serii în inima-i pustie.

Tovarășul și prietinel meu Panaite mi-a atras atenția asupra felului cum trebuia să se pronunțe numele demult-răposatului bandit dobrogean Deli-Ali.

— Trebuie să lungești silaba penultimă și să pui accent scurt pe ultima, așa ca să iasă sunetele pușintel cîntate: Deeli-Aali. Acest Deli-Ali a fost multă vreme spaima șleahurilor de la Niculițel și Babadag, pînă încoace spre Razelm și Sinoe. Am să-ți spun eu și istoria asta odată cu cealaltă, pe care ți-am făgăduit-o; amîndouă sînt legate; și ai să te miri că într-o pustie ca asta se pot petrece asemenea fapte.

— Bine, s-așteptăm acea zi de ploaie, am oftat eu. Pînă atuncea, ca un meșter ce ești, te rog să binevoiești a-mi spune ce facem pe ziua de mine.

— E-he! s-a amestecat Neagu Leușcan, mine, cel care-i bun țintaș pușcă numaidecît dropoiul.

Am înțeles din aceste vorbe ascunse că, după părerea lui, pe care-o ținea numai pentru sine, cel care-i bun țintaș nu eram eu.

După ce a îndemnat iar caili, a mai întors o dată capul spre ruina morii de vînt, hotărît să așeze și el adaosul lui în istoria asta.

— Deeli, a zis el, întonînd întocmai ca Panaite, însemnează, în limba lor, nebun. S-a aflat la proces că acest Ali Hoț Nebunul ar fi fost un nepot de vară al nevestii lui Caimacam, și că Mehmet Hogeia, ca un filosof ce se află, țînîndu-l de rău și muștrîndu-l la vreme pentru răutățile lui, i-a prorocit care era să-i fie

sfîrșitul: «Tu n-ai să mori de ștreang, bre Ali, i-a zis el, decît dacă-i scris în catastif, la Alah în cer, ca să mori de glonte». Precum s-a și văzut. Iar acel glonte a fost de argint.

— Așa? m-am prefăcut eu mirat, adicătelea pe uci-gaș l-a plătit stăpînirea?

Leușcan m-a privit iar pieziș; dar după o clipă s-a luminat.

— Poate să fie și așa, s-a împăcat el.

III

Povestitorul ajunge la o așezare de păstori, în pustie, și nu-i zice nici «domnu Panaite»...

Pe cînd înaintam astfel spre oțacul nostru de sară, pălăvrăgînd vrute și nevrute, se juca între mine, căruțaș și prietinel meu Panaite o comedioară de oarecare haz.

De cîte ori Neagu Leușcan, care mă vedea pentru întăia oară în viața lui, îmi spunea pe nume: «domnule Ioniță», prietinel meu avocatul constănțean îmi adresa un zîmbet de înțelegere amuzată, căci numele meu nu era acesta, și nu știu de unde și cum îl scosese Leușcan. Avea el pesemne o încredințare a lui că nu mă poate chema altfel. Mă asociam și eu la veselia subțire a lui Panaite, însă «tot hazu își are și necazu», cum ar fi zis filosoful de care vorbisem în ziua aceea. Trufia mea de om pe care îl chiamă cu totul altfel decît «domnu Ioniță» mă împungea să dau uneori replici indoielnice automedonului nostru, ceea ce îl îndemna pe el să aibă acele căutături piezișe pe care i le observasem și reflexii *in petto* pe care i le bănuiam.

— Ehe, doamnă Ioniță, să aibă alții atîtea puști...

Cugetarea aceasta, exprimată cu nevinovăție prefăcută, mi-a îndreptat-o Leușcan atunci cînd cel dintîi iepure a izbucnit dintr-un tufăriș de boz din marginea drumului și-a apucat-o pe un îmaș gol fără de sfîrșit, tot cătră apus. S-a dus în copce pînă ce a devenit cu totul mărunț și-i păreau urechile mai mari decît el; pe urmă dintrodată l-a înghițit depărtarea.

Pustii locuri, de vreme ce un iepure a putut să-și facă tihna în covrul lui, nesupărat pînă la acea oră a după-amiezii.

Făceam observația aceasta, pe care a prins-o numai decît căruțașul.

— D-apoi cine umblă prin asemenea sărăcii fără stăpîn... a zis el. De-acuma pînă la ciștele lui Nastratin al nostru nu se găsește fir de umbră nici pentru om, nici pentru dobitoc. Avem o întinsoare de două ceasuri pînă acolo. Și-apoi găsim perdele de stuț pe care le-au alcătuit ciobani de-ai noștri și fintini în preajma unor bălți. Iaca, înspre acea așezare ome-nească se duc acești vultani hoitari pe care-i văd în înălțime.

Pluteau într-adevăr trei vulturi cu aripile larg deschise pe vîntul de sub nouri.

— Iar dropiile — se întoarse Panaite la subiectul nostru și la puștile mele — caută tocmai asemenea goluri...

— Fiind pasere de pustie... complectă Leușcan.

Cele «atîtea puști», pe care le tălmăceam eu prietinelui meu Panaite înainte de saltul iepurelui, nu erau decît trei. Două erau arme pentru halice. A treia, și mai cu samă despre aceea se interesa avocatul, era o carabină ușoară cu lunetă, pe care aveam intenția s-o încerc, împotriva dropiilor, de la depărtare.

Contemporanii cărții lui Odobescu *Pseudokynegeticos* nu-și puneau față de acest mărșăvînat problema loviturii de armă, cît problema apropierei. Într-o întindere dreaptă și goală, orice arătare neobișnuită dă spaimă acestor paseri sfioase. Ciobanul cu oile, asinul cu tărhatul, cîteva vite costelive, rareori căruța cu cai a unui mocan sînt singurele elemente ale priveliștii lor, atîta timp cît își clocesc ouăle și-și călăuzesc puii. Așa încît silueta cu totul străină a vîntătorului le ține atente și gata să se retragă în singurătăți mai afunde. Deci vîntătorul viclean se asociază cu turma de oi sau cu animalele slobode, care înaintează domol în pășunea lor, și se apropie. Dar cîtă strădanie trebuie pentru asta și de cîte ori aceste strădanii rămîn înșelate! De aceea vîntătorul care se întoarce la popas ducînd în spate o dihanie de cincisprezece kilograme e sărbătorit ca pentru o ispravă eroică.

În ce mă privește, îi explicam eu prietinelui meu Panaite, sînt partizanul loviturii cu glonte de la distanță. Pînă la o limită, mă pot apropia cu căruța. Pe urmă nu-mi rămîne decît să cercetez cu binoclul, ca să deosebesc dropioiul. Lovitura are importanță mai mică.

Leușcan a avut un oftat mîhnit, adresîndu-și fără îndoială în sine o anumită vorbire mută. El era de părerea vîntătorilor vechi. De aceeași părere era de altminteri și avocatul, care nu se bizuia decît pe apropiere și pe pușca lui cu cocoașe. Era o pușcă pe care o păstrase din tinereță și căreia el îi spunea «baba».

— Cîte isprăvi am făcut eu cu baba mea la dropii, mi-ar trebui zile și nopți să ți le istorisesc.

Căruțașul interveni, entuziasmat:

— Îți aduci aminte, domnule Panaite, de dropioiul acela de la movilele de sub Caranasuf! L-am pîndit și

I-am așteptat jumătate de zi. Erau să mi se bolnăvească de sete caii.

— Ciți alții! suspină melancolic prietinel meu Panaite.

Cum e obiceiul vânătoresc, această amintire numai-decît ar fi urmat să deștepte altele. Panaite era vînător cu faimă, dar în același timp era și un om foarte onest. Rămase deci la suspinul lui, lăsînd fantaziei mele libertatea de a-i atribui mari și repetate isprăvi.

Deci înțelegeam, așa cum înțelege bărbații din breasla noastră, că expedițiile lui cele multe la dropii se fixau într-o singură izbîndă. Ca să-i asigur deplin superioritatea lui asupra mea, i-am mărturisit că eu încă nu m-am învrednicit a dobîndi asemenea trofeu. Prietinel meu Panaite m-a privit cu recunoștință. Neagu Leușcan s-a crezut obligat să-mi dea, cu tot respectul, un sfat :

— Eu zic așa, domnule Ioniță, să faci și dumneata așa cum fac toți vînătorii noștri.

Înțelegeam și asta : că toți vînătorii săi se rezumau în prietinel meu Panaite.

— Vra să zică, reveni constănțeanul, dumneata vrei să tragi în pasere cu glonte și încă și în depărtare ?

— Luneta îmi apropie vînatul, am încercat eu să-i lămuresc.

— Ndê... făcu el sceptic.

La afirmația că luneta armei, pe care o aveam într-o tășcuță și se vedea a nu fi decît un fleac nemțesc, ar putea săvîrși asemenea ispravă, adică «să apropie» vînatul, Leușcan și-a lunecat în laturi privirea lui furisă, mai semnificativ decît oricînd.

Am încercat a da oarecare explicații asupra sticlelor optice. Era vreme pierdută zadarnic. Deci m-am veselit și eu, adăogînd că, la urma urmei, am destulă petre-

cere și destulă răsplată a ostenelilor mele văzînd dropiile de departe și asistînd la apropierile dibace, întîrziat șerpuite ale prietinelui meu Panaite, cu «baba» lui.

Atuncea, satisfăcut însfîrșit, căruțașul nostru a ridicat codriștea biciuștei, îndreptînd-o înainte în fundul zării și arătîndu-ne un cîrd de opt ori zece dropii care zburau în curmeziș, spre soare, schimbîndu-și locul asupra nopții.

— Nu mai avem mult pînă la așezarea lui Mehmet, a adaos el.

Nu mai aveam mult nici pînă la scufundarea soarelui în niște nouri stratificați pe orizontul apusului. Lumina fulgerată asupra lor îi tîvea cu o dungă de pojar, ceea ce, după cunoștințele căruțașului, era un semn pentru vremea de a doua zi.

— La noapte poate să pornească vînt, ne-a încredințat el ; iar vîntul poate-a aduce ploaie. Avem nevoie de ploaie, a continuat el, întorcîndu-se jumătate spre noi.

Ca vînător, de și mai puțin vechi ca prietinel meu Panaite, știam de mult că nevoia și dorința determina de cele mai dese ori prognosticurile păstorilor și plugarilor asupra vremii. Deasemenea știam că un vînător trebuia să vadă neapărat în semnele aceluia apus, dimpotrivă, o vreme foarte prielnică expedițiilor cinegetice.

Intr-adevăr, Panaite și-a amestecat și el adaosul lui :

— Ba eu cred că o s-avem vreme frumoasă.

Ne-am isprăvit drumul în aceeași dezolare de bărăgan și am ajuns după asfințitul soarelui la stîmile turcului. După cît mi se explica, Mehmet Caimacam avea mai multe așezări în regiunea aceea. Una, pentru vremea iernii, se afla în baltă, la Ostrovul Lupilor.

Alta era mai încoace de Ostrov, sub un deal și nu departe de un tău, ce părea fără scurgere.

Am văzut șandramale și țarcuri de stuf în coasta dealului. Dinaintea unei colibe ardea un foc de trestie cu pălălăi lungi : acolo era sălaşul baciului. La țarcul larg, minzărarii aduceau minzările, ca să le vire la strungi, pentru mulsoare. Bărbați puternici, cu sarici și cușme mari, slobozeau îndemnuri de glas și fișci-turi. Din colb și fum s-au repezit asupra căruței noastre zăvozi, cu ragilă la gît. Flăcăuși de la strungă au ieșit alergînd, ameninșînd cîinii cu sudălmii și apoi imblinzindu-i.

În urma flăcăușilor s-a arătat și-un bătrîn cu înfățișare străină, purtînd turban alb și halat mohorit. A dat un răcnet și dulăii s-au tupilat la pămînt, cu boturile pe labe.

Căruțașul nostru a zis :

— Acesta-i Gulfi Tatarul, credinciosul lui Caimacam.

Omul s-a apropiat de noi și ne-a salutat c-o temenê, însoțită de vorbe turcești. Apoi ne-a privit, rînjind cu prietinie.

Ne-am coborît din căruță.

— Domnu Panaite de la Kiustengê — s-a bucurat bătrînul Gulfi. — Cu oaspe nou ? s-a ploconit el spre mine. *Salam-aleicum !*

— *Aleicum-salam !* i-am răspuns eu cu gravitate.

Gulfi mi-a făcut a doua închinăciune. I-am întins mîna. Înainte de a răspunde la politeța mea, bătrînul s-a grăbit să-și șteargă degetele-i negre de turul șalvarilor.

— Acasă e prietînul meu Mehmet ? a întreat avocatul, după ce a îndeplinit și el ritualul stringerii de mînă.

Gulfi a săltat în sus fruntea :

— Ne ! Mehmet nu-i aici. Astăzi e vineri. În asemenea zi Mehmet e în sat, la moschee.

— Însă am primit răspuns că ne așteaptă.

— Aștept eu în locul lui, a rînjit Tatarul. Vă roagă, dacă sosiți înaintea lui, să-l iertați. Cred că descalecă și el cît de degrabă, înainte de a asfinți luceafărul de sară.

Bătrînul ne-a ajutat să ne coborîm boclucurile din căruța mocanului și, cu ajutorul flăcăușilor, ni le-a îndrumat spre coliba stăpînului, lîngă coliba și gospodăria baciului.

Credinciosul lui Caimacam a făcut un gest de poftire :

— Ca la dumneavoastră acasă...

Era cam strîmt, mirosea a brînză afumată. Încă perea era împodobită cu poclăzi mocănești, însă avea și o vetriță pentru cafea neagră. Deasupra vetriței se încrucișau o șușanea și o sabie încovoiată, înflorite cu argint, după moda armurierilor de la Damasc. Sabie și șușanea, vechi și în neputință de a mai sluji, mi se înfățișau nepotrivite cu poclăzile, mai degrabă era în rostul ei o carabină scurtă cu repetiție, răzimată de pîrete și la îndămină, în apropierea vetrei — cu toate că și aceasta se desfăcea cu totul de tabloul aceluia interior simplu și arhaic.

— Dacă nu doriți să așteptați pe Mehmet, vă putem pregăti mîncarea, ne ispiti Gulfi bătrînul ; Dănilă baciul nostru știe să facă bun balmuș.

— Bun într-adevăr, a încuviințat avocatul, dar noi poftim s-așteptăm pe Mehmet Caimacam.

— Voia dumneavoastră e la noi poruncă, s-a închinat Tatarul. Pînă ce vine stăpînul, poate aveți plăcere să vă răcoriți cu cîte-o cupă de jintiță înăcrită. Are

Dănilă baciul tigve de jintiță pe care le ține la răcoare în fundul hrubei, sub deal.

— Acolo-i bine de dus damigeana noastră de vin, își aduse aminte prietinel meu.

— De aceea am eu singur grijă; pînă mîine pe vremea asta capătă răceala pămîntului. Iar acuma, dacă pînă ce vine Mehmet vi-i cumva urît, poftim la focul lui Dănilă baciul, ca s-auziți felurite vorbe despre unele și despre altele. Numai puțintel să mai îngăduiți pînă se isprăvește mulsoarea și se pun în rîndială toate, ca să fie mulțămît Mehmet cînd va veni.

După ce s-a retras Gulfi Tatarul, m-am întors cătră prietinel meu Panaite și i-am arătat mirarea mea că un străin, dintr-o nație care trece drept sălbatică și refractară, se poate exprima așa de corect și curgător romînește.

Aveam dreptate să mă mir — m-a lămurit prietinel meu Panaite, — însă mirarea mea are să se împuțineze, fără îndoială, cînd voi afla că Gulfi, ca și stăpinul său, și-a dus viața și și-a făcut afacerile numai cu mocanii. Indeletnicirea lor cu oile a început din tinereță și nu s-au despărțit nici unul de altul, nici de oi, nici de ciobanii ardeleni decît un răstimp, cînd Mehmet Caimacam a avut cel mai mare năcaz și cel mai mare val din viața lui.

Ne-am desfăcut armele, ne-am rînduit merindele; am pus deoparte două ocă de halva pe care le aduceam în dar turcului, și s-a făcut sară. Larma a conținut, pulberile s-au potolit. Am auzit un glas gros lîngă focul de-afară ș-am înțeles că s-a apropiat în preajma noastră baciul Dănilă. Aveam și pentru el cîteva pachele de tutun tare, cu care să-și îndoape luleaua cînd stătea la taifas.

Am ieșit din coliba stăpinului și am făcut cunoștință cu baciul, întrebînd foarte puține vorbe și forme. Cum a primit de la mine tutunul, ne-am găsit prietini. Pentru ca toate întîmplările să-și păstreze logica ciudată, bătrînul, odată cu darul pe care i-l făceam, a acceptat că-l cunoșteam și mă cunoaște, deci s-a crezut obligat să-și aducă aminte de niște isprăvi de altădată ale mele în aceleași locuri. Asta l-a făcut să scoată din amintirile lui tulburi un nume; am devenit deci pentru el «domnu Panaite»; pe cînd tovarășul meu rămînea domnu avocat Cîmpanu. Bucurîndu-mă împreună cu prietinel meu de acest spor ce se adăogea, pe lîngă «domnu Ioniță», titlurilor mele, l-am privit pe moș Dănilă cu cită bucurie și în același timp cu cit tact își îndoapă cu tutun proaspăt luleaua de lut cu căpăcel de alamă.

Moș Dănilă era un om cit trei: nalt și lat în spete și cu foalele revărsate, pe care abia le stăpinea chimirul lat de piele. În acel chimir, «care ținea minte foarte de demult», se aflau tainic ascunse sau aninate la vedere o mulțime de unelte ale vieții păstorești, moștenite de la strămoși care le-au născocit cu multe mii de ani în urmă. Cămașa curată ca helgea îi era suflecată la minici și desfăcută larg la piept. Pletele, tușinate pe frunte și la ceafă, îi erau unse cu unt. Se purta bărbierit din proaspăt ca un june amorezat, și mustața îi părea ca de omăt pe obrazul rumenit. Era un baci în putere și bine hrănit, ca toți bacii. Nici nu se cuvenea să-i treacă în darn prin mină atîta dulceață a turmelor, fără să nu rămîie ceva și în ființa lui.

Cum și-a isprăvit de dichisit pipa, a ridicat asupra noastră ochii streșiniți de sprîncene sure și ne-a văzut singuri. Atuncea a strigat cu glasul-i cumplit:

— Măi feciori, dați-vă incoace și creșteți focul. Să vie la domni și tatarii.

Au venit cițiva feciori care n-aveau treabă în acel ceas. Erau toți croiți pe calup mare și purtau cămăși grase, spălate în zer.

— Adame, a poruncit Dănilă baciul, tu du-te și adă o tigvă din fundul hrubei, ca să se răcorească oaspeții noștri.

Am mulțămît baciului pentru bunăvoința lui și ne-am așezat în preajma focului, pe bolovani. Erau pietre cioplite, rupte de la vreo clădire cine știe cit de veche, îngropată de troienele anilor. Am pipăit și-o frîntură de inscripție și m-am așezat mai bine. M-am așezat foindu-mă și căutînd poziția cea mai potrivită, așa cum am observat că face Dănilă baciul.

S-a înfățișat și bătrînul Gulfi, cu rînjetul lui prietinesc. Al doilea tatar sămăna la îmbrăcăminte cu Gulfi, însă era mai puțin vîrstnic, cu barba țapoasă și încărunțită numai. Am înțeles că-l chiamă Șaban, și la cele dintăi schimburi de vorbe s-a dovedit că vorbește stricat limba oierilor mocani.

Ne-am răcorit cu jintiță înăcrită.

— Bună, domnule Panaite? m-a întreat pe mine moș Dănilă.

— Bună, i-a răspuns prietînul meu constănțean.

Eu i-am făcut semn cu capul că-mi place și el a fost mai mulțămît de semnul meu decît de vorba avocatului. Căci avocatul era avocatul, iar eu eram «domnu Panaite», care i-am adus tutunul.

În șovăirile începutului, am căutat să statornicesc un subiect potrivit și am întreat, cu dibăcie:

— Moș Dănilă, ce-i cu lupii?

— Aha! cu lupii din Ostrov? s-a veselit baciul. Pare-mi-se că mai ales pe aceia i-ai știut dumneata,

domnule Panaite... Apoi dintr-înșii, încă de-acu doi ani, n-a mai rămas decît numele. Atîta i-am hăituit, încît de la o vreme n-au mai putut răbda și ciți au mai rămas s-au depărtat de așezările noastre. Dar acuma avem să batem cu ei război în altă parte. La depărtare de patru ceasuri de umbulet a oilor cătră asfințit, îmi spun feciorii că s-ar fi aflînd patru haite fătate în niște tihării încilcite cu spini. Din patru vetre ale acelor haite au să iasă la război, să zic, douăzeci de lupani. Apoi am mai oblicit și cătră Sarichioi de alte lupoalice cu căței. Să zicem că și-acolo s-or isca vreo douăzeci de luptători; dar hai să socotim că, dintre ei, unii și-or face slujba la lipoveni în sat: pe lingă oi, mai găsesc acolo porci și gîște. Ne rămîn și nouă destui dușmani. De aceea am pus noi ragile cînilor și i-am hrănit bine, ca să le dăm virtute. Mai avem baltaguri și pistoale; numai să nu fie iarnă prea tare, c-atuncea foamea îndeamnă pe sălbătăciuni să fie mai îndrăznețe și mai crîncene. Apoi mai avem nădejde și-n Mehmet Caimacam: el are puști cu gloanțe și-i bărbat fără frică.

— Ia babă Dănila, a urmat la cuvînt Șaban Tatarul, după ce baciul a contenit; îți aduci aminte de iarna cînd au venit lupii asupra cîrlanilor și au stricat o mulțime de cîrlani? Atuncea, trei săptămîni i-a prigoniț Mehmet, cu oameni și cu puști, și, după trei săptămîni, am avut de argăsit multe piei ale lor.

— Pentru argăseală eu le sînt meșterul, s-a lăudat Dănilă baciul.

— Vezi tu, babă Dănila, a reluat Tatarul; cînd e vrednic stăpînul, știe să-și aleagă oameni după sama lui, care-l slujesc bine. Iar dacă stăpînul e ticălos, nici slugile lui nu fac multe parale. Cum a spus odată

Mehmet: Cînd iese hoguea în drum pentru treaba cea mică, apoi se îndeamnă lîngă el tot satu cu cea mare...

Căruțașul nostru s-a veselit numaidecît de vorbele groase și naive ale Tatarului, pe care eu nu le pot reda decît cu eufemisme.

— Iar dacă hoguea nostru e cuviincios, a sfîrșit Șaban, și satul păstrează cuviință.

— E bun proverbul lui Nastratin Hoguea, a încuviințat prietinel meu Panaite, însă e prea turcesc.

— De ce, bre efendi? s-a mirat Tatarul, cu nevinovăție. Asta bună zicală. Tătărește vine cîntat.

— Adică e în stihuri, l-am aprobat eu.

— Intocmai așa, s-a bucurat Șaban de sprijinul pe care i-l dădeam. Ș-a mai spus Mehmet: Hoț cu hoț s-adună și om detreabă cu om detreabă. Asta-i pentru babă Dănila și pentru feciori care slujesc cu dreptate. Iar de lupi tot Mehmet a spus: Sfîrșitul lupului pe masa blănarului.

— După ce trece prin argăseala mea... s-a fudulit baciul Dănilă, iarăși.

În acel ceas, pe cînd noi ne urmam statul la foc cu voie-bună și stelele umpluseră bolta cerului, iar luceafărul coborîse pe zarea asfințitului, cîinii au dat glas și-au făcut puțină larmă, după care au tăcut. S-a auzit tropot de cal.

— Vine Mehmet... s-a veselit Gulfi Tatarul, săltîndu-se din locul lui.

S-au ridicat și ceilalți slujitori. Stăpînul locului și-a oprit harmasarul negru și a descălecat în pripă. Și-a pus mîna streșină la ochi, cercelînd pe cei din preajma focului și încercînd să deosebească obrazuri străine. Ne-a cunoscut și a salutat grav:

— Bună vremea; mă închin cu plecăciune la cinstiții musafiri...

Șaban Tatarul a apucat friul și s-a dus cu harmasarul prin ușa de umbră care despărțea noaptea de foc.

IV

Unde s-arată Mehmet Caimacam, căruia îi zice «Nastratin Hoguea».

Omul care slătea înaintea noastră părea să aibă cincizeci și cinci de ani vîrstă. Imbrăcămintea îi era amestecată. Pantaloni cvropienești în cizme de călărie, însă ilic scurt fără mînici, și brîu de o culoare ruginie. În faldurile acelu brîu subțire curgea un lanțug fin de argint care îi era trecut pe după git și reținea undeva un ceasornic, ca pe o vietate. În cap fes, înfășurat cu un saric de muselină albă. Obraz bronzat, pe care i se rotunzea podoaba sură a bărbii.

Avea în el ceva athletic, însă nu în înălțime, ci în laturi și înspre pămînt, în mușchii bine legați de la grumaji pînă la șale și glezne. Ținea în cotul stîng, pe șold, pistoalele scoase de la coburi, însă aceste scule amenințătoare erau în vădit contrast cu ochii. Sprîncene negre și dese peste barba sură și subț aceste sprîncene ochi migdalați și remarcabil de blinzi, clipind rar și c-un fel de lene.

Mărturisesc că, după atîtea aluzii din ziua aceea, eram prea curios să cunosc pe acest Nastratin al singurătății. Mă așteptasem poate să văd altceva, dar ceea ce vedeam nu-mi dispăcea.

Din prima clipă, Mehmet Caimacam s-a dovedit a fi un vrednic gospodar și amfitrion.

A ascultat întâi sămile pe care i le dădea în puține vorbe șoptite credinciosul său Gulfi Tatarul. Apoi îndreptă o privire fără zîmbet, dar amicală, spre meșterul cel mare al stinei :

— Balmuș bun este, babă Dănilă ?

— Indată ce se poruncește, este, răspunse cu glasul-i gros mocanul.

— Am adus lui babă Dănilă glaia lui plină cu vinars.

— Mulțam frumos, Mehmet.

— Să fii sănătos, babă. Acuma vreau să cunosc de la Șaban, celalalt meșter al meu, dacă-i gata chebapul. Șaban știe să potrivească bine friptură de berbece. Să vie Șaban, să spuie ce-a făcut.

— Ia Mehmet, răspunse Șaban din umbră, am pus la vreme în groapa mea rădăcinile de salcie ș-am copt potrivit butul de batal. Cind dai poruncă, îl pun pe tabla.

— Bună vorbă, Șaban. Poftesc pe cinstiții oaspeți la mine în colibă. Să mulțămim lui Alah pentru toate și să-l rugăm să ne mai dea un ceas de tihnă.

Bun lucru după arșiță, zguduituri de căruță și trudă, să te așezi pe poclăzi în acel ceas de tihnă de care vorbea stăpînul cîșlei. Ni s-a pus dinainte balmușul : mămăligă cu zer, unt, ouă și brînză ; ș-o friptură dintr-un șfert de batal. Se afla între noi din grăsimea și dulceața acelu pămînt dobrogean o cantitate de cinci ori de șase ori mai mare decît ne făcea trebuință. Era mai întâi o mare indestulare a ochilor, o plăcere mai mare decît actul fizic, care e intrucîtva brutal. Am gustat din balmuș : un deliciu ; apoi am scos c-un cuțit foarte ascuțit o felioară

bine prăjită din coapsa de berbece : am gustat ș-am dat laudă lui Șaban Tatarul.

Mehmet a gustat și el puțin ; m-a privit în tăcere ; s-a bucurat că-mi place și nu m-a mai îndemnat să trag în taler ori să mai scot o halcă. Panaite era foarte flămînd și făcea repetată cinste ospățului. Am observat că jintița înăcrită e cu mult mai bună după o felie bine prăjită de batal, decît poate fi în oricare altă împrejurare. Am sorbit pînă la fund cupa. Mehmet nu m-a mai îndemnat, dar s-a grăbit să toarne a treia oară din tigvă prietinului meu avocatul constănțean.

Ca bun credincios, stăpînul locului își făcuse toate datoriile ritualice înaintea cinei. Murmură un cuvînt de mulțămire la sfîrșit cătră Dumnezeuul său, ridicînd ochii spre streșina de stuf. Apoi suspină :

— Eg-hee...

Prietinul meu Panaite se mai îndirji un răstimp împotriva unui nesaț imaginar ; opera lui Dănilă baciul și a lui Șaban Tatarul rămaseră tot în putere. Se vedeau în fumegarea de afară a focului de stuh umbre de oameni trecînd ; mai departe răsuna o chemare ; murmurul de tălăncuțe al oilor picura cînd și cînd ; încet-încet acea tabără de păstori se liniștea.

Noaptea era așa de tihnită încît lumînările de seu, care ardeau în sfeșnice de lut în preajma noastră, înălțau limbi de flacără care abia oscilau.

Gulfi Tatarul intră ca să ridice tablalele încărcate încă. După ce se făcu liniște deplină în tîrlă, urechea mea prinse dintrodată zvonul imens și domol al miliardelor de tomniți care umpleau noaptea de august din întreg cuprinsul imașurilor calde.

Mehmet îmi păruse tot timpul dus pe gînduri și, în aceeași vreme, aveam impresia că mă prîvește

stăruitor. Apoi, c-un gest de rugămintă, pofti să-mi vadă armele. Îi interesa mai ales carabina. În vreme ce o desfăceam și i-o prezentam, ochii lui leneși se opriră asupra inelarului meu de la mina stîngă, în care purtam o verigă de aur cu pecete. Îi trecui și veriga, pe care o privi de-aproape ținînd-o delicat numai în două degete ale mîinii drepte, pe cînd pe brațul stîng păstra carabina.

— Frumos juvaer, îmi zise el, înapoindu-mi veriga. Nu trebuie să fie mirare, urmă el, că am plăcere să corcetez asemenea lucru. Am fost în tinereța mea calfă de juvaergiu în Pera. Ceasornic vechi, vadași el, urmărindu-mi mișcările pe cînd cercetam ora.

I-am trecut o clipă și ceasornicul. L-a cumpănit, prețelindu-i oarecum cele două capace și urmînd a păstra în aceeași mîna carabina.

— Am umblat mulți ani cu asemenea jucării delicate, suspină el.

Interveni prietinel meu Panaite :

— Toți avocații și judecătorii din Constanța ți-au dat în mîna aur și argint, Mehmet, ca să le mește-rești și să le gravezi.

— Așa-i, consimți turcul ; a fost într-o vreme cînd eram supărat. Ca să-mi treacă supărarea mea împotriva oamenilor, ciocăneam, pileam și dăltuiam. Dar rămîneam tot supărat. Cînd a fost vremea aceea a învățaturii mele la Istanbul, n-aveam nici o grijă și eram ca un minz de măgăriță.

Mi s-a părut deocamdată ciudată comparația lui ; pe urmă mi-am adus aminte, din cîte văzusem la aceste animale așa de frecvente în Orient, că măgărușul e unul din cei mai drăgălași pui, pentru că pe drăgălășenia lui atîrnă urechi umilitoare.

— Eg-hee ! făcu el iar, aplecîndu-se asupra carabinei. După o clipă îi cercetă mai cu luare-aminte gravurile. — Arma asta, grăi el interesat, e făcută după tocmeală, nu-i luată din duzină.

— După ce cunoști, Mehmet-efendi ? am zîmbit eu.

— Cunosc după pajura crestată aici, care e aceeași cu cea de pe inel.

Îmi privi mîinile cu degete cam prea lungi, apoi își ridică deodată ochii c-o lucire nouă asupra-mi, cîntărindu-mă și măsurîndu-mă ca pe o marfă vie.

— Am cunoscut atunci, zise el c-un fel de taină, atunci cînd eram minz fără grijă, pe cineva care semăna cu dumneata. Era nalt și subțire ș-avea tot așa barbă lungă tăiată în colțuri drepte. Îmi spunea meșterul meu că ar fi fost un grec bogat din Fener.

— Se poate, am urmat cu a zîmbi ; uncheșii mei au venit de la Bizanț.

Făceam fără noimă o mărturisire pe care nu obișnuiam și nici nu-mi plăcea s-o fac nimănui. Însă în fiecare om, la anumit ceas, chicotește cu maliție un demon.

Turcul a lăsat ușurel arma în locul ei, s-a ridicat în picioare, a trecut pe dinaintea mea ca să mă poată privi așa cum privise odinioară pe bărbosul meu simpatiot din Fener ; apoi luă o atitudine solemnă, încrucîșîndu-și palmele pe piept și ploconîndu-se :

— Beimù, zise el cu umilință, coliba mea nu e vrednică să te adăpostească...

Enam întrucîtva mișcat de pătrunderea lui anumită. În afară de asta, de și știam bine că fraza pe care mi-o adresa nu era decît o simplă formulă de politeță, eram măgulit că găseam asemenea cuvînt,

după ce toată ziua fusesem pentru căruțașul nostru un oarecare «domnu Ioniță».

— Bată-te norocul, Nastratine! s-a veselit prietinel meu Panaite. Apoi s-a întors spre mine: Văzută-ai cu cine ai de-a face?

Vedeam numai că s-au întâlnit într-o pustie, la marginea mării sarmatice, niște ființi care veneau într-un fel sau altul din același leagăn de civilizație răsăriteană. Mă convingeam că am în mine, pe lângă trufie, și plăcere adevărată.

Prietinul meu avocatul se întinsese pe poclăzi și-și sprijinea partea principală a trupului cu greutatea sporită, într-un coltuc. Își stăpini un căscat și își trecu pe obrazu-i roșcovan și peste ochii înlăcrimați o mină, ca să ridice și să depărteze parcă o aburire de somnolență. Apoi deodată se sculă în capul oaselor, îmboldit de privegherea-i neînduplecată de vânător, care avea, în socotelile și planurile ei, nu numai dropiile.

— Ce zici, Mehmet? întrebă el. Cum crezi că e de făcut pe ziua de mâni?

Turcul știa că trebuie s-aștepte pînă ce va avea răgaz să răspundă. Își inchipuia poate că nici nu-i nevoie să dea vreun răspuns.

— Eu spun așa, urmă numaidecît avocatul, că, în ce privește locurile unde se țin dropiile în acest an, nu avem a ne îngriji prea mult, deoarece omul nostru Neagu Leușcan stă de vorbă în sara asta cu toți ciobanii de la țirlă și-i ispitește cu de-amănuntul. Nu ne rămîne, mîne-dimineață, decît să stabilim un itinerariu potrivit dintr-un capăt al imasurilor împotriva vîntului. Aveți să-mi spuneți că dropia nu-i lup, ori vulpe, ca s-adulmece pe vînător; dar am să vă răspund: Din experiența mea proprie.

am constatat că paserile acestea greoaie, cu penaj îmbielșugat, nu se lasă zbirlite și luate oarecum în răspăr, deci obișnuiesc a sta cu pieptul împotriva răsuflării bărăganului. Căci totdeauna în aceste întinderi trece o adiere. După ce am statornicit itinerariul, trebuie să potrivim ca să facem popasul amiezii într-un loc mai adăpostit, unde să putem găsi și apă. Asta e toată afacerea și nu ne rămîne decît s-avem noroc de vreme bună și să inventăm, în fiecare împrejurare specială, tactica cea mai potrivită. Ne-am înțeles?

Turcul făcu semn cu capul din dreapta în stînga și iar în dreapta, ca și cum s-ar fi împotrivit; dar cunoșteam că gestul acesta, sub latitudinea Dobrogei, înseamnă o afirmare.

— Acuma ascultă, prietine Mehmet, reluă prietinel meu Panaite; nu pot lăsa prilejul acesta fără a-ți mai atrage încă o dată atenția asupra intereselor dumnitale. Cele citeva procese mărunte pe care le ai la Constanța, cu fiscalul și administrația, rămîn în sama mea; am procură în regulă și te încredințez că am să le duc la bun sfîrșit. Însă rămîne chestia cea mare, Mehmet. Iată și dumnealui, tovarășul meu, a aflat că este ceva, fără să știe bine ce; a aflat că ar fi fiind ceva la dumneata care nu-i în bună regulă. Deoarece, dovedindu-ți-se nevinovăția într-o chestie gravă și într-o mare suferință ce ai avut, dumneata te împotrivești să faci ce se cuvine. O revizuire a procesului dumnitale — te fac atent — te repune în anume drepturi civile, care-ți dau puțința, de pildă, să fii numit primar la Caranasuf. Te-ai gîndit la asta?

Turcul își repetă gestul de negație, care era însă o afirmație.

— Dom' Panaite, zise el cu un zîmbet ușor, pe care i-l observam pentru prima oară, eu te-am rugat pe dumneata să cunoști că nu *revinzuim*.

Panaite se întoarse spre mine, bătînd cu dosul palmei drepte în palma stîngă :

— L-ai auzit pe Nastratin ?

— L-am auzit, am răspuns eu rîzînd.

M-am ridicat și m-am apropiat de turc, atingîndu-i mîna dreaptă.

— Să nu revizuiești, Mehmet.

— Aferim ! mi-a răspuns turcul c-o bucurie pe care și-o stăpînea cu demnitate. Mulțam, beim, vorba asta am s-o țîn minte.

Ocoli pe avocat, ca și cum s-ar fi ferit de o capcană. Iși mîngîie de cîteva ori barba, ca să vie dedesubtul ei liniștea de care avea nevoie ca să vorbească.

— Pentru porecla asta eu nu mă supăr, grăi el. Hogea al nostru Nastratin nu era nici cabaz, nici catîr încăpățînat, dom' Panaite, ci un înțelept mai mare decît toți înțelepții. Oamenii mei nu cutează să-mi spuie în față acest nume, pentru că ei nu au pătrundere a pildelor lui Hogea. Ei rîd de poveștile lui Hogea, pe care le spun, sara, la foc, însă Hogea nu rîdea. De cînd a murit Nasredin al nostru au trecut cinci sute de ani, dar Nasredin e viu și cînd fac ei haz și cînd sînt eu mîhnit. De multe ori, be-iule, m-am gîndit la asta, că oamenii rîd cînd nu se cuvîne. Așa, Hogea, pe cînd era în lumca asta, pe vremea lui Timur cel Șchiop-Sultan, a aflat de toate războaiele, și asupririle, și pojarurile, și tăierile aceluia viteaz și s-a înspăimîntat. Cînd s-a vestit că Iblis vine și asupra cetății Ienișeir ca s-o radă de pe pămînt și să spele locul cu sînge, Hogea s-a sculat și

s-a închinat cătră Alah, cerîndu-i milă și cugetînd vreme îndelungată. După ce s-a rugat și a cugetat, Hogea s-a hotărît să iasă el singur înaintea lui Timur cel Șchiop-Sultan. Și după ce a pofțit pe viziri și pașale să-i dea drumul la un ceas potrivit înaintea Sultanului, s-a infățîșat, a bătut metanie, i-a sărutat poala straiului, și i-a vorbit așa : O tu prea puternice, mai mare decît toți prea puternicii, prea milostive Timur, întoarce-ți spre mine o ureche și ascultă puține cuvînte. Nemernicii din tîrgul unde trăiesc eu, care se chiamă Ienișeir, nu au săvîrșit nici o răutate împotriva măriei tale și a oștilor măriei tale ; sînt drept-credincioși ai lui Alah ; pun la picioarele slavei tale tot ce au ; fiind drepți și nevinovați, te roagă să-i ierți. Atuncea Timur cel Șchiop-Sultan a rîs și a iertat pe drept-credincioșii de la Ienișeir, fără să înțeleagă mîhnirea lui Hogea. De aceea, domnule Panaite, n-am vrut eu *revinzuire*.

Să mai spun, beim, o întîmplare, cu cel care mi-a stîrnit porecla. Acela e Iusuf, care a fost tată al lui Deli-Ali. Dintr-un om care a săvîrșit și a spus ce-a săvîrșit și a spus Iusuf, nu putea să iasă decît un nelegiuit ca Ali Hoțul.

Iusuf era rudă cu mine, nu prea apropiată rudă. Și era mai tînăr decît mine, deci venea ades să-mi ceară sfat. Imi cerea uneori și ajutor : să-i împrumut asinul ca să ducă desagii la moară, și citeodată îmi cerea chiar desagi, și grăunțe pentru desagi. Intr-o vreme, s-a hotărît Iusuf să înceapă un negoț la Küstengè. Deschide acolo o cafenea și cîștigă bune parale stînd mai mult degeaba, lîngă o vatră cu jar.

Asta îmi aduce aminte, beim, că a trecut un ceas de cînd, din mila lui Dumnezeu, ne-am îndestulat, și se cuvîne să mai adăogim o plăcere. Fac îndată ca-

feaua la vatra asta a mea, pe cînd vă spun toate cite s-au întîmplat. Mă iertați numai o clipă, cît aduc jaratic de la focul baciului.

Așa după cum spun, beiule, îi vine lui Iusuf asemenea gînd. Gînduri și planuri avea multe Iusuf, însă n-avea parale la gînduri și planuri. El nu știa că trebuiește altceva decît bani. Vine la mine la Caranasuf și-mi spune : așa-așa. Fac o afacere bună, am nevoie de bani. Nu mulți bani, puțini bani.

— Iusuf, îi spun eu, în ziua de azi banii îs cu iminei roșii. Nu se găesc bani.

— Mehmet, îmi răspunde el, aman ! nu mă lăsa la nevoie ; numai o dată îți cer împrumut și ți-l plătesc la vadè, cu dreptate.

— N-am, bre Iusuf. De care vadè vorbești ?

— Îți plătesc în trei luni, Mehmet. În trei luni n-am să am ce face cu atîta cîștig care are să-mi vie. Îți plătesc și dobîndă bună, la cinci unu.

— Nu-mi trebuiește nici o dobîndă, Iusuf. De cît ai nevoie ?

— De cinci lire de aur, Mehmet.

— Știu eu cum să fac, bre Iusuf, ca să-ți fiu de folos ? Mi se pare mie că am eu undeva cinci lire. Ce zici tu, Zebilà ? (Atunci trăia muierèa mea. Era tatarcă și o chema Zebilà. Atuncea a fost și acuma nu mai este, beiule.) Ce zici tu, Zebilà ? — Zebilà a rîs. Avea dinți frumoși ! — Poate să se găsească cinci lire, domnul meu, zice ea, — Mi se pare mie, Iusuf, mă întorc eu cătră omul meu, că se găesc cinci lire într-un cotlon, în dosul hornului. Dacă se mai găesc acolo, ți le dau împrumut pe trei luni ; iar de azi în trei luni, zi cu zi, să le aduci și să le pui de unde le-ai luat. Acele lire sînt ale cotlonului de după horn, bre Iusuf, nu sînt ale mele. Așa-i ori nu-i așa, Zebilà ? — Așa-i,

domnul meu, răspunde Zebilà. — Zic : Caută, bre Iusuf, în cotlon.

Iusuf a rîs și a căutat în cotlon.

— Ai găsit ?

— Am găsit.

— Bine ; ia cinci lire, du-te ; fii sănătos și să te ții de cuvînt.

Iusuf s-a bucurat, a strîns în sîn cele cinci lire și s-a dus la Küstengè, la negustoria lui. Nu știu ce negustorie făcea. Bea el mai multe cafele decît mușterii lui ? ori chema mușterii ca să joace cu ei ghiulbahar ? Se vede că nu era om cuminte. Trece o lună și Iusuf se înfățișează din nou la Caranasuf.

— Ia Mehmet, strigă el, negustoria mea mai are nevoie de puțin ajutor. Nu mă lăsa. Acuma eu înot în mijlocul valurilor la mare, la Küstengè, și, dacă nu-mi întinzi mîna, mă cufund. Dacă nu-mi mai dai un împrumut mai mic, n-am să ți-l pot plăti la vadè nici pe cel mare. Să-mi dai, Mehmet, două lire.

— N-am, bre Iusuf.

— Nu mă lăsa, vai de zilele mele, amărita mea nenè m-a făcut fără noroc ! Împrumută-mă, Iusuf, cu două lire. Ți le-aduc odată cu cecelealte, cînd se vor împlini cele trei luni.

— Știu eu, bre Iusuf ? mă tem că nu le aduci la vreme, precum te-ai legat.

— Ba, pe sufletul meu că le aduc. Te vestesc c-o zi înainte, și vin eu singur de la Küstengè să ți le pun în palmă.

— Nu, mie să nu mi le pui în palmă, Iusuf. Să le pui de unde le-ai luat. Dacă le pui la locul lor, le găsim noi, să n-ai tu grijă. Iar dacă nu le pui, nu le găsim nici noi, n-ai să le mai găsești după aceea nici tu.

Ce zici, Zebilă? S-or mai fi aflînd doi galbini în cotlon? — Poate s-or mai afla, domnul meu.

Iusuf a rîs, a pus mîna în cotlon, a cotrobăit și n-a găsit. I-a ajutat Zebilă și s-au găsit încă două lire.

Omul s-a dus, n-am mai auzit de el.

Toamna, tîrziu, pe-o vreme de ploaie, cade Iusuf la ușa noastră. Ud, flămînd și cu sufletul cătrănit.

— Of și vai! Mehmet, scapă-mi viața; altfel trebuie să mă duc să mă dau cu capu-n jos în ghiol.

— Cum se poate? ce este, bre Iusuf?

— Nu-ți mai spun ce este; uită-te la mine și cunoaște că-mi blăstăm zilele. Am nevoie de cinci lire.

— Nu înțeleg, Iusuf; doar ești negustor; ai afaceri.

— Tocmai pentru că sînt negustor cu afaceri am nevoie de cinci lire împrumut.

— Au nu știi tu, bre Iusuf, că eu sînt sărac și n-am parale strînse la chisoi?

— Ba să nu mă lași, Mehmet, că-mi fac samă.

— Nu grăi așa, bre Iusuf, că mă doare inima cînd te-aud. Știi eu ce să fac?

Iusuf a rîs; mă întrebă:

— Să caut în cotlon, după horn, Mehmet?

— Caută, Iusuf.

Omul se grăbește să caute; scociorăște, pătrunde mai în fund, iar se întoarce unde a scotocit și se sucește spre mine, supărat:

— Nu este nimic în cotlon, bre Mehmet.

— Nu se poate, Iusuf, să nu fie. Caută bine.

— Am căutat.

— Hm! Nu cumva le-a luat Zebilă pentru mărgelile ei? Zebilă, n-ai luat tu lirele din horn? — Nu, domnul meu. — Atunci, zic eu cu îndoială, poate nu le-ai adus și nu le-ai pus înapoi, la vadă, bre Iusuf?

— Nu le-am adus, Mehmet; cu adevărat nu le-am adus deoarece și pentru că...

— Apoi, dacă nu le-ai adus, cum să le mai găsești, bre Iusuf?

Zebilă s-a veselit. Iar Iusuf așa de tare s-a supărat, cum nu vă pot spune. A strigat prin sat că am inimă de fiară, și că nu vrea să mai știe de mine; atuncea m-a poreclit el Nastratin Hogeia. Așa că porecla mea mă costă șapte lire otomane. Tatarii de la Caranasuf au făcut haz de povestea asta; dar eu m-am întristat. Într-adevăr, din lipsa de dreptate și de cuvînt a lui Iusuf, a ieșit nu tîrziu după asta Deli-Ali Hoțul, feciorul lui Iusuf.

Poftim cafelele. Nu-mi rămîne decît să vă doresc somn bun și vis plăcut.

Eram bine încredințat că povestea e adevărată. Dar în același timp știam că Mehmet Caimacam nu mi-o adresase din păcatul mîndriei, ci dintr-o subțire delicată de gazdă: ca să fiu bine dispus pentru hodina nopții. Între foarte multe lucruri înțelepte, avem a învăța de la asiatici taina chefului și de nouă ori binecuvîntata pregătire a unui somn despărțit de griji.

— Îți mulțămesc, Mehmet, pentru istorisirea dumni-tale, i-am zis eu. Am să adorm gîndindu-mă la dînsa, zîmbind. Deasemenea am gustat cafeaua și îți mulțămesc și pentru ea. Să ieșim o clipă dinaintea colibeii, afară.

— Da, beiu! E bună în asemenea ceas și răcoarea nopții. Doștorii europeni spun că n-ar fi bună cafeaua, sara, deoarece ar împiedica somnul. Se poate să fie așa dacă bei prea puțină, încît n-ai nici o mulțămire, sau dacă bei prea multă, sau dacă nu știi să potrivești amestecurile și-ți iese din ibric o băutură otrăvită, ori dacă adaogi zahar prea mult, ori dacă o spurci cu

rachiuri mirositoare. Iar dacă bei un filigean destul de mare, atîta cît e alcătuit el de știința veche, somnul îți va veni grabnic și dulce. Cafeaua, beim, e o băutură plăcută, dar în același timp e doftorie. Orișice doftorie e și venin. Atîrnă de cît venin cuprinde doftoria, ca să-ți faci bine ori să te tulbure — poate chiar să te și omoare. Așa că, dacă îți place, bea filigeanul pînă la fund și fii liniștit, căci și amestecul l-am potrivit cum se cuvine. Are în ea cafeaua asta soi de Moca, pentru gustul limbii, și două soiuri de Industan, pentru plăcerea mirosului; și tustrele la un loc dau ceea ce nu poate da un soi singur.

— Îți mulțămesc, Mehmet, și pentru învățătura asta; am să te rog să-mi dai rețeta, ca să pot bea și eu cafea bună, acasă la mine la București, în restul zilelor mele.

— Vorbele beifului mă fac fericit, suspină turcul pentru sine, însă destul de tare ca să aud și eu. Acest amestec de care am vorbit și pe care am să-l scriu, însemnînd numele soiurilor și dramurile, se zice că ar fi fost aflat tot de Hogea al nostru cel înțelept, al cărui nume mi-l dau pe nedrept oamenii, mie, prea umilitului ucenic. Se zice, beiule, că Hogea avea muieră certăreață, așa cum li-i dat înțelepților. Eu însă am avut pe Zebilă, care m-a făcut fericit, ceea ce dovedește că nu sînt înțelept. Ș-atîta îl sîcîia și-l ciocănea muieră lui pe Hogea, încît nu mai aștepta, săracul, ajutor decît de la Alah Dumnezeu. Intr-o bună zi își pune ea ghiarele la tîmple și se holbează la el, răcnind: Să te duci și să te tot duci și să nu te întorci decît cînd te-o chema eu!

Atuncea Hogea s-a uitat la cer și a mulțămît lui Alah. În acea clipă a ieșit din casă și s-a dus tot înainte, s-a tot dus cît a văzut cu ochii. A așteptat un

răstimp, să cunoască dacă nu-l cheamă nimene. Nimene nu-l chema și el a pornit iar și-a mers o zi și a poposit; a mers altă zi și a poposit iar, și din popas în popas s-a tot dus de nu s-a mai știut de el nimica, și s-a scuturat astfel de ticăloșia vieții lui. A ajuns la Stambul și a intrat într-o moschee mititică unde erau mulți credincioși. Cînd i-a venit lui ceasul poruncit, s-a apropiat de mihrab și a rostit aceste cuvinte: — O, drept-credincioșilor, am să vă spun minunea cea mare pe care a făcut-o Alah în lumea noastră, și voi milostiviți-vă și dați-mi cîte-un pumn de grăunțe de cafea, căci sînt pribeag — pentru care împrejurare mă aflu prea supărat, și m-am prăpădit de gura muierii mele, pentru care lucru mă socotesc prea fericit. Minunea mare, o, drept-credincioșilor, pe care Alah a făcut-o în lumea noastră, e că n-a dat coarne muierii, nici nu i-a pus săgeată ascuțită în vîrfurile limbii, nici ghiare veninoase la degete, și nu i-a adaos puterea inorogului și iuțeala pardosului. Dați-mi ce v-am cerut și lăsați-mă să mă duc. — Mulțimea drept-credincioșilor s-a veselit de mîhnirea lui Hogea și i-a umplut un săculeț cu felurite feluri de cafea. Șapte săptămîni a stat Hogea și-a ales boabele după soi și, în lipsa muierii, la tihna popasurilor, s-a îndeletnicit să găsească cel mai potrivit amestec. Cînd a ajuns la Balcic, îl cunoștea; iar la Caranasuf, a spus în omenire ce și cum a descoperit. De atuncea fac dobrogenii cea mai bună cafea din toată țara turcească și romînească la un loc. Ar fi putut învăța și bulgarii; dar ei pun prea multă apă la fier, și de atîtea sute de ani nu s-au deprins să puie apă mai puțină.

Am fost surprins să-l aud rîzînd pe tovarășul meu Mehmet. Ca și cum s-ar fi rușinat îndată de asemenea

deslănțuire, turcul s-a retras înspre o altă colibă, lăsându-mă singur.

Am mai stat un răstimp dinaintea deschizăturii care ținea loc de ușă, primind în față adierea nopții, caldă încă. Cerul era nalt, fără lună și spuzit de stele. Tabăra de păstori se alinase deplin. Am auzit înăuntrul colibeii pe tovarășul meu Panaite sforăind. M-am îndemnat să nu desmințesc rețeta și rînduiele lui Mehmet și m-am dus să mă așez între coltuțele mele, după ce am stîns lumînările de seu. Am stat însă treaz multă vreme.

V

Aici se arată ce fel de ființi sînt căruțași, ciobanii și dropiile.

Așezarea oierilor a început a se mișca mult înainte de ziuă, pe cînd noaptea se lăcea albăstrie. Cînd am privit depărtările, am văzut aria mării suită deasupra liniei orizontului; pe ea plutea numai floarea moțată a luceafărului de ziuă. Acea priveliște cu totul misterioasă, însă, n-a durat decît puține clipe.

Ieșisem singur, nesimțit de Panaite, care încă dormea, și căutasem fîntîna. Dușmanii cu ragilă la gît, care voiseră să mă atace în ajun, acuma mă primiră cu prietinie, filfiind din cozi. Unul îmi arată drumul, umblînd înaintea mea, pe cărare. Am găsit o gură de apă limpede la malul bălții și mi-am luminat ochii.

Adia în întinderi o suflare răcoroasă, fără direcție hotărîtă. Zvonul bărăganului stătuse. Tăcere posomorîtă zăgăzua de jur-împrejur zările. În tăcerea aceasta oarecum atentă, se simțea altfel decît cu auzul un fel

de foială mai apropiată ori mai depărtată. Erau cîrurile de oi ieșite sub semnul stelei lor. Nu mai ajungea pînă la mine picurul tălăngilor.

M-am înturnat spre așezările stîinii, umblînd încet, privind și ascultînd atent. Curînd născu geana trandafirilor și deodată mi-au apărut în largul pustiei gorganele străvechi, în care cei dintăi rălăcitori ai acestei lumi izolate și-au astrucat osemintele. Multe din aceste movili au fost spintecate și prădate; altele își ascund încă taina; din întunericul țărînei lor veghează, călări și în arme, schelete de războinici, care și păstrează trufia și în umiliința pulberii. Generațiile de păstori în stepă le-au sondat închisorile; mocanii de azi le privesc și acuma într-un chip anumit, visînd la cuvîntul fermecat care face să cadă lăcățile comorilor.

Cînd m-am apropiat de perdele și colibe, înspre partea unde făcuse iar ochi un foc vîoi, am auzit glasuri și am zărit umbre prin fumegare; însă n-am ieșit la lumină; m-am oprit ascultînd. Mi se părea că Dănilă baciul și Neagu Leușcan se ocupă de persoana mea.

— Mă duc să-mi scol oamenii, zicea Leușcan fără să se grăbească, deoarece sta cîncit de o parte a focului și abia își aprinsese țigara. Dacă lași pe ciocoi să doarmă, apoi îi apucă soarele; și de ce dorm, de ce ar mai dormi.

— Ce grijă au ei? se întrebă moș Dănilă, pe cînd se îndeletnicea aprig cu pipa.

— Eu ți-oi spune una, moș Dănilă: grijile lor nu sînt grijile noastre.

— De asta, așa-i.

— Mai ales cu cel bărbos, baciule, am avut ieri, toată ziua, o ambiție. Mă tot tăia și mă împungea cu vorba, așa pe departe.

— Din care pricină?

— Aşa, ca să petreacă. Nu ştii dumneata, baciule, cum îs aceşti oameni ? Aşa că eu n-am mare credinţă într-însul. Tot domnu Panaite puşcă dropia, dacă i-a ajuta Dumnezeu şi Maica Domnului. Iar domnu Ioniţă s-a întoarce cum a venit, cu toate puştile şi meşteşugurile lui, de care eu nu mă spării. Mă duc să-i scol.

— Ba stăi aici, Neagule, lângă mine şi-ţi mîntuie ţigara, hotări cu basu-i profund meşterul oilor ; şi, pe lângă asta, dă-ţi sama. De cine vorbeşti dumneata ?

— Eu grăiesc de cel bărbos, pe care-l aduc acu în-tăia oară la cişlele lui Mehmet. Cu celălalt am mai fost, precum cunoşti.

— Stăi, Neagule, stăi, şi nu măcina repede. Nu-l chiamă pe bărbos domnu Panaite ?

— Da' de unde ! Panaite Cîmpanu, avocatul, e cel roşcovan, pe care îl prepun eu că are să puşte dropia.

— Apoi nu-l ştiu eu, Neagule ? L-am văzut de atîtea ori şi aici şi la proces. Dar nu-l ştiu pe Panaite, — adicătelea acuma ştiu că-i altul.

— Numai decît e altul ; e unu «domnu Ioniţă».

— Taci, omule, că nu-i Ioniţă. Mi-a vorbit mie, asară, Mehmet, după ce i-a lăsat să se culce. Dacă nu-i Panaite, cum chiteam eu, apoi nu-i nici Ioniţă.

— Atuncea cine să fie, moş Dănilă ? N-a fi Cel cu coarne.

— Nu, bre omule. Zice Mehmet că acest bărbos ar fi domn mare, tocmai de la Bucureşti. Şi dacă-i domn mare, apoi trebuie să aibă bănet de nu-i mai ştie sama. Asemenea domni mari şi bogaţi stau mai mult degeaba. Mai beau tutun, mai gustă băutură, mînîncă te miri ce şi n-au ce face. Aşa că-i apucă uritu. Unii se dau la beţie ; alţii umblă după muieri, alţii au patina vinatului. Aceştia îs oameni mai detreabă, Nea-

gule, şi leapădă fără să se uite parale ba colo, ba dincolo.

— Aha... aprobă Neagu atent, de aceea s-o ales fără pricină cu bacşiş nebunul acela de Arvinte de la Caranasuf.

— Lasă-l pe Arvinte şi ascultă ce-ţi spun eu. Aşa că fiind ahotnic de treaba asta, umblă şi acesta al nostru prin lume. Ieri s-a dus la munte ; astăzi vine la baltă. Cît drum face el de la Bucureşti, ba cu trenu, ba cu trăsura ! Pină ce vine, cît stă aici, pină ce se întoarce, — trece o săptămînă. Dacă-i vreme frumoasă, umblă o zi, două şi puşcă o sălbătăciune.

— Mira-m-aş !... mormăi Leuşcan.

— Nu te mira, trebuie să puşte batir o dropie. Atîta cîştig are şi el după atîta cheltuială şi după atîta vreme prăpădită. Nu-i cîştig, cît bucurie. Cată să fim harnici, zice Mehmet, ca să-i facem bucuria asta. Zic şi eu tot asemenea, că se cuvine să-l bucurăm, ca să lepede ceva din ce are el la chimir şi înspre partea noastră.

— Aha... mormăi iar căruţaşul.

Baciul urmă, făcînd un gest cu pipa, spre a opri alte vorbe pe care ar mai fi poftit să le rostească tovarăşul său :

— Aşa că, după ce-am stat de vorbă cu Mehmet, m-am sfătuit cu feciorii care poartă oile, să umble aşa ca să lese în tihna lor dropiile. Să nu se apropie prea mult de ele, să nu le fişciie şi să nu le stîrnească. Fiecare, după norocul lui, poate s-ajutare acestui vînător şi să s-aleagă c-un cîştig. Deasemenea, mie nu mi-a fi mai rău dacă feciorii noştri s-or dovedi isteţi. Acuma asta-i una. Mai răsuceşte-ţi o ţigară şi ascultă şi pe cealaltă. Dumneata, Neagule, să nu socoţi care-cumva că eu nu l-am cunoscut pe cel bărbos că-i domn de cei

mari. Dă-I Satanei, că l-am cunoscut, că doar nu degeaba am împlinit șaptezeci în vana asta. Dar i-am spus anume altfel, ca să-i meargă bine și să-i fie plimbarea cu noroc. Chiar te rog pe dumneata, Neagule, să te iei de vorbă, după ce-ți ieși de la tirlă în șes cu căruța, și să-i spui treaba asta: că Dănilă baciul i-a schimbat numele asară, ca să-i momească noroc. Știa el prea bine care-i domnu Panaite, dar a vrut să fie norocul de partea unuia ca domnia sa, care vine întâia oară în părțile noastre. Iar avocatul îl știu eu că nu se supără; e om de-al nostru.

— Vra să zică, asta-i pricina? Întrebă cu nevinovăție Leușcan.

— Asta-i, Neagule, și să nu uiți, știind mai ales că vânătorilor nu li se urează noroc și câștig de-a dreptul; astfel am învățat noi de la bătrînii noștri. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, moș Dănilă, că nu se află pe lumea asta baci mai viclean decît dumneata.

După ce-au ris amîndoi — unul gros și altul nechezat — au stat o vreme așa, fumînd în tăcere: baciul pipa și căruțașul a doua țigară.

— Pesemne, urmă Neagu, că, din pricina uritului aceleia de care vorbeai, ajung asemenea domni mari de nici n-au mintea ca tot omu. Să vezi, moș Dănilă, ce spune vînătorul dumnitale. Imi arată mie și lui domnu Panaite...

— Panaite e cel roșcovan, adică avocatul nostru, se încredință încă o dată meșterul oilor.

— Firește. Imi spune mie și lui domnu Panaite avocatul, că are la pușcă un meșteșug pe care nu știu cum îl pune și ce face cu el, de s-apropie dropiile; și după ce le vede aproape, pușcă una, da' n-are voie s-o puște decît cu glonte. Acuma — ori că-i «săltat» și

aceste-s vorbe de-ale lui, ori va fi fiind adevărat, ș-atuncea mult mă mir eu de asemenea meșteșug.

— Cine știe ce va fi fiind, îngînă baciul. Apoi își scutură chica unsuroasă c-un fel de dezgust: să știi dumneata, Neagule, că au ieșit pe lume o mulțime de înșelări, de cînd cu mașinăriile nemților. Dar eu ți-oi spune vorba lui Nastratin a nostru: Oricît ar fi de iscușiți nemții, tot nu pot face oaie și albină de fier; oaia și albina sînt mașinile lui Dumnezeu și decît ele nu poate face omul ceva mai bun.

— Asta așa-i, întări și Neagu Leușcan. Acu mă duc să-mi scol oamenii.

— Du-te, Neagule, și nu uita de ce ți-am spus.

— Nu te teme, moș Dănilă, că nu uit.

M-am retras din calea omului meu. Cînd am ajuns la coliba noastră, am găsit pe prietinel meu Panaite stînd de vorbă cu Mehmet Caimacam. Cafeaua era gata; am băut-o, pe cînd îmi puneam în rînduială și măistriile mele. Avocatul a împachetat cu grijă proviziile de care aveam nevoie la primul nostru popas, după ce se va fi ridicat soarele de două suliți pe cerul răsăritului.

— Poate la acel ceas să ne bucurăm și de izbîndă, a zis el cu un accent pe care numai un vînător vechi și cu faimă îl poate avea.

Eu am zîmbit, sceptic. Turcul a înțeles care mi-e gîndul.

— Vînatul e o afacere cu mult mai puțin sigură decît un negoț, a zis el. La așa ceva îmi închipui eu că se cuvine să dorești și să nădăjduiești puțin. Aș fi poftit și eu să fiu vînător, dar scrisa mea a fost să fiu mai degrabă vînat. Vă poftesc, beiule, să vă întoarceți veseli, chiar dacă nu veți avea dobîndă.

În acea clipă sosea și Neagu Leușcan, cu mare sunet. A strunit caii, a sărit de la locul lui, a încărcat buclucurile noastre și merindea, a sărit iar pe capră și și-a plesnit cușma pe ceafă.

— Acu-i vremea cea bună, a rostit el cu veselie.

Avea o pornire cu totul nouă, plină de bunăvoință, pe care nu i-o cunoscusem în ajun. Avocatul se molipsi îndată de această stare sufletească. Se grămădi cu un oftat de satisfacție la locul lui.

— Cred că facem treabă... îmi șopti el, privindu-mă copilărește.

Mehmet Caimacam mi-a adresat o temenè. Am plecat cu zgomot și cu iuteală. Am cotit pe după țarcul mînzărilor și am dat numaidecît de un drumeag. Din acel drumeag Leușcan a cotit pe niște urme vechi de căruță, pe urmă am înconjurat un dîmb și dintrodată ne-au împresurat zări pustii.

Soarele încă nu răsărise, dar își creștea vilvoarea.

Din fugă harnică, Neagu Leușcan pusese murgii lui în trap domol, apoi în pas, printr-un teren care la fiecare zece metri își schimba topografia mărunță. Nu mai urmam nici drum, nici potecă. Umblam așa — spre porțile de aur ale răsăritului. Din cînd în cînd, în vreo vâlcică, ne era îngăduit să intrăm într-o vițesă neașteptată. Ne duceam așa o toană și pe urmă căruțașul, brusc, își strunea iar murgii.

Totuși înaintam și, după un ceas, am văzut cea dintâi turmă, cu ciobanul rezemat în bită, zigrăvit negru pe discul enorm al soarelui, care tocmai atunci sălta la fața acestui tărîm. Adierile de vînt conțineau seră. Prognosticul lui Leușcan căzuse cu totul în uitare. Tactica de apropiere a prietinelui meu Panaite nu avea pe ce se bizui. Dropii nîu se zăreau nicăieri.

Ațițarea tovarășilor mei din momentul plecării se răcorise.

Am trecut prin preajma oilor. Ciobanul ne-a salutat. Se întimplase a fi un bărbat în putere, deci puteam pune temei pe informațiile lui. A venit spre noi urmat de unul din cîni.

— Încotro să fie dropiile? îl ispiti Neagu Leușcan

Prietinelui meu Panaite nu-și putu stăpîni un zîmbet batjocoritor.

— Dacă ar ști ș-ar vedea el, numaidecît am vedea ș-am ști și noi.

Ciobanul se întorsese spre miazănoapte.

— Cîrdul e într-acolo... a zis el fără nici o tulburare.

— Unde? se grăbi Panaite.

— Colo. Nu pot arăta chiar anume unde, dar eu le văd.

Avocatul constănțean s-a ridicat în picioare în căruță. S-a ridicat și Leușcan, neliniștind caii. Au privit în direcția pe care le-o arăta păstorul. Panaite s-a întors spre mine, nedumerit.

— Dumneata vezi ceva?

În vreme ce tovarășii mei căutau să străpungă cu privirile lor cenușiul stepei, eu am scos și mi-am potrivit binoclul. Am căutat încet-încet și treptat; după stăruinți repetate în aceleași uniformități și între aceleași movili ale mormintelor scitice, am recunoscut cîrdul de opt.

— Ciobanul are dreptate.. am spus eu. Cum te cheamă?

— Irimie, măria ta.

— Bine, Irimie; desară, cînd ne întoarcem la otac, să te înfățișezi.

— Am înțeles, măria ta, a zîmbit Irimia. Le văd de-un ceas de vreme; eu știu unde li-i locul, dar am poruncă să nu umblu asupra lor. Dumneavoastră duceți-vă, dar nu opriți și nu vă dați jos din căruță.

Am făcut după sfatul lui. În timp ce Leușcan își îndemna caii înspre un punct care urma a rămînea pustiu și mort, eu mi-am încărcat carabina și i-am fixat luneta. Cu mult mai aprig și destul de emoționat, prietinel meu și-a pus la cale «baba», lunecîndu-i în țevi cartușe cărora el le spunea «trei la fund».

— Dacă se ridică bine, eu trag la zbor... m-a amenințat el.

Mă aflam întăia oară în preajma unor dropii și țineam în primul rînd ca, din acest prim contact, să scot informațiile și învățămintele de care aveam nevoie. Pe lîngă asta, era evident că avocatul avea cu mult mai mult temperament decît mine și mă hotărîsem să-i lăs lui onoarea primelor focuri. Mărturisesc că în această hotărîre intra și oarecare maliție. Paralel cu lipsa de temperament, mai descopeream în mine și un punct de vedere asupra vînătoarei cu totul deosebit de al tovarășului meu constănțean.

Adevăratul vînător clasic era el, nu eram eu. Avea ochi licăritori și din cînd în cînd pufnea, ca și cum s-ar fi sufocat. Pentru el, prezența mea nu mai era o tovarășie amicală. Devenisem un concurent, față de care se simțea ostil. Era în el dorință fierbinte de a dobîndi prada. Retrăiau în el miile de vînători din decursul generațiilor, care urmăriseră fiara și paserea cu dușmănie, văzînd în ele un ospăț imediat, ori o blană de iarnă. Pe cînd în mine vînătoarea era mult în suferință față de trecut. Lunecînd din nevoie sîngeroasă la o îndeletnicire de huzur mai mult sau mai puțin pasionată, vînătoria mea se afla evoluată de la instinct

spre petrecere. De aceea, vai, nu era propriu-zis vînătoare, ci sport. De aceea aproape invidiam senzațiile aspre prin care trecea Panaite, pe cînd eu cercetam și chibzuiam, aproape cu răceală, cum aș putea pune în cele mai bune condiții un glonte într-un trofeu.

Poate asociam, în ceea ce mă privea, și noutatea peisagiului și acea tristeță a infinitului pe care numai stea o poate evoca. Acestea erau cu desăvîrșire indiferente prietinelui meu Panaite; pe cînd frumuseța lor sumbră mă făcea pe mine să-mi simt răscumpărate lipsurile profesionale de care am pomenit chiar acum.

După ce-am înaintat destul în căruța lui Neagu Leușcan, ca să putem și noi vedea cu ochii liberi cîr-dișorul celor opt dropii, dintrodată am descoperit un cîrd mai mare în lărgimea imensă pe care o dezvălea soarele biruitor. Era cu mult mai departe, în dreapta. Panaite avu un nou acces de emoțiune.

— Atuncea trag eu în acesta dintăi, a zis el cu hotărîre.

Am consințit numaidecît și am continuat să înaintăm prin ciulini, năgară și mușuroaie. Din cînd în cînd ieșea cîte un țistar la lumină și ne privea cu mirare de la marginea locuinții lui subpămîntene. Cînd se simțea primejduit de ciudata priveliște ce venea asupra-i, făcea o tumbă arătîndu-ne numai o clipă piciorușele de dinapoi și codița. Văzduhul se umplea de aur, fără ca bărăganul să cedeze a-și deschide inima cernită și misterioasă.

Dintrodată ne-am văzut aproape de dropii. Cu binoclul, am cunoscut cucoșul cel bătrîn, cu giuleru-i de năgară. Pe urmă l-am văzut cu gîtul lungit și atent, chiar și fără a mă sluji de lentilele mele. Caii umblau în pas; prietinel meu constănțean se coborî fără ca

vehiculul să-și încetinească mersul, când, fără nici o rînduială logică, paserile cele mari își desfăcură aripile și se ridicară de la pămînt. Avocatul începu să mestece în măsele scrișniri și blesteme. Neagu Leuşcan opri.

— Care să fie pricina că s-au ridicat înainte de vreme? întreba Panaite, asudat la obraz și cu ochii holbați. Ce știință puteau ele să aibă?

— Cu dihăniile dracului nu se poate ști niciodată nimic, domnule Panaite, îl mîngîia căruțașul.

Ne-am întors spre cîrdul cel mare. Se ridicase și acela, cu aceeași lipsă de logică. Însă dincolo de locul unde stătuseră pîndindu-ne, ca să zic așa, am deosebit altă turmă a altui cioban de la tîrlele lui Mehmet Caimacam.

Prietinul meu constănțean a consimțit să se suie iar în căruță lîngă mine. Altfel, după supărarea neagră pe care o avea, ar fi trebuit să zacă pînă în sară în țărîna în care își trîntise partea cea mai grea a trupului.

Ne-am continuat rătăcirea cu cea mai mare luare-amînte, numai în pas domol, apropiindu-ne de turmă pieziș și hotărîți, după strategia pe care o emitea vîntorul meu de faimă, dacă va fi să mai descoperim un cîrd de dropii, să mergem asupra lui amestecați în bulucul oilor.

Așa am făcut. Am luat contact cu ciobanul, care, după ce s-a stropșit dînd la toți dracii pe cîinii lui îndîrjiți, a întors spre noi cu toată bunăvoința obrazului ar de vîntul pustiei.

— Măria ta, mi-a zis el (ceea ce dovedea că și acesta primise învățătură de la baciul Dănilă), am eu știință de-un cîrd de dropii, care-și fac veacul în vara asta într-o vâlciță. Noi îi spunem acelei vâlcele «Popasu-ntăi». Cînd ajungem în acea parte, facem o leacă

de oprire și pe urmă ne-ntoarcem ocolind prin altă latură, după drumurile pe care le știm noi fiecare...

— Departe-i pînă acolo?

— Nu-i așa departe, dar tot mai mergem o bucată bună.

Acea «bucată bună», între sunetele moi ale tălăncuțelor și în negura ușoară de colb pe care o stîrneau în imaș cele cîteva sute de oi, am făcut-o cam în două ceasuri. Atunci ciobanul ne-a dat veste cum că el vede — și a și început a abate mersul oilor spre dropii.

Le-am văzut și noi nu mult după aceea; le-am cercetat eu singur un răstimp cu lentilele. Mi se păreau liniștite. Arare un dropioi deosebit de mare înălța gîtlanul și privea spre turmă. Celelalte paseri (poate să fi fost o duzină) ciuguleau liniștite. Dacă nu s-ar fi mișcat, nu le-am fi putut deosebi de fondul înconjurător — spinării și păiușuri.

Strategia amicului meu s-a dovedit bună. Însă lovitura de pușcă a fost forțat s-o trimită la o distanță mai mare. Dacă nu s-ar fi grăbit totuși să tragă la acea distanță prea mare, n-ar fi putut trage deloc, deoarece dropiile, la îndemnul dropioiului lor comandant, au purces în cealaltă parte a bărăganului, unde oile n-au între ele căruță galbenă nici, în acea căruță, un om holbat, care se ridică netam-nesam în picioare cu un «lemn lung» în mîni.

Acel «lemn lung» a scos flacăra și tunet de două ori. Pe urmă omul holbat a căzut îndărăt la locul său, copleșit de disperare, ca și cum din acea clipă viața lui nu mai prețuia nici o lețcaie.

— Îmi vine să mor! îmi vine să mor! răcnea cu patos prietinul meu Panaite.

— Domnule Panaite, a strigat Neagu, mi se pare că una se răzlețește de cîrd și cade...

— Unde-i ? unde-i ? unde-i ? a strigat de trei ori cu ardoare avocatul.

Nu era nimic adevărat din ceea ce vestise cu glas plin de însuflețire acel șmecher Leușcan. Însă zguduirea de bucurie, de și urmată de dezamăgire, avusese darul să scoale din cea mai adîndă umilință pe tovarășul meu.

— Acuma ce facem ? m-a întreat el privind-mă, ceva mai domolit.

— Cel mai bun lucru ar fi să poposim și să îmbucăm ceva, i-am răspuns eu.

— Fie și așa ; însă, dacă mai dăm peste dropii, îți las dumnitale rîndul.

— Îl primesc, am răspuns eu zîmbind.

— Ca să vezi și dumneata ce se chiamă amărăciunea vînătorului de dropii.

— N-am ce face ; sint silit să trec și eu printr-însa.

— Cred. Imi iau libertatea să-ți dau un sfat potrivit. Trage tot cu «trei la fund». Numai cu «trei la fund» am izbutit altădată eu.

L-am înfruntat :

— Imi iau și eu libertatea, prietine Panaite, să rămîn tot la carabină.

Prietinul meu și căruțașul, pe cînd coborau, schimbă cea repede privire de înțelegere pe care o așteptam și în care se cuprindea nu numai nădejdea, ci și siguranța că ziua aceea era a dropiilor, nu a vînătorilor. Se știe că cea dintăi dorință a unui vînător aprig, de categoria ancestrală, este să împuște el singur tot ce se poate împușca. Dacă-i fără izbîndă, atunci îi rămîne dorința a doua, — ca tovarășul său să nu facă nici el vreo ispravă. Nu sint absolut sigur că, în împrejurarea specială, aceasta era psihologia prietinelui meu Panaite, pe care-l stimez în chip deosebit ca

om și-l respect mai presus decît orice ca vînător. S-ar putea ca acel schinib de priviri să fi fost o iluzie a slăbăciunii mele de sportiv. Căci îmi veniseră, vai, îndoieli și mă temeam că instrumentele mele apusene vor fi fără nici un efect în această singurătate depărtată, cu vînat așa de ager.

— Cum poruncești, domnule ? Să umblăm singuri ori să rămînem cu oile ?

— Aș crede, am îndrăznit eu, să ne hodinim fără grijă și să dăm din puținul nostru și păstorului. După aceea, să avem încredere în Dumnezeuul vînătorilor.

N-aș putea spune cît de copleșitoare a fost ora popasului. Eram ca într-un cazan, amenințați să ni se desfacă ciolanele și cărnurile de pe noi. Ne-am trăs pe pîntece sub căruță. Căii au rămas cu frunțile plecate la o rădăcină de uriaș spin vînat. Oile s-au grămădit unele în altele, supunîndu-și în solzi capetele, stînd cu desăvîrșire neclintite, ca să primească de dedesubt puțină înviorare de la maica lor cea bătrînă, pustia nesticată de ploi. Ciobanul s-a întins cu spatele în sus la umbra asinului. Cîinii căzuseră în blăniile lor flocoase pe laturile turmei.

La acel ceas de foc, dintrodată am auzit filfiitul dropiilor. Am scos capul de sub căruță și le-am privit cum trec pe deasupra noastră la mai mică distanță decît bătaia «babei» prietinelui meu. Le-am văzut deslușit : era o modestă echipă de patru răzlețe. Dropioiul era în frunte. Penaju-i roșcat avea filfiri de flacăra ; pe-tele-i albe sticleau ca argintul.

— Cînd te gîndești că «baba» mea e în căruță, s-a tînguit avocatul.

— Nu uita că e rîndul meu, i-am răspuns. Panaite s-a supus la locul lui, mormăind.

Ciobanul s-a ridicat într-o rînă și mi-a strecurat înștiințarea, cu voce joasă :

— Măria ta, «drochiile» se lasă în vâlcică. Au aicea o sărătură cu grăunțe de piatră.

Astfel mi-a venit vînatul singur la locul unde îl așteptam mai puțin. Și astfel am mai descoperit o dată că întîmplarea e regizorul lui Dumnezeu. Dacă-mi era dat să fiu actor fericit în drama ce se pregătea, tovarășul meu putea să atribuie norocului o izbîndă de care el fusese lipsit.

Ciobanul s-a ridicat în picioare, lîngă urechile asinului.

— Eu le văd de-aicea pe tuspatru, a urmat el a-mi da de veste în șopot.

— Departe ? a întreat de lîngă mine prietînul meu Panaite.

— Cam la patru sute de pași.

— Atunca nu se poate face nimica, a hotărît tovarășul meu cu un accent definitiv.

Eu m-am tras de sub căruță și mi-am pregătit arma. Panaite și Leușcan au rămas urmărîndu-mă cu privirea lor complice. M-am tîrît pe brînci după toate regulile artei pînă la cioban și m-am ridicat lîngă grumazul lui. Am văzut nedeslușit cu ochii liberi paserile, căci fierbințeala frunții îmi înegura privirile. Am cerut ciobanului să stea neclintit și am rezemat arma de umărul lui. Am văzut în lunetă dropioiul. Părea că mă privește și el țintă. Cum l-am prins în crucea lentilei mari, i-am trimes glonte.

Nici ciobanul, nici măgarul, nici oile n-au tresărit la pocnitura scurtă a carabinei. Numai tovarășii mei de sub căruță și dulăii au fost imediat lîngă mine. Am văzut învăluri de aripi la fața pustiei, însă eram si-

gur de lovitură mea. Ucenicul baciului îmi stătuse razim ca un stîlp de cremene.

— Nu este ! a zis cu bună încredințare Leușcan, ca să facă plăcere mușteriiului său mai vechi, avocatul.

— Ba este, a răspuns ciobanul. E pe-o coastă. A mai dat numai o dată dintr-o aripă.

N-am înțeles de ce păstorul, fără de nici o pricină, i-a adresat bieteii mele victime și o invectivă specială. Poate era numai o floare de stil.

M-a precedat fugind în vâlcică și a ajuns cu mult mai repede decît mine. A ridicat din pajiștea goală dropioiul și mi l-a prezentat ținîndu-l de-o aripă și lăsînd pe cealaltă să atîrne. Cu toată liniștea mea de sportiv, pe care mi-o impuneam scrișnîndu-mi măselele, eram ispitit să dau un chiot de bucurie. Și totuși nu eram în întregime bucuros, căci înțelegeam ce se petrece în tovarășul meu — acel care, dintre noi amîndoi, era adevăratul vîntor. Și primindu-mi din mîna ciobanului trofeul, aveam și o simțire a biruinții dropioiului ; căci, într-o naturalizare romantică, el va reprezenta, în cabinetul meu, una din amintirile mari ale expedițiilor mele, iar apoi, după ce eu nu voi mai fi, el îmi va supraviețui remorcîndu-mi amintirea între epigonii timpurilor viitoare, cînd nu se vor mai găsi dropii în bărăganurile sparte de tractoare și nu vor mai trăi în Europa noastră nici măcar vîntori sportivi, cum eram eu, umilitul.

Îmi închipuiesc că prietînul meu Panaite n-a înțeles de ce umblu fără înfățișare de biruitor în urma paserii enorme pe care o purta ciobanul. M-a felicitat și a consimțit să cerceteze în amănunțime carabina.

Leușcan și-a vîrît și el nasul și a dat din cap cu admirație :

— Știam eu... he-he !

— Ce știi ?

— Știam a cui poate fi dropioiul de astăzi. De aceea, cît am venit ieri, tot dădeam cu «domnu Ioniță». Nu-i descîntec mai bun decît să schimbi numele vînătorului, ca să-l faci să-i meargă bine a doua zi.

— N-am cunoscut asta... se interesa, întrucîtva tulburat, Panaite. Însă carabina... ce să spun ? bună carabină.

— Eu am văzut-o de ieri, stăruî Neagu Leușcan.

Cel dintăi act al dramei noastre — a mea și a dropioiului — se isprăvea într-un chip destul de meschin.

VI

*Deasemenea se arată că bărăganul nu-i cu
priință vînătorilor.*

Cu tot soarele copleșitor al amiezii, prietinul meu Panaite a intrat într-o ațîțare extraordinară. Nu mai avea nevoie de odihnă, nu-i mai trebuia nimic. Indată ce vor fi adăpați murgii la o mlaștină din apropiere, pe care o cunoștea Pricope ciobanul, unde se strînge apă într-un șanț scurmat de mîna oamenilor lui Mehmet, domnia sa avea o hotărîre nebiruită să străbată în altă parte a bărăganului, acolo unde, fără nici o îndoială, se găsesc locuri mult mai bune.

— Locurile bune sînt pretutindeni, prietine Panaite, am încercat eu să-l domolesc. Avem vreme să umblăm unde poțești; eu mi-am isprăvit misiunea.

— Care misiune ? asta se chiamă misiune ? ai împușcat o dropie ? Mare lucru că ai împușcat o dropie ?

— Ba un dropioi, prietine Panaite; și s-a întîmplat să nu-l stric, așa încît am să-l am un timp în apro-

pierea mea, ca să-mi aduc aminte cu plăcere de aceste pustiuri. E un cucoș mîndru și va rămînea mulți ani în splendoare, amenințător și rotat, cu mustăți biruitoare și cu ochi ațintiți, așa precum l-am văzut în luneta carabinei. Fericit cel ce se poate prelungi și după moarte: am făcut din clipa împușcării un pact cu el, ca să beneficiaz și eu de situația lui excepțională.

— Cîte vorbe atîtea erezii, îmi întoarse cuvîntul tovarășul meu. Recunosc că vînatul își are poezia lui; dar această poezie e legată de clipă și piere cu clipa. Amintirea ei e un surogat bun pentru poeți. Mărturisesc sincer că n-am liniște pînă ce nu dobor două dropii. Ai să mă întrebi: de ce două ? Am să-ți răspund: pentru că în acest moment te invidiez și vreau să fii și dumneata în situația de a mă invidia pe mine.

— Iți doresc, prietine Panaite, cele două dropii și-ți declar că nu voi cădea în păcatul zavistiei.

— Nu prea așa crede, zîmbi el, puțin batjocoritor, afară numai dacă nu ești vînător pe jumătate.

— Recunosc, sînt vînător pe jumătate.

— Nu mai tragi ?

— N-aș putea afirma așa ceva. În asemenea divertisment, eu nu mă aflu legat numai de împușcătură. După cum ai văzut, împușcătura mea e o ispravă mediocră. Pe mine mă încîntă, pe lingă priveliștea nouă, și întîmplarea care iese cu totul din cele obișnuite. Mai ales în asemenea expediții, ca cea de azi, am putut pătrunde ceva din ceea ce se chiamă hazard. Acest hazard nu-i nici absurd, nici orb. După părerea mea, are o logică neînduplecată, însă cu totul ascunsă înțelegerii omenești. Tot ce-l determină nu e arbitrar decît din punctul nostru de vedere. Vreau să spun că

întîlnirea mea și a vînatului acestuia splendid era pregătită dintr-un timp pe care ne e cu neputință să-l apreciem. Îți închipui, prin urmare, cu cită plăcere am acceptat să ne mutăm în altă parte a pustiei; căci sînt încredințat că trebuie să ne mutăm și că dumneata mergi spre destinul ce-ți este pregătit. Vei săvirși o ispravă nemaipomenită și eu te voi aplauda.

— Nu rîde, sînt încredințat că voi săvirși, numai să am prilejul.

— Il vei avea.

— Și să n-am iarăși un ghinion idiot.

— Eu cred, Panaite, că a doua oară n-ai să-l ai. L-ai avut prima oară, ca să pui mai mult preț pe bucuria ce te așteaptă.

Mocanul nostru căruțaș își adusese caii de la apă și-i pusese în pripă la oiște. Ascultase o minută vorbele mele, manifestînd aprobare, apoi săltase pe capră făcîndu-și semnul crucii:

— Dă, Doamne! mormăi el cu o mutră de motan ispășit.

M-am despărțit amical de Pricope ciobanul, convocîndu-l la popasul de sară, și m-am suit lîngă Panaite. Căldura pustiei era acum cuptorul lui Dumnezeu în care sfinția sa coace pînile pămîntului.

Caii s-au vlăguit curînd. Păliți de soare, abia purtau căruța în pas, cu capetele aplecate spre genunchi.

Dormitam și mă lăsam dus, fără gînduri. Intr-un tîrziu, am fost deșteptat de mormăitul nemulțămînt al lui Panaite. Il certa pe Leușcan:

— Căruța asta a dumnitale merge ca o rimă. Așa, nu mai ajungem niciodată nicăieri.

— Ce să facem, domnule Panaite? îi răspunse cu umilință căruțașul. Umblăm și noi la un ceas cînd toată vietatea hodinește. Cu toate acestea, cred că nu

trece mult și sporește adierea care vine de la asfințit. Atuncea se răcoresc și murgii; avem să umblăm mai bine.

— De-ar veni și acea adiere! Eu nu simțesc nimic.

— Ba se simțește, domnule Panaite. După cele ce am văzut asară la asfințit, s-arată astăzi și vîntul. Cam tîrziu, dar pesemne că vine de departe. Dacă binevoiți a vă uita, au să ne vină și nouri împotrivă. Poate dă Cel-de-sus și ploaie pînă în sară, ori la noapte.

— Mai bine la noapte, a mormăit cu obidă Panaite; acuma mie nu-mi trebuie.

Clocotea în el o minie sumbră împotriva acelei blăstămății ce se pregătea. Ce poate fi mai fără noimă, mai fără lege, aș îndrăzni să spun, decît o dimineață strălucită în care te-a persecutat ceea ce numise el «un ghinion idiot», urmată de o după-amiază de furtună și ploaie, în care orice nădejde ce-a mai rămas se amestecă cu vîrtejurile de pulbere și șuvoaiele de apă...

Acesta era rostul tăcerii îndărătnice a prietinelui meu Panaite, pe cînd murgii înaintau penibil. În vreme ce eu dormitam, el pîndea vîntul, care se simțea jucînd în întinderea goală, unde stîrnea ușoare vîrtejuri negre, și cerul apusului perdeluit pe neașteptate de un zăbranic sur. Vestindu-i schimbarea vremii, Neagu Leușcan nu-i descoperise nici o noutate. Oricît încerca să se înșele pe sine însuși, și oricît se îndîrjea să amfie, cu o expresie intrucitva magică, fenomenul meteoric pentru vremea nopții, amicul meu se vedea copleșit de o fatalitate căreia nici nu mai era în stare să-i găsească epitet.

După ce a pîndit astfel pe Dumnezeu, cerul și pămîntul, un răstimp îndelungat, frămîntîndu-se, s-a hotărît să izbucnească într-un blestem franțuzesc.

Era ceva cu totul copilăresc. Însă Neagu Leușcan s-a spăriat și a îndemnat caii, scuturînd cu energie hățurile și slobozind un răcnet.

Vîntul sporea și fața pustiei se posomora de virtuțuri. Din asfințit veni cu hărnicie balaurul nourilor învîlmășind negreață și scăpărînd fulgere. N-aveam nici o scăpare, nu puteam ocoli în nici un adăpost.

Cînd plasa de ploaie veni asupra noastră, căruțașul opri, lepădă hățurile și smulse de subt el poclada, dîndu-i întrebuițarea cealaltă. De unde îi era dedesubt, și-o așeză deasupra. Eu mi-am tras pe minici mantaua impermeabilă. Prietinel meu Panaite primi cu totul dîrz și nepăsător biciuirea ploii, hotărît să lichideze toate ale vieții sale în acel sfert de ceas otrăvit.

Orice mîngîiere a mea era de prisos. L-am lăsat în apele lui.

Deodată l-am văzut ridicînd fruntea. Ploaia trecea oblic, așa cum venise. Panaite a oftat, s-a ridicat în picioare, a privit spre punctele cardinale și s-a așezat la loc.

A făcut :

— Hm ! este ș-un Dumnezeu al năcăjiților.

— E unul și același, Panaite, am intervenit eu.

El a rîs și a tras din capul lui Leușcan poclada.

— Ieri, tot eu aveam dreptate, mocanule ! a hotărît el cu glas înviorat. Ne-am răcorit destul ; pune harnasarii în mișcare, simt nevoia să văd și eu numai-deci niște dropii.

Deodată îi luci soarele în priviri. Pe întregul cuprins al stepei lumina izgonea neguri despletite. S-a auzit după-amiaza dinaintea noastră și s-a făcut pace.

— Hi, murguleți ! — a poruncit Neagu Leușcan.

Murguleții au pornit în trap, bălăbănuindu-și coamele grele de scai și apă.

Toate erau bune, numai nu s-arătau dropii statornice. Am văzut un cîrd în depărtare și la înălțime. Așteptam să ne nălucească la fața șesului. Scrutam întinderile zadarnic. Avîntul avocatului constănțean era iarăși în scădere.

Ciudat era că nu întâlneam nici păstori cu oile. Drumurile și popasurile celor mai mulți erau probabil în altă parte a goliștilor.

Am umblat îndelungă vreme, tăcuți. Aveam acum în mine o parte din neliniștea prietinelui meu Panaite. Cînd, acea taină a hazardului, de care încercasem eu a convinge pe tovarășul meu, s-a deschis iarăși o clipă.

Au apărut pe neașteptate oile. Ciobanul a venit împotriva noastră fără să-l chemăm.

Avocatul n-a mai pus nici o întrebare. Aștepta cu indiferență.

— Cum te chiami, voinicule ? am întrebat pe păstor. Era un fecior cu mustața abia înfierîndu-i.

— Sănducu, domnule, a răspuns el. Apoi s-a plecat într-o lature, ca să mîngîie un cățelandru alb.

— De mult ești în partea asta ?

— De-un ceas de vreme.

— Văzut-ai dropii ?

— N-am văzut, domnule, dar au stîrnit cîinii în porumburile de la margine altfel de dihanii. I-am chemat și ei le-au lăsat în pace.

— Încotro ?

— Nu departe. Aici pășunea noastră se hotărni-
cește cu porumbiștile tatarilor de la Caranasuf. O
țineți tot înainte; umblați cel mult un firțai de ceas.

Cu tot dezgustul care i se cetea pe obraz, prietinel
meu constănțean devenise atent. Ne-am despărțit de
Sănducu; el ne-a salutat săltându-și cușma enormă,
apoi s-a aplecat să-și mîngîie cățelandrul. Il ținea
sub mîna lui, la învățătură, după datina din veac a
păstoriel.

— Ce să fie? m-a întrebat tovarășul meu.

— Avem să vedem îndată.

Mi-am pregătit una din puștile cu halice. Panaite
și-a consultat «baba» și a abandonat așa-zisele «trei
la fund», alegînd din cingătoare cartușe cu proiectile
mai modeste.

Am ajuns, cum fusesem vestiți, în firțaiul de ceas,
la niște porumbiști mărunte și pîrjolite de suflarea
fierbinte a lui august. După porumbiștea din margine,
urma o miriște uscată, apoi se aliniau alte porumburi.

Am cercetat ogorul din margine fără să găsim
nimic. Înainte de a ajunge în capăt, Panaite ocoli în
miriște. Era un semn de scădere a energiei și stă-
ruinții.

— Fă și capătul, Panaite, l-am îndemnat eu.

Tovarășul meu a stat o clipă la îndoială, apoi a
intrat iar în porumbiște, ca să mai facă treizeci de
pași în capătul părăsit. Cum au sunat iarăși foile
uscate ale porumbului, a sărit cu zgomot mare la
linia spicelor o păreche de spîrcaci.

Panaite a executat dubleul. M-am închinat, felici-
tîndu-l de departe. I-am strigat:

— Popas! Fumează o țigară.

Am stat în popas ca să-l văd liniștit. Am chemat
în ajutorul nostru pe Neagu Leușcan și am căutat

miriștea. N-am stirnit decît un iepure, pe care l-am
lăsat să treacă. Am intrat în ogorul următor de po-
rumb. A fost rîndul meu ca să trag și Leușcan mi-a
adaos la dobîndă un spîrcaci.

Ne-am hotărît să batem pînă în sară acel colț plă-
cut. Pentru dropii, aveam vreme ș-a doua zi, după ce
vom lua, sara, la otac, un supliment de informații de
la ucenicii baciului Dănilă.

— Numai s-avem cartușe destule... s-a îngrijit
Panaite.

Cum mi-a aruncat vorba asta din cealaltă lature a
ogorului, mocanul, care umbla între noi prin mijloc,
a dat un strigăt de spaimă. Dropia zbuclise aproape
de subț el. Era un cucoș singuratic care aștepta acolo
sosirea omului său. Panaite a tras de la cincisprezece
pași, s-a prăpăstuit călcînd și învălmășind porumbiș-
tea și l-a ridicat la înălțimea capului. Era o piesă
deosebit de frumoasă, care-i da satisfacție deplină:

— Ți-am spus eu! a strigat el.

Ș-a repetat declarația încă o dată. Însă nu-mi spu-
sesse nimic și vorbele lui erau fără noimă. Dar arătau
în ce înaltă treaptă a breslei noastre vînătorești era
prietinul meu Panaite.

Cînd să fi trecut atîtea ceasuri cît ne ostenisem
noi prin miriști și porumburi?

Soarele, scăpătat de la amiază, se învăluisese iar.
Veneau asupra lui, în înălțimile cele mai de sus,
aburi. Deci curînd acel curent contrar din răsărit
aveam să-l simțim și la fața pămîntului.

Neagu Leușcan izbuti să se facă înțeles:

— Eu zic așa, domnule Panaite, că pe ziua de azi
ne-a fi; să mai lăsăm și pe mine.

— Cum așa? pentru ce? protestă prietinul meu.

— Apoi, domnule Panaite, pe lingă vînat, care nu se duce din domnia lui, precum se vede, mai este și asta : că dacă se întorc nourii de ploaie din răsărit, apoi n-aduc numai o scuturătură de șagă și batjocură ca aceea care a trecut, ci se pune cu temei pînă mîni pe la amiază. Cînd se întorc nourii de pe Marea, apoi aduc apă cît se cuvine la o secetă ca aceea pe care am avut-o. Dumneavoastră nu știți, dar plugarii și mai ales ciobanii cunosc. De trei săptămîni unii dintr-înșii, care știu s-asculte, pun urechea la pămînt cînd stă soarele la amiază ș-aud cum chiamă și cere țărna din adîncime : «Apă ! ne trebuie apă !» Apoi acuma va veni ce se cere.

— Știu eu ? s-a întrebat prietinel meu privind cerul răsăritului. Orizontul mării mi se pare și mie foarte încărcat. Am mai putea sta poate, dar abia acuma bag de samă cît sînt de flămînd.

Hotărîrea pe care am luat-o în sfatul nostru, în care eu, de altminteri, n-am susținut nimic, s-a nimerit a fi dintre cele mai cumînți. Ne-am căutat o cale de întoarcere, cu cai trudiți și însetați ; și cînd nu mai aveam mult pînă la cișlă, a început a se pune împotriva și a izbi vîntul din răsăritul pontic.

Ciobanii intrau cu turmele lor ceva mai devreme decît de obicei. Deodată s-a incenușat lumina și s-a răcorit locul. Clădării de nourii apăruseră acolo unde știam că se leagănă marea cea neadormită. Mehmet Caimacam ne-a întîmpinat, bucuros că ne întoarcem la vreme. S-a arătat și Dănilă baciul o clipă, lăsîndu-ne oarecum zălog înfățișarea lui curată și zîmbe-tul lui roșcovan de bunăvoință. În toate părțile, la țarcuri și perdele, era o activitate mai însuflețită.

Suna glasul gutural al slujitorilor tatari, feciorii își chemau cîinii, baciul striga gros la strungărași.

Focul, învăluit aprig, fu lăsat să se stingă. Altă vatră luminată trebuia să se aprindă la adăpost de furtuna care se vestea.

Mehmet ne duse în coliba lui, cuviincios și fără de întrebări asupra izbînzilor noastre. Cînd văzu la picioarele lui cucoșii de dropie, îi cercetă cu luare-aminte și cu admirație destul de convențională : erau pentru el o marfă de puțină valoare.

N-a mai stăruit să afle cine-i eroul expediției, căci cetea pe obrazul prietinelui Panaite ca într-o carte deschisă, iar în ce mă privește pe mine ascultase raportul șoptit al căruțașului mocan. Deasemenea, nu tîrzie vreme s-a arătat la lucirea mohorîtă a sffrșitului de zi și Dănilă baciul, împreună cu ciracii lui pe care-i convocasem la otac. Oprindu-se nu departe de mine, în deschiderea colibeii, și-a scuturat pletele spre ceafă, a scos un picior înainte și a rostit o orație din care eu nu pot da decît o răsfrîngere imputînată :

— Măria voastră, a spus el, pare-mi bine că nu ți-a fost umbletul degeaba. Despre pușcătură de «drochie» cu glonț, la noi încă nu s-a fost auzit. Te poftim să mai vii pe aici cînd ți-a fi plăcerea, cu domnu Panaite, și, după ce-i pușca toate drochiile de pe lumea asta, să le puști și pe cele de la noi, că nouă nu ne fac trebuință, fiind niște sălbătăciuni. Poate două-trei părechi să mai lași, de sămînță. Așa că, după făgăduința pe care te-ai milostivit a o da, feciorii aceștia s-au înfățișat și mulțamesc mării tale pentru bacșiș, iar baciului Dănilă nu-i trebuie ban ; baciului Dănilă să-i vie o glajă de o oacă de la Caranasuf și-i ajunge. Mulțam frumos ș-am s-o cînstesc în sănătatea mării tale cu ciracii mei. Dacă încalecă Sănducu îndată, se-ntoarce numa bine după ce-or fi mulse mînzările. Vîntu are să-l apuce pe cale,

că s-aude de pe-acuma cum sună în șapte văzduhuri, dar ploaia va să mai întârzie pînă încolo spre miezul nopții.

În dosul lui Dănilă baciul și ciracilor, își arătau capetele alți feciori, care priveau unii pe după grumazurile altora. Într-o parte, veniseră Gulfi credinciosul și Șaban Tatarul.

— Asta îmi place mie la babă Dănila, a grăit Șaban cătră Neagu Leușcan; vorbește «formos».

După ce s-a spus ce era de spus și au privit cu toții sălbătăciunile ucise, s-au retras la treburile multe și grele ale unei inserări de vînt și ploaie.

Ca un stăpîn al cișlelor, și tovarăș vrednic al oierilor mocani, Mehmet Caimacam se uita pîcliș în juru-i la toate, tăcînd cu stăruință.

Venea din adîncimile și depărtările mării o amenințare aspră. Vijelia șerpua cu șuiete prelungi și asfințitul se închise într-un țarcălan de spaimă. La perdele s-au adaos ancore și proptele. Oamenii au grăbit toate treburile și au virît turmele la hodină, înainte de deslănțuirea cerului.

Însă cerul, după cuvîntul lui Dănilă baciul, încă nu se deslănțuia; aștepta să se întoarcă feciorul cu glaja. Nourii treceau învălmășit, destul de coborîți la fața stepei, dar se duceau să-și verse apele în altă parte. Grăbeau alte răsturnări, desfăcute în forme fantastice, ca să facă loc altora. Furtuna avea cite-o domolire, după care dădea lovituri mai grele în adăposturile noastre șubrede.

În această presiune repetată a berbecului celui nebun și uriaș al Mării Negre, toată suflarea omenească din acel loc pustiu a simțit nevoia să se strîngă în sobor, la un foc ferit într-o groapă, sub o leasă deasă de stuh, întoarsă cu spatele spre mînia răsăriteană.

Am dibuit cărarea spre acel cuib printr-un întuneric de catran. În lumina îngropată, adunarea ne-a primit oarecum solemn; m-am așezat într-o tohoarcă între snopi de trestie și am prins să ascult și eu buciurile, plîngerile și oftările care se alungau în întinderile goale. Părea că s-au ridicat în noaptea deasă și în vijelle toate semințiile care au trecut și au suferit în acel cotlon de lume. Baciul și-a adus aminte de niște întâmplări vechi și îndată m-am simțit trecut pe planul altui veac și într-o zodie eroică.

Îmi pregăteam sufletul pentru prăpastia de apă a miezului nopții, și pentru cenușul de moarte al zilei ce trebuia să urmeze, și pentru altă sară care trebuia să se prelungească în burnița rece, cînd aveam să aflu, de la prietinel meu Panaite mai mult și de la Mehmet gazda noastră mai puțin, unele din întâmplările pe care le petrecuseră cu ani în urmă.

La un răstimp oarecare după această aventură, o doamnă simpatică și elegantă mi-a pus, zîmbind, întrebarea dacă nu m-am sfiit, pentru liniștea epidermei mele, să mă așez în acea imbulzeală, pe acea tohoarcă de blăni de berbec.

— Doamna mea, i-am răspuns eu cu politeță, vîntorii știu că igiena de unt și zer a păstorilor nu îngăduie păduchilor nici o posibilitate de existență.

VII

Alî, fiul lui Iusuț «Cinci Parale».

Disertația lui Nastratin despre ulcior:
Mocanii, care au venit și urmează încă a veni de undeva, de la munte, au o zicătoare înțeleaptă:

«Ulciorul nu merge de multe ori la apă.»

Au spus ei vorba asta demult. De-atunci, tot stînd sub streșina brazilor, le-a venit de la Dumnezeu gînd bun, de-au născocit donița. Au adus donița și la Caranasuf, iar ulcioarele lor stau aninate în cuie de lemn și nu se strică.

Iar tatarii sînt nevoiți să tot schimbe ulcioarele.

Ca să nu le schimbe prea des, făcînd cu ele atîta cheltuială și atîta hîrb, tatarii au învățat de la turci o rînduială bună :

«Pe copil să-l bați înainte de a-l trimete cu ulciorul la apă, iar nu după ce a spart ulciorul.»

Astfel copilul tatarului mîncă de trei ori pe zi bătaie. Iar cînd se întîmplă de strică ulciorul, mîncă și pe a patra.

Ca să nu se spargă atîtea ulcioare și să nu li se bată pruncii de domnii și stăpînii lor, tatarcele poartă în cobiliță de două ori pe zi, dimineața și sara, braccacele cele grele de aramă spoite și pe dinlăuntru și pe dinafară, la fîntînă. Astfel copiii lor au oarecare huzur și, pe lîngă asta, ele singure își pot îndestula curiozitatea aflînd în amănunt toate întîmplările misterioase care se petrec la Caranasuf atît ziua, cît și noaptea. Iar ulciorul are durată mai lungă.

Însă Iusuf, poreclit Cinci Parale, avea narav să tot puie amanet braccacele. Prin urmare, Ali, fiul lui Iusuf Cinci Parale, era silit să se ducă în fiecare zi cu ulciorul la fîntînă, și îndura de trei ori rînduiala ulciorului. Mai era, în asemenea împrejurare, nevoia să fie la bordei două ulcioare, ca să iasă al doilea în ajutor, cînd cel dintăi se preface în mai multe, întorcîndu-se la lutul din care a fost alcătuit. Dacă se producea asemenea catastrofă, atunci se mai adăogau două chelfăneli lui Ali, una pentru cioburi și a doua

pentru ulciorul cel bun care își începea și el destina neînduplecat.

Se întîmpla ca Iusuf să fie minios și pentru porecla lui : atunci chelfănelile deveneau «răfuieli».

Porecla i-o dăduseră ortacii din sat lui Iusuf pentru naravul de om bezmetic pe care îl avea el. Cum era flămînd, ieșea din bordei, întîlnea pe cineva, ori nimerea undeva, — și îndată, în numele Prorocului și al lui Alah cel veșnic, cerea cinci parale împrumut. Cu cele cinci parale cumpăra o oacă de mei, și două zile nu mai avea habar, putea sta întins cu fața în sus și cu palmele sub ceafă.

Oricît se străduia biata Eitun, muierea lui Iusuf și maica lui Ali, să agonisească cele de trebuință gospodăriei, Iusuf stăpînul nu îngăduia prisosuri. Cum avea ceva de prisos, cum făcea negoț. Lui nu-i trebuia decît o mîna de mei și-un căpețel de lumînărică de seu, ca să ingrașe meul. La urma urmei, de seu se putea lipsi. Cu mare anevoință, Eitun, amărîta și roaba, putea să îndosească, într-un cotlon neștiut de Iusuf, cele de trebuință pentru dinsa și pentru prunc.

Atîta se obișnuiseră țărani tatar de la Caranasuf cu împrumutul lui Cinci Parale, încît adese, cînd îl vedeau intrînd în împrejmuirea lor cu zid de piatră lipit cu lut, nu mai așteptau vorbele. Ieșeau cu ceva mai puțin decît o oacă de mei și îndemnau cu ea pe musafir. Iusuf era prea supărat pentru asemenea jig-nire, însă tăcea și primea meul în poala caftanului. Pînă la bordeiul său mai prăpădea din boabe, ca să fie hrană și pentru paserile cerului.

În asemenea împrejurări și după destulă pedeapsă, cînd a împlinit paisprezece ani vîrstă, Ali a dobîndit o înțelegere filosofească și în același timp îndărăt-nică, cu privire la ulcioare.

Anume : Dacă, după vorba celor bătrîni, sfîrșitul fiecărui ulcior e pe lespede de fîntîni, atunci cel mai nimerit lucru este ca ulciorul să nu se ducă niciodată la apă. Dacă nu-s nici brăcace de aramă, care se află zălogite, și nu se cuvine drept-credincioșilor să întrebuințeze doniți ca ghiaurii, atuncea nu-i altăceva de făcut decît să nu mai fie nici ulcior, ca să se ducă fiecare să-și potolească setea la fîntînă, ori, dacă se poate, să vie fîntîna la casa și la setea fiecăruia.

Deci Ali, fiul lui Iusuf Cinci Parale, a făcut să nu mai fie ulcior. Indată ce a spart pe unul, pe celălalt l-a ascuns într-un cotlon numai de el știut.

Cînd i-a fost sete stăpînului Iusuf, nu s-a mai găsit ulcior. Atunci a urmat o cercetare îndelungată și o răfuială virtuoasă, pînă ce Ali a scos ulciorul nou.

După răfuială, s-a dus ulciorul cel nou cu Ali la fîntînă și acolo i-a fost sfîrșitul pe lespede de piatră, potrivit proverbului.

Atunci a fost o răfuială și mai virtuoasă, după care Ali s-a dus în lume ca să afle undeva stăpîn mai puțin insetat. Astfel a pribegit feciorul lui Iusuf de la bordeiul părintesc și a umblat din tîrlă în tîrlă printre așezările mocănești, pînă ce a nimerit la o stîna care avea fîntînă chiar lîngă ușa. Atunci s-a socotit fericit și s-a tocmit argat al oierilor.

Urmează o întîmplare cu niște bărbăcuți.

I s-a părut lui Ali tare ușoară viața în acea tabără a oierilor, cît a ținut vremea verii. Hrană din bielsug și treabă puțină. Ce-i era lui să alunge cîrlanii dintr-o închisoare în alta, împreună cu alți strungărași, ori să bage de samă, cînd se întorc ciobanii din pășune, să nu s-amestece sterpele cu minzările. Cînd era vremea de dat oile la strungă, ca să le mulgă lăptarii, nu era nevoie să fugi după ele și să le aduci

cu sila; căci veneau ele singure, îmbulzindu-se la rînd, ca să-și ușureze cît mai degrabă ugerile. Indată a învățat și socoteala cinilor; cum să-i cheme, cum să-i șuiere. S-a deprins a purta strai de lînă și căciula. I-a fost lesne să învețe vorba mocanilor.

Cînd își mai aducea aminte de ulcioarele sparte și de răfuieli, se înegura la obraz și mai tare din înegurat ce era. După aceea îl strigau cu vorbe de șagă feciorii și privirile i se îmbunau.

Însă a venit vremea iernii, cînd s-a întemeiat iar cîșla în baltă, pe locul ei cel vechi. Cît ține lumina zilelor scurte, omul nu mai are hodină. Ba hrănit, ba adăpat; ba de dres și de întărit perdelele ca să nu slăbească adăposturile oilor la o vreme tare.

Iar ce se întîmplă cînd se năpustește asupra lumii un vifor nemilostiv, grămădind troiene, și bate și înaltă omăt vreme de șapte zile fără contenire, numai oierii știu; căci omenirea cealaltă se ascunde în case și se tupilează în bordeie, se prăjește la vatra cu jaratic clipind din ochi ca mița; pe cînd ciobanul nu știe de poclăzi, așternut și sobă; nici focul lui de vreme bună și de prietinie sub stele nu-l poate aprinde; ci stă zi și noapte în spulber lîngă oi, se culcă în tohoarcă trăgîndu-și căciuloiul pînă la nas, își face culcuș ca o fiară și stă cu urechea ațintită la mișcarea turmei. Dacă-i spulber mare și curge omăt mult, poartă oile în loc, ca să rămîie tot deasupra pe așezătură, să nu covîrșească troianul toate ca într-un mormînt. Dacă umblă haitele de lupi, baltagul trebuie să fie gata și cîinii treji.

Aprigă viață. Cînd după iarnă s-a deschis primăvara ca un ris de fată mare, Ali pribegul a privit toate cele din juru-i cu mîhnire; toate erau bune și

rînduite; însă erau toate așa ca după o bătălie crîncenă.

Cum ar face omul să fie toate bune și în același timp să rămîie toate lesnicioase?

Gîndurile lui filosofești îi arătaseră că fîntîna poate veni la cel căruia i-e sete. Aceeași filosofie îi arăta o opreliște de nebănuit la hotarul iernii viitoare.

Stăpîn nu-i; tovarăș la parte nu-i; n-are la așezarea baciului Dănilă barim un cățel. I s-ar cuveni și lui să aibă ceva; căci și el a fost oștean în bătălie; dar păstorii au o rînduială a lor, cu ucenicie lungă. Strungărașul să-și arate întăi destoinicia pe hrană și îmbrăcăminte și numai după ce-și arată destoinicia trei ani, își poate începe și el averea de cioban, c-o păreche de mioare.

Cum Ali, feciorul lui Iusuf, avea îndărătnicie pe lîngă gînduri filosofești, a socotit că legea mocanilor e fără dreptate, și, cînd soarele se arăta mai aurit, el se uita la lume mai fără plăcere. Cînd mîhnirea i se prelungea și se uita ațintit în același loc, apoi ochii lui ca de păcură priveau cruciș.

Dănilă baciul se oprea dinaintea lui cu mînile în chimir și-l spunea cu glasul-i gros:

— Bre tatar, dă-te după păr. Altfel te lepădăm. Aicea treaba-i una, supărarea-i alta. Nici n-avem cînd fi supărați. Iarna ni se pare noaptea prea lungă; iar acuma ziua prea scurtă. Vreau să te văd în toate părțile ca o sîrlează, tune dracu-n coșu tău să tune!

Ali făcea după cum i se porunca, dar floarea ciobăniei lui se uscase.

Cu patru zile înainte de Arminden, se întîmplă năcaz mare unui cîrlănar. De bine ce ieșiseră tur-

mele din baltă și se bucurau de iară nouă în pășunea cea mare, o lupoaică flămîndă se furișase din tihăraie drept în laturea cîrlanilor și rupsesse doi: pe unul îl hăpăise pe loc, ca să facă mai degrabă lapte pentru căteii care o așteptau scheunînd; pe celălalt l-a apucat de pielea grumazului și l-a tîrît în ascunzătorile ei.

A fost cercetare și judecată la fața locului. S-a pus vină cînelui, s-a pus vină ciobanului; pe urmă s-a văzut că trebuie hăituită lupoaica în desimea ei.

Dănilă baciul a clătinat din cap.

— Căutați și hăituiți, feciori, a zis el; dar eu socot că lupoaica asta n-are vatra ei decît la o jumătate de poștă. Dacă ar fi aproape, s-ar teme de noi, și ne-ar fi lăsat cîrlanii în pace. Să știți vorba veche a oierilor: lupoaica nu vînează lîngă sugacii săi. Dar de căutat, căutați. Pîn-atunci îi crestez la răbuș cîrlănarului paguba.

Ali, feciorul lui Iusuf, a luat aminte. S-au pus cîrlănarul cu soții lui și cu cîinii să bată desimea de spinării; n-au găsit lupoaica.

De la Arminden, a mai trecut o săptămîină. Era într-o sîmbătă sara. Același cîrlănar avea în cîrd un bărbăcuț mai pușin. Iar întrebare și judecată.

— Pesemne că haita cea fătată de lup nu-i așa departe, s-a mirat baciul. Sărace feciorule, îți mai tai o creștătură la răbuș.

Fiind toți în toate părțile cu luare-aminte, pagube nu s-au mai vădit, pînă în două săptămîni de la acea sîmbătă. Atunci s-a dat iar lipsă un cîrlan, și după altă săptămîină altul.

Dănilă baciul nu s-a mai mirat; numai umbla cu căciula îndesată mai temeinic în cap, pînă la sprîncene. La alte cinci zile după paguba din urmă, Ali a

venit să se închine baciului înainte de a se duce în satul lui la Caranasuf, așa după cum avea din vreme în vreme învoire. Baciul a întors capul de la comarnicele lui, unde se afla cercetînd cașii, și i-a făcut semn că-i slobod să se ducă.

Ali, feciorul lui Iusuf, s-a dus. A luat-o regeior pe lîngă stufurile din marginea ghiolului; pe urmă, cînd s-a uitat în urmă și a văzut că stîna nu se mai zărește, a ocolit în stînga. A căutat într-o scorbură de salcie veche. Cînd era cu mîna în scorbură, cîrlănarul cel cu pagubele și un soț al său au fost asupra lui. L-au pălit cu bîtele și l-au dat la pămînt. Cîinii l-au încolțit.

După ce și-a venit în ori, feciorii i-au poruncit să se scoale și să scoată din scorbură pielcica de bărbăcuț. I-au pus pielcica în spate și i-au întors brațele deasupra ei, cețluindu-le cu frînghioare. Astfel l-au dus la judecata baciului Dănilă.

Baciul Dănilă l-a primit cu capul gol și cu mînicile suflecate, așa cum se afla la meșteșugul său.

S-a uitat la dînsul lung, după aceea a început să-l întrebe.

Ali nu mai avea limbă. Filosofia lui îl îndemna să fie mut.

— Cîți bărbăcuți ai furat, bre tatar? Doi-trei?

Ali nu știa nimic.

— Pe cei dintăi doi furatu-i-a cățeaua de lup?

Nici asta nu știa.

— Pe aceia doi i-a furat lupoaica, a hotărît Dănilă baciul. Pe ceilalți nu i-a mai furat lupoaica; ci i-a răpit Aii stăpînului său care l-a miluit, și tovarășilor săi care l-au ocrotit. Află, măi păgîne, că păstorii cei de demult aveau pentru asemenea furtișag o lege bună. Smulgeau furului inima și o dădeau la

cîni. Măi feciori, a strigat el cu strășnicie, aduceți-mi cuțitul cel mare cu care tai eu gîtul berbecilor bătrîni și canaralelor, ca să plinesc județ asupra acestui lup care vrea să se facă păstor la oile noastre!

Cînd a strigat așa baciul Dănilă, Ali fiul lui Iusuf Cinci Parale s-a abătut cu fața la pămînt în pulbere. A strigat cu ascuțime:

— Iartă-mă, taică baciule!

Dănilă baciul s-a răsucit să intre în stîna; apoi s-a răzgîndit și s-a întors.

A poruncit:

— Deslegați-l.

L-au deslegat. Feciorașul tremura ca scuturat de friguri. Baciul a poruncit iar:

— Mărturisește. Ce-ai furat?

— Cei dintăi doi i-a furat lupoaica... a bolborosit Ali.

— Pe ceilalți i-ai jertfit tu? Ce-ai făcut cu leșurile? Le-ai aruncat în baltă?

Ali a tăcut, palid.

— Și pielcelele, a urmat baciul, le-ai dus să le vinzi negustorului de la Caranasuf?

— De la Duingl... a șoptit Ali.

A grăit iar baciul:

— Luați pielcica; lăsați-i ștreangul. Ți-i destul, păgîne, plata asta. Du-te și nu te mai uita înapoi. Dacă te mai arăți cumva în hotarul nostru, acești feciori au să-ți sape mormînt. Înțelesu-m-ai?

— Înțeles! a suspinat cu rinjet de bucurie Ali.

Astfel a ieșit el din tagma păstorilor și a avut în anii de după aceea o altă întîmplare, cu blăstăm.

Iusuf, tatăl său, în acel timp se îndeletnicea cu negoțurile lui la Constanța și mai cu samă avea nă-

dejde într-o cafenea, pentru întemeierea căreia făcuse niște împrumuturi de lire de la Mehmet Caimacam. În lipsa lui Iusuf de la Caranasuf, Ali s-a înfățișat maicei sale Eitùn și i-a mărturisit multe din cîte suferise el în pribegie. Iar Eitùn l-a îmbrățișat ca pe un copil prea iubit și l-a ocrotit pe lingă bordeiul ei de roabă. Căci porunca de la domnul și stăpînul său Iusuf fusese că ouăle găinilor și laptele caprei, precum și legumele grădinii să nu se părăduiască pe nimicuri muierești, ci să fie duse la Constanța pentru bună speculă. Deasemenea din porumbul de pe ogor, Eitùn n-avea deslegare să ia pentru dînsa și pentru gospodărie decît atîtea ocă și atîtea dramuri bine socotite de un bărbat așa de priceput ca Iusuf.

Din zilele ei de muncă, Eitùn-hanîm era silită să rupă din cînd în cînd două sau trei, ca să ducă la Constanța ce avea de dus. S-a bucurat deci de întoarcerea fiului pierdut, nădăjduind în ajutorul lui pentru pierderea aceasta de vreme. S-a duce Ali cu ouăle și cu legumele. Astfel va izbîndi și să împace mai ușor pe tatăl său.

Întăia oară, Ali s-a dus cu bună rinduială, a pus la picioarele tatălui său Iusuf marfa și a dobîndit iertare pentru greșalele și răutățile sale. A doua oară Ali, fiul lui Iusuf, a întîrziat pe cale pentru o pricină de ploi și noroaie. Întîrziind la jumătate de drum, a cerut adăpost de la o femeie singură într-o margine de sat. A plătit patul și cina cu legume și ouă și n-a ajuns la Constanța decît cu jumătate din încărcătura pe care i-o pusese în spate maică-sa.

După asta o vreme nu s-a mai întors la Caranasuf. Iusuf îl credea acasă; maică-sa îl credea la Iusuf; iar el hălăduia între băieți de sama lui, pe maidan, jucînd arșice, și la malul mării, prinzînd guvidii.

La sfîrșitul verii, s-a înfățișat iarăși maicii sale Eitùn, și ea l-a îmbrățișat plîngînd. Ca să-l trimeată iarăși cu marfă, nu-i bine, deci Eitùn s-a gîndit să facă o schimbare.

— Dragul mamei Ali, a zis ea, mă duc eu la Constanța, precum am fost deprinsă totdeauna, iar tu rămîi ca să lucrezi în locul meu și să priveghezi casa.

— Bine, nenè, rămîn să priveghez casa și să lucrez, dar mai cu samă să cuget.

— La ce cugeți tu, dragul mamei?

— Cuget la multe, nenè, căci eu am moștenit de la tatăl meu o înțelepciune pe care n-o au alți băieți de sama mea. Cît am stat la Küstengè, n-am stat degeaba, ca să mă joc pe maidan în arșice, ori să prind guvidii la malul mării. Mă duceam destul de des la un hoge care m-a învățat să ascult istorisiri minunate. Le cetea dintr-o carte groasă și eu vedeam întocmai toate cîte le spunea el din acea carte. Mi-a plăcut mai cu samă o poveste cu Aladin, c-un vrăjitor și c-o lampă fermecată. Aladin a fost un fecioraș sărman ca mine, și avea o mamă înțeleaptă cum ești dumneata. Oricîte supărări a putut face el maicei lui, cum îți fac eu dumnitale, toate s-au isprăvit cu bine din pricina lămpii fermecate pe care a găsit-o el într-o hrubă, în chip prea ciudat și pe negîndite. Cum freca acea lampă, se înfățișa pe loc un gen înfricoșat și-i stătea la poruncă. Poftea sarailii și baclavale, îi aducea sarailii și baclavale; poftea straiе scumpe, îi aducea pe loc; poftea aur și mîrgăritare, i le punea la picioare deasemeni, într-o clipită. Astfel caut să găsesc și eu o lampă ca aceea, și pe urmă nu ne mai trebuie nimic, trăim în huzur și avem de toate; te pot trimete la împărăție, ca să ceri pentru

mine de soție pe fata împăratului, așa precum a făcut Aladin în împărăția unde a trăit el.

Eitùn a rîs și l-a mîngîiat pe frunte pe fiul său. Apoi a pregătît marfa și s-a încărcat ca o asiniță, ducîndu-se prin arșiță și colb la Kùstengè.

Ea nu credea nimic din minunile Halimalei, căci viața îi arătase jalea adevărurilor. Asemenea minciuni ca cele din Halimà au fost scornite de tagma leneșilor și au fost risipite în lume de poeți, care și ei fac parte din aceeași tagmă. Însă Ali își avea îndărătniciile lui în socotelile filosofești pe care și le făcea.

Cum a plecat Eitùn maica sa, el a început să umble prin bordei și prin hrubele din preajma bordeiului căutînd lampa fermecată. A căutat un ceas, a căutat două. A rostit unele vorbe pe care le arăta cartea hogeni și iar a căutat. N-a găsit decît o mucarniță veche cu oleu. S-a bucurat și a aprins-o. Pe cînd o freca în mîină și ștergea degetele unse ba de lut, ba de lemne, ba de ciovee, a dat peste un mindir vechi. Un smoc de paie din mindirul vechi s-a aprins de la mucarniță. Ali a zvrilit la o parte mindirul vechi ca să-l poată stînge cu picioarele; după asta, cînd s-a întors înapoi în locul unde stătuse mindirul, a găsit o grămăjoară de cenușă. Răscolind acea grămăjoară de cenușă, a descoperit patru mahmudele de aur.

Iată cum se izbîndesc minciunile din cărți. Ali s-a socotit destul de bogat ca să se ducă la împărăție și a și purces fără întîrziere. Iar Eitùn, cînd s-a întors, n-a mai găsit pe nimeni acasă. Umblînd încolo și încoace, ba așteptînd, ba întrebînd în vecini, — dintrodată a fost înjunghiată de o bănuială. A căutat

tainița ei știută numai de dînsa și a văzut că fusese prădată.

— Vai și iar vai! a suspinat ea cu amar. Pedepsă mare ai rînduit tu, Dumnezeule, pentru sufletul meu. Căci din munca mea am strîns para cu para, firfirc cu firfirc, ca să fac zestre lui Ali al meu pentru vremea cînd a fi bărbat și a avea nevoie să-și cumpere soție. Iată că și-a furat el singur banii lui; mi-a batjocorit dragostea mea de maică și lacrimile, și trebuie să-l blestem; să-l ajungă și să-l împungă vestea morții mele!

Blestemul a și pornit în urma vinovatului. Zadar nic a scos Eitùn îndată după asta, din suferința ei, iertarea și a trimes-o după blestem să-l întoarcă. Iertarea a stat la căpătăiul ei pînă ce săraca roabă, de multă obidă, și-a dat sufletul. Blestemul l-a ajuns pe Ali în tîrg la Babadag dîndu-i înștiințarea.

VIII

*Cum a ajuns blestemul sărmanei Eitùn,
după Ali, la Babadag.*

Babadag însemna, în limba pribeagului, «tata munților». Poate să fi fost cîndva munte; dar acuma atîta era de bunîc, ros de șuvoiul anilor, pleșuv și imputînat, încît nu le mai trebuiau multe sute de veacuri puținelor ploii dobrogene să-l care în ghiolul ce se-ntinde cătră Marea, în laturea tîrgului.

Case frumoase la Babadag! se minuna Ali.

Tot așa de frumoase ca la Kùstengè. Ba se află la Babadag și mușarabiele, prin zăbrelele cărora se uită în uliță femeii sprîncenate, așa cum se spune în

poveștile din Halimă, pe care le cetea băieților fără căpătâi hoga cel de la Küstengë.

Hoge bătrîn ca la Küstengë nu se mai află pe lumea asta. Nu se afla mai cu samă la Babadag.

Ali a văzut de departe moscheea și s-a ploconit cătră ea. Apoi, după ce s-a apropiat de ea, s-a oprit și a căzut în genunchi, spălîndu-se cu colb; căci suna din cerdacul cel mic al minarelei chemarea slujitorului negru cu turban alb, vestind că nu este pe lume alt Dumnezeu afară de Alah și alt proroc afară de Mahomet.

— Bine-i să te știi între drept-credincioși, a zîmbit în sine Ali.

S-a ridicat și a intrat căutînd pe hoga. A găsit un hoga scurt, pîntecos și mîniat, care i-a aruncat numai o căutătură. Fără să mai catadicsească a-și întoarce ochii, a întreat scurt :

— Ce cauți, bre ?

— Caut stăpîn, a răspuns cu îndoială Ali.

— Atunci du-te mai departe, unde te-a lumina mîntea; eu n-am nevoie de slugă.

— Abia acuma am căzut în Babadag, hoga; sînt flămînd și trudit.

— Dacă ești flămînd, mîncă; dacă ești trudit, hodinește-te.

— N-am la cine și unde.

— Caută și vei afla.

După cum se vede, Ali căuta o lumină și o mîngiere, cătră care îndeamnă toate vorbele sfinte ale religiilor; iar slujitorul cel cuvios al moscheii îi dădea acest bun îndemn, ca și cum ar fi aruncat cînelui un codru de pîne. Dar vorba lui nu era pîne și nici Ali, fiul lui Iusuf, nu era cîne.

Plin de uimire și scrișnind, Ali s-a retras.

— Ai of! a gemut el din fundul ființii.

Încă nu cunoștea că grăbește cătră el un sol morhorit de la Caranasuf: blestemul săracei mame Eitûn.

A ieșit în ulița cea mare și s-a tot oprit ba ici, ba colo, privind prăvăliile. I s-a părut că ar cunoaște o privire blajină în ochii unui neguțator bătrîn cu cealmă, care tot juca și suna în mînă pitaci de aramă. S-a apropiat cu luare-aminte de acel neguțator și s-a ferit să vorbească de foamea și truda lui. După multe întrebări și răspunsuri întortochiate, neguțatorul cu cealmă a putut afla că acel flăcăiandru voinic ar avea în stăpînirea lui cu dreptate un ban de aur și ar vrea să-l prefacă în metalic.

— Se poate, i-a hotărît neguțatorul, și Ali s-a bucurat.

A privit socoteala pe care bătrînelul o făcea pe degetele lui și pe niște bile înșirate pe sîrme. A primit doi pumni plini de bani și bănuți și s-a socotit fericit ca Aladin din poveste.

Din acel metalic, pe care și l-a împărțit el în cele două buzunare afunde ale șalvarilor lui, Ali a putut plăti un pat la hanul străinilor și a găsit mîncarea ce-i plăcea: pilaf cu smochine. A dormit neîntors pînă a doua zi, s-a sculat bucuros și a ieșit iar la lume. În Babadag era tîrg de săptămînă și se îmbulzeau la tărăbile și bolțile neguțătorilor șapte neamuri de omenire: tureci puțini, tatari mai mulți, lipoveni și cazaci din bălți, bulgari în căruțe cu boi, mocani în trăsuri ușoare cu cai sirepi, greci de la cherhanale.

Unde era lumea mai deasă, s-a făcut o mișcare.

— La o parte! trece domnu subprefect! a vestit un sergent de uliță.

Sergentul de uliță și-a păturit pe el grabnic uniformă boțită și a salutat încremenit, cu mina stingă la tesac și cu dreapta la cozorocul chipiului. Toate neamurile s-au oprit, ca să vadă stăpînirea; numai mocanii și-au strunit sirepii, jucîndu-i în hamuri și privind încolo peste capetele mulțimii.

Stăpînirea a trecut zîmbind, în ființa unui tinerel cu mustăcioară balaie. Era nalt și bine legat, îmbrăcat cu șiac sur și pălărie de pîslă. Umbla pe jos, privind încoace și încolo cu agerime.

— Noroc bun la toată nația, a strigat el.

— Dumnezeu să te alduiască, domnule, i-au răspuns mocanii, care, după cum se știe, sînt semînția cea mai rea de pe lumea asta. Și-au tras dreapta din hățuri și și-au scos cușmele.

În laturea stăpînirii, puțintel îndărăpt, umbla un slujitor în uniformă; dar avea ceafa revărsată și foalele prea umflăte ca să fie oștean împărătesc. Ali l-a cunoscut că trebuie să fie polițaiul tîrgului. Într-adevăr, era polițaiul ș-avea numele care i se potrivea — după cît auzea Ali șopot în juru-i: domnul polițai Negură. Iar stăpînirea cea tînără avea altfel de nume: Dumbravă.

Om vesel dumnealui domnul subprefect Dumbravă. S-a uitat la Ali și l-a cunoscut că-i fecior de țatar; i-a zîmbit. Pe cînd domnu polițai Negură l-a cunoscut și mai bine: că-i un fecior străin și se află întăia oară la tîrg la Babadag. L-a privit ațintit și posomorît și i-a făcut cu ochiul un semn: să nu se depărteze, ci să vie după domnia sa.

Ali a urmat fără sfială stăpînirea. S-a isprăvit ulița, s-a isprăvit iarmarocul. Stăpînirea și-a plecat fruntea și a intrat într-o căsuță veche, întrucîtva jerpelită, dar împodobită cu steag.

După stăpînire a intrat polițaiul. Ali s-a oprit la ușă.

— Ce-i cu tatarășul ăsta? a întrebă stăpînirea.

— Imi pare un suspect... a răspuns polițaiul, întorcîndu-și ochii neguroși asupra lui Ali. Vreau să-l cercetez.

— Bine, cercetează-l și vezi ce este. Ce-i cu tine, băiete? a grăit apoi, întorcîndu-și ochii spre Ali.

— Cu mine nu-i nimica, a mormăit tatarășul strîngînd din umeri.

— Ești din Babadag?

— Nu; vin de la Caranasuf.

— De-a dreptul de la Caranasuf? Ai dreptate, a adaos el încet cătră polițai, e un străin din județul Constanța.

— Nu vin de-a dreptul, a lămurit Ali; am mai întîrziat vreo trei, patru zile pe drum.

— Ce cauți aici? Ce negustorie învîrtești?

— Nu învîrt negustorie, caut stăpîn.

— Acte ai?

— Nu știu ce-î asta.

— Documente, îndreptări, ai? hîrtii de la primărie, care să arate cine ești anume și ce cauți unde te duci.

— N-am.

— Vezi ce este, a poruncit stăpînirea, și ajută-l să se descurce. Mî se pare fecior dezghețat.

— Am înțeleș, s-a supus polițai, cu altă privire ca de pîclă spre fiul lui Iusuf.

Stăpînirea a căutat prin condici, a răsfoit niște hîrtii, a dat cîteva porunci și a ieșit. „Negură polițai“, cum îi spunea acum în sineși Ali, nu s-a grăbit. A cercetat pe alți oameni care se strînseseră în răs-

timp la ușa poliției, sub steag. A vorbit rusește cu lipovenii și grecește cu cherhanagiii. I-a bătut pe spate și i-a pofțit, rîzînd, să mai vie pe la domnia sa.

După aceea rîsul i s-a sleit și obrazul i s-a posomorît iar. A făcut cu degetul semn lui Ali, să intre și să se apropie. L-a cercetat pe Ali ca și cum l-ar fi înfășurat în niște frînghioare din care nu se mai putea desface. Ce-a făcut la mocani? și ce-a învîrtit la Constanța? și ce face Iusuf? și ce negoț învîrte Eitûn?

— Și de ce-ai fugit de la casa părintească?

— Așa. Caut stăpîn.

— Așa cauți tu stăpîn, plîmbîndu-te cu mîinile în buzunări prin Babadag? Ai tras la han?

— Da.

— Cu ce-ai plătit patul și mîncarea?

— Cu banii mei.

— Umbli după stăpîn și ai parale? Asta nu se poate. Tatarul se vîră slugă numai cînd i s-a lipit buricul de șale. Dacă ai parale, nu umblai după stăpîn. Dacă vrei să rămînem prietîni, să-mi spui toate.

— Spun. Am schimbat la zaraf o mahmudè.

— A, ai schimbat la zaraf? Ai schimbat una.

— Da.

— Cîte mai ai? Întăi gîndește-te — (mî se pare că te chiamă Ali). Întăi gîndește-te bine, Ali, și pe urmă răspunde-mi. Ca să nu mai fie nevoie să te dezbrac și să te cercetez.

— Spun. Mai am două.

— Să le văd.

Ali s-a pus la pămînt, s-a descălțat și a scos din tabanul imineilor aurul. Din fiecare imineu, cite-o mahmudè.

— Pune-le pe masă.

— Sînt ale mele drepte... s-a îndîrjit Ali. Dar a pus piesele de aur pe masă. Negură polițai le-a cercetat.

— Alceva mai ai? a urmat el a întreba.

— Am metalic.

— Bine, văd că ești un tatarăș cinstit, cum ar spune domnu subprefect Dumbravă. Dar asemenea cinste la mine nu prețuiește nici doi firfirici. Pînă nu se face dovadă, așa cum înțeleg eu, că ești feciorul lui Iusuf de la Constanța, nu pot să te las. Și după ce se va face dovadă că ești feciorul lui Iusuf de la Constanța, rămîne să mai faci o altă dovadă, că piesele de aur sînt ale tale drepte, primite din mîna unuia care ți le-a dat de bună-voie, pentru slujbă ori marfă.

— Acești bani de aur au fost ai mamei mele Eitûn-hanîm... și-a potrivit răspunsul Ali.

— Atunci facem întrebare la Caranasuf. Pînă atunci aștepți în Babadag. Poți să pleci — dar fără piesele de aur.

— Vreau să-mi dai dreptul meu, a stăruit cu îndărătnicie tatarășul. Dă-mi două mahmudele.

Negură polițai l-a privit lung; a luat piesele de aur și le-a aruncat în saltarul mesei, închizînd saltarul cu o cheie pe care a pus-o în buzunar. Pe urmă s-a răzgîndit, a deschis saltarul, a cules mahmudelele și le-a pus în buzunarașul din dreapta al vestei. S-a ridicat în picioare.

— Ce-ai spus că vrei?

— Vreau să-mi dai două mahmudele.

— De auzit ai auzit ce ți-am poruncit?

— Am auzit.

Negură polițai, fără să-și schimbe trăsăturile obrazului, a făcut o mișcare și a pălit cu dosul palmei obrazul drept al lui Ali. A poruncit :

— Ieși din fața mea și vino cu un martor de la Caranasuf !

Ali a ieșit amețit ; a scuipat sînge în pulberea uliții și s-a uitat holbat în juru-i. Era rînduit de la Alah să stea în acea clipă în fața lui un tatar bătrîn de la Caranasuf. El privea cu mirare ; pe urmă i s-au întristat ochii.

— Ce cauți tu aici, bre Ali ?

— Am avut treabă la stăpînire, babă Sadîc. Imi datorește Negură polițai două mahmudele. Te rog, vină și mărturisește pentru mine, că mă cunoști.

— Merg bucuros, bre Ali, și mărturisesc. Văd că nu știi. Ali, de cele ce s-au întîmplat la Caranasuf.

— Nu știu, babă Sadîc. Intră și dă mărturia ; îmi spui după aceea.

Polițaiul le-a venit întru întîmpinare. S-a răstit la babă Sadîc, dar babă Sadîc era om cumînte, cu barbă albă. Pe lîngă barbă, mai avea toate documentele care-i făceau trebuință. Așa încît Negură polițai a fost silit să asculte mărturia lui.

— Da, așa este ; acest Ali e fiul lui Iusuf care face negoț la Küstengè. Iar maica acestui Ali are numele Eitùn și s-a prăpădit acum cinci zile în bordeiul ei de la Caranasuf.

Cînd a auzit Ali aceste vorbe ale aceluia sol al blestemului, s-a înșurubat în jurul lui însuși și a căzut pe dușamea între Negură polițai și Sadîc bătrînul. A plîns și s-a bătut cu pumnii peste tîmple ; s-a zvîrcolit ca un vierme întorcîndu-se cu obrazul

în pulbere. Sadîc l-a așteptat să-și deșerte din el durerea, pe urmă l-a luat cu el ca să-i spuie vorbe de mîngîiere ; că așa a fost scris în cartea din cer, de cătră Mahomet proroc, semne poruncite de Dumnezeu-Alah.

Cele două mahmudele au rămas uitate. Inșă pe urmă, cînd fiul lui Iusuf s-a făcut Deli-Ali, Negură polițai de la Babadag a trebuit să deie samă.

IX

Iată că iese pe lume Deli-Ali.

După întîmplarea aceasta de la Babadag, vreme de cîțiva ani, Ali a umblat pribeag ba pe la tîrle, ba slugărind prin satele mocanilor. Hotărîse el să slugărească la oieri și la mocani nu atîta pentru simbrie, cît pentru bielșugul tainului. Las' că-i plăcea brînza, dar s-a înfruptat și la clisă. Iar pe lîngă pita de grîu, avea și pită de făină de porumb. A învățat toată economia așezărilor mocănești și s-a făcut voinic la trup și tare-n grumaz, ca un taur.

Numaicît nu făcea mulți purici unde poposea. Și era cam fără de spor la cele ce i se dădeau pe samă. S-ar putea spune chiar fără de noroc. Cînd se afla la o tîrlă, în foltanele de stuh uscate de zăduful verii, înspre pășunea mioarelor, se isca numaicît o bală de lup. Cum făcea, cum dregea acea fiară, nimene n-o putea zăpsi și prinde. Inșă de stricat, strica destule mioare, ducîndu-le fără urmă în singurătatea ei. Așa se supăra de această pricină tatarășul, încît se inchina la stăpînul stinei, cerîndu-și simbria și se ducea în lumea lui.

Deasemenea, cînd se afla tocmit la o gospodărie în sat, trebăluind la vite, cărînd gunoaie la ogor, ducînd grîu și porumb la moară, și aducînd făină, purtînd bărbînțe cu brînză la locurile poruncite, toate le îndeplinea cu grabă și cu tragere de inimă ; dar se mînia tare pentru nedreptățile ce îndura, ba la uium din pricina morarilor, ba la cîntar din pricina neguțătorilor. Aveau rău obicei mocanii să cîntărească și să socotească pînă într-un dram. Iar Ali, de cîte ori se descopereau lipsuri, își învîrtoșa supărarea lui împotriva nedreptății. Văzînd iar un năcaz după ce avusese altele, se închina cu plecăciune la gazde și cerea să i se puie în palmă banii ce i se cuveneau, că el se duce să-și cerce soarta aiurea.

Astfel, la vremea sa, a ajuns bărbat în putere și aștepta să-i vie chemarea la oaste. În vara din urmă, înainte de a se împodobi cu straietele mării sale regelui, a nimerit undeva la un zavod de pescari cazaci și s-a prins acolo tovarăș. Tovărășia pescarilor avea numai decît nevoie de un om tare cum se arăta el deoarece, din opt cazaci cîți erau la începutul afacerii, patru căzuseră bolnavi, și rămăseseră numai patru, la bărci, la gard, la năvod.

După ce l-au învățat ce și cum avea de lucrat, acei tovarășii de la zavod i-au arătat și care-i cea mai bună doftorie împotriva spurcăciunii ce doborîse pe tovarășii lor. Acea spurcăciune, care se chiamă vîrsat negru, se iscă dintr-un vînt otrăvit. Vine vîntul otrăvit de pe un hoit de lup putrezit în baltă, își suflă în gură și-n nas, după care te apucă o fierbințeală și o slăbăciune de moarte. Altă pază nu-i decît să bei rachiul pescăresc. Se chiamă rachiul pescăresc un fel de rachiul a cărui taină puținii o cunosc. Ca să

fie potrivit de bun, se cuvine să aibă tărie mare și amestec de ardei pisat. Și undelemn ; însă puțin undelemn.

Deci Ali a băut, ca și soții săi, rachiul pescăresc și muncea din greu. Nu știa cînd adoarme și cînd se scoală, era cînd pe baltă, cînd la cherhana, cînd se întorcea iarăși la coliba cea strîmbă acoperită cu trestie, de pe grind. Însă într-o sară a venit și asupra lui putoare de lup pierit în baltă și nu i-a fost îndămînă ; iar a doua zi o arșiță mare l-a pătruns ca o frigare înroșită în foc, din creștet pînă în măruntaie.

Tovărășii pescari l-au pus în dubă lîngă pește și l-au descărcat întăi la cherhana. Apoi l-au încărcat și l-au dus iar prin baltă pînă la un mal. Iar de-acolo vatamanul zavodului, cum era rînduiala tovarășiei, a tocmit o căruță mocănească a unui econom de vite ; și acea căruță a lepădat pe Ali la spitalul din Tulcea.

Tatarul a zăcut în spital nouă săptămîni. A biruit boala, rămînînd numai ciuruit de semne în jurul pleoapelor și-n umerii obrazilor. Își schimbase înfățișarea și avea acum o căutătură mai neagră și mai afundă. Cînd i-au dat drumul doctorii din spital, Ali n-a umblat prea mult ca să-și agonisească hrana de care avea nevoie. Era întruna hămesit și cu spaima foamei. Un podgorean de la Niculițel a aflat de dînsul și l-a tocmit păzitor de noapte la o vie. Bună treabă. Ali nu s-a tocmit pentru simbrie, ci pentru o cină adaos la miezul nopții.

A stat la acea vie de la Niculițel alte opt săptămîni, ca să-și dreagă toate puterile. Mîncă și dormea ziua, veghea și mîncă noaptea. Se afla în acea

vie atîta rod, cît era de spaimă. Atîrnau strugurii pe sub tufe cît niște purcei. Podgoreanul, domnu Nastasă Bîndea, ținea în cinste mare mai ales vița care se chiamă Hafizali pe care au adus-o din vechime turcii din ostroavele lor asiatică. Avea bun rod la cele nouă sute zece tufe de Hafizali și-i dăduse poruncă tatarului, mai cu samă acele nouă sute zece tufe să le păzească înviersunat.

— Strugurii de la aceste tufe, îl învăța el pe Ali, eu îi trimet la un neguțător din București, văr al meu, și iau pe ei atîția bani, de-mi scot cheltuiala toată pe care am făcut-o în douăzeci de pogoane de vie. Ochii tăi și mărgăritarele, — înțelesu-m-ai ?

Mărgăritarele erau boabele lungărețe ale acelei dulci poame din ostroavele turcești.

S-auzea că umblă noaptea, prin viile de la Niculițel, cercetători de struguri. Ar fi fost spunînd acei cercetători că strugurii nu sînt furțișag. Dacă are un bogătan vie și mai ales roadă multă la acea vie, atunci e dator să lese și golanilor care n-au nimic puțințele boabe.

Intr-o privință, podgoreni de-acolo înțelegeau oarecum să lepede și lipsiților ceva, — de și acei lipsiți nici nu sapă, nici nu hărăgesc, nici nu cheltuiesc. Dar podgoreni înțelegeau să lepede pomana lor atunci cînd poșteau, și din care fel de roade aveau gust, și să se facă treaba cu măsură și mai cu samă la lumina zilei. Pe cînd derbedei, care erau supărați pe domnu Nastasă Bîndea că dumnealui are și ei n-au, înțelegeau să ieie cînd și de unde poftesc, și în puterea nopții, ca să fie, pe lîngă batjocură, și stricăciune.

Ali, fiul lui Iusuf, ascultase poruncile stăpînului său și-i dăduse dreptate în unele privinți, mai cu

samă pentru Hafizali. Aflase de la unii și de la alții socotelile semețe ale derbedeilor de noapte și găsisse în aceste socoteli un temei vrednic de ținut în samă.

— Eu păzesc cu dreptate strugurii turcești, a zis el cătră sine. Asta-i dulceața și cîștigul stăpînirii, și pentru Hafizali îmi pun viața. Inșă din celelalte soiuri a dat Alah-Dumnezeu atîta bielșug, încît drept este să se înfrupte cei mișei și nemernici. Stăpînul vrea să-i popresc de a intra noaptea. Eu îi popresc și nu-i las decît în zori-de-zi, ca să nu strice. Ii las să ia potrivit, așa ca să nu se cunoască. Și-i las ca să se ducă cu rînduială. Dar dacă vor să mai vie, atunci să-mi aducă și să-mi puie în palmă jumătate din prețul cîștigului lor. Căci eu îi îndemn să minince numai a zecea parte, iar nouă părți să le neguțeze în piață la Tulcea.

Astfel via domnului Nastasă Bîndea a fost bine păzită de stricăciune. Dar cînd s-a pîrguit bine Hafizaliul și a fost fața lui ca chilimbarul, oamenii fără cinste și fără dreptate, cum a dat Dumnezeu să fie derbedei, au năzuit să ajungă la el, peste porunca lui Ali. Atunci Ali a tras cu pușca, halicind pe doi dintre furi; apoi a pus mîna pe bîta lui anume pregătită și bine cumpănită și a bătut cu năvalnicie mare război. A spart capete și a cotonogit picioare și a rămas biruitor. Iar ceilalți slujitori, care i-au sărit întru ajutor cînd s-a auzit larma bătăliei, l-au găsit plin de sînge și cu straiete risipite în juru-i și rupte bucăți. Inșă lui nu-i păsa. S-a dus și s-a cufundat într-un butoi cu apă, după aceea s-a tras la coliba lui să se odihnească.

S-a făcut pentru asemenea ispravă mare zvoană la Niculițel și la Tulcea. I-a ieșit lui Ali al lui Iusuf bun nume de credincios paznic. A poftit să-l vadă

domnul prefect și l-a încredințat că scrie la București, cerînd înaltului guvern să-i dea lui Ali Iusuf decorație. Pe urmă au venit derbedeii stîlciți și împușcați cu halice să mărturisească atîtea minciuni, încît lui Ali i-a fost greață de lumea asta și iar a hotărît să se ducă unde-a vedea cu ochii.

Dusul lui n-a ținut mult și n-a fost departe. A fost pînă la Caranasuf și Constanța, unde i s-a ales un destin nou. A fost sortit să facă slujba de oștean la arma cavaleriei și s-a înfățișat cu bună-voie primindu-și efectele, armele și calul.

Era sub mîna lui Murad sergent. L-a învățat Murad sergent toate. Două lucruri nu l-a putut învăța: să-și îngrijească roibul, să-l țesale și să-l perie pînă ce l-a face ca luna lui Alah — ș-al doilea să nu crîcnească atunci cînd Murad sergent, blestemînd pe toți tatarii din lumea asta, îl proțăpea cu pumnul drept în falca stîngă și cu pumnul stîng în falca dreaptă.

Intr-a cincea lună de miliție, Ali Iusuf, stînd reze-mat de zidul cazarmii la soarele primăverii, și-a mai făcut o socoteală între multele socoteli pe care le avea el făcute.

«Ușoară-i viața slobodă, și-a zis el, după ce ziua crește și soarele prinde putere. Însă în cazarmă viața-i mai grea cu cît e ziua mai lungă, din pricina calului și a lui Murad sergentul. Dreptate nu găsesc nici la vagmîstru, nici la căpitan, căci dreptatea de pe lumea asta s-a isprăvit și cată să fac eu alta. Dintre toate lucrurile pe care mi le-a dat stăpînirea, eu n-aleg decît atîta cît îmi trebuie, ca să nu umblu gol, fiind rușinos de felul meu. Carabina o iau ca să-mi fie tovarășie în singurătate și în năcaz.»

După acestea gîndite, fiul lui Iusuf a trecut la fapte și a făcut întocmai, ieșind din cazarmă la 5 aprilie, în ajunul sfintelor Paști. A trecut, din lumea oamenilor supuși legii, în pustie, unde și-a întocmit legea lui.

Curînd i-a ieșit faimă. Și i s-a adaos poreclă: Deli-Ali, adică Ali Nebunul. Fiind rușine mare pentru toți cinstiții gospodari de la Caranasuf.

X

*Isprăvile cele dintăi ale banditului Ali,
fiul lui Iusuf.*

Cea dintăi ispravă a lui Ali Nebunul s-a produs la Caranasuf în sat, la trei zile după ce s-a desfăcut de puterile organizate ale societății. A trecut întăi în lungul țarmului Mării, amirosind boarea sărată din larg, a poposit ici-colo la cîte-o stîna care-și muta așezarea și, cînd a venit noaptea, și-a căutat culcuș acolo unde și-l căutau sălbătăciunile. Să vadă stelele nopții cînd deschide ochii, s-audă orice pas furiașat în preajmă, să aibă potecă încîlcită de retragere în adîncimea-desișului, să poată zvicni cu ușurință la limpeziș. Lesne e să te tupilezi în întortocherile smircului țesut cu liane și stof; tot așa de lesne umbra unui om sprinten trece nesimțită între ondulările bărăganului, între cer și pulberi, pe zarea de cenușă.

Intr-o sară, după asfințitul soarelui, din împrejmuirea pustie a bordeiului lui Iusuf a chemat un glas:

— Ia Hüsein! Ia Kenan!

Hüsein era megieșul de la deal; Kenan, megieșul de la vale.

Amîndoi oamenii stăteau pe prispe, în lucirea cea din urmă a zilei, și priveau cum se zbat muierile în băătătură ca s-aprindă focul, pe urmă să mulgă, după aceea să aline căldarea cu lapte în lanțul cujei, pe urmă să aline copiii, să lese copiii și să se dea fuga după tizic; în vremea asta focul se stînge și stăpînii mormăiesc ca și cum s-ar afla după trei zile lungi de ramazan.

— Ia Hüsein! Ia Kenan!

— Cine strigă? La Iusuf, bordeiul e pustiu. Ce-a fost viu în el: capră cu ieduți și găinile, a venit Iusuf și a ridicat de patru ani. După doi ani a venit și a mai încărcat o boccea. Zicea că negoțul lui la Küstengê merge din ce în ce mai bine: asta se și vedea după imineii scîlciați și caftanul ponosit al bietului negustor. Atuncea a împlîntat un băț în pămînt dinaintea ușii bordeiului, semn că nu-i acasă stăpînul, și de-atuncea nu s-a mai arătat. Iar glasul ce s-aude e altfel de glas decît al bătrînului Iusuf; e un glas dintr-o putere de tinereță.

Hüsein și Kenan se scoală alene ca să afle ce se întîmplă. Dar, înainte de a-și aduce ei la piept cuviincios pulpana straiului, muierile au și fost lîngă zidul de piatră lipit cu lut. Mariam a lui Hüsein s-a uitat și a văzut pe Negibê a lui Kenan. Pe urmă, amîndouă s-au înălțat din tălpigii lor, lungindu-se în șalvarii de stambă roșie, și într-o clipă au cunoscut ce este.

Cine să fie? Cine să fie? Bărbat tînăr și voinic, întunecat la față. Poartă straie strîmte, parcă ar fi straie împărătești de oștean. În cap, și-a strins capela pe temple și pe frunte c-o bucată de fașă neagră. Ține în mînă pușcă.

Înainte de a se apropia stăpînii de zidurile despărțitoare, muierile au pus nume acelei înfățișări.

— E Ali al lui Iusuf. S-a întors de la oaste.

— Nu se poate, a grăit Kenan; cine se duce acolo nu se întoarce așa de curînd.

— Eu sînt, a strigat Ali, de lîngă bordei. Mă închin cu plecăciune ție, Kenan; mă închin cu plecăciune ție, Hüsein.

Vă rog să chemați martori și alți vecini, ca să vadă că iau din casa lui Iusuf tatăl meu cîteva lucruri mici care au fost drepte ale maicei mele Eitùn.

— Vai! sărmana Eitùn! au suspinat muierile.

Dar Ali nici n-a catadicsit măcar să-și arunce ochii asupra femeilor. A așteptat ca vecinii să-i îndeplinească porunca pentru care-i chemase.

Kenan și Hüsein s-au întors în loc cu încetineală.

— Mai repede! a strigat deodată cu strășnicie Ali. Mișcă mai repede, că te ia mama lui Șeitan. N-am venit aici ca să stau la taifas cu voi. Am venit să-mi fiți mărturie. Am dat dracului miliția; am ieșit în puștie, ca să trăiesc după pofta inimii mele și să fac rînduiala pe care o știu eu între popii turci, poliție și mocani.

Așa de tare s-au înfricoșat Kenan și Hüsein de aceste vorbe repezite, încît și-au împreunat palmele și au ridicat ochii spre cer, unde stă veșnică mila lui Alah. Însă muierile s-au împrăștiat ca năpîrcile și au venit cu toate mărturiile de șalvari roșii ale vecinătății. Au început a sosi, cu mare mirare, după femei și bărbații.

S-au adunat mărturie în preajma lui Ali.

— Am luat o bucată de matasă din coardă, a zis Ali, arătînd țesătura subțire, fumurie. Maica mea se împodobește cu dînsa deasupra sprîncenelor cînd intră la Küstengê. Vreau s-o port în sin, ca să-mi aduc aminte pururi de dînsa, căci eu am omorît-o.

— Ce spune? Cine a omorît-o pe Eitûn? Ali spune c-a omorît-o el. Mî se pare că a nebunit Ali!

— Muierile să tacă și să asculte! a strigat cu supărare Ali. Din pricina mea a murit, dintr-o pricină pe care Alah o știe; de aceea Alah mă pedepsește. Ascultați și nu crîcniți, căci n-am vreme multă de prăpădit cu voi. Am mai luat pieptenele cu care se pieptăna. Ș-un săpun care miroase a trandafir. Și ceașca asta de marmură smălțuită cu albastru pe dinafară. Imi trebuie mie ceașca asta de o litră, pentru ceea ce nu știți voi; dar are să se afle pe urmă. Am mai luat două ștergare în care învălesc ceașca. Ce mai este în bordei rămîne în sama voastră. Cu bine! aveți să aflați curînd alte vești despre Ali.

După ce a rostit aceste vorbe, dezertorul s-a retras. A sărit peste zid, cum se cuvine unui dezertor și unui blestemat, și a apucat-o la deal înspre goliștea podișului. Năluca lui s-a zugrăvit o clipă în pojarul amurgului, după aceea dintrodată a pierit. Cei adunați tăceau; s-a făcut sară și întunericul a pătruns în sufletul lor.

Veste despre dînsul nu s-a aflat pînă în ziua cînd creștinii prăznuiau pomenirea marelui Împărat Constantin și a Împărătiței Elena, maica sa. În ziua aceea unele tatarce tinere și sterpe aprind pe luriș o făclie în fundul bordeiului, menind-o Despinei de la Bizanț.

În ajunul acelei zile avuseseră loc două întîmplări la Babadag și nu se știe cum, fără telegraf, fără gazete, fără nimica, știrea ajunsese și în depărtarea aceea, la Caranasuf.

Hogea cel scurt și gros, care se uita totdeauna posomorît, cobora din cerdacul minarelei, după ce dăduse el singur, cu gura lui, laudă lui Alah și Pro-

rocului. Gîfîia și mormăia, bocănînd cu imineii pe treptele scării. Cînd a ajuns în pridvorul moscheii, a găsit întuneric și ușa închisă. Ușa o lăsase el singur deschisă, ca să nu se pălească de ceva cu nasul, cînd va coborî în pridvor prin umbra înserării. În acea zi își întirziase strigarea; luna nouă își arătase secerea pe cerul asfințitului. Lui hoguea îi plăcea priveliștea dealurilor goale sub lucirea slabă de lună nouă și luceafăr. Stătuse deci o vreme în cerdacul de sus, privind dealurile sub sclipirea vioaie a luceafărului. După aceea, cu un oftăt, se întorsese către Meca, unde e izvorul de mir al credinții veșnice și adevărate. A mai stat un răstimp, mormăind un verset din Coran.

După ce a murmurat cu ochii închiși acest verset, a coborit, bocănînd cu imineii pe trepte. Jos, a găsit închis și s-a sfiit de umbră. Pe urmă a cugetat că n-avea ce să se sfiască.

— A intrat cineva aici? a întrebat el fără s-aștepte răspuns. Dar îndată a tresărit.

— Da, a intrat, a răspuns un glas.

— Cine?

— Ali ben Iusuf, a adaos glasul.

— Nu cunosc.

— Ai să cunoști numaidecît. Aprinde lumina.

Hogea se foia, nehotărît.

— Îți poruncesc s-aprinzi lumina. Uite chibriturile.

Cineva i-a pus în mînă silnic cutia cu bețișoare, a tras un chibrit pe cutie și-a aprins o lumînare de ceară din colțul știut anume al pridvorului. Întorcînd atunci ochii, a văzut pe Ali ben Iusuf pe care nu-l cunoștea. Era însă un om în carne și oase, nu duh înfricoșat, deci hoguea n-avea a se teme.

— Ce cauți tu, bre, aici și ce vrei?

— Te oaut pe tine, a răspuns pribeagul. Întăia oară m-ai văzut acum cițiva ani, cind eram un băiat sărman, trudit și flămînd. Murise atunci, fără să știu eu, biata mea maică Eitun. Te-am rugat să mă îndrepti la un stăpîn, ori să-mi dai un adăpost, ori să-mi arunci o bucată de pită. Îți aduci aminte?

— Imi aduc aminte. Acuma ce poștești?

— Acuma poftesc să-ți spun că nu ești slujitorul lui Alah și mîngîierea năcăjiților, așa cum e scris în Lege. Ești slujitor fără dreptate. Așa cum se află omul împărătesc pe care-l chiamă Constantin Negură slujitor fără dreptate față de împăratul.

— Ascultă, nebune, a strigat hoguea, înțepat de minie. Negură și-a dat socoteală cătră domnul său, și eu mi-o voi da cătră Domnul meu. Pe mine să mă judece Alah, nu un mișel.

— A! s-a veselit Ali; așa grăiești tu cu mine, hogue? Apoi află că eu am venit la tine nu numai cu vorbe, ci și cu putere. Nu te mișca. Nu pune mîna pe ușă. Nu cuteza să răcnești după ajutor, căci îți vir acest jungher pe gît.

Ali ben Iusuf — cum își spusese dezertorul după moda arăbească — a dat la o parte carabina, reze-mînd-o într-un colț; în același timp a tras de la brîu un cuțit lat, dintre acelea cu care casapii înjunghie berbecii. Punînd degetul cel mare lîngă virful cuțitului ca să-l oprească de a intra fără samă, a grămădit pe hogue lîngă ușă și l-a împuns la vintre.

— Milostivește-te! s-a tînguit hoguea cu ochii holbați de groază.

Ali l-a supus în genunchi. A tras cu grăbire din traista de la șold un capăt de frînghie. A trecut capătul prin juvăt și din citeva învîrtituri a legat cobză pe hogue cu picioarele aduse lîngă șale și cu mînile praponite din coate la virfurile picioarelor. L-a răs-

turnat pe hogue într-un șold și cu același cuțit i-a tăiat smocurile bărbii.

— Alah-Alah! s-a tînguit cu înfricoșare Önü-hoge, pedepsește-l și osindește-l pentru asemenea batjocură!

Ali și-a sfîrșit cu grăbire lucrarea, căutînd basmaua cea mare a cuviosului slujitor în buzunarul giubelei și punîndu-i-o căluș la gură. După aceea și-a luat carabina, a virit la loc jungherul în teacă, a stîns lumina, a ieșit din pridvor și a incuiat ușa pe dinafară.

Sara era caldă; miroseau puternic cele dintăi flori de salcîm. Prin ulițele fără lumină, Ali a trecut cu pași mari, a ocolit prin două unghiuri de hudită și a ajuns la căsuța slujitorului împărătesc. Acea căsuță avea ceardac. Lîngă ceardac, trandafiri. Ferestrele erau deschise. Se auzeau glasuri vesele de la încăperile de dindos unde era bucătăria și unde par-tea femeiască a familiei pregătea bunătățile pentru onomastica de-a doua zi.

Polițaiul fuma singur, în ceardac, la o măsuță pe care se găsea o singură ceșcuță de cafea. Era numai în vestă și sta pe jumătate răsturnat într-un jîlț cu picioare joase. Cînd, făcîndu-și vînt din ulicioară, Ali a sărit asupra lui, Negură n-a avut răgaz să facă în prima clipă nici o mișcare. Greutatea namilei îl covîrșea, avea simțirea unei primejdii de moarte. Cum nu era om fricos, s-a silit să-și răsucească din strînsoare cotul mîinii drepte și a pipăit la spate revolverul.

Dezertorul i-a poruncit:

— Nu mișca, ori te omor!

— Ce este? gîfîia Negură.

— Am venit să-mi dai două mahmudele.

— A, tu ești, tatarule!

— Mă cunoști?

— Da.

— Ai auzit ce ți-am poruncit: să-mi dai două mahmudele.

— Am auzit: dă-mi drumul ca să le caut.

— Unde sînt?

— În săltarul mesei, într-o casetă de juvaeruri.

— Vra să zică, le-ai făcut cercei?

— Da; pentru fetiță.

— Înțeleg; însă acele două mahmudele nu erau ale tale, bre polițaiule. Acele două mahmudele le am de la maica mea și vreau să le țin în briu la mine pentru amintirea ei și păcatul meu.

— Bine, ți le dau, dă-mi drumul; vino cu mine.

Cînd Ali a slăbit strinsoarea și s-a dat la o parte de pe foalele lui Negură, a și simțit că i-i amenințată viața. Burduhosul acela era un om mai sprinten decît se părea. I-a pus cotul stîng în bărbie clănțănindu-i dinții ca-ntr-o scînteiere; iar cu dreapta a tras revolverul, bufnînd. În fulgerul bufniturii, Ali s-a întors cu jungherul lovind de două ori, după aceea a sărit în uliță, a cules de jos carabina lăsată și s-a dus. Dus a fost, cu toată larma de răcnete, fluierături, chemări, îndemnuri. S-a strîns tot tîrgul cu mare zarvă. S-a aflat și despre blăstămăția petrecută cu Öñü-hogea. În noaptea aceea faima banditului s-a învrtejit ca fugărită de vînt în toată acea lature a Dobrogei.

La zestrea puțină pe care o purta cu sine, Deli-Ali n-avea nevoie de alt ajutor. Carabina și desaga erau, pentru puterea lui, ușoare ca pana. Avea însă nevoie să se mute repede dintr-un loc într-altul. Numai un hoț prostănac, fără nici un grăuncior de înțelepciune, stăruiește mai mult decît se cuvine într-un loc unde a săvîrșit o faptă. De la Babadag, cel cuminte într-o

singură noapte va să ajungă la Niculițel, ori la Sarichioi. Își arată fața la Sarichioi și pe urmă poate dormi într-o margine de mahala, la Küstengê. Pentru asemenea mutări grabnice îi trebuie cal. Pentru o mutare îi trebuie un cal. Pentru altă mutare îi trebuie alt cal. Îi trebuie cai cu stăpîn. Stăpînul îi grijește, stăpînul îi hrănește.

Ali a cugetat la asemenea problemă cu îndărătnicia care era în ființa lui. A încălecat cail unde i-a găsit și i-a lăsat unde a apucat. Pe urmă s-a apropiat de o tîrlă și și-a căutat un slujitor. Să ție calul la îndămină, să se ducă să-l ia dintr-un anumit loc. Are lipsă nu numai de un slujitor, căci locurile pe care le calcă sînt depărtate unul de altul. Deci hoțul dobrogean învață din nevoia vieții lui să-și facă prietini la tîrle, la zăvoade, în margini de sat.

Deli-Ali a mai cunoscut că nebuniile cu care a pornit trebuie să contenească. Oamenii din tîrguri și sate se supun rînduiei întocmite de domni lumii, care se chiamă lege. Singuraticul din pustie trebuie să facă și el o lege a sa, a ajutoarelor sale și a gazdelor. Pe urmă, se înșală cine crede că hoțul trăiește fără să muncească. Să se știe că trudește greu, să agonisească pentru zilele sterpe și pentru ocna iernii. Trebuie să adulmece urma bogătanilor, să descalece la casele lor la vreme potrivită, ceva mai tîrziu de aprinsul lumînărilor, cînd zăvoarele nu sînt încă puse. Să infricoșeze dintrodată și să lovească cu strășnicie. Să puie gloabă potrivită și, pe cît e cu putință, să nu verse sînge. Dar dacă e silit să verse sînge, nu pregetă nici o clipă. Cît hălăduiește în pustie, departe de sate, să știe a-și scoate cu bună înțelegere birul stînilor: miei, brînză, pită și vinars. Pe lîngă toate acestea se adaogă o lucrare și mai

grea, deoarece acea lucrare mai grea nu se bizuie pe virtute, ci pe înțelepciune. Trebuie să-și apere viața, atât dinspre partea legii celeilalte, cât și din partea tuturor cîți sînt sub oblăduirea sa.

Intr-acest chip s-a întemeiat în acel colț de Dobroge, de la Niculițel, Tulcea și Babadag pînă la Constanța în marginea ghiolurilor și a mării, domnia lui Deli-Ali, hoțul.

Önü-hogea l-a blestemat amar, în moschee, și pe urmă a stat în așternut patru săptămîni, pînă ce i-a crescut la loc barba — adică cinstea.

Domnul Negură polițai a zăcut în spital trei săptămîni și a ieșit, har Domnului, cu rănila în umărul stîng închise și fără de nici o sminteală. A rămas numai cu boala miniei, care ardea în ființa lui fără contenire. Ii trebuia capul hoțului. Alt leac nu se afla pentru asemenea suferință. A cerut domnului subprefect Dumbravă să-i dea poteră de călărași, cu care să cerceteze stînila, grindurile și gazdele presupuse.

Războiul lui Deli-Ali împotriva societății era dus cu iuțeală. Neguțători care treceau la tîrgurile săptămînale, economi care se întorceau de la vînzări de vite, brînzari de la cișle, cherhanagii greci, — mulți văzuseră aplecată asupra nasului lor carabina banditului. Se scobiseră și puseseră jos prețul răscumpărării.

A fost unul Mihale cherhanagiul, care a vrut să se apere cu puterea. Deli-Ali l-a fulgerat, i-a luat chimirul, iar pe dînsul l-a împins cu piciorul în afara potecii. Asta era acuma spaima cea mare a tuturor neguțătorilor și ciorbagiilor din ținutul pe care-l bîntuia tatarul. Hoțul s-a deprîns a vărsa sînge. Nici o altă fiară nu-i mai primejdioasă decît hoțul întăritat la treaba asta crîncenă.

Rînduiala hoțului la stîni era tot așa de tare. Bacia și oierii erau ținuți să-i puie la țîitorile poruncite tainul. Nu îndrăznea nimene să cricnească, nici să alerge cu jalbă la subprefectură. Pentru că subprefectul și călărașii vin și se uită asupra pustiei, se arată dintr-o zare și trec în alta, într-o zi dintr-o săptămîină. Iar în celelalte șase zile din săptămîină bacia, scutarii, ciobanii și turmele rămîn sub amenințarea lui Deli-Ali.

După ce a pălit în cîteva sate, — mocanii au adus zăvozi mai tari în ogrăzi și au pus în cui, lîngă ușa din tindă, pușcă încărcată cu glonț. Umbletele lui Ali s-au mai împuținat dinspre partea asta. Cînd Negură polițai a început a-i cerceta hățîșurile, Ali s-a văzut și mai strîmtorat și a trimis acelui slujbaș al stăpînirii amenințare.

Era într-o zi de iulie, la asfințitul soarelui, pe un făgaș de rovină, pe unde umbla drumul Sarichioiului. Subprefectul Dumbravă se ducea să facă cercetare în sat la Lipoveni pentru niște nemulțămiri ale oierilor săi mocani. Era în căruță numai cu secretarul său și cu căruțașul.

Nu se aștepta la nimic. Gîndul lui era cu totul de parte de Deli-Ali. Urmele hoțului fuseseră din nou vestite tocmai spre Niculițel și mănăstirea Cocoș.

Dintrodată, de pe fruntea rovinei de deasupra, s-a auzit răcnetul știut, un răcnet răgușit și scurt :

— Stăi !

Căruțașul a oprit. Subprefectul Dumbravă a ridicat ochii.

— Eu sînt, domnule subprefect ! a zis Ali rizînd. Sta cu carabina amenințătoare. Dumbravă n-a făcut nici o mișcare. Cunoștea în acel rîs ceva din înfățișarea tatarășului pe care-l văzuse odinioară în tîrg la Babadag. A făcut cu mirare :

— A!

— Da, da! eu sînt! a confirmat Ali, ca și cum se arăta bucuros de întîlnire.

A stat pușintel în cumpănă:

— Domnule subprefect, a zis apoi banditul, eu nu sînt dușmanul dumnitale. Dumneata treci și te duci slobod. De mai multe ori am stat în locul meu ascuns și dumneata ai trecut pe lingă mine fără habar. Să știi dumneata că eu nu trag decît asupra unui dușman. Eu fac război pentru viața mea.

— Ascultă, Ali fiul lui Iusuț, i-a răspuns Dumbravă fără nici un fel de trufie domnească; știu cîntecul, căci am mai cunoscut cîțiva hoți dobrogeni. Orice-ai face și oricum ai face, află că legea te biruiește; puterile stăpînirii sînt fără hodină și fără sfîrșit, pe cînd tu ești un biet om singur. Te sfătuiesc să te supui înainte de a-ți pierde capul.

— Mulțămesc frumos pentru sfat, a grăit hoțul rîzînd. Dar să știi dumneata că eu te-am oprit nu ca să mă sfătuiști, ci ca să duci de la mine răspuns lui Negură polițai, să-mi aducă două mahmudele pe care mi le datorește. Mi le-a luat fără dreptate, pe cînd eram un copil sărman. El a fost atuncea hoț mai mare decît sînt eu acuma. Iar dacă nu-mi dă cele două mahmudele de azi pînă în opt zile, și dacă urmează să umber după mine ca să-mi ia și viața după ce mi-a luat aurul, atuncea eu îi pun în cap acest glonte.

Deli-Ali a scos din sîn glonte și l-a arătat. Dumbravă a întors fruntea, cu privirile tulburate, simțînd în glasul banditului cum fierbe otrava mîniei.

— Eu mă grăbesc, Ali, a zis el apoi.

— Voia dumnitale, a răspuns banditul salutînd militărește, cu palma dreaptă la frunte.

A lăsat căruța să treacă. După douăzeci de pași, cărușasul și secretarul subprefecturii au întors capul spre fruntea rovinei. Locul rămăsese pustiu.

Dumbravă și-a păstrat atitudinea liniștită, fără să-și întoarcă ochii unde stătuse hoțul. La vorbele soșilor săi, a oftat prelung.

La nouă zile după această întîlnire între subprefect și bandit, Negură a primit glonte pe cînd se afla în cerdacul lui la Babadag, cu cafeaua pe măsută și cu revolverul alături de cafea.

Atuncea subprefectul Dumbravă a socotit că e vremea să se întărească prigoana asupra banditului. Pînă atuncea agenții stăpînirii căutaseră să identifice gazdele și popasurile. Cum au prins a sufla vînturile de toamnă, Deli-Ali a avut înștiințare că la unele stîni se găsesc în pîndă călărași deghizați, cu carabine. Poate era o înștiințare nu întru toate adevărată, dar i se da o veste rea asupra iernii, cînd viața devine foarte anevoioasă pentru un pribeag ca dînsul.

În epoca asta a începutului lui septembrie și-a căutat el niște gazde cumiști și de credință în trei locuri, în preajmă de sat. Atunci a început a veni o dată ori de două ori pe săptămîină la moara lui Marcu Sîrbul, aceea care se chiamă acuma Moara lui Ali. Cînd urechea lui Marcu Sîrbul întoarsă cătră Caranasul n-auzea nici un zvon de amenințare și nu se afla nici măcinș grabnic în șandrama, aripile morii erau întoarse și potrivite într-un anumit chip știut, cu spezele îmbrăcate după cum era înțelegerea. Sufla pe deal destul vînt, pentru ca aripile să se învîrtă; dar aripile stăteau neclintite.

Ali băga de samă la rînduiala asta, de pe altă zare, fără ca morarul să știe. Dacă-i era lui să vie, apoi la un ceas după inserare se afla în preajmă. După ce pri-

veghea și se încredința că toate sînt bune, într-un tîrziu se alătura de șandrama și bocănea. Marcu Sîrbul îi deschidea, îl ospăta și-i așeza pat de hodină. Mai cu samă în zilele de ploaie avea nevoie Deli-Ali de gazda asta, cînd se prelungeau aceste zile în alte zile și nopți de umezeală putredă.

Marcu Sîrbul, morarul, avea tovarăș la afacerea morii pe un văr primar al lui de o samă cu el : Iovan Sîrbul. Acest Iovan nu trăia la moară. Potriveala era minunată : că trăia în sat și cunoștea numaidecît orice se întîmpla, orice se vorbea, orice se înștiința la primărie. Mai cu samă, rînduiala asta îi plăcea banditului ; și avusese prilej să se încredințeze că gazda asta din moara de vînt, pe o zare de deal, între șapte hotare, era locul cel mai prielnic pentru iernatic.

Amîndouă gazdele, și Marcu și Iovan, erau trecute de tinereță și, pe lîngă lăcomia de ban, arătau înțelepciune. Lăcomia lor era bună ; hoțul avea cu ce s-o astîmpere. Dar și înțelepciunea lor era plină de frică, ceea ce dovedea că Ali știa să-și administreze supușii.

Au trecut într-o zi călărași prin sat pe la Caranasuf. Asta nu era nimic ; se mai văzuseră trecînd călărași și se mai văzuseră întorcîndu-se. Ii conducea un sergent cu numele Murad. Acest sergent cu numele Murad a lepădat primarului o înștiințare tainică din partea stăpînirii.

A fost destul de greu lui Iovan Sîrbul, vărul lui Marcu Sîrbul, să afle despre ce e vorba. Inșă, fiind om dibaci și stăruitor, a aflat.

După ce îi oprise umbletul la stîni și-i împănase drumurile, stăpînirea da știre, ca să audă cei ce au urechi de auzit : adică gazdele hoțului. Stăpînirea da știre că a pus preț pe capul lui Ali douăzeci de napoleoni de aur, cu zimți neștirbiți și drepti la cîntar. Ii primește pe loc acel ce dă pe Deli-Ali, viu ori mort.

XI

*Sfîrșitul unui asemenea deliu nu putea fi
dect de glonte de argint.*

În după-amiaza aceleiași zile în care trecuseră călărașii, Iovan s-a dus, după obiceiul lui, la moară. Mai stă de vorbă cu Marcu pentru celelalte afaceri ale lor, căci sînt bărbați vrednici și nu se țin numai de una ; îi mai ajută la ferecat pietrele ; socotesc uiumul. Au ce face și ce vorbi.

Cel mai bun cîștig, în afară de afacerea morii, îl au de la oi. Iovan are o sută de oi ; Marcu, o sută douăzeci. Acele oi umblă în cîrdurile unei tovărășii care și-a schimbat chiar acuma, asupra toamnei, așezarea ; s-a apropiat de sat și a pus stîna lîngă țărmlu lacului, în rînd cu gropnițele vechi ale Histriei. Dar nici Marcu, nici Iovan, nici Dănilă baciul stînii, nici ciobanii nu știau că, în acele movili așezate aproape una de alta, s-au culcat umbrele coloniștilor Miletului. Știau numai că în unele din acele movili se pot găsi comori, dacă ai norocul să le vezi cînd ard. Că ar fi trăit greci într-un ostrov pe Sinoe, că ar fi avut o cetate ca-n povești și veneau pînă la ei corăbiile Asiei acuma douăzeci de sute de ani, acestea-s basme și să le creadă cine vrea. Pesemne că «domnii» n-au ce face după ce le-au mîntuit pe toate celelalte ; unii umblă după cai morți, ca să le ieie potcoavele ; alții culeg bolovani și cioburi de pe unde au fost tîrlele vechi. Inșă cite-un oluț cu bani de aur și argint se găsește cînd și cînd în acele movili, dovadă că au umblat hoții totdeauna pe aceste meleaguri. Hoții nu pun banii niciodată la «bangă» ; hoții îngroapă totdeauna banii într-un loc ascuns, ș-apoi, după ce pier ei, cum li-i soarta, rămîne comoara în tai-

niță, pină ce-i vine vremea să ardă. Drept că nici oamenii detreabă nu-și pun banii la «bangă»; știut este că acestea nu-s decît niște meșteșuguri să-ți ieie polii cu ușurință și să ți-i dea înapoi cu greutate. După cum a spus și Nastratin: că banul de împrumut se duce rizînd și se întoarce plîngînd.

Așa că stîna a așezat-o Dănilă baciul acolo unde s-așează stîna, toamna, de cînd lumea asta. Oile mai umblă la pășune în preajma satului vreo șazeci-șaptezeci de zile, după aceea se desfac; gospodarii din Caranasuf își iau părțile de tovărășie ca să le ierneze pe lingă case; iar ciobanii își duc pe-ale lor într-o cișlă mai depărtată, «unde va în baltă».

Cît stau aici, în pășunea de toamnă, oile își dau cel mai gras lapte, din care Dănilă alege brînză cea mai prima. Dulceața verii a fost neguțată la vremea ei; neguțătorii au venit și și-au luat ce-au fost arvonit. Acuma se rînduiește fiecare tovarăș ca să-și facă fructul său. Fiecare tovarăș are «un lapte» al întregului buluc de minzări într-o anumită zi, și-i vine rîndul mai des ori mai rar, după cîte mulgătoare are în tovărășie. Așa, Iovan are rînd la opt zile; Marcu la șapte; Mehmet turcul la zece, fiecare după cîte capete are în acea turmă de opt sute de minzări.

Dănilă baciul n-are parte în tovărășie ca gospodarii din sat și ca ciobanii. Partea lui Dănilă e iscusința lui. Însă iscusința e mai bună decît oile; căci oaia poate fi mîncată de lup, însă iscusința baciului ba. Dănilă baciul are tocmeala lui știută: parte de la vinzări, care e foarte bună tocmeală, și tain, și oarecare simbrîie pe deasupra. Mai are doi asini cu mult tărhat, în care sînt cuprinse și toate măistriile lui. Însfîrșit, tovărășia i-a dăruit lui și toate «drochiile» de pe imașuri. Prîndă-le, priponească-le, facă ce-a ști: ale lui sînt!

Iovan Sirbul e scutarul de toamnă: el ține răbușul. Dar înseamnă într-o condică și Mehmet Caimacam turcul toate cîte trebuiesc însemnate. Și Iovan și Caimacam trec în fiecare zi pe la stîna. Turcul vorbește prea puțin; Iovan e mai limbut.

În după-amiaza aceea, Iovan Sirbul părea mai gînditor decît în alte dăți. Afară de Mehmet Caimacam se mai afla în preajma lui Dănilă baciul și Pîntea berbecarul, care adusese mai devreme berbecii, după porunca ce i se dăduse. Mai umblau în jurul focului și vreo trei, patru flăcăuși slujitori, aducînd stuf ori zădărînd vilvătăile. Nu bătea nici o țiră de vînt; moara sta pe zarea dealului neclintită, zăgrăvită pe cer în depărtarea ei. Cobora pe o potecă oablă și Marcu morarul.

De la focul stîinii, cei care stăteau îl priveau cum vine încet și cumpănit, cum îi era obiceiul lui de om domol. Avea pe țeastă o căciuliță după moda bulgărească, soră cu a lui Iovan. Mintean, nădragi, poturi — toate erau la fel cu ale vărului său. Amîndoi verii semănau și la înfățișare: sprîncenați, mustăcioși și neguroși. Purtau și puțină barbă, pe care o tușinau din scurt cu foarfecele oilor. «Ca să nu-și cumpere brici», — dădea lămurire, rizînd, baciul Dănilă.

Cînd a ajuns la focul stîinii, după un lung răstimp, Marcu morarul a dat numai din cap, mormăind, și s-a așezat și el pe un bolovan de mormînt, în rînd cu ceilalți patru.

— Ei? a făcut el, ridicînd fruntea spre Iovan.

— Bine, răspunse vărul. Am un năduf cu muierea, care mă mină la Constanța, ca să-i aduc o scurteică de vulpe. Zice că vine iarna.

— Mai este pină la iarnă, e-he!

— Inșă Stoiana nu vrea să știe. «Am să mă duc, am să-mă duc!» îi zic. Am fugit de-acasă înainte de vreme; voia să vie și ea după mine. Are noroc că-i nevastă tinăară, numai de un an; încă n-o pot bate.

— Așa-i; nu se cuvine.

Mehmet turcul a oftat:

— Eg-he! Femeia intră pe ușă, liniștea iese pe fereastră! Dacă-i muierea rea, te alungă; dacă-i blindă, te ține prea mult. Nu-i bine nici într-un fel.

Ceilalți patru au ris. Nelinıştea lui Mehmet era dragostea de om stătut pentru o muierușcă prea tinăară. Dar n-au cutezat să-l împungă cu nici o vorbă.

— Ce mai este? a întrebat iar morarul. Eu am gătit de măcinat; a stat și vintul. Am înțepenit spetezele.

— Nu-i nimica, decît a venit veste la primărie despre alte răutăți ale lui Deli-Ali. A ieșit tocmai la Tulcea; a vămuț patru neguțători de pește sărat.

— Bun vameș.

— Le-a luat o sută și mai bine de poli de aur. Dar nu le-a făcut nici o stricăciune.

— Nu-i vremea trecută; mine face și-o nebunie, cum are narav.

— Nu știu; dar de-o bucată de vreme hoțul slăbește.

Baciul Dănilă rînji:

— Hoțul slăbește, căci s-apropie iarna.

Mehmet adaose, cu gravitate:

— Apa se alină, blestemul lui Deli-Ali niciodată. Dacă vine iarna, cum spune baciul, apoi locul i se strîmtoarează și drumurile i se închid. E silit să iasă din birlog ca fiara, să-și caute hrana la depărtare, unde s-așin cîinii și vînătorii.

— Așa este, se învoi Marcu morarul, dar Deli-Ali e viteaz vrednic. Pînă-i stă sus capul, doboară multă

poteră. Am văzut de sus cum au trecut iarăși călărași incolo, spre Sarichioi.

— Au trecut și au lăsat ș-un răspuns la primărie, afară de veștile de la Tulcea.

— Ce răspuns?

— Am să-ți spun.

Marcu a făcut numai semn din cap: «bine».

Dănilă baciul începu iar vorbă:

— Nu știu, zise el, de ce s-a îngrozit atîta lume de un singur om. Iaca, eu i-am trimis răspuns că nu mă tem. Nu-i dau miel, nu-i dau brînză, nu-i dau piță. Dacă îndrăznește, — să le ieie cu puterea. Iaca, n-a îndrăznit și nu s-a arătat la noi.

— Poate își aduce aminte de cînd era prunc, bre Dănilă, zise Mehmet, și l-ai ocrotit. Oricît ar fi de păcătos omul, tot are într-însul un dram de cîință.

— Poate fi și asta, îngîmă mocanul. A spus el odată o vorbă lui Axinte baciul, cînd s-au întilnit: «Lui Dănilă să nu-i fie frică, zice; mă socot că-i sînt dator». Cum spui dumneata, Mehmet: oricît de rău va fi, își are și el legea lui.

— Mai este și alta, a adaos turcul. Se spune că unuia care se temea de moarte i s-a părut că vede moartea la Damasc și a încălecat în pripă ca să fugă de ea. A fugit tocmai la Bagdad. Iar cea de care fugea îl aștepta chiar acolo. Căci moartea lui îi era poruncită la Bagdad, nu la Damasc. Asemenea Deli-Ali, nu putea să scăpe de ce i-i scris; și lui i-a fost scris să fie hoț. Vai de sufletul lui! Alah să se milostivească de dînsul.

Cei doi veri, Marcu și Iovan, s-au sculat.

— Vă duceți?

— Ne ducem, baciule. Am eu de spus ceva lui Marcu. După aceea mă întorc.

Marcu și Iovan au urcat domol-domol poțeca spre moară.

— Știi ce răspuns a lăsat la primărie sergentul care a trecut cu călărașii ?

— Dacă-mi spui, am să știu.

— A lăsat răspuns așa, Marcule, că stăpînirea plătește pentru capul lui Deli-Ali douăzeci de napoleoni de aur.

— Poate să plătească. Nimene nu îndrăznește să prindă pe așa viteaz. Te înfioară numai cînd se uită la tine.

— Ascultă, Marcule : viu ori mort.

— Cum ?

— Viu ori mort, — tot un preț. Stăpînirea vrea să scape de un rău. Atuncea, cu bună dreptate, ciorbagiii de la Tulcea și de la Constanța, și neguțătorii de pește, și cherhanagiii, și gazdele cele grase mocănești s-au pus toți într-o unire și au dat la mîna prefectului suma asta. Așa scapă de dînsul ; își ia lumea de-o grijă, neguțătoriile se fac iar fără primejdie. Deli-Ali se hodiește într-o ripă, ori într-o casă unde îl tînuiește gospodarul ; cînd doarme, puterea lui e ca și cum n-ar mai fi. Îi aruncă un juvăț, ori îi dă cu baltagul, ori îl detună cu pușca, — gata ! L-ai sfîrșit de zile ? — L-am sfîrșit de zile ! — Atunci poftim din partea stăpînirii, a ciorbagiilor, a neguțătorilor și a mocanilor, douăzeci de napoleoni de aur.

— Hm ! cine îndrăznește ?

— Indrăznește, Marcule, cine are prilej.

— Dar s-aude că acuma-i la Tulcea.

— A fost la Tulcea ; acuma Tulcea e departe de el și el departe de Tulcea.

— Atuncea cunosc și alții vestea pe care o dă stăpînirea, și pot săvirși alții în altă parte fapta asta.

— Asta nu-i faptă ; asta-i ciștig.

— Atuncea pot dobîndi alții asemenea ciștig. Și pe lingă acest ciștig, încă unul. Ce e douăzeci de napoleoni ?

Marcu a pus această întrebare ; Iovan a auzit-o, dar n-a răspuns numaidecît.

S-au oprit amîndoi în cărare, căciulă lingă căciulă și nas lingă nas. Dacă ar fi fost băutori de tutun, și-ar fi răsucit cite-o țigară, răsucind în același timp gînduri și planuri. Așa, au strecurat o privire piezișă spre stîna din vale, apoi în laturi, apoi spre namila morii, care sta neclintită, cu brațele în cruce, tocmai sus, la muchea dealului. De jur împrejur locul era pustiu.

— Crezi că poartă la dînsul ciștigurile pe care le-a dobîndit ?

— Nu, Iovan, asta nu se poate, nici nu-i cuminte. Ali e om înțelept. Dacă și-ar purta în chimir ciștigurile, apoi ar fi în mare primejdie. Așa că poartă la el numai cit îi trebuie pentru gazdele unde poposește. Pe cit am înțeles, are el două ori trei locuri unde adună. Dar cine le poate cunoaște ? Acolo sînt comorile. Dar mai are și alte locuri unde pune bine. Cînd îi vine la îndămină, ia de unde a lepădat în pripă și se duce în pustie de sporește comorile.

Marcu pornise la deal. Iovan l-a oprit iar :

— De unde știi tu asta, Marcule ?

— Nu știu ; dar m-am gîndit cum aș face eu, dacă aș stăpîni un ținut ca al lui Ali : de la Niculițel pînă la Constanța. Aș aduna în două locuri grosul, ca să-mi prindă bine la o nevoie, de plătit avocați și altele ; și pe urmă să-mi rămîie și după ce mi-aș face osînda și aș ieși din închisoare. Iar ascunzișuri mai mărunte, ca să lepăd în pripă ce am dobîndit, aș avea la gazde :

ori într-o moară, ori la o rădăcină de copac, ori într-un cotlon subt o piatră.

— Mi se pare, Marcule, că tu știi ceva.

— Nu știi, Iovan. Dacă aș ști, ți-aș spune și ție.

— Ba știi.

— Zău, bre Iovan, că nu știu. Nu-mi ești tu ca frate? Să plesnesc dacă știu; dar nu poate fi altfel decît cum spun eu.

— Bine. Atuncea cum facem?

— Să mă gîndesc. Să vedem dacă nu i se întîmplă ceva lui Deli-Ali după porunca stăpînirii.

— Bine și asta. N-a mai fost la noi de zece zile. Ar fi vremea să-l vedem iar. Cînd pălește la Tulcea, nu trece decît o zi și s-arată și aicea.

— Poate să vie. Eu am pus semnul: am scos fofezele de la aripa de sus. Dacă-i în preajmă, el stă acuma și pîndește de departe. De cînd s-a așezat stîna devale, cată să fim cu mai multă grijă.

— Cît de multă grijă. Uite ce este, Marcule. Dacă cumva nu îndrăznești, lasă-mă să pun eu la cale toate.

— Poate te gîndești s-aduci călărașii?

— Ei?

— Nu se poate cu nici un preț. Sergentul și călărașii vorbesc și ei ce-am vorbit noi și, dacă vin, îl apucă pe hoț să le spuie întăi unde ține dobînzile. Dacă nu spune, îl duc; dacă spune îl omoară. Deli-Ali e îndărătnic, cum se știe; nu spune; îl duc. Și pe urmă, după ce scapă, viața noastră nu prețuiește nici cît un spurcat de miță.

— Ai și aicea dreptate; tu te-ai gîndit la toate, bre Marcule.

După acest sfat s-au suit la moară și au vorbit de altele: de oi și porci, de negoțul lor de brinză, de iernaticul oilor. Șandramaua morii era întoarsă cu ușa

spre astîntit și soarele s-a coborît, s-a coborît pînă în zarea podișului, trimețîndu-le vilva lui rece de aur, pe cînd ei sfătuiău. Din cînd în cînd unul din ei se ridica de jos, trecea sub crucea aripilor ca să privegheze la vale, scuipa într-acolo, și se întorcea iar unde stătuse, cinchindu-se iarăși exact în același loc.

S-a împînzit fumegarea amurgului într-aceeași liniște, neclătîtă de nici o adiere. După aceea s-a făcut noapte și s-au aprins stelele într-un văzduh fără nouri. Pînă la răsăritul lunii mai era un ceas. Dacă omul lor avea să vie, apoi calea îi era deschisă, după semnele date; iar întîrzierea nu putea să i se îndelunge mai mult de acest ceas.

✓ Marcu s-a dus iar să scuie în ripă, apoi, întorcîndu-se, a intrat în moară și a aprins o luminiță de seu, potrivind-o într-un picuș pe vatra de cărămidă din fundul șandramalei. Acolo, lingă vatră, era și patul pregătît, dintr-un braț de paie ș-o pocladă aruncată deasupra.

A trecut iar un răstimp. Marcu a făcut un semn lui Iovan. Simțise ceva în preajmă, o strecurare, un foșnet. El cunoștea mai bine rînduiala apropierei hoțului. Amîndoi gospodarii au părăsit șandramaua și au trecut unul într-o parte, altul în alta, cercetînd iarăși valea spre stîna. Au rămas așa, ca niște străji neclintite. Asta însemna că intrarea era slobodă.

Oaspetele însă nu sosea. Iovan a avut și el, odată cu vărul său Marcu, înțelegerea că Deli-Ali întîrzie la un cotlon tainic. Il vezi ziua, treci peste el, îl ocolești de zeci de ori: taina hoțului e lăcată fără cheie. Iar noaptea, taina e închisă cu desăvîrșire — pînă ce s-arată cîndva, cumva, limba de flacără — ca o părere, ca un fum verziu.

Amîndoi oamenii au tresărit. Ali era între ei, cu carabina sub braț. Ieșise ca din pământ.

— Bine-pace? a întrebat el cu voce coborită.

— Bine-pace, a răspuns Iovan.

— Atunci grăbește-te, Iovan, și adă-mi garafa plină. Ține banul. Ia de-acasă de la tine pită și brînză. Pînă ce vii tu, eu mă retrag ca să cunosc că nu-i primejdie. Acuși au să treacă și călărașii. Se întorc de la Sarichioi. Bagă de samă cum faci și cum umbli.

— N-ai nici o grijă, Ali; noi te slujim cu credință. Dacă ai avea și în alte părți prietini ca aici, apoi sfirșitul ți-ar fi de bătrîneță.

— Bre Iovan, eu nu mă încred în vorbe. Pînă-acuma n-am a mă plînge. Dar dacă aș băga de samă ceva, dacă aș avea o bănuială oricît de mică, vai și amar!

Glasul banditului era întăritat și amenințător. Trupu-i trudit avea în el ca o povară de fier. Sta ferit de lumină. Dar cum văzu pe Iovan plecat și-i ascultă pașii coborînd poteca văii, se mișcă înspre pragul șandramei și se așează cu un geamăt pe una din treptele de lemn.

— Grea slujbă am eu, bre Marcule, mormăi el; apoi își umezi de cîteva ori buzele cu virful limbii. Umblu pe drumuri neumblate, dorm în culcușuri de iepure. Știi tu de cînd n-am închis eu ochii?

— Săracul de tine, bre Ali! suspină morarul.

Pribeagul își umezi iar buzele.

— Dă-mi apă.

Morarul a tras din cotlonul de după ușă, după ce a ridicat două trepte, ulciorul cu apă. L-a trecut lui Ali. Hoțul a băut două înghițituri lungi. Morarul a potrivit iarăși la locul lui ulciorul.

— Cît poate să întirzie Iovan? a reluat el vorba. Mai puțin decît un ceas. Nu știu cum aș face: să

aștept băutura și mîncarea, ori să mă întind măcar un sferț de ceas.

— Fă cum socoți și cum poțtești, bre Ali.

— Să mă încred în voi?

— Să te încrezi, Ali.

— Pss... să nu mai cricnești nici un cuvînt. Trec călărașii.

Au stat ascultînd cu încordare tropot depărtat și așestecat de cai. Intr-o vreme s-a făcut iar tăcere. După ce s-a întins iarăși tăcerea ca o apă domoală, banditul a căscat; apoi a zîmbit:

— Hm! acum ei se duc la Constanța, ca să dea samă că nu l-au găsit pe Deli-Ali.

A căscat iar, cu ochii înlăcrimați.

— Iar mi-i sete.

S-a întins el singur după ulcior, aburcîndu-se pe trepte. A băut iar cîteva înghițituri. A lăsat vasul și s-a tras mai departe, spre poclada așternută pe paie.

— Mai bine sting lumina, a zis el alene, cu pleoa-pele încețoșate. Dă la mine arma; tu stai de pază, după rînduială. Fă mai repede ce-ți poruncesc.

Sta gata să stingă lumina; în același timp întin-sese brațul sting să primească arma: o carabină înodol vechi, c-un singur glonte. Morarul i-a trecut-o cu țava înainte. Virful țevii oscila, pînă ce banditul i-a oprit mișcarea, apucînd-o. Atuncea, cu cea mai mare luare-aminte, Marcu Sîrbul a apăsat de piedică. Lovitura a izbucnit cutremurînd șandramaua. Sîrbul n-a văzut bine ce s-a întimplat; i s-a părut că hoțului i s-a deschis furca pieptului. Trupul a căzut peste lumina de seu și a stîns-o brusc. În același moment ucigașul a lepădat condacul armei și s-a prăpăstuit înapoi, co-pleșit de spaima întoarcerii asupra-i a lui Ali. S-a

oprit gifiind, cu o ureche aplecată îndărăt. În şandramaua morii nici o mişcare. Deli-Ali îşi împlinise desti-
nului şi îşi încheiase cariera-i trudnică.

XII

«Astăzi mie, mine fie...»

Incredinţarea asta nu l-a eliberat dintrodată pe morar de zguduirea lăuntrică. Tremura din toate încheieturile şi-şi căuta răsufletul, trăgînd adînc aerul nopţii, ca printr-un plisc, deschizînd şi închizînd acel plisc de lemn, care nu era al său.

Cineva a început a gifii lîngă el. Chiar lîngă urechea care ascultase cu cîteva secunde mai înainte tăcerea închegată din şandramaua morii. A scos un strigăt fără noimă :

— Ha !

— Ce s-a întîmplat ? a tresărit glasul lui Iovan.

— Ha ! tu eşti ? Gata !

— Ce-i gata ? De ce rîzi ?

— Nu rîd ; gata ! l-am doborît !

— Pe cine ? pe hoţ ?

— Da ; pe Deli-Ali ; vino după mine.

Iovan l-a prins de braţ, ca să-l oprească. Marcu nu se trăgea spre moară, ci spre sat.

— Mai întăi spune-mi ce-a fost şi unde, Marcule. Din coasta dealului, pe cînd urcam, am auzit o împuşcătură. N-am înţeles ce-i ; pe călăraşi i-am întilnit ; m-am ferit şi am stat neclintit pînă ce-au trecut. Să fi rămas unii care au ocolit şi s-au apropiat de moară ?

— Nu, nu. M-am luptat eu cu hoşul.

Din vălmăşagul morarului, în clipa cînd înţelegea că are a da samă de întimplare, se alegea deodată un şir de imagini care tindeau să înfăţişeze vrednicia lui. Era ceea ce s-ar putea numi o primă versiune psihologică.

— A cerut apă, grăi pripit Marcu ; pe urmă s-a supărat că tu întîrzii ; după aceea mi-a poruncit să stau strajă. Cînd a spus : «fă repede ce-ţi poruncesc», am văzut că nu mai pot răbda să tot stau așa în primejdie. Am apucat arma ; a apucat-o şi el ; m-am luptat pînă ce i-am smuls-o şi l-am puşcat. S-a prăvălit peste luminare. Ai adus chibrituri ?

— De ce s-aduc chibrituri ? N-am adus nici un chibrit ; am scăpărători. Chiar l-ai doborît ?

— L-am doborît. Mergem amîndoi să vedem. Aprinde fitilul şi strînge un pumn de paie din bătătură, ca să facem lumină.

Iovan era încă neîncrezător.

— L-ai doborît şi l-ai pipăit ?

— Nu l-am pipăit şi nu l-am căutat ; nici n-am avut cînd. Te-am aşteptat pe tine ; eu n-am cu ce scăpăra.

Iovan a zbătut amnarul în cremene, a aprins fitilul, l-a pus într-un mănunches de paie uscate ş-a scos flacăra. A luminat dintrodată întunericul şandramelei. Banditul zăcea răstignit pe vatra de piatră şi cărămizi, cu gura căscată şi bărbia căzută spre un umăr.

Amîndoi Sîrbii s-au grămădit în şandrama. Morarul a cotrobăit într-un colton şi a scos alt capăt de luminare de seu. A făcut iar o lumină slabă, ca printr-o ceaţă.

— Să-l căutăm repede ; a zis Iovan ; pînă ce nu se suie aici cei de devale ; cred că s-a auzit carabina pînă la stîină.

— S-ar putea să se fi auzit; cred că s-a auzit. Când i-am smuls-o, m-am tras un pas înapoi, ca să pot slobozi focul drept în el.

Iovan a clătinat din cap cu îndoială :

— Poate să fi fost și așa. Cine poate ști ?

— Ba îți spun eu că așa a fost. Se și vede. Uită-te și tu. Glonțul a pătruns prin beregată și a ieșit prin ceafă.

— Lasă asta, Marcule, asta are să se «costateze» mai bine pe urmă. Intoarce buzunările, caută în sân, scotocește în chimir, vezi în traistă; să ne încredințăm întâi dacă n-are la el ceea ce a ciștigat la Tulcea. Ai căutat bine ?

— Caut. Nici în capelă nu-i nimic. Cizmele nu i le putem trage, dar nu poate avea nici în cizme. Vezi să nu se cunoască nimic, întoarce tot și păturește cum a fost, să nu se vadă că l-am răsucit și l-am scurmat; se supără stăpînirea. Dă-l dracului; ți-am spus eu, n-are nimic la el. Are opt bucăți de cîte un franc în sân, în basmaua asta, la un loc cu pieptenele.

— Opt franci ? Lasă-i acolo. Când mi-ai spus tu, Marcule ?

— Ce ?

— Că nu poartă nimic la el...

— Apăi când am supt de la stîină la deal, n-am vorbit noi de una și de alta ?

— Aha...

S-au privit pieziș, apoi au stat ascultînd. Încă era liniște în împrejurime. Iovan și-a dat cușma pe ceafă :

— Cum văd eu, avem să ne mulțămim cu prețul stăpînirii.

— Așa mi se pare și mie, bre Iovan; dar eu, atuncea cînd a spus el că-mi poruncește mie, nici la asta nu m-am gîndit. M-am gîndit cum să fac ca să-l pun

la pămînt, fiind eu un creștin și el un păgîn. Iaca, mi-au ajutat Dumnezeu și Maica Domnului de l-am biruit pe acel hoț vestit Deli-Ali.

Iovan și-a întors, dintr-o plesnitură ușoară, eușma pe sprincene. Și-a încrețit fruntea.

— Lasă asta, Marcule. Cată să vedem cum dăm răspunsurile la întrebarea stăpînirii : dacă hoțul avea aici gazdă.

— Care gazdă ? n-avea nici o gazdă. A venit asupra noastră.

— Asta se poate; hoțul a venit asupra noastră cu puterea, ca să ia tainul pe care ți-l aduc eu din sat la două zile. A strigat să-l dăm, noi ne-am pus împotriva. S-a întîmplat ce se vede.

— Să se știe că eu l-am doborît.

— Da, tu l-ai doborît; dovada-i de față. Mă mai gîndesc ce căuta Deli-Ali la firma «Iovan și Marcu, moară de vînt». Nu căuta, Marcule, moara de vînt. Căuta satul lui.

— Da, a încuviințat morarul : căuta satul lui, după vorba lui Dănilă baci : lupul se întoarce ades, ca să miroase locul unde l-a fătat lupoaica.

Astfel se orînduia a doua versiune, care urma să capete și pecetea oficială.

După acest sfat scurt și cercetare forfotită, cei doi tovarăși au început a prăvăli la vale, spre stîină, chemări lungi și repetate. Întăi a fost vorba între ei ca să se repeedă într-acolo Iovan să dea de știre și s-aducă oamenii la deal; pe urmă Iovan a stat pe loc, dintr-o socoteală tulbure pe care el singur încă nu și-o deslușise.

Cu împușcătura asta încă nu-i limpede lucrul. Să fi arătat cumva, cît stăteau ei singuri de vorbă, iar el,

Iovan, era coborît în sat, — să fi arătat cumva hoțul dobinda lui ?

Să fi apucat Marcu «chisoiiul» și să-l fi ascuns undeva ?

N-a avut vreme, căci și el, Iovan, a fost în clipă, de pe coastă, în virful dealului și l-a găsit pe Marcu încă infricșat de întimplare.

Știe cumva Marcu vreo ascunzătoare în preajmă ori chiar în sat, în «locul unde l-a fătat lupoaica pe puiul său» ?

Au sosit destul de curînd oameni de la stîină, cu făchii, cu bite și impresurați de cîni.

Au văzut pe hoțul doborît și s-au minunat. Au ascultat întimplarea și au clătit din cap. Erau de față Dănilă baciul și doi ciobani, Mehmet Caimacam, Gulfi și Șaban, gospodari din Caranasuf și tovarăși la afacerea stîinii.

A întreat deodată baciul :

— Dar ce căuta hoțul aici ?

— Nu știu ; a venit asupra noastră, a răspuns, cu încredințarea celui mai mare adevăr, morarul. Hăituit de poteră, flămînd. A văzut pe Iovan sosind cu tainul meu. Atuncea a poruncit una și alta. Dar eu m-am supărat ; n-am vrut să-l cunosc de stăpîn.

— Așa o fi. Ciudat și de mirare ! Place-mi un lucru în treaba asta : se dovedește că hoțul n-avea aici gazdă. Și chiar dacă ar fi avut gazdă aici, nu-i nimic. I s-au mintuit umbletele. Și-mi mai place încă un lucru în aceeași treabă : că ați dobîndit douăzeci de napoleoni. Poate bea și baciul o glajă, pentru pomeniirea deliului. Nu știu ce a fost aici ; dar, din ce se spune, cît a umblat pustiit de lume, s-a purtat cu vitejie.

Soborul s-a ținut deoparte ; nimene nu s-a atins de leș. În același sobor s-a rînduit ca amîndoi Sirbii să

rămîie de strajă la moară. Iar Șaban să se abată în sat să vestească la primărie și la cvartirul călărășilor. Hotărit că, chiar în noaptea asta, e bine să purceadă sol cu veste la Constanța.

Baciul și ceilalți s-au coborît la stîină și s-au stat în priveghi pînă într-un tîrziu, cînd s-au auzit cîntînd în sat la Caranasuf cucușii a doua oară. Șaban s-a întors și a adus știre că s-a trimes un călăreț la Constanța și că primarele va veni și el la fața locului îndată ce s-a face ziuă, ori cel mai tîrziu la răsăritul soarelui, ori după ce vor sosi măririle de la scaunul ținutului, cu procurorul și doctorul.

— Ei, ce să-i faci ? a mai adaos" vorbă, ca un sfirșit de prohod, baciul Dănilă ; așa i-i dat citeodată voinicului, să piară de mîna slăbănogului.

— Așa-i, bre baciule, a încuviințat Mehmet turcul. Și mai este încă o vorbă bună :

«Astăzi mie, mîne ție.»

Dănilă baciul a înțeles că vorba asta e pentru toți cei doborîți și detunați de Deli-Ali, care au plătit datoria lor c-o singură moarte, cum o plătea și el acum. Însă alții, care erau de față, au înțeles mai puțin și și-au adus aminte de aceste vorbe cînd i-a fost dat lui Mehmet Caimacam să fie la grea strîmtoare. Asta ar fi să fie altă poveste, dacă n-ar fi tot aceea.

Stînd la focul taberei lor, ciobanii și tovarășii oieri au început a-și aduce aminte și a istorisi isprăvile banditului. Așa că puteau să vie după acea noapte autoritățile, cu mare alai, să «costateze» — după vorba lui Iovan — ce s-a întimplat. Se putea aduna satul în priveliște la plata premiului pus pe capul aceluia păcătos pribeag. Putea interveni doctorul, dic-tînd unui secretar observațiile lui ; putea pune procurorul întrebările cele de cuviință ; primarele de la

Caranasuf se putea mândri că un eveniment capital ca acela se petrecuse în sectorul lui; leșul putea fi ridicat și pus într-o teleagă, pe paie putrede, ca să fie dus Dumnezeu știe unde; zadarnic se săvârșeau toate ca să se mai lichideze definitiv un episod al lumii dobrogene, — căci abia din acel ceas precedea viața cea ascunsă și faima cea adevărată a lui Ali, fiul lui Iusuf și al sărmanei Eitùn. Incepea să aburească și să lucească legenda la vetrele de păstori din hotarul stepei pînă la marginea Mării. Iar în locul firmei «Iovan și Marcu, moară de vînt», s-a așezat numele cel adevărat.

Totuși, două zile Marcu morarul s-a bucurat de trecere în sat la Caranasuf. Iși adăogise la avere partea sa de premiu, adică zece napoleoni. Unii dintre gospodarii romîni așteptau poate «o cinste» la crișma lui Iani Chipriotel; cîțiva dintre gospodarii bulgari cutezaseră a nădăjdui cite o «caavè saadè caimaaci»; dar Marcu morarul părea cufundat într-o îndirjire mai neguroasă decît înainte, ca și cum ceva din sufletul banditului ucis trecuse în el, sporindu-i firea cărpănoasă și bănuitoare.

Mai liniștit și ceva mai îmblînzit se înfățișa Iovan. El părea a-și spăla puținel minile păroase, ca Pilat din Pont, de și jertfa fusese un leș putred de păcate. Cu toate acestea (își făceau socoteala unii și alții), Iovan n-a vărsat sînge. Adevărat este că și el a fost părtaș și a sprijinit pe vărul său Marcu; — dovadă că a și primit jumătate din napoleonii juruiți de cinstita stăpînire; dar s-a ferit oarecum să verse sînge, fiind un însurățel și avînd nevastă înără.

— Insurățel tomnatic... zicea Dănilă baciul, ca să-l audă unii din preajma focului.

— N-are a face, bre baciule, i-a răspuns Mehmet turcul; nici nu știi dumneata cît de grea slujbă are asemenea însurățel.

— Să-mi fie cu iertăciune, Mehmet; am spus vorba asta pentru Iovan, nu pentru dumneata.

— Ba ai spus-o și pentru mine, baciule. Pentru asta eu înțeleg de ce Iovan nu poate să fie chiar așa de bucuros de cele întîmplate.

— Apoi să-ți spun, Mehmet. Bucuros nu mi se pare nici Marcu.

— Eg-he! nu-i nimic, baciule, are să-i treacă. Nu se uită lumea la dînsul ca la o arătare plăcută, și am văzut că dumneata și cu feciorii v-ați întors așa într-o parte, cînd a trecut el pe la foc. Dar să știți că, într-o privință, fapta lui folosește lumii.

— De ce spui dumneata asta, Mehmet? Deli-Ali a fost de o lege cu dumneata; ție ș-un fel de nepot. Cred că te lepezi, dar ți-i nepot.

— Nu mă lepăd, baciule. Nici n-am spus că mi-a plăcut pieirea unui fecior ca Ali. Am spus numai că pieirea lui folosește obștei. Și mie nu mi-a făcut nici plăcere, nici scirbă. Așa a fost scris. Iar de judecat îl judecă unul Dumnezeu.

— Ce să-l mai judece de acuma înainte? L-a judecat o dată și bine.

— Nu, baciule. Poate Ali să fi ispășit ceva în zilele puțin pe care le-a trăit; ș-acuma, după ce a căzut trupul, sufletul lui stă curat înaintea Dumnezeului nostru cel veșnic.

— Stăi, Mehmet, a rînjit baciul Dănilă; să-mi umplu pipa și s-o aprind, și după asta să trag dintr-însa un ceas de vreme și, într-un ceas de vreme, să descurc ce vrei să spui. Se vede că ești mai învă-

la filosof decît popa. După ce m-oi gândi degenba la asta, apoi am să-ți spun alfa.

— Să-mi spui, Dănilă.

— Am să-ți spun. Umbliă Marcu așa de încredințat, unde poate n-a găsit ce caută. Bre Mehmei, moștenirea lui Deli-Âli trebuie să fie grea.

— Poate. Alah cel de nouăzeci și nouă de ori premărit să apere pe orice drept-credincios de dînsa?

Baciul Dănilă a ris :

— Eu nu prea cred în rugăciunea asta, dar fie cum spui. Să știi că Marcu n-a găsit. Ori, dacă a găsit, aiurea s-arată neguros, ca să nu-l simtă lumea. Numai pe obrazul lui Iovan nu pot căli nimic rău; acela-i mai înțelept și, cum scapă de Marcu, se duce să-și caute comoara lui, pe care o are la vederea lumii. Eh! mîndrușă muiere! aș vrea să fiu eu acumina cu treizeci și cinci de ani mai tînăr!

— Vorba asta mie nu-mi place, bre Dănilă! s-a supărat turcul.

Baciul a zăbăt și a tăcut, întorcîndu-se pe lespedea lui, ca să primească de la pojar căldură și pe partea cealaltă. Sta întors acum ca lața spre deal și spre moară. A lăsat semn dintr-un ochi turcului, ca să-i atragă luarea-aminte spre ceva.

Mehmet Caimacam s-a întors și el și a văzut pe morar urcînd grăbit poțeca spre moară. Aripelile șandramei umbrau domol, purlînd lespedea alergătoare pe măcinîș.

— Se duce să loarne iar în coș, a zis Mehmet. Vine rîndul și mieului meu. Am poruncit ast'dimineață lui Gîrlî să ia și sacul meu de mei. Mă duc și eu la deal.

— Se duce repede, a grăit Dănilă, ca să nu-l ajungă vîru-său Iovan. Se ține Iovan de el ca umbra.

— De ce ?

— Pe cît se spune, Iovan se ține să nu i se împlin-
te ceva lui Marcu din partea țatarilor, ori a turcilor,
pentru că a doborât unul din legea lor.

— Cine spune asta spune minciună, baciule.

— Nu știu, Mehmet; eu minciuna asta o vînd
cum am cumpărat-o.

Turcul părea încă întristat de unele vorbe ce auzise
de la baciul mocar. Dănilă ar fi poftit să-l îmbuneze
cu o glumă. Dar pe urmă s-a răzgîndit : Dă-l dracului
de păgin.

— Unde te duci, Mehmet ?

— Nu știu; numai Alah știe.

— Mai vino pe la noi.

— Dacă va vrea Alah, vin, bre baciule, dacă nu
va vrea Alah, nu vin.

Mehmei Caimacam s-a îndreptat întăi spre ghiol.
La locul unde pescarii lipoveni au așezat gârdușurile
cu căpcani de prins chefal. Pe urmă s-a întors. Ba-
ciul l-a urmărit toată vremea, stînd singur la fume-
garea focului în sfîrșitul de zi. Oile și feciorii încă
nu se întorseseră, dar din clipă în clipă trebuiau să
cadă. Era o țihnă în cer și pe pămînt cum de mull
nu fusese. Era ca după o săptămînă de secetă în care
nu suflase nici o adiere, ș-abia într-acea zi începuse
a curge un val ușor dinspre lac și mare, răcorînd
arșița. Baciul a urmărit ș-un zbor de lebede pe deasupra
ghiolului. Apoi și-a întors ochii spre partea dealu-
lăii. Mehmet suia costișa încet și pe gîndri, oprin-
du-se și lăcînd popas, apoi iar pornind.

Prindeau să se audă dinspre pășunea bălții lăln-
cuțele minzărilor. Baciul a văzut nu departe fa
preajma lui, venind dinspre sal, ori dinspre oi, pe
Iovan.

L-a chemat :

— Ce-i, bre Iovan ?
 — Nu-i nimic ; caut pe văru-meu.
 — Dar ce ? prăpăditu-l-ai cumva ?
 — Așa se pare ; era vorba să vie pe la mine pe-acasă și să pornim tovărășie într-acoace.
 — Apoi iaoa, n-a mai venit și s-a dus singur la deal. Măcina moara fără morar.
 — Eu socoteam să-l găsec aici ; avea treabă cu dumneata ; mîni, miercuri, e ziua cînd urmează să primească laptele oilor.
 — D-apoi ce-avea a-mi spune ? Parcă nu știi eu sama ?
 — Așa este. Și zici că-i în deal ?
 — D-apoi cum ! Acuma stă de vorbă cu Mehmet !
 Cînd a rostit baciul Dănilă vorba asta și și-a ridicat ochii spre moară, a stupit într-o parte cu uimire și a strigat :
 — Ptiu, drace !
 S-a răsucit și Iovan la deal.
 — Dar ce-i asta ? Ce l-a apucat pe turc ?
 Mehmet venea la vale cu cealmaua desfăcută și cu brațele bălăbănind. Parcă era un pui al morii de vînt, prăpăstuit pe rîpă.
 Baciul s-a neliniștit, s-a sculat în picioare și a ieșit în colo spre omul alungat de spaimă.
 — Măi om bun, s-a adresat el lui Iovan, aicea nu-i lucru curat ! — a răcnit cu strășnicie : Ce-i, bre ?
 Răcnea și Caimacam ceva, dar glasul lui nu răzbea pînă devale.
 — Ce este, bre Caimacam ? Ce este, bre omul lui Dumnezeu ?
 — Aman ! aman ! se văita Mehmet, bălăbănindu-și brațele.

Asemenea vîrtej nu fusese niciodată asupra lui ; asemenea tînguiuri lungi niciodinioară nu slobozise. Să fugă așa fără samă un om liniștit și cumpănit ca el, nicicînd nu se întîmplase. Toate acestea, pentru Mehmet Caimacam erau un fel de lipsă de cuviință. Iar acuma se arăta așa în priveliște, fără de nici o rușine. Se popriseră în loc și feciorii de la oi, și slujitorii de la stîină și se uitau cu gura căscată la asemenea comedie.

— Bre-bre-bre-bre ! mormăia Dănilă baciul. Și zbučni din nou ca din tunet : Ce s-a întîmplat, bre creștine ?

Insfîrșit se putea acuma auzi și tînguirea turcului.

— Haideți numaidecît la deal toată lumea ! L-a omorît careva pe Marcu morarul !

— Să știi c-o nebunit turcul... s-a întors baciul spre Iovan.

— Bre Dănilă baci, urma a se jelui Mehmet Caimacam, haideți la deal.

— Da' ce să fac la deal, omule ?

— L-a omorît careva pe Marcu morarul !

Obrazul turcului era spăimîntat și nedumerit, dar nu așa de spăimîntat și nedumerit pe cît de aprig îi fusese vîrtejul în care venise învăluit. Acuma parcă era stingherit de ce făcuse și de ce spunea.

— Haideți la moară să vedeți ! a zis el c-un glas mai domolit.

— Adevărat ce spui ?

— Adevărat. Cînd am ajuns, nu era nimene sus. Moara umbla singură. Dar l-am zărit pe morar plecat ling-o stîncă. Parcă să năcăjea s-o dea la o parte cu fruntea. L-am strigat ; nu mi-a răspuns. M-am dus la el ; am zărit fața stîncii mînjită de sînge. L-am atins cu mîna ; cît l-am atins, a căzut moale la o

parte. Avea o lovitură c-o multe de bardă, la limplă. Mai avea două lovituri cu ascușiul de bardă la grumaz, unde se leagă ceafa de trunchi.

— Mort ?

— Mort ! Acolo unde-i pălit de două ori, sînt rupte oasele ; țeasta atîrnă din ceafă. N-am avut niciodată, baciule, asemenea înfricoșată vedere. Am apucat-o la vale. Acuma m-am mai liniștit. Haideți la moară.

— N-ai văzut pe nimeni altul ?

— N-am văzut.

— Apoi atuncea cum ? Nu-i decît jumătate de ceas de cînd ne-am uitat la el cum suie grăbit poteca. Altceineva de-atuncea nu s-a mai urcat după dînsul.

— Nu. După dînsul m-am dus eu.

Mehmet Caimacam s-a oprit și s-a uitat în juru-i, răcorit deodată și cu mintea limpezită.

— Baciule, a zis el cu gravitate, cel care l-a omorît n-a avut interes să se lase văzut, nici cînd s-a dus, nici cînd a plecat. Altfel ar însemna că s-a omorît Marcu singur. Ori că l-am omorît eu.

Cît era de tulburat și de uimit, baciul a prins a rîde, apoi s-a bătut peste gură. Însă Mehmet Caimacam nu rîdea.

— Numai decît să mergem să vedem, baciule ! a îndemnat cu asprime Iovan. Parcă se deșteptase și el dintr-o uluială și nu-i venea să creadă.

— Haida ! haida ! a strigat Dănilă cu năduf. Și a continuat a mormăi, pe cînd o lua înainte, fără să mai aștepte pe nimeni : Bre-bre-bre-bre ! Ieri a picat de coaptă, și azi pică de crudă.

Iovan deodată a avut un gînd bun :

— Voi duceți-vă înainte și așteptați ; eu mă reped fuga pînă în sat, ca să aduc pe primar.

Turcul a încuviințat numai c-un semn din cap.

Din ceasul acela, prin bunăvoința neînțeleasă a Domnului Dumnezeu, înțelepciunea lui Mehmet Caimacam a fost supusă la o încercare destul de lungă.

XIII

*Cînd Nastratin a stat la sfat cu muierea
și cu Șeitan.*

Cînd au ajuns la șandrama, baciul Dănilă și turcul au găsit bătătura tot pustie. Moara măcina domol, învîrtindu-și spetezele și hîrîind. La cincizeci de pași mai incolo, pe fața dealului sămănată de bolovănișuri, se zărea pata unde zăcea doborît morarul.

Baciul s-a apropiat pînă la doi pași și s-a oprit. S-a uitat ; a văzut toate, așa cum spusese Caimacam. Sîngele se oprise și se închegase ca într-o cupă, sub pălitura năprasnică. Obrazul mortului avea o paloare sură, în soarele pieziș. Securea se afla alături, înfiptă cu ascușiul în pămînt.

Baciul a avut un fior. A ridicat fruntea și s-a uitat la Caimacam. La acea privire ageră, de sub sprîncene tufoase, turcul s-a simțit întrucîtva stînjenit.

Doi feciori de la stîină și un gospodar din sat au apărut din cărarea costișei, au trecut grabnic pe lîngă șandrama și s-au dus și ei să vadă. S-au oprit lîngă Dănilă baciul. Au privit cu cea mai mare luare-aminte tot ce se vedea, după aceea au întors și ei o căutătură cătră Mehmet.

— Musai să vie și primarele, a zis Dănilă baciul, așa, ca să spuie ceva.

Turcul se întorsese spre șandramaua morii. Băgase de samă că pietrele încep să huruie în gol. S-a

grăbit să intre, și-a luat tăbultocul de mei și s-a dus să-l toarne în coș; apoi s-a coborît la covată, a înlăturat măcinișul lui Șaban și a potrivit la uluc sacul său, aninîndu-i baierile ca să-l ție cu gura sus.

Cei care se întorseseră de la leșul mortului îl așteptau pe Mehmet să-și isprăvească treaba.

Era nevoie să se mai spuie o vorbă:

— Sacul deșert nu stă în picioare, a zis Mehmet către oameni.

Apoi s-a adresat numai lui Dănilă:

— Baciule, viața curge și moara macină, pînă ce stă vîntul.

— Hm! a făcut baciul Dănilă și s-a dus dincolo, la muchea dealului, să vadă dacă nu vine primarele.

Venea și primarele, urmat de aproape de Iovan. Iar după Iovan se înșirau alți gospodari.

Ștefan Chiriloiu, primarele, om uscat și nalt, încălțat cu cizme și îmbrăcat cu zeghe de dimie, ca un dobrogean cuprins, părea aspru la prima înfățișare, cînd flutura într-o parte un fel de arici cărunți care-i învălea obrazul; dar după ce deschidea și ochii, i se vedea prin ei blîndeța.

— Ce s-a întîmplat, Mehmet? a întreat el. Unde-i morarul?

Mehmet înțelegea întrucitva de ce e întreat el, dar s-a înegurat de dezgust cînd a văzut că-l cercează cu privirile ațintite alți oameni, cei care veniseră din sat. Toți gîfiiu și se uitau la el.

Primarele s-a dus la mort, urmat de toată liota. N-au văzut decît ce se putea vedea. Întrebarea pe care și-o punea Ștefan Chiriloiu ca și ceilalți, și pe care Mehmet Caimacam și-o pusese mai de demult, nu mai era în legătură cu mortul, ci cu ucigașul.

«Domnu Ștefan» era un bărbat cumînte și ager. Fără să mai puie deocamdată vreo întrebare și fără să emită vreo părere pripită, a poruncit tuturor celor de față să nu se miște, cît va face el însuși o cercetare repede. A dat ocol stîncii, a trecut mai departe, nădăjduind să găsească vreo urmă, un chiostec de țigară, o cușmă, o zdreanță, tot ce poate lepăda un om care a lucrat în fierbințeală și a fugit fără samă.

După asta a intrat în moară.

— Aicea am fost și eu, a zis Mehmet; nu se află nici o urmă.

— Ce-ai căutat?

— N-am căutat nimica; am turnat meiul meu în coș.

— Cînd?

— Chiar acuma, mai înainte.

Ștefan Chiriloiu a făcut o mutră nedumerită; a mai inspectat o clipă, mai mult de formă, șandramaua morii; după aceea s-a întors la leșul mortului.

— După cît pot eu înțelege cu mintea pe care o am, a zis el, dacă n-a săvîrșit Mehmet fapta, are să fie greu să aflăm pe ucigaș.

Caimacam a zis cu blîndeță:

— Bre domnu Ștefan, fapta n-a săvîrșit-o Mehmet. Chiriloiu a ridicat fruntea și și-a mîngîiat ariciul:

— Mai întreb încă o dată, bre Otoman.

— Am spus, domnu Ștefan.

— Bine, a zis primarele, plecîndu-și iar fruntea. Au să vie domni pricepuți să ciuruiască toate. Dacă va fi neghină în hambarul meu, se va afla. Bine mi-ar părea ca făptașul să nu fie un om al nostru de la Caranasuf. Însă, după cît cunosc eu, securea e a lui Marcu.

— E a lui Marcu, a dat încredințare, de lângă primar, Iovan.

— Atunci, dacă e a lui Marcu, cel care a venit să-l pălească a știut că găsește la moară o secure; deci e om cunoscut.

— Așa e, au aprobat oamenii adunați.

— Poate fi și așa, a spus cuvînt Mehmet, dar cel care a făptuit putea să nu știe de secure, cum nu știa nici securea de el. S-au întilnit și au făcut tovărășie.

— Ba eu cred că acel om cunoscut a căutat-o în moară, Mehmet.

— Atuncea a venit înaintea morarului.

— Așa este, ai dreptate, Mehmet.

— Dar se putea să vie și după morar... a suspinat Caimacam.

— Bre Otoman, nu încurca lucrurile. Te mai întreb o dată. Spune.

— Bre domnu Ștefan, fapta n-a săvîrșit-o Mehmet.

— Asta-i. Domnii și judecătorii vor ciurui și vor alege. Pînă a nu veni domniile lor, eu fac catastif. Unde era și ce făcea fiecare om al meu. Unul era la vite în ocol; altul era la primărie; altul la cîrciuma lui Iani; altul cu nevasta; fiecare să-și dea sama unde era. Asta o fac eu mai ales pentru tine, bre Mehmet, ca să putem apuca pe cel care nu-și poate da sama. Fapta s-a săvîrșit acum un ceas și jumătate.

— Așa este, a încuviințat baciul Dănilă. Mă aflam eu cu Iovan la stîină și vorbeam despre Marcu morarul că s-a suit la moară. Nu mult după asta, a pogorit Mehmet strigînd.

— Era înfricoșat?

— Înfricoșat tare.

— Vra să zică, un ceas și jumătate. Tu, baciule, și cu Iovan, — la stîină. Feciorii — cu oile.

— D-apoi cu ce? fiecare la rînduiala lui.

— Așa este, ai dreptate. Să vedem și pe ceilalți — fiecare ce făcea. Pe muieri le lăsăm; dă-le încolo; ele nu sînt în stare nici să gîndească, nici să făptuiască asemenea ispravă. E bun așa, Mehmet?

— Bun.

— Tu, bre Mehmet, zici că n-ai văzut pe nimeni?

— Pe nimeni.

Primarele a tăcut o clipă.

— Eu, pentru Mehmet, a încheiat el, mă pun chezaș; e om cinstit. Așa îl știu de cînd îl cunosc. Inșă, bre Mehmet, judecătorul e dator să cerceteze toate și pe toți. El caută și pe bun și pe rău, și la urmă face cum îl luminează Dumnezeu și cum îi poruncește legea.

— Așa-i, domnu Ștefan, a zis cu oarecare mîhnire turcul; scrie și la carte, că este o lege a oamenilor și o lege a lui Dumnezeu. Alah luminează pe cadu.

Ștefan Chiriloiu s-a uitat în juru-i, făcînd și în gînd și vorbit ur fel de inventariu al îndatoririlor lui.

— Ce-am făcut și ce n-am făcut? a mormăit el. Veste la Constanța am trimes. De preot trebuie să mă îngrijesc, ca să se liniștească acest biet suflet; străjer am să numesc cum am să ajung în sat. A! am observat în moară, lângă vatră, o pocladă așternută peste paie; s-o aducă cineva, ca să acoperim trupul.

Iovan s-a dus și a adus poclada. A așternut-o peste mort, acoperindu-l cu luare-aminte. Nu și-a putut stăpîni un oftat ș-apoi a zis:

— Domnule Ștefan, stau eu aici ca să priveghez, pînă ce vei trimete de la primărie străjerul. Mai am și puțintel măciniș. E bine așa?

— Bine, Iovane, a încuviințat primarele. Hai, ceilalți să se ducă, fiecare la ale sale.

Oamenii au mai întârziat o vreme, apoi s-au tot rărit, luându-se după primar. Erau nedumeriți; încă nu-și arătau sentimentele, făcuse impresie asupra lor chezașia lui domnu Chiriloiu, nu numai părinte al comunei, ci și gazdă bogată. Poate să fie la mijloc tot vrăjmășia păgînilor, pentru pieirea Deliului lor, șopoteau între ei unii mai cu cap. Însă judecătorii și polițaii, de ce-s judecători și polițai? Ca să descopere. Și după ce descopăr, — să osindească.

Cei cițiva tatarci și turci, care fuseseră față la acea anchetă preliminară a autorității comunale, se deosebiseră deoparte, alcătuiind un fel de buluc al lor. Simțind instinctiv amenințarea asupra lui Mehmet și poate și asupra fiecăruia dintre ei, se îndărătniciseră într-o tăcere ostilă.

L-au așteptat pe Caimacam să plece. Dar Caimacam mai avea treabă cu meiu lui. Când treaba i-a fost gata, a legat sacul la gură și a chemat pe Șaban Tatarul, să-i ajute. Au adus măgărușul; au cumpănit sacii de o parte și de alta a samarului și, cînd au pornit ei a cobori la vale, a rămas pustiu locul. Iovan a oprit moara. S-a făcut tăcere și s-a întins și negura serii.

Caimacam și Șaban au umblat fără a vorbi, pînă în sat. Tatarul pășea înaintea asinului; turcul după asin. La poarta casei lui Mehmet s-au oprit. Aștepta acolo și Gulfi.

— Ce-i, prietine Gulfi? a întrebat Mehmet Caimacam.

— Nu-i nimica... Am așteptat aici ca să-ți poftesc sara-bună.

— Să fii sănătos, Gulfi.

Apoi Caimacam s-a întors spre Șaban:

— Ia Șaban, nu uita să fii mîni dis-de-dimineată la treburile noastre. Du sacul cu mei și-l leapădă pe prispă. Să fii și tu sănătos.

Șaban a dus sacul; apoi, înainte de a pleca, a stat puținel la îndoială; să mai spuie ceva, ori să nu mai spuie. Și-a îndemnat măgărușul și s-a dus.

Mehmet s-a apropiat de luminile căsuței lui. Cînele ciobănesc a zăpăit o dată, ca și cum ar fi dat anume înștiințare. La acea înștiințare, a ieșit în prag Zebilă, nevastă tînără și subțirică, în șalvari albaștri și fără feregea. Fiind tatarcă, umbla cu fața descoperită. A întins brațele zîmbind:

— Te-aștept de mult, domnul meu, a spus ea cu bucurie.

Zebilă era o copilă dintr-un neam sărac. Era mult mai tînără decît Caimacam. Se bucura numai ea singură de toate ciștigurile, afacerile și dragostea soțului său. Pentru toate acestea, se simțea fericită să-l știe domn al ei. Și nu-i spunea altfel.

— Am întârziat la moară, Zebilă.

— Ai măcinat meiu?

— L-am măcinat. Dar am avut și alte treburi acolo.

Mehmet a intrat în casă. Zebilă s-a năcăjit singură să ducă sacul în camară. Însă era destul de voinică. Îndată după aceea s-a văzut iar la lumina focului din vatră și a lămpii de lîngă oglindă. Odaia asta, în care stăteau de obicei, avea crivat și sofa; în părete, deasupra crivatului, chilim. Jos, lipitură proaspătă de lut. La ușă o rogojină, țesută subțire. Subt oglinda care sporea lucirea lămpii, între cele două ferestre, se afla o masă lungă cu săltare deschise, avînd și pe

fața ei și în săltare felurite măistrii și unelte de juvaerghi.

Zebilă a venit și s-a lipit de soțul său. El a mîngîiat-o și i-a tras fruntea lucie pe pieptul lui. Pe urmă a dat-o la o parte și s-a așezat pe coltuc dinaintea mesei. Cu colul sting rezemat de masa scundă și cu tîmpla sprijinită în palmă, a stat așa o vreme, privind în focul din vatră. A oftat.

Nevasta a venit iar.

— Are Mehmet vreo pagubă ?

El n-a răspuns. Zebilă a adaos :

— Te-a așteptat și Gulfi. Era îngrijat. Ce este ?

Mehmet a suspinat și s-a hotărît să răspundă.

— Ascultă, Zebilă, se cuvine să-ți spun toate. Ne sfătuim ce ai tu de făcut dacă mi se întîmplă năcaz.

— Vai, stăpîne, am cunoscut că ești mîhnit.

— Sînt mîhnit pentru tine, femeie, că ești singurul meu bun și s-ar putea să ne despărțim o vreme.

— Amar de sufletul meu !

S-a grămădit lîngă el în genunchi, rezemîndu-și iar fruntea de pieptul lui.

Mehmet i-a povestit în puține cuvinte întîmplarea morții morarului.

Ea s-a mirat :

— Încă nu se poate ști cine a săvîrșit fapta ?

— Nu se poate ști. Se știe numai atîta că, la jumătate de ceas după ce s-a suit Marcu la moară, m-am dus și eu acolo. Altcineva nimeni n-a fost văzut ducîndu-se. S-ar putea ca cineva să păcătuiască împotriva mea, prepuindu-mă.

— Ar fi oare cu puțință asta, domnul meu ? Nu te cunoaște primarele ? Nu te cunosc tatarii ? Nu te cunosc mocanii ? Nu te cunosc pînă și dobitoacele că ești om fără de răutate ? La moschee te duci, pomană

dai sărmanilor. N-ai luat un ac nimănui. Nu ți-ai pătat viața cu nici o nedreptate. Ești ca un marabû, domnule. Mai bine-aș vrea să mor eu decît să te știu bănuît.

— Ba să trăiești, Zebilă, ca să nu rămîn singur.

— Vai de viețile noastre ! s-a tînguit Zebilă și a început a plînge amar.

Mehmet a lăsat-o să plîngă. După aceea i-a întors fruntea și s-a uitat în ochii ei codați.

— Acuma șterge-ți lacrimile, Zebilă, și ascultă. Încă nu s-a întîmplat nimic. Oamenii de aici mă știu ; dar nu mă știu domnii cei mari de la Küstengè. S-ar putea să mă cheme acolo, după cum sînt rînduiele lor. Așa crede și primarele. Garantează el pentru mine, garantează și alții. Dar putem noi de mai nainte cunoaște ce părere au să aibă judecătorii ? Au să mă ție poate la Küstengè trei zile, ori o săptămînă, — nu poți ști cît. După aceea au să cunoască dreptatea mea. Poate pînă atunci să se afle și făptașul. Cît stau eu acolo — trei zile, ori o săptămînă — tu vezi de te înțelege cu Șaban și cu Gulfi. Șaban să vadă de oi și de brînza de toamnă. Dacă va trebui vîndută brînza, s-o vîndeți. Dacă va trebui să vîndeți oi, iarăși, să nu stați la îndoială. Iar Gulfi să caute în saltarele acestea : cite pafale și brățări de argint se află aici, să le vîndă la Constanța, ori la Galați. Cuget eu așa, Zebilă, că au să ne trebuiască bani. Strîngi întăi cît poți ; pe urmă, dacă e nevoie, mai strîngi iar. Iai pe Șaban și te duci cu căruța la Küstengè. Acolo la Küstengè cauți un avocat și te sfătuiesti cu el și veniți amîndoi la mine. Dar să fie acel avocat un om cuminte și priceput.

Nevasta a izbucnit iar în lacrimi.

— Grăiești așa, efendim, parcă ți-ai face diata.

El a tăcut, cu nemulțămire. Zebilă cunoștea acea nemulțămire — într-o zbîrcitură între ochi, unde se sfîrșește fruntea și începe nasul. Și-a trecut repede mînicile straiului peste pleoape, o dată, de două ori, de trei ori, pînă ce-a izbutit să facă liniște deasupra, peste tumultul lăuntric. A zîmbit chiar. Avea dinți frumoși.

— Am să fac așa, a hotărît ea, dacă va fi nevoie. Dar n-are să fie nevoie.

— Poate să nu fie nevoie, a încuviințat Mehmet. Iar dacă va fi nevoie, să faci cum spun. Dreptatea mea e limpede ca izvorul. Dacă nu-i limpede acuma, va fi limpede pe urmă, cînd va binevoi Alah să lumineze întunericul. Așa este, Zebilă ?

— Așa este, domnul meu, și porunca pe care mi-o dai e sfințită. Deasemenea îți dau înștiințare că mîncarea-i gata.

Nevasta a atins abia oala cu fiertură și s-a dus să aștearnă prostire nouă în crivat, întorcîndu-se din cînd în cînd și zîbind domnului său și scuipînd nevăzut spre el, ca să-l ferească de deochi și de scîrbă.

Cea dintăi adevărată înțelepciune a sa a arătat-o Nastratin în această împrejurare, cînd a făcut sfat cu muierea. Era ceva cu totul pidosnic față de logica orientală ; de mirare ar fi fost să nu-l ducă așa ceva la un sfîrșit dintre cele mai rele. După cît spun filozofii răsăriteni, femeile au vorba și bărbații fapta ; și muierea e venin de care nu-i bărbat să nu se fi otrăvit ; și iarăși, dacă femeia e trîmbiță, apoi bărbatul să învețe a cînta dintr-însa pînă la patruzeci de ani, deoarece acela care învață trîmbița la bătrîneță vrea să cînte, pesemne la învierea din veac. Nu te rezema de umbră ; nu crede în necredință. Toate acestea le știa Mehmet și cu toate acestea a păcătuit,

din pricină că acea copilă cu numele Zebilă îi era dragă ; și din pricină că era inclinat cele mai de multe ori să facă altfel cu totul decît oamenii de rînd.

Și fiindcă nu era om de rînd și nu se călăuzea după proverbe, ci după mintea lui, nădăjduia ca înțelegerea cu Zebilă să iasă bine și să fie binecuvîntată de Alah.

De altfel tot așa de binecuvîntate sînt înțelegerile care ies rău. Li se pare oamenilor că ies rău ; Dumnezeu nu face decît bine ; nu știi oamenii să deosebească. Din toate pe cîte le aștepta să-l copleșească, Nastratin se gătea să deosebească binele, adică voința Atotputernicului. Asemenea taină de a putea deosebi au puțini muritori ; însă, dacă ar avea-o mulți, n-ar mai fi taină.

Ci de cîte ori i se pare omului că ar cugeta prin puterea sa, are și pe Șeitan alături.

— Dacă Alah rînduiește toate, întrebă Șeitan, atunci de ce să mai faci sfat cu Zebilă, să iai măsuri și să năimești avocat ?

— Pentru că Alah dă voie lupului să minince oaia și în același timp îngăduie oii să aibă păzitor și prietin pe cioban ; și pentru că eu îi spun lui Șaban slujitorul meu să-și priponească întăi asinul, și după aceea să-l lese în sama lui Dumnezeu.

Șeitan, află că mi s-a arătat de mai multe ori, în vis, Hogeia. Odată mi-a spus : Bre Mehmet, am să-ți dau un sfat : să nu crezi în visuri ; și am să-ți spun un proverb : să nu crezi în sfaturi. De atuncea am căutat altceva : am găsit un suflet, am o nădejde.

— Dar în minuni crezi, Mehmet ?

— Cred, de cînd am văzut una. Se aflau la poarta unei geamii doi sărmani : un orb și un olog. A venit un sfînt mufti și a zis orbului, ridicînd toiagul : «In-

chide ochii!» Orbul a închis ochii. Și a strigat ologului muftiul, ridicînd iar toiagul: «Lasă-ți cîrjele și umblă!» L-a bătut cu lemnul peste grumaz, peste cap, unde a nimerit; ologul s-a zvîrlit în sus și a pornit ca din pușcă înspre partea unde era mai larg; s-a tot dus. Iar orbul a căscat ochii, s-a sculat și a plecat și el, fără călăuz. Astfel am văzut minunea că ologul a umblat și orbul a văzut.

— Ehei, Mehmet, a șoptit Șeitan, să știi că sfatul tău cu muierea e o minune și mai mare.

Cu astfel de întrebări și răspunsuri, și cu altele, a stat Caimacam multă vreme treaz în crivat, lângă Zebilă. Puțin mai era pînă la ziuă, cînd s-a depărtat dușmanul omului. Abia atunci a binevoit Alah să-l lese pe Mehmet să alunece într-un liman negru și binefăcător.

Soarele era sus cînd Zebilă, cu glas proaspăt, a chemat pe soțul său.

— Dacă te-ai trezit, domnul meu, află că a venit de la primărie un vătăjel. Te poștește domnul Ștefan, primarele.

Caimacam s-a sculat și a început să se pregătească umblînd prin odaie. Mormăia singur:

— Poftire frumoasă ca o piele de șarpe. Am să găsesc acolo pe alți ortaci ai musafirului meu de noapte.

Pe urmă, cînd nevasta i-a adus ligheanul și ibricul de alamă, a tăcut și și-a făcut rînduiala dimineții. După curățirea celor dinafară, a dat parte și celor lăuntrice, chemînd în sine duhul Domnului Dumnezeu, stăpînul lumii, și dîndu-i din toată inima laudă, după cum a cuvîntat prorocul în surata întăia a cărții sale sfinte.

Zebilă s-a depărtat în clipa aceea de el, ca să nu-l tulbure. Însă Alah coborîse în duhul lui Mehmet po-

funcă să nu întîrzie. De aceea Zebilă a auzit îndată glasul prea iubit al domnului său și s-a întors cu bucurie.

— Gulfi și Șaban au venit? a întrebat Mehmet.

— Au venit; te așteaptă de mult. Vătăjelul încă nu sosise cînd au venit ei.

— Da, omul de la primărie; n-am uitat, Zebilă. Să vie Gulfi și Șaban.

Amîndoi tatarii au intrat. Tăcînd, au salutat ducînd mîna dreaptă la inimă, la barbă și la frunte. Au așteptat cuvîntul lui Caimacam.

— Ați mai aflat ceva?

— Ceva deosebit nu, a răspuns Gulfi. Se află între sîrbi unii care mormăiesc că pe omul lor l-ar fi lovit tatarii. Dar la asta ne așteptam noi. A venit ca să facă cercetare un judecător: pare intrucitva om de treabă.

Mehmet a ascultat atent; apoi a pus mîna dreaptă pe umărul lui Gulfi și stînga pe umărul lui Șaban.

— Femeia mea e de față, a zis el; am vorbit întăi cu dînsa. Se poate să fiu amestecat în judecata asta și să umblu la Constanța. Iată ce poruncesc eu.

Le-a spus și lor ceea ce spusese femeii.

Au ascultat privind țintă la Mehmet, și tot Gulfi a răspuns:

— Porunca ta e în inima noastră, Mehmet.

Caimacam i-a bătut pe umere.

— E bine așa, a suspinat el. Scrie la carte: «toate tainele se dezvăluie dinaintea ochilor lui Alah cel prea înalt». Dacă mi se întîmplă ceva, Zebilă să aibă răbdare.

— Da, domnul meu, a suspinat Zebilă; apoi a zîmbit.

XIV

Nastratin începe a săvârși minuni.

Pe drum către primărie, vătăjelul s-a crezut dator să vorbească. Era un vechi dobrogean, cu straie de pânură albă, cușmă de miel și toiag, amîndouă de culoarea straiului. Bărbat cuvios, cu barbă și plete sure, se afla a fi și țircovnic la sfînta biserică.

În calitate sa de slujbaş civil, a informat pe Mehmet — precum arătase de un ceas de vreme lui Gulfi și lui Șaban — că cei cîțiva sîrbi din sat umblă cu felurite vorbe. Dar domnu Ștefan i-a suduit și le-a făcut ia așa cu degetul. «Politică — zice — să vă duceți să faceți în țara voastră, nu aici la Caranasuf, unde sînt eu primar!»

— Așa zice domnul Ștefan : că ei bat politică.

— Taică Niculaie, a răspuns netulburat Mehmet, așa cred unii oameni că ne e dat să ne prigonim unii pe alții.

La aceste vorbe, taica Niculaie a dat din cap și a grăit în calitate sa spirituală :

— Ba să știi, Mehmet, că nici toți creștinii ca sîrbi noștri, nici toți cei de altă lege ca Nastratin.

Taica Niculaie era și om ca toți oamenii, nici țircovnic, nici vătăjel. Incepu a rîde subțire :

— Da' de judecător ce să spun, bre Mehmet ? Numai de vrea să ne temem de dumnealui și nu vrea să asculte de nimene. S-a suit la moară ; îmi era și milă de el cum sufla ; s-a uitat la mort, a intrat în șandrama și a ieșit ; s-a mai dus la dreapta, a ocolit la stînga ; s-a uitat de aproape la o hîrtie a lui domnu primar ; a făcut semn că înțelege și știe toate. «Să se ridice leșul, zice, nu mai am nevoie de nimica ;

mi-am luminat». Cîm a intrat la primărie a cercetat pe sîrbi ; pe urmă a cerut să-i vie alți martori. Acuma te-așteaptă.

— Eg-he ! a făcut Mehmet și a grăbit pașii.

N-a socotit că-i bine să mai lungească vorba.

La casa primăriei era adunată destulă lume. Mehmet a dat gospodarilor de sama lui bună-dimineța ; nu s-a uitat la nimeni. A pătruns pînă la judecător în odaia cea mare. Ștefan Chiriloiu primarele se afla lîngă magistrat și privirea lui a primit pe turc prietinește. Inima lui Nastratin s-a muiat dintrodată ; dar cînd a primit sticlirea ochelarilor de miop ai judecătorului, acea inimă s-a îndrîjit iarăși.

Deasupra ochelarilor de miop se afla o creastă zvirlită de păr castaniu, și subt ochelari un nas mai vîrstnic și mai rumăn decît restul obrazului. Din cînd în cînd toate acestea se sculau în sus pe un trup scund prea bine hrănit. Ochelarii priveau de aproape în juru-i la oameni, apoi se aplecau adînc spre hîrțile de pe masă, apoi iar se ridicau, cercînd a cîștiga oarecum o înălțime mai mare, spre care să nu îndrăznească a privi lumea de rînd decît cu frică. Atunci cînd îi venea acelu trup nevoia să se așeze iar în scaun, brațele scurte, ajutîndu-se mai ales cu coatele, săltau în sus pantalonii. Unii dintre sătenii care se aflau de față așteptau momentul acesta cu oarecare nerăbdare, apoi se uitau unii la alții satisfăcuți.

Asupra unui asemenea gest neoficial căzu Nastratin, după ce privise toate cu luare-aminte. S-a ploconit cuviincios.

Magistratul îl privea nedumerit prin sticle ; primarele se aplecă spre el, ca să dea o explicație.

— N-am nevoie de nici o explicație, domnule primar, zise judecătorul pripit, întorcînd de aproape nasul spre omul stăpînirii.

Primarele se retrase.

— Să-mi prezinți numai, la vreme, restul de martori; mă grăbesc.

«Graba asta nu-mi place», și-a zis în sine Mehmet și a așteptat cu liniște privirea judecătorului, care a lucit spre el ca într-o înlăturare.

— Cine ești tu?

— Eu sînt Mehmet, domnule judecător.

— Mehmet și mai cum? Sînt mulți Mehmeți pe lumea asta.

— Însă în sat la Caranasuf e numai unul: Mehmet Caimacam.

— Așa? Foarte bine și mă bucur. Tu ești martorul principal, cum voia să mă încredințeze domnul primar. Ești poate chiar mai principal decît își poate închipui domnul primar.

— E cît se poate de principal... a zîmbit, cu o privire strecurată spre poporul său, domnul Ștefan.

Poporul a răspuns cu un ușor murmur.

Judele a ridicat în sus ochelarii:

— Să fie liniște.

Și a ațintit sticlele spre ture:

— Mehmet Caimacam, de cîți ani ești?

— De patruzeci.

— Ce meserie?

— Econom de vite și juvaergiu.

— Hm! bizar! Ocupații care se exclud.

— Nu se potrivesc între ele, domnule judecător. Ai dumneata dreptate; și eu cred tot așa.

— Atuncea de ce nu te lași de una?

— Eu le-aș lăsa pe amîndouă, dar nu mă lasă ele.

Judecătorul a ridicat fruntea, pușintel surprins de tonul martorului. Era totuși un ton cuviincios. Însă magistratul a hotărît în sine că e necesar să se ridice și să impuie alte raporturi între cel care întrebă și între cel care răspunde. După ce s-a ridicat uitîndu-se de aproape la Mehmet, și-a săltat turul pantalonilor cu coatele și s-a așezat iar.

— Ascultă, turcule, a zis domnia sa nerăbdător. Să nu-mi vii mie cu de-ale tale, verzi și uscate. Să-mi răspunzi la ce te întreb.

— Răspund.

— Cum ai spus că te chiamă?

— Cum am spus: Mehmet Caimacam.

— Ești rudă cu mortul?

Turcul a plecat deodată ochii, mușcîndu-și buza de jos. În odaie s-a stîrnit freamăt vesel. Nastratin era, însă, un om cuminte care înțelegea că nu se cuvine să fie coborît și întunecat prestigiul aceluia scaun de judecată. Deci, aplecîndu-se cătră omul cu ochelari, a pus și el o întrebare, cu voce mai coborîtă:

— De care mort întrebî dumneata? Ceva rudă sînt cu celălalt, fără să fiu neam.

— Cu care celălalt?

— Cu Deliul, pe care l-a pușcat acel Marcu Sirbu.

— A! vorbești de banditul tatar? Cu acela ești rudă? Foarte bine.

— Mie mi se pare că nu e așa de bine, s-a umilit Mehmet.

— Cred și eu că nu e așa de bine, precum se va vedea.

— Bine nu e; dar numai eu știu de ce.

— Știi tu; însă eu știu mai bine. Vra să zică, pe acela, pe Deliu, cum spui tu, l-a doborît morarul —

pentru care a luat premiu. N-a făcut rău ; a avut ș-unt interes. Acuma, pe morar aș vrea să descopăr cine a avut interesul să-l suprim. Ai răspuns ceva ? Cum ?

— Asta nu pot ști, a rostit tot blînd Caimacam. Eu atîta știu, că l-am găsit. Indată ce l-am găsit, am dat de știre.

— Pe ucigaș nu l-ai văzut ?

— Nu.

— Ai vreo părere ? prepui pe cineva ?

— Părere am ; dar nu prepun pe nimeni.

— Părere ai și nu prepui pe nimeni ? Cine are părere are și prepus. De pildă eu : am și părere și prepus. Primarele îmi arată aici un catastif din care se vede că nu era nimeni din sat lipsă de la ale sale, la acea oră. Baciul de la stîna a dat și el samă de cio-banii lui. Deci nu s-a aflat decît — cum te chiamă ? — nu s-a aflat decît numitul Mehmet la moară, cu morarul. Despre asta ce ai tu a spune ?

— Eu spun că, înainte de a ajunge Mehmet sus, a fost acolo cineva, care a făptuit omorul.

— Cine ?

Mehmet a rămas grav, fără a da replică.

— N-auzi ce te întreb eu, turcule ? Cine a săvîrșit omorul ?

— Asta să afle judecata, a zis moale Mehmet. De asta e pusă ; și de asta a venit la Caranasuf, avînd cu sine sergent și călărași.

Judele iarăși s-a sculat nerăbdător :

— Iți dai tu samă, Caimacam, că vorbești cam mult ? Afară de răspunsuri, celelalte vorbe să le ții pentru tine. Eu n-am vreme de prăpădit ; am grabă să mă duc la treburile mele. Unde sînt banii ?

— Banii lui Marcu morarul ? Marcu n-avea bani la el.

— A ! l-ai căutat ?

— Poftesc cinstitul scaun de judecată, a grăit turcul cu o demnitate care părea ne la locul ei în acea adunare de săteni, luminată de hazuri ; poftesc cinstitul scaun de judecată să afle că nu era nevoie să-l cercetez pe Marcu morarul. Marcu nu purta niciodată bani la el ; era știut în sat drept om avar. Tot ce cîștiga punea în minile maică-sa Glafira, și ea ascunde unde știe.

— Asta așa este... s-au amestecat glasuri. Mă-sa Glafira are cusute pe ea atîtea lire, încît e mai grea decît un sac de grîu.

— Vra să zică, turcule, ai știut că n-are la el bani ? s-a întors cu îngăduință neașteptată judele.

— Știut.

— Deci a fost ucis pentru altceva. Tocmai ce-am înțeles. Omorul acesta e un act de răzbunare, în legătură cu celălalt, al banditului.

— Ba să nu creadă asta cinstitul scaun. Omorul s-a făcut pentru bani.

— Cum vine asta, turcule ? Intăi se știe că n-are bani, și acuma are ?

— N-avea pe ai lui, cinstite scaun, dar cred eu că-i căuta pe ai Deliului. Cînd a aflat Marcu ascunzătoarea, cel care stătea pitit și-l pîndea l-a văzut ; ș-a vrut să aibă numai pentru el singur dobînda lui Ali. Așa că l-a pălit pe morar și a luat ce s-a găsit.

— Vorbe și povești ! vorbe și povești ! a strigat judele fluturînd din cap. Decît te-ai întoarce în dreapta cînd te cauți la stînga și în stînga cînd te cauți la dreapta, mai bine ai spune curat : Știu cutare lucru. Adicătelea, mai bine ai mărturisi. Ce zici, Mehmet Caimacam ? Mai bine ai mărturisi.

De și se aștepta întrucitva la asemenea final de interogatoriu, pe care omul legii de mult îl ținea pregătit, Mehmet a simțit ca o lovitură în scobitura de sub piept deasupra pîntecelui și și-a pierdut o secundă răsuflarea. Cînd i-a venit răsuflarea, și-a apucat barba cu amîndouă minile și a oftat cu gemăt, ca din băierile inimii. Unii dintre sătenii care erau de față au crezut că trebuie să ridă de asemenea dezolare înfricoșată; tatarii s-au burzuluiit cu strigăte ascuțite, țistuindu-i.

Judele s-a săltat în sus, ca să-i biruiască pe toți.

— Ce-i acolo? Să se facă liniște. Apoi a adaos, blînd: Aștept răspunsul lui Mehmet!

Mehmet a lăsat să fie așteptat răspunsul. A stat neguros; n-a dat nici un răspuns.

— Nu înțelegi că aștept răspunsul, bre Mehmet?

Turcul s-a întors domol într-o parte, ca și cum nu mai era judecătorul în fața lui. Nu mai era în jurul lui nici adunarea satului.

Primarele a încercat să strecoare un cuvînt la urechea magistratului.

— Ce? cum? a tresărit cu oțărîre judele spre domnul Ștefan Chiriloiu. Pe dumneata te poftesc, primarele, să rămîi în rolul dumnilale. Cunosc meseria, cunosc oamenii și sînt în stare să descure o afacere așa de simplă.

— O, Alah bun și prea milostiv, a cuvîntat cu pătrundere Mehmet, închinîndu-se spre răsărit, fă să cadă solzii de pe ochii neștiutorului!

La aceste vorbe cu totul neașteptate, cel mai uimil a fost judele. S-a sculat de la locul său fluturîndu-și chica și i-au căzut în tină ochelarii de miop, ca să se împlinescă minunea cerută. A rămas un om împuținat care nu mai vedea nimic și căuta printre picioa-

rele sale amestecate cu ale scaunului și ale mesei niște sticle rotunde. Se apleca într-o parte, se răsucea în alta cu minile întinse și degetele răschirate, într-o atitudine dintre cele mai umilitoare. Cînd și-a pus iar solzii și a încercat să se înalțe din nou la mărirea de unde coborise, a înțeles că Mehmet s-ar fi retras între partizanii săi tatarî, alcătuiind un fel de tabără de război. Însă asta era numai părerea judeului; căci Mehmet nu arăta nici un fel de îndirjire. Era numai adînc jignit, naiv și profund jignit, pentru rușinea fără păreche ce i se făcea.

Această scenă memorabilă s-a petrecut la Caranășuș, în vederea lacului Sinoe și a cetății îngropate a Histriei, la 20 septembrie 1900, adică după cinci sute de ani (poate zi cu zi) de cînd Hogeș Nastratin repurtase și el o biruință a spiritului împotriva materiei, domolînd pe Timur cel Șchiop-Sultan, în fața cetății Ienișeir din Anadol. Epigonul lui Hogeș cel mare n-avea de a face cu un Timur, ci numai cu un împuțernicit al mării sale Carol I, stăpînitor al Dobrogei pînă la Marea, totuși, oricît de modestă și oricît de trecătoare, biruința lui era o biruință. Ochii lui Nastratin fenixul scilipeau, pe cînd în lumea adunată în odaia primăriei nu se mai ținea nici o rînduială. Îndată s-a zvonit din mocan în mocan pînă la primărie, că Nastratin vrea să facă altă rugămintă lui Alah al său, ca să se întimple pantalonilor pe care-i tot sălta judele ceea ce se întimplase solzilor care-i astupă ochii.

Însă Nastratin avea altceva de spus, înainte de a se domoli deplin.

— De douăzeci de ani de cînd am ieșit în lume, — s-a adresat el prietînului său primarele, — port în brațe cîntea și-am ocrotit-o. Acuma am și eu nevoie

de dînsa, ca să puie mărturie pentru mine, și ea își întoarce obrazul și nu vrea să mă mai cunoască!

N-au trecut decît puține clipe după aceste vorbe pătrunse în veninul ironiei. Murmurul odăii s-a potolit și cinstitul scaun de judecată a făcut întoarcerea sa ofensivă. Radu V..., judele din acea zi dobrogeană, înțelegea să cheme în sprijinul poziției sale drepturile discreționare și jandarmii stăpînirii. A muiat deci pana în călimară și a scris pe loc, cu cerneală violetă, semnînd cu parafă, un ordin de arestare împotriva numitului Mehmet Caimacam.

Am socotit că e potrivit să dau numai inițiala numelui de familie a acestui magistrat. Cetitorii noștri care țin minte de demult vor împlini cu ușurință lipsa, cînd le voi spune că acel bărbat, întrucîtva pitoresc la prima prezentare, era coborîtor dintr-o ilustră familie boierească; avea deci menirea să se urce unde i se cuvenea. Într-adevăr, Radu V... a ajuns, puțini ani după aceea, înalt demnitar al statului, și, îndată apoi, ministru de justiție al regatului.

Sînt gata să accept că poate am siluit întrucîtva realitatea... «Cinstitul scaun» de judecată nu e numai decît o zugrăveală precisă. Dacă nu-i chiar o fantazie, în orice caz e un efect al opticii lui Nastratin, adăogîndu-se la asta și necesitatea de contrast în economia istorisirii mele.

Viitorul sfetnic al coroanei era de fapt un bărbat cu multe însușiri, dar se afla covîrșit și plictisit de lipsa de confort, de relațiile meschine, de pustiul vieții, de toată dezolarea exilului său dobrogean. Asta îl ațîța să nu stăruiască asupra problemelor ce i se puneau și să privească pe semenii săi localnici fără nici un dram de simpatie. Că, în fond, Radu V... era totuși un tip cumsecade, stă dovadă faptul că tot cinstitul

scaun a ordonat pentru prizonier transportul la Constanța în condiții pe cît posibil europene.

Cînd Nastratin a înțeles cum stau lucrurile, a plecat fruntea și a inginat pe nas:

— Bine, bre. Nu s-a auzit de drum fără hoji și de cadiu fără greșală.

După aceea a ridicat privirea cătră tovarășii săi și le-a spus tătărăște:

— Ascultă, Gulfi; ascultă, Șaban: eu mă duc într-un loc unde nu mai am prietini; voi să faceți așa precum v-am poruncit.

La vorbirea aceasta guturală și străină, scaunul de judecată a devenit atent și și-a sticlit ochelarii:

— Ce vorbe spune? Să mi se tălmăcească imediat.

Primarele a tălmăcit vorbele lui Mehmet Caimacam.

— Care poruncă? despre ce poruncă e vorba? Să înainteze aici martorii, să lămurească.

— Cinstit scaun, a zis Gulfi, întrebuițînd cu plăcere denumirea pe care o pusese în valoare Nastratin; cinstit scaun, te rog să cunoști că Mehmet e stăpînul și prietinel nostru. Și el are nevastă și avere, ca un om cuminte și iscusit. Înaintea lui Alah Dumnezeu, Mehmet e fără greșală; n-a făcut rău nici unui om pe lumea asta. Dar acum s-a gîndit, cum spune el, că slăvitul cadiu poate să greșască, și atunci ne-a poruncit de mai nainte nouă și femeii lui să ne îngrijim de toate, ca să aibă ocrotire și avocat la Küstengê.

— A! a știut de mai nainte ce are să i se întîmple? Asta e interesant. Să se adauge și asta la protocol, pe lîngă alte vorbe pe care le-a rostit acest turc onest. E așa de onest, se bucură de atîta laudă și considerație, încît am dreptul la urma urmei să fiu plictisit. Ia să mă slăbiți cu turcii voștri onești, și cu tatarii

voștri patriarhali ! Onest pînă ce se dovedește contrarul. Cine e femeia asta ?

— E Zebilă-hanım... soția lui Mehmet Caimacam, a dat informație, cu glas scăzut, primarele.

Magistratul s-a ridicat în picioare și a voit s-o privească de aproape. Dar pentru Zebilă nu se afla acolo, în odaia primăriei, nici scaun de judecată, nici lume adunată. Infășurată în feregè, cu ochii umbriți de un văl cernit, s-a strecurat spre domnul său. S-a oprit înaintea lui, așteptînd să fie privită.

Mehmet a ridicat fruntea, s-a uitat la ea și a avut o ușoară lumină pe fața-i tristă. Zebilă i-a luat mîna dreaptă și i-a sărutat-o.

— Duceți-vă, a poruncit Mehmet.

Tatarii au purces înainte, Zebilă după dîșii, fără să se mai uite îndărăt. Turcul a rămas singur. Prima-rele îl privea cu stăruință ; el și-a plecat ochii. Unii mocani tușeau răsunător și rosteau încet, așa ca să se audă bine, vorbe de simpatie spre «omul lor». Mehmet și-a avut suspinul său.

— Eg-heee !...

A închis ochii un timp, ca să rămîie cu totul desfăcut de cele ce i se întîmplau, și să se poată însenina de duhul supunerii.

Astfel, chiar în acea zi călărașii l-au transportat la Constanța, într-o căruță tătărăscă. S-a întîmplat ca, pe drum, droșca magistratului să-și rupă arcurile la un hop prăpăstios și să rămîie într-o rilă lingă niște buruieni înalte de ciunafaie. Turcul a făcut loc magistratului alături de el ; au pus pe secretar în codîrlă. Căruța, cai și conducător erau ai arestatului. S-ar fi putut să fie așezat arestatul în codîrlă ; dar nu s-a întîmplat așa, deoarece rînduiala a făcut-o Șaban conducătorul.

— Cadiul stă aici ; cel cu terfeloagele, dinapoi.

După cinci zile, Gulfi a adus bani de pe brățări și pafdale. Șaban a adus negustori pentru fructul de toamnă al oilor. Și într-a șasea zi, Zebilă s-a suit cu cei doi tatarî în căruța care dusesse pe Mehmet, și nu s-a coborît decît la Küstengè, la căsuța hogeni, la geamia cea mititică de lingă farul cel vechi, lingă tumultul talazurilor mării.

După ce s-a sfătuit cu hogeni cel bătrîn, femeia și prietiniî s-au dus și au căutat pe domnu Panaite, avocat cunoscut și vînător cu faimă.

XV

*«Cinstitul scaun» știe el să săvîrșească
unele ca acestea.*

Domnu Panaite avocatul a ascultat întăi cu luare-aminte propunerile ce i se făceau, și, fără a mai merge la dosar, a căutat să-și asigure în chip cuviincios onorarul. O mie de lei în acea vreme era ceea ce ar fi astăzi o sută de mii.

A zîmbit cînd Zebilă a zis, cu pasiune stăpînită :

— Soțul meu e închis pe nedrept ; numai decît să-l scapi, domnule avocat.

— Bine, bine ; vorbești cum se cuvine să vorbească o soție bună. Voi face tot ce știu eu și tot ce e cu putință. Am să cercetez întăi dosarul. Pe urmă mergem să vedem pe soțul dumnilale.

— Este voie, domnule avocat ?

— Am să fac eu să fie.

Zebilă n-a mai cerut altceva. A fost rîndul lui Gulfi să vorbească.

— Domnule avocat, eu sînt prietin al lui Mehmet. Ortacul acesta al meu, Şaban, e slujitor al lui Mehmet şi e şi el prietin al lui Mehmet ; nu sîntem neam cu el ; n-avem interese de negoţ cu el ; îţi mărturisim dumnitale, bre domnule Panaite, pe sufletul nostru în faţa lui Dumnezeu Alah, că Mehmet n-a săvîrşit fapta pentru care a fost închis la puşcărie. S-a întîmplat să fie şi el acolo la moară în acel ceas, dar fapta au săvîrşit-o alţii. Nu se ştie cine.

— Am să văd dosarul, adică hîrțiile cercetării.

— Ai să vezi dosarul dar în dosar n-ai să găseşti ce spun eu, bre domnule Panaite. Eu şi cu Şaban te poftim pe dumneata să crezi întăi cuvîntul pe care l-am spus şi după aceea du-te şi cercetează hîrțiile.

— Am să cercetez nu numai hîrțiile ; am să văd şi pe Mehmet Caimacam. Are să-mi spuie el singur ce are de spus ; are să-şi arate nevinovăţia dacă e nevinovat, şi dovezile dacă le are.

— Ai să vezi pe Mehmet, domnule avocat, dar nu ştiu ce are să-ţi spuie dumnitale Mehmet. De atuncea de cînd l-a ruşinat așa, nu a mai spus nimica judecătorilor de aici.

— Cum așa ? din ce pricină ?

— Pentru că Mehmet s-a supărat, domnule Panaite. S-a supărat pe cadii.

— S-a supărat pe judecători ?

— Da, domnule Panaite.

— Ei, atuncea avem să facem să-i treacă supărarea, a zîmbit avocatul constănţean.

Domnu Panaite s-a dus la tribunal cu clienţii săi şi a căutat dosarul. Nu i-a trebuit mult ca să-l răsfoiască, era destul de sărăcuţ. N-a observat, din ce se consemnase, şi n-a tras nici o concluzie din împrejurări, cum că Mehmet Caimacam ar fi săvîrşit omorul. Erau oare-

care prezumţii, e adevărat, dar foarte anevoie ar fi putut admite că magistraţi luminaţi, ca acei pe care-i cunoştea, ar putea osîndi fără dovezi bine statornicite.

— Mai ştii ? să vedem omul care se supără de mai nainte pe judecătorii săi, care încă nu l-au osîndit.

În acest chip a ajuns domnu Panaite în legătură cu Nastratin şi i-a dus şi pe Zebilă. Ar fi dorit şi tatarii să fie de faţă, dar pentru dînşii nu s-a putut dobîndi atunci învoire. Gulfi şi Şaban au venit, deci, pînă la poarta închisorii ; acolo s-au cinchit pe vine, răsucind ţigări ; şi au aşteptat pe femeie şi pe avocat. Fumau tăcînd şi aşteptau, pe cînd vîntul dinspre mare bizîia pe deasupra lor, printre crengi de salcim şi olane de acoperişuri în coloarea năsipului.

Avocatul şi femeia au găsit pe Caimacam într-o odăiţă destul de curată. N-avea decît patru paşi în lung şi trei în curmeziş, dar era odăiţa lui. Avea ferestruică cu gratii, dar printre gratii se vedea cerul răsăritului. N-avea scaun şi masă ; zidurile erau goale. Un divan scund, acoperit cu cergă într-un colţ. Era mai ales curat în acea cuşcă. Mehmet n-avea nevoie de scaun şi masă. Sta aşezat pe divan, cu picioarele încrucişate sub el, după moda orientală, şi se gîndea ; asta îi era de ajuns.

Mai întăi domnu Panaite se aştepta, după vorba tatarilor, să găsească un turc posac.

N-a găsit un turc posac ; a găsit un chip limpede. Din pricina asta a avut o nedumerire ; mai mult decît o nedumerire ; o nemulţămire. Însă muierea s-a luminat la ochi de bucurie şi şi-a înflorit gura de zîmbet. Domnu Panaite s-a mirat şi de asta, căci o văzuse pînă în acea clipă numai învăluită de năcaz cernit.

Al doilea — domnu Panaite nu recunoștea regimul obișnuit al deținuților în ceea ce privește locuința. Și-a propus să ceară de la turcul său deslușire.

De altminteri, omul i-a plăcut. A schimbat cu el un salamalec larg. Gestul său a fost teatral; al turcului reținut. Zebilă a trecut înainte cu zîmbetul ei și i se putea ușor cunoaște dorința: să se alăture, să asculte un cuvînt de aproape, să-și plece fruntea pe pieptul omului ei. Avocatul a ocolit în colo, spre ferestra zăbrelită, uitîndu-se atent la cerul înourat de afară.

Mehmet a făcut un semn femeii sale, să se oprească la depărtarea potrivită, atît cît îngăduie cuviința, cînd se află de față un străin. I-a spus un cuvînt șoptit pe care avocatul nu l-a înțeles; dar trebuie să fi fost un cuvînt delicat, deoarece, cînd s-a întors de cătră ferestră, domnu Panaite a văzut o ființă schimbată: deodată tinără și frumoasă; obrazul ei, după litera cărții profetului, avea nuanța dulce a oului de struț:

— Mehmet Caimacam, a zis avocatul venind la omul său, soția dumnitale poate să-ți spuie că ne-am înțeles și că am primit să te apăr. Am văzut dosarul; îmi rămîne să stau de vorbă cu dumneata. Acumă avem timp mai puțin; am să mă întorc aici singur. După ce te ascult pe dumneata, pregătesc tot ce se cuvine că să te scot din năcazul în care te afli.

— Nu sînt în năcaz; mă găsesc sub ocrotirea lui Dumnezeu, a răspuns Mehmet Caimacam, cu destulă liniște.

— Văd, a zîmbit avocatul, că paserei străine Alah i-a gătit cuib.

Nastratin a devenit atent la auzul acestei zicale din adîncimea vremii și a Asiei. Uitîndu-se ațintit la domnu Panaite a cunoscut în el bunăvoința unui

prietin. A trecut pe lîngă Zebilă, a venit la domnu Panaite și i-a dat mîna.

— Ar mai trebui o masă și-un scaun în camera asta, pentru avocat, a reluat domnu Panaite; ca să poată sta și scrie cînd are sfat cu clientul lui. Odăița aceasta ți-a fost dată dumnitale?

— Mi-a fost dată mie, însă nu chiar de la început.

— Aș fi curios, Mehmet, să știu din ce pricină s-a făcut asta. A venit hogea turc să te cerceteze, și pe urmă s-a dus și s-a rugat la cei mari, pentru dumneata?

— N-a venit hogea, dom' Panaite. Hogea de la Küstengè e bătrîn și nu se cuvine să se ostenească.

— Atuncea ai avut o cheie de argint cu care ai intrat aici?

— Imi place cum mă cercetezi, dom' Panaite, a zis turcul; așa se cuvine să facă avocatul. N-am avut, dom' Panaite, cheie de argint. Iată ce-a fost. După ce-am purces de la Caranasuf, s-a pus o piedică judeiului meu și i s-a rupt în cale droșca. Asta s-a întîmplat prin voia lui Alah, pentru ca acel judecător să se suie în căruța mea. A stat lîngă mine o vreme, tîcînd. După asta m-a întrebat una, m-a întrebat alta. Am văzut că am greșit socotindu-l cu inimă rea, și i-am răspuns. M-a sfătuit iarăși să mărturisesc, iar eu am tăcut și n-am mai spus nimic. Am ajuns la Constanța. A doua zi, cătră sară, a venit la mine aicea la pușcărie și m-a chemat la cancelarie. Mi-a zis așa: Turcule, să știi că întîlnirea cu tine mi-a adus veste bună. Mi-a venit scrisoare de la măriia sa regele că mă duc la București. Oricum ar fi să iasă afacerea ta, nu vreau să plec fără să ai și tu de la mine o plăcere. S-a dus bucuros de vestea scrisorii; a crezut că rînduiala e a lui,

poruncind căpitanului pușcării ce să facă pentru mine; însă el nu știa că altcineva a hotărât astfel. De aceea pe urmă n-am mai fost supărat pe nimeni: Alah vede și are grijă.

După întâlnirea aceasta dintăi, femeia turcului s-a întors acasă la Caranasuf, cu tatarii. Domnu Panaite avocatul a venit după câteva zile din nou la Nastratin, ca să-și completeze informațiile. De scaunul și de masa care-i făceau trebuință, uitase. Când a intrat în cămăruță, a văzut cu surprindere că amîndouă aceste mobile se găseau potrivite într-un colț, așa ca lumina ferestrei cu gratii să cadă prielnic asupra lor. Atît măsuță cît și scaun aveau picioarele scurtate, ca pentru un om care stă așezat altfel decît obișnuiesc europenii. Domnu Panaite a încercat scaunul, a împins geanta pe masă, a constatat că nu i-i tocmai îndămîină.

— Ce fel de masă? și ce fel de scaun? s-a mirat el cu neplăcere. Prea joase, prea colțuroase, și de scîndură ieftină.

— E masă și e scaun, a zis cu liniște Mehmet, dar nu pentru avocat. Cu toate acestea, avocatul, dacă vrea, poate să se folosească de ele. Dom' Panaite, a aflat căpitanul pușcării că Mehmet turcul e de meseria sa juvaergiu. A venit și m-a întrebat ce știu să fac. Știu să fac multe — i-am spus eu — tot ce se bate și se gravează în aur și argint; numaicît îmi fac trebuință sculele mele de la Caranasuf. Dacă trimetem la Caranasuf acasă la mine, ca să-mi aducă Șaban, slujitorul meu, sculele, nu-mi mai trebuie decît masa. Mi-a adus masa cu scaun; am trimis răspuns la Caranasuf pentru scule. Acuma, cît ai să cercetezi dumneata procesul meu, eu făuresc

aici două brățări — una de argint și una de aur, pentru doamna căpitanului.

— Foarte bine faci, prietine Mehmet, și se potrivește bine, ca să-ți treacă timpul cu ușurință, pînă ce ai să te întorci acasă. Te vestesc că mult n-ai să stai la Küstengê — cum îi ziceți voi. A venit poruncă de la stăpînire să nu se mai întîrzie și să nu se mai tărăgăneze în Dobrogea procesele, cum a fost în țara asta obiceiul din vechime. La oameni noi, obiceiuri nouă. Așa că toate să se facă cu repeziciune. Va ține repeziciunea asta o lună, două; ne-om folosi măcar noi de dinsa; pe urmă toate or merge iarăși agale-agale, cum se cuvine într-o țară cu atîtea broaște țestoase. Să vedem ce mai avem noi de spus judecătorului de instrucție..

— Care judecător de instrucție?

— Acela pe care l-ai văzut o dată; un ciorbagiu nalt, cu fruntea pleșuvă.

— Om bun; m-a întrebat de ce-am omorît pe sîrb. I-am spus că nu l-am omorît eu și m-a crezut numai decît.

— Om bun, dar foarte viclean, Mehmet Caimacam. Acuma e și supărat că toate are să le ducă repede și are să le dea peste cap, cum spune el. Zice că-i vinovat scaunul tău de judecată, cel cu ochelari. S-a dus la București, are slujbă mare, și acuma năcăjește pe dobrogeni.

— Alah vrea, a suspinat Caimacam, să nu fac multe brățări, inele și pafiale, în pușcărie la Küstengê.

— Atuncea să te grăbești și pentru mine, prietine Mehmet.

— Să ne grăbim, dom' Panaite, dacă vrea Dumnezeu; iar dacă Alah nu pofteste să ne grăbim, să

faceți cum porțicește el. De ce ai dumneata nevoie, dom' Panaite ?

— Eu n-am nevoie de nimic, Mehmet Caimacam. Inșă am o prietină bună, dar știi tu ce prietină bună ? Și numele ei este Paraschevi, căci e greacă. Aș vrea să-i dau de ziua ei, la 14 octomvrie, o păreche de paftale de aur.

— Asta se poate, dom' Panaite ; facem și pentru Paraschevi o păreche de paftale de aur.

— Uite cum aș zice eu să le facem, prietine Mehmet. Să fie ca două flori de trandafir, sau ca două garoafe... De câte ori mă duc la dînsa ca s-o văd, cucoana asta greacă are un trandafir la sin, ori o garoafă în păr. Așa că îi plac garoafele și trandafirii.

Turcul a primit cu răceală această sugestie. A dat din cap de jos în sus și iar în jos, ca și cum ar fi afirmat, însă el exprima o negație.

— Dacă vrei să afli părerea mea, dom' Panaite, a graît el, apoi eu zic ca să lași pe meșter să facă el cum știe.

— Bine, fie și așa, numai să fie frumos.

— Nu se poate, dom' Panaite, să nu fie frumoase două rătuște care s-au întîlnit și își încolăcesc gîturile. Fiecare paftă e o rătușcă ; și fiecare rătușcă are ochișori de smaragd, ori de rubin.

— Cred că doamnei Paraschevi i-ar plăcea de rubin.

— Punem acelor rătuște ochi de rubin, și atuncea fiecare e mulțămit. Dom' Panaite e mulțămit că dăruiește, doamna Paraschevi că primește ; iar Mehmet că a lucrat o podoabă iscusită. Trimet poruncă acasă, la Caranasuf, să-mi aducă Șaban niște tenechê de aur și tiparele. Bat paftalele. Acuma nu este

nimic ; în acea zi au să fie și au să se uite cu ochiuți de foc la domnu Panaite.

Avocatului constănțean i-au plăcut rătăcirile aceștea de vorbe ale turcului și s-a lăsat furat de amintiri.

— Să-ți spun ceva, bre Mehmet. Am fost eu odată — sînt ani de-atuncea vreo șapte-opt — poate să fie chiar și nouă ; am fost cu vaporul la Stambul ; și tot umblînd ba încolo, ba încoace, iată am ajuns într-o zi la Bûiuk-Cearșî. Am văzut două cadîne cu iașmac care se opriseră la un neguțător de podoabe de acestea femeiești și încercau brățări. De văzut nu le puteam vedea nici într-un fel, dacă sînt frumoase, dacă sînt tinere ; însă mînuțele lor le-am văzut, erau ca de fildeș. Schimbau cîte-o brățară ; orice fleac de argint puneau, înflorea încheietura. Mîna nu putea să fie mai frumoasă ; dar brățara tresărea și scînteia de bucurie.

Mehmet Caimacam a dat din cap :

— Dom' Panaite, dumneata spui frumos ; îmi place și-mi intră la inimă ce spui. Așa ai să spui bine și ai să arăți la judecată dreptatea noastră.

— Da. Acuma ș-aici este o socoteală. Femeii cu mîna frumoasă, potrivit este să-i dăruiești o brățară. Celei cu mijloc delicat, cingătoare cu paftale.

— Da-da, a suspinat Caimacam cu o expresie șireată și nevinovată în același timp. Alah a făcut pentru femei brățări și cingătoare ; și pentru bărbați pe femei. Este un cîntec arăbesc, dom' Panaite : «Alah, ferește-mă de toate bolile, afară de dragoste».

Panaite a rîs. În acea vreme, patima lui pentru Paraschevi greaca era în floare. De atunci floarea aceea s-a scuturaț, ca toate florile.

De la sfârșitul lui septembrie, pînă la 14 octombrie, vreme de două săptămîni, Panaite avocatul constantean a fost întruna neliniștit și n-a avut astîmpăr, cercetînd des pe clientul său în odăița cu gratii. Sentinelele îl cunoșteau așa de bine, încît nici nu-i mai cereau îndreptările; îl lăsau să treacă, să iasă, după aceea să se întoarcă. Paftalele au fost gata la timp. Și turcul și Panaite au fost amîndoi deopotrivă de mulțămîți. Însă mulțămirea lui Mehmet era amestecată și cu încredințarea că treburile procesului merg bine. Cu atît mai încredințat era că aceste treburi ale procesului său merg bine, cu cît cele două drumuri la Constanța pe care le-a mai făcut Zebilă în acest răstimp au fost pentru bucuria ei și a domnului său. Domnu Panaite a pus numai un cuvînt și judecătorii au și dat hîrtie, îngăduind doamnei Zebilă Caimacam să intre un sfert de ceas în chilia cu gratii a juvaerghiului. Un sfert de ceas — binecuvîntarea lui Dumnezeu, cu toate că străjile, gardienii și domnu Panaite erau de față.

În vremea asta, judecătorul cel nalt cu fruntea pleșuvă a mai chemat o dată la întrebare pe Mehmet Caimacam și l-a sucit și l-a învîrtit în privința dușmăniilor dintre creștini și musulmani.

— Nu este dușmănia asta, a răspuns cu bunăvoință Mehmet.

— Atunci ce fel de dușmănie sînt la Caranasuf?

— Se află la Caranasuf numai dușmănia noastră cu lupoaicele, domnule jude, a zis turcul. Căci lupoaicele fată prea mulți căței, iar noi nu voim să le dăm carne de miel.

— Cîteodată, bre Mehmet, să știi că ai haz, i-a întors cuvînt domnul judecător Iancu Diamandi; dar eu aș pofti un răspuns care să mă lămurească

mai bine. Înțeleg că ai interesul tău să dai răspunsurile pe care le dai; de aceea am mai chemat din nou pe toți martorii. Mult n-au să dureze lucrurile.

Asta poftea și Caimacam: să nu dureze mult lucrurile.

— Cunosce eu de ce nu pot dura mult lucrurile, i-a explicat Panaite avocatul. Căci le dă pînteni ministrul de la București. Iar pe ministru îl sucălește omul tău cu ochelari, care se dovedește acum mare specialist la centru în treburile justiției dobrogene. Pînă la 1 dechembrie ești acasă, Mehmet: mînci pilaf de berbecu cu Zebilă-hanîm. Bună mîncare, numai trebuie s-o primești în talger fierbinte. Mă chemi și pe mine; la vremea aceea zboară gîștele sălbatice de la grîie la ghiol și înapoi.

Caimacam era deci fără grijă. Domnul Dumnezeu îl ocrotea. Însă fără grijă era și Panaite avocatul, ceea ce era mai puțin bine. Starea înaltă sufletească, legată de bucuria frumoasei Paraschevi pentru răzuștele de aur de la cingătoarea ei, s-ar fi convenit să nu înveselească pîcla care stăpînea încă omorul lui Marcu Sîrbul. Acea pîclă acoperea și destinul lui Mehmet Caimacam.

Deci în acel kief cu gust și aromă de Orient, în care se prefira domol viața la malul mării, s-a deschis curtea criminală, nu prea tirziu, dar nici prea devreme; la 12 dechembrie. Prietinel Panaite își freca mîinile, la sfatul pe care l-a avut dis-de-dimineață cu turcul său.

— Mie îmi convin toate aranjamentele domniilor lor, zicea el. Prezidează în persoană Ghiță Constantinescu Lacrimă-dulce. Ii zice așa din pricina unui somn pe care îl are el de cîte ori se lungeste ședința. Deci n-am să vorbesc prea mult, ca să-mi fie recu-

înoscător. ProcuŃor, Gara Bairactarian, tînăr cumsecade, cumnat proaspăt al lui Iancu Diamandi. Nu pot spune că Gara Bara, cum îi spunem noi, n-are talent, dar acuma nu-i vremea unui rechizitoriu îndelung pregătit. Din partea asta, găsesc că poziția noastră e favorabilă. Pe de altă parte, primarele de la Caranasuf a adus toți martorii, cu el în frunte. Domnul Ștefan e un prietin pe care te poți bizui.

Caimacam asculta în tăcere. Avea în el o bucurie pe care era ținut să și-o ascundă. Dumnezeu binevoia să puie capăt încercărilor sale, ca toate ale vieții să aibă mai bun preț de aici înainte.

Și-a pieptănat barba, și-a păturit straietele, și-a strîns într-o boccea pe colțul mesei, înspre partea ușii, toate sculele de juvaergiu. S-a înfățișat la poartă și Zebilă; dar domnul său i-a făcut un semn pe care numai ea l-a cunoscut: că nu-i în acel ceas vreme pentru cele zburdalnice; muierea pune pe așa ceva preț mai mare decît se cuvine. S-a retras suspinînd fericită, ca să aștepte cu necontenită bătaie de inimă clipa răscumpărării.

S-au făcut toate strigările; grefierul a cetit actele, după ritualul consacrat. Mehmet asculta cu luare-aminte de la locul său, între doi milițieni cu puști și cu șpangă. Erau doi dobrogeni sastisiți, care se uitau pe păreți. Ar fi poftit mai degrabă să fie undeva singuri, să-i tragă niște soamne. Era o vreme de cenușă, bună pentru lucrarea asta. Bătea de trei zile vîntul de pe aria Pontului, aducînd îmbulzeală și zvon de talazuri la țarm, de unde se desprindea și fugea cu șuiete prelungi pe ulițele țirgului.

A fost întrebat Mehmet de domnul președinte dacă a auzit și a înțeles de ce e învinuit. Domnul președinte era un personajiu obez, prin urmare blajin.

Mehmet Caimacam auzise de ce e învinuit. E învinuit că, în ziua de 19 a lunii septemvrie, a săvîrșit împotriva morarului Marcu Sirbu de la Caranasuf o faptă al cărei nume i-i și greață să-l rostească. S-a dus la moară sus, ca să vadă de măcinatul sacului său de mei. A găsit pe Marcu Sirbu doborît lîngă o stîncă. Cei care l-au doborît săvîrșiseră lovitura cu puțin înainte, și s-au retras peșemne prin rupturile de puhoaiie ale dealului, de n-au putut fi observați de nimeni.

— Asta este. Alah e sus; Alah a fost martor.

— Martorul pe care îl invoacă acuzatul s-ar cuveni să fie aici, ca să depuie, a zîmbit procurorul, arătîndu-și dinții frumoși și mari în tufa-i de mustăți negre amestecate cu barbă.

Puțina lume care era de față, și care a înțeles hazul, s-a luminat la chip schimbînd priviri. Unii dintre martori s-au aplecat într-o parte ori în alta, cerînd în șoaptă deslușire despre ce e vorba. Acuzatul a părut că face o mișcare îndărăpt; dar a stat pe loc, lepădîndu-și brațele și ne mai rostind nici un cuvînt.

— Spune ce mai ai de spus, l-a îndemnat președintele.

— Am spus tot, cinstit scaun de judecată, a mormăit Mehmet; nu mai este nimica.

Domnul primar de la Caranasuf, Ștefan Chiriloiu, prietinul lui Mehmet, a clătit din cap la asemenea cuvinte și a îngînat:

— Aha!

Baciul Dănilă, care era alături, a înțeles ce însemnează acel «Aha!» și a pălit cătinel cu cotul pe domnu primar, dînd semn că a luat și el aminte. Prietinul lor Mehmet Caimacam se umflă iar ca un

cimpoi, și iar are să spună una de-a lui, ori are să ceară de la Alah vreo minune, așa precum a făcut în primărie la Caranasuf.

Nastratin n-a cerut nici o minune; a închis ochii cât ai zice unu-doi-trei, după aceea i s-a înseninat iar obrazul.

— Slavă Domnului! a șoptit cătră baci primarele.

Martorii n-au avut nimic nou de spus. Cu toate acestea procurorul Gara Bara a poftit să deslușească mai bine câteva frânturi de vorbă care s-au aruncat ici și colo în decursul primelor cercetări.

Întâi: a spus ori nu acuzatul acele vorbe ciudate: «Azi mie, mine ție?»

— Le-a spus, a încuviințat Dănilă baciul; dar asta-i altă brînză în alt burduf.

— Bine, bine, a rîs cu plăcere Gara Bara; dar le-a spus.

— Le-a spus, măria voastră.

Al doilea: a rostit Mehmet ori nu, în primărie la Caranasuf, niște vorbe, cum că se aștepta să fie acuzat?

— A spus, a mărturisit domnu Ștefan primarele, și a mai spus și altele. Cine-l cunoaște pe Mehmet Caimacam, cum îl cunoaștem noi, nu se miră de asta. Mehmet Caimacam e un ciorbagiu onest și cu credință în Dumnezeu; pe lîngă asta e un om mai învățat decît popa lor tatar; și are el chibzuinți ale sale și pătrunderi de care uneori ne mirăm. De aceea a mai spus și altă vorbă.

— Ce vorbă?

— A mai spus: domnule Ștefan, zice, așa cum se văd lucrurile acuma, ori s-a omorît Marcu singur, ori l-a omorît Mehmet. Ei, dar vorba asta nu era decît o vorbă, cum are obicei să le spuie Nastratin.

— Cine?

— Nastratin. Așa l-am poreclit noi, onorată curte: Nastratin Hoge.

— Curtea, a intervenit prietinel Panaite, trebuie să se simtă bucuroasă că judecă asemenea personagiu.

S-a produs o destindere; magistrații au zîmbit. Însă îndată după asta președintele a căscat, c-o lacrimă dulce în ochiul stîng. A scos o batistă albă, a despăturit-o, și și-a șters delicat pleoapa umedă.

— Mai este ceva, a revenit procurorul. Asta ar fi a treia deslușire. Văd în dosar în mai multe locuri vorba «otoman». Cuvîntul aparține domnului primar. Ii atribuie domnia sa o semnificație deosebită?

— Da, onorată curte, a răspuns domnul Ștefan Chiriloiu; turcu-i turc și otomanu-i otoman. Turc se spune omului de rînd; otoman se spune cum ar fi de pildă domnilor magistrați ori domnilor avocați, dacă domniile lor s-ar închina lui Alah.

— Mulțămesc, domnule Ștefan, s-a înclinat cătră primar avocatul Panaite; mă simt onorat.

— N-aveți pentru ce... a zîmbit subțire primarele de la Caranasuf.

Asistența s-a veselit iarăși. Lucrurile mergeau bine. Însă președintele a mai căscat o dată.

Au venit să depună mărturie cîțiva tătari. Unii au protestat învălmășit, amestecînd vorbe tătărăști, în ce spuneau; Gulfi singur a grăit cu demnitate bine cumpănită:

— Cred în Alah Dumnezeu, în Mahomet prorocul său și în cînstea lui Caimacam. Dacă a spus el că n-a săvîrșit fapta, apoi judecătorii să-l creadă.

— Mulțămesc pentru sfat, a zîmbit Gara Bara.

În rechizitoriul său, procurorul a făcut o digresiune mișcătoare cu privire la măcelurile din Asia ale mahomedanilor împotriva creștinilor. A făcut aluzie la actele recente ale surzilor într-o anumite provincie a imperiului otoman, despre care toate gazetele lumii au pomenit cu spaimă. Aduce pildele acestea ca să dovedească onoratei curți cît de aprigă stăruiește încă, la anumite populații ale Orientului, ura confesională. Personal, domnia sa se simte dator să aducă omagiu de laudă magistratului care a luminat subț acest unghi de vedere din primul moment cercetările justiției.

Aluzia aceasta dibace la situația preponderentă în acel moment a fostului magistrat Radu V... nu putea fi pe placul prietinelui Panaite. Deci fiind bine încredințat de izbînda dreptății omului său, a hotărît chiar în clipa aceea să întoarcă asupra procurorului propriile-i arme, lovind și-n cercetările preliminare și considerînd neleale apelul și lauda pe care reprezentantul răzbunării publice le lega de înalta situație a unui fost coleg.

— Armeanul însă a fost mai dibaci decît mine, spunea după aceea prietinelui Panaite.

Se zice, după cît am auzit de la dobrogenii vechi, că s-ar fi așezat nu prea demult, în aceste locuri, un pașă care avea rînduit de la Poartă să ridice de pe norod cele mai grele biruri cu putință. Dar să fie cu luare-aminte, să nu strice raiaua.

Fiind acel pașă om înțelept și pe deasupra cunosător în meseria asta, a așezat dăjdiile grele, și podvezi, și beilicuri; însă în același timp a trimes și credincioși ai săi, ca să afle ce vorbește prostimea.

După șase luni, i-au venit credincioșii și au spus: merge cam greu, pașa; lumea murmură; dar se supune.

Atuncea mai sporim drepturile noastre, a zis stăpînitorul. Și a sporit dăjdiile, podvezile și beilicurile, mai adăogînd și daruri pentru sultana valide, pentru vizirul cel mare și pentru sine.

După alte șase luni, vin iar credincioșii.

— Acuma cum merge?

— A! merge rău, pașa! țipă lumea ca în gură de șarpe.

— Atuncea e bine, credincioșilor; să se strîngă teascul, ca să iasă cît mai mult undelemn, și să se tundă oile cît mai scurt. Veniți și-mi aduceți știre peste trei luni.

La trei luni se întorc credincioșii mirați la pașa:

— Slăvite pașă cu trei tuiuri, zic ei, ciudat ni se pare că lucrurile s-au îmbunătățit. După ce a dat strigăte mari de jale, lumea din toată țara a început să petreacă în beții și destrăbălări de tot felul. Am socotit că s-a amestecat Diavolul luînd prostimii mințile. Acuma au lepădat petrecerile, mulțămită lui Alah. S-au liniștit și tac.

— Așa? a zis pașa. Atuncea numai decît să se sloboadă vîrtejurile de la teascuri; și să se lepede foarfecile. Să se strîngă ortalele; să ne ducem să hălăduim în altă parte. Dacă tace norodul, nu-i bine.

Asemenea tăcere, care nu era bună, s-a făcut în Mehmet Caimacam cînd s-a rostit sentința înaltei curți. Într-un pătrar de clipă ochii lui întunecați au zărit pe Zebilă ațintindu-l cu lacrimi prin zăbranicu-i fumuriu și cu buzele tremurînd; după aceea s-au dărîmat tavanurile, s-au prăbușit feștrele; cînd

vuielele de surprări au conținut, a rămas numai vige-
lia Mării Negre, țiuindu-i în urechi.

Totuși, înainte de a se scufunda între toate cele
care se dărimau, Mehmet s-a îndirjit cătră sine în-
suși și a deschis din sufletul său ochi de lumină
cătră Cel-prea-înalt. Dintrodată s-a înseninat fur-
tuna și Alah, din veșnicia sa, a zîmbit iarăși lumii.

— Mehmet Caimacam, mai ai ceva de spus ? a în-
trebat cu bunăvoință președintele. Bagă de samă,
curtea a ținut samă de anumite împrejurări și a
acordat «circumstanțe atenuante».

— Da, da... a suspinat turcul.

Prietinul Panaite se arăta tulburat peste samă.
A strecurat clientului său cîteva cuvinte, parcă l-ar
fi amenințat.

— Fii liniștit, Mehmet, facem recurs ; nu-i lăsăm.

— Ba nu facem recurs, dom' Panaite... a rostit
turcul cu nepăsare.

Președintele a revenit la întrebarea sa cu aceeași
bunăvoință :

— Condamnatul mai are ceva de spus ?

— Cinstit scaun, a întors Caimacam vorba, n-am
nimeca de spus. Numai, a adaos el, întreb eu
singur, pe Mehmet, ce are să facă cinstitul scaun
de judecată atunci cînd se va dovedi că a osîndit un
nevinovat ?

Curtea a părut supărată de asemenea vorbe. Fără
nici o pricină vădită, s-au arătat supărați și unii din
martori, însă nu pentru vorbele lui Caimacam.

— Brînză nu-i potrivită bine din sare... a rînjit
baciul Dănilă.

— Baciule, a zis primarele punîndu-și fără nici o
sfială cușma în cap ; hai să ne împrietinim cu lupii.

— Intîmplarea e bizară mai ales prin sfîrșitul ei,
care n-are nimic dramatic și senzațional, a continuat
prietinul meu Panaite, pe cînd, învâliți pe de o parte
în poclăzi, ne pîrpileam pe cealaltă parte la focul din
vatra colibei ciobănești.

Stăpînul cișlei nu era cu noi ; era sub ploaia mă-
runtă, sub neguri și sub tristeța pustiei.

— Turcul meu a rămas bun condamnat, iar eu, îți
închipui că nu-mi mai găseam astîmpăr. Ceea ce s-ar
fi convenit să fac în parte înainte de judecată, am
făcut cu prisos după. Mă simțeam răspunzător pen-
tru năpasta care căzuse asupra unui om cumsecade.
Am avut întrevederi cu Lacrimă-dulce și cu Gara
Bara, am făcut atenți și pe alți magistrați, le-am
dovedit că, pentru un om ca turcul meu, ceea ce i se
atribuise era pur și simplu o imposibilitate morală.
Au clătinat din cap nedumeriți. Se poate, sînt împre-
jurări cînd justiția se pune în asemenea stări peni-
bile ; dar, într-o țară unde nu există pedeapsă cu
moarte, un om osîndit nu se poate socoti pierdut.
Are căi de atac a sentinței ; face recurs ; greșala,
dacă greșală este, se poate repara.

La intervențiile mele, s-a adăogat nu mult după
aceea un fapt mai interesant. Gara Bara, ducîndu-se
la București, în interesul serviciului puțin și mai
mult într-al său personal, s-a întîlnit cu Radu V...
Fostul său coleg era deja persoană cu trecere ; în
șapte, opt luni își eliberase calea care trebuia să-l
ducă mai tîrziu la o înaltă situație. Vorbînd despre
vrute și nevrute la un pahar de vin, Radu V... și-a

adus aminte, cu destul haz, care-i făcea onoare, despre conflictul său cu Mehmet Caimacam. A aflat că turcul fusese condamnat și a rămas cu totul contrariat. Gara Bara se arăta convins că turcul a făcut recurs, ceea ce era o soluție. Când s-a întors la Constanța, procurorul a comunicat magistraților schimbul de cuvinte pe care îl avusese cu fostul lor coleg.

Chestia dificilă pentru noi toți era că Mehmet Caimacam refuzase să iscălească recursul pe care i-l pregătisem. Nu arăta față de mine nici supărare, nici măcar nemulțămire; insistase cu oarecare severitate să primesc onorariul ce mi se cuvenea, după părerea lui; dar refuza orice atac al sentinței. Stînd de vorbă cu «cinstitul scaun de judecată», încercam să-i explic de ce Mehmet refuză recursul.

Caimacam, adică, mai bine zis, Nastratin Hoge, a pus punct legăturilor lui morale cu noi. Onoarea lui a fost dată la o parte ca ceva netrebnic. Avera lui e lăsată mai mult în sama unei ființi slabe, așa cum poate fi o femeie oricît de vrednică. Libertatea fizică i s-a răpit. Nu se simte rușinat, căci are conștiința nevinovăției lui în fața lui Dumnezeu. Dar, pentru că Dumnezeu a binevoit a-i da încercarea prin care trece, se izolează de noi oamenii și caută adăpostul său în însuși cel care-l încearcă ori îl pedepsește pentru o vină necunoscută. «Adăpostul meu îl caut numai în tine, Doamne, cel care mă cerți...» își spune el, urmînd logica psalmistului de odinioară. Astfel îi rămîne libertatea sufletului și se mulțamește cu ea.

Timpul, care pentru oameni are atîta însemnătate, pentru Dumnezeu nu există. S-ar putea ca oleul dreptății lui să nu se aleagă la fața apei de îndată;

s-ar putea să se aleagă într-un veac, cînd alte rînduri de oameni vor fi uitat toate cele de demult; și dreptatea aceasta poate să se aleagă după acel veac într-o altă formă decît aceea la care se așteaptă oamenii de rînd; Domnul Dumnezeu caută păcatele și răscumpărările pînă într-al nouălea și al nouăzeci și nouălea neam; totuși pentru cel doborît în umbra morții rămîne nădejde ca dreptatea să se aleagă curînd, așa cum soarele va răsări mîni.

Așa se face că un credincios bun, care în același timp are și unghiul de judecată special al bătrînului Hoge de la 1400, trăiește lîngă noi fără supărare, își face strict rînduialile ritualice; mîncînd, bea cuviincios și doarme liniștit; continuă a lucra paftale și brățări pentru cei care doresc asemenea podoabe, și așteaptă, vinerea, vizita nevestei sale Zebilă-hanîm. În odăița cu gratii și cu străji, care a devenit a sa și nu va îndrăzni să i-o tăgăduiască nimeni, stă pe divan cu picioarele încrucișate sub el; în aceeași poziție, alături, se așează nevasta, și amîndoi petrec așa, ca niște idoli, mai mult tîcînd. Din cînd în cînd Zebilă își aduce aminte pentru care afaceri ar dori să mai primească poruncă. Pe urmă, cînd îi vine vremea să se ducă, sărută mîna domnului său și se duce. Nimeni n-a văzut între ei o mișcare vinovată, căci, în acel ceas de vineri, amîndoi stau sub privirea Stăpînitorului celui mare, neînduplecat și milostiv în același timp. Dar după ce iese din odăița cu gratii, Zebilă-hanîm își pleacă adînc fruntea și își strînge sub cotul stîng sînul, în dreptul inimii.

Așa, vremea a început a trece într-adevăr, fără ca să schimbe în aparență pe nimeni. Fostul exilat Radu V..., în vîlmășagul ascensiunii sale, a uitat pe toți turcii și tatarii de la Küstengè. Avocatul Panaite

avea bucurii necunoscută altora, de câte ori putea contempla singur pe frumoasa Paraschevi. Președintele și procurorul se obișnuiseră cu ideea că, la urma urmei, Nastratin Hogeia are o poziție cu totul excepțională ca pensionar al închisorilor statului. Niciodată nu s-a văzut la Constanța un osîndit trăind așa de confortabil. E drept că acest osîndit pare a nu fi vinovat, și deci tratamentul pe care îl are poate fi tolerat cu bună știință și ca o compensare; dar s-ar putea să fie și vinovat. Presupunerea aceasta e necesară, pentru ca digestia și somnul unor oameni să se petreacă în tihnă.

Cum treburile dobrogene și-au reluat ritmul lor domol, e bine să rămîie totul așa pînă ce se va ivi vreo soluție. Nu e mai bună soluție decît o grațiere. Oamenii cumsecade au cugetat la asta mai demult, însă asemenea măsuri cer oarecare răstimp și pretind chibzuință. Pînă ce va fi să se întîmple și asta, Nastratin are ce face. Se dovedește priceput meșter în obiecte mici de aur și argint, așa de plăcute doamnelor, iar de cîtva timp, fără să se lămurească bine cum s-a putut întîmpla așa ceva, turcul a mai afirmat o pricepere, măreață aș putea spune, în pregătirea cafelei negre turcești cu caimac și nourași de spumă.

Ideea bună (căci a fost o idee bună, desigur), a avut-o căpitanul pușcării.

Scarlat Boloș, veteran al războiului independenței, se afla mai mare la Constanța peste prizonierii justiției. El descoperise cel dintâi talentul de argintar al turcului. Tot el descoperise îndată și celelalte talente. Trecea în fiecare dimineață pe la cămăruța lui Mehmet, nu ca să stea la taclale, căci turcului

nu-i plăcea să vorbească, de la anume zi din luna lui dechemvrie a anului 1900; nici ca să joace table, turcul disprețuind asemenea joc grecesc; ci ca să soarbă, ca pe o licoare prețioasă, o cafeluță dintr-un filigean cu zarf, puțintel mai mare decît jumătate din găoacea unui ou. Ca să poată produce acea licoare, fusese nevoie de un amestec anumit pe care Mehmet Caimacam îl potrivea și-l prăjea el singur la bucătăria de la locuința particulară a căpitanului. Mai fusese nevoie de o rîșniță, pe care-o lucruse și o potrivise singur turcul. De câte ori era nevoie de cafea, se rîșneau numai atîtea boabe, cît le știa măsura în pumnul lui stîng Mehmet. Apoi, după acest secret, venea camforca, alcătuită tot de el, pe care o muta cînd lingă ușă, cînd în fundul cămăruței, pentru că mangelul să se încingă anume în puterea trebuitoare fierturii de al doilea, cînd ibricul se umflă numai o clipă și urmează să fie tras îndată la o parte. Cunoști și dumneata, prințule, această bunătate. Înainte de a o cunoaște alți oameni de pe lumea asta, a cunoscut-o întîi Scarlat Boloș.

La balul din februarie al magistraturii, la care urmau să participe soția și fiica directorului de penitenciar, căpitanul Boloș a făcut în așa fel încît toate cafelele cinstitudinii scaun să se fiarbă într-o anumită cameră secretă, păzită de o sentinelă. Boloș singur intra acolo; Boloș singur ieșea de acolo. I se dădeau dintr-o altă parte filigene curate pe o tablă; el le ducea și le umplea acolo cu băutura știută de el și le prezenta înalților săi protectori, după care filigenele treceau iar la spălat. A fost pentru căpitanul Boloș un mare succes; însă nu mai tîrziu decît a doua zi, prin doamna Boloș și prin doamna prezi-

dentă, s-a aflat cine-i meșterul cel mare. «Într-adevăr, a consimțit căpitanul să mărturisească rîzînd, meșterul meu e un adevărat caimacam.»

— Ascultă, bre Hoge, îi zice căpitanul, într-o zi, lui Mehmet; valiul nostru, care-i pînea lui Dumnezeu, are trei patimi. La drept vorbind, are două; dar ai să vezi îndată și pe a treia. I-i dragă o luntre mare cu pînze, pe care o poartă singur pe Mare; și i-i dragă doamna lui, care-i tînără și cu multe nacafale. Se întîmplă că doamna dumnisale are zestre de la babacul ei o colecție de ornice vechi, pe care le ține într-un fel de muzeu. Asta face ca valiul să adopte și el ornicele: patima doamnei e și patima lui — a treia. Cele mai multe din mașinăriile acelea stau degeaba; iar doamna ar avea gust să le audă mișcîndu-se și sunînd iar orele. Ce zici? te-ai pricepe să le fii doftor?

Nastratin a vărsat cu luare-aminte cafeaua din ibricel în filigean, după aceea a făcut semn din cap că s-ar pricepe să fie doftor acelor ornice.

— Tare bine, bre Hoge. Atuncea, dacă te pricepi, am poruncă să te duc la muzeul doamnei, să desfaci, să ciocănești, să apuci cu cleștișoarele și să alegi hîrburile, să înșurubezi din nou și să pui în rînduială toate mașinăriile. Ai să lucrezi o săptămînă, două săptămîni, trei săptămîni, cît va fi și va trebui — și socot că munca n-are să-ți fie în zadar. Te duci dimineața, te întorci sara. Te duce sentinela, te întoarce sentinela; nimene nu are a spune nimic. La amiază îți trimet mîncare; sara, mînînci aici.

Hogea a făcut semn cu capul. Bine. Pe urmă a ridicat lîngă tîmplă degetul arătător de la mîna dreaptă.

— Da, știu, a înțeles căpitanul, te trimet în toate zilele, afară de vineri. Vinerea, vine în vizită la Hogea ei Zebilă-hanîm.

— Așa este, a încuviințat tot numai printr-un gest Mehmet.

În zilele acelea lungi ale verii, căpitanul Boloș avea vreme să-și facă vizita lui de dimineață la cafe-neaua unde era el singur mușteriu. Făcea și cafegiul cinste mărții sale, după care se ducea la casa prefectului, însoțit de un dorobanț înarmat. Dorobanțul rămînea în curte și se așeza la o umbră de castan. Mehmet intra la spitalul de ornice.

Așa a trecut săptămînă după săptămînă. Vremea e mai leneșă la noi decît în alte părți de lume. Trecea încet, mai cu samă de joi pînă vineri. Mehmet nu se plîngea niciodată de asemenea încetineală, căci se dezbărase oarecum de naravul vorbei, însă umbla mai îndelungat prin camera lui, și cerceta din oră în oră printre zăbrele dacă cerul face a senin ori a ploaie.

Cît lucra între ornice, în șase zile ale săptămîinii, sta cu totul absorbit și ca acoperit de o umbră. Leon Costandake, prefectul, a venit să-l vadă de două ori și i-a adresat cîteva cuvinte. Turcul nu s-a lăsat ademenit a-și spune povestea, însă valiul i-o cunoștea. Mai ales, cu pas foarte ușor, intra doamna Smărăndița, ca să se intereseze cum îi merg bolnavii. Unul cîte unul, bolnavii prindeau să se deștepte din letargia ori din suferințele lor.

În acel timp, Smărăndița valiului era o persoană mică și balaie, în contrast desăvîrșit cu indianul spătos, cu păr creț și cercel în ureche, care era Leon Costandake. S-ar fi convenit să se găsească atunci la Küstengè un poet fericit care s-o fixeze într-un

catren, să rămîie pentru totdeauna cum a fost, ca o viespe fină într-un bulgăraș de chilimbar. Simțind parcă schimbările neînduplecate pe care trebuiau să i le aducă anii, valiul avea aerul c-o fură viitorului de cîte ori o lua cu el în barca cea mare cu pînze. Ii venea s-o ducă undeva, pe un tărîm de nimene știut, să fie acolo numai el singur cu dînsa. Mai cu samă în preajma acelor plecări romantice, doamna avea o însuflețire de bunătate care îmi închipui că făcea bine meșterului, dacă întîmplarea sau capriciul o făceau să se abată din zborul ei, o clipă, și între ornice.

Intr-o zi de august, la vremea amiezii, turcul a auzit pe sală, dincolo de ușa deschisă a camerei unde lucra, șoapte pripite. Nu s-a tulburat și a rămas atent la pendula desfăcută pe care o avea pe masă dinaintea lui. Ii cerceta rotițele și măruntaiele, privind-o de aproape, numai c-un ochi, printr-o lentilă.

Deodată, bănuind cu aproximație trecerea soarelui la miezul zilei, ornicele reparate au început să sune cu clopote, gonguri și clopoțele felurite. Nu toate odată. Unele așteptau să audă întăi pe altele și după aceea porneau și ele. Fiecare era bucuros de glasul său.

Cînd s-a isprăvit acea larmă melodioasă, Mehmet a întors fruntea, simțind că a intrat cineva în cameră.

— Bună dimineața, bre Otoman, i-a zis doamna Smărăndița, rizînd. Gîci pe cine-ți aduc.

Caimacam s-a ridicat în picioare; s-a închinat cuviincios; și-a strecurat privirea spre sală și mai mult a înțeles; doamna valiului a observat pentru întăia oară că acel meșter neguros de ornice are niște ochi extraordinari.

Întorcîndu-se dincolo de prag, doamna Costandake a tras cătră sine pe Zebilă-hanîm și a adus-o lîngă Mehmet, ținînd-o de mîna stîngă.

— Poftim, meștere, și fii bucuros. Am stat de vorbă cu soția dumnitale, dar n-am ținut-o prea mult. Eu fug; mă așteaptă valiul; s-auzim de bine.

Indată ce a plecat doamna Costandake, a mai sunat amiaza un ornic mic cu clopoțel subțire. Intîrziase; se grăbea și el să spuie ce are de spus. După aceea, s-a dus iar să se joace: tic-tic-tic-tic.

Tătăroaica și-a pus buzele pe umărul soțului său, apoi, în locul unde sărutase, și-a lipit o clipă fruntea. Mehmet a mîngîiat-o. A întreat cu gravitate:

— Ce veste îmi aduci, femeie?

— De unde știi, domnul meu, că-ți aduc veste? s-a bucurat femeia.

— Știu să cetesc pe obrazul tău; ș-ai venit la mine într-o altă zi decît vineri.

— Astăzi, duminică, e țîrg la Küstengè, și avea treabă la țîrg și Gulfi, pentru vînzarea cașului. Am făcut și paralele de care ai nevoie pentru straie. Nu trece mult și vremea se poate răci.

— Așa este; ai făcut bine.

Femeia s-a bucurat că n-a greșit.

— Spune.

— Iată, domnul meu, ce veste nouă îți mai pot aduce. Dacă mai ții minte, am făcut eu un dar, acum șase ani, sărmanei Eitùn a lui Iusuf, cînd era singură și bolnavă. I-am dăruit o cană smălțuită albastru; i-am dus-o cu lapte.

— Imi aduc aminte.

— Acea cană albastră a luat-o după aceea Ali Nebunul, cînd a venit într-o sară la bordeiul lui Iusuf și a chemat pe megieși ca să fie martori. A mai

luat un pieptene și-o naframă a maicii lui. A luat și cana. După aceea s-a dus.

— Imi aduc aminte că mi-ai spus de asta.

— Vreau să te înștiințez, domnul meu, că acea cană albastră nu s-a pierdut. O cunosc bine; am cumpărat-o eu singură și am purtat-o prin mână multe săptămîni și multe luni. Acuma am văzut-o acasă la Iovan Sîrbu. De lîngă poartă, am văzut-o în prepeleacul lor. Gospodarul era lipsă; am intrat ca să întreb ceva pe nevasta lui; am întrebat-o de două curci ale noastre pierdute; și am trecut pe lîngă prepeleac, ca să văd de-aproape cana. Am văzut-o și de aproape și n-am mai avut nici o îndoială.

Caimacam a ascultat cu atenție; și-a lunecat iar mîna spre tîmpla tătăroaicei, alintînd-o ca pe un copil.

— Ei ?

— Ei, cînd am aflat asta, femeii lui Iovan nu i-am spus nimic. M-am dus și am stat de vorbă cu Gulfi, iar Gulfi a avut părere că numaidecît să ne ridicăm și să venim aici să-ți spunem.

— Bine, Zebilă. A înțeles și Gulfi de ce poate fi vorba. Te-ai gîndit bine și tu că în acel vas și-a păstrat De-i-Ali o parte din dobînda lui de hoț. A ascuns cana într-un cotlon în preajma morii. Acuma Alah arată cine a pîndit pe Marcu morarul, cînd Marcu morarul descoperea dobînda hoțului. Cel care pîndea l-a lovit furiș și a luat comoara numai pentru el singur.

— Iovan! a strigat înăbușit femeia.

— Iovan, a încuviințat Mehmet. Poate să fi înțeles și Gulfi asta. Am spus eu judecătorilor de asemenea bănuială. Acuma să afle și ei. Nu mai întîrzia aici, Zebilă; eu am treabă cu ornicele; a venit

vremea să le isprăvesc; ci du-te în clipă la avocatul nostru dom' Panaite și spune-i să vie numaidecît la mine.

— Mă duc, domnul meu, numai îngăduie să-ți mai spun vorbele lui Gulfi. A avut dreptate, zice Gulfi, să se mire baciul Dănilă că cel mai chiabur ciorbagiu din sat se arată a fi Iovan Sîrbu. Zice și domnu Ștefan că o oaie dă un lapte, un miel și-o lînă. Dintr-un lapte, un miel și-o lînă nu se face cit ai bate din palme stîna. Acuma Iovan are stîna lui, în colo departe.

— Da-da, a suspinat Nastratin; ca să te îmbogățești ai nevoie de parale multe. Du-te și mi-l trimete pe dom' Panaite.

Cum am aflat vestea asta din gura clientului meu, am cerut ca partea femeiască să-și puie lacată la gură. N-am întîrziat a mă duce să văd pe amicul meu Gara Bairactarian, punîndu-i problema vasului smălțuit albastru.

Condamnarea turcului rămăsese de mult bună și definitivă; printr-o înțelegere tacită, consimțită de toată lumea ce se interesase de afacere, situația prizonierului devenise cu totul excepțională și lichidarea pedepsei urma să fie anticipată printr-o grațiere. Totuși, în acel moment și în acea împrejurare, am socotit absolut trebuitor să statornicesc elementele unei revizuirii a procesului. Gara Bara a răspuns imediat la apelul meu și s-a obligat să ia în cercetare personală pe Iovan Sîrbu.

În răstimpul care a urmat (lung timp, căci justiția are înaintea ei eternitatea), Mehmet Caimacam și-a urmat meșteșugul său în spitalul ornicelor. Taina lui de doftor în toate s-a împrăștiat la întreaga lume bună a tîrgului. I-au venit juvaerghiului la re-

parat multe ceasornice mici. Multe ființi curioase din aceeași lume bună au ținut să-l cunoască. Căpitanul Bološ i-a spus într-o dimineață, la ceasul cafelei, meșterului :

— Bre Hoge, pare-mi-se că avem să deschidem amîndoi tarabă. Am primit rugămintele, prin cucoane, să aflu dacă nu te pricepi să cauți în palmă și să tălmăcești visele.

Intr-o altă zi de duminică, aflîndu-se meșter-dof-torul la valiu acasă, pentru niște ornice nouă care îmbogățeau muzeul doamnei Smărăndița Costan-dake, a simțit că se află singur în toată încăperea și în toată proprietatea. Căuta un pahar, ca să-și potolească setea cu apă de la cișmea, și nu găsea nici o slujnică să-i dea pahar. A căutat un slujitor, n-a găsit nici slujitor. S-a coborît singur la cișmea, ca să bea din pumni. Jos, sub umbra castanului, soldatul era lipsă. Pușca cu șpangă fusese dosită lîngă un șopron.

Mehmet Caimacam și-a astîmpărat setea și s-a în-tors la meșteșugul său. La ceasul șase după amiază, pe cînd feciorul în uniformă mării sale umbla ală-țura de el cu pușca și șpanga, întorcîndu-l la casa pușcării, prizonierul l-a cercetat în treacăt cu coada ochiului în cîteva răstimpuri.

— Au fost bune plăcintele ? a întrebat el din-trodată.

— Care plăcinte ? s-a boldit oșteanul cu uimire.

— Plăcintele pe care ți le-a adus nevastă-ta de acasă.

— Nu mi-i nevastă, mi-i ibovnică, a zis feciorul. Ne cununăm în cișlegile ce vin. Mă rog, da' de unde știi dumneata asta ?

— Știu, numai bagă de samă să nu întîrzi cumva altădată.

N-au trecut multe zile și s-a întîmplat ca unul să întîrzie. Era un turcaleț de la Anadolchioi. A lăsat tot așa pușca dosită. A ieșit în iarmaroc și a găsit neamuri ; a încălecat pe un harmasar și tot o fugă a ținut-o pînă în sat. Osman Malek aflase în bilci că nevastă-sa i-a născut de trei zile fecior și nu mai putea să aibă astîmpăr pînă ce nu și-a vedea odrasla.

La ceasul știut și poruncit, Nastratin a găsit pușca singură. I-a dat cîteva ocoale, a observat-o bănuitor. S-a așezat lîngă dînsa întrebînd-o dacă e încărcată. I-a scos glonte și a rezemat-o iar la locul ei. A căutat-o iar și i-a scos șpanga. Văzînd că Osman Malek întîrzie și nu-i mult pînă în sară, a luat la subsuoară arma și prelungirea ei și s-a dus la puș-cărie, tacticos dar cu oarecare grabă, ca un meșter armurier care înapoiază unde se cuvine lucrul ce i s-a încredințat ca să-l repare.

A intrat la pușcărie. Sentinela de la poartă l-a lăsat să treacă ; însă, îndată după ce l-a lăsat să treacă, a chemat căporalul de gardă, raportînd ce a văzut și n-a înțeles. Caporalul de gardă s-a dus la sergent ; amîndoi au găsit pe Nastratin umblînd prin ograda închisorii și neștiind cui să încredin-țeze obiectul stăpînirii.

— Dar Malek Osman unde-i ?

— Nu știu, a răspuns Nastratin.

— Cum nu știi ? Cum se poate una ca asta ? Ce fel de vorbă ? Cum întîrziți ? Am să vă arăt eu vouă întîrziere. Spune-mi imediat unde-i Malek Osman ?

— Nu știu, n-a fost în paza mea. Ține, bre sergent, cartușul ; să știi că ți l-am dat pe samă.

Dar sergentul Mîndruță nu voia să lase lucrul nelămurit. Tuna și fulgera, pomenind sfinți și pogribanii și amenințînd cu carcera.

A venit la fața locului și căpitanul Boloș.

— Pe cine să bagi la carceră, sergent ?

— Pe Mehmet turcu ; vine fără sentinelă.

— Ba eu, Mîndruță, aș fi de părere să pui la carceră pe Malek Osman, pe care-l văd că vine chiar acuma gifiind.

— Să trăiți, domnule căpitan, acuma am descălicat în drum, se frămînta îngrozit Osman. Unde-i carcera ? Mă duc la carceră. Mi-a născut nevastă-mea fecior.

Nastratin a zis cu liniște :

— Aș crede să mă închidă mai degrabă pe mine. Mi s-a mai întîmplat asta și sînt obișnuit. Pe urmă, Boloș-efendi și bre sergent, eu îs vinovat și din pricina orniceilor. Cine are ornice multe nu-i niciodată la vreme unde trebuie. Deasemenea, și cu judecători mulți este întîrziere.

Scandalul a fost astupat de căpitanul Boloș, care a poftit o cafea și, în vreme cît Mehmet potrivea cafeaua, Boloș i-a cerut cu blîndeță să nu-i facă încurcături. Dacă ține numaidecît să intre la carceră, mîne valiul nu-l mai vede la ceasornicărie, întrebă, află, se supără, tună, trăsnește, iese o daraveră înfricoșată.

— Bine, a suspinat Mehmet. Bună cafeaua ?

— Minunată. Il ierți pe Mîndruță ?

— Dacă-i bună cafeaua, atuncea il iert.

Acest joc pîșin (cum i-ar spune moldovenii) de pasivitate, în care stă la pîndă un fel de Păcală fără zîmbet, s-a repetat și cu prilejul grațierii lui Nastratin.

Clemența regală fusese solicitată de multă vreme, dar de la București la Constanța e mai departe decît de la Constanța la București. Au trecut unele după altele multe prilejuri solemne. Cînd iată că Gara Bara a descoperit în sat la Caranasuf, la casa lui Iovan Sirbu, o ulcică smălțuită albastru, care nu era a lui Iovan și pe care Iovan nu știa de unde o are. S-au înfățișat martori care și-au adus numaidecît aminte în ce împrejurări ieșise acea ulcică din sat de la Caranasuf. Și din vorbă în vorbă, din cercetare în cercetare, Gara Bara a deschis lumină asupra unei vechi crime.

Fără indoială, asemenea descoperire ingenioasă trebuia să aducă și procurorului o încetare a exilului său dobrogean. Asta l-a făcut să umble la București, unde Radu V..., fostul său coleg, făcea parte dintre cei mai mari ai lumii. Radu V... a pus în lucrare buna sa voință și grațierea n-a mai întîrziat mult.

Cînd am fost incredințat că actul s-a îndeplinit și sosirea hirtiei la Constanța e cu totul sigură, m-am înfățișat la omul meu, rugînd și pe căpitan să fie de față, și i-am spus :

— Prietine Mehmet, a venit vremea să ți se isprăvească năcazul.

— Da, dom' Panaite, a răspuns turcul ; are să se isprăvească atunci cînd va veni vremea. Lupul cînd începe a minca oaia o sfătuieste să aibă răbdare. Mulțămesc lui Alah ; și lupul care mă mincă pe mine își isprăvește lucrarea.

— Nu se cuvine să grăiești așa, Mehmet. Oamenii au greșit, e adevărat, precum se vede din ce s-a descoperit acuma, dar nu se poate spune că magistrații și cetățenii de samă ai orașului n-au făcut tot ce le-a stat în putință ca să ți se ușureze situația. Niciodată,

de cînd e lumea, nu s-a aflat în Dobrogea oșindit care să petreacă închisoarea așa cum ai petrecut-o dumneata.

— Da, așa este, a suspinaț Nastratin; și mai am a petrece. Căpitan efendi are să mai bea încă multe cafele făcute de mine.

— Ba nu, Mehmet. Tocmai pentru asta am venit să-ți vorbesc, avînd de martor și pe căpitan, care ți-e prietin ca și mine. L-am rugat și pe el să nu-ți spuie nimic pînă ce lucrul nu se va desăvirși. Acuma lucrul s-a desăvirșit și ți-l pot spune: în iarna asta, oamenii noștri de la București s-au pus numai pe atîta și au făcut să se iscălească documentul de grațiere.

— După cît înțeleg, dom' Panaite, judecătorii mă iartă.

— Da, Mehmet, judecătorii și măria sa. Uită-te la căpitan cît e de bucuros.

— Stăi, dom' Panaite. Vra să zică judecătorii și măria sa mă iartă pentru că n-am fost vinovat. Așa s-a întîmplat lui Hoge cel mare cu Timur cel Șchiop-Sultan în vremea de demult; așa mi se întîmplă și mie acuma. Eu nu vreau asta, dom' Panaite.

Nu m-am mirat de asemenea răspuns; poate chiar îl așteptam, căci îmi cunoșteam omul. De aceea am urmat:

— Ascultă, prietine Mehmet, ce vreau să-ți mai spun. Știi că Șeitan — cum ai zice dumneata — și-a ridicat aripa sub care stătea ascuns vinovatul cel adevărat. Iovan Sirbu multă vreme n-a mărturisit; s-a încrîncenat în îndărătnicia lui și nu voia să cunoască decît hotărîrea care au dat-o magistrații cu privire la omorul vărului său. Inșă puterile-i slăbeau încet-încet. Acuma am tot dreptul să cer revizuire. Chiar astăzi au venit la mine primarele de la Caranasuf și

baciul Dănilă și mi-au adus niște vești ciudate din care văd că Dumnezeu și-a adus aminte. Anume: în iarna asta, Iovan și-a ținut oile tocmai dincolo de Sarichioi, într-o baltă. O mie de oi mai are și în altă parte; dar mai cu samă mia asta era temelia averii lui. Fiind el sosit în noaptea de 30 ianuarie la cișlă, a purcēs o vreme tare. A nins și a viscolit, a nins și a viscolit pînă în ziua de 2 februarie. La 30 ianuarie sărbătoare: Trei Ierarhii; la 2 februarie sărbătoare: Intrarea în Biserică, — oamenii țin minte anume aceste zile. S-au ridicat nămeții cît perdelele. Cînd s-a liniștit vîful, în sara de 2 februarie, s-au auzit urlînd lupii în marginea stușișurilor. Iovan ia pușca și iese cu ciobanii și cu cîinii împotriva haitei. A pus pe fugă lupii pînă într-un loc. Acolo ciobanii și cîinii au stat; au stat și lupii: s-au așezat pe cozi și au dat glas din nou. În vreme cît aceștia țineau fața cîmpiei, numai patru dintre sălbătăciuni au făcut un ocol pe departe și au atacat la cișla rămasă fără apărare. Se aflau într-un țarc toate mioarele cele mai frumoase și mai bine alese de la turma de acolo și de la turme din altă parte. Cînd au sărit peste stof cei patru hoți, mioarele s-au bulucit năprasnic într-o lature, au rupt țarcul și s-au risipit în toate părțile. Cei patru lupi le-au alungat cu hărnicie, ocolindu-le și dînd înștiințare: au ei un scincet al lor de vinătoare. Au simțit cîinii și ciobanii că se petrece ceva în urmă. Au lăsat haita acolo și s-au îndărăptat. Lupii cei mulți au dat atunci ocol și s-au așintit — și atîta stricăciune au făcut, cum spune Dănilă baciul, cît nu s-a mai știut și nu s-a mai aflat de cînd lumea asta. Au rupt di-hăniile patru sute de mioare. Umbla Iovan plîngînd cu sania cu oplene pe cîmp, căuta și culegea leșurile.

A umblat toată ziua de 3 februarie, căutînd, culegînd și plîngînd.

Din acea zi, Sirbul și-a ieșit din minți. Rătăcea încolo și înapoi; se oprea între oameni și nu spunea nimica; alte dăți, se ferea să se apropie de lume. S-a dus la Ștefan Chiriloiu primarele și, înșirînd, i-a spus lui deodată, așa, pătărania lui, cum a prăpădit averea de la Sarichioi.

— Oare ce să fac, domnule Ștefan? a întreat. M-am gîndit la niște rugăciuni la o sfîntă mănăstire, pentru liniștirea tulburărilor și păcătoșilor. Ori să fac o danie mare la o clădire de biserică. Ce zici?

— Eu nu știu, nici nu zic nimica, i-a răspuns primarele: numai tu știi, bre Iovan.

— Poate, domnule primar, să dau o mărturie cum că turcul nu e vinovat?

— Nu mă pricep, bre Iovan. Cine crezi tu că să fi fost vinovat?

— Asta încă nu se știe, domnule Ștefan. Nu-s eu vinovat, dar nu-i nici Mehmet vinovat.

— Bre Iovan, că nu-i Mehmet Căimacam vinovat, se cunoaște. Cine-i vinovat se află; văd că Dumnezeu îl descopere.

Sirbu s-a uitat la primar, ca și cum nu înțelegea nimic. Dar el se gîndea și înțelegea că nu mai poate rămînea mult pe lumea asta în starea în care se află.

Cînd a dat vremea în primăvară, au prins a-i pieri oile fătate. I-a venit răspuns că ciobanii se duc, deoarece ar fi bănuind ei care-i pricina unei asemenea urgii. Zice Dănilă baciul că acum trei zile Iovan și-a făcut samă. S-a suit în pod acasă la dînsul, la Caranasuf, și s-a năcăjit, fără lărgime și fără înălțime, atîta s-a năcăjit pînă ce a izbutit să se spînzure. Ba-

ciul Dănilă și-a trimis răspuns așa: «Dumnezeu vede într-ascuns și vedește în fața noroadelor».

După toate acestea, prietine Mehmet, iese încă o dovadă, că putem cere revizuirea procesului.

— Nu, dom' Panaite, asta nu facem.

— Bine, vom face ori nu vom face; mai stăm de vorbă și mai vedem. Dar deocamdată să fii mulțămît, prietine Mehmet, că vine grațierea.

— Dom' Panaite, nici asta nu se poate. Dacă nu-i vină, nu poate fi iertare.

În toată vremea acestei întrevederi, Boloș căpitanul stătuse pe un scaun, ascultînd toate părțile cuvîntării mele, precum și replicile lui Mehmet. Își tot mîngîia favoriții, întors cătră mine, și mă aproba din cînd în cînd; apoi se întorcea spre turc și schimba, sprijinindu-și cealaltă timplă în cealaltă mină. Cum auzea vorbele turcului, prindea să se frămînte și să se foiască; dar se stăpînea; și a urmat așa pînă la sfîrșit.

Îi cunoșteam firea și știam că are să izbucnească. De aceea m-am mirat că n-a izbucnit. Ba dimpotrivă s-a alăturat la sfatul nostru cu deosebită îngăduință:

— Am să-ți spun ceva, bre turcule, a zis el; vei fi fiind tu hoga, dar te rog să aflu că eu is un hoga mai îndrăcit decît tine. Ai dreptate să nu te sui nici în căruță, nici în teleguță. Nu vrei nici revizuire, nici iertare; să fii sănătos. Bucuros aș fi să stai cu mine cît cucu; nu face nimene pe lumea asta cafea ca tine. Însă aicea la mine este o rinduială, și cînd a veni hirtia de care vorbește domnu Panaite, eu te scot de aici cu sila și te pun în uliță. A veni Zebilă-hanım cu căruța și cu Șaban, să te ducă acasă la Caranasuf.

La aceste vorbe ale lui căpitan eferdi, obrazul și ochii lui Nastratin s-au mai imblinzit intrucitva.

XVII

*Unde se vede cum se isprăvesc toate:
vîntoare, furtună, povești și oameni.*

Poveștile se isprăviseră odată cu damigeana de vin de Sarica; dar furtuna Mării Negre mai bîntuia încă.

Unele din întîmplările pe care le-am înșirat aici, le-am aflat la focul cel ascuns în groapă, sub adăpostul de maldăre de stof. Stam ca într-un covru moale și mă ajungea de departe mîngîierea flacărilor line, în vreme ce baciul cel mare Dănilă și Gulfi credinciosul își aduceau aminte.

Sînt unii oameni care simt o adevărată plăcere să asculte din culcuș tîhnit vaierul vijeliei și pîrîitul de halice al ploii. Așa de bună li se pare singurătatea, în fundul căreia nălucește trecutul... Asemenea om mă mărturisesc eu că sînt și mă deslătam în sălbătăciile de la Ostrovul Lupilor. Cînd și cînd, Șaban învirtea în preajma jarului o friptură de berbec înfiptă și legată într-o sulică pe care tatarul o ținea vertical cu boldul într-o creștătură de lespede. Nu știți, domniile voastre, ce gust are rachiul în asemenea zile și cum se potrivesc toate băuturile și toate mîncările, care n-au rămas în totul lui tot decît acestea două, cu pita de griu veche de șase zile. N-am să uit niciodată ploaia lungă cu creșteri viforoase și scăderi molcome, care m-a ținut fixat citeva zile între lacuri, mare și bărăgan.

În răstimpurile cit rămîneam eu sîngur cu prietînul meu Panaite, am aflat năcazul lui Mehmet. Avocatul mi l-a povestit destul de încilcit, cu repetiții și întoarceri, dar și cu amănunte care nu-mi mai stăruiesc în

amintire: acele amănunte vii s-au învirtejit în necunoscut cu aripile lor de bură și negură, și nu s-au mai întors niciodată. În vreme ce prietînul meu Panaite îmi înșira cronica asta a celui din urmă rînd de oameni trăitori la Caranasuf, baciul Dănilă era la meșteșugurile sale, la comarnicele cu caș și burdufurile de brinză, iar ciobanii și strungarii la oi. Căci oaia trebuie să apuce veșnic cu gura ceva, fie vreme bună, fie zloată. Stufurile-s în baltă, bolindarii pe așezătură, lupu-i la hotarul piclei, oaia deapănă mărunt din copite, ciobanu-i sub glugă în preajma ei, cîinii cu ragilă așin marginile. Nu-i modru să fie altfel, căci așa a fost de la începutul lumii. Așa a fost dintru începutul lumii la munte; iar de cînd riga Remaxiu, cel care doarme lîngă cetatea Devei, a mai scos o rînduială acu nu știu cite zeci de sute de ani, păstorii daci au ascultat porunca măriei sale și și-au împins țurmele pînă la bălți și pînă lîngă Marea. Grea viață e și-aici, dar pășunea e sărată și carnea berbecului nu mai are iz de seu.

Mehmet Caimacam sta și el între oamenii săi umblînd dintr-un hotar într-altul călare; cit curgea ziua din nouri și din ploaie, el umbla ca să privegheze și să îndrepte toate și numai sara îl vedeam în acel scund și cald liman, născocit de oameni și mai vechi decît cei care dormeau în mormintele conice din preajmă și din toată zarea lungului stepei.

Bănuiesc că în acele seri, dacă aș fi putut rămînea sîngur cu turcul, aș fi pătruns în unele ascunzători ale inimii lui, pe care pusese lacată. Dar cum cădea sara, se întemeia mare adunare și sobor la vatră; iar Nastratin se mărginea numai la acele manifestări și pilde pe care el le punea pe ființa lui ca pe o haină străină și ca pe o mască.

Nu mă miram aflînd din ceea ce-mi spunea avocatul Panaite că ființa cea dinlăuntru a lui Mehmet Caimacam era pătrunsă de un soare cu mult mai arzător decît al nostru. Sub stăpînirea sa — care pentru un oriental înseamnă bună-cuviință — Mehmet Caimacam era un om cu simțiri aprige și durabile.

— Am cunoscut sentimentul lui pentru Zebilă (încerca să mă lămurească avocatul) în două împrejurări. Cînd căpitan efendi a fost pe punctul de a-și executa amenințarea lui de expulzare a grațiatului, și după aceea cu mult mai tirziu.

Căpitanul Boloș înlăturase din odăița cu gratii camforca și sculele de juvaergiu, după înțelegerea pe care o statornicisem împreună. Pusese pe gardieni să scoată masă și scaun. În dimineața cu pricina fusese retras și patul. L-am găsit pe Nastratin stînd turcește jos pe podea. Ne-a salutat cu voie-bună cînd am intrat la el. Cînd i-am comunicat că documentul de la București, pe care îl așteptam, a sosit, și-a încrețit fruntea.

— Nu pot să primesc, dom' Panaite.

— Foarte bine, nu primi, a zis căpitanul. Am oameni destui ca să te scot de aici. Dar eu poftesc să te duci singur.

— De ce poștești dumneata asta, căpitan efendi?

— Poftesc să te duci singur, pentru că Zebilă-hanim te-așteaptă afară; și nu mai are îngăduință să intre înăuntru. Înainte se afla aici un condamnat; acuma acel condamnat cu numele Mehmet nu mai este.

— Cunoaștem noi poveștile dumnilale, căpitan efendi. Dumneata singur ai spus că ești un hoge mai mehenghi decît mine.

— Așa este; am spus. Și tu ești șiret, Nastratin, și nu mă crezi că Zebilă-hanim te așteaptă la poartă cu Gulfi, cu Șaban și cu căruța. Dar dacă cumva Zebilă te-așteaptă?

— Cum spui dumneata, căpitan efendi?

A stat și s-a gîndit un timp. A suspinat.

— Dom' Panaite și căpitan efendi, a zis el cu un glas pe care încă nu i-l cunoscusem, porunciți-mi să mă duc, ca să nu m-aștepte muierea.

— Du-te, a rinjit Boloș căpitanul; am dat ordin să ți se deschidă.

— Nu pot, bre căpitan efendi. Așteptăm de șapte ani ziua asta. Nu mai am putere, bre căpitan efendi. Nici Zebilă nu mai are putere; e bolnavă de inimă. Să vie Șaban și Gulfi să mă ducă. Au venit?

— Au venit cu dînsa, Mehmet, l-a încredințat, cu voce mișcată, căpitanul.

— Să vii la mine la Caranasuf, bre căpitan efendi, să-ți dau o cafea mai bună decît cea pe care am băut-o aici la pușcărie. Mă duc, fac cum spuneți; însă revin-zuire nu se poate, dom' Panaite.

S-a încruntat, retrăgîndu-se în sine și rămînînd o clipă singur. Ii era rușine de slăbăciunea pe care ne-o arăta. A iubit-o pe tătăroaică așa cum se arată în istorioarele arăbești, în care ibovnicii mor unul de dorul celuilalt.

Mai tirziu, după cinci ani de la ieșirea lui din închisoare, venind eu, toamna, la pasajul gîstelor aici în ostrov, l-am găsit singur. Nu era cu oamenii lui. Nu ținea cu el nici pe Gulfi, nici pe Șaban. Nici Dănilă baciul nu-l văzuse de cîteva zile. Feciorii cu-oile aveau poruncă să nu treacă prin preajma locului unde își alesese el sălaș.

Sălașul acesta era un fel de pătul cu polog, între sălcii. Era într-un adânc de singurătate, unde numai sălbătăciunile se tupilează.

— Ce este, baciule? am întrebat eu pe Dănilă. S-a mai întimplat vreun năcaz stăpînului dumneavoastră? Nu-i vine după gust laptele la mulsoare și cașul la-nchegătoare? S-au înădit lupii la vreo turmă? L-au călcat hoții?

— Nu, domnule avocat, vrea să fie singur; are o supărare grea.

— Ce supărare? Dacă-i afacere, să mă duc să-mi spuie. Oameni sîntem și avem prietini. Am eu atîta putere ca să înlătur de deasupra lui orice fel de pa-coste.

— N-ai nici o putere, domnule avocat.

I s-a părut baciului că mă gătesc să mă duc în colo, înspre partea pe care mi-o arătase. A tresărit cu vocea-i de tunet:

— Nu te duce, domnule avocat! Turcu a fost bolnav de moarte și ne-am temut să nu-și facă o samă. Acu s-a mai potolit, dar bine-i să-l mai lăsăm într-ale lui, pînă ce și-a veni în fire și s-a împăca iar cu Dumnezeu. I-a murit tatarca. Atîta vorbă mi-a spus: «Babă Dănilă, mi-a dat Alah cinci ani de bucurie mare, ș-acuma mi-a luat-o pe Zebilă». Părea să aibă rușine că-l văd plîngînd. «Am fost tare supărat, babă Dănilă, zice, cînd a murit primarele nostru domnu Ștefan. Omul n-are mulți prietini în viață, babă Dănilă. Acuma sînt mai supărat decît atuncea. Nu mai am gust de viață, babă Dănilă.»

În ziua aceea m-au poprit oamenii lui să trec spre locul unde zăcea; dar a doua zi și a treia zi l-am putut vedea. Am pipăit și eu, ca să zic așa, rana-i profundă; totuși acuma izbutea să se stăpîneasă. După

aceea, în alte împrejurări, cînd l-am mai văzut la el acasă, la Caranasuf, l-am simțit că femeia e vie în el: îmi povestea cîte ceva în care evoca silueta ei delicată.

Poate e necesar să adaog, pentru a lămuri mai bine ce vreau să spun, că nu mă las aici ademenit nici de minciunile convenționale, nici de florile de stil ale poeziei.

Sînt la o vîrstă cînd am început a simți valoarea marilor noastre dezamăgiri. Vai, amorul nostru n-a fost pur în măsura în care a fost și aprig. Și noi și femeile pe care le-am iubit ne-am lăsat înșelați de zeul speciei. În definitiv Moloh mai are nevoie de o victimă și, pentru a o crea, adună doi indivizi de sex deosebit. Pentru asemenea simplă fiziologie s-a născocit o întreagă etichetă. Pe lingă asta mai cunosc și punctul de privire al anticilor și asiaticilor față de femeie. De la Șaherezada și Elena lui Menelau pînă azi, muierea apare la ei numai ca un obiect de desfătare. Nu mă refer la temperamentul turcului meu nici la «contactul între două epiderme», ci la o creație umană care s-a născut ca o floare a emoțiunilor și care stă alături de fiziologie, înobilînd-o. Omul nostru este atent asupra ei, ca un adevărat juvaergiu.

O dovadă mai mult, care întărește ceea ce spun eu, am găsit-o în atitudinea lui față de prietini pe care Alah s-a milostivit să i-i puie la dispoziție. Prietiniile îi vin și i se impun nu din considerațiile noastre apusene, ci printr-o taină. De aceea, să nu ne surprindă ierarhia pe care o chibzuiește el între prietini ce i-au fost hărăziți. Domnu Ștefan primarele și babă Dănilă stau înaintea mea în prietinia lui Nastratin. Deosemena, domnu Ștefan, de și ne-a lăsat sănătate și s-a dus în altă lume mai bună, pentru Nastratin e viu și

stă încă lingă babă Dănilă în toate dramele care au avut loc, și în consecințele acestor drame care vor avea loc de acum înainte. Politica amicitiei lui nu-i deloc oportunistă. Ai băgat de samă și dumneata, beiu!e, că, fără motive vădite, ai cîștigat dintrodată un loc important în inima lui.

Căpitan efendi n-a rămas în viața lui Mehmet o umbră episodică. Il cercetează și astăzi cînd se duce la Küstengè și uită discret, în colțul sofalei unde a stat la taifas, un dar pentru ființele care-i sînt dragi lui căpitan efendi.

Asupra cinstului scaun de judecată nu s-a înduplecat să întoarcă o altă privire, decît aceea pe care a avut-o cînd Alah, supunîndu-l încercărilor, i-a sporit înțelepciunea.

Însă din lumea aceea ușuratică, spre care el întoarce din răstimp în răstimp o căutătură malițioasă, a știut să aleagă pe doamna Smărăndița Costandake. S-a dus solemn la ea, s-a ploconit și i-a prezentat o splendidă pendulă, rămasă de la venețienii vechi din Pera. A depus-o și s-a rugat smerit să i se dea un schimb ieftin pentru minunea lui: anume, un ornic mic care bate repede din zurgălăi subțiri și tropăiește mărunțel. Ornicul acela mic îl păstrează în casa lui de la Caranasuî. E cea mai potrivită înfățișare a muieruștei sprintare a valiului. Astfel o păstrează el cum a fost, — căci doamna Smărăndița Costandake nu mai este nici sprintară, nu mai are nici linia fină de atunci. Acea mașinărie mică, în același timp și mai ales, evocă la fiecare amiază, în succesiunea zilelor care-i mai rămîn în lumea asta, umbra frumoasei și întristatei sale hanım, cînd a venit și a fost puține clipe singură cu el.

Între întîmplările și anecdotele pe care mi le istorisea, cu totul într-o altă ordine, prietinel meu Panaite își manifesta, dimineața și sara, foarte energic indignarea împotriva urgiei cerului. Mehmet Caimacam l-a ascultat de cîteva ori, fără a încerca să-l consoleze.

— Asta-i vreme? striga prietinel meu Panaite; asta nu-i vreme! Venit-am aicea să ne îndopăm cu friptură de berbece și să ne pîrlim gitlejul cu apă tare din glaja baciului, — ori să vînăm dropii?

— Ba ați binevoit a veni la vînat de dropii, a răspuns cu blîndeță Mehmet Caimacam.

— Da' de unde, prietine Mehmet, s-a întors cu amărăciune vîntorul. Toate le văd și le-aud, afară de dropii. Văd noui ca niște ciucuri de dric, aud vîntul ca un hoge al veșniciei. Văd ciobanii zbîrlîți de vîfor ducînd oile la căsăpia lupilor. Aud behăituri jalnice, aud zăpăituri energice de zăvozi cu ragilă. Aud strigătele lui Gulfi și boncăluirile lui babă Dănilă. Văd pe Nastratin umblînd în pasul calului, ca să iasă întru întîmpinarea lui Timurlenc, han și sultan. Numai dropii n-aud, numai dropii nu văd.

— Așa este, dom' Panaite, umblu în pasul calului, dar nu mă duc la Timur, ci vin la domnia ta ca să te rog să mă ierți pentru toate aceste greșeli și răutăți.

Însfîrșit, vîntul a conținut și ploile au stat; toate au apărut cu înfățișare schimbată la soare. Dar nu era nimic vesel; toate erau ca după o trudă și o bătaie.

Drumurile dobrogene, căptușite cu năsipul mării sarmatice, s-au zvîntat în pripă și, la amiaza acelei dintăi zile bune, ne și aflam, eu și prietinel meu, în depărtarea podișului, sub oblăduirea lui Neagu Leușcan, căruțașul nostru. Grea și deșartă expediție. Pu-team găsi orice stă pe acele întinderi din vecii veci-

lor : movili, bălți, sărături, coline ondulate ; puteam găsi tot ce crește periodic în soarele verii : ierburi, ciulini, colilie. Dar în afară de turmele turcului și tovarășiei de păstori pe care le ocoleam de departe, n-am văzut fiară, n-am văzut dihanie cu aripi. Tovarășul meu, ca un adevărat vinător neînduplecat, își blăstăma zilele.

— Apoi să-ți spun eu ce-i, domnule avocat, a zis baciul Dănilă, sara, la otac. Cînd vine așa din turbăciunile mării cite un vînt ca acesta carele a fost, apoi numai ciobanul are putere să steie în izbeliște cu oile lui. Cît îi oaia de neroadă și de slabă, dar se înfige în pămînt parcă ar avea bețe în loc de picioare și se strînge în buluc cap lîngă cap și stă îndărătnică aici, ca să ne deie nouă ce ne trebuie. Dar încolo altceva n-are putere să șadă împotriva ; lupului i-i groază, că i se zbate coada ca un steag ; vulpe, iepure se duc în plata lui Dumnezeu tot căutînd dosuri, și nu mai găsesc dosuri decît hăt tocmai dincolo de sate ; dropiile mele și ele își desfac aripile și se lasă suite în vîrtej și apoi coborîte într-alt liman.

În dimineața următoare, cînd ne-am suit în căruță ca să ne întorcem la Constanța împreună cu trofeele destul de slabe pe care le dobîndisem, am observat cel dintîi cîrd de dropii întorcîndu-se din fundul asfințitului.

— Așa-s ele, ne-a învățat Dănilă baciul ; întîi se duc și după aceea se întorc.

Mehmet m-a poftit la pasajul cel mare de toamnă al gîștelor sălbatice.

I-am strîns mîna și mi-am propus să urmez îndemnul și să răspund poftirii lui atît de binevoitoare. Am venit la pasajul acela de toamnă și la alte pasaje. M-am întors și la dropii. De cele mai de multe

ori am venit în tovarășia amicului meu avocatul de la Constanța ; am venit și singur.

Nu tirzie vreme după asta, a trebuit să-mi încetez umbletele în acea parte de țară. Lumea era intrată în zodia războaielor. Anii 1917 și 1918 au fost pentru dobrogeni cu mult mai aspri decît furtunile care au bîntuit petrecerile mele de la Ostrov. Ieșise pe acele țărături vinătoarea de oameni. Băteau tunurile, risipind așezările. Umbla în zarea țărucuită de fumegări fantasma molimelor. Turmele de vite ale economilor din Deltă au fost spîrcuite. Oierii s-au vîrit în singurătăți mai afunde, dar n-au scăpat nici acolo de prigonire.

Am aflat într-un tirziu de la prietinel meu Panaite ce li s-a întimplat lui Mehmet Caimacam și tovarășilor săi oieri, la sfîrșitul iernii lungi a lui 1917.

Cît i-au cercat lupii, s-au putut apăra destul de bine acolo în Ostrov. Dar au prins a-i amenința prădalnici sosiți dinspre miazăzi, din Balcani. Erau un fel de bande de comitagii, care lucrau mai mult pentru scopurile lor speciale de pradă. Atacau cîștele ; prăvăleau pe ciobani în baltă, iar turmele fără stăpîn le călăuzeau încolo, departe, tocmai în valea Batovei. Acolo se întemeiaseră bilciurile cele mari ale oilor mocănești.

Mehmet a adus arme soților săi. Cînd le-a venit vremea să se apere, s-au apărat. Au ieșit și din cui-barul lor, unde își aveau perdelele de iarnă, după dantina miilor de ani. Și-au asmuțit cîinii și au dat cu puștile. În acea bătălie a izbîndit să-și apere în parte averea, însă Mehmet Caimacam a primit două gloanțe care l-au pus la pămînt.

Gulfi și Șaban l-au așezat în sanie și l-au dus la

Constanța, pe un drum cotit și anevoios, printre trupele de ocupație bulgărești, germane și turcești. La Constanța, Gulfi a căutat pe domnu Panaite și l-a găsit. Avocatul a stăruit la oamenii acelui timp care stăpîneau orașul; turcul a putut fi așezat la odihnă și îngrijire într-un spital improvizat. Însă drumul lung, pierderea de sînge, starea proastă a rănilor sub pansamentele barbare de la Ostrov au adus prietinelui nostru sfîrșitul.

Înainte de a lichida astfel trecerea sa prin veacul nou, Nastratin a poftit la sine pe avocat și i-a făcut diata. După aceea, rînduind cele lumești, a dorit și pe preotul legii sale, ca să ție sfat cu el despre lucruri mai durabile.

Cînd s-a sfîrșit și asta, și-a întors ochii spre prietinel nostru constănțean, ca să-și ia de la dînsul rămas-bun.

— Dom' Panaite, rămii cu sănătate.

Și-a adus aminte și de mine: mi-a lăsat o salutare în stilul lui Nasredin:

— Mă duc: florile înfloresc și fără Mehmet. Güle-güle — beiului!

Acest «güle-güle» — «adio» otoman — înseamnă, literal: «zîbind, zîbind»...

POVEȘTILE DE LA BRADU STRIMB

1943



Cea dintâi poveste de la Bradu Strîmb

FINTINA TINEREȚII

După ce am ales și am măsurat locul casei de la Bradu Strîmb, prietinel Ionel Nemo s-a dus s-audă și să vadă cerbii, în niște plantații nouă. Era septembrie pe sfîrșit și acești domni ai pîstiei începeau să sloboadă muget de dragoste.

Eu și cu Pavel-baci am luat toiege albe ș-o corfă, hotărîți să căutăm hrîbi. Aici în valea Frumoasei se zice «hiribe» și «mînătărci». Pavel-baci le spune și «pitoance».

Am trecut podurile din vale și ne-am suit pe Oașa Mică.

Era o zi cum au fost puține în curgerea toamnelor pe care le-am apucat. Senin cerul; neclintit în tăcere și liniștă codrul de brad. După o vară de ploii și furtuni, n-avusesem încă parte de tihna începuturilor celui mai dulce anotimp. Viscole reci de zloată întristaseră muntele; omături timpurii se adăogiseră la ră-mășițele din celălalt an pe Șurian și Pătru. Deodată Dumnezeu dăduse pace și aur călduț de soare acestor singurătăți.

Iubim viața (cît o iubim) mai ales pentru că-i fragilă și nesigură.

Floarea inflorește dimineața ; pină în sară se vestește și o spulberă vîntul, — cum spune, cu vorbe mai frumoase, psalmistul, plîngînd cu mîhnire soarta bietului om.

Așa s-au petrecut în înfricoșarea știrilor de dezastre cosmice și măceluri omenești zilele verii anului 1941. Nu mai nădăjduiam tihnă, nu mai așteptam lumină neviolată. Ca năcăjitul din poveste, mă hotărîsem a mă duce cît mai afund și cît mai departe ca să găsesc pe părintele nostru din veac, să-l întreb care mai poate fi soarta noastră. Ajuns aici, la Braniște, iată dintrodă, în dimineața aceea, toate păreau că se alină. Știam că asemenea ceas e trecător, totuși mă bucuram și-l prețuiam cu atît mai mult. Mă miram chiar și mă gîndeam : «Poate și-a adus aminte Dumnezeu de cerbii săi și de jivine ca noi».

Ne strecuram pe sub streșini de cetină, intram din poiană largă în luminișuri ferite. Cercetam între moșiroaiele îmbrăcate cu perini moi de mușchi. Inlăturam cu toiagul ferigile. Culegeam din desimi mărunte de arbuști cu frunzișoare lucii merișoare frumoase ca cel mai curat mărgean. Găseam cite-un hrib ascuns ; de departe ni se arăta cite-o pitoancă mare cît un fund de căciulă. Ne suiam tot mai sus ; pe urmă ne-am oprit și am privit zăpezile piscurilor nalte și depărtate.

Pavel-baci le spunea pe nume. Cînd a numărat «Fetița» și «Fata», s-a oprit.

Fetița și Fata se imbracă iar deplin cu pădure, mă informa domnia sa. În curînd au să fie acolo iarăși singurătățile și raiurile de odinioară.

— Fetița și Fata au și o poveste.

În jumătatea de ceas a popasului, Pavel-baci mi-a spus povestea. Am ascultat-o în tăcere atent și mi-a plăcut. De și părea vădit legată de acele locuri, mi-am

adus aminte că a mai spus cineva, sub alt cer și într-o altă depărtare, o întîmplare la fel. Dacă știu de așa ceva kitaii, iapanții și indienii, atunci mă indemn a crede că istorisirea tovarășului meu e cu atît mai adevărată.

— Era odată o babă ș-un moșneag... mi-a spus Pavel-baci.

Așa încep aproape toate poveștile.

Era odată o babă ș-un moșneag. Căsuța lor de birne sta la malul Sălanelor. Poate într-un loc unde vrei să clădești și domnia ta. Creșteau atunci pe tapșan strămoșii vechi ai bradului bătrîn și strîmb de-acum.

Erau săraci și singuri, cum se cuvine să fie doi întirziați. Fiind așa de sus și de departe, nu-i mai nimerea Moartea. Puține fumuri de case nu se suiau la cer printre brazi, decît tocmai incolo devale, spre Șugag. Și mai erau prin cotloanele muntelui trei colibe de ciobani. Bătrîni frigeau pe cărbuni, la vatra lor, cite-un lipan ori cite-o mînatărcă. Culegeau din rîpi smeură și de pe spinări de stîncă afine. Aveau două găini ș-un cucușel. Se sculau și se culcau odată cu soarele. Vorbeau puțin de nevoile lor ; își isprăviseră de povestit toate. Arare se mai uitau unul la altul ; nu mai puteau vedea decît o amintire strîmbă a ceea ce fuseseră ei altădată.

Într-o zi, pe cînd asfințea soarele, baba sta singură lîngă vatră, cu focul stîns și ușa deschisă. Aștepta pe moșneag care se duse de dimineață după lemne în pădure și nu se mai întorsese nici la acel ceas tîrziu.

— Poate a vrut Dumnezeu să i se sfîrșească azi zilele, mormăia bătrîna, clătînîndu-și fruntea la dreapta și la stînga. Umblă greu și-i slab. Dacă i-a ieșit înainte un urs, i s-au isprăvit drumurile. Nu mai am mult nici eu ; m-oi duce după dînsul.

A suspinat și și-a întors ochii spre soare.

— Nici focul nu-l pot face, a mormăit ea cu nemulțămire. Scăpărătorile-s la moșneag. Așa că va să vie. Parcă-i trebuie ursului o carne așa de cițoasă, ca a unui chiag, care mi-a făcut mie atâtea zile fripte? Umblînd hai-hui cum i-i treaba, va fi căzut într-o ripă. Mine, mă duc să-l caut. Dar musai să fac foc și jar, ca să coc niște minătărți. Așa că poate tot va veni.

Pe cînd mormăia astfel, vede în dreptul soarelui, pe potică, umblînd cu grăbire un bărbat voinic.

— Cine să fie? tresare baba.

Bărbatul vine asupra căsuței. Leapădă în bătătură o sarcină mare de vreascuri. Intră și pune pe marginea vetrei corfa plină de smeură.

Baba clipește din ochi cu grozavă uimire:

— Cine ești dumneata, omule?

— Oi, babă Glafiră, răspunde bărbatul, orbit-ai de istov? Pune așchii, să zbat în cremene și s-aprinzi foc, ca să vezi mai bine.

— Dumneata ești, Onule? șoptește baba cu înfricoșare.

— Ce te-a apucat? se întoarce bărbatul. De douăzeci de ani nu mi-ai mai spus pe nume. Zi-mi «moșnege» și nu te mai holba așa la mine cu gura căscată.

— Vai, Onule, ce s-a întîmplat? strigă baba. Tê-ai dus bătrîn și te-ai întors tînăr. Unde-ai nimerit? Ce-ai făcut? Spune. Dacă nu grăiești repede, plesnesc aici.

— Omul se întoarce în loc, se uită la el însuși; își strînge pumnii, bate cu piciorul în pămînt.

— Așa este, zice el. Mă miram de ce-mi pare drumul mai ușor la întoarcere. Povara era ca o nimica. Și-mi era luminat sufletul ca de o bucurie. Abia acuma înțeleg.

— Ce înțelegi?

— Ascultă, babă Glafiră, ce mi s-a întîmplat. Cînd mă duceam ast'dimineată cu greu la deal, am ajuns într-un pisc și-am stătut să răsflu. Văd nu departe și o desime de smeuriș. Cum stam jos și mă bătea soarele și piroteam, iată aud glas de pasere. Intorc ochii și văd pe o cloambă două forfecuțe. Ce caută în codru forfecuțe la vremea asta? De unde pînă unde s-au rătăcit aici două păsărele ca acestea? Cînd, le-aud grăind între ele și spunînd: Să ducem cu noi acolo și pe acest moșneag căzut.

— Onule, aiurezi. Înțeles-ai graiul paserilor?

— L-am înțeles. Nu pot să spun de ce și cum, dar l-am înțeles. Așa că au zburat paserile de pe cloamba lor mai încolo și m-am ridicat și eu de pe piatră. Au sfîrșit din aripi ici-colo. Cînd întîrziam, se întorceau spre mine. Am ajuns într-un tîrziu la o margine de poiană, într-un loc pe care nu l-am mai văzut niciodată și nu-l cunoșteam. M-am oprit gîndindu-mă că-s trudit și însetat. Cînd m-am gîndit la asta, s-a arătat o desime de jnepeni la o intrare de peșteră. Stăteau acolo doi căpriori; își plecau capetele și le ridicau. Cînd ridicau capetele, le curgeau de pe boturi mărgele de apă. Bucurindu-mă că am găsit cu ce să-mi potolesc arșița, am pășit înainte. Căpriorii s-au ferit în desime și atunci am văzut fîntîna. Era subț arcu stîncii și n-o ajungea soarele. Avea însă în fundul ei ca o lumină de aur.

Am făcut metanie. Am băut. Mi s-a părut ca un vinars dulce. Am simțit o blîndeță prin toate măduările. M-am întins pe o coastă și-am adormit. Cînd m-am trezit, am văzut că soarele își schimbase mult locul. M-am grăbit să strîng găteje; am umplut corfa de smeură. Indată am coborît acasă.

— Cum să nu cobori îndată, a strigat baba, când ești tânăr și în putere?

— Intr-adevăr, mă simțesc bucuros și în putere, a mărturisit bărbatul; dar nu-mi vine a crede că aș fi tânăr.

— Ba ești tânăr ca altădată, Onule; uită-te în do-nița de apă și te cunoaște. Să știi că, printr-o mi-nune de la Dumnezeu, ai dat de fântina tinereții și ai băut din ea. Dacă n-ai uitat drumul, spune-mi-l nu-maidecât.

— Ți-l spun, babă Glafiră, însă acum se face sară și îndată vine și noapte fără lună.

— Ba să-mi spui, Onule, dacă vrei să ai cu mine pace. Nu îndrăzni să te bucuri numai tu de acea fin-tină. Căci acea apă a minunii, după cât s-aude, iese numai când și când sub peșteră. Și puterea ei e numai de la Sfintu Ilie pînă la Sîntămărie. Spune-mi repede și cu de-amănuntul cum e poteca pînă acolo și pe unde trebuie să cotesc, ca s-ajung fără întîrziere.

— Mîne dimineață, babă Glafiră.

— Mîne dimineață. Dar tu grăiește acum și-mi spune tot. Nu vei fi voind să te bucuri singur de ti-nerețe, iar pe mine să mă leși umilinții în care mă aflu.

— Iți spun, Glafiră, toate, s-a învoit omul cu bu-curie. Doresc și eu cât și tine ca să te adăpi din acea fîntină, ca să mai putem avea în această lume cea-suri de bucurie.

I-a spus babei omul cu amănunțime toate, ca să nu rătăcească și să ajungă cât mai degrabă la acea fin-tină a tinereții.

Abia a făcut ochi ziua de a doua zi și baba a fost în picioare. Onu a rămas ca să vadă de gospodărie

și a petrecut-o numai puțină cale, indemnînd-o să nu întîrzie și să se întoarcă acasă cât mai grabnic.

Pînă la amiază, baba Glafira nu s-a întors. Onu a așteptat-o cu răbdare. Cînd a scăpătat soarele spre sfîrșit, omul a prins a se frămînta. S-a făcut sară; s-a făcut noapte; baba Glafira era tot dusă de-acasă.

Onu trîntea lucrurile în jurul său.

— Da-te-aș ielelor! mormăia el cu obidă; pînă la acesta ceas trebuia să fii aici. Mîncatu-te-a ursul? ori dat-ai într-o ripă? Atuncea ce-mi mai fac trebuință tinerețele mele? Abia aștept să se facă ziuă iar, ca să te caut. D-apoi și dacă te găsesc... că nu mă duc singur, iau și bîta cu mine.

Cum s-a luminat poteca, omul a pornit de-acasă, căutînd cu grijă în toate laturile drumului. Ca vechi om de munte și pădurean, a cunoscut urmele babei. S-a dus fără șovăire și fără întîrzieri drept la fîntină, însă cînd ajunge Onu la fîntină, nu vede nimic. Locul singuratic, apa lină. S-a uitat în oglinda ei, să-și mai vadă o dată chipul și i-a plăcut.

— Oi, Glafiră, a suspinat el, unde vei fi fiind tu și ce ți s-a întimplat?

A început a umbla cu grijă, căutînd în preajmă ur-mele de întoarcere. Ciudat foarte i se părea că nu poate cunoaște asemenea urme. Cum umbla prin sin-gurătatea și tăcerea acelu loc înalt, a auzit ori i s-a părut a auzi un sunet dulce. Nu era nici vîntul în brădet, nici murmur de izvor. Era ceva care-l apuca parcă de inimă. A mai ascultat, a pășit cu luare-aminte înspre locul de unde venea acel sunet, și de-odată s-a oprit cu încremenire.

Pe-un pătul de mușchi, sub ferigi nalte, gingurea un copil. Ba era o copilă. Era goală și căuta cu mi-

nuțele, parcă, straiul babei Glafira, ca să-l tragă peste ea și să se apere de răcoarea dimineții.

— Vai, bătrino, a strigat omul cu spaimă, ai băut peste samă și lacom!

A cules copilul și l-a înfășurat în straiul vechi; l-a dus la vale, și s-a abătut o țiră și pe la o colibă de oieri, nu atât ca să spuie altor ființi omenești întâmplarea lui nenorocită, cât ca să ceară o cantă de lapte, să-și hrănească pruncul.

Locul unde s-a întâmplat asta se chiamă de atunci muntele Fetiței.

Dincolo de Fetița este alt munte: Fata.

Cît a crescut fetița, Onu s-a cufundat în înfruntarea lui, a îmbătrînit iar și a uitat drumul la fîntina tinereții. Cînd s-a făcut fată, Glafira s-a zburătăcit (după o vorbă a muntenilor de aici că e mai ușor să păzești un cîrd de iepuri decît o fată mare cînd i-a venit vremea). Deci s-a dus în celălalt munte, să se bucure c-un fecior de la oi, lăsîndu-l pe bătrîn singurel.

Iar sfîrșitul ei a fost în altă parte a văii Frumoasa, anume dincolo de Prigoana, spre Tău, într-un loc căruia și astăzi muntenii îi zic Baba Moartă.



Povestea a doua

PUNTE

«Aici pare a fi locul chinoviei noastre», — hotărisem eu. Și din acea clipă toată tovărășia a adoptat locul de la Bradu Strîmb; ne-am lipit de peisaj, am fost la rîndul nostru adoptați; totul atîrnînd de voința noastră și de o iluzie mai tare decît realitatea, am rămas însoțiți cu brazii și cu sălbătăciunile. Lingă sălbătăciuni și brazi, aș fi putut adăogi apa Sălanelor și a Frumoasei, — însă aveam cunoașterea precisă și directă că

tot alte unde sună aceluiași pîrau...

și în același timp, cu adevărul acestui vers, eram pătrunși de înfrîntarea fragilității noastre și a tot ce-i viu, deci a tot ce nu va mai fi.

— Totuși este și ceva statornic măcar într-o mie de ani, a zis unul dintre noi, pe cînd întemeiam cel dintăi foc și cel dintăi sobor în preajma bradului strîmb. Zilele acestea cît a ținut ploaia, am cetit cîteva zeci de pagini scrise de oameni de demult și de departe. Am cunoscut într-un singuratic de acum opt sute de ani pe un frate al nostru întru spirit, cine știe

unde, în Japonia. Mai am la mine o broșură rară a unui schivnic leah din veacul al șaptesprezecelea, care deasemeni s-a pustiit de lume lângă o apă și subt un munte. Minunat e cum îi simțesc în mine pe amîndoi. Așa că, peste pulberea celor trecătoare, lucește în veacul oamenilor o stea polară a tristeții și a bucuriei sufletului nostru.

— De cine vrei să vorbești domnia ta? a întrebat protocolar tovarășul nostru cel mai june.

— Vreau să vorbesc de Kamo Ciomei și de Vichentie Șipka, a răspuns președintele soborului.

— Doritor sînt, domnul meu, să cunosc pe acești prietini ai noștri, a declarat junele.

— Atunci, s-a învoit președintele, în această din-tăi adunare, să vă pun în legătură cu Kamo Ciomei din ostrovul Răsăritului. Iar în alta veți cunoaște și pe Vichentie Șipka din Tatra.

Stranie punte peste cascada anilor! Cum am is-prăvit paginile acelea cu numele «Hojoki», am avut impresia că omul de demult, care nu mai este, a venit numai întru duh și s-a așezat lângă mine, zîbindu-mi pînă în suflet.

Kamo Ciomei a văzut lumina lumii într-un sat de lângă Kioto, la anul 1154. Satului îi zicea Șimo Kamo. Tatăl său avea nume Nagațuna, și era slujitor al templului din Kamo; de aici numele familiei. În anii din-tăi, copilului i s-a pus poreclă Kikudaiu adică «pui de crizantemă». Numai după cincisprezece ani i s-a așezat numele statornic: Ciomei.

Încă din vremea cînd era pui de crizantemă, gin-gășia și agerimea lui l-au făcut să fie copil de casă al împăratului Go-Toba. Pe urmă, iscusința în muzică și literatură dovedindu-i-se tot mai spornică, împăra-tul l-a pus secretar al departamentului poeziei. În al

treizeci și cincilea an al vieții sale, cînd părintele său s-a săvîrșit din viață, Ciomei ar fi dorit să rămînă preot al templului din Kamo. Măria sa n-a voit însă a-l despărți de biroul împărătesc al poeziei. Atunci Ciomei a lepădat el singur strălucirea lumii, căutînd liniște sufletului său. Nenorocirile și catastrofele timpului ajutînd, Ciomei s-a desfăcut cu totul de veacul său. Trăind în singurătate a scris aceste pa-gini, precum veți vedea, surprinzătoare.

Aflați și domniile voastre cum am aflat și eu că, în limba japoneză, *ho* înseamnă pătrat; *jo*, măsură de lungime: 3 m. 30. *Hoyo*, deci: chilie cu laturile de aceste dimensiuni. *Ki*, — carte.

Ascultați tălmăcirea acestor însemnări. Ciomei le-a scris în chilioara sa din munții Hino, cătră anii 1212, nu cu mult înainte de pieirea trupului său care s-a întimplat cînd a numărat a șaptezecoa toamnă.

I HOJOKI

Cursul riului trece fără conținere, însă apa nu e aceeași; spuma ce plutește în vârtejuri acum dispare, acum s-arată iar, și nu durează niciodată. Astfel, în această viață, sînt oamenii și așezările lor.

În scaunul împărăției cel cu nestemate pardosit, casele celor mari și ale prostimii, stînd acoperiș lângă acoperiș și olane după olane, par a dura din veac în veac; dar cînd cercetezi de aproape, afli prea puține așezări vechi. Unele, dărîmate anul trecut, au fost clă-dite iar în acest an; altele, care au fost palate, au că-zut în ruină și în locul lor s-au ridicat mulțime de case de rînd. Tot astfel locuitorii. În anumit loc se găsește multă lume; și iată că din douăzeci ori treizeci de

persoane pe care le-ai fost cunoscut acolo, n-au mai rămas decât două ori trei. Aşa-i viaţa : spumă pe apă. Oamenii aceştia care nasc şi mor, cine poate cunoaşte de unde vin şi unde se duc ? În acest locaş trecător ştiu ei pentru cine se trudesă şi cu ce-şi încintă ochii ? Nu ştii ce se schimbă mai des : stăpînul ori sălaşul lui. Şi unul şi altul se schimbă şi trec ca şi roua pe zorele. Cînd roua se scutură iar floarea rămîne, dar îndată floarea se veştezeşte la soarele dimineţii. Cînd floarea se veştezeşte şi rămîne roua ; dar n-a trecut ziua şi pieră şi roua.

*

Vreme de patruzeci de primăveri şi toamne care au trecut de cînd am început a înţelege sufletul lucrurilor, am văzut multe întîmplări ciudate.

Intr-a douăzeci şi opta zi din luna a patra a anului al treilea al erei Anghenn (1177) pe cînd un vînt tare tulbura noaptea, cătră ceasul cînelui (de la 7 la 9 sara) un pojar a izbucnit la miazăzi-răsărit în scaunul împărăţiei şi, întinzîndu-se spre altă lature, a ajuns la poarta Paserii Roşii, la sala cea mare de audienţe, la clădirile universităţii şi la ministerul dinlăuntru ; aşa că numai într-o noapte toate s-au făcut cenuşă. Se spune că focul s-a iscat într-o casă întrebuinţată temporar ca spital în ulicioara Higucitomi. Datorită vîntului care sufla împrăştiat, ca şi cum ar fi fost abătut de un evantaliu, crengi de foc s-au desfăşurat. Casele îndepărtate erau înăbuşite de fum ; locurile mai apropiate acoperite de flacări. Nourii de cenuşă săltaţi în naltul cerului resfrîngeau strălucirea incendiului rumenindu-se ; şi flacările rupte de izbîrile vîntului zburau spre alte case străbătînd două-trei sute de paşi. Iar cei care locuiau în mijloc de toate

acestea cum şi-ar fi putut păstra calmul ? Erau unii care se prăbuşeau înăbuşiţi de fum ; alţii mureau dintr-o dată înghiţiţi de flacări. Puţini îşi scăpau trupul cu greutate mare, fără a putea lua cu ei cît de puţin din tot ce aveau. Cele şapte comori şi zece mii de bogăţii se prefăceau în scrum. Ce pierderi ! Şaisprezece palate ale dregătorilor celor mari s-au mistuit ; şi alte case fără număr. A treia parte a capitalei s-a prăpădit. Mii de bărbaţi şi de femei au pierit ; numărul de cai şi de boi nu s-a mai putut socoti.

Toate planurile oamenilor nu-s decât prostii ; dar nu-i lucru mai de rîs decât să părăduieşti bogăţii şi să-ţi istoveşti puterile clădind case într-o capitală expusă la atîtea primejdii !

*

Şi iarăşi, în a douăzeci şi noua zi a lunii a patra din al patrulea an al erei Jişo (1180), s-a iscat un taifun mare, bîntuind mahalaua Nakanomicado Kio-goku şi învîrtejindu-se pînă la Avenida a şasea. Pe o întindere de trei ori patru «cio» (sute de metri) n-a rămas nestrîcată nici o casă, fie mare, fie mică. Unele au fost turtite la pămînt ; altele şi-au păstrat numai stîlpii şi schelăria acoperişului ; pe-alocuri părţile de deasupra uşilor au fost smulse şi zvrîlîte la o depărtare de patru sau cinci «cio» ; şi împrejmuirile fiind prăvălîte, proprietăţile s-au făcut una. Nu e nevoie să mai spun că lucrurile nenumărate ce erau prin case au fost ridicate în naltul cerului pe cînd şindri-lele şi scîndurile acoperişurilor erau risipite ca frunzele toamnei în vînt. Pulberea fiind ridicată ca un fum, ochii nu mai vedeau nimic ; de vuietul cel mare nu se mai auzea glasul celor ce chemau ; se putea

crede că nici viscolul iadului nu-i mai groaznic. N-au fost distruse numai case; o mulțime de oameni au fost răniți, ori au rebegit pe cînd li se reparau locuințele. Acel vînt s-a depărtat însfîrșit înspre miazăzi-apus și-a mai făcut destulă stricăciune bieților oameni.

Fără îndoială taifunul e ceva obișnuit, dar cel de care vorbesc sufla într-un chip straniu și mulți s-au întrebat dacă nu vestește cumva urgii mai înfricoșate.

*

În luna umedă — Mi-ne-zuki, — același an, fără veste și împotriva oricărei așteptări, s-a întîmplat mutarea capitalei. Cugetînd la începuturile ei, mai multe sute de ani se scurseseră de cînd capitala fusese statornicită sub împăratul Saga. Nefiind nici un fel de îndreptățire temeinică pentru asemenea schimbare, toată lumea o socotea nepotrivită și se tînguia. Totuși, cu toate aceste plîngeri, împăratul cu miniștrii, nobilii și toată curtea s-au mutat la Naniwa, în Setțu. Dintre oamenii care voiesc a fi în slujbe, cine-ar fi îndrăznit să rămîie în capitala veche? Cei care se sileau să ajungă într-o slujbă, ori care se sprijineau pe mila unui stăpîn, s-au mutat care de care, silindu-se a întrece măcar c-o zi pe alții de sama lor. Cei ce-și prăpădiseră averile, sau se aflau părăsiți de lume au rămas pe loc tînguindu-se; nu mai vedeau nimic înainte-le. Locuințele, care de care mai mărețe înainte vreme — rămîneau goale zi cu zi; casele de lemn desfăcute pluteau pe riul Yodo; gospodăriile rămîneau cîmpuri goale. Chiar inima oamenilor se prefăcea; nimeni nu mai voia să umble decît călare;

trăsuri cu boi nu se mai aflau. Nu se mai căutau moși în miazănoapte-răsărit, ci numai în miazăzi-apus.

În vremea asta, avînd o afacere, m-am dus în scaulul cel nou al împărăției. Cînd m-am uitat la înfățișarea locului, am văzut că era prea strîmt ca să se poată deschide uliți. La miazănoapte, suișuri de munte; la miazăzi, țarm jos, lingă mare. Vuietul talazurilor era obositor; și fără încetare bătea vîntul din larg. Palatul împărătesc, colo în munți, semăna întrucîtva cu palatul cel rotund de bușteni (al lui Tenci împărat, carele s-a sihăstrit la moartea maicii sale); avea totuși înfățișare plăcută. Casele desfăcute care veneau pe apă în ce loc aveau să fie înălțate? Se aflau multe locuri pentru clădit, dar se ridicaseră tare puține case.

În vreme ce capitala veche se pustiise, cea nouă încă nu era clădită. Oamenii se simțeau plutind ca pe un nour. Cei care locuiau aici de multă vreme se plîngeau că și-au pierdut proprietățile, iar cei care sosiseră se arătau plictisiți de lucrări. Mă uitam pe drum și vedeam călări oameni care ar fi trebuit să umble în trăsură; și cei care ar fi trebuit să umble îmbrăcați în straie domnești purtau pe ei tunici de ostași. Eleganțele vechii capitale dispăruseră; toți aveau înfățișare de războinici țărani. Înțelegeam din asemenea semne nenorocite că se vestesc dezastre publice; toată lumea era neliniștită și au trecut multe zile pînă ce spiritul obștesc a putut să-și găsească o cumpănă. Dar această tulburare a poporului n-a rămas fără rezultat; chiar în iarna aceluiași an, s-a poruncit întoarcerea la capitala cea veche.

Acum ce s-a întîmplat cu casele ce fuseseră dărimate? N-au mai putut fi clădite în starea în care fuseseră. Se spune că, pe vremea stăpînirilor înțelepte

din vechime, împărații ocirmuiau țara cu milă. Palatele lor aveau acoperiș de trestie cu grinzi cioplite din topor. Dacă nu se mai vedea fum ieșind din colibele norodului, se amîna strîngerea dărilor. Se poate înțelege din asta ce-i lumea de azi față de cea de altădată.

*

Cătră era lui Yowa, pare-mi-se (nu-mi aduc bine aminte : a trecut mult de atunci), vreme de doi ani am trăit în mare ticăloșie, din pricina foametei. A fost ori secetă primăvara și vara, ori furtuni și înecuri în toamnă și iarnă. Nenorocirile au urmat una după alta și cele cinci soiuri de semințe nu s-au putut strînge (mălai, mei, orez, grîu, orz). Degeaba s-a făcut ogor primăvara și s-a răsădit vara ; toamna, nimeni nu s-a bucurat de strînsură. Așa că oamenii au ieșit din ținuturile lor trecînd hotarele, ori și-au lepădat casele bejenindu-se la munte. S-au pornit fel de fel de rugăciuni, s-au făcut vrăji înfricoșate : toate fără nici un folos. Viața tîrgurilor atîrnă de țărâtime prin tot felul de lucruri ; deoarece oamenii de la țară n-adeceau nimic în capitală, în ce chip scaunul împărătesc putea trăi cuviincios ? Se rugau toți, dîndu-și pentru hrană toate bogățiile ; nu făceau nimănui trebuință. Iar cînd se găsea careva să primească, în cumpănă trăgea mai mult aurul decît grîul. Cerșetorii umblau mulțime pe uliți, umplîndu-ne urechile de strigăte sfîșietoare. În asemenea sărăcie s-a sfîrșit anul dintăi.

Iar pe cînd așteptau toți, în anul următor, o stare de lucruri mai bună, s-a iscat ciurma și a fost și mai rău. Pierea lumea de foame și din zi în zi eram ca peștii grămădiți într-o baltă ce seacă. Chiar oamenii bine îmbrăcați cu pălării în cap și cu încălțăminte

bună umblau cerșind din casă în casă. Uneori, pe cînd te întrebai cum se mai pot ținea pe picioare, deodată îi vedeai căzînd, sfîrșiți. Nici nu s-a putut ști numărul celor care piereau de foame pe sub pereți și la marginea drumurilor. Leșurile rămîneau unde erau căzute și orașul se umpluse de mirosoare urite ; nu-ți puteai ține ochii ațintiți asupra unei asemenea priveriști de putreziciune. La malul riului nu mai rămăsese loc cailor și căruțelor să treacă. Sărmanii tăietori de lemne nu aveau putere să care marfa lor, care se făcuse din ce în ce mai rară. Așa că oamenii care n-aveau nici un cîștig au prins a-și dărîma casele, ducînd lemnul în piață ; dar prețul unei sarcini abia ajungea săracului pentru hrana de o zi.

Ciudat era să vezi între lemnele acestea de foc bucăți zugrăvite cu roș de cinabru ori împodobite cu frunze de aur și de argint. Cînd ispiteai, apoi aflai că mișeii care nu mai știau ce să facă pătrundeau în temple vechi ca să fure statuile lui Buddha și să sfarme lucrurile sfinte în bucăți. Asemenea fapte jalnice am văzut, căci mă născusem într-o lume necurată și plină de răutăți.

Mai era încă ceva vrednic de milă. Cînd un bărbat și o femeie țineau mult unul la altul, apoi acel a cărui dragoste era mai mare murea totdeauna întăi, pentru că, uitîndu-se pe el însuși, ținea să dea ființei iubite tot ce agonisise. Cînd erau părinți și copii, se prăpădeau întăi părinții. S-au putut vedea prunci la sinul mamelor, neștiind că ele, sărmane, erau moarte.

La Ninniwaji era un bonz pe care-l chema Riugnio Hoinn. Pătruns de milă că vede pierind un număr așa de înfricoșat de oameni, s-a înțeles cu alți cuvioși ca să scrie pe fruntea tuturor morților ce ar găsi, litera

A, ca semn al împăcării. Când au socotit acești morți numai din luna a patra și a cincea, și numai într-o parte a capitalei, cuprinsă între sudul primei Avenide, nordul Avenidei a noua, la apus de Kiogoku și la răsărit de Șugaku, s-au găsit peste 42.300 de trupuri. Trebuie să se mai adauge și ce a murit în mahalalele Kawara, Sirakawa, Niși-no-hyo într-un număr ce nu se mai poate socoti; și deasemeni în felurite ținuturi și în cele Șapte-Țări! Am aflat că o întâmplare la fel a mai fost în domnia împăratului Sutoku în era Ciojo: amănuntele nu le cunosc, dar priveliștea pe care am descris-o e cea mai ciudată și mai jalnică din câte am văzut cu ochii mei.

*

În al doilea an al erei Ghennreki (1185) a fost un cutremur mare de pământ. A fost ceva neobișnuit. Munții erau fărîmați și se prăvăleau astupînd rîurile; marea se îmboură năvălind asupra uscatului; pământul crăpa și ieșea din adînc apă; stîncile se rupeau rostogolindu-se în văi; corăbiile care se fereau de țărături erau împinse la mal de valuri; caii, pe drumuri, nu știau unde să-și puie piciorul. În capitală, în toate părțile, temple, pagode, mănăstiri, paraclise ale morților, toate erau atinse, unele crăpate, altele răsturnate; și din sfărîmături se înălțau pulberi și cenușă ca un fum. Huruitul pământului cutremurat și larma clădirilor în risipă se amestecau ca un tunet. Dacă stătea adăpostit în casă, îți era frică să nu se surpe peste tine; dacă ieșea afară, ți se deschidea pământul la fiecare pas, și n-aveai aripi să fugi în cer, nici chip nu era să te sui ca balaurul în nouri. Fără îndoială că între lucrurile înfricoșătoare trebuie pus în locul întâi cutremurul de pământ.

Fiul unic al unui samurai, copil de șase ori șapte ani, se juca clădind o căsuță lîngă un zid, cînd zidul s-a prăbușit dintrodată, turtindu-l cu desăvîrșire, așa încît ochii i-au ieșit de-un lat de mînă din orbite. Tatăl lui și maică-sa, îmbrățișîndu-l, gemeau și scoteau țipete de durere: eram străpuns de milă! Cel mai viteaz bărbat, lovit de disperare în fața nenorocirii copilului său, uită orice rușine; asta e foarte firesc.

Zguduiturile cele mari n-au durat multă vreme; dar cele mici nu mai conteneau; în fiecare zi erau douăzeci ori treizeci dintre acele care sînt socotite tari. După zece ori douăzeci de zile s-au mai rărit: de trei ori patru ori pe zi; apoi au fost una la două zile, după aceea, la trei-patru zile una; cutremurul nu s-a stins însă decît după vreo trei luni. Și totuși din cele patru elemente ne fac stricăciune numai apa, vîntul și focul; nu pământul. Odinioară, în timpul erei lui Saiko, a fost deasemeni mare cutremur: a fost înfricoșat, și căpătina augustă a lui Buddha de la Todaiji a căzut; totuși n-a fost așa de cumplit ca cel de care vorbesc.

Atunci au înțeles oamenii cît de nesigură e viața. Ș-am nădărduit că au să devie mai pioși. Însă zilele și lunile au trecut; ș-acuma după cîțiva ani, totul s-a uitat.

*

Zădărnicia vieții, nestatornicia noastră și a locuințelor noastre se vădesc îndeajuns din faptele pe care le-am arătat. Dar pe lîngă aceasta, fie după mediul în care ne aflăm, fie după situația pe care o ocupăm, câte alte lucruri ne aduc neliniște.

Nenorocitul care-i sub protecția unui nobil poate avea clipe de desfătare, însă nu o fericire trainică. Nu

poate plinge, nu poate țipa când îl doare. Mișcările lui nu sînt totdeauna ușoare. În picioare sau jos, e stăpînit de frică. E ca o vrabie aproape de cuibul șoimului. Dacă un sărman locuiește lîngă o casă bogată, cînd iese ori cînd intră la el acasă, dimineața și sara, se simte umilit de înfățișarea-i nenorocită. Nevasta, copiii, slugile lui privesc cu invidie familia bogată; aerul ei trufaș le tulbură spiritul. Dacă locuiești într-un loc strîmt, nu poți scăpa de pojarul iscat în vecini; dacă locuiești într-un loc depărtat de capitală, ești năcăjit de dus lung și de întoarcere la fel, și în lipsa ta te mai calcă și hoții. Dacă ești sus pus, ajungi să fii avar; dacă trăiești singuratic, ești hulit de alții. Dacă ești bogat, ai grijă întruna; dacă ești sărac, îți lipsește totdeauna cîte ceva. Dacă atîrni de altul, ești sclavul lui; dacă ocrotești pe careva, ești silit să-i arăți totdeauna dragoste. Voind să plăci lumii, te obosești pe tine însuși; punîndu-te contra tuturor, treci drept nebun.

Ca să dobîndim trupului nostru pace cîteva scurte clipe în lumea asta, ce loc să alegem și cu ce să ne îndeletnicim?

*

Îndelungă vreme am trăit într-o casă pe care o primisem moștenire de la bunica mea după tată. Pierzînd după aceea pe ai mei și simțindu-mi trupul slăbit, nu mai puteam locui în ea; după treizeci de ani și ceva, mi-am clădit o căsuță potrivită cu nevoile mele.

Comparată cu locuința de mai înainte, aceasta nu era decît a zecea parte. Avea un fel de zid înconjurător; din lipsă de mijloace nu-i putusem face însă intrare. Stîlpii erau de bambu prost: era ca un șopron de trăsuri. Cînd ningea ori cînd bătea vîntul,

nu-mi era prea îndămină. Riul fiind aproape, puteam fi supus revărsărilor și călcărilor de hoți. Astfel, împovărat de o viață fără plăcere, am trăit acolo, năcăjit, mulți ani.

În acest răstimp, prin tot ce am putut observa în juru-mi, am înțeles cît de puțin mi-e norocul. Și într-a cincizecea primăvară a vieții, am părăsit casa și lumea. Nu aveam nici nevastă, nici copii; nimic nu mă mai oprea. Nu aveam slujbă, n-aveam simbric; ce interes mă mai putea lega de oameni?

Am petrecut fără folos cîteva primăveri și toamne în nourii muntelui Ohhara. Iar acuma, cînd roua mîhnirii celor șazeci de ani ai mei anevoie se zvîntează, mi-am clădit o altă locuință, ca o frunză din urmă, cum un călător își face adăpost pe-o noapte, cum viermele de matasă își țese gogoșa. În comparație cu casa mea de altădată, asta e de o sută de ori mai mică. Pe măsură ce anii mi se împruținează, mi se îngustează și locuința.

*

Nu-i o casă obișnuită. Măsoară cîte trei metri în lung și în lat și-i naltă numai de doi metri și ceva. Fiindcă nu doream să stau numai într-un loc, terenul nu l-am întărit prea bine. Am pregătit o temelie, apoi am așezat un acoperiș de stuf pe o schelă legată numai cu scoabe, ca să pot desface ușor totul cînd nu mi-a mai plăcea locul și voi dori să mă mut. Ce greutate să reclădesc iar? Două căruțe sînt de ajuns, și nici o altă cheltuială decît chiria lor.

De cînd mi-am ascuns urmele în adîncimile munților Hino, am pus în partea de miazăzi un fel de stor și, dedesubt, o rogojină de bambu. La asfințit, altarul casnic cu o zugrăveală a lui Amida așezată în așa

chip încit, primind razele apusului, le lasă să-și prelire strălucirea printre sprîncene. Pe cele două canaturi ale dulapului sfînt am atîrnat icoanele lui Fughenn și a lui Fudo. Deasupra ușilor care lunecă în lungul părților, înspre miazănoapte, am cîteva cutii de piele neagră cuprinzînd poezii japoneze, muzică și cartea de rugăciuni Ohioyoșu și alte cărți. Alătura o harfă și o lăută — harfă în două și lăută îngemănată, care pot fi desfăcute ca să le duc mai lesne cînd mă mut. Înspre partea răsăritului am pus un strat de ferigă împărătească, și cîtiva snopi de paie îmi slujesc de pat. În fața ferestrei de la răsărit, masa de scris. Apoi, lîngă căpătăiul patului, o sobă mică în care fac jar. La miazănoaptea colibeii o bucățică de loc din care mi-am făcut grădină, împresurată de un gârduț scund și nu prea des. Cultiv acolo buruieni de leac. Astfel e vremea mea colibă.

Descriu acum împrejurimile : la miazăzi se află un uluc de bambu care aduce apa la un rezervor alcătuit din pietre grămădite. Pădurea, destul de aproape, îmi dă lemn de foc. Locul se chiamă Toyama. Evonime tîrîtoare ascund urmele omului. Valea e numai lunci dese ; însă cătră asfințit (patria lui Buddha) se deschide, ceea ce înlesnește meditațiile mele.

Primăvara, văd valuri de glicine care-și exalează miremele lor spre vest, și par niște nouri violacei. Vara, aud cucul ; chemările lui mă îndeamnă să urc plaiul muntelui Șide. Toamna, cîntecul greierilor de sară îmi umple urechile, ca o tînguire a vieții lor tot așa de goală ca și nimfa pe care au părăsit-o. Iarna, îmi place omătul care se troienește și pe urmă dispăre ca și păcatele oamenilor.

Cînd nu am în mine îndemn să mă închin ori să cetesc scripturile sfinte, mă odihnesc după cum mi-i gustul ; nu-i nimeni să mă oprească, n-am cu mine nici un prietin față de care să-mi fie rușine. Fără a-mi fi statornicit o lege a tăcerii, tac, fiind singur. Fără regulă hotărîtă, împrejurările mă împiedică de a silui canoanele. Dimineața, dacă mă duc să privesc valurile albe, mă gîndesc la ce a spus Mannsei cînd privea năvile la Okanoya :

Starea vieții noastre
Cu ce s-o asemăn ?
Cu valurile albe ce rămîn
După trecerea năvii mișcată de lopătari
În zori...

Sara, cînd vîntul clatină frunzele de Kațuna, cuget la apele de la Jinio, unde au stat în exil un poet și-un muzicant care mi-s dragi. Cînd simt îndemn, cînt aria «Vîntului de toamnă», întovărășit de șuietul pinilor, sau aria «Șipotului care curge», la care se adaugă zvonul apei. Talent n-am, însă nu mă silesc să încînt urechile altora : cînt pentru mine ori din lăută și harfă, ori din gură, și-mi mîngîi inima.

La poalele muntelui se găsește o colibă de nuiete în care trăiește pădurarul. Are un flăcăuș care, din cînd în cînd, vine să mă vadă. Cînd mi-i urît, ies și mă plimb cu dînsul. El are șaisprezece ani, eu șaizeci ; însă, de și e așa de mare deosebire de vîrstă între noi, amîndoi gustăm aceleași plăceri. Uneori culegem muguri de imperate, alteori mere de stîncă, cîteodată cartofi de igname ori foi de pătrunjel sălbatic ; din cînd în cînd ne coborîm la orezăriile din șes, adunăm spice căzute și împletim cununi. Cînd e vreme frumoasă ne suim sus în piscul muntelui și de-acolo privesc cerul de deasupra ținutului meu na-

tal ; mi se descopere de acolo satul Fuşimi, Toba, Ha-tukaşi. Vederile frumoase nu sînt în stăpînirea nimă-nui, așa încît nimic nu mă poate împiedica să-mi bucur ochii. Fără osteneala drumului pe jos, cînd gîndul meu străbate mai departe, urmez opcina munţilor, trec prin Sumiyama, ajung la Casatori şi mă-nchin la templul de la Iwama ori la cel de la Işiyama ; ori îmi întorc calea spre cîmpia Awazu unde cinstesc urmele lui Semimaru ; trec rîul Tagami şi cercetez mormîntul lui Sarumaru Dayu. La întoarcere, după anotimp, tăiem crenguţe de cireş ori facem mănunchiuri de clomburi roşii de arţar ; culegem pene de ferigă ori fructe sălbatice. Inchin lui Buddha ce i se cuvine, şi restul îl ducem acasă.

În nopţi line, cînd mă uit la luna care-mi luceşte în fereastră, cuget la oamenii de odinioară ; şi cînd aud ţipetele maimuţelor, mînicile mi se umezesc de lacrimi. Licuricii în tufişuri îmi nălucesc ca focurile pescarilor de la ostrovul Maki, departe ; cătră zori ploaia sună ca vîntu-n frunzişuri. Cînd ascult fazanul aurit care sloboade ţipătul lui — horo-horo — mă întreb dacă-i tatăl meu ori mama ; şi cînd cerbii din munte vin blînzi pînă la mine, înţeleg cît de departe sînt de lume. Uneori, scurmînd cenuşa vetrei, jarul luceşte cu ochi de prietin. Muntele unde locuiesc nu-i loc groaznic ; dar strigările bufniţii trezesc în mine melancolia. Frumuseţile acestea de sus n-au sfîrşit şi oamenii care cugetă adînc ar putea găsi şi mai multe decît mine.

Cînd mi-am statornicit întăi locuinţa aici, am crezut că n-am să stau mult ; iată, însă, că de atunci au trecut cinci ani. Aşezarea mea vremelnică e acum ve-

che, cu acoperişul în arcat de frunze moarte şi cu părădoseala de pămînt bătut înflorită cu muşchi. Cînd din întîmplare aud vreo veste din capitală, aflu că au murit cutare oameni de samă. Atunci lumea de rînd trebuie să fi murit fără număr. Aud deasemeni că multe case s-au mistuit de foc ; însă adăpostul meu şubred e liniştit şi sigur. Oricît ar fi de strîmt, are un pat de dormit noaptea, aşternut de stat ziua ; mi-i de ajuns. Crabul pustnic îşi iubeşte scoica, pentru că se cunoaşte pe sine ; cucumeaua stă pe ţărmuri deşerte căci se teme de oameni. Tot așa şi eu. Îmi ştiu ale mele şi cunosc lumea ; n-am altă dorinţă decît să vieţuiesc liniştit, fără legături cu alţii ; plăcerea mea e să nu fiu tulburat. Oamenii care trăiesc în lume clădesc case, dar nu pentru dinşii : ci pentru femeile, pentru copiii lor, pentru familie, rude, prietini, pentru stăpîn ori profesor, pentru bogăţiile lor, pentru boi şi cai. Coliba mea eu mi-am clădit-o numai pentru mine, nu pentru alţi oameni. Căci în starea de azi a lumii, eu nu-mi găsesc tovarăş ; nu găsesc nici măcar un servitor în care să am încredere. Dacă mi-aş face sălaşul mai mare, pe cine-aş putea adăposti ? Prietini, drept vorbind, sînt oameni care se pleacă în faţa bogăţiilor şi preţuiesc mai ales pe cei cărora le place să deie ; nu caută pe oamenii binevoitori şi drepţi. Mai bine să ai prietini harfa şi flautul, luna şi florile. Servitorii nu se gîndesc decît la bacşiş şi pedeapsă, nu poftesc decît daruri ; nu se gîndesc să caute linişte lîngă un stăpîn milostiv. Deci mai bine să fiu singur slugă. Dacă este vreo treabă de făcut, mă slujesc de trupul meu. E cam plictisitor cîteodată, da-i mai uşor decît să porunceşti altora să facă. Dacă e nevoie să umblu, umblu ; poate mă obosesc puţin, însă mai puţin decît dacă ar fi să am grija cailor, a şeilor, a boi-

lor și a trăsurilor. Îmi împart trupu-n două : minile îmi sînt slugi, picioarele vehicul ; și unele și altele îmi sînt ascultătoare. Inima, știind cît poate suporta corpul, îi dă odihnă cînd e trudit și-l pune la muncă atunci cînd e bine dispus. Se folosește de el, însă fără să abuzeze ; și nici nu-l lasă să se îngreue. De altminteri e sănătos să umbli și să te miști ; de ce să zaci într-o lene netrebnică ? E și păcat să chinuiești și să asuprești pe alți oameni ; de ce să te folosești de puterea altuia ?

★

Deasemenea în ce privește hrana și vestmintul. O țesătură de glicină și o învălitoare de cînepă sînt îndestulătoare ca să-mi ascundă pielea ; imperatele de pe cîmp, fructele din munte ajung ca să-mi îndestuleze ființa. Deoarece nu mai trăiesc în lume, n-am nevoie să mă îngrijesc prea mult de strai ; și cum hrană prea multă n-am, mi se pare foarte gustos puținul meu. Asta n-o spun pentru oamenii bogați : ci-mi compar singur trecutul cu prezentul. De cînd am lepădat lumea și am ieșit din mijlocul ei, nu mai cunosc nici invidie, nici frică. Imi pun viața mea în minile Domnului, fără să-mi mai pese de altceva. Ființa mea o socotesc ca un nour plutitor ; n-o mai țin în samă, dar n-o disprețuiesc. Toată bucuria vieții mele e pe perină, pe care gust un somn ușor ; toată nădejdea vieții mele e în frumuseța anotimpurilor.

Cele trei lumi (poftă, plăceri, virtuți) numai de inimă atîrnă. Dacă inima nu-i mulțămită, la ce pot sluji boii, caii și cele șapte lucruri rare ? Palatele, castelele, turnurile nu pot umplea dorințele noastre. Azi mă simt fericit într-acest loc singuratic și în coliba asta c-o singură încăpere. Cînd din întîmplare mă duc în capitală, mi-i întrucîtva rușine că-s ca un

cerșetor ; dar îndată ce mă întorc aici, mi-i milă de acei care se-ncîntă de niște mișelnice pulberi. Dacă este vreo îndoială față de ce mărturisesc eu, uitați-vă la pești și la paseri. Peștii nu se ostenesc de apă ; dar, ca să le înțelegi inima, ar trebui să fii tu însuți pește. Tot așa-i și cu plăcerea singurătății : cine ar putea-o înțelege dacă n-a viețuit în ea ?

★

Umbra lunii vieții mele se apropie de sorocul ei și în curînd va dispărea după munte. La ce să mă mai neliniștesc de grijile pămîntului, cînd în curînd trebuie să trec în întunericul celor trei drumuri (al focului, al săbiilor și al singelui) ?

Buddha a învățat pe oameni să nu se alipească de cele lumesti. Chiar dragostea pentru coliba mea, chiar și asta trebuie s-o socot drept păcat ; și chiar tihna liniștii mele trebuie s-o socot o piedică întru iluminarea mea spirituală. Cum pot eu pierde o vreme prețioasă bucurîndu-mă de plăceri nefolositoare ? În pacea dimineții, am cugetat îndelung și, în inima mea, m-am întrebat : «Te-ai pustiit de lume, ți-ai luat prietini munții și pădurile, ca să-ți alini sufletul și ca să urmezi calea lui Buddha. Însă de și înfățișarea ta din afară e de sfînt, sufletul tău e cufundat încă întru prihană. Coliba ta murdărește pilda sfîntului Jomyo ; canonul tău rămîne în urma purtării mișelului Hann-doku. Te mîhnește oare sărăcia, ori te tulbură inima ta neluminată ? » Inima mea nimic n-a răspuns. Numai limba, de la sine, a îngînat de trei ori chemarea către Buddha. Ș-atît.

Scris în ziua cea din urmă a lunii mărtisor din anul al doilea al erei Kennriaku, în coliba sa de la Toyanna, de către Renninn, bonz.

Eu Vichentie Șipka, shimonah în muntele Surdu, sub Tatra, starețului meu părintelui Arcadie, episcop, închinăciune. Și te rog pe preasfinția ta, părinte Arcadie, să te milostivești a ceti această carte.

A trecut pe la mine părintele Teofilact, care m-a mai cercetat o dată, acum opt ani, în singurătatea întru care viețuiesc, și l-am rugat să binevoiască a duce fie la Liov, fie la Armanca, fie la Cheile Nistrului, unde te va găsi pe preasfinția ta, cartea pe care i-o încredințez.

Căci starețul meu cel dintâi, părintele Mitrodor de la mănăstirea Maicii Domnului Neagra, căruia m-am spovedit la începutul îmbunătățirii mele, s-a pristăvit și l-au astrucat monahii săi chiar în ziua hramului sfintei mănăstiri, la 15 august trecut. Am aflat vestea asta printr-un cioban care a venit cu turma pînă la locul meu.

Văzînd că de la sfînta Adormire au trecut șazeci de zile, cît le-a trebuit păstorilor să umble pînă aici, și avînd și legămînt să nu ies de la chilia mea și de la paraclisul meu, m-am rugat în singurătate pentru sfinția sa. Și gîndindu-mă la el cu mîhnire, iată că mi s-a arătat în vedenie și mi-a spus :

— Vichentie, sufletul tău să fie sub ascultarea părintelui nostru Arcadie episcopul. Mărturisește-te lui, cum mi te-ai mărturisit mie și să iei de la preasfinția sa sfat ; căci nu mai ai a sta mult în această viață deșartă și curînd ne vom aduna sub lumina veșnică.

Deci îndată m-am pus și am scris. Iar după ce am isprăvit, a fost rînduit de la Dumnezeu să se abată în locul unde stau părintele Teofilact. I-am dat cuvioșiei sale cartea pecetluită și i-am poruncit să nu se

oprească pînă ce nu va pune-o în minile preasfinției tale. Mi-a făgăduit, l-am sărutat ; s-a dus. Știu că pe preasfinția ta te va găsi. Iar pe mine nu mă va mai vedea niciodată în această viață, căci mi se apropie veleatul.

★

Preasfînte stăpîne, află ce n-ai cunoscut pînă acum, că nașterea mea, la anul de la Hristos 1626, n-a fost într-o colibă săracă cum am lăsat să se creadă, ci în palatul voievodului de la Sandomir, pan Vladislav, tatăl meu. La sosirea mea în lume, au fost ospețe, cîntece și danțuri. Bucuroasă a fost doamna Ana maica mea, că are fiu, după trei fete, iar părintele meu pan Vladislav, din mîndru ce era, și-a mai adaos mîndria. Am crescut alintat ca un fecior de voievod ; am învățat carte la Bar ; am deprins mînuirea armelor cu meșterul cel mare al timpului, signor Leopoldo Crinelli Milanezul ; toate ale vieții le-am deprins : cîntece, vînătoare, danț. Maică-mea, doamna Ana, se prăpădise tînără ; la douăzeci de ani, firea mea mă îndemna să uit că ieșisem din măruntaie de muritor, ci mă socoteam cu bună credință pogorît din cer cu hîrzobul.

Mult mai tîrziu am stat și am cugetat la viața noastră din acea vreme ; viața noastră a neamurilor. Foarte bună viață, de care mă bucuram și eu, ca și părintele meu, și ca și toți cei de sama noastră. Dam laudă lui Dumnezeu că nu mă făcuse mișel. Căci mișelului i-i rînduit să se ostenească lucrînd pămîntul și crescînd vitele, îngrijînd grădinile și paserile, ca să se poată îngrășa stăpînii săi. Știam că așa se cuvine să fie, deoarece nouă neamurilor ni-i dat să purtăm războaiele și să izgonim pe păgîni de la Țari-grad ; nouă ni-i dat să întărim credința, să zidim

biserici, să cunoaştem învăţăturile veacului şi filosofia lui Aristotel. Fiecare deci ne sileam să urmăm rînduiala vieţii noastre, după cum ne-a fost poruncit de la începutul lumii, adăogînd şi desmierdările la care aveam drept.

Cînd a căzut la Cameniţă tatăl meu pan Vladislav, eu nu m-am mihnit prea mult ; căci rămîneau singur domn. M-am ridicat în scări eu pan Vladislav cel tînăr şi m-am dus cu oamenii mei ca să răzbun pieirea părintelui meu. Am izbîndit cu mare vrednicie în războiul cu necredincioşii, pînă ce regele nostru m-a chemat la sine, fiind în petrecere la Liov, ca să mă laude cu chiar gura luminăţiei sale. Konepolski mi-a dăruit sabie de la regele şi a poruncit să mi se lege pinteni de aur. Trufia mea s-a îmblînzit numai la ochii doamnelor care împodobeau curtea. Şi în acele zile de petrecere la Liov am fost biruitor asupra multora din această tagmă vicleană.

Cum deasemenea cunoşti preasfinţia ta, domnii din acea vreme avînd nevoie de bani mulţi, ca să-şi poarte oştenii, sileau pe şerbi să nu întirzie birurile ori să înlătore podvezile şi alte drepturi ce ni se cuveneau. Avea obicei prostimea că, îndată ce venea o greutate asupra ţării, apoi lepăda toate şi se bejenea în Ucraina Hanului ori în alte părţi. Unii se duceau în codri şi munţi. Dieta a fost rînduit să se urmeze datinile vechi fără greşală şi cu mai mare tărie.

Atunci, pe cînd eram eu în floarea tinereţii mele, mi s-a întîmplat să intru în nişte împrejurări neplăcute, după care viaţa mea s-a prefăcut cu desăvîrşire. S-au sculat mişei din ţinuturile răsăritene şi a ieşit, dintre cazacii de la Pragurile Niprului, Bogdan Hmelniţki.

Înainte de a prinde de veste riga şi şlehticii, s-au aprîns vilvori pînă în cer ; între pojarurile aceste ale

curţilor, au început a hăitui ţăranii pe boieri ; unde îi ajungeau, îi tăiau ; pe unii i-au legat între scînduri şi i-au retezat cu joagărul. Stăpînirea a ridicat oşti împotriva răzmiriţei ; dar prostimea năboia ca apele de primăvară ; cu toate puştile, lăncile şi zalele noastre, nu a fost chip să răzbim în asemenea puhoi. Veneau fără contenire ; cădeau unii, se arătau alţii cu topoarele şi coasele, din toate zările.

Aşa, după ce am văzut multe blăstămăţii, pojaruri şi ucideri, cît mi se încrîncenase inima, am cercat să străbat cu oamenii mei cătră locul unde eram stăpin, la Sandomir. Aflîndu-mă la o margine de tîrg cu numele Bielogrod, la vreme de sară, au năvălit pe neaşteptate cazacii lui Hmil, punîndu-mi în primejdie capul.

Am căutat o ieşire cu armele ; n-a fost chip să trec. Cei mai mulţi dintre slujitorii mei m-au părăsit. Cîţi îmi mai rămăseseră tovarăşi au căzut unul după altul. Atunci am descălecat, am lăsat calul şi m-am strecurat într-o uliţă dosnică. Am împins o poartă ; am intrat la o casă de gospodar mărginaş.

Cînd au lătrat cîinii, a ieşit în prag o muiere.

A întreat :

— Cine-i ?

Am răspuns :

— Creştin năcăjit ; caut adăpost ; nu mă lăsa căci sînt urmărit.

A zis muierea :

— Vei fi fiind domn ; ai trăit pînă acum în huzur, şi ţi-a sosit ceasul.

Am răspuns :

— Mărturisesc într-un botez ca şi dumneata ; fii bună precum te-arată chipul şi glasul.

Ea s-a înduplecat, mi-a făcut loc să intru ; s-a uitat la mine și, văzîndu-mă tînăr, mi-a zîmbit și a zis :

— Ești un viclean.

Cum a închis ușa, s-a auzit în capătul uliții zvonul următorilor ; cîinii au dat iarăși glas.

Muierea a grăit :

— Ce fac eu acuma ? Unde să te-ascund ? Doar în cuptor să te pitești.

N-am mai așteptat alt îndemn. M-am pus pe brînci, am intrat în cuptor și am stat într-o poziție dintre cele mai umilite, pînă ce au sosit prigonitorii mei.

Am auzit întrebări răstite. Femeia făcea față cu glas de ceartă. Au intrat în odaie, s-au uitat încolo, încoace, și pe urmă s-au sfătuit unii cu alții mormăind.

Cînd s-au dus ei, muierea m-a tras de picioare. Îmi închipui că eram plin de funingine ; de aceea, cînd m-am ridicat de jos, ea s-a spăriat de mine. A strigat ca o proastă :

— Piei, drace !

Eu am vrut s-o cuprind, să-i astup gura ; ea a înțeles ce putea înțelege o femeie ca dînsa. A răcnit, apărîndu-se :

— Ardă-te pana focului, blăstămatule !

La acest răcnet, oamenii lui Hmil s-au întors și m-au găsit. În starea de negreață în care eram nu m-au cunoscut c-aș fi domn ; m-au luat însă, ca să mă cerceteze asaulul lor. M-au dus și m-au vîrit într-un bordei, unde erau și alți prinși.

Nu știu bine ce socoteli vor fi fost avut mai-marii căzăcimii care cuprinsese acea parte de țară. Am văzut a doua zi, cînd m-au scos la lumină, destui negustori morți dinaintea dughenelor lor. Am văzut și spînzurați în niște copaci de la margine. Nu departe de acei spînzurați era biserica. În laturea bisericii un

foc. La acel foc, pe buturugi, patru asauli cu straițe roșii de matasă și cu căciuli cu surguci. În picioare, împrejurul lor, mulțime bine rînduită. Cazacii zaporojeni aduceau între săbii alți prinși, așa cum eram adus și eu.

Era acolo scaun de judecată, după cit am înțeles.

Ce judecată puteau face niște oameni crinceni ca aceia, care țineau în mînă săbiile goale, care dăduseră tîrgul în pîrjol în vremea nopții și săvîrșiseră cite se vedeau, fără nici o socoteală și fără nici o lege ? Cu toate acestea, asaulii aceia, bărbați cu mustața căruntă, poșteau să facă județ, lîngă sfînta biserică, și se aflau treji. Nu puseseră în gură în acea dimineață decît anafură. Am înțeles ce este cînd am băgat de samă lîngă dînșii un monah în strai negru și cu barba pînă în ochi. Călugărul acela era om în putere și se uita la lumea adunată cu niște ochi ageri de care m-am temut. De altminteri nu mă îndoiam de soarta mea și înțelegeam care-mi va fi sfîrșitul.

Am stat și eu uitîndu-mă.

Înainte de a veni eu la rînd, au trecut la județ doi negustori.

I-au întrebat cum îi chiamă și de unde-s. Pisărul cazacilor sta jos și însemna cu pana pe niște foi de ceaslov.

A întrebat un asaul :

— Ce să facem cu dînșii ?

Ceilalți trei au răspuns :

— Să-i tăiem.

Atunci s-a sculat de la locul său monahul și a zis :

— Mai întăi trebuie să cunoaștem dacă-s vinovați de ceva.

Bătrînul a încuviințat :

— Așa este. De ce sînteți voi vinovați, neguțătorilor ?

— Cînstite asaul, noi nu sîntem vinovați cu nimica. Ne-au prădat, ne-au bătut ; am rămas numai cu sufețele.

Atunci asaulul cel bătrîn a oftat :

— Iaca, părinte Mitrodor, i-am întreat. Acuma să-i tăiem.

A zis călugărul :

— Pintilie Grigorievici asaul, dacă nu-s vinovați, nu trebuie să-i tai. Trebuie să le dai drumul.

— Atunci să se ducă.

Negustorii s-au apărat. A strigat cel mai vîrstnic.

— Cuvioase părinte Mitrodor, ia-ne subț aripa sfinției tale și îngăduie să stăm în dosul sfinției tale, în sînta biserică.

Asaulii s-au uitat unul la altul și au părut a zîmbi. Cazacii din jur au rîs cu veselie și au dat neguțătorilor drumul din legături.

Mi-a venit mie rîndul. M-au împins la județ.

— Cum te chiamă ?

— Mă chiamă pan Vladislav Sandomirski.

Pintilie Grigorievici asaul s-a bucurat.

— Așa ? tare bine ! mă bucur, pan Vladislav, că ne faci așa cîinste și te înfățișezi înaintea umiliților domniei tale robi. Să ne ierți că nu-ți putem sta înaintea cu bencheturi și cu muieri. N-avem decît un paloș bun, cu care să te scurtăm !

Am răspuns :

— Dacă așa-i legea voastră, luați-mi capul. După care aveți să dați samă unui judecător mai mare decît toți judecătorii lumii ; căci eu n-am făcut nimănui nici un rău și nici o nedreptate. M-am luptat pentru

legea noastră la Cămeniță cu păgînii. Dacă pentru asta trebuie să mă scurtați, scurtați-mă.

Pintilie Grigorievici s-a bucurat iar :

— Ești domn mare, pan Vladislav ; ai bătut războaie cu ismailitenii, foarte bine ; însă noi batem război cu domnii și asta e și mai bine. Dacă nu-ți place cu paloșul, putem să te atîrnăm într-o cracă mai înaltă. Cum să facem ? Să te tăiem ori să te spînzurăm ?

— Eu nu vreau nici una, nici alta.

Asaul s-a scărpinat după ureche.

— Ce zici, părinte Mitrodor ? îl tăiem, ori îl spînzurăm ?

Știam că am să mor și i-am privit cu semeție. Cînd mi-am oprit ochii asupra călugărului, l-am văzut că se uită la mine țintă.

— Sînt creștin ca și voi, am zis eu cu îndîrjire.

Atunci a vorbit cătră mine acel monah :

— Domnia ta, pan Vladislav, te socotești creștin și nevinovat ?

— Da.

— Cîți păgîni ai omorît la cetatea Cămeniței ?

— Patruzeci și șase.

— I-ai numărat, precît văd. Ai adus cu domnia ta la Cămeniță alai de slujitori, căruțe cu boclucuri, arme și hrană. Și cîți domni ați fost acolo, cu slugile și cu căruțele și cu toate ale domniilor voastre, v-ați bucurat că vă cîștigați slavă de la riga și milă de la Domnul Dumnezeu. Meșteșugul domniilor voastre vi se pare bun și frumos ; numai poftesc să cunosc dacă pita pe care o mîncăți domniile voastre și orzul și fînul cailor și carnea dobitoacelor și lîna oilor și toate dulcețurile vieții cu care sînteți îndestulați, le-ați făcut domniile voastre ?

— Ba le-au făcut șerbii noștri, după datoria pe care o au.

— Pan Vladimir, ai mâncat vreodată la masa unui mișel ?

— Ba am mâncat la masa mea.

— Ai dormit vreodată în bordeiul unui mișel ?

— De ce să dorm ? n-am dormit.

— N-ai mâncat și n-ai dormit cu mișeii. Căci dacă ai fi mâncat și ai fi dormit cu mișeii ai fi cunoscut că cei care se trudesă cu sudori de sânge n-au ce mânca și n-au pe ce-și rezema timpla. S-au sculat mișeii flămânzi și trudiți și au răcnit pînă la Dumnezeu ; iar Domnul Dumnezeu a pus într-înșii minie. De aceea te chiamă aici la județ asaulii.

— Am să dau samă numai lui Dumnezeu.

Pintilie Grigorievici asaul a rîs :

— Asta zic și eu ; te duci și dai samă lui Dumnezeu. Ca să ne privești și mai semeț și mai de sus poruncesc să te spînzure în creanga acestui gorun.

— Ca să scot limba la domniile voastre ?

— Dacă vei scoate-o, noi avem brici cu care s-o tăiem. Părinte Mitrodor, dreaptă e judecata noastră ?

Călugărul a zis :

— E dreaptă, Pintilie Grigorievici asaul.

M-au dat la o parte și au adus la județ alți prinși. Eu stam dirz, însă mihnit, și-mi așteptam moartea.

A ținut acel divan de judecată două ceasuri. Pe unii prinși, asaulii i-au iertat, după povața monahului. Altoră le-au rînduit pieirea și i-au înșirat de partea mea.

Cînd a fost ceasul, au venit zaporojenii să mă deslege, «ca să pot înota cu brațele pînă sus în văzduh», cum spuneau ei. Așteptam cu luare-aminte clipa asta. Cum mi-am simțit brațul drept slobod am lovit pe cazacul de lîngă mine și i-am smuls sabia. Într-un salt,

am fost pe pajiște. Poțteam să mor altfel decît hotărîse Pintilie Grigorievici asaul.

S-a iscat tumult și larmă. Îndată am fost împresurat de zaporojeni. Au stat un timp aplecați din umere și cu săbiile în mînă, pîndindu-mi cea dintăi mișcare. Asaulul cel bătrîn a dat un strigăt și gîdea a venit în laturea mea cu arcanul. N-am mai așteptat să mi-l arunce și să mă doboare în țărînă ; m-am repezit eu întăi cu sabia asupra celor care mă înconjurau ; am lovit de două ori și îndată am căzut pălit cu fierul din toate părțile.

Ce-a mai fost, eu n-am mai văzut și nu mi-am mai dat sama cu simțurile mele. Am aflat mai pe urmă c-am fost lăsat mort pe pajiște. Tovarășii mei au fost și ei loviți în același chip și puși la pămînt. Am fost cercetați după rînduială, ca să ni se ia ce aveam pe noi de preț, și pe urmă am fost lăsați în sama vulturilor și corbilor. Pintilie Grigorievici a dat poruncă de încălărare zaporojenilor. S-au dus să facă rînduiei și dreptăți în altă parte. Căruțele au purces în urma lor. Înainte de-a purcede căruțele, părintele Mitrodor monahul a venit ca să cetească din ceaslov morților săi. Cum cetea, a băgat de samă la mine o tresărire a trupului. Înțelegînd că gîndul lui de cetanie vine de sus și semnul pe care i-l dădea trupul meu deasemenea, s-a apropiat și m-a cercetat. Eram în proastă stare ; totuși m-a învălit într-un țol și m-a pus în căruța lui.

Sîngele rănilor mele se închegase și stătuse. Eram slab peste măsură și abia suflam. Totuși n-am murit și în ziua a treia m-am uitat în ochii monahului, fără să-l cunosc. În același ceas am fost copleșit de o arșiță mare, așa încît părintele Mitrodor îmi aștepta sfîrșitul din clipă în clipă. Oprindu-se zaporojenii în popas

la târgul Zalescio, ca să petreacă și să prade, asaufii au venit la casa părintelui Mitrodor ca să-i vadă mortul.

— Dacă dă Dumnezeu și scapă, a zis monahul, mi-l dați mie.

Asaulul Pintilie l-a întrebat :

— Ți s-a arătat în vis Maica Domnului, părinte Mitrodor, și ți l-a dăruit ? Așa am auzit.

— Mi s-a arătat în vis și mi l-a dăruit, a răspuns călugărul.

În aceeași noapte, pe când ardea o parte a târgului Zalescio, au intrat la gazda părintelui Mitrodor câțiva feciori zaporjeni, au pălit cu măciucile pe mort și, deschizînd fereastra l-au zvîrlit gol afară. Trupul ucis a doua oară a căzut pe o movilă de gunoi de cal și s-a cufundat.

Cînd s-a întors părintele Mitrodor la gazdă și a aflat ce s-a întîmplat, s-a dus să mă caute în gunoi. A găsit acolo trupul apărut de răceala nopții și a cunoscut că inima bate încă. Fiind acesta al doilea semn, m-a lăsat pe loc și s-a dus să caute niște păstori care se aflau cu turma, asinii și tărhatul în partea aceea de țară, umblînd spre munte. Erau niște baci străini pe care cuvioșia sa îi cunoștea, de pe cînd era trăitor sus la mănăstire unde își luase metanie.

Au venit doi păstori c-un asin și au ridicat trupul avînd poruncă de la monah să-l ducă fără întîrziere tot înainte pînă la mănăstirea Maicii Domnului Neagra.

După un răstimp, s-a suit la mănăstire și călugărul, căutîndu-și mortul. L-a găsit. Inviase și se uita la lume cu ochi tulburi. Era slab și împușinat, totuși monahul a cunoscut în acel trup schilav nădejdea vieții.

Pînă la vremea iernii, într-adevăr acel trup s-a întremat deplin, însă omul din acel trup nu mai era. Căci nu grăia, nu înțelegea și nu-și aducea aminte de nimic.

Ca să-și plinească porunca Maicii Domnului, care i se arătase în vis dăruindu-i acea ființă nouă izbăvită de moarte, părintele Mitrodor s-a străduit îndelungă vreme ca să mă cheme la înțelegere. Și abia după cinci ani am început a grăi și a-mi aduce aminte, și, după ce am înțeles toate cîte au fost, am poftit să fiu ucenicul sfinției sale.

Am stat la ascultarea părintelui Mitrodor zece ani și lucrarea mea a fost să sap un pămînt al părintelui Mitrodor și să semăn pe el legume pentru trebuința vieții noastre. Altminteri nimeni nu se amesteca în lucrul meu. Altă îndeletnicire am avut să rișnesc, să cern și să plămădesc făină de grîu amestecată cu seacă, și să coc pine. Dormeam într-o chilie pe scîndură goală și aveam un bolovan căpătăi. Nu eram nici bucuros, nici întristat ; eram ucenicul și robul părintelui Mitrodor.

Cînd a fost al cincisprezecelea an de la moartea mea, starețul meu mi-a dat drumul. Mi-a spus așa :

— Frate Vlad, du-te și-ți caută neamurile tale cu care ai trăit altădată și-ți adună ciștigurile pe care le-ai părăsit.

Am răspuns :

— Părinte starețe, dacă-mi poruncești, mă duc. Dar eu doream să rămîn om al lui Dumnezeu.

Starețul meu mi-a poruncit iar :

— Du-te și cunoaște lumea în care ai trăit, și după aceea vei face cum te va lumina Dumnezeu.

M-am coborît, deci, după cincisprezece ani, din munte la cîmpie și m-am dus la Liov și la Varșovia.

N-am mai găsit pe nimeni dintre ai mei și nimeni nu m-a mai cunoscut. Stăpînirile mele trecuseră în alte mini. Riga și Seimul hotărîseră după împrejurări și gusturi. Am auzit o dată pomenindu-se despre un mort care avea numele meu, dar pomenirea aceea era ca și cum acel om nici n-ar fi trăit. Pojarurile și uciderile trecute se uitaseră. Șleahicii așezaseră aceeași rînduială din trecut și mișeii pe care i-am văzut erau tot flămînzi și trudiți și în ochi cu aceeași plămădă de ură pe care au avut-o totdeauna. În acele priviri am cunoscut iar amenințarea răzbunării.

După patruzeci de zile de rătăcire, m-am întors la starețul Mitrodor și, îngenunchind, mi-am plecat fruntea și-am zis :

— Părinte, am venit la Dumnezeuul meu.

M-a întrebat părintele Mitrodor :

— Ai fost și ai văzut toate ?

Am răspuns :

— Am fost și-am văzut, părinte. «Nimeni nu-și mai aduce aminte de ce-a fost odinioară ; și ce va mai fi, și ce se va mai întîmpla nu va lăsa celor ce vor trăi mai tîrziu nici urma amintirii.»

A zis :

— Cunoști oare că înțelepciunea față de nebunie e ca lumina față de întuneric ?

Am răspuns :

— Cunosc ; «și m-am uitat la toate asuprașurile ce se săvîrșesc sub soare, și am văzut că cei asuprași varsă lacrimi și nu este nimeni să-i mîngîie. Pradă sînt silniciei asuprașitorilor și n-au la nimeni mîngîiere. Și am găsit că morții care au murit mai nainte sînt mai fericiți decît cei vii, care sînt încă în viață.»

M-a întrebat iar :

— Ce cauți aici ?

Am răspuns :

— Singurătatea și liniștea sufletului meu. Ecclesiastul m-a învățat că toate ale lumii și vieții sînt deșertăciune și vîinare de vînt ; deci lepăd bogăția și mărirea și puterea, — căci, decît ele, înțelepciunea e mai presus. Vreau să-mi sfîrșesc în pustie zilele ce mi s-au mai dat, uitînd nebuniile mele trecute.

Astfel am stat multă vreme la stat cu învățătorul meu și am rămas statornic în hotărîrea luată. Am intrat în rînduiala monahicească și după puțină vreme m-am așezat aici în singurătatea mea din muntele Surdu sub Tatra.

Aici viețuiesc de patruzeci și doi de ani, împrietinindu-mă cu sălbătăciunile din codru, încît îmi știu glasul și vin cînd le chem, și-mi cunosc urma pașilor și mă caută cînd mă depărtez în munte după flori și fructe.

Cunosc în furtuni și viscole puterea lui Dumnezeu și-n blîndeța primăverilor dragostea sa. Nu mă cercețază aici decît păstorii. Imi aduc un miel ori un caș. Poposesc puțină vreme cu turmele, sună din buciom. Și aceste turme blînde ca și sunetul tulnicului lor nu cunosc hotare ; umblă din împărăție în împărăție cu blîndeță și cu stăruință, și-i aștept aici an cu an, ca pe niște buni vestitori...

*

Pe cînd soborul de la Bradu Strîmb asculta aceste ultime cuvinte ale epistolei ieromonahului Vichentie Șipka, s-a auzit în valea Frumoasei sonul tîlăncilor de la turmele poienarilor care umblă din veacuri spre Șurian și Pătru și înapoi. Am văzut asinii cu tîrhaturile și cîinii, dintr-o rasă care era tot așa de credincioasă și acum zece milenii. S-a auzit strigînd un glas

al cărui ecou s-a dus înainte și îndărăt, în spațiu și în timp.

Ne-am uitat unii la alții și am zîmbit, luminîndu-ne în acea clipă de plăcerea singurătății noastre. Pe urmă, am ascultat sfîrșitul cărții părintelui Vichentie, care de altminteri nu ne mai arăta nimic deosebit. Se complectau cîteva mărturisiri și apăreau cîteva priveliști care se vedeau și-n jurul nostru.



A treia poveste

ȚAORI, PASEREA TAINICĂ

Inainte de a fi trimisă, această epistolă a fost cetită în sobor, după rînduiala pe care o statornicise constituția obștei de la Bradu Strîmb ; apoi copia a fost adaosă la arhivă.

Iubite prietine, alaltăsară, vîntătorul siberian, cu care am plecat de la dumneata și cu care am stat la taifas pînă tîrziu, mi-a vorbit despre pădurile Mancu-riei răsăritene, evocînd întîmplări și isprăvi pline de interes.

Cătră Coreea, în ținutul Ghirin, sînt niște codri me-rei, care îmbracă în valuri munți, văi și iar munți, văi și prăpăstii, pe spații vaste de sute de kilometri. Băș-tinașii îi zic «Șu-hai». Acest cuvînt compus chinezesc ar fi cuprinzînd noțiunile ocean și codru. Domnie mă-reață a singurătății, rai al vîntătorilor siberieni care urmăresc ursul negru și înfricoșatul tigru manciurian ; sălaș binecuvîntat al cursarilor chinezi, care prind în căpcăni meșteșugite dihăanii mici cu blană scumpă ; refugiu al bandiților hunhuzi care-și poartă de la lumea nouă în tainele singurătăților capetele amenințate de paloșul stăpînirii regulate ; tihnă a sihaștrilor despăr-

țiți de civilizație, Șu-hai se mai ține încă feciorelnic în anumite părți. Drumul de fier manciurian, diavol al tehnicii moderne, l-a străpuns dintr-o lature. Dar a mai rămas pustie destulă, nestrucată de om, așa cum a așezat-o Dumnezeu dintru începutul lucrurilor.

În acel refugiu primitiv se pot ținea numai oameni iari. Natura e aspră, viața penibilă. Deasupra-i cer, împrejur taigă plină de primejdii. În afară de carne pe care o dobîndește prin trădare și de pește pe care îl străpunge cu ostia, singuraticul nu are altceva pentru desfătarea ticălosului trup. Iși aduce cu mari greutateți oleu de soia ca să aprindă opaiț într-o cupă de lut și poartă ca pe o comoară o traistă de făină. Vînătorii ruși din Siberia, rătăciți aici, plătesc aur pentru un clondir de vodca. Straiul pustnicului din Șu-hai e mai mult o zdreanță ; numai arma trebuie să-i fie bună. Dacă are un cîne tovarăș și la urma urmei chiar un om, se poate socoti binecuvîntat. Gerul iernii, arșița verii, prăpăstiile și țancurile, truda istovitoare, tigrul uriaș căruia manciurienii îi zic «Van» împresură în așa fel viața omului, încît trecerea în neființă nu apare ca o catastrofă, ci ca o rînduială firească. Cel ce piere de ghiara lui «Van» ori cel care-și pune fruntea pe mușchi și adoarme ca să nu se mai trezească și-au dat ființa apelor, arborilor și florilor ; moartea e un popas după care riul vieții îi poartă iarăși, în forme schimbate.

În lumea rînduită, adică pe tărîmul celălalt, unde se duc acești anahoreți ai pădurii ca să schimbe pentru puținele lor nevoi piei de fiare, carne crudă de cerb, blănuri scumpe și rădăcini de gin-seng care vindecă toate boalele de pe lumea asta — în lumea de dincolo de taigă, legea pedepsește mai tare moartea de om, rînduind moarte pentru moarte. Aici pieirea făpturii celei

mai de samă a lui Dumnezeu nu e socotită nelegiuirea cea mai mare. Mai ales, după rînduiriile pline de erezuri ale localnicilor manciurieni, cînd Van a vărsat sînge de om, nu numai că nu-i urmărit după moda vînătorilor ruși, ci e socotit într-un drept al său de duh sfințit al singurătății. Van are drept la sînge de om, și, cînd cere, trebuie să i se dea jertfă. Și chiar dacă un singuratic a doborît pe un alt singuratic, vina nu e socotită cea mai mare vină, căci a fost pricină minia sau nebunia, sau alcoolul. Sau ucigașul, fiind hunhuz, și-a urmat îndemnul meșteșugului său ; viața e de o asprime așa de cumplită în taigă încît hunhuzul e socotit că are o meserie ca toate meseriile înaintea lui Dumnezeu. Numai un lucru nu-i îngăduit hunhuzului și oricărui alt bărbat în pustie : să fure. Cea mai grea pedeapsă în taigă se dă pentru furtișag. În lumea cealaltă hunhuzul n-are decît să fure, după legea ce și-a făcut ; în taigă poate să omoare numai, dacă așa a fost rînduit de duhurile care călăuzesc aici viața. A fura pustnicului arma, ori cînele, ori calul, ori merindea, ori cojocul e nelegiuire fără iertare. Vinovatul e urmărit și de păgubaș și de oricare alt locuitor de sub codru care a aflat fapta și se asociază la hăituială, și unde-i prins e cercetat sumar, dovedit și îngropat de viu. Asemenea lege se armonizează și cu nevoia de sînge a lui Van, tigrul. Cînd Van, tigrul și stăpînul codrului, cere jertfă, atunci furul prins e dus și legat în preajma hățașului de un stejar. Van vine noaptea și rupe jertfa bucată cu bucată pînă ce-o scoate din frînghii, ca s-o ospăteze în tihnă, așezat pe pîntece.

Supunerea aceasta forței sfinte a tigrului o au în sînge toți manciurienii, ca o spaimă moștenită din mii de generații. În locurile jertfelor băștinașii clădesc paraclise, unde se opresc ca să se închine. Se închină,

se roagă și depun danii simbolice ca unui prea puternic al vieții. În Șu-hai omul nu poate trăi decât dacă-i voinic, sănătos și pururea treaz, de aceea socotește viața ca lucrul de cel mai puțin preț. În același timp, mirosind primejdiile și recunoscînd puterea mai mare decât a lui pe care o au stihiiile, codrul și tigrul, chinezii — ia jertfe, paraclise și rugăciuni — adaogă descîntece, farmece și talismane pe care le-au moștenit dintr-o vechime tot așa de mare ca și a codrului.

În acele locuri sălbatice din Șu-hai potecile sînt lungi și întortochiate. Ici-colo în cîte un ascunziș se ridică o colibă care se chiamă chinezește *fanza*. Nikolai Baikov, vînătorul nostru, îmi povestea ce fel de viață simplă și plină de poezie petrecea la popasuri în tovărășia unor oameni simpli. Unii erau ruși siberieni, vînători fără trudă ai tigrului. Alții erau chinezi, dibaci în căutarea ierbii gin-seng și meșteri în așezarea căpcanelor de jderi și soboli. Pădurea nesfirșită sușuia ca o apă fără hodină ; din cînd în cînd tăcea solemn ; în liniște răzbătea duruital depărtat al unei ciocănituri, rîsul unui hulub sălbatic. După alte răstimpuri de tăcere își spuneau numele și-și dădeau vestirea alte viețuitoare ale codrului, unele cunoscute, altele necunoscute. Se strecura prin cetinile de cedru o rază de soare ; aburea din poiană miros cald de flori.

Dintre vînătorii ruși, Baikov a avut o vreme tovarăș pe un uriaș cu glas de bas, pe care-l chema Boboșin, poreclit de manciurieni Muțe-Boboșca. Toate trudele, vredniciile și isprăvile uluitoare ale uriașului Muțe-Boboșca aveau un singur temei și scop ; să-i tragă din cînd în cînd cîte un guleai, să cînte, să urle, să se bată și să spumege, să piardă tot ce avea la el și pe el și la urmă să se trezească ticălos și plin de remușcări, jurîndu-se cu lacrimi că, în viață, n-are să mai puie

picătură de vodcă în gură. Bineînțeles erau niște triste și mișelnice jurăminte.

— Ce inimă bună avea acest copil siberian ! își amintea cu înduioșare Baikov. Era sincer, bun, îndatoritor și viteaz. Era o comoară de om, însă nu-și putea trăi viața decât între extreme. De o parte pustnicia codrului, de alta alcoolul la stațiunile drumului de fier manciurian. A săvîrșit multe isprăvi de mirare și a băut multă vodcă.

Pe cînd chinezul Li-San (urma să povestească Baikov), meșter în căpcăni și, în luna anumită, căutător de gin-seng, măcar că era trecut de șaiszeci și cinci de ani, se afla încă în putere și tînăr pentru că viața lui era sobră, curată și onestă înaintea lui Dumnezeu și a pădurii. Nu știu în ce măsură îl prețuia Baikov pentru că nu și-a bătut joc de viața dăruită de Atotputernicul, otrăvind-o cu apă de foc ori cu alte spurcăciuni ale lumii nouă. Cred că-l disprețuia puțin pe Li-San văzîndu-l că se teme de duhul muntelui și urmează rînduiala din vechi zile a rugăciunilor, descîntecelor și datinilor părinților și strămoșilor lui. La o vîrstă cînd alți oameni din lumea nouă își sfîrșesc cariera, Li-San vînătorul era tînăr și în putere ; își ducea singur în spate tărhatul, suia cu pas mlădios poteca pe Lianți-Lin, umblînd fără trudă cale lungă pînă la postul din valea Lianți-Ho.

Acolo povestitorul meu și bătrînul chinez s-au oprit la o fanza puțin încăpătoare. Înainte de a întemeia foc dinaintea colibei, Li-San s-a dus la vadul pîrăului. Acolo, la malul Frumoasei (căci Lianți-Ho înseamnă Frumoasa Muntelui), bătrînul chinez s-a plecat, salu-tînd. A îngenunchiat și s-a dezbrăcat pînă la mijloc. S-a spălat cu apa șuvoiului, ca să alunge din trup zăduful și truda. Apoi s-a uitat la cer, a ascultat mur-

murul pădurii, și a venit la vatra veche ca să îndeplinească minunea și ritualul focului.

Era subt o streșină de codru vechi; un pătul de mușchi se afla în preajma flăcărilor. Amîndoi călătorii se hodoneau o clipă fără gînduri, fără dorinți, în tihna aslințitului și tăcerea singurătăților.

Atunci, într-un răstimp de tăcere neclintită, străvechiul Șu-hai și-a spus numele.

S-a auzit din adîncimea umbrei glasul paserei tainice care se chiamă Țaori.

— Kon-gul-ciu!

— Liu-Liu!

Siberianul s-a mirat și a întrebat ce este. Iar vîntorul cel bătrîn Li-San i-a spus povestea paserei Țaori, care nu dă glas decît în ținutul Usuria, în Chirin și Coreea, în locuri tari. Paserea asta nu-i nicăieri în altă parte a lumii. Nu se găsește expusă în nici un muzeu de zoologie. Cu ajutorul lui Dumnezeu poate nu se va găsi niciodată. Cel puțin așa mi-ar plăcea mie, ca paserea Țaori să nu se găsească niciodată într-un muzeu de zoologie și să rămîie acolo în Șu-hai, cît va fi să mai fie în Șu-hai singurătate fecioară.

Paserea asta niciodinioară n-a fost văzută de ochi omenesc, afirma bătrînul Li-San și Nikolai Baikov nu vroia să-l creadă. Niciodată n-a zărit-o ochiul omenesc, căci e o pasere a singurătăților afunde și e prea sfioasă. Dacă mergi asupra ei, ea se tot duce în țări unde nu poate răzbi pămînteanul. Strigătul ei se aude numai primăvara. Și după cum se aude, strigă parc-ar chema două glasuri.

— Atuncea, a încercat a desluși Baikov, poate-s două paseri de sex deosebit, care se chiamă la vremea dragostelor, ca și alte paseri.

— Ba nu, a clătinat din cap Li-San, paserea Țaori are o poveste pe care am aflat-o de la bătrînii noștri.

Se zice că a fost odată un vîntor, ajuns la bătrîneță și slăbie, pe care-l chema Venga-go și trăia la Ninguta, avînd doi feciori vrednici. Pe cel mai mare îl chema Liu; pe cel mai mic, Kon-gul-tociu. De cînd bătrînul nu mai avea putere, feciorii aceștia ai lui se duceau în Șu-hai ca să caute cîștig în năsipurile de aur din pîraiele munților și să afle în cotloane neumblate rădăcini de gin-seng. Acești doi frați țineau unul la altul și umblau nedespărțiți. Așa într-un rînd, la un popas după o zi trudnică, fratele cel mai mare Liu a băgat de samă că și-a uitat pipa la vatra de foc unde dormiseră noaptea.

— Pipa asta e dar de la tata, a zis Liu; mă duc s-o caut.

— Nu te duce, frate, l-a sfătuit mezinul, să nu te apuce noaptea în locuri rele.

— Ba, trebuie să mă duc, a stăruit Liu; căci bătrînul nostru, cînd vom ajunge acasă, are să mă întrebe unde e darul pe care mi l-a dat.

— Bine, bădiță, a oftat Kon-gul-tociu, du-te și te aștept aici. Liu s-a dus după pipă. Mezinul a rămas singur. A trecut vreme; s-a întins în poiana popasului tăcere înfricoșată; vremea trecea și Liu nu se mai întorcea.

S-a făcut sară; a izvorît întuneric de funingine din toate cotloanele muntelui, din prăpăstii au prins a ieși și a rătăci în preajmă duhuri necurate; bolboroseau, țipau și chemau. Cînd se alinau un răstimp acele duhuri ale spaimei, trecea cine știe unde glasul lui Van cel mare, tigrul.

Kon-gul-tociu era fecior vrednic. Și-a închipuit că fratele lui mai mare va fi fost întîmpinat pe cale de-o

primejdie. S-a ridicat și a pornit întru întâmpinarea lui. Din cînd în cînd se oprea și asculta. Alară de zgomotele și glasurile nopții n-auzea nimic. Pătrundea mai adînc în ponoare ; a rătăcit în smîrcuri și bunge-turi pînă ce s-a trudit ; și s-a furișat în sufletul lui șarpele spaimei. A strigat și a chemat toată noaptea. Nici un glas nu i-a răspuns. S-a făcut ziuă și el tot umbla. Intr-un tîrziu s-a oprit și a început a plînge cu amar. S-a zvîrcolit zdrobindu-și trupul ; și-a smuls părul, și-a zgîriat tîmplele cu unghiile, pînă ce-a ostenit de istov. Totuși s-a ridicat și a pornit mai departe, gemînd și tinguindu-se.

Așa a umblat ziua aceea, și-a rătăcit și noaptea ce a urmat ; și a mai umblat o zi și-o noapte ; și de-atîta plîns și trudă s-au tulburat în el toate și a dorit să moară.

— Duh al muntelui ! a strigat el, nu mai am putere ; fără fratele meu nu mai pot trăi ; ia-mi zilele.

Atunci l-a auzit Van, stăpînul singurătății. Din desime a ieșit în poiană ; a găsit pe Kon-gul-tociu, l-a doborît și l-a mîncat. Cînd trupul a pierit, sufletul a rămas slobod și s-a înălțat în lumină, plutind cu repeziciune peste taigă, în căutarea celui alt suflet, al lui Liu. Duhurile cele milostive ale codrului le-au prefăcut în paseri și le-au călăuzit unul spre altul.

Din acel timp au rămas în Șu-hai paserile Țaori. S-aude primăvara chemarea lor.

— Kon-gul-ciu !

— Liu-Liu !

Nimeni nu le vede. Rar pămîntean le-aude. Mare păcat să le urmărești și să încerci a le prinde, căci sînt suflete sfinte de frați. Așa au să rămîie paseri tainice, cît va mai fi pe lume taigaua ; cît a mai fi pe lume Șu-hai.

După ce și-a spus povestea, bătrînul a tăcut. Prin cetina cedrului a trecut un suspin. Oamenii de la foc au întins urechea ca să mai audă chemarea, însă taina codrului se deschisese numai o clipă și se închisese iar.

Li-San s-a ridicat domol de lîngă vatră și a privit visător spre locul unde asfințitul se bănuia numai ca un abur auriu abia văzut. S-a dus într-acolo. Siberianul a rămas lîngă foc. După puțină vreme s-a auzit sunînd un clopoțel. După zvonul subțire se împînzea tăcerea ; apoi clopoțelul suna iar.

Cel rămas la foc știa că bătrînul Liu-San s-a dus la paraclisul lui cel mic, ferit după un cot al Frumoasei. Acolo stă în genunchi, se roagă și sună chemînd în suflet duhul și înțelepciunea morților săi.



A patra poveste

HALIMA

Pentru după-amiezile noastre de la Bradu Strimb, am scos o istorisire din *Halimà*: întâmplarea cu bărbierul cel viclean și tinărul cu bani mulți și minte puțină.

Prea cinstiților drept-credincioși citiți vă aflați la acest ospăț, văd că vă mirați de spaima ce m-a cuprins când am intrat aici. Nici acuma, după ce dușmanul cel mai crincen al vieții mele a părăsit adunarea voastră și s-a dus în grabă, nu-mi vine a crede că pot avea tihnă. E un bărbier care pare bătrîn și slăbănog; cu toate acestea să știți că din pricina lui am fugit din Bagdad. Peste samă de uimit sînt că, intrînd în Damasc, dau tocmai peste dînsul. Alah să mă călăuzească în viața ce mai am de trăit, așa ca să nu-mi rup și al doilea picior; că cel de care mă vedeți șchiop mi-a fost stricat din pricina acestui dușman.

Vă mulțămesc frumos pentru bucatele la care mă poftiți. Le miros și le văd cît sînt de bune, și am să gust; numai îngăduiți-mă pînă ce mi-oi veni bine în fire. Mai degrabă aș fi doritor, oameni buni, să vă povestesc întâmplarea mea nenorocită.

Aflați că tatăl meu a fost neguțător mare în Bagdad, bucurîndu-se de multă bogăție, însă neavîndu-mă decît pe mine copil. De și ținea casă mare și slugi multe părintele meu ducea o viață tihnită și m-a deprins și pe mine cu această înțelepciune; așa încît după ce și-a împlinit veleatul și s-a dus să dea samă lui Dumnezeu de faptele sale, am rămas eu în locul lui, trăind după legea pe care mi-o făcuse el. Cheltuiam destul, miluiam săraci, mă îmbrăcam cu straie scumpe, poșteam prietini la ospete cuviincioase, și eram fericit cu toți ai casei mele, prietini și neamuri; numai cît Alah cel prea slăvit îmi pusese în inimă sila și greața de femei. Dacă se întâmpla să văd pe uliță venind împotriva mea vreo muiere, apoi îndată mă întorceam înapoi, ori o apucam pe-o hudiță, ori intram în prăvălia unui neguțător, ori săream într-o grădină ca și cum aș fi văzut pe dracu.

Așa, într-un rînd, m-am aflat primejduit din două laturi. După obicei, mi-am făcut într-o clipă socoteala în care parte e mai potrivit să-mi găsesc scăparea și m-am strecurat cu repeziciune pe lîngă o cișmea, ajungînd într-un fundac. În capătul acestei ulicioare închise, la umbra unui migdal, se afla o lespede de piatră, pe care m-am așezat ca să răsufliu.

Cum stam așa, văd deodată că se desfac în laturi oblonășele de la fereastră; s-arată în lumină o femeie tinără c-o stropitoare în mînă și începe să ude florile din glastre.

Domnilor mei, sînt nevoit să mărturisesc că la vederea acelei tinereți și-a acelei frumuseți am simțit pentru întâia oară în viața mea ceva ce nu mai simțisem, ceva ce-mi fusese pînă atunci necunoscut și mă făcea în același timp și foricit și nefericit. Nu-mi mai venea să fug; dimpotrivă, o dorință fulgerătoare mă

îndemna să pășesc asupra ei. Aș fi dorit să-i spun câteva cuvinte măcar, să-i arăt că stau acolo uimit de frumuseța și gingășia ei. Pe când îmi socoteam în gând vorbele cele mai potrivite, copila își isprăvise stropitul florilor ei și s-a retras de la fereastră. În acea clipă, pe când tremura inima în mine c-o pierd și n-am s-o mai văd, ea își lunecă alene privirile în ulicioară și mă cuprinse și pe mine. Pe loc am dorit să mor ; pe urmă îndată am dorit să trăiesc, ca s-o mai pot vedea iară.

Inchisese obloanele ferestrei și vedenia mea fermecată se stînsese.

Am rămas toropit pe lespedea de piatră. Într-un răstimp, aud păcănituri de copite pe caldarim și pași de oameni. Văd că se oprește în preajma mea și descalcă de pe catir cadiul cetății. Înaintea lui umblau harapi cu toiege și, după dînsul, slujitorii. Pășind rar, cu toată această rînduială a dregătoriei sale, cadiul a intrat în casa cu fata și cu florile. Am înțeles că-i tatăl frumuseții mele.

M-am întors acasă năcăjit ca vai de lume, mîhnit și îngrijorat. Am căzut pe divan ca și cum aș fi fost înjunghiat. În puține clipe toți ai mei au priceput că mi s-a întîmplat ceva. Femeile casei m-au întrebat dacă nu-s bolnav, ca să-mi dea vreun leac, ori să-mi descînte. Unele rude și unii prietini au prins a mă ispiți mai de aproape, dacă suferința mea nu-i cumva sprincenată. Slujitorii stăteau și ei în preajmă buluc, așteptînd o lămurire. Eu tăceam, din ce în ce mai închis în sine-mi. N-am putut minca, n-am putut dormi. În puține zile am slăbit, și toți ai mei, rude și prietini, stăteau prin colțuri sfătuindu-se și aruncînd spre mine din vreme în vreme priviri întristate.

Într-o dimineață, iată că iese dintre acei care mă priveghiau o muiere bătrînă, adusă anume pentru năcazul meu. Vine la căpătăiul divanului. Nu oftează, nu geme ridicînd ochii în sus și pocnindu-și palmele ; ci mă privește cu liniște și zîmbind. Face semn celorlalți să ne lase singuri, și, după ce rămînem singuri, îmi grăiește astfel :

— Dragul meu, nu mi-i greu să-ți cetesc pe obraz și în priviri boala de care ești cuprins. Nu-ți pierde firea ; mărturisește tot ce ți s-a întîmplat ; și ai nădejde că eu îți voi găsi leac la durere.

Cu așa glas și cu așa încredințare mi-a vorbit bătrîna aceea, încît pe loc mi s-a înmuiat încăpățînarea și mi-a conținut muțenia. I-am povestit tot.

— Așa este, a încuviințat și ea, copila aceea frumoasă e fata cadiului. Alt cadiu mai mare decît dînsul nu se află în Bagdad. Casa aceea cu două rînduri e casa lui. Află că fata locuiește la catul de sus, iar cadiul la catul de jos. Precum e obiceiul la noi, locuința fetei are foarte bună pază. Să mai aflu însă că eu mă duc în acea casă și cunosc pe fată și nădăjduiesc să-ți fiu de folos ca să poți trece peste orice opreliști și străji.

Îndeamnă-te și-ți scutură năcazul ; în câteva zile ai să-ți strîngi în brațe doctoria.

Vorbele acestea ale bătrînei au fost ca o băutură tare. Am simțit că mi se urcă singele în obraji. M-am ridicat de pe divan și m-am mirat eu singur cît sînt de sănătos.

Dar mai tare decît mine s-au mirat ai mei, prietini și rude, cînd au intrat în odaie.

Bătrîna s-a ploconit cătră mine și cătră ei zîmbind :
— Mă duc, a zis ea, și mă întorc negreșit îmi.

A doua zi, într-adevăr, s-a întors. Dar, cum a intrat în odaie la mine și cum i-am văzut obrazul, am înțeles că nu-mi aduce veste de bucurie.

— Dragul meu, a grăit ea, am intrat la fată și am adus vorba pe departe de ceea ce pofteam eu să cunoască. Mă crezi sau nu mă crezi că mi-a tăiat vorba cum tai ața cu foarfecile? Să faci bine, babă, — îmi zice — să-ți închizi clonțul și să nu cutezi a-mi vorbi de asemenea lucruri.

Cum a strigat așa la mine, am plecat capul cu umilință și am tăcut chitic, dar în gândul meu am hotărît să mă întorc înapoi, ca una ce-mi cunosc marfa. Mîni are să mă întrebe ea singură și are să mă silească să-mi dezvălui taina. Și-atunci, are să i se întîmple frumoasei noastre ce s-a întîmplat și altora de cînd e lumea lume și de cînd babe înțelepte fac slujba asta.

Bătrîna s-a dus. Cu toate încredințările ei, m-am simțit iarăși bolnav, gata să mă vir din nou în așternut. Nu mi-a mai trebuit nici mîncare, nici băutură. Viața pentru mine nu mai avea nici un preț.

Însă baba nu m-a lăsat să oftez multă vreme. S-a întors după două zile, după cum îi fusese făgăduiala. Și cînd a intrat în odaia unde o așteptam, obrazul îi era luminat ca de soare.

— Cum îți dă baba veste bună, a zis ea, dumneata îi pui în palmă un ban de aur.

— Bucuros îi pun și doi... am răspuns eu, cu inima încălzită de fericire.

— Ascultă, dragă băiete, cum s-au petrecut lucrurile, urmează ea. Ieri, mă duc iarăși la copila cadiului, așa cum îmi făcusem socoteala. Intru, mă așez într-un colț, stau mohorită și tac. Fata se uită la mine în cîteva rînduri, așteptînd; eu aveam limba legată.

— Mă mir, mătușă, mă întrebă ea la o vreme, de ce ești dumneata așa de scîrbită? Ce ai?

— Oi, drăguța mea stăpînă, zic eu, cum să nu fiu mîhnită cînd tînărul de care vorbeam sara trecută se prăpădește și-și dă sufletul!

— Vai! cum se poate? Dar mă rog dumnitale, mătușă, spune-mi cine-i tînărul acela?

— Cine să fie, puica mea frumoasă? Amărită și otrăvită de durere trebuie să mărturisesc că acel tînăr e băiatul meu, carne din carnea mea. Te-a văzut la fereastră pe cînd udai florile și într-o clipeală — de unde pînă atunci nu putea suferi femeile și fugea de ele — într-o clipeală a fost înjunghiat de iubire. Cînd i-am mai spus acum două zile cu ce asprime mi-ai poruncit să tac, suferința lui s-a înrăutățit; și-acuma, cînd mă voi întoarce acasă, nu știu dacă îl mai găsesc între vii.

— Vai de mine și de mine! strigă fata, cum se poate una ca asta, mătușă dragă? Moare din pricina mea?

— Precum spui, drăguță, și Alah să te lumineze măcar în clipa asta. Cum poruncești, așa fac!

— Atuncea, mătușă dragă, nu mai sta aici; du-te degrabă și-i spune că-mi pare tare rău de ce s-a întîmplat; și dacă pînă mîni, vineri, se face bine, atuncea să vie, ca să ne vedem. Mîni, vineri, tata se duce la rugăciune. Și în vremea asta, eu îl primesc pe acel tînăr. Dau poruncă slugilor mele să-l lase să se suie aici. Și stăm vreme de un ceas; după care trebuie să plece, înainte de întoarcerea tatălui meu de la moschee.

Îndată ce am auzit asemenea dulce veste, gura știrbă a babei mi s-a părut minune, inima mi s-a îmbîlînzit și suferința mi s-a topit ca aburul de primă-

vară în soare. Am vîrit mîna în buzunarul halatului și am scos o pungă plină cu dinari de aur.

— Te rog, mătușă, i-am zis eu, primește din partea mea acest dar.

Ea mi-a răspuns :

— Mulțămesc, dragă domnișorul, și te poftesc să-ți întărești inima, așteptînd cu bucurie ceas de dragoste. Toate năcazurile ți s-au isprăvit.

— Slavă Domnului, am oftat eu, toate năcazurile mi s-au isprăvit...

Cînd m-au văzut, după aceea, oamenii casei mele și toți ai mei, am cunoscut că bucuria ființii mele se resfringe în ochii lor.

Am așteptat cu mare nerăbdare acea zi de vineri. Bătrina s-a înfățișat întrebîndu-mă cum îmi merge cu sănătatea. A fost mulțămită că sănătatea mea înflorește. Ș-am stat de vorbă așa, pînă la un ceas cînd bine-credincioșii noștri mahomedani încep a se pregăti de rugăciune. Atuncea m-am sculat și m-am îmbrăcat cu cele mai frumoase straie, și m-am stropit cu apă de trandafir și eram gata să mă duc la fata cadului ; cînd bătrina îmi spune :

— Nu te grăbi așa ; ai vreme. Eu aș zice să te duci întăi la hamam să faci baie și să pui pe băieși să te tragă, să te radă și să-ți scoată perii — ca unul carele ai fost atîta vreme bolnav. După aceea du-te, și-ți va fi și ție bine.

— Așa este, ai dreptate, am răspuns. Să chem întăi aici bărbierul să mă radă pe cap ; ș-apoi după asta mă duc și la feredeu.

Am strigat îndată la unul din slujitorii mei tineri și i-am poruncit să se ducă grabnic pînă în tîrg și să-mi caute un bărbier cu mîna ușoară. Să bage de samă să fie om cuminte, care-și face repede meseria, fără

a înșira vrute și nevrute, cum au nărav cei mai mulți meșteri din bresla asta.

Băiatul a plecat fără întîrziere, și nu tîrzie vreme mi-a adus un bărbier bătrîn, cu înfățișare cuviincioasă.

Cum a intrat acel bărbier bătrîn în odaie la mine, s-a închinat și-a zis :

— Alah să depărteze de la tine, stăpîne, orice scirbă, năcaz și grijă ; să nu cunoști amărăciunea și durerea !

I-am răspuns :

— Să te audă Dumnezeu.

El a grăit iar :

— Stăpîne, bucuros sînt că te aflu ridicat din suferința întru care ai căzut. Spune-mi, te poftesc, de ce ai nevoie acuma ? Să te rad ori să-ți iau sînge ? Cred că știi, stăpîne, ce-a spus vraciul nostru cel vestit Ibn-Abas : «Cel care-și scurtează vinerea părul place lui Alah, care depărtează de cătră el șaptezeci de năcazuri de tot felul !» Și tot Ibn-Abas a zis iarăși : «Iar cel care își ia sînge în ziua de vineri, ori își pune zbanțuri cu sînge, poate să-și piardă vederea ochilor și i se pot întîmpla nenorociri multe».

— O, bătrîne șeic, i-am răspuns, eu cred că să lași asemenea glume. Apucă-te iute de treaba pentru care te-am chemat ; rade-mi capul fără întîrziere și mai cu samă fără vorbă.

Atunci bărbierul și-a desfăcut basmaua în care-și avea ligheanul și sculele. Dar în loc să aleagă, dintre toate cite avea, briciul care îmi făcea mie trebuință, a pus mîna pe un astrolav cu șapte fețe. A ieșit cu el în grabă și, uitîndu-se la soare, a căutat cu mare luare-aminte numerele și semnele astrolavului. S-a întors în odaie la mine și mi-a spus ;

— Trebuie să știi, stăpîne, că ziua de azi e a zecea zi din luna Safar, anul șapte sute șazeci și trei de la Hegira sfântului proroc, binecuvîntat fie-i numele în veac. După cît îmi arată mie știința numerelor, vine-rea de azi e o zi în care se întîlnește planeta Mircik cu planeta Mutared, între șapte grade și șase minute. Asta dovedește că e foarte bine și foarte prielnic să te razi pe cap astăzi. Imi mai dovedește asta lămurit că astăzi ai de gînd să te întîlnești cu o ființă a cărei soartă mi se arată prea ferice. Ți-aș mai spune și alte lucruri care trebuie să ți se întîmple; însă nu mi-i îngădui să le spun și tac.

M-am întors spre el :

— Premelege, bărbierule ! vorbele tale încep să mă supere. Pe lingă asta, pare-mi-se că-mi vestești întîmplări displăcute. Înțelege că nu te-am chemat aici pentru asta, ci ca să mă razi pe cap. Fă bine și îndeplinește-ți meseria ; rade-mă și taci din gură.

El mi-a răspuns :

— Pe Alah Dumnezeu ! Dacă ai ști adevărul lucrurilor, stăpîne, m-ai întreba singur, ca să-ți spun ce și cum. E mai bine să cunoști că într-adevăr sînt bărbier. De și sînt cel mai vestit bărbier din Bagdad, pe lingă știința vracilor și cunoașterea buruienilor de leac, mai știu ceti ca nimeni altul umbletul stelelor ; pe lingă asta cunosc gramatica limbii arăbești și meșteșugul versurilor, deasemenea sînt meșter în elocință, în știința numerelor, geometrie, algebră, filosofie, arhitectură ; adăogînd la acestea istoria și datinile tuturor popoarelor de pe pămînt. Deci cu dreptate și bună știință te îndemn, stăpîne, să faci întocmai ce poruncește horoscopul pe care ți l-am alcătuit, ca un învățat ce mă aflu, după ce am cercetat cerul și am făcut socotelile. Mulțamește lui Dumnezeu Alah

că a rînduit să vin astăzi la tine ; și să nu faci într-alt chip, căci te sfătuiesc de bine și-ți vorbesc numai spre folosul tău. De altmîntrelea, să nu crezi că nu m-aș prinde bucuros să intru în slujba ta și să te slujesc ș-un an, fără simbrie. După asta cată să cunoști și să mărturisești ce fel de om de ispravă sînt eu.

I-am răspuns cu năduf :

— Văd că ești un ucigaș, văd că, înainte de a mă omori, vrei să nebunesc !

— Cu toate acestea, stăpîne, mi-a întors cu blîndeță cuvînt bărbierul, toată lumea mă prețuiește și toată lumea mă cunoaște și-mi spune El-Samat. Ade-vărat că nimeni nu grăiește mai puțin decît mine, și aș putea fi poreclit nu numai Fără-Vorbă, ci Mutu. Ești nedrept cu mine, stăpîne, dînd a înțelege că aș fi flecar. Mai ales dacă ar fi să mă compari cu frații mei. Află că am șase frați, care, ei într-adevăr sînt flecari. Celui mai mare dintre noi îi zice El-Bacbuk, adică cel care gîlgiie ca ulciorul. Pe al doilea îl cheamă El-Hadîr, adică Muget-de-cămilă. Al treilea are nume Bacbac, adică Cotcodac umflat. Al patrulea El-Kuz-el-Asnani — ulcior tare de la Asnan. Al cincilea El-Așar — Cămilă-a-făta. Al șaselea Șakalîc — Oală dogită. Al șaptelea, El-Samat. Acest El-Samat, Mutul, sînt eu, sluga dumnitale !

Pe cînd el vărsa cu grabă dinaintea mea acest val de vorbe, eu simțeam că crapă fierea în mine ; și am strigat cătră unul din slujitorii mei :

— Dă-i omului acestuia un sfert de dinar și scoate-l afară, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-l mai aud. Nu-mi mai trebuie ras pe cap, nu-mi mai trebuie nimic.

Cum a auzit asemenea vorbe, uncheșul s-a grăbit să-mi răspundă :

— Stăpine bune, ce vorbe aud urechile mele! Mă jur pe barba prorocului că vreau să te slujesc fără nici o plată. Mi-e destulă cinstea pe care o am aflându-mă lângă tine; nu-mi trebuie nimic și voi să fac îndată tot ce binevoiești și tot ce poștești. Aș fi prea amărit dacă mi-ai da plată pentru slujba mea și aș fi nemîngîiat pînă la sfîrșitul zilelor mele. Căci dacă tu, stăpine, nu cunoști ce fel de om detreabă și învățat sînt eu, apoi eu îmi dau samă prea bine cine ești tu și cită cinste și supunere îți datoresc. Cunosc că ești vrednic fiu al tatălui tău — Dumnezeu să-l ierte — și tatăl tău niciodată n-a încetat de a fi binefăcătorul meu; nu era zi să nu-mi arate mila și dărnicia sa și ținea la mine care nu s-a mai aliat să ție la altcineva cum ținea la mine. Așa de mult ținea la mine încît într-o zi a trimes să mă cheme. Era într-o zi sfîntă și binecuvîntată ca cea de azi. Cînd m-am înfățișat la dînsul l-am găsit între mulți musafiri. Pe loc s-a sculat dintre musafiri, mi-a ieșit înainte și mi-a zis: — Te rog să-mi iei o leacă de sînge. Îndată am scos astrolavul, am măsurat înălțimea soarelui, am cercetat și am socotit cu luare-aminte ș-am găsit că nu era ceas potrivit pentru asemenea lucrare. M-am închinat și am spus tatălui tău că socotelile mele nu-mi arată ceas bun. El m-a crezut și s-a supus fără murmur. A stat și a așteptat cu răbdare și cînd a sosit ceasul i-am făcut semn. I-am luat sînge; i-am scos o jumătate de lighean de sînge; și el a răbdat cum se cuvine lucrarea și mi-a mulțămît cu vorbe bune; și s-au sculat și mi-au mulțămît cu vorbe bune toți musafirii care se aflau de față; și ca să mă plătească pentru sîngele rău pe care i l-am scos, tatăl tău chiar atunci mi-a pus în palmă o sută de dinari aur.

— Oî-of! am strigat eu; Alah Dumnezeu să nu se milostivească cu iertarea sa niciodată asupra bietului meu tată, că a fost așa de orb și s-a dat pe mîna unuia ca tine!

El-Samat a început să ridă cu poftă clătînd din cap:

— Nu-i alt Dumnezeu afară de Alah, a zis el, și Mahomed e prorocul său. Binecuvîntat fie numele aceluia care preface toate și el însuși nu se preface niciodințioară. Tinere, eu te socoteam înțelept și iată, bag de samă că boala de care ai pătimit ți-a stricat judecata și nu știi ce vorbești. Așa ceva nu mă miră prea mult, ca unul care cunosc vorbele sfînte rostite de Alah în prea sfînta și neprețuita noastră carte unde începe așa: «Cei care-și stăpinesc mînia și iartă greșîților...» Deci vreau să uit nedreptatea și puțin cuvințioasa ta purtare față de mine și te iert de toate. Drept să-ți spun, nu înțeleg deloc nerăbdarea ta, și nu pricep ce pricină va fi avînd asemenea nerăbdare. Nu știi tu oare că tatăl tău nu începea nimic fără să-mi ceară sfat și întru aceasta urma proverbului care spune: «Bărbatul carele cere sfat — la adăpost se pune». Să fii foarte bine încredințat că om ca mine prețuiește mult; niciodată și nicăieri n-ai să găsești om care să-ți deie mai bune sfaturi decît cele pe care le dau eu, om mai priceput în rînduielele înțelepciunii și în meșteșugul de a duce cu îndemîinare afacerile. Iată, m-am înfățișat înaintea ta și aștept poruncile tale, fiind prea plecat și supus slujitor al tău. Un lucru am să te rog să-mi spui: cum se face că eu nu sînt deloc plictisit de tine, pe cînd tu ești atît de plictisit și de mînios? Adevărat este că eu sînt așa de răbdător față de tine, numai din pricină că mă gîndesc la cinstitul tău părinte, de la carele am primit atîtea faceri-de-bine.

Am răcnit, zvîrcolindu-mă :

— Pe Dumnezeu viu ! lasă-mă, lasă-mă ! Mă omori cu flecărelile tale. De cite ori vrei să-ți spun că nu te-am chemat aici decît să mă razi pe cap, și pe urmă să te duci ; repede să mă razi și mai repede să lipsești din fața-mi ! Înțelesu-m-ai ?

Spunînd asemenea cuvinte, m-am sculat în picioare ca să-l alung pe dînsul într-o parte, iar eu să mă duc într-alta ; dar în vremea cît vorbise îmi udase și-mi sopenise țeasta.

El mi-a grăit fără să se tulbure :

— Intr-adevăr, acuma văd și eu că ți-am pricinuit un plictis nemaipomenit. Inșă eu nu mă supăr din pricina asta ; bag de samă că deșteptăciunea ta e slăbuță și că ești încă necopt. Nu-s mulți ani de cînd erai un prunc și te purtam în circă la școală. Tu nu vroiai să te duci, iar eu te duceam.

— Of-of ! frate dragă, am oftat eu cu desnădejde, fie-ți milă de mine ; pe adevărul cel sfînt al lui Alah Dumnezeu, te rog și te poftesc să mă lași în pace, cu ale mele griji. Lasă-mă și du-te ! Milostivește-te ! lasă-mă ! du-te !

Așa eram de tulburat de nerăbdarea mea, încît am început să rup straietele de pe mine, cu țipete de nebun.

— Lasă-mă ! Lasă-mă și du-te !

Cînd m-a văzut bărbierul în asemenea stare, s-a hotărît înșfirșit să puie mîna pe brici și a început să-l tragă pe cureaua care-i atîrna de briu. Inșă atîta l-a tras și l-a ascuțit încolo și-ncoace pe curea, încît simțeam că nu mai am mult pînă să-mi dau sufletul. La urmă, s-a apropiat de căpățîna mea și a tras o dată pe tîmplă cu briciul. După aceea a ridicat în sus mîna și a zis :

— O, tinere stăpîn, să știi că supărarea e de la Diavolul. După cum se arată și în aceste stihuri :

O, înțelepte, coace-ți îndelung planul ;
În hotărîrile tale nu te grăbi,
Mai ales cînd ești ales să fii județ pe pămînt.

O, jude, să nu judeci cu asprime,
Ca să fii și tu miluit
Cînd îți va veni rîndul în veac.

Și nu uita că nu-i pe lume mîna tare
Care să nu fie aplecată
De cătră mîna stăpînitorului Alah.

Și nu uita că necredinciosul și tiranul
Găsi-va totdeauna alt tiran
Care să-l obijduiască !

— Stăpine, a urmat el, eu văd prea bine că nu prețuești deloc însușirile și harurile mele. Cu toate acestea, vezi mîna asta care te rade pe tine astăzi ? Să știi că mîna asta a ras capetele sultanilor, emirilor, vizirilor, valiilor și tuturor oamenilor mari și cu faimă. Și să știi că întru cînstea mea, sau a unuia care semăna prea bine cu mine, a zis poetul aceste cuvinte :

Toate meritele, colanuri scumpe le socot ;
Dar bărbierul acesta este el însuși
Cel mai scump mărgăritar al colanului.

Cu înțelepciunea și sufletul său
E mai presus decît toți înțelepții.
Și sub mîna sa stau capetele împăraților.

— Vai, vai și iar vai ! am strigat. Vezi-ți, omule, de meșteșugul tău... Nu pricepi odată ?

— După cît înțeleg, a răspuns el, pari puțințel cam grăbit.

— Da, așa este, am răcnit ; așa este, așa este, sînt grăbit ! Nu puțințel, ci foarte !

— Bine, atunci ar fi bine să-ți deprinzi sufletul să fie răbdător, căci graba e o insuflare a Vicleanului, și, cum se știe, graba strică treaba și-ți aduce totdeauna năcaz și căință. De altminteri stăpînul nostru Mohamed (cu el ruga și pacea!) a spus: «Cel mai frumos lucru de pe lume e făcut încet și cu socoteală!» Să știi că vorbele pe care le-ai rostit îmi dau mult de gîndit și foarte sînt doritor să-mi lămurești pentru care pricini ești așa de nerăbdător și de grăbit. Nădăjduiesc că va fi fiind ceva plăcut și mi-ar părea tare rău să fie altfel. Tocmai mă gîndesc că ar trebui să conțenească nițel, căci îmi mai rămîn puține ceasuri cu soare prielnic. Stai așa.

Cu asemenea cuvinte, omul meu a pus deoparte briciul, a luat astrolavul, a ieșit în ogradă la soare și a început să se uite, să măsoare și să socotească. Dar în această vreme nu mă pierdea din vedere, și din cînd în cînd îmi tot spunea cîte ceva. După care s-a întors la țeasta mea și a grăit astfel:

— Dacă e vorba de rugăciunea amiezii, atunci să nu te grăbești; poți aștepta în tihnă, mai avem pînă atunci cel puțin trei ceasuri.

— Isprăvește odată! am izbucnit eu, căci nu mai pot!

La acest strigăt al meu, bărbierul a pus mina pe brici și a început să-l tragă iar pe curea. După asta mi-a mai ras cîteva fire de păr. Și nu înceta de a vorbi:

— Sînt supărat că ești așa de nerăbdător. Dacă mi-ai arăta din ce pricină, să știi că foarte bine ți-ar prii. Ți-am spus cît mă prețuia babacul tău răposatul, încît nu pornea nici o afacere fără să mă întrebe.

Insfirșit, începeam să înțeleg că nu mai este nimic de făcut și sînt pierdut. Mă gîndeam așa: Vre-

mea rugăciunii se apropie; trebuie numai decît să fiu la fata care mi-i dragă; dacă întîrzi, ies credincioșii de la moschee și dă cadîul peste mine. Întîrzierea e moarte!

— Scurtează, scurtează, am scrișnit eu, lasă vorbele goale și nu te amesteca unde nu-ți fierbe oala. Dar dacă vrei și vrei numai decît să știi, apoi află că trebuie să mă duc fără întîrziere la o masă, la care m-a poftit un prieten al meu.

La aceste vorbe de poftire și de masă, bărbierul a tresărit.

— Alah să te binecuvinteze și să-ți umble în plin astă sfîntă zi de vineri, s-a închinat el. Se potrivește foarte bine ce spui cu aceea ce se pregătește la mine acasă căci și eu am musafiri la prînz și cu treburile pe care le trebăluiesc, și mai ales cu această treabă de aici, am uitat să gătesc ceva, ca să le pot sta înainte. Ce fac eu? Acuma e prea tîrziu; n-am ce le pune sub nas.

— Nu te îngrijii, m-am grăbit eu să-l incredințez; numai să isprăvim mai curînd rasul. De vreme ce mă duc la masă în altă parte, rămîn la mine destule mîncări care au fost gătite și pe care ți le pot dărui ție. Numai isprăvește; dă mai repede cu briciul.

— Dumnezeu să te răsplătească, stăpîne, cu darurile și binecuvîntările lui. Te rog, stăpîne, fii așa de bun și-mi spune ce bunătăți te milostivești a-mi da ca să le cunosc și eu.

— Fie, însă nu te opri din lucru. Pot să-ți dau cinci cratiți pline cu lucruri prea gustoase: musaca de pătlăgele vinete, sarmale în foi de viță stropite cu alămîie, perișoare de bulgur și carne tocată, orez cu tomate și mușchișor de miel, mîncărică cu harpaciă; pe lingă asta zece pui fripiți și un miel în țiglă; după

aceea două tablale mari, una cu kenafa și alta cu plăcintă de brinză cu miere ; pe urmă fructe de toate felurile : harbuji, pepeni, mere, naramze, curmale proaspete și multe altele.

— Atuncea tare te rog, stăpîne bune, dă poruncă să fie aduse toate aici de față, ca să le văd și eu.

Am poruncit să fie aduse toate, iar el le-a cercetat și le-a gustat pe rînd :

— Mm ! haha ! aferim ! Bunătatea ta, stăpîne, e o bunătate care nu se mai află. Ar mai trebui însă și ceva băutură.

Bine. Am poruncit să se aducă șase chiupuri pline cu șase feluri de băuturi. El a gustat din toate.

— Dumnezeu să te răsplătească, stăpîne, cu toate bunătățile sale. Asemenea suflet milostiv rar am văzut. Totuși ar mai trebui să adaugi și tămîie și smîrnă și alte mirodenii de pus în cățuie și de afumat în odaie ; și pe lîngă asta niște apă de trandafir și apă de flori de portocale cu care să-mi stropesc musafirii.

Bine. Am pus să i se aducă o răcliță plină de chilbar cenușiu, de lemn de aloe, de nard, de musc, de smîrnă și tămîie, toate prețuind peste cincizeci de dinari aur ; și n-am uitat nici apele de trandafir și flori de portocale și tulumbele de argint pentru stropit. Iar vremea trecea și se tot scurta, imputîndu-mi viața.

— Poftim, ia tot, i-am poruncit eu, numai isprăvește și rade-mi feasta capului, pe viața lui Mahomed prorocul (cu el ruga și pacea !).

— Da, da, a răspuns bărbierul, însă, pe Alah Dumnezeu, nu iau răclița pînă ce n-o deschid să văd ce-i într-însa.

Iarăși bine. Am poruncit slujitorului să descuie răclița, și bărbierul a pus la o parte astrolavul, s-a

ășezat pe vine și a început să cerceteze și să treacă printre degete toate : parfumuri, mirodenii, toate cîte erau în răcliță, le amirosea unul după altul, cu încheținală și îndelung, în vreme ce eu mă zvîrcoleam ca pe jaratic. După asta s-a sculat în picioare, mi-a mulțămît cuviincios, și a luat iar briciul, ca să-și isprăvească lucrarea pentru care îl chemasem.

Cum a pornit, cum s-a și oprit.

— Pe Alah Dumnezeu, a grăit el, nu știu pe cine să binecuvintez întâi, pe tine ori pe fie-iertatul tău părinte ; și cui trebuie să mulțămesc : părintelui tău ori ție. N-aș putea spune că ospățul pe care-l dau eu astăzi nu ți se datorește în întregime ție. Deasemenea sînt nevoit să-ți fac cunoscut că oamenii care vin astăzi la masa mea sînt mult mai prejos decît bunătățile ce ai binevoit a-mi dărui ; sînt oameni de rînd, meseriași ca și mine. Totuși să știi că toți au haz și fiecare în felul său e cineva. Pot să ți-i arăt și după nume cine sînt : mai întâi acel om fără păreche, cu numele Zeitun, băiaș la Hamam ; pe urmă Salih, vesel și caraghios negustor de nohot rișnit ; Hankal care vinde bob murat ; Hakrașat, zarzavagiu ; Hamid, măturătorul de gunoaie ; și insfirșit Hakareș, iaurgiul.

Toți acești prietini pe care i-am poftit în casa mea, ca și mine sluga ta, nu sînt nici flecari, nici nu le place să-și vîre nasul în afacerile altora ; sînt bărbați de petrecere și de haz. Cel din urmă dintre dinșii are în ochii mei mai mult preț decît un sultan. Fiecare dintre acești ai mei prietini e faimos în Bagdad prin cîntecul și danțul său deosebit. Dacă îți face plăcere, pot să-ți cînt cîntecul fiecăruia și pot să și joc ca fiecare dintre dinșii.

Uită-te la mine și bagă de samă. Așa joacă prietinel meu Zeitun, băiașul. Uite așa !

Iată și cîntecul pe care-l cîntă Zeitun :

Amurează amurea
Blindă ca o mieluşea,
Mă prăpădesc după ea.
Ii pup gura ca o fragă,
Eu i-s drag și ea mi-i dragă,
Ne giugiulim ziua-ntreagă.

Dar să vezi, stăpîne, pe Hamid, măturătorul. Cum joacă Hamid! Uită-te la mine și judecă singur. Cu pricepere și haz — așa joc mai rar! Ascultă și cîntecul lui Hamid :

Am nevastă, lucru rău —
Aș țipa-o-ntr-un pirău ;
Că-i balciză și urită
Și posomorită.
Cînd s-așează la cișmea,
Usucă iarba subt ea.
Dacă aș fi în sama ei,
Mi-ar da ciulama de tei
Și friptură de năgară
Ș-un butoi de apă chioară.

Fără să-mi dea pas să fac un semn ori să spun o vorbă de împotrivire, bărbierul a urmat să cînte și să joace ca toți ceilalți buni prietini ai săi. După ce a isprăvit de cîntat și de jucat, a grăit după cum urmează :

— Iată ce sînt în stare să facă prietinii mei. Dacă, prin urmare, vrei să rizi și să petreci, te sfătuiesc să vii astăzi la mine și să nu te mai duci la masa aceea de care mi-ai vorbit. Mai întăi are să-ți folosească ție și al doilea are să ne facă nouă mare plăcere. După cit cetesc eu pe obrazul tău, mai ai încă truda suferinții de care ai pătimit ; și s-ar putea, la masa aceea la care te duci, să se găsească oameni care să vor-

bească vrute și nevrute și să te întrebe una și alta, ispitindu-te, așa încît, în loc să-ți facă bine, și-ar face rău și te-ai îmbolnăvi de iznoavă.

— Ba astăzi, n-am să pot veni la ospățul tău, i-am răspuns eu stăpînindu-mă ; rămîne pe altă dată.

— Ascultă-mă ce-ți spun eu, m-a sfătuit el, n-ai altceva mai bun și mai folositor de făcut, decît să mergi chiar acuma la mine ca să te bucuri de hazul prietinelor mei și de cuviința pe care ai s-o vezi la dînșii față de tine. Fă după spusa poetului :

Plăcerea de azi
Apuc-o de grumaz !
Plăcerea-i muiere cu haz,
Și cu șireclie nespus :
Ai scăpat-o din palmă, s-a dus !

Am încercat să rid de toate acestea. Dar risul meu era mai mult un rînjat, sub care clocotea mînia.

— Ai haz, i-am zis eu, însă cred că toate se cuvîne să aibă un sfîrșit. Hai, isprăvește lucrul pentru care te-am chemat și lasă-mă să mă duc cu Dumnezeu. Eu mă duc la ale mele, iar tu du-te la ospățul unde te-așteaptă prietini tăi. Nu întîrzia, căci te așteaptă.

— Bine, mi-a întors el cuvînt, dar de ce nu vrei să faci cum te îndemn eu ? Ți-am spus cu ce fel de oameni minunați ai să ai de-a face. O dată să-i vezi și să-i auzi, și pe urmă n-au să-ți mai trebuiască prietini ca aceia la care vrei să te duci acuma.

— Dumnezeu să-ți păstreze multă vreme bucuria pe care o ai cu dînșii, am grăit eu ; acuma nu pot ; altă dată, cu plăcere. Dacă vrei, vă chem într-o zi pe toți la mine, ca să ospătăm și să petrecem.

— Bine, fie și așa, s-a mulțămît prigonitorul meu. Dacă nu se poate, n-am ce-ți face ; trebuie să mă mul-

țamesc numai cu aceste plăcute daruri. Numai o clipă să îngădui să iau toate bunătățile acestea, să le duc la mine acasă, și să le pun pe masă dinaintea prietenilor mei. Ii știu eu că-s băieți buni și n-au să se supere că nu stau cu dinșii să mininc; au să minince ei și singuri și au să beie tot ce este de băut; iar eu mă întorc aici ca să isprăvesc treaba începută și după aceea să te întovărășesc oriunde vei pofti să te duci. Nu-i bine așa?

— Dumnezeule Doamne, nu-i bine, nu-i bine așa! am răcnit eu. Du-te, omule, la prietiniții tăi; petrece și te veselește cu dinșii și lasă-mă să mă duc unde sînt așteptat chiar în clipa asta.

— Ba nu, stăpîne, nu pot îngădui să te duci singur.

— Lasă-mă-n pace. Acolo unde mă duc eu nu-i loc și pentru tine.

— Aha! acuma am înțeles; vrei să te întâlnești c-o femeie. Altfel ai primi să merg și eu cu tine. Cu toate acestea să știi că ai face foarte bine dacă m-ai lua unde te duci; ascultă-mă ce-ți spun eu; ai face foarte bine, și-aș fi de mare folos. Tare mă tem ca femeia aceea să nu fie vreo venetică vicleană. Dacă te duci singur, ești în mare primejdie; vai de tine! Te duci la pieirea capului și a sufletului. Nu cunoști poate că în cetatea asta a noastră Bagdad e foarte cu primejdie să te întâlnești în asemenea chip c-o muiere străină. Se putea altădată; acuma nu se mai poate; căci avem un valiu care nu vrea să știe nici de dragoste, nici de femei, fiind hadîmb, vai de el; ș-atuncea din zavistie, pedepsește cu mare asprime asemenea întâlniri.

După asemenea vorbe, iar mi-a venit turbăciunea și am răcnit cu desnădejde:

— Bre blăstămatule! bre păcătoșule gîde! acuma în clipa asta să isprăvești! și să nu cutezi a mai rosti un cuvînt! Ai auzit? ai înțeles?

— Am înțeles, a suspinat bărbierul.

Un scurt răstimp și-a văzut de treabă și a isprăvit de ras ticăloasa mea căpățînă, care încă nu crăpase. Dar vremea rugăciunii de amiază sosise.

I-am spus, ca să-l văd mai curînd plecat de lîngă mine:

— Hai, du-te la prietiniții tăi și du-le mincările și băuturile ce ți-am dat; după aceea să te întorci, ca să mergi cu mine. Eu te aștept.

El sta la îndoială. Eu îl îndemnam stăruitor.

— Văd eu că vrei să te scapi de mine, a grăit el. Eu să plec cu darul și tu să te duci singur. Însă îți spun de mai nainte că, dacă faci așa, ai să dai peste niște năcașuri și niște nenorociri din care n-ai să te mai poți descurca. De aceea te jur pe ce ai mai scump să stai și să mă aștepti pînă ce mă-ntorc. Musai să merg și eu, ca să văd cum se isprăvește chichionul în care te-ai vîrît.

— Bine, bine, fie cum spui, l-am încredințat eu, numai să nu întîrzi.

Atuncea meșterul bărbier m-a rugat să-i dau ajutor ca să încarce în spate toate mincările și să-și așeze pe cap tablalele cu dulciuri și a ieși din casa mea. Răsufлам insfirșit. Dar omul meu își avea ale sale socoteli. Cum s-a văzut în uliță, a strigat la doi hamali, le-a dat lor toate cite avea și le-a poruncit să le ducă în ulița cutare la cutare casă; iar el s-a pus la pîndă într-o hudiță dosnică, așteptîndu-mă să ies.

Cum e lesne de înțeles, eram ca-n spini. M-am spălat, m-am îmbrăcat cu straietele cele mai frumoase

și am ieșit. Cum am fost în uliță am și auzit glasul muezinilor din minarele, chemind la rugăciunea amiezii pe credincioși, în acea zi sfântă de vineri :

Bismillahi' rramani' rrahim !

În numele lui Alah cel prea bun și prea milostiv !
Laudă lui Alah, stăpînul omenirii, cel bun și milostiv !
Doamne prea înalt, județ desăvîrșit în ziua răsplăților,
Cătră tine ingenunchem, la tine cerșim ajutor !
Călăuzește-ne pe cărarea dreaptă,
Pe cărarea celorla pe oare i-ai împlut de bunătăți,
Nu pe cărarea celorla care te-au mîniat,
Nici pe cărarea celor rătăciți !

Din uliță, am apucat-o cu cea mai harnică repejune cătră casa unde eram așteptat. Cum am ajuns ș-am fost la ușa cadiului, am întors din întimplare capul ș-am și văzut pe blăstămatul de bărbier la răs pintenea fundacului.

Ușa casei era lăsată deschisă anume pentru mine. Am intrat ; am închis. În ogradă am văzut pe baba mea mijlocitoare. M-a luat de mîină și m-a dus după ea pe scări la catul de sus, unde mă aștepta fata. Dar de abia intrasem, ș-am și auzit pași și glasuri în ulicioară. Se întorcea cadiul, tatăl fetei, ou toți însoțitorii lui de la rugăciune. Mă uit și văd în ulicioară pe bărbier stînd stîlp și așteptîndu-mă.

Fata m-a incredințat îndată să n-am nici o grijă despre partea tatălui ei căci nu vine decît prea rar de la catul de jos la dinsa ; afară de asta se găsesc la urma urmei felurite mijloace ca să nu fii descoperit, chiar dacă i-ar veni gust bătrînului să urce sus.

Spre nenorocul meu, a vrut așa Alah ca în ziua aceea să fie poruncită o pedeapsă de cătră cadiu uneia dintre roabele sale tinere, pentru o greșală. Ș-atuncea slujitorii care aveau a împlini pedeapsa au început s-o bată cu toiégele la partea de dinapoi. Unul dintre

harapii casei s-a gîndit să intre la stăpîn și să-l roage s-o ierte pe roabă. Cum a deschis gura, cadiul s-a și năpustit cu harapnicul asupra lui. La țipetele roabei s-au amestecat răcnetele harapului. În puțină vreme toată ulicioara a fost în picioare, făcîndu-se zarvă și tumult.

Bărbierul meu socotea că am intrat eu sub mare cumpăt și pe loc începe să urle dinaintea casei, rupîndu-și de pe el straietele, presărîndu-și colb în cap și cerînd ajutor de la oamenii care se strîngeau împrejurul său.

— Săriți, oameni buni ! striga el. Îl omoară pe stăpînul meu în casa cadiului.

Cu oamenii după dînsul o ia la fugă din ulicioară în uliță și din uliță în altă uliță ; și cu toții vin acasă strigînd acolo tuturor că stăpînul lor se află în primejdie de moarte, și cu toți slujitorii și oamenii casei mele în păr, înarmați cu ciomege, dau buluc în ulicioara cu pricina strigînd care de care și asmuțîndu-se. Ajunși la poarta cadiului, bărbierul iar prinde a urla, ia cu pumnul colb de jos și și-l toarnă în creștet, își rupe straietele și se zvîrcolește, țipînd că se săvîrșește moarte de om.

Însfîrșit cadiul, tulburat de atita zvon, auzînd și bătăi de ciomege în ușă, se uită pe fereastră și înțelege ce este. Vede că-i mare zarvă ; își închipuie că se va fi întimplat ceva în tîrg, se duce și deschide ușa.

— Ce-i, oameni buni ? întreabă el.

Atuncea toți slujitorii mei prind a urla :

— Ai omorît pe stăpînul nostru. Pe stăpînul nostru l-ai omorît.

— Mă rog, cine-i stăpînul vostru ? a întrebat cadiul, și ce faptă a săvîrșit ca să-l omor ? Și ce-i cu

bărbierul acesta care zvîrle din picioare și zbiară așa ca un măgar ?

Pe loc bărbierul prinde a răcni :

— Tu, cadiule, ai doborît cu toiagul pe stăpînul meu ; chiar mai înainte l-am auzit țipînd.

— Bine, dar cine-i stăpînul acela al tău ? De unde a venit ? Unde se ducea ? Cum a intrat la mine ? Ce-a făcut ca să-l dobor cu toiagul ?

— O, cadiu blăstămat, a strigat bărbierul meu, nu face pe vicleanul, căci eu cunosc prea bine toate, știu de ce a intrat stăpînul meu în casa asta și pe cine căuta. Fiica ta s-a amoretat de stăpînul meu și stăpînului meu i-i dragă fiica ta. Am venit cu stăpînul meu pînă aici și l-am văzut întrînd. După aceea te-ai întors tu de la rugăciune și l-ai găsit cu fiica ta, ai chemat harapii și ați început a-l ucide cu ciomegele. Nu-mi umbla mie cu alte vorbe și întrebări. Să faci bine să mergi cu noi la un jude mai mare ca tine. Să faci bine să mergi cu noi la califat să dai samă. Ori să mergi în această clipă, ori să ne dai pe stăpînul nostru viu nevătămat, împreună cu despăgubirea ce ni se cuvine pentru ce i-ai făcut. Dacă nu faci asta, să știi că intrăm cu sila în casă eu și cu toți oamenii aceștia. Dă-l numaidecît, altfel e poznă !

De mare mirare și rușine a fost cuprîns cadiul în fața aceluia popor adunat, auzînd asemenea vorbe. S-a uitat lung la bărbier și i-a zis :

— Ori ești un minciunos, ori nu ești în toate mințile, omule. Pas și intră în casă, caută și află ceea ce cauți !

Bărbierul a dat buzna pe ușă.

Eu stam sus la fereastră, în dosul zăbrelelor ; priveam și ascultam. Cînd l-am văzut pe bărbier repezindu-se cu capu înainte ca să mă găsească m-am

gîndit să fug undeva. M-am uitat în juru-mi și n-am văzut pe unde aș fi putut fugi ca să nu mă vadă nici oamenii cadiului, nici prigonitorul meu, toate ușile fiind la vedere. Invirtindu-mă prin odăi, am găsit într-un colț un sunc mare de lemn. Am intrat înăuntru, am tras capacul peste mine și mi-am ținut răsufllarea.

Umblînd încoace și încolo ca să mă găsească și negăsindu-mă, bărbierul a ajuns și în camera cu suncul. S-a uitat, a înțeles cum e afacerea ; a apucat suncul și l-a săltat pe-un umăr, după aceea și l-a așezat pe cap și a coborît pe cit a putut mai repede la ieșire, pe cînd eu mă simțeam murînd de spaimă.

În vreme ce el ieșea în ulicioară cu suncul pe cap, scris a fost ca mulțimea ce se imbulzea în juru-i să poștească a cunoaște ce lucru de preț duce. S-au grămădit toți asupra-i și au deschis capacul. Cînd m-am arătat vederii lor, au început chiote și fluierături. De mare sfială și rușine m-am ridicat ș-am sărit. Am căzut și mi-am rupt un picior, de-atuncea am rămas șchiop.

Însă atuncea, cum am sărit, nu m-am gîndit decît cum să fug mai grabnic și să m-ascund. Văzînd ulicioara înșesată de atîta lume, mi-a venit în minte să scot din buzunar toți dinarii de aur pe care-i aveam, zvîrlindu-i asupra mulțimii. M-am folosit de imbulzeala tuturor la bani, ca să mă strecor și s-o iau pe urmă la goană, șchiopătînd ca vai de mine. Am apucat-o prin niște uliți întunecoase și fugeam trudnic, cînd, spre groaza mea, aud în urmă pe bărbier strigînd cît putea :

— Oameni buni ! mulțămesc lui Dumnezeu că mi-am găsit stăpînul. Dușmanii l-au prigonit și l-au

asuprit, însă Alah n-a îngăduit celor răi să biruiască și m-a ales pe mine ca să-l scot din cângile lor.

M-a ajuns din fugă.

— Stăpîne, zise el gîfîind ; după cum te-ai incredințat, rău ai făcut că te-ai purtat cu mine astfel, și n-ai avut răbdare și n-ai ascultat sfaturile mele. Fără ajutorul lui Alah Dumnezeu, care mi-a întărit brațul ca să te scap, cine știe ce ți s-ar fi întîmplat și te-ai fi prăpădit cu desăvîrșire. Așa că să te rogi lui Alah să mă păstreze, ca să te slujesc toată viața mea și să-ți fiu călăuz în toate. După cum s-a văzut, ești o fire pornită și ai minte puțină. Spune-mi acuma ce faci și unde fugi ? Stai, stai ; nu fugi așa.

Fugeam însă ca de moarte. Ajunsesem în tîrg, între dugheni. Văd o prăvălie deschisă a unui neguțător pe care îl cunoșteam. Mă reped înlăuntru și rog pe stăpînul prăvăliei, în numele lui Alah, să nu lase să intre după mine pe cel care mă urmărește. Atunci neguțătorul îmi face loc să trec, apoi pune mina pe un cio-mag și aține bărbierului calea, uitîndu-se la el crunt. Meșterul meu dă înapoi blăstămînd pe neguțător, pe tatăl neguțătorului și pe bunicul neguțătorului, și suduind în toate felurile, însă n-are ce face și se duce.

Neguțătorul se întoarce și începe să mă întrebe și eu prind a-i spune toată pătăria mea cu bărbierul, îi spun tot și-l rog să mă găzduiască în casa lui pînă ce mi se va tămădui piciorul stricat. Îmi era frică să mă întorc la mine, ca să nu vie iarăși asupra mea stafia.

Pe urmă, după ce am început să umblu iar și mi-am venit în fire, m-am dus acasă și, strîngînd împrejurul meu toate rudele, am făcut diată cu martori, prin care lăsam neamurilor mele de aproape tot ce aveam cînd eu n-oi mai fi. Eu îmi luam bani și hotăram să plec.

Puneam vechil asupra averii mele, ca să cheltuiască pentru neamuri și slujitori cît se cuvenea, ținînd castif. Cu banii ce i-am luat asupra-mi, am hotărît să mă duc unde nu va fi cu puțință blăstămatului meu prigonitor să mă mai găsească.

Am pornit din Bagdad într-ascuns și am călătorit lungă cale, pînă ce am ajuns aicea, la Damasc ; intrînd la acest cinstit ospăț, iată, mi-a fost dat să văd întăi și întăi pe cel de care fugeam.

Așa că nu stau și plec iar. Dumnezeu Alah să pedepsească pe dușman, cu tot neamul lui și cu toți urmașii lui, în vecii vecilor, amiri !



A cincea poveste

ÎNTÎMPLAREA LUI DOXOPRAXA

E vorba de o pățanie extraordinară. Dacă v-aș spune-o în câteva cuvinte, n-ar avea nici un «chichirez», cum spun bucureștenii. Ca să aibă așa ceva, e nevoie de o rinduială retorică.

Eroul principal nu sînt eu. Eroul principal e prietinel meu, profesorul Gheorghe Doxopraxa, care și astăzi se găsește în mare nedumerire și nu-și poate explica nimic. E cu atît mai ciudată această nedumerire, cu cît prietinel meu profesorul Doxopraxa s-a dovedit a fi totdeauna un bărbat deosebit de pătrunzător.

Prietinel meu Doxopraxa are o înfățișare de palicar impunător cum rar mi-a fost dat să văd în viața mea. O frunte naltă puținel pleșuvă, ochi străpungători arcuiți de puternice sprîncene negre, un nas achilin (adică un nas ca al lui Achile, cum lămurea el glumind), ș-o mustață — adică două mustăți cît vrăbiile, aplecate spre sfîrcuri de propria lor greutate. Om nalt, voce răsunătoare. Puținel lăudăros; însă îi stă bine cînd povestește mai ales întîmplările cu bandiți din insula Creta, patria străbunilor săi. Altminteri, el personal e născut la noi la Galați, și,

după mă-sa, se rudește cu unul Nastase Cosovete, cel mai autentic răzăș din valea Corhurluiului.

Specialitatea sa, în corpul didactic al liceului bucureștean unde a învățat mezinul familiei noastre, e limba elină. Mă întreb cine ar putea să declame mai frumos decît el distihurile lui Homer ori odele lui Anacreon. Păcat că nu le înțelege nimeni dintre noi, de și am dat acestei discipline, în copilăria noastră, cele mai frumoase ceasuri, cînd cînta cucu-n dumbrăvi și era ca o oglindă cerească luciul iazurilor. Eu, cel puțin, versurilor lui învolburate nu-i pot opune decît o invectivă din dialogurile lui Lukian: «Apòdos, o catàrate, ta portmeia...» De ce mi-o fi rămas numai atît din această limbă clasică, e o altă problemă pe care am să-ncerc a o deslega altă dată. Adevărul e că numai cu atît calabalic grecesc am a mă înfățișa cîndva — nu prea tîrziu — neînduplecatului barcagiu Charon.

Mă aflu cu Doxopraxa și cu alții la cea mai primitoare familie din regat. S-ar părea că asemenea familie ar trebui să locuiască în Moldova și mai cu samă la Iași. Nu! Asemenea familie locuiește la București. Dar în orice caz — îmi veți replica domniile voastre — asemenea familie e venită din Moldova și mai cu samă de la Iași. Nu și nu! Asemenea familie e get-beget bucureșteană, de la Brîncoveanu-Vodă și de la Mavrogheni-Vodă și de la Știrbei-Vodă. Tot neamul amfitrionului nostru, cu numele Dîmbovițeanu, a slujit patriei și mai cu samă fîscului patriei. Dîmbovițenii cei vechi țineau oțcupurile timpului; cei mai noi au fost administratori financiari model; al nostru, Petrică Dîmbovițeanu, a fost

casier general în Ministerul de Finanțe. Acum e pensionar, om cu stare ; primește foarte bine.

Acest prietin al nostru Petrică Dîmbovițeanu a dovedit ce fel de om și ce caracter cu voință fermă este la vîrsta de patruzeci și cinci de ani, cînd soția sa, doamna Bruneta Dîmbovițeanu, foarte remarcabilă persoană, i-a făcut observația că și-a pierdut cea mai mare parte a părului — care, în vremea cînd făcea pe Romeo, era blond ca spicul de grîu.

— Mă mir că le mai sucești și le mai învîrtești, Petrică ; ți-au mai rămas trei fire...

— Ai dreptate, Bruneto dragă, i-a răspuns blînd Petrică ; îți promit că n-ai să mai ai pricină de mirare.

Chiar a doua zi, Petrică s-a prezentat doamnei Bruneta cu țeasta rasă complet.

Ea n-a zis decît : Vai, Petrică ! — Pe urmă n-a mai avut ce spune.

În ziua care a urmat, Petrică s-a înfățișat și fără mustăți.

— Ca să nu mai ai în fața ta aspectul bătrîneții, Bruneto dragă.

Doamna Dîmbovițeanu a făcut iar : Vai ! — Ș-atît.

Un timp, a trăit cu spaima că Petrică va să-și radă și sprîncenele. Dar Petrică avea cunoștință că sprîncenele, abia încărunțite, deveniseră cea mai distinsă podoabă a sferei sale de fildeș și a obrazului său cu zîmbet cam îndrăcit.

— Dacă mi-aș fi lăsat cioc, aș fi sămănat cu Mefistofel, se lăuda el.

Cam din vremea cînd prietinel nostru Petrică Dîmbovițeanu își lepădase podoaba capilară și figura-i palidă părea mai punctată de zîmbetu-i ciudat

— cam din acea vreme doamna Bruneta începuse a deveni melancolică. În frumoșii ei ochi codați de orientală apăruse o umbră de neliniște. Cătră cincizeci de ani începuse să asuprească servitoarele și se îmbolnăvi de trei sau patru boli necunoscute încă speciei umane și de două manii. Una din aceste manii era explicabilă ; a doua, binefăcătoare.

Mania explicabilă era dragostea pentru pisici. Neavînd copii, trebuia să adopte în viața ei tovarășia acestor animale amabile, delicate și discrete. Mai ales de cînd doamna Bruneta învățase de la o prietină din tagma aceleiași vîrste că cei mai devotați și drăgălași pisoi sînt cei cărora veterinarul le face o mică operație, — se putea spune că apartamentul domniei sale devenise rai al acestor mici feline. Avea patru sau cinci totdeauna, de neamuri alese și colori deosebite. Cu acest surogat își liniștea nervii și își înflorea ceasurile.

Cu privire la mania asta, Doxopraxa se pronunțase astfel :

— Postește robul lui Dumnezeu că n-are ce mînca... în dorul căpșunelor, mînînci frunzele.

— Într-adevăr, mi-ar fi trebuit patru copii în loc de patru pisoi, lămurea Petrică, dar să știți că nu sînt eu vinovat.

— Bine, bine, il mîngîia Doxopraxa ; dacă e așa, atunci să ne mai vie cîte o halbă de bere.

Plătea Petrică Dîmbovițeanu ca să fim și mai bine încredințați că nu poartă el răspunderea. Și zîmbea mefistofelic. (Îi plăcea să-i spunem că zîmbește mefistofelic.)

Mania binefăcătoare a doamnei Bruneta era curățenia. De două ori pe săptămînă casa era în răscoală ; praful urmărit ; alăturile frecate ca să devie ca au-

rul nou; parchetele lustruite, ca să te oglindești în ele, și așa mai departe. Prima răscoală săptămînală era luni; a doua vineri. După răscoala de vineri, urma coptul aluaturilor, sîmbăta. Duminică erau invitați prietini la ceaiul de după amiază, care se prelungea pînă tîrziu.

Ce nu mîncam noi la asemenea ceai! Ce pateuri fine, ce fripturi delicioase, ce cozonaci, ce prăjituri! Și ce vinuri găseam la acest ceai!

Noi prietini mai intimi ai casei laudam toate în gura mare, cu superlative care făceau mare plăcere doamnei Bruneta; pe cînd Doxopraxa, care venea în casă mai rar, își făcea aprecierile cu citate din clasicii antichității eline.

— Nu înțeleg de ce mă laudă Doxopraxa pe grecește, suspina, nedumerită, doamna Bruneta.

Sfetnică și ostenitoare întru acest despărțămînt al bunătăților, nelipsită în fiecare săptămîină la ajutorul gospodăriei doamnei Bruneta Dîmbovițeanu era o greacă născută la Constantinople și pripășită la noi în epoca primejdioasă a amorului. O chema Eufrosina Periade. De cînd demoazela Eufrosina Periade străbătuse Pontul Euxin pe o galeră a unui căpitan insular, ca să se așeze la Sulina, trecuse mai bine de un sfert de veac. De mulți ani ajunsese la București și izbutise a se face cunoscută într-un cerc destul de larg prin talentele-i multiple. Era o femeie încă sprintenă și energică, uscată și foarte oacheșă. Ne înveselise în cîteva rînduri pe noi bărbații cînd făcuse față, furioasă și cu ochii boldiți, profesorului Doxopraxa la niște observații de altfel nevinovate ale acestuia.

— Eufrosina, regina de Saba... i-a spus cu accent poetic Doxopraxa.

— Domnule, te fac atent, i-a replicat ea, că eu sînt constantinopolitană...

— Ei, și are asta o anumită însemnătate?

— Are. Eu nu sînt din Grecia dumneavoastră. La noi la Constantinople e o viață pe care dumneavoastră n-ați cunoscut-o niciodată.

— Care «dumneavoastră»?

— Dumneavoastră grecii. La noi, la Constantinople, e bielușug și huzur. De cînd a plecat Abdul Hamid s-au mai stricat lucrurile, dar tot e mai bine decît în Creta dumnitale.

— De ce «Creta mea»?

— Așa. Aș ține să-ți fac cunoscut mai ales dumnitale, domnule profesor, că eu nu prea fac haz de insulari.

— Bine, Periade, a acceptat cu voie bună Doxopraxa; sîntem de acord; nici mie nu-mi plac insularii dumnitale: eu sînt de la Galați. Pe lîngă asta am în vinele mele sînge de răzăș moldovean.

— Se poate; dar insularii sînt ai dumnitale, nu ai mei. Să se știe asta. Și să se mai știe că nu-mi place să fiu regină de Saba.

— E o regină biblică, Periade; e o prietină a lui Solomon.

— Așa? atuncea află că nu-mi plac nici evreii, fie ei și din Biblie.

Doxopraxa a venit între noi după acest schimb de vorbe.

— Trebuie să mă iau bine cu etiopianca asta, a zis el îngrijorat. N-ai văzut ce ochi îmi aruncă? E în stare să-mi facă vreo vrajă, ori să-mi puie otravă într-o sarailie.

Noi am început a rîde.

— Nu rîdeți. N-ați văzut și n-ați auzit cu ce pasiune vorbește?

— Așa e vorba ei, însă e o persoană cumsecade, am intervenit eu. Nici în glumă să nu-i atribui asemenea intenții, prietine Doxopraxa.

Profesorul era după un număr oarecare de pahare de vin.

— Ba eu vorbesc serios, domnii mei, ca unul care am văzut multe și am pățimit și mai multe. Am să vă spun eu odată o întâmplare care a început de la vorbe nevinovate și a ajuns la situații dintre cele mai primejdioase. De mai multă vreme observ pe această etiopiancă. Altă dată i-am spus madam Menelik și era să mă zgîrie. Am o bănuială că sufletele victimelor ei le trece în motanii pe care îi dăruiește cucoanelor dumneavoastră.

— Are o rasă frumoasă de pisici... observă Petrică Dîmbovițeanu.

— Frumoși pisoi, nu zic ba, însă negri ca tăciunele. Din dinastia asta alege cîte unul și doamnei Bruneta. Pe Menelik-al-treilea mi se pare că i l-a adus anul trecut.

— Așa este. Dar ce amestec bizar faci... și ce idee cu porecele dumnitale. Are dreptate să se supere.

— Bine, bine, rîdeți dumneavoastră și vă veseliți, însă eu îmi am ideile mele.

Ideile acestea ascunse ale lui Doxopraxa se întemeiau, probabil, pe faptul că madam Periade se pricepea magistral — după părerea doamnei Bruneta — să descifreze viitorul în drojdia de cafea și tot așa de magistral cetea cele șaptezeci de cărți și lame ale tarotului egiptean. Deasemeni administra cu iscusință — doamnelor care îi erau simpatice și aveau nevoie — medicamente pe bază de afion. Prac-

tica și descîntecul — fiind o ființă cu o putere de sugestie rară. Domeniul acesta obscur al îndeletnicirilor ei, aplicat mai ales dudușilor pasionate, nu l-am putut desluși. Oricît am încercat să trag de limbă pe doamna Bruneta Dîmbovițeanu a fost zadarnic. A trebuit să mă mulțănesc cu zîmbetul duminisale enigmatic.

M-am mai mirat de ceva, în casa asta unde mă duceam destul de des. Se bucurau de mania binefăcătoare a doamnei Bruneta, adică de furia curățeniei și lustrului, mai cu samă încăperile pentru care bucureștenii noștri n-au o grijă prea insistentă. Cele mai strălucitoare panouri le deschideau vederii noastre bucătăria, baia și toaletele. Faianțe, robinete, oglinzi, — erau ca o feerie fără prihană.

— De o bucată de vreme a început să fie ceva de spaimă, îmi spunea prietinel meu Petrică. Umblu și eu ici-colo, ca omul în casa lui. Știi dumneata că mă pîndește, să vadă unde pun piciorul și unde întind mina? Nu, — că să n-ating cutare robinet. Nu, că să nu pun mîna pe cutare chiuvetă. Lehamite de așa casă! La urma urmei, ce să fac? M-am supus, ca să curm discuțiile interminabile și tînguirile. Acuma vorbim serios: știi dumneata, *mon cher ami*, că n-am permisiunea să întrebuițez comoditatea din baie? Da-da, e așa cum îți afirm eu; sînt nevoit să fac cinci pași în plus pînă la cabinetul de peste săliță. Iar dincoace dumneaei a instalat o horbotă de matasă, simbol al unei eterne opreliști. Pe onoarea mea, e ceva de speriat!

De cîțva timp, cu aceste cuvinte își încheia Petrică observațiile privitoare la doamna Bruneta. Alți bărbați ar fi fost entuziasmați de asemenea igienă lustruită. Dîmbovițeanu nu era entuziasmat.

Observasem într-adevăr și eu simbolul imaculat, trecînd cu uimire, din templul unde se oficia chimia bucatelor și prăjiturilor în minunea de lumină și lăcuire a băii. Mărturisesc că m-am oprit brusc, întrebîndu-mă cu îndoială dacă nu visez cumva. Horbota de matasă era liliachie. Era o horbotă scumpă care servea drept așternut, în găoacea de porțelan, numitului Menelik-al-treilea. Elegant și leneș arcuit în blănița-i ca abanosul, moțanul dormita și numai din cînd în cînd crăpa pe jumătate luminile ochilor lui de smarald.

În ziua de care vorbesc, doamna Bruneta Dîmbovițeanu se întrecuse pe sine. Combinase, cu greaca, cele mai extraordinare sarailii și baclavale, după rețeta strictă a Vechiului Serai. Înainte de aceste extraordinare sarailii și baclavale, ne pusese dinainte niște pateu de ficat de găscă în aspic, două farfurii largi de iepure cu măslină, un mușchi de purcel fript la cuptor și garnisit cu ciuperci albe, și alte delicatețuri de care nu-mi mai aduc aminte, ca să nu lungesc vorba.

Ceaiul nostru a fost un vin sec de opt ani vîrstă. Petrică Dîmbovițeanu avea teoria lui asupra vinului de opt ani. Vinul de opt ani, afirma el, mai ales vinul de opt ani de la Valea Călugărească, e vinul ajuns la apogeul său. A părăsit stările de fermentație, e strălucit și limpede ca soarele, își are deplin dezvoltat gustul, deplin dezvoltată aroma. După acest moment culminant, începe declinul. Căci se știe, domnilor, că un vin e ca o ființă vie. Am avut și noi, oamenii, momentul cel mai fericit, după care am început a muri.

De și reflecția prietinelui nostru Petrică era mai degrabă tristă, noi am urmat a ne bea ceaiul — adică vinul de opt ani — cu cea mai desăvîrșită voie bună.

Cred că se întinsese întunericul deplin asupra capitalei de vreo trei ore. Era o vreme de toamnă tîrzie, vremea cea mai potrivită pentru ceaiuri ca acela al nostru. Doamna Bruneta sta, ca de obicei, în capul mesei, îmbrăcată extrem de elegant, însă în negru, și zîmbind cu o ușoară nuanță de ironie la toate complimentele și laudele noastre. Îi plăcea mai curînd să asculte istorisirile ce se spun între bărbați, după ce au ajuns la a doua cafea și se întorc iarăși la un pahar de vin.

E plăcut uneori să privești soarele după ce a străbătut în declinul său straturi sumbre de nouri: ajuns în pragul asfințitului, deodată lucește. «Se uită soarele înapoi»... zic oamenii de la țară. Doamna Bruneta Dîmbovițeanu nu era aparent atentă la hazurile și anecdotele ce se spun între bărbați la asemenea oră; însă eu eram bine încredințat că le asculta cu sentimentul pe care îl avea «cînd se uită soarele înapoi». Asculta, și zîmbetul ei caustic se însenina puțin, întristîndu-se.

Cel mai vorbăreț dintre noi, profesorul Doxopraxa, s-a oprit o clipă lovit oarecum de niște amintiri pe care eu le socoteam dramatice, ținînd samă de ochii săi ațintiți și de sprîncenele ușor încruntate.

-- Da, declară el cu un fel de solemnitate mîhnită; așa este. Era într-o vreme de toamnă tîrzie și mă aflam în Creta...

La aceste cuvinte, doi dintre convivi, care-i fuseseră elevi, ridicară capetele cu un interes care făgăduia să fie foarte susținut. Orice ar fi binevoit să povestească vechiul lor profesor era învăluit în

aureolă de prestigiu. Eu și cu Petrică Dîmbovițeanu, știind că se băuse un număr respectabil de pahare de vin de opt ani și cunoscînd întrucîva repertoriul romantic al palicarului nostru, ne aflam mai sceptici și am clipit ușor din ochi unul cătră altul zîmbind. Bruneta ne urmărea schimbul de priviri și avu și ea un surîs complice.

— Era într-o vreme de toamnă tirzie, urmă povestitorul, și mă aflam de cîteva zile pe un drum primejdios, coborînd cătră Calioros, la țarmul mării, unde știam că trebuie să găsesc scrisori și bani. După șase luni de rătăcirii pe urmele mikenienilor, după felurite pățanii care de care mai ciudate, înșfîrșit venise vremea să mă întorc la lumea mea de la Dunăre. Mă veți crede ori nu, trebuie să vă spun că mi se făcuse dor de vin de Sarica. Așa sînt eu. Și mi se făcuse dor de alivenci. Cum se făceau alivencile, acasă la noi la Galați, nu se mai fac nicăieri, și preferam alivencile oricăror compoziții cu miere de albine sălbatice ori cu buruieni aromate din stîncăriile cretane. Umblam deci tihnit într-un peisagiu auriu, calare pe un căluț, și din cînd în cînd vedeam, în depărtare, marea. Munteanul, stăpînul calului, pășea pe potecă înaintea mea, observînd cu luare-aminte împrejurimile. Intrasem în anume regiune primejdioasă, stăpînită de o bandă de clefți. Cel puțin așa susținea munteanul meu că regiunea e primejdioasă; eu însă n-avusesem de-a face cu bandiți cretani; de altfel n-aveam nici o teamă. Mai cu samă în acel moment nu mă temeam. Mîncasem dimineață ca să-mi ajungă toată ziua; prețul chiriei calului — cîțiva gologani — îi pusesem în palma munteanului meu și nu mai aveam la mine nimic.

Greșesc : mai aveam o liră de aur ; asta e însă ca și nimic. Așa că eram ușor și vesel...

Aici amicul nostru Doxopraxa făcu un popas, ca să-și aprindă o țigară. După ce-și aprinse țigara, privi în juru-i mulțămît de atenția ascultătorilor ; și, fiindcă pomenise de alivenci, își aduse aminte cît de extraordinare fuseseră baclavalele doamnei Bruneta. Apucă o furculiță care era mai la îndămînă și, împungînd o baclava (căci toate bunătățile «ceaiului» nostru erau încă de față), o aduse spre mustățile-i mari, ajutîndu-se și de mîna stîngă. După ce consumă din două înghițituri baclavaua, Doxopraxa își lovi degetele ambelor mîni unele de altele, ca să le scuture oarecum de ce fusese baclava și apucă un păhărel de vin. După ce sorbi păhărelul, trase iar cîteva fumuri de țigară. După care, cu un oftat, se întoarse în Creta la drumul prăpăstios pe care umbla și de unde, din cînd în cînd, vedea apărîndu-i în depărtare marea clasică.

— Deodată, urmă el privindu-ne circular cu ochi crescuți în orbite, deodată, la o cotitură a potecii, îmi apare un bătrîn nalt, cu înfățișarea slăbănoagă și suferindă, acoperit cu o mantie zdrențăroasă. Cu stînga se sprijinea într-un toiag ; dreapta o întinse spre mine :

— O, kirie, a zis el cu voce tînguitoare, milosti-vește-te de un bătrîn sărac și bolnav...

Am fost mișcat de acel glas și de acea înfățișare. Fără a pregeța o clipă, am tras din buzunarul vestei lira de aur și i-am întins-o.

— Ține, bătrîne, i-am spus eu ; de la mine mai puțin, de la Dumnezeu mai mult !

— Domnul să te binecuvinteze și să-ți răsplătească însutit... s-a închinat bătrînul primind banul

de aur. Am trecut înainte cu căluțul meu. Țăranul care mă însoțea s-a uitat furios înapoi. Urmind mișcarea lui, m-am întors și eu în șa. Bătrînul cerșetor dispăruse ca prin farmec.

Mi s-a părut oarecum ciudat că munteanul clatină din cap. Însă nu mi-a vorbit nimic. Am tăcut și eu. Am umblat așa un lung răstimp, coborînd cărarea povîrnită.

N-a trecut o jumătate de oră, și la altă cotitură, între niște țancuri de calcar, au apărut doi clefți cu bărbi negre și ochi holbați albi. Au aruncat un strigăt făcîndu-mi semne cu carabinele, m-au descălicat, au dat căpăstrul căluțului în mîna munteanului meu și ne-au călăuzit pe subt o prăpastie la un izvor și la o peșteră.

Acolo am găsit alți bărboși înarmați pînă în dinți. Între două pietre afumate, era aprins un foc. În latura jarului, într-o țiglă înfiptă pieziș în pămînt, se frigea un but de capră. Din umbra peșterii mi-a ieșit într-o întîmpinare un bărbat nalt, cu mustăți negre lungi. Nu mai avea barbă; își lepădase mantia zdrențăroasă; am cunoscut numaidecît pe cerșetorul meu și i-am zîmbit.

El a părut mirat.

— Cei care vin în fața mea, mi-a zis el, n-au obicei să zîmbească... și n-au obicei să zîmbească pentru că Papasima nu glumește niciodată.

— Dumneata ești Papasima?

— Eu sînt vestitul Papasima.

— Bine; să fii sănătos.

— Mulțămesc de urare. Fă bine dumneata și scoate banii și juvaerurile ce ai și le pune pe astă lespede de marmoră.

— O, vestitul Papasima, am răspuns eu, nu pot depune pe lespede ta de marmoră decît acest ceasornic de nichel, ceasornicul meu de profesor care mă ajută să nu întîrzii la clasă.

— Ești profesor?

— Sînt profesor de elină; numele meu e Doxopraxa.

— Poți fi profesor de ce poștești, kirie Doxopraxa, a mormărit cleftul. Dacă nu dai aurul pe care îl ai, n-ai să mai vezi asfințind soarele.

— O, vestitul Papasima, am replicat eu; singura liră de aur ce-am avut am dat-o unui bătrîn cerșetor acum jumătate de oră.

— Singura liră? să fie cu puțință?

— Pe sufletul meu nemuritor, o, Papasima; atîta am avut și atîta am dat.

— Imi dai voie să te cercetez?

— Cercetați-mă! am zîmbit eu ridicînd brațele.

Unii dintre clefți s-au repezit să mă dezbrace. Papasima le-a făcut un semn; ei s-au retras; el a rămas privindu-mă lung. După aceea s-a apropiat singur de mine și mi-a întins mîna.

— Ai isprăvit banii? ești străin?

— Sînt un profesor de departe, i-am răspuns eu. Mă cobor la Kalioros, ca să găsesc scrisoare și bani de la un unchi al meu.

— Și dacă nu ți-au venit bani și scrisoare?

— Dacă nu mi-au venit, am s-aștept; trebuie să vie.

— Și dacă întîrzie...

— Dacă întîrzie, am să lucrez, am să dau lecții, ori am să mă apuc și eu de meșteșugul de cleft. Văd că e bun meșteșug.

— Intr-adevăr, e bun, a zimbîț ușor Papasima. Și știi dumneata de ce e bun ! E bun pentru că pe cel care n-are bani și așteaptă să-i vie, eu îl pot ține zălog și nu-i dau drumul decît dacă se răscumpără. Banii așteptați îi împărțim cinstit jumătate și jumătate. Însă cu cel care s-a milostivit așa cum ai făcut domnia ta, dînd tot ce aveai unui sărman, eu am altă rînduială. Kirie Doxopraxa, din clipa aceasta ești liber. Te poftesc să fii tovarășul meu la cină și pe urmă îți dau un om care să te întovărășească pînă la Kalioros.

— Papasima, îți mulțămesc ; nu mi-i foame ; mă grăbesc, ca să aflu dacă mi-au sosit banii și scrisoarea.

— Kirie Doxopraxa, dorința domniei tale e poruncă. Să vie calul și munteanul, și Atanasie, ca să vă petreacă pînă la malul mării. Numai o clipă să mai îngădui, pînă ce scriu o scrisoare pe care Atanasie va da-o în mîna unui om al meu din Kalioros. Dacă ți-a sosit ce aștepti, Atanasie nu dă scrisoarea. Dar dacă nu ți-a sosit, Atanasie dă scrisoarea. Dumnezeu să te apere de orice primejdie, kirie Doxopraxa, și să fii sănătos. M-am bucurat cunoscînd un bărbat ca domnia ta.

Poate s-ar fi cuvenit să ne îmbrățișăm ca doi buni prietini. Nu ne-am îmbrățișat, dar ne-am despărțit cu vorbe bune. Am părăsit focul și peștera ; m-a urmărit iarăși priveliștea mării. Am fost la asfințitul soarelui la Kalioros. Bani și scrisori nu-mi sosiseră ; curierul era așteptat în trei zile. Atunci Atanasie a dat la lumină scrisoarea către hagi Dimitrie Sarandi, zaraf în Kalioros. Această scrisoare cuprindea vorbele următoare :

«Dimitrake, deschide acestui străin, prietin al meu, un cont după nevoile pe care le are cît așteaptă în Kalioros ; îi dai pînă la una sută lire.»

E de prisos să vă spun că n-am luat de la hagi Dimitrie Sarandi decît prea puțin, cît mi-a trebuit pentru gazdă pînă ce mi-au sosit banii. Am achitat cuviincios împrumutul, am lăsat o scrisoare de mulțămire căpitanului de bandiți Papasima și m-am imbarcat pe o caravelă cu destinația Salonic.

— Asta-i una din întîmplările mele. Dar vă pot spune alta, care are un caracter cu mult mai dramatic, ceva ca într-un roman de Tolstoevski.

Asta era o altă curiozitate a prietinelui nostru Doxopraxa : totdeauna îngemăna pe Tolstoi cu Dostoievski. Scosese un nume nou de scriitor ; și-l rostea cînd ținea să caracterizeze una din istorisirile sale sumbre.

Pe cînd eu și Petrică Dîmbovițeanu ne priveam semnificativ, căci cunoșteam povestea, prietinel nostru profesorul și-a aprins o altă țigară, apoi după cîteva fumuri a depus-o în scrumelniță și a rămas contemplînd o sarailie. Dîmbovițeanu i-a umplut paharul cu vinul de opt ani.

Nu mă gîndeam atunci, dar m-am gîndit mai pe urmă, reconstituind scena și împrejurările, că doamna Bruneta Dîmbovițeanu — sfătuită probabil de regina de Saba, — cu nevinovată maliție ținea socoteală de numărul de baclavale și sarailii suplimentare pe care și le însușea Doxopraxa. Pentru ce scop ascuns făcea asta, nu m-am dumirit încă. Poate doamna Bruneta n-avea nici un scop ; poate Doxopraxa avea dreptate să atribuie intenții de altfel obscure etiopienței.

Povestitorul și-a repetat deci toate tabieturile și, după asta, cu aceeași voce vibrantă, ne-a spus trista

întâmplare cu Sofia, fata pescarului Cotorotis dintr-un colton al aceleiași insule unde i se mai întâmplaseră atâtea și atâtea. Eu și cu Petrică eram atenți mai cu samă la scena finală, pe care o cunoșteam în două variante. În prima variantă, logodnicul Sofiei se aruncă în valuri după luntrea în care Doxopraxa duce spre alte țărături pe frumoasa fiică a contrabandistului. În a doua variantă, Karaiani logodnicul provoacă pe răpitor de pe țarm și-l chiamă la luptă dreaptă cu hangerele. Și într-un caz și în altul frumoasa Sofia se aruncă în valuri și, numai după ce o scot la țarm, cei doi rivali se împacă. Impăcare tragică deasupra trupului unei frumoase moarte.

Cînd profesorul de elină s-a apropiat de acei desnodămînt tragic — a făcut o pauză, căutîndu-se oarecum pe sine însuși în acel trecut romantic. În tăcerea care s-a întins, ca la o bruscă poruncă a stihiiilor, deodată s-a zbatut vîntul la ferestre zguindu-le.

Petrică Dîmbovițeanu și-a stăpînit un căscat și a îngînat obosit :

— Cred că în noaptea asta pornește viscol.

Profesorul l-a privit ca dintr-o mare depărtare.

— Nu cred, a zis el, și a sorbit domol ultimul pahar de vin.

Ca și cum ar fi pierdut finalul istorisirii, s-a sculat în picioare și, ca să-l găsească, a făcut o mișcare oblică spre sălița interioară.

Era evident că această mișcare, în acea clipă, se lega mai ales de trecerea doamnei Bruneta la fereastră. Doamna Bruneta trecuse la fereastră și ridică storul, ca să observe ce catastrofe meteorologice se săvîrșesc în noaptea de-afară. Cum Doxopraxa, amicul nostru, așteptase și întîrziase din delicateță

acest moment, mișcarea lui spre sălița interioară s-a făcut cu precipitare vădită.

Nu știu de ce, în acea clipă, eu mă aflam într-o stare de atenție ascuțită. Ceilalți tovarăși păreau obosiți și preocupați de plecarea apropiată. Sfîrșitul aventurii cretane părea căzut în baltă. Petrică Dîmbovițeanu căscase de două ori și se pregătea să acopere cu palma dreaptă un al treilea acces nervos, — cînd, în tăcerea camerei, a pătruns din partea unde dispăruse profesorul un răcnet înfricoșat.

Am tresărit cu toții, ca izbiți de un corp dur. Ne-am privit cu ochii crescuți în orbite de o uimire nemai-pomenită... Așa răcnește numai un om în primejdie de moarte.

Ce este? Pentru numele lui Dumnezeu, ce se petrece? ori ce s-a întîmplat?

Ca-n fulgerarea unui vis, în care imaginile și senzațiile se juxtapun, îmi făceam o viziune proprie a împrejurării. Doxopraxa a ieșit în săliță. Cum locul pe care îl căuta el cu grabă nu putea fi descoperit în casa doamnei Bruneta prin nici unul din cele cinci simțuri, cum sălița rămăsese în întineric (deci profesorul nu se mai ostenise a întoarce comutatorul), nu se putea ajunge la capătul excursiei decît prin inteligență și logică. Aproape sigur prin urmare că prietinel Doxopraxa a intrat în baie.

Ce se poate întîmpla acolo?

L-a prins o capcană de lup? Alungam ideea ca pe o copilărie.

A dat peste cineva? Posibil, dar asta nu poate provoca asemenea răcnet.

Să fie așa-zisa lui inamică, Eufrosina Periade, greaca din Constantinopol? Eufrosina Periade plecase de mult. Ori să-l fi urmărit pînă aici — după

ani și ani — răzbunarea unor Karaiani, ori a altui cretan înșelat în epoca aventurilor romantice ale amicului nostru ?

Ipoteze absurde. Răcnetul izbucnise prin întuneric. Capcană ori atentat — putea surprinde pe oricare dintre noi.

Să fie o farsă a lui Doxopraxa ? Imposibil și asta. Nici un actor din lumea asta nu putea emite un țipăt de spaimă atât de adevărat.

Toate aceste gânduri învălmășite n-au ținut o secundă. Împreună cu ceilalți musafiri și cu amfitrionul nostru, m-am repezit ca împins de un resort spre chemarea de ajutor. Dar simultan cu mișcarea noastră s-a produs întoarcerea lui Doxopraxa, ca aruncat dintr-o catapultă. Venea cu capu înainte și cu membrele superioare și inferioare împleticindu-se. Cu ochii halucinați, cu gura căscată, cu mustățile desăvârșit umilite. Apuca, lăsa și apuca iar, cu mișcări convulsive, partea de jos a hainelor, fără a izbuti să-și dea o atitudine destul de decentă. Am fost izbit mai ales de faptul că, de și își dădea toată silința să spuie ceva, nu era în stare să emită un sunet. Îi tremura limba în gura neagră; coardele vocale trecuseră dincolo de răcnet, în muțenia delirantă.

— Ce este, Doxopraxa ? Ce s-a întâmplat, Doxopraxa ? a țipat Petrică Dîmbovițeanu cu disperare.

Uimirea lui disperată era și în noi.

Profesorul se agita fără control rațional, ca o fantoșă de cîrpă.

Venise între noi și doamna Bruneta. Eram în jurul lui Doxopraxa ca un cor de tragedie antică. Am strigat la unison :

— Pentru numele lui Dumnezeu !

Fără îndoială, Doxopraxa avea de spus ceva. Era evident din toată înfățișarea lui că se silește să spuie ceva. Însă nu putea să spuie ; ori nu voia să spuie ; sau ceea ce voia el să spuie nu se putea spune. Sau pur și simplu nu știa ce-ar fi putut să spuie. Doamna Bruneta a vorbit cea dintâi, poate ca să rupă farmecul în care înghețasem.

— S-a lovit de ceva... a suspinat ea cu voce blîndă.

Atuncea Doxopraxa s-a deslănțuit, gîfîind.

— Nu m-am lovit ! nu m-am lovit ! nu m-am lovit !

După ce a țipat astfel de trei ori, a întors capul spre săliță, ca spre o viziune de infern.

— Vreau să știu cine a fost și ce-a fost, a adăos el, cu același patos. Cînd am vrut... cînd am vrut... cînd am vrut... a sărit la mine, a sărit la mine, a sărit la mine...

— Cine, omule ?

— Nu știu, nu știu, nu știu. M-a luat de dedesubt și m-a dus ca pe nimic... m-a dus ca pe nimic... m-a dus ca pe nimic...

Atîta explicație a putut da. Mai mult nu se pricepea să spuie. Se repezise asupra paltonului, îl trăgea repezit și smuncit pe minici, atrăgea spre el bastonul voind să și-l puie în cap, întrebuița pălăria ca și cum ar fi vrut să se apere de ceva. Toate le săvîrșea într-un fel de descurajare și descompunere totală.

— M-a luat așa și m-a dus ca pe nimic, m-a luat așa și m-a dus.

Nu putea vorbi în asemenea chip și cu un accent așa de special decît despre ceea ce în anume limbajiu se numește «Necuratul», sau «Dracul». Literatura clasică îi zice «Demon». Dante numește «etiopieni» aceleași elemente dușmănoase muritorilor. Am

fost penibil impresionat că prietinel nostru profesorul nu vorbea ca despre o convenție ori de un simbol de forță care-l înfricoșase. Vorbea ca un om de rînd. Atît de șubredă se dovedește rațiunea umană!

— E ceva de speriat! a murmurat Petrică Dîmbovițeanu.

— Ce-o fi devenit Menelik-al-treilea? s-a tînguit doamna Bruneta.

Ași! de Menelik-al-treilea îi ardea atunci lui Doxopraxa! Ce ochi obosiți a întors spre doamna Bruneta Dîmbovițeanu! Adică: Uitați-vă, oameni buni, de ce preocupări meschine sînt capabile muierile în asemenea momente!

Vă spun pe cinste că n-a fost chip niciodată, pînă în ziua de azi, să-l fac să accepte o explicație rezonabilă. A rămas c-un șurub lipsă și n-a mai dat pe la Petrică Dîmbovițeanu, convins probabil că puteri coalizate femeiești i-au combinat în acea noapte pierirea.

Astfel se creează legendele despre minuni. Prietinel meu e încredințat că a văzut pe Dracu.

*

Povestea asta ne-a spus-o Comandorul, oaspete bucureștean.

V-aduceți aminte că făceam oarecare haz de anecdotile și poveștile sale. Pe urmă, cînd am rămas singuri, ne-am întrebat ce avem noi cu lumea «cealaltă»?

De comun acord, am decretat că asemenea istorisire nu ne place.



A șasea poveste

ÎNSEMNĂRI DINTR-O PETRECERE LA VALEA IERII

I

Pîn' la sosirea noastră-n Valea Ierii
Fusese-o secetă de cremene. Nici pic de ploaie!
Cum am ajuns noi, au pornit șuvoaie.
Zic moșii: «Ne-au sosit cu spor boierii».

În primul ceas al expediției, ne plouă,
Intrăm la gazdă uzi, — vremea-i frumoasă.
Încearcă unii iar să iasă, —
Ii toarn-o ploaie nouă.

Mă rog, de ce-am ajuns cu greutate la Turda?
Ș-apoi de ce-am suit în văi ascunse?
Să cercetăm au oile sînt tunse?
Și dacă-i dulce urda?

Ori am venit să prindem păstrăv și lipan,
Să-i ospătăm cu ingredientele permise?
Pare-mi-se
Că pentr-un pește stăm aici un an.

II

A plouat o zi ; a plouat două ;
A treia zi iarăși plouă.

După ce ne-am întemeiat mai bine șatra,
Plouă și-n ziua a patra.

Cînd așteptam și noi o rază de soare,
În a cincea zi, plouă mai tare.

Intr-a șasea, e timp să scadă apele,
Dar mai ales într-a șasea pornesc poloapele.

Intr-a șaptea, țancurile încep să se dărîme :
Ion Chițigoi tot mai caută rîme,
Ca să prindem batîr un păstrăv în a opta zi.
Într-adevăr, mare minune ar fi !
Însă peste opt numărăm nouă,
Și plouă, și plouă !

Numărăm și zece însfîrșit ;
Abia atunci ploaia cea bună a sosit
Și simțim că Dumnezeu ne-a blagoslovit.

III

Prezic unii dintre noi că pacea va sosi
Cam într-a douăsprezecea zi.
Așa că de-al unsprezecelea potop îndesat
Prea tare nu ne-am mirat.
Cînd colo, într-a douăsprezecea, plouă la fel
Și ne trebuie și-ntr-a treisp'cea «cortel».
Cînd atingem numărul patrusprezece,
Miluiți sîntem c-un duș mai rece.

Intr-a cincisprezecea, nerăbdători,
Opinăm c-ar fi preferabile niscai ninsori.
Intr-a șaisp'cea, încaltea, din nouri de plumb
Ne-a sosit și grindină cît oul de porumb.
Iar într-a șaptesprezecea ș-a optsprezecea zi
Nu mai avem ce dori !
Cînd, într-a nouăsprezecea, pornește să vie
Meșterul nostru de ploi Sîntilie,
Cu neagră urgie,
Hodorogind cu car, cu harmasari și harapnic de foc,
Alungă grindinile și pune treaba la loc.
Ca să-ți mulțămesc, o ! prea sfinte,
Îți spun drept, n-am cuvinte !

IV

Mirare că-n această epocă ciudată,
Noaptea, nu plouă niciodată.
Indată ce-amurgul și-ntinde catifeaua,
Cerule devine ca vioreaua.
Suie unul peste altul ca acrobații
Munții, spre constelații.
Așa-i de pur adîncul și sună clar pîrăul,
De parcă n-a plouat de cînd hăul !
Concluzia judecății celei mai reci
E că n-o să ploaie în veci.
Un rest de experiență-nțeleaptă
Imi spune, vai ! ce ne-așteaptă.

V

De mirare-i să observi cum este
Toată drama în unele din aceste
Veacuri funeste.

Petrecem, de pildă, cu nădejdi, cu glume și feste ;
Visăm iluminări și peisagii agreste,
Și, după pescuit bogat, ideale sieste.

Deodat-un balaur apare la creste ;
Lacom prinde-a sorbi din lacuri celeste
Și se umflă progresiv de-așa îngurgitări indigeste.

Și iată, oameni buni, că fără de veste
Cad cataracte enorme peste
Intențiile noastre oneste.
Atuncea Giuglea începe o poveste
Mai infernală decît tragedia lui Oreste,
Cu dărîmări, incendii, tempeste,

Cu pumnale, sînge și țeste.
Am lăcrimat ca niște palide neveste.
Ș-am luat după asta cîte două «teste».

Yves Auger poate să ateste.

VI

În ziua douăzeci, pe gînduri cad
Și cuget ce-a spus La Fontaine de iad.
Oricine ar sta acolo-n veac, de chinuri scapă,
Ar trăi ca peștele-n apă.

Deci mă deprind cu ideea
Că Domnul a deschis în cer cișmeaua ;
După asta a tras peste cap ipingeaua
Ș-a adormit pe-un nor alb ca neaua ;
Ș-apoi din ziua aceea
Nu știe ce-a făcut cu cheia.

Va curge apă pîn' ce ne-om deprinde
Și bucuroși Domnului vom mulțami.
De apă fericirea noastră va depinde
Și va ploua în fiecare zi.
Cu groază mă gîndesc : pe noi ce chin
De mai va fi să fie cer senin !

VII

Intr-a douăzeci și una zi, — scrisori, telegrame
De la domni și dame,
Ne presează, ne imploră să lăsăm totul
Și să ieșim la lume cu barca ori de-a înotul
Și să trecem și-n alte regiuni spre răsărit,
Unde secetele și mai greu au bîntuit ;
Să-și vadă și-n alte părți omenirea,
Prin noi, mîntuirea.

Deci, cînd plecăm, se strînge poporul cu zvoană ;
Se-nalță ici prapor, colo icoană ;
Bat clopote, clocotesc urale —
Apoi tăcere, ș-aceste vorbe sacramentale :

«Binefăcătorilor ! cu apele voastre îmbielșugate
Ne-ați adus fin și bucate.
Dumnezeu să vă dea sănătate !
Că vă duceți acum, bine ne pare :
Ne mai trebuie ș-o țîră de soare.

Onorați domni, ci cum vom duce lipsă de ploii
Musai să poftiți iar la noi.
De nu ni-ți dărui din voia dumneavoastră mila,
Apoi să știți că v-aducem cu sila !»



A șaptea poveste

PRIETINUL NOSTRU CEZAR

Din cînd în cînd se adună cu mine toți ai mei și vorbim despre lucruri care au fost și prietini care nu mai sînt. Astfel, într-o după-amiază de octomvrie a anului expirat, am stat de povești aducîndu-ne aminte de bunul nostru amic Cezar. De-abia acum bag de samă cîtă melancolie e în această expresie ticăloșită de toți copiștii cancelariilor: «a anului expirat». Da, — da, — într-o după-amiază de octomvrie a unui asemenea an, care a murit cum mor oamenii.

Prietinul nostru Cezar de neamul lui era pointer. Nu-l promisem cu «pedigree» și foarte probabil avea în sîngele lui și picături democratice; însă eu nu-l luasem pentru expoziții și reprezentării, ci ca să-mi fie tovarăș la vînat. S-a întîmplat ca educația lui în acest meșteșug să fie destul de dificilă; am avut cu el în primele timpuri atîtea deziluzii, încît nu mai nădăjduiam să scot dintr-însul decît o javră obișnuită. Cînd am băgat de samă că e o inteligență și o personalitate, adoptat și protejat de tot clanul copiilor. Atunci mi-am întors asupra lui interesul și răbdarea, cerîndu-i să fie și vînător.

Aporta o minge ori o pălărie și venea la mine cînd îi rosteam numele. Ii spuneam să treacă înainte, trecea înainte; îl poșteam să rămîie în urmă — rămînea în urmă. Cînd un prepelicar ajunge să înțeleagă asemenea lucruri, e bun de scos la cîmp. L-am scos, pe niște platouri de dincolo de Copou, la Rediul lui Tatar.

Am intrat în niște porumbiști cu mohor. Am umblat o vreme; pînă ce am avut bucuria să-mi văd cățelul oprindu-se într-un aret dintre cele mai clasice. Trec înaintea lui, prepelița sare, eu trag. Cum a auzit focul de pușcă, Cezar s-a întors în loc cuprins de spaimă și s-a dus cu urechile pălălăind cătră Copou. Am rămas singur. Nu mai aveam nici un rost. M-am întors acasă, c-o dorință să nu găsesc în ogradă asemenea dihanie dezonorată. L-am găsit acasă, însă, mi-a ieșit înainte cu toate semnele de prietinie. S-au adunat copiii; le-am povestit isprava. A fost admis și el ca și dîșii în istorisire. Copiii au făcut haz; s-a bucurat și el dîndu-le ocoluri însuflețite; a primit cu plăcere nespusă mîngîierile partidei lui; eu însă am declarat asociației că l-am lăsat repetent.

— Cezar, ți-am pus nota 2.

El m-a privit în ochi, dînd din coadă.

— Ai înțeles?

— Am înțeles.

Înțelege, fără să fie supărat. Clanul a rămas mulțămînt că această probă a amicului lor n-a avut urmări dramatice, că șfichiul harapnicului și vîrful cismeii n-au fost puse în lucrare; iar doctorii cei bătrîni de la Cercul Vînătorilor, încuviințînd și ei mijloacele blînde, m-au sfătuit să am răbdare și să mai încerc, «pînă ce s-a deștepta omul!»

Am avut răbdare și am încercat a doua oară.

A doua oară, tot la Rediu, a sărit un iepure de pe un răzor. La bubuitura armei — am văzut că fuga lui Cezar e mai hotărîtă și oarecum mai definitivă. L-am lăsat în plata Domnului și-am vînat singur toată după-amiaza.

În amurg, cînd ajung acasă, mă întîmpină corul vesel al copiilor.

— Tată, ne-am jucat cu Cezar toată după-amiaza. A învățat să prindă mingea.

— Într-adevăr ?

— Da, tată, stă în rînd cu noi și prinde cucurile. Nu vrei să vezi ?

Într-adevăr Cezar se așeza în rînd cu prietinii lui. Cîneva bătea mingea. Care cuc era mai neregulat și mai pe margine — pe acela Cezar îl prindea fără greș, primind mingea în gura-i ageră și ducînd-o la bătăiaș.

— Foarte frumos, domnule Cezar, zic eu ; însă află că la proba vînatorească ți-am pus 1. Ai să rămîi un golan ; îți faci de rîs neamul.

Cezar a primit cu mulțămire mustrarea, mi-a atins mîna cu botu-i fin și m-a privit cu inteligență.

— Zice că să-l mai încerci o dată... a fost de părere unul dintre prietinii cei mici ai lui Cezar.

A treia încercare am făcut-o cu tovarăși care aveau și ei cîni.

— Are să ia amînte la ce fac ceilalți prepelicari și are să se deprindă și dumnealui — m-a încredințat Nicu Vasiliu-Escrocul, vechi vîntor cu experiență.

— Bine, am acceptat eu, să-l mai scot o dată și să băgați de samă ce vitesă are ; se poate lua la întrecere cu un tren accelerat.

Încercarea era cu primejdie pentru copii. Experiența era s-o facem cu o căruță, la cincisprezece kilometri depărtare de Iași. Cum și cîinii sînt vîntori și beneficiază și ei de vehiculul stăpînilor, Cezar avea a face drumul fără a-l vedea și fără a-l mirosi. Deci fuga lui îl putea duce în necunoscut.

— Nimerește acasă, se întoarce la noi acasă, a strigat clanul copiilor.

— Dacă e inteligent, a adăogat cuconu Nicu Vasiliu, nu riscă el să se rătăcească. Fuge o toană, pe urmă își ia de samă și se întoace la noi.

— Probabil că are să se piardă, am oftat eu, nu cu prea multă părere de rău.

Ne-am dus dincolo de Capu Dealului. Am debarcat în niște locuri minunate ; ogoare de păpușoi, miriști, tufărișuri de porumbrei. Trei tovarăși cu prepelicarii lor s-au înșirat la dreapta mea. Eu am rămas ceva mai în urmă. La prima împușcătură din flancul drept depărtat, Cezar al meu a devenit atent și neliniștit. Cînd mi-a sărit primul iepure și am tras, Cezar s-a luat la întrecere cu acceleratul imaginar.

— Nu te teme, că se întoarce, — a declarat Nicu Vasiliu-Escrocul.

Ași ! de unde ! nu s-a mai întors ! Am vînat toată ziua patru vîntori cu trei cîni ; am făcut destule prepeliți și iepuri ; cînd ne-am întors la căruță, ca să ne hodinim și să gustăm ceva, nici ziua de toamnă lină, nici peisagiul auriu nu mai aveau farmec pentru mine. Ce-au să spuie copiii cînd vor vedea că mă întorc fără prietinel lor !

— S-a dus acasă, m-a mîngîiat cu hotărîre cuconu Nicu.

— N-aş crede, e încă tânăr şi fără experienţă. Are în cale stîni şi sate; îl sfîşie dulăii. Cred c-am pierdut căţelul.

Tovarăşii mei au tăcut, respectîndu-mi mîhnirea. Le-am cerut să ne întoarcem mai devreme acasă; au consimţit. Demostene Botez mi-a propus o consolare:

— Cucoane Mihai, îţi găsim noi un căţel acătării.

Ne-am suit cu tot cu prepelicari şi vînat în căruţă şi am apucat-o la vale. În stînga se desluşea o pădurice. Pe dealul din preajma păduricii, stîna. În fund, în vale, sat. În dreapta, un deal oblu închidea orizontul; dar după deal ştiam că se află alt sat. Cum şi pe unde îşi va fi găsit calea pierzării prietenul copiilor mei?

Locurile erau singuratice. Coboram la vale în liniştea şi lumina asfinţitului. Cînd ajungem la o rîpă mlăştinoasă îmbrăcată de şovar şi spinării, iaca iese la drumul mare Cezar, salutîndu-ne.

Tovarăşii mei au făcut o larmă ca aceea, veselindu-se. Cezar urma să dea din coadă căutîndu-şi cu ochii stăpînul.

— Vină încoa, sărace ticălosule.

El s-a apropiat cu umilinţă. Apoi a sărit sprinten în căruţă hîrîind pe ceilalţi prepelicari şi cerîndu-le locul ce i se cuvenea.

Ce socoteală îşi va fi făcut el în ascunzătoarea lui aşteptîndu-ne? Şi-a ales acel loc după ce-a sondat primejdiile? Soluţia pe care o adoptase el, ca să nu se piardă de omul său, era fără îndoială cea mai inteligentă. Deci puteam accepta că a numărat de departe şi focurile de puşcă, recunoscînd apoi că nici unul din prepelicarii rămaşi nu s-a întors împuţinat. Obstacolul nu era încă înlăturat; era în nervii lui

nestăpîniţi; îmi mai rămînea oarecare speranţă că-l va birui.

La a patra şedinţă, vîbind în tovărăşie cu Bazil Chefneux care avea şi el cine, Cezar a izbutit să rabde două focuri de ale tovarăşului meu, ceva mai depărtate. Chefneux mă prevestise oarecum ce are să se întîmple şi aşteptam şi eu, cu teamă şi nădejde, asemenea experienţă. O prepeliţă, aripată de el, a căzut în preajma mea. Cezar a simţit-o şi a căzut numai-decît în aret. L-am îndemnat s-o caute şi a găsit-o. Din acea clipă a devenit vîntor pasionat.

Înţelegerea lui se deschisese deplin. Mai ales instinctul lui izbucnise, luminînd scopul fiinţii lui pe acest pămînt, în spaţiul scurt — vai! prea scurt — dintre naştere şi moarte. Chiar în acea zi prepelicarul meu m-a ajutat cu ardoare, de şi l-am bănuir de la primele isprăvi că el însuşi se socoate eroul principal al acţiunii, iar eu nu sînt decît o anexă. Nu numai biruise spaima exploziilor, — dar acum semnalele armei îi produceau aşiţare şi entuziasm. Avîntul cu care pornea în cercetare ori urmărire rupea întruna poruncile mele de oprire. A rămas un cîne excelent, dar pasionat şi mare prigonitor de iepuri. În rediuri, l-am auzit cîteodată ţăhnînd.

Mi-a fost tovarăş bun şi ager ani de-a rîndul. Am avut amîndoi mari plăceri vîntoreşti. Legătura devotată nu era numai de la el la mine, ci şi de la mine la dînsul. Întorcîndu-ne într-un rînd de la o vîntoare de la Corneşti şi schimbînd, noaptea, trenul la Ungheni, l-am pierdut prin îmbulzeala călătorilor. Fără nici o ezitare, m-am oprit în staţie. Tovarăşii mei s-au dus la Iaşi; eu am rămas aşteptînd ziua, ca să-mi aflu cumva tovarăşul. L-am căutat în sat, în staţie, în împrejurimi. Mă căuta, fără îndoială,

și el. Era soarele sus când, înșfîrșit, l-am întîlnit. Avea o înfățișare extraordinară, dăduse lupte cu dulăii din regiune, fusese tăvălit printr-un nămol negru și puturos. Totuși era biruitor, c-o înfățișare aprigă și pasionată pe care i-o cunoșteam. Și m-a întîmpinat cu bucurie, dînd glas.

— Ce faci, Cezar? Unde-ai fost, Cezar? Ce-ai pățit, Cezar? Hai cu mine la restaurantul gării, să-ți dau de mîncare. Să pun întai pe cineva să te spele, căci în starea în care te afli nu ne primește nimeni. Fii cuminte, nu sări asupra mea, că mă murdărești. Ce miros, ce miros nesuferit!

— Vai, stăpîne, unde-am fost eu! ce ocoluri am făcut! ce primejdii am înfruntat! M-am pus la întrecere cu trenul și m-am întors înapoi! S-au luat după mine toți dulăii satului. Mare război am bătut.

În acea vreme era în toată puterea tinereții lui. Știam și de la copii ce agilitate și ce forță are. Îl văzusem și eu singur în deosebite împrejurări, cu ce vrednicie se purta în lupte. Era mai ales iute de colț. Asta o arăta obișnuit cu toți tovarășii lui pre-pelicari — ființi îndeobște pașnice. Cezar prea rar îi putea suferi și sarea la bătaie, maltratîndu-i. Cu cîinii din sate, ori cu dulăii ciobănești, întrebuița strategii surprinzătoare.

Colții lui tălau ca briciul, în zvîcniri de fulger. Fuga lui era fantomatică. Intoarcerile asupra celui mai apropiat dintre urmăritori, brutale și sîngeroase. Era un cîine viteaz care făcea desfătarea copiilor mei.

Jocurile lui se perfecționaseră: unele ajunseseră adevărate reprezentații de circ. Pe al doilea prepelicar ce l-am crescut, pe cînd el era încă în putere, brac blajin și domol, l-a protejat de cîinii vecinilor.

l-a deprins meșteșugul bătațiilor, și l-a dus apoi la acțiuni memorabile. Am scris despre asta într-o istorisire a mea care se chiamă *Intrarea în viață a lui Nelu*.

Și avea părerile lui asupra lumii și oamenilor. Prietini casei erau prietini lui. Printr-o extindere logică a aprecierilor, orice om cuviincios îmbrăcat era îngăduit să intre în curte și era întîmpinat amical de dînsul. Indivizii îmbrăcați «altfel», ori în zdrențe, erau imediat atacați. Astfel am avut în Cezar și un foarte bun cîine de pază. Lucrarea aceasta a lui se exercita însă în așa chip, încît am putut să-l lăsăm totdeauna liber. În primul rînd nu ataca pe copii.

Însă cu unii din copii care treceau pe drum pe dinaintea porții și despre care avea el probabil anumită opinie, făcea deseori adevărate farse.

Stătea liniștit pe coadă, în porțiță. Treceau copii. Lăsa un grup să treacă. Trecea apoi un singuratic. Îl lăsa și pe acela. Urmau după aceea doi, vorbind aprins și hărățindu-se, cum fac de multe ori băieții care ies de la școală. După ce treceau doi pași de el, Cezar striga la ei cu strășnicie:

— Ham! ham!

Spaimă, — fugă. Cezar rămînea liniștit la locul său, făcînd în sine cel mai mare haz cu puțință. De asta sînt încredințat; l-am observat de mai multe ori.

Aversiunea lui pentru colegii de breaslă s-a manifestat o dată într-un chip foarte nostim.

Vine la mine într-o după-amiază un cunoscut vîntor ieșan — Teodoru cel mititel — ca să mă ia la iepuri în imediata apropiere a Copoului. Îmi pregăteam în sufragerie arma, torba și cartușele, avînd

lîngă mine pe Cezar. Domnul Teodoru intră și se așează, ca să m-aștepte cîteva minute. În acele cîteva minute aveam a bea amîndoi și cîte o cafea. Cînele domnului Teodoru era un corceag urît, la care m-am uitat cu îndoială și pieziș. Cezar a mîrîit adînc și cu răutate.

— Mie îmi place și mai puțin, mi-a comunicat el.

L-am potolit, sever :

— Cezar, fii cuminte. Culcă-te și așteaptă.

El a mormăit iar arătîndu-și colții.

— Nu înțelegi, mișele ? l-am muștrat eu iară. Stai liniștit. Taci din gură.

— Bine, suspină Cezar.

În vremea asta, corceagul cel nesimpatic umblă prin sufragerie inspectînd tot. Miroase îndelung bufetul, se freacă de canapea.

— Tu nu stai liniștit ? l-am apostrofat eu pe corceag. Dacă nu stai liniștit se supără Cezar.

Cezar suspină lîngă piciorul meu. Domnul Teodoru se stropșește la javra lui ; javra nu-l ascultă, se-nțelege. E o javră adevărată, fără nici un pic de educație. Dacă ar avea cea mai elementară educație, n-ar continua să cotilească și să mușluiască și mai cu samă n-ar face ce face el, ridicînd un picior și stropind colțul canapelei.

Atunci s-a repezit Cezar la el ca să-i dea o corecție binemeritată. Vai, ce corecție ! Ce tăvăleală savantă ! cum l-a pus cu labele în sus și i-a apucat gîtlejul ! A fost un moment dramatic ; domnul Teodoru s-a înecat cu cafeaua ; și am fost nevoiți să intervenim, ca să aibă și tovarășul meu în acea zi auxiliar la vînat.

În după-amiaza aceea de toamnă, eu și ai mei ne-am adus aminte de multe alte isprăvi inteligente

ori comice ale prietînului nostru. Ne-am adus aminte și de bătrîneța lui precoce, de șurzenia și de reumatismele lui și de injecția de morfină pe care i-a administrat-o un agent sanitar, ca să se ducă fără suferinți în lumea de dincolo, unde se duc toți și toate ale lumii aceștia. Mormîntul lui Cezar e în păduricea de la Copou.

După ce am vorbit și am povestit toate despre acest prietin, am rămas tăcuți, ascultînd pe fereastră deschisă țîrîitul monoton al grădiniții. Eram și de data asta cu deosebire mișcat, căci

Din toate cîte-au fost,
O, cîntece-a tomnișilor,
Rămîneți numai voi.

Și veți suna și altora,
Cînd noi nu vom mai fi,
Intr-o înserare de octomvrie.



A opta poveste

EVENIMENTE

Cucoșul cel scăpat în pădure nu-l mai poate prinde nimeni.

Il aducea într-o cușcă împreună cu soața lui, Pestița, un om cu carul, și, când a ajuns la Podul Bolovanului, «dracul», căci altfel nu i se poate spune, ce-a făcut, ce-a dres, s-a subțiat printre ostrețe și s-a dus sub brădet. A strigat, de pe unde se ascunsese, de trei ori cucurigu, chemîndu-și tovarășa, apoi a tăcut. Găina nu mai putea pleca; omul cu carul a băgat de samă spărtura cucoșului și a astupat-o cu pălăria. Așa încît Pestița a scos din gușă un ușor sunet mirat și mîhnit în același timp: «mh!» și s-a tupilat într-un colț. Ce să facă omul? Să lase boii singuri lângă prăvălișul apei? Carul, încărcat cu boclucuri felurite. Dă-l la drac de Porumbac! A duce boclucurile la Branîște; le-a lepăda la casa de la Bradu Strîmb și pe urmă s-a întoarce și după cucoș, să-l caute. Acu nu-i vreme de zăbavă și l-a găsi și mai pe urmă, dac-a fi să fie partea oamenilor și nu partea vulpii. Ce stai și vorbești? Care vulpe? Unui asemenea diavol putea-i-va face ceva vulpea? — Ba!

A luat-o din loc domol cu carul. S-a venit aici pe drumușorul din pădure, pe sub streșini de brădet. Apa Frumoasei sună necurmat sub rîpa din stînga. Din cînd în cînd sticlește, parcă taie umbra. Mîînd din stînga, omul se gîndește la ce s-a întîmplat. Își strimbă buzele și mormăie: «Poznă și asta!»

Cînd s-a aflat la noi de paguba cucoșului, doamna Ianoși, stăpîna lui, care ni-l dăruise nouă, s-a mîhnit pentru noi și s-a bucurat într-un fel de isprava Porumbacului.

Avea pentru Porumbac admirație.

— Formos cucoș... zicea dumneai într-o romînească amestecată și destul de ciudată.

Glasu-i blînd și dulce dădea un fel de valoare romantică isprăvii fugarului.

— Formos cucoș... viteaz și cavalier...

Aflăm îndată, cu amănunte multe, o dovadă că acest Porumbac nu-i un cucoș ca oricare altul.

S-a întîmplat ca, la o singură găină — cea cu care am făcut cunoștință: Pestița — la o singură găină să fie doi cucoși. Celălalt era roșu (acuma nu mai este: fost mîncat); era roșu și în același timp prietin cu Porumbac. Porumbac mai voinic, însă nu bătut pe Roșu. Mergeau împreună la plîmbare în pădure, cu Pestița între dumnealor. Porumbac într-o parte, Roșu într-altă parte; Pestița la mijloc. Pestița avea acolo în tufe cuibar ascuns. Cînd ajungeau la locul știut lor, cucoșii stau pe loc; găina pășit înainte. Cînd Pestița ajuns la cuibar și așezat pe cuibar — făcut din gușă așa cum dumneavoastră auzit: «mh!» Atuncea numaidecît cucoși întors pe loc cu coada spre găină și vîrît cap în tufe. Ei știut că Pestița avut rușine de la dînșii. După ce făcut ou, iar cîntat încet: «mh!» și îndată cucoși scos cap

din tufe, venit la Pestița și luat pe ea la mijloc și adus acasă tare vesel. Asta văzut eu și găsit și opt ouă și luat pe dînsele. Pe urmă trebuit la noi carne și noi mîncat pe Roș. Fost mila, dar nu-i nevoie de doi cucoși pentru Pestița plimbat în pădure. Pestița putut plimba și cu Porumbac singur. El duce pe ea, el aduce pe ea, el apără pe ea. Formos cucoș ; păcat că prapadit.

— Da' nu-i prăpădit, doamnă, zice omul cu carul, mă duc eu la Podul Bolovanului și-l gălesc.

Zic eu :

— De ce să-ți pierzi vremea pentru o pasere ? Aicea avem treabă cu casa, de ne-ar trebui două zile la o noapte. Stăm ca într-o șatră de lăieți, și poftim să ne așezăm și noi ca niște gospodari. Uite domnul doctor Ionel Pop ce palat și-a durat și toate i-s gata. Numai noi sîntem ca niște pribegi și n-avem de ce ne prinde cu mîna. N-avem cameră, n-avem pat, n-avem masă.

— Apoi va da Dumnezeu și s-or face și pentru dumneavoastră toate.

— Va da Dumnezeu, răspund eu, dacă nu ne-om lua după cucoșul porumbac, în loc să ne vedem de nevoia noastră aici.

— Domniile voastre bine spuneți, se învoiește gospodarul ; așa că noi stăm aici fiecare cu treaba lui ; iar după cucoș l-om trimete pe Avrămuț.

Se întoarce cătră băiat, care asculta mai la o parte.

— Măi copiluțule, să te duci tu după cucoș. Ești mai sprinten. Întrebi pe muierea lui Romuluț unde anume s-a vîrît Porumbacul, te dai pe lîngă el și-l prinzi numaidecît. Te-or ajuta și alți copii. Înțeles-ai, Avrămuț ?

— Am înțeles ; mă duc ! răspunde Avrămuț cu voie bună.

Avrămuț e un fiu de moț de zece ani. A lucrat aici o vreme, cu taică-său ; pe urmă taică-său s-a dus și l-a lăsat cu ceilalți lucrători moți. E blind, supus și sfios. Învață dulgheria, ca să clădească și el cînd va fi mare. Acuma e un pui de ajutor și primește sim-brie după puterea lui, mai puțină.

— Te duci, Avrămuț, și pînă la vremea prinzului te întorci.

— Apoi am spus că mă duc, răspunde moțul cel mic.

— Avrămuț, adaogă Suzana, persoana noastră de încredere și de serviciu ; înainte de a te duce, să-ți dau un pic de pită și de brinză.

Avrămuț se întoarce într-o parte fără să răspundă. Suzana îl îndeamnă iar.

— Da' n-oi minca ; nici nu mi-i foame : și avem și noi.

— Vai, Avrame, se poate să lapezi tu darul meu ? La noi la Mureș feciorii sînt mai blînzi.

Avrămuț pune nasul în pămînt, rușinat de mustrare ; se duce încolo fără să privească pita din mîna frumoasei Suzane. Fata de la Mureș e o balaie numai de nouăsprezece ani, însă zîmbirea ei e serioasă și plină de demnitate. Se uită cu milă la asemenea copilul sălbatic. Așa va fi fiind rînduiala în țara și în munții lor. I-or fi învățînd mamele moșilor pe pruncii lor să nu primească băutură și mîncare în casă străină ? Mărturisește și Berindei, maistorul lui Avrămuț, că n-a mîncat pită străină pînă ce s-a dus la cătănie. Deasemenea și Suzana — după aceste mărturisiri — își aduce aminte că fugea de la cîmp, acasă, ca să minînce subț acoperămînt părintesc.

— Pînă ce mama a încuiat toate și n-am mai găsit nimica; și atunci am mîncat de nevoie față de alți oameni.

Vra să zică, și la Avram poate fi o sfială: ca a căpriorului din pripor, care se uită întâi cu luare-aminte în jur și, numai dacă se știe cu totul singur, apleacă botul și rupe un mănunchi de iarbă.

Avrămuț n-a mai ascultat asemenea reflecții ale mele; și-a îndesat mai bine în cap clopul și s-a dus pe sub pădure pînă la Podul Bolovanului. Peste două ceasuri, l-am văzut lîngă coliba lucrătorilor, șopotind ceva cu maistorul său. Pe urmă s-a făcut nevăzut; n-am știut cînd a plecat iarăși.

Era vremea pe la toacă; în valea deschisă a Frumoasei, între munții cu brădet și cerul curat ca un cristal, am auzit dintrodată chemare de cocori. Am văzut îndată plutind lin la mică înălțime un cirdișor de șapte. S-au așezat în vederea casei într-o mărghilă de dincolo de apă; pe urmă și-au mutat locul la un scruntar la malul rîului.

Îi priveam cu mirare. Asemenea oaspeți nu s-au văzut niciodată în valea noastră. E în puterea lui iulie, la Sîntilie. De unde vin? Unde se duc?

— A venit întâi ieri unul singur, îmi dă lămurire Berindei; s-a dus, și astăzi a adus și pe ceilalți.

Cocorii s-au așezat în popas după rinduiala lor. Unul e strajă și-i păzește cu capul înălțat, pe cînd ceilalți se mișcă ori ciugulesc. De și aici la Braniște e așezare întemeiată, cu patru case, și umblă stăva cailor prin mărghile cu păzitorul ei, și lucrători trec încoace și încolo pe drumul văii, și umblă și domni la malul Frumoasei cu undița după păstrăvi — ei au găsit de cuviință să-și aleagă aici odihna. Stau și oamenii din lucru, și drumeții din umblet, și pescarii

din undît, și își fac diferite socoteli despre popasul celor șapte cocori. Nu s-au văzut asemenea paseri aici la 1200 de metri altitudine niciodată; oamenii care vor fi văzut cîndva aici asemenea zburătoare, într-o vreme veche, de mult se vor fi prăpădit și poveștile lor s-au uitat. Și de ce-s tocmai șapte? Să fie numărul anilor acestui război care bîntuie între neamuri pe tot pămîntul? Ori e o vestire că în șapte luni vom ajunge la un liman de pace? Oare să nu se afle scris despre așa ceva într-o carte veche, într-o mănăstire de departe?

Stă și se miră o lume și nu înțelege.

Această «o lume» e alcătuită din noi cei cîțiva orășeni care ne aflăm aici în petrecere și din cîțiva lucrători. Însă e o lume; e lumea noastră. Vor fi fiind mări și țări aiurea, cetăți și țirguri, furnicare de oameni, armii, nave, aeroplane, — aceea e o lume a altora despre care noi nu mai știm nimic. Aici e lumea noastră și numai niște cocori călători ne-aduc o știre de-acolo ca de pe alt tărîm. Ce știre, însă, noi nu putem înțelege.

Pe cînd stăm și ne frămîntăm fără astîmpăr și hodină, aflăm că Avrămuț copilul s-ar fi întors din expediția lui împotriva cucoșului porumbac.

— Pruncul s-a întors rușinat, îmi spune maistorul Berindei; — n-a fost chip să prindă cucoșul. S-a dus după el în pădure; l-a urmărit în desime. Ce fel de drac de cucoș va fi fiind, nu m-ajunge mintea. Îl lasă să se apropie la doi pași; cînd să pui mina pe dînsul, zvîcnește ca un gotcan. Zboară și se duce. Mai dă glas cîteodată. Apoi tace. Stă undeva, ascultă și se uită; Avrămuț îl caută în zadar. După ce nu l-a putut prinde întăia oară și s-a întors cu mina goală, l-am mînat din nou și l-am învățat să-l pă-

lească cumva c-o paliță, și, cînd l-a ameți de cap, să se repeadă asupra lui. Nici așa n-a putut. Acel cucoș porumbac trebuie să fie fermecat. Cine știe! Acestea-s vremuri ciudate. Se sălbătesc galițile domestice, iar cocorii s-apropie de om. Musai să fie ceva: o învățătură, un semn... Domnii ce spun?

Domnii nu spun nimic. Domnii se pregătesc să se ducă în lungul riului cu undița, după lipani și păstrăvi, — ferind bineînțeles ostrovul cocorilor.

— Eu mă cuget așa, se întoarce iar Berindei la gîndurile lui; eu mă cuget așa, că, după ce isprăvesc lucrul astăzi, să mă duc la Podul Bolovanului să văd cu ochii mei cum e cu cucoșul. Nu-l voi prinde nici eu, care-s om în putere, atuncea cum? Să fie mai tare decît noi o pasere slabă? Zvîrl într-însul c-un lemn și-l lovesc. Este aicea la noi un meșter măsar, care face uși și ferești. Il cheamă Cozma; și el n-are alt prietin de cînd se află aici decît un cucoș. Acuma, pre cît se vede, e vremea cucoșilor năzdrăvani. Acel cucoș umblă după meșterul Cozma pas cu pas ca un cățel. Iar la oamenii străini sare cu aripile și cu clonțul. Așa a bătut, a lovit și a ciupit pe niște muieri, încît au sărit la el cu bețele și l-au ucis. El a stat ce-a stat, prefăcîndu-se mort în niște gunoaie; pe urmă a înviat; și-acuma iar umblă după Cozma și pîndește pe cine să mai ciocănească cu pliscul. Mai pune dumneata la socoteală pe Porumbac. Mai adaogă cocorii... Să crezi domnia ta că se schimbă timpurile: altfel nu poate fi.

Deci, cînd a dat soarele în asfințit, maistorul Traian Berindei s-a dus să caute pe cucoșul nostru cel fugar la Podul Bolovanului. Cît ce-a ajuns acolo, s-a făcut sară și-a răsărit luna plină. O lună plină cum n-au văzut oamenii de cînd e lumea asta; toate se

văd ca ziua în valea Frumoasei; numai în brădet e întuneric de catran. Unde să găsești cucoș porumbac? Să te duci pînă cobori la tartor? Maistorul Berindei chibzuiește că nu-i sănătos lucru să rătăcească așa spre locuri necurate, căutînd ceea ce nu se vede. Mai bine mine dimineață cînd răsare sfîntul soare și-a veni cucoșul porumbac să ciupească boabe la găinile lui Romuluț, la căsuța de lîngă pod.

Se întoarce înapoi. Lîngă zvonul neostoit al apelor, au impietrit tăcerile. Și e o noapte care nu-i noapte. Acu-i ziuă și toate lucesc și-acu-i un întuneric de te înfiori, cînd treci pe sub boltă de brad. Cînd intră în unele din asemenea întunecimi, s-a-prind ici-colo luminiți verzi.

— Ce să fie asemenea făclioare?

— Sînt licurici, Berindei.

Berindei clatină cu indoială din cap și stă pe gînduri. Intreabă ce fac cocorii. Cocorii sînt la locul lor pe Frumoasa și din cînd în cînd dau glas prin noapte.

— Chiamă pe cineva? Strigă spre stele?

— Strigă în singurătate, Berindei, ca niște călătore străine ce se află. Se roagă de stihii să le fie prielnice. Căci ele, de aici, s-or duce mai departe.

— Domnia ta crezi că s-or duce?

— Neapărat; aici stau numai în popas.

— Or fi știind ceva de năcazurile noastre?

— Care năcazuri?

— Năcazuri cu cucoșii, — precum și altele...

— Știu eu ce să spun, Berindei? Pe unde s-or duce, or vedea altele mai înfricoșate.

— Cine știe! murmură pe gînduri moțul. Eu mă duc să mă culc. Mini, dis-de-dimineață, mă aflu iar pe urmele cucoșului.

— Lasă-l, Berindei.

— Nu-l lăs, domnule. S-ar chema că o pasere e mai vrednică decît un bărbat.

A trecut noaptea; o noapte strălucită ca într-un basm. Berindei a povestit, la foc, tovarășilor săi felurite lucruri încurcate. Se pare că mai sînt pe lume paseri vrăjite, care se iscă și ies din ouă părăsite. Indată ce m-am culcat, eu am și visat asemenea paseri fantastice, într-un orizont cu mări nedeslușite ori pustiuri fără hotar.

A dat Domnul Dumnezeu să răsară fără greș soarele în ziua a treia. Berindei, după cuvînt, s-a dus să prindă pe Porumbac. Cînd s-a suit soarele deasupra piscului Oașei, cocorii de la malul Frumoasei au început a cîrcii, sfātuindu-se.

Se pregătesc de plecare. Unul își ia zborul și face un ocol. Coboară și se așează, și în clipă se ridică toți șapte. Se înalță, plutesc spre miazăzi. Ocolesc pe codri și revin. Au între ei unul care rămîne în urmă și-i slab. S-au lăsat iar la locul popasului. După cît i-am judecat și după cît îi înțeleg — sînt o familie: tata, mama, cinci copii. Pentru un pui slăbit, au abătut în aceste singurătăți. Pentru cel slăbuț au prelungit popasul; pentru el au încercat în dimineața asta curentele înălțimilor. Totuși hotărîrea marelui familiei trebuie implinită; zborul lor trebuie urmat pe drumul scris sub stele, pînă la limanul hotărit lor din veci. Bătrînul a dat glas iar. Cîrduț s-a avîntat; s-a rotit pe deasupra șesului înalt al Frumoasei; cocorul slab s-a îndemnat și el pînă ce și-a găsit, în unghiul tovarășiei, locul cel mai potrivit; și s-au dus cătră miazănoapte, mistuindu-se în ceața străvezie a dimineții.

Berindei s-a întors fără cucoș. Ingrijorat foarte și intristat. A aflat și de plecarea cocorilor, și cu toate

că n-avea de ce se mira, — s-a mirat. A umblat toată ziua gînditor, cu fruntea plecată, căutînd cheia de la poarta necunoscutului. Ar fi vrut el să știe ceva, — și nu putea ști ce anume. Cînd, iată, toată ațîțarea lui a mai găsit un spin în care să se inghimpe.

Cătră asfințitul soarelui, a venit pe drumul din lungul apei, de la vale, camionul lui Moga, plin cu alimente, cu oameni și avînd, între alimente și oameni, două căprioare ale lui Ieronim Stoichiță. Cu peripeții și greutăți au fost transportate din grădina sa din Sibiu pînă la Sebeș. De la Sebeș, într-un camion mare, pînă la Tău. De la Tău, în camionul mai mic al lui Moga pînă la noi la Braniște. Aicea, la noi, li s-a dat drumul în pădure să trăiască după legea lor.

Cînd ajunge camionul lui Moga la podul Slimoiului și dă să iasă de pe podul Slimoiului, numai ce se dărîmă podul Slimoiului sub roatele din urmă și cade camionul cu coada în risipiturile de grinzi și scinduri.

Chiote, răcnete. Cîți oameni sînt în vale, toți au alergat buluc la locul nenorocirii — în frunte cu Berindei și cu Avrămuț. Dar la locul nenorocirii nu se întîmplase nici o nenorocire. Ar fi putut să se întîmple, dar nu s-a întîmplat. Numai camionul ședea pe coadă, — și oamenii ieșiseră din el împrejur; unii scosese căprioarele; alții pescuiau din apă saci cu felurite feluri de lucruri. Cîte feluri de feluri de lucruri fac trebuință unor oameni, numai în asemenea împrejurare se poate vedea, cînd cade dihania cu coada în dărîmături și ies din măruntaiele ei toate amestecate.

Maistrul Berindei și ucenicul său Avrămuț priveau cu uimire la toate. Berindei își urma socotelile lui,

legînd întîmplări și prevestiri și cugetînd la toate ale vieții. Or fi fiind în alte părți de lume războaie și ucideri, și molime și de toate, — însă asemenea fapte ciudate ca la noi nu socot că ar putea fi. Iată, aceste căprioare stau între oameni și se uită cuminți la toate și nu se sfiesc de nimica. Spuneți și domniile voastre dacă s-a mai scris și s-a mai pomenit așa ceva. Mă gîndesc la cocori, cum au venit lîngă noi, ca să-și hodinească puiul slăbănog. De asta s-a mai auzit; dar mă întorc apoi la cucușul lui Avrămuț..

— Cît am fugit după el și nu l-am putut prinde... mărturisește cu rușine ucenicul. Cît fugea, scăpăra scîntel.

— Vezi? se întoarce maestrul cu aprindere. S-a luptat cu copilul și l-a biruit pe copil; m-am luptat și eu cu el și m-a biruit și pe mine. Alta nu-i de făcut, domnule, decît să năimim paznicii, să iasă asupra lui să-l înconjure și, unde l-or găsi, acolo pe loc să-l puște. Nu-i mistreț, nu-i cerb, nu-i urs care să fie pe potriva unui așa cucuș. Poruncește, domnule, să iasă paznicii și să-l puște, ca să mi se aline tulburarea întru care mă aflu.



A noua poveste

BRADU STRÎMB

Casa noastră e pe o așezătură, deasupra locului unde pîrăul Sălanelor se varsă în apa Frumoasei. Cătră Sălane, care e mai aproape de noi, se deschide ripă și-n marginea ripii a crescut, puțin pieziș, un brad care acuma are toate semnele bătrîneții: în cetinile lui se amestecă smocuri cărunte de barba-caprei. E voinic însă și se ține tare în rădăcini; a înfruntat toate urgiile în această vale larg deschisă. De aceea am pus casa sub semnul lui: casa de la Bradu Strîmb. Și unui pui al acestui brad vreau să-i dau înclinarea bătrînului, ca să rămie numele în veac atunci cînd n-om mai fi noi.

Dincolo de cele două ape care-și fulgeră limpezi-mile se lărgește șapte-opt sute de metri un șes cu finaț și mărghile pînă la pădurea de pe clina cealaltă. Acolo este un drum care vine de departe din văi și suie mai sus, apoi se îndelungă pînă la Novaci în ținutul Gorjului. Deasupra drumului văd de la mine Oașele și Slimoiul.

Valea e țesută de irugi și ostroave. Sub mlaștini vor fi fiind zăcăminte de turbă. În unele ostroave am

găsit pilcurel de jepi. Ți o singurătate a cerbilor, căprioarelor și urșilor. Pînă la cel din urmă sat al văii, spre tîrgul Sebeș, sînt aproape cincizeci de kilometri; pînă la Novaci, șaptezeci. La o zi de umblet pe potecă spre asfințit, se înalță Șurianul și Pătru; li se vād de la noi piscurile cu omături veșnice. Din văi pînă la noi și de la noi la Șurian, oierii au întemeiat, ici-colo, așezări de vară pentru vite și stîni pentru oi.

De șaptezeci-optzeci de ani, în preajma acestor odăi și stîni străvechi s-au pornit exploatari de brad și buștenii albi au plutit de-atunci fără întrerupere pe apa Frumoasei. Așa încît codrii nu mai sînt așa de singuri și prin unele văi s-au croit scocuri pe care săgetează trunchiurile. Ici-colo, pe riul cel mare, s-au alcătuit opritori și se grămădesc stive enorme de lemne, pe care le descurcă și le mînă la vale meșterii căpîlnari și lăzureni — adică săteni din Căpîlna și Laz.

În locul unde ne-am așezat, a fost la început o singură casă de vînătoare. Acuma s-au mai clădit trei gospodării. Comunitatea aceasta de tihnă a adoptat numele vechi al rîului și-i spune Frumoasa. Popasului vînătoresc i se spune Casa Veche; altei așezări îi spunem Casa cu Soare; în altă parte se înalță pe-o măgură Casa de la Izvorul de Argint; și pe un tapșan mai cătră apă stă Casa de la Bradul Strîmb. Vin în vremea verii la aceste case vînători și pescari de păstrăvi.

La această mare înălțime și singurătate, în anotimpurile prielnice se adună un număr oarecare de ființi omenești, unele din plăcere, altele urmînd unor vechi rînduiri și îndeletniciri. Dar după Sfinții Arhangheli, muntele e aproape singur. Stîniile, odăile

și casele se pustiesc; rămîn numai cîțiva paznici cu muierile și pruncii; și-i închide iarna acolo sus. De abia la aprilie ne ducem să-i mai vedem ce fac, îi întrebăm de căprioare și ciute, de cucoși de munte și păstrăvi, de lupi, jderi și riși — ș-apoi petrecem cu ei sfînta Inviere.

Cătră vale, șesul nostru se închide la Podul Bolovanului. Acolo are o cantină pentru lucrătorii lem-nari un invalid, vrednic român cu numele Romuluț. Iarna și vara umblă harnic încolo și încoace, bocă-nînd cu piciorul lui mort. Copii cît ulcelele se înșiră în preajma căsuții, cînd ne-arătăm noi, cei soșiți din văi; ne întîmpină glasuri subțirele: Săru-mîna! Domnii de devale au la ei — unii bani, alții bomboane. Săru-mîna! sălu-mîna! Nevasta lui Romuluț, și ea ființă vrednică, a rămas singură în niște zile grele. Romuluț al ei era dus cu căruța «devale», copiii o priveau din colțurile cămăruții cu ochi rotunzi și spăriați, căci mamei nu-i era bine și țipa și gema din cînd în cînd. N-a venit nimeni altul s-o vadă, nu s-a apropiat nimeni altul s-o audă, fără-decît singurătatea munților și tăcerea; și cînd au prins a suna şușuirile brazilor în tirziul cel mai negru al nopții și copiii au adormit pe laviți — a sosit la lume încă un prunc, întru durere și bucurie și mai ales întru taină, întru aceeași taină care impresură pe sălbătăciunile din sihlă.

În partea de sus a rîului, dincolo de podul Slimoiului, se ridică un grui ce desparte apele Frumoase de ale Sălanelor. Pe acel grui, în fund, stau stîniile sugăgenilor, unde sînt stăpîne niște băcițe aprige. Ele au făcut lege feciorilor, dulăilor și oilor. Ele pun preț untului și brînzii. Ele taie cite un bărbăcuț ori

cîte un vițel, împărțindu-l cu scumpete. Le văd trecînd din cînd în cînd, cu obrazuri crețe și priviri ascuțite. Toată lumea cealaltă, care nu-i de la Șugag, nici e oaie, nici păcurar, nici cine credincios, e o lume de care ele nu se apropie decît cu inima dușmănoasă și carne încrîncenată...

Tune dracu-n coșu lor de strini!

Deasemenea adulmecă de departe și smîrcîie fără prietinie cătră lumea asta sosită în domnia lor dulăii stînilor, precum și feciorii cu bîta și cu sarica. Ii văd de departe, trecînd prin șes, ducînd și întorcînd cîrdușii de mioare ori de mînzări. Ii aud și noaptea, cînd au ieșit cu turma în porneală, după rînduiala din miile de ani; fluieră cu blindeță, fișcîie amenințător.

Cînd se împrăștie cioporul în amurg, într-un ostrov dintre ape, pare a fi înflorit alb grindul. Cînd suie primăvara cîrdușii în luna lui mai, cine știe de unde simt și cunosc adiindu-le împotriva miros de fum vechi de la odăile părăsite. Și înainte de a ajunge în fundul gruiului, trec pe o costișă cu bolovani înșirați în pajiște: acolo se dă oilor sarea și locurile-s bătătorite și roase, căci nu s-au clintit sălărițele de cînd le-au așezat niște baci a căror pomenire s-a stîns de mult. Numai umbrele lor se întorc în preajmă, să bage de samă dacă rîndurile nouă de mioare se îndulcesc la locul poruncit. In acele nopți cu lună, cîinii mîrîie, fără să dea glas, căci cunosc la umbrele amestecate cu negura amirosul, care durează în locul acela de la începutul lumii.

Acum cîțiva ani trăia între mărghile, călăuzînd caii stînilor la pășune, un moroșan bătrîn pe care-l chema moș Popaciuc. Ani și ani, din primăvară pînă în toamnă, acel moș schilav de reumatisme își fă-

cea slujba trăgînd în piept duhan iute și povestînd cînelui niște întîmplări de mirare la foc. Își schimba vetrele cînd ici, cînd dincolo, în capul gruiului, cînd sub pădurea de la Slîmoiu, adunînd întruna caii neliniștiți. Căci numai oile au înțelegerea deplină pentru poruncile celui ce le cîrmuiește; pe cînd calul e o animală îndărătnică, fără ascultare cătră stăpînirea lui. Așa încît moș Popaciuc moroșanul îi muștra pe ai săi cu felurite vorbe de ocară și nu putea avea o liniște la vetrele lui de popas, — pînă ce i-a venit vremea să se aline. Și caii, cînd l-au văzut ghemuit fără grai, lîngă focul stîns, au rinchezat cu plăcere și s-au socotit slobozi.

Însă băcițele cele aprige din fundul gruiului aveau pregătite din vreme alt moș, stăpîn al stavei. Și a început a se purta și acesta de la vatră la vatră, cu cînele, certînd și adunînd întruna caii. Ii văd căutîndu-i aici, căutîndu-i colo, adunîndu-i de prin scruntare la un loc, arătîndu-le bîta și spunîndu-le cîte lucruri toate, pe care noi nu le auzim și mai mult le înțelegem după schimonosituri, răcnete și gesturile învălmășite cu bîta și cu căciula. Trece prin apă încălțat cu opinci, iese la alt mal șiroind, iar intră în apă și iese dincolo, și stă în soare o țiră, să i se usuze țoalele pe el. Cînd înegurează sara, își aprinde focul și stă singur, mormăind cătră fantasmile de bură și pîclă ale mlaștinilor. Ii scîrțîie și lui oasele reumatice ca și moroșanului și ca și altora mai vechi decît moroșanul, care au fost cîndva și nu mai sînt; și se va adăogi și el morților din veac. Iar vetrele vor rămîne, ca să se petreacă și alții pe lîngă flacărele lor, priveghînd cai blăstămați și neascultători cît a fi lumea asta, pînă la sfîrșitul stînilor. Iar cînd n-or mai fi stîni, n-au să mai fie nici munți, nici codri,

iar Domnul Dumnezeu își va fi întocmit județul no-
roadelor adunînd ciobăniile la sine în șesurile Iorda-
nului celui de dincolo.

Moșul cu stava își sfîrșește viața ; iar noi l-am vă-
zut pe Ion, copil de unsprezece ani, care abia și-o în-
cepe și va fi și el poate rînduit cîndva la cai după
legea muntelui.

L-am găsit în Pîrăul Șerpilor. Scobora de pe un
țanc, unde se cățăraseră, ca să abată la vale o junincă.
L-am așteptat în potecă. El a venit spre noi liniștit,
aștîndu-ne cu ochi negri, energici.

Ii zic :

— Noroc, feciorașule !

Imi răspunde :

— Mulțam frumos.

— Cum te chiamă ?

— Ion Gheorghiu, domnule. De la Șugag.

— Cu ce te îndeletnicești aici ?

— Apoi, domnule, am în pază treizeci și trei de
juninci ale șugăgenilor. Eu le port, eu le pasc și
le-adăp și le duc în fiecare sară la locul lor, unde-s
stînilile. Imi plătesc șugăgenii cîte trei sute de lei de
fiecare junincă.

— Le porți bine ?

— Bine. Altfel cum ?

— N-ai pierdut nici una ? Urși nu sînt pe aici ?

— N-am pierdut, nici n-oi pierde. Urși or fi fiind
în altă parte a munților, dar aicea mă aflu ferit.
Dacă văd vreo vită că se duce departe, mă sui după
dînsa pînă-n pisc și-o aduc la vale.

Ii zic eu :

— Slujba ta, feciorule, mi se pare cam grea.

— Grea, dar ce să fac ? Am nevoie de straie. Tre-
buie să mai ajut pe mama, căci sînt și alții mai mici.

Ar fi cum ar fi — dar băcița cea bătrînă e rea pară
de foc ! Are numai doi colți în gură, dar socot c-ar
putea să mă roadă de viu, cu tot cu opinci.

— Hm ! N-ar fi mai bine la cai ?

— Ba da — numaicit bătrînul durează ; pîn' ce-a
muri el mai este !

Deodată Ion Gheorghiu dă un răcnet. A zărit o
juncă scăpată tocmai sus pe culme. Ii trimete niște
vorbe amestecate de amenințare și-o ia repegior în
sus de-a dreptul printre brădui, făcînd semne în aer
cu bîta.

Il observăm cum se cațără ; o clipă s-a oprit ca
să arunce strigăt și cătră vitele rămase în pîrău.
Acestea pasc liniștit și se aude picurînd de la dîn-
sele sunet moale de tălăncuță. Cînd imi arunc ochii
iarăși la deal, păstorul a și ajuns la culme și c-o
voce subțire judecă pe junincă :

— D-apoi cum de-mi faci tu mie asemenea su-
părare ?

Pruncul acesta fără frică e dintr-același soi ca unul
Pătru care acuma va fi fiind fecior în putere. Cînd
l-am știut eu și l-am cunoscut tot în aceste părți,
avusese o pricină c-un urs, care-i rupsese o juncă.
Și fără să pregete — de și avea ani mai puțini decît
Ion Gheorghiu — s-a dus cu bîta asupra fiarei.

Vedem îndată că avem a ne mira și mai puțin de
isprăvile lui Ion Gheorghiu de la Șugag.

Cînd coborîm la așezarea noastră, găsim sfat la
Casa Veche. Unii din vecinii și prietînii noștri stau
de vorbă cu paznicii de vînătoare și dezbat cu aprin-
dere niște pagube de vite.

Lui Rudi Cernota i s-a prăpădit o vacă. S-a des-
făcut din cîrdișorul soațelor ei, a trecut în altă vale ;
pe urmă din valea aceea a suit o culme străină și

s-a tot dus căutînd un sunet de balancă pe care-l pierduse din auz. În ce vale va fi nimerit și ce cîntec de clopot străin a ademenit-o? Soarele a răsărit și a asfințit de șapte ori și vaca rătăcită nu s-a mai arătat. Ursul n-a ucis-o, căci s-ar fi zvonit întăi de urs ucigaș. Mulțam Domnului, în părțile noastre n-avem, anul acesta, asemenea dușmani. Numai că s-a prăpădit și-a nimerit în altă parte, alta nu poate fi.

Atunci, dacă alta nu poate fi, să se ducă unii din copiii lui Cernota ca să caute. În munți se află felurite așezări și stîni. Unele mai aproape, altele mai departe. Dacă vita a nimerit mai aproape, o găsești mai curînd. Dacă a ajuns mai departe, musai s-o cauți mai îndelung, urcînd creste, coborînd pîraie, întrebînd păstori singuratici și tot umblînd și cercetînd pînă cînd află. Atunci te pui jos pe-o lespede, te hodonești și mulțamești Maicii Domnului că ai ajuns la capătul năcazului. S-ar putea oare să nu se găsească o vită rătăcită? S-ar putea dacă s-ar afla lotri care s-o jertfească, ori s-o coboare prin alte părți la o așezare omenească mai deasă. Dar lotrii nu prind rădăcini în singurătățile noastre. Potecile îs puține și ieșirile la lume se află în văzul tuturor celor care hălăduiesc aici; cel pe care-l întrebă îți poate spune dacă a văzut o vită așa și așa, cu anumit semn al ei, dusă de cutare om din cutare sat. Nu-i chip să umbli prin văzduh ori să te strecorei pe sub pămînt. Pe lîngă asta, în greutățile vieții de aici, oamenii se ajută unii pe alții; astăzi îți folosesc eu ție, mîine îmi folosești tu mie; mai pune că fiind așa de sus, locul e mai aproape de ochiul Domnului Dumnezeu; iar mai ales și mai cu samă vino-

vatul și-ar agonisi o pedeapsă crudă și fără iertare, după legea singurătăților.

Prin urmare, copiii lui Rudi Cernota au purces să caute vaca rătăcită.

Ce copii are Rudi Cernota? Băiatul e numai de doi ani. Abia stă copăcel; pe acela încă nu-l poate trimete; acela păzește brațele și sinul maicii sale.

Are trei fete. Cea mai năltuță, Viorica, se îndeletnicește cu treburile grele de pe lîngă casă. E fată mare. A trecut de paisprezece ani. Cît au stat vacile anul trecut în muntele Gotu, cine știe unde, la vale, a trebuit să le îngrijească ea, la odaia de-acolo, scoțîndu-le în pășune, priveghîndu-le, aducîndu-le la adăpost, mulgîndu-le, — și ținîndu-și în același timp și rînduiala ființii ei pentru curățenie, hrană și îmbrăcăminte, fiind singură-singurică într-un pisc pustiu. Copila cea mare deci face trebuința la greutățile gospodăriei.

Spre a căuta o vacă rătăcită sînt bune copilele cele mai mici, de nouă și zece ani; pe una o chiamă Doina, pe alta Margareta. Se încalță bine cu bocanci cu clonțuri de fier, una își pune la spate ranița cu ceva merinde; își iau și haine groase de lînă pentru vreme rea și se duc să caute vaca.

O caută două zile și n-o găsesc; se întorc să ia alte merinde și pornesc în altă parte, cale mai lungă. N-o găsesc nici acolo; vin iar ca să primească sfat și poruncă; spun ce-au întreat, ce-au aflat și ce-au chibzuit. Un cioban a avut o părere, altul și-a dat cu socoteala altfel. Se află niște vite într-o vale, unde anul trecut n-au fost. Așa că fetele se duc pe alte poteci în locuri și mai afunde.

Întăia oară au fost făcut un ocol de zece kilometri; a doua oară au străbătut o cale îndoit de lungă;

acuma s-or duce treizeci de kilometri. Acolo, la treizeci de kilometri au să găsească vaca. În partea aceea nu-s stîni, nu-s odăi; în partea aceea numai după opt ceasuri de umblet dai de-o așezare a unui poienuar bătrîn.

— Duceți-vă, le-a zis munteanu; acel schivnic se teme de Dumnezeu și-i cu inima milostivă.

Pe lîngă pierderea vacii se mai întîmplase o pierdere. Al doilea paznic, Pitini, avea în grijă un cal cumpărat din primăvară de unul din «domni». Un cal destul de bun, pentru nevoile locului. Fusese plătit patruzeci de mii. A stat acel cal cuminte două, trei săptămîni în locul cel nou. Pe urmă i s-a urît ori i s-a făcut dor de locurile mai largi din văi și-ntr-un amurg n-a mai fost găsit cu celelalte vite. S-a dus în lumea lui. Unde s-a dus nu se știe. A luat-o întăi pe drum, după cît dovedeau cercetările. După aceea i s-a pierdut urma. A fost căutat ici-colo, apoi Pitini a rămas la o idee a sa: roibu s-a întors la stăpînul lui cel vechi, în satul din vale. Cînd va avea Pitini trei zile slobode, se duce acolo unde știe și aduce calul. Dacă nu-l găsește acolo, apoi va vedea cum și ce fel, și-l va căuta cu altă rînduială.

În același timp, pe cînd se făceau asemenea presupuri asupra calului, Doina și Margareta, copilele lui Rudi, ajung într-un munte la opt ceasuri depărtare și găsesc niște creștini care le dau înștiințare de vaca rătăcită. O vacă așa și așa cu semne anumite, c-un corn puțintel strîmbat.

— Aceea este, copilelor dragi, zice unul din oameni. Paște cu vitele stăpînului nostru în munte. Stați de răsflați, vă hodiniți, mîncăți și dormiți, — și mîni dimineață vă-ntoarceți acasă cu ce-i al vostru.

Le-a primit și poienuarul cel bătrîn, cu plete albe ca sîntul Petre din icoană.

— Vita voastră e aici și v-o dau bucurosu, le-a încredințat el.

— Mulțam, uncheșule, răspunde fetița cea mai mare; și amîndouă se bucură că au ajuns cu bine la capătul încercărilor, după cum se spune și în poveștile pe care le-au auzit în serile lungi ale iernii la vatra caldă.

Vremea-i lînă; vreme de secetă. Cerul nalt și senin. Soarele se apleacă la asfințit asupra codrilor de brad. Iar în valea pîrăului, nu departe de stîna unde s-au oprit, paște stava de cai a păstorilor. Stavarul mînă caii mai într-acoace, ca să aibă prilej să-și ia de la odaie și hrana sa.

Fetițele se uită cu luare-aminte în valea pîrăului și încep a se sfătui cu glasuri încete; după aceea iar înalță capetele privind.

— Mai este ceva? întrebă gazda zîmbind.

— Mai este, răspunde cu îndrăzneală copila cea mai mărișoară; că noi cunoaștem aicea și calul unchiului care-i rătăcit de două săptămîni.

— Se poate, răspunde poienuarul cel bătrîn; pe lîngă vaci avem ș-un cal de pripas. Să vie stăpînul lui să-l cunoască și să-l ia. Fiecare cu-al său, slavă Domnului Dumnezeu.

Despre aceste chestii și întimplări vorbeau domni și paznicii cînd am ajuns noi la Casa Veche. Fetițele se întorseseră cu vaca și cu bună veste. Toată lumea era bucuroasă, însă nu se rosteau laude prea mari: ceea ce săvîrșiseră Doina și Margareta era în rînduiala vieții, după cum se povestește și se spune de cînd e muntele.

Pe lângă asta fiind și-un ajun de sărbătoare a murenților și-a turmelor, pe drumul cel mare de dincolo de ape treceau șiraguri după șiraguri de călăreți, ducându-se depărtată cale la pășunile cele mari ale Șurianului. Munteni, muntence și copii, fiecare în țărnița sa, pe căluțul său, se duceau lin, în pas domol, spre limpezimea înălțimilor, unde vărează turmele lor cele mai multe. Când se desfășură asemenea privești pe drumul văii, apoi noi părăsim ale noastre și stăm uitându-ne câte-un ceas. Ii cunoaștem care sînt poienari, ori de la Jina, după port. Straietele bărbaților, gătelile femeilor, saricele albe ale pruncilor și copilelor nu s-au schimbat niciodată de când e lumea asta și le știm. Totuși ne place să le mai vedem o dată, ca niște singuratici ce ne aflăm, cu dor de lume.

Ii privim cum se duc, cu soarele luminându-i din dreapta; umblă în domnia lor; și sărbătoarea aceasta, ca și îmbrăcămintea și datinile, au moștenit-o de la păstorii cei vechi care-au păstrat-o neînduplecat de la alții și mai de demult. Așa c-am uitat și noi să spunem în acel ceas laude fetițelor. Pe urmă ne-am gândit să le aducem de la oraș niște păpuși. După aceea tot noi ne-am întrebat cu mirare ce-or face ele cu păpușile orășenilor. La urma urmei doamna soața mea a observat că ele nici n-așteptau laudă sau răsplată. Se bucuraseră o clipă c-au isprăvit cu bine o treabă, iar apoi se arătau tot așa de cuviincioase și smerite, ca toți copiii din acele locuri aspre.



A zecea poveste

«NECUNOSCUȚI AU DAT FOC PĂDURIL...»

Pe lângă Ion Gheorghiu, paznicul în vîrstă de unsprezece ani care paște în tăieturile din Pîrăul Șerpilor junincile șugăgenilor, mai sînt la noi la Frumoasa și alți prunci care mini-poimîni vor fi feciori și bărbați.

Nu sînt prea mulți; în asemenea pustietăți sînt destui patru, ca să puie la cale pozne ca cea care s-a întimplat într-o duminică.

Pe doi nu-i cunosc: păzesc cai, poartă vaci ale paznicilor noștri de vînătoare. Al patrulea e unul Petrea, de loc din Sebeș.

Părinții lui, cu numele Dionisie și Dochia, sînt niște sărmani ai vieții care de multă vreme se zbat să puie năcazul lor un acoperămint și să lege de rîvna lor un ogor unde să samene cucuruz și crum-pene. I-am văzut ascultători, robaci și cuviincioși; au încercat în viața lor toate; au fost și-n Franța, cînd se cereau lucrători acolo după războiul celălalt și n-au adus de-acolo nici o agonisită; au adus numai pe Pierre, care a avut la Sebeș năcazul să-și schimbe numele și să uite limba pe care o învățase

în țara unde se născuse. Din pricina asta Petre pare cam rătăcit și bilbăie limba părinților lui și nu poate îndeplini altă slujbă decât paza giștelor de la Casa Izvorului de Argint.

Dionisie și Dochia, punind cu îndărătnicie ban lângă ban, au izbutit însfirșit să cumpere o căsuță ș-un pământ undeva, însă odrasla lor nu pare să aibă altă chemare decât paza giștelor; încă și pe acelea le păzește ca vai de lume. S-a dat zvon că una s-a prăpădit, iar pe alta am văzut-o șchioapă. Apoi dacă nu poate duce în bună rînduială paisprezece paseri cuminți pînă în prundul apei și de la apă înapoi acasă, atunci ce nădejde este să are și să samene și să împrejure casa cu palancă? Așa spun lucrătorii moși de aici gardului sau ulucilor: palancă. Ce nădejde este să crească o vacă ș-un porc? Vă spun eu că nu-i nici o nădejde și așa spune oftînd și biata maică-sa Dochia.

Acest Petrea al Dochiei și al lui Dionisie e mai în vîrstă decât Ion Gheorghiu; însă pe Ion Gheorghiu l-aș putea trimete în puterea nopții pînă la Gura Prigoanei, să ducă un răspuns paznicului de acolo, pe cînd Petrea nu știe ce-i cu gîsca șchioapă și socoate că-s vinovate celelalte pentru năcazul ei și le zburătăcește cu pietre și bețe ca să le învețe minte, să nu se mai șchiopăteze una pe alta.

Se vede că nici ceilalți doi, pe care nu-i cunosc și i-am văzut numai așa de departe, n-ar fi vrednici să fie trimiși la Gura Prigoanei după o tarniță și după ouă. Care din ei a aprins foc în tăietura de deasupra Pirăului Șerpilor? Nu s-a aflat încă. A aprins foc cînd bătea vîntul; nu l-a aprins într-un loc ferit ș-au luat foc ierburile uscate ale anului trecut. Deasupra ierburilor uscate ale anului trecut

a crescut iarba nouă, însă din pricina secetei îndelungi puterea uscăciunii aprinse a fost așa de mare încît vîntul a minat-o asupra buturugilor și asupra brăduilor; toate s-au aprins cu repejune ca și cum costișa ar fi avut împrăștiată pe ea dîre de pulbere. Cînd flacările aprindeau brazi, zburceau focuri de artificii; scînteile fulgerau pe deasupra și se sămănuau în depărtare, aprinzînd alte cuibare de foc.

O fumegare groasă s-a înălțat în văzduh; trei dintre copii au venit la vale dîndu-se peste cap și s-au uitat cu spaimă la oamenii pe care i-au întîlnit; apoi s-au dus mai departe în goană. Oamenii au văzut pe deal fumul negru și au înțeles primejdia dînd de veste.

Ce să mai întreb: ce și cum? Ce să mai cauți să lămurești a cui e vina?

Niște draci de prunci au aprins foc în marginea tăieturii și primejdia e asupra noastră. Dacă vine balaurul flacărilor spre noi, atunci se mistuiește toată așezarea. Deci au sărit întăi muierile și au țipat înfricoșat că de-acu ne prăpădim. Bărbații însă au mirosit vîntul ș-au cunoscut că vîntul și flacările merg în altă parte. Așa încît nu ne mistuim într-o clipă; mai putem hălădui o țîră. Mai putem hălădui cît iau oamenii topoare și tirnăcoape, sape și bețe și cît se duc să bată război cu focul.

Mai întăi se vede că, după ce sui dealul, se mai deschide o rîpă largă și după aceea dai de pojar. În fundul rîpii, oamenii trag cu hărnicie un șanț; acesta-i hotarul nostru deocamdată. Iar asupra vetrelor aprinse cei zece ori cincisprezece oameni se duc cu tirnăcoapele și topoarele, rupînd legăturile, înăbușînd cu țărîna trunchiurile uscate. S-au adaos și cîteva muieri tinere. Iau parte la bătălie și unii

domni ce se găsesc aici în petrecere. Muierile au un meșteșug de bat flacările c-un măturoi de cetini pînă ce-l omoară. Cînd ne-am suit și noi sus, bătaia era în toi și nu mai era îndoială că vor birui oamenii.

Lucrarea însă nu s-a făcut cu repeziciunea vorbelor. A fost o muncă îndelungă de cîteva ceasuri. Cît se duceau oamenii de ici dincolo, în urma lor flacările se iscau iar. Trebuiau să se întoarcă îndărăt, cu iuțeală și cu minie. Se întîmpla că o parte a tăieturii era cu desăvîrșire domolită și balaurii stăteau negri și morți pe costișă deasupra rîpii. Ii bătuseră bărbații cu topoarele, îi înăbușiseră femeile cu tîrnuri de cetină. Stăteau morți și nu mai suflau. Dar rum rămîneau singuri și nepăziți, deschideau cîte-un ochi și-și făceau unul altuia semne. Cînd să se scoale și cînd să înceapă iar a sufla pe nări, băga de samă careva de pe dealul nostru și slobozea răcnet, dînd înștiințare. Atuncea se întorceau asupra dihăniilor două muieri care erau mai aprige și mai îndîrjite și-apoi atîta îi băteau cu tîrnurile, că rămîneau cu desăvîrșire pieriți.

Ca să fie încredințarea noastră temeinică și paza fără cusur, au stat în după-amiaza aceea străji, și sara acele străji s-au schimbat și s-au așezat altele pe vremea nopții, pîndind în cele patru colțuri ale tăieturii arse. Cum mai dădea semn vreun pui nestropsit deplin, ori vreo bălăuroaică vicleană, cum se duceau asupra lui străjile retezîndu-le capetele și luîndu-le limbile.

Luni, a venit veste la împărăție că toate dihăniile focului au fost supuse. Atuncea s-au adunat sfetnicii, adică paznicii de vînătoare și lucrătorii cărunți, și unii din domni, și au făcut judecată.

De unde și cum s-a putut isca pojarul ?

Oamenii înțelepți au căutat urma unei vetre de foc și au aflat-o. Unii din acești sfetnici înțelepți au găsit și două lemnușe arse pe jumătate; cu acele două lemnușe «diavolii» au pus flacără în iarbă uscată, peste care au adunat vreascuri.

Greutate mare nu-i să afli pe «diavoli». Ii numeri pe degete cîți sînt. Cel cu junincile, cel cu caii, cel cu vacile, cel cu giștele și care-or mai fi. Sînt și fete; dar fetele-s mai cu judecată și ele nici nu s-au depărtat de casă; au de tors, au de spălat, au de îngrijit un frățior. La noi la munte totdeauna fetele-s mai vrednice și mai folositoare. Pe cînd feciorașii au vrut pesemne să frigă gîsca cea prăpădită. Asta îl scapă pe «Franțuz», căci Petrea fiind sărac cu duhul, nevinovat și onest, nu se putea întovărăși la asemenea faptă. După alte judecăți, nici păzitorul junincilor de la Șugag nu poate fi tras la răspundere; Ion Gheorghiu e un fecioraș pe care poți pune temei; toate cîte le face sînt bune. Cei care fugeau înfricoșați dau dovadă c-au văzut ei întăi primejdia; pe lîngă asta au și ei treburi la vaci ori la cai, pe care în singurătatea noastră nu le poate îndeplini altcineva.

Amînîndu-se județul pînă joi, s-a aflat joi dimineață că au prins a arde niște păduri dincolo de apa Frumoasei, cine știe unde. Unele s-au aprins în susul apei; altele în depărtarea văii. Așa că nu s-ar putea spune cu tot temeiul că pruncii de la cai și de la vaci s-au nărăvit să dea foc tăieturilor.

Dacă se iscă și-n alte părți pojar, atunci de ce să mai căutăm vinovați aici? Și încă la noi a fost numai o încercare; pe cînd în alte părți balaurii de foc au cuprins bucăți mari de pădure. Se simte miros de zgură în toată valea. S-au mișcat sălbătăciunile din sălașele lor și-și caută adăpost în alte văi.

Dacă n-ar fi seceta care se vede și de care suferim, n-ar arde nici tăieturile. Așa că vinovată-i numai seceta ; de și, ca să se iște foc într-un loc, să se întindă și să cuprindă ierburi și brazi, trebuie să se afle mai întâi și mai întâi un blăstămat cu minte puțină care să-l stîrnească. Nu numaidecît c-un lemnuş, ci numai c-un fir de iască aprinsă din cremene, ori numai c-un muc de țigară aruncat fără grijă.

Lăsăm pruncii să-și vadă de treburile lor. Au fost ei destul de înfricoşați, și le-a fost asta pedeapsă. Ne mai stropșim la ei, le mai facem cîte un șurub în cap ; chiar îi și lovim, dar nu prea tare ; și hotărîm ca să fim și noi mai cu pază. I-am cercetat în șerpăre și straițe, să n-aibă scăpărători, nici aprinjoare ; îi pîndim să nu le ție ascunse cumva în vreo scorbură ori sub vreo stîncă. Și grăim noi în de noi în taină, ca să tragă ei mai bine cu urechea, cum că asemenea faptă e ca o moarte de om. Ba-i și mai mult, căci pădurea are mai mare preț decît un om. Pe om îl naște muierea ; pădurea e zămislită și crescută de însuși Domnul Dumnezeu. Deci cine dă foc pădurii, las' că e osîndit aici ca pentru o moarte de om, dar pe ceea lume va arde în pojar nestîns de brad, în vecii vecilor, fără sfîrșit.

O greșală se iartă — și de Dumnezeu, și de oameni. De Dumnezeu, pentru că sfinția sa e însăși Bunătatea, Mila și Iertarea. Iar de oameni se iartă întăia oară. Dumnezeu poate ierta de două ori, omul, nu. Căci pădurea e bunul și viața muntenilor.

Ca să se arate mila Domnului Dumnezeu, întăi a venit asupra codrilor de brad o ploaie repede. O ploaie viforoasă, numai la noi în munte, ca să se tămăduiască rănile pojarului de aici și din alte părți.

Ne-am închinat și-am mulțămît lui Dumnezeu și, ca și sălbătăciunile sihlei, am uitat primejdia.

Nu mult după acea ploaie, la mijlocul lunii august, a înflorit bisacănul. A înflorit pretutindeni, în toate tăieturile, pe toate coastele de munte ; a înflorit cu blînde flacări și-n locurile unde au pierit balaurii, ca să se stîngă și amintirea lor.

Așa-s de mîndre iarăși toate, ca-ntr-un basm. Cerul nalt e de piatră scumpă. Și-n limpezimea lui, deasupra Frumoasei și Sălanelor se învață la zbor puii de lostun ; așa-s de mulți, parcă-s roiuri : se învîrtejesc țîrînd și căutîndu-și bucuria vieții. Au să plece nu peste multă vreme, dar se vor întoarce iarăși. Pe luciurile apei tresar păstrăvii, vîînd muscuțe. În mărghilele din fundul șesului Sălanelor, lîngă boschetele de jepi, ies căprioare mai puțin sfioase. Și tot muntele e plin de frumuseța Domnului, căci în curînd cumpăna vremii se schimbă, și s-apropie toamna.

Curînd, ca și lostunii, vom pleca și noi — și ne vom întoarce într-o primăvară nouă.



A unsprezecea poveste

SIHĂSTRIE

Cătră sfârșitul lui august, zile după zile sfinte. Ușoare neguri dimineața, pe piscuri de brădeturi, amiezi înfocate, amurguri încununate rumăn, înserări răcoroase. A fost sfârșitul unei epoci de secetă; orele se repetau în aparență fără schimbări. Însă în cea din urmă zi a lunii, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, ca și cum s-ar fi produs o catastrofă simbolică și nesimțită, lumina și-a schimbat aurul, au trecut pe sub cer nouri învălmășiți care au scuturat burniți și ploi, s-au ciocnit vârtejuri de vânturi contrare. Tovarășul meu, muntean vechi, a privit cu puțină melancolie spre plantațiile nouă ale Oașei, unde se mișca o căprioară în marginea pădurii, și a murmurat:

— A venit toamna...

Intr-adevăr, ciclul zilelor numai ni se părea neschimbat și monoton; era supus în realitate legii eterne care ne călăuzește. Am mai adaos și noi o vară vieții noastre și toamna ni se mai apropie cu un popas.

Astăzi, zintăi septemvrie, privim lumea cu alți ochi, din cerdacul casei de la Bradu Strimb. Și pentru că toate-s schimbătoare și toate se isprăvesc cu mîhnire, și pentru că nu mai avem de petrecut aici decît clipe

numărate, mi-aduc aminte de o întimplare de demult, pe care simt nevoia s-o povestesc.

Acum treizeci și mai bine de ani, am cunoscut un om de a cărui valoare sufletească abia acum îmi dau sama. Atunci cînd m-am apropiat întăia oară de el, eram îndemnat să-l socotesc, ca și cei care mi-l prezentaseră, un original cam țicnit. Moșierii vasluieni, la care eram găzduit pentru prima vînătoare de toamnă, îl categoriseau cum că i-ar fi lipsind o doagă. Prietini gazdelor mele, proprietari din marginea ținutului Fălciu, întrebuițau altă expresie populară: «să știți că-i cam vintuit». Țăranii — pădurari și hăitași — se arătau mai energici în apreciere: «e pălit cu leuca...»

Toate aceste figuri poetice erau îndreptate împotriva unui oarecare cuconu Theodor Buzdugan. I se spunea «cuconu Theodor», deoarece se aflase a fi viț de boier. Însă în înfățișarea lui obișnuită acum nu mai avea nimic boieresc. Acest cuconu Theodor îndeplinea slujba de brigadier silvic pe moșia lui Gavrilaş Hotnog, bătrîn boier cu adevărat, din marginea Tutovei — și era un «chihaie», cum se spunea atunci în acele locuri, un chihaie ca orice chihaie, cu bundă, chimir și tașcă de piele la șold. Deosebit avea numai o foarte bună pușcă fără cucoșe și o barbă căruntă care-i mătura piepții bondiții. Și pe lîngă aceasta o căciuliță de astrahan cu fundul lat. Era «chihaie», îndeplinindu-și strict slujba.

Ce fel de boier care-și lasă casele de la țîrg, care trăiește în codru ca un om de rînd, care muncește priveghind tăieturile din parchete, care se clănțănește cu lucrători și negustori, care stă cu călcăiele lipite la porunca stăpînului?

Dacă a fost boier — lucru de care ne îndoiim — atunci numai că e vintuit, pălit cu leuca, c-o doagă lipsă, zăltat : mai sînt și alte multe vorbe care pecetluiesc fapta unui asemenea om năling.

Cine a mai auzit boier care să facă ceva ?

Boierul e un om care toată ziua nu lucră altceva decît minincă, bea, cetește într-o carte, se culcă și doarme, iar cînd se scoală le începe toate de la capăt. Se mai duce prin străinătăți și iar vine acasă. Cîteodată iese la vînătoare, așa cum ies toți boierii din partea aceea de lume — marginile învecinate ale ținuturilor Vaslui, Huși, Tutova. Ies la vînătoare din huzur, că n-au nevoie de carne de sălbătăciune. Ce-au să minince boierii carne de dihanie cînd au atitea și alitea aduse de peste țări și mări ? Noi nici n-am văzut așa mîncări, nici n-am auzit de asemenea bunătăți. Nebunia lui cuconu Theodor Buzdugan se dovedește și aici, că minincă mămăligă fiartă în ceaun ca noi țărani și oamenii de rînd, și o muiere văduvă a unui pădurar îi face scrob de patru ouă într-un hirb de schijă, ori un borș de pui într-o oală de lut, și nu uită să-și aducă pe iarnă de la o stîină o bărbînță de brînză. Cu asta trăiește. Vin nu bea : își face must de pădurețe. Își mai face ș-o leacă de spirit cu buruiana albinelor care se chiamă mătăciune : zice că asta-i doctoria lui ca să se tămăduiască de bencheturile din tinereță, din vremea cînd își petrecea veacul prin străinătăți.

Toate aceste vorbe și multe altele le ascultam la adunarea oamenilor scoși la vînat din sate. Strînși roată la focul de sară, sub un gorun bătrîn, vorbeau de cite în lumea asta, și-l judecau și pe chihaie.

Cuconu Theodor Buzdugan încă nu se arătase și nu-l văzusem, însă trebuia să se arate numaidecît împreună cu stăpînul său, căci bătăile din ziua a doua a vînă-

torii aveam a le face în pădurile lui Gavrilaš Hotnog. Eram chiar în hotarul acelor păduri care se chemau una Ponoarele și alta Poienile.

Vremea era blindă și nu bătea vîntul. Cerul rămăsese curat și spuzit de stele. Hotărîrea era ca sătenii să rămîie sub streșina codrului ; iar noi vînătorii așteptam pe cuconu Gavrilaš cu trăsurile, ca să ne ducem să cinăm și să minem la o curte a lui de țară dintre acele păduri. Trăsurile întîrziu și eu ascultam poveștile și vorbele, după naravul pe care îl am.

Alătura cu mine, pe același trunchi căzut de fag, se odihnea după cea dintăi zi obositoare și plăcută a bătăliei, un vînător vîrstnic din Tutova. Imi era simpatic și mă împrietinisem cu el, ascultîndu-i poveștile despre felurite pășanii extraordinare de vînătoare. Nu mă interesa adevărul în sine, cu care un vînător n-are ce face, ci felul cum imi spunea întîmplările lui adevărate ori închipuite. Așa încît îi dădeam replica și ne miram fiecare de isprăvile celuilalt, bucurîndu-ne sincer că sîntem niște vînători cum nu se mai află alții pe lumea asta. Acest simpatic tovarăș, căruia i-am făgăduit solemn să-i fiu oaspete pentru niște expediții sortite celebrității, se numea Dumitrache Lepădatu. Avea o infățișare blindă, obraz oacheș cu mustăți mari încîrjoiate în jos. Fuma întruna țigări pe care și le răsucea singur și-i părea rău c-a uitat papornița cu gărăfi de vin — «un vin care nu se mai află pe lumea asta». Ce vinuri cunoști dumneata ? Toate-s nimic pe lingă vinul lui Dumitrache Lepădatu !

— Ai să vii la mine după cît mi-ai făgăduit ; anatemă cui nu se ține de cuvînt ; ș-ai să guști. După aceea stăm de vorbă !

Trebuie să adaug că această întîlnire pe care am hotărît-o atunci cu jurămint n-a avut loc niciodată.

Nici pe om nu l-am mai văzut. Am aflat că s-ar fi prăpădit și-am regretat din inimă că prietinia noastră a durat numai cît o floare din poiana unde ne-am cunoscut și i-am ascultat isprăvile. Am uitat ce isprăvi. Așa sîntem noi vînătorii. Mi se pare că așa sînt și ceilalți oameni de rînd.

Aruncîndu-și țigara, tovarășul meu s-a întors spre mine de cătră vorbele de la foc și mi-a spus, cu zîmbetu-i bun, mîngîindu-și mustățile :

— Fleacuri, domnule și stimate amice ! Eu pot să-ți spun dumnitale mai bine decît oricare de aici ce-i cu Theodor Buzdugan. Trebuie să-ți declar de la început că nu-l admir și nu-l aprob ; însă romanul vieții lui e destul de interesant.

— Aș dori să-l cunosc.

— Sînt cu plăcere la dispoziția dumnitale. Înainte de a începe, dă-mi voie să te întreb. Dumneata unde ai studiat ?

Am răspuns cu gravitate :

— Eu, cucoane Dumitrache, am studiat la Vasile Pușcașu de la Dolhasca. Acest bărbat remarcabil m-a învățat cum să țin pușca, ce să fac cînd sare iepurele și altele. O vară și o toamnă mi-au fost deajuns ca să trec examenul cu succes.

— Imi place răspunsul, s-a bucurat Dumitrache Lepădatu. Deasemenea eu : n-am fost la Paris nici pentru vînat, nici pentru plugărie. Și una și alta le-am deprins de la părintele meu. Ei bine, domnule și stimate amice, află că Theodor Buzdugan, ca să ajungă brigadier silvic la cuconu Gavrilaş Hotnog, a făcut studiile la Paris. A învățat la franțuji opt ori zece ani. Mai degrabă zece decît opt. Drept, chimie, astronomie — pot ști eu ce-a studiat ? Am auzit c-a făcut studii

frumoase. S-ar fi mirat și franțujii de Buzdugan. Spune și dumneata dacă asta nu-i curată prostie.

Am răspuns cu indoială :

— Știu eu ? Poate au fost anume împrejurări care l-au adus aici.

— Fără indoială, dragă domnule ; desigur, stimate amice. Dar faptul este întocmai cum ți l-am comunicat. Buzdugan cel bătrîn i-a lăsat avere mare. Două moșii de cite patru mii de fălci, casă în Iași, vie la Bucium, altă vie la Cotnar ; ipoteci puține. Cît a stat tînărul la Paris, a băut viile, ca să zic așa. S-a întors la Iași, a văzut că se plictisește într-o casă mare și a vîndut-o. Și-a luat una mai mică ; s-a plictisit și într-aceea. Slujbaş la stat nu i-a plăcut ; iubește independența. Agricultură — nu s-a interesat de așa ceva. Avea doi vechili. N-aș putea spune că și petrecea viața în orgii ; părea om cumpănit. Mai degrabă îi plăcea să curteze cucoane. Și avea patima cetitului. Și scria. Ce anume scria nu s-a aflat. Așa că, plictisindu-se de casa astă-laltă și de toate cite putea avea și vedea la Iași, a ipotecat o moșie și s-a întors la Paris. Acolo-i plăcea lui. Lume distinsă, viață aleasă, mai știi ? L-am auzit într-o sară vorbind de asta. Vorbea în dodii, cum i-i obiceiul. S-a mai întors un an iar printre noi și nu i-a plăcut nici cît întăia oară. A ipotecat și-a doua moșie și s-a dus iar. După cît susține, ar fi petrecut o viață după gustul lui, — pînă ce-au ajuns ipotecile la termen. Și-a rămas fără nimic la treizeci și cinci de ani. A lichidat, a plătit toate datoriile și s-a văzut singur, fără familie, fără slujbă, fără alte mijloace de trai.

— Jucător de cărți cu meșteșug și excroc nu mă pot face, zice el lui Hotnog. Subprefect nu-mi place. Prefect nici atîta : detest politica. Negustorie nu mă pricep. În toată viața mea mi-au plăcut petrecerile cu

tovarăși și vinătoarea. Dragă mi-a fost pădurea în tinerețe și m-aș întoarce la dînsa.

Cînd a spus vorba asta avea patruzeci de ani. S-a înfățișat la prietînul său Gavrilaş, mult mai în vîrstă decît el, și-i spune :

— Primește-mă pădurar ; vreau să-mi fac casă în pădure la Poieni, unde mi-au fost petrecerile de vinătoare.

Gavrilaş Hotnog a ris :

— Glumești ? zice. Fă-ți casă, vinează cit poțtești. Pădurea a fost a dumnitale. Ți-am cumpărat-o, dar îți recunosc dreptul de vinător ohavnic în Poieni.

— Ba nu vreau petrecere, răspunde Theodor Buzdugan, vreau să-mi cîștig cu dreptate pînea cea de toate zilele.

— Cucoane, răspunde Hotnog, vină-ți în fire și rămii ceea ce ești. Un boier scăpătat nu moare de foame, și se pot găsi mijloace să trăiască după rangul lui. Ia-ți o slujbă la stat !

— Imposibil ! strigă Theodor Buzdugan.

— Să-ți dăm o moșie în arendă, frate dragă.

— Nu-mi convine nici asta. Agricultură puteam face pe moșiile mele și n-am făcut.

— Fă orice, cucoane, după studiile pe care le ai.

— Domnule și stimate prietine, se ridică serios Buzdugan ; studiile mele nu se vînd nici cu gramul, nici cu oca ; nici nu le pot bea și nici mîncă, nici în bani nu voi a le preface. Să nu amestecăm ale sufletului cu ale trupului !

Ascultă și judecă și dumneata ; nu sînt acestea vorbe de nebun ?

N-a fost chip nici într-un fel. Hotnog a primit la urma urmei, socotind să-i facă cheful și așleptindu-l să se plictisească și de pădurărie. Ași ! ți-ai găsit !

Nebunul s-a dovedit încăpăținat în nebunia lui și-i chihaiie în Poieni și Ponoară de opt ani.

Vrei să știi cum trăiește ? Să-ți spun și asta.

Trăiește, domnule și stimate amice, ca un pădurar și-și vede de slujbă cu vrednicie, de se miră și Hotnog. Ce vrei dumneata ? Să ai pădurar un doctor în filozofie de la Paris, asta nu-i un lucru ce se poate vedea în toate zilele. Aș îndrăzni a-ți spune că nu se poate vedea nici la o mie de ani decît o dată — și data asta s-a nimerit să fie la noi aici, fiind noi martori. Trebuie s-o scriem, ca să afle și urmașii noștri peste o mie de ani.

Mare poznă ! Zvoană între boieri, scandal între doamne. Cum să ni se rușineze tagma ?

Eu ți-oi spune, dacă vrei să mă ascuți, de ce nu era întru totul rușinată tagma. S-a crezut întăi că, la căsuța aceea pe care și-o clădise în pustie, va fi dus o țiitoare țarancă ori țigancă. — Ferească Dumnezeu ! Nici pomeneală de așa ceva. S-a crezut după aceea că ascunde acolo altă patimă : de pildă beția. Nu s-a dovedit nici asta. Atunci se îngroapă acolo din disperare de atita știință în zadar, ca să ajungă mut, ori surd și să uite toate cîte a fost învățat. Da' de unde ! Și-a dus acolo cărțile și se indeletnicea cu cetitul. Nu lipsea să se arate la biserică îmbrăcat cuviincios. S-a deprins după aceea să-și viziteze cunoscuții vechi pe la moșiile lor. În zile de sărbători îl vedeau sosind calare. Iarna, se ducea și la cîte o petrecere sara. Acesta-i pădurarul ? Ba nu-i nici un pădurar. E cuconul Theodor, cărunt și cu înfățișare mai nostimă decît oricînd, cuconul Theodor care conversează franțuzește și nemțește. Poțtește și pe unele cucoane la valț. Are el așa o mihnire care nu-i stă rău. Păcat de așa om ! zic toți. El se inclină cuviincios, pleacă de-

vreme, căci a doua zi are slujbă în pădurile lui. A doua zi iese între pădurari cu tașca, cu pușca, cu cornul și cu Crai copoiul după dînsul. Acesta să fie domnul prezentabil de asară? Nu-mi vine a crede. Și totuși l-am văzut cu ochii mei, l-am auzit cu urechile mele.

Drept îți spun, asta îmi pare mie cea mai mare prostie din cîte am văzut la oamenii cu care am avut de-a face în viața mea. Îl întreabă Hotnog într-un rînd:

— Ți place viața asta, frate dragă?

Răspunde:

— De ce să nu-mi placă? Imi place.

— Ce poate să-ți placă? Aș fi curios.

— Cucoane Gavrilaş, dacă ești curios să afli, am să-ți răspund că numai omul singuratic e liber și că bucuria sufletului nu se cumpără cu bani.

Auzi dumneata vorbe? Vorbe de om sărit din țîțini.

Are o căsuță îmbrăcată cu iederi de jos pînă la acoperiș. Niște stupi de albine, doi cai, copoiul de care ți-am vorbit. Îl slujește baba pădurarului, care-i cam surdă. N-aș putea trăi acolo o săptămînă. El trăiește acolo de opt ani. Îl muștră iar Gavrilaş Hotnog:

— Cît ai să stai aicea? Vine bătrîneța, cucoane. Ce-ai să faci la urma urmei?

— Cucoane Gavrilaş, răspunde el, nu te îngriji de asta. Liniștește-te; n-am să îmbătrînesc. Sint puțintel bolnav de stomah, puțintel bolnav de inimă; așa încît am să-mi închei cariera la timp.

Zice iar:

— În fiecare primăvară și-au luat obicei doi porumbei sălbatici de poposesec pe-un fag ciungit în preajma căsuții mele. Cînd îi văd, știu că mai am a petrece un an cu bine. Cînd n-or mai veni acei soli,

am să înțeleg că trebuie să mă îngrijesc de sfîrșit. Am scris într-o scrisoare pe care ai s-o găsești domnia ta, prietine Hotnog, că doresc să fiu îngropat în grădiniță și la casă să se puie lacată și să rămîie așa cum este cu toate ale mele, pînă ce-or birui-o puieții și rugii pădurii. Cît s-a mai cunoaște ceva, să se spuie: aici a trăit unul Buzdugan, carele a găsit calea înțelepciunii.

Poate dumneata ai să spui că acestea îs vorbe de filosof. Eu am altă părere și ți-o răspunde că mai filosof decît nebunul nu pare nimeni. După ce am aflat și de asta, apoi n-am mai vrut să stau de vorbă cu dînsul. De altminteri ce-aș fi putut vorbi cu el? Eu am avut, ca și dumneata, altă școală; el a învățat prin străinătăți. Eu îs boier, el s-a întors la țărănie. Ai să-l vezi; trebuie să vie cu stăpinu-său Hotnog. Să știi dumneata că și Hotnog e de părerea mea.

«Atîta numai — adaogă el — nu pot spune că n-am un slujbaş vrednic.»

Se poate să fie și așa și cred că e așa; dar părerea mea nu mi-o schimb. Nebunia e nebunie.

*

Cînd ne-am sculat de pe buturuga de fag din preajma focului, s-au auzit strigăte de pădurari călări, care veneau înainte cu făclii aprinse; după acei pădurari au sunat zurgălăii cailor de la trăsuri. Cînd s-au oprit caii și-au descălecat oamenii și s-au ridicat de la foc haitașii și-au făcut roată în poiană, l-am văzut coborîndu-se dintr-o droșcă pe Gavrilaş Hotnog pe care l-am cunoscut după vîrstă și după părul alb și după obrazu-i ras; și alături de el s-a arătat îndată Theodor Buzdugan cu barba-i ca o cometă. Pe

Buzdugan l-aș fi putut cunoaște și după celelalte semne: pușcă, torbă, corn, care sticleau în luminile faclelor. Am avut atunci impresia că îmi apare un personajiu de operetă.

S-a întocmit alaiul: m-am suit într-o trăsură; am pornit înspre conacul moșiei lui Hotnog. Când am ajuns către Poieni, răsărea luna și la lumina ei am văzut, pe un runc în marginea codrului, casa chi-haiei. Am socotit-o prea poetică, și nu știu de ce în acea sară, după istorisirile lui Lepădatu, locuitorul ei nu-mi părea tocmai simpatic. Acuma mi-am adus aminte de acest singuratic și deslușesc în apariția și în ființa lui din trecut aspecte nouă. Imaginea lui se limpezește cu cât trec anii.

Cei doi porumbei sălbatici n-au mai făcut popas în fagul ciungit și omul a trecut la sălașul ultim în grădina liniștii. Sufletul i-a rămas încuiat în casă pînă ce ruinele ei s-au țesut cu pădurea. Și-n grădina sălbătăcită deplin se oprește o căprioară în lumina lunii, adușmecînd miresme de flori grase.



A douăsprezecea poveste

DRUMURI

Intro dimineață de toamnă, pe o șosea ușor umezită de jilăveala nopții de septembrie, în preajma Moldovei și în vederea peisagiului munților.

Altădată acest drum către mănăstirile de la Neamțu, ori către Piatra Teiului se făcea într-o trăsură cu cai și cu surugiu, cu popasuri la hanuri și la fântini și cu sfaturi îndelungi. Am umblat și eu astfel într-o lumină fericită de început auriu de toamnă, sub un văzduh străveziu și sonor. Toate se zugrăveau curat, sate, clopotniți, păduri — pînă la zarea albastră a munților. Acolo stă ceața tainei.

Priveliștile de la Prut, de la bălțile Dunării sînt cafenii ca nomolurile și cenușii ca huma. Casele se pitulează sub stufuli, bordeiele sub brazde de pămînt negru; oamenii, înveștmîntați în colori asemănătoare, au parcă privirea nesigură și vitroasă a peștilor din limanuri, calcă greoi și rar cu cisme grele, umblă împovărați de soare copleșitor; au fost spulberați de viscole înfricoșate, uscați de secete; munca lor stă ca sub semnul unei robii, de și trăiesc în pămînturile cele mai roditoare ale Europei. Straiul lor miroase a pește ori are iz de țărînă; femeile, secă-

tuite de faceri și muncă aspră la «cîmp», te privesc cu mihnire. Istorisirile și poveștile acestei populații de hotare nestatornice sînt legate încă de amintirile căp-căunilor și hoardelor.

Pe cînd pe drumurile din preajma muntelui, în Neamț și Suceava, umbli ca într-o lume deosebită, urci din treaptă în treaptă mai cătră cer și liniște. Apar copii cu ciurdișoare de oi, te privesc zimbînd cochec din marginea șoselii fetițe cu ișoare și catrințucă: își scot vițeii în prund ori giștele la baltă. Casele, în sate, curate și albe, acoperite cu draniță; ferestrele cu sprincene de chenar; grădinuțele de lingă prispa din coasta de cătră drum înflorite cu ruje și gherghine. Muierile s-au și arătat la porți cu pruncii lor cu părul ca puful de pădăie. Zvelte și subțiri în boi — catrința roș și negru, cămeșa ca neaua; pieptănătură proaspătă în cunună; aceste muntence par totdeauna gătite ca de sărbătoare; căci ele nu muncesc pămîntul ca nevestele din șesuri; grija lor e țesutul linii și inului, împodobirea căsuțelor și a ființilor lor. Căci pe muntence le-a lăsat Domnul Dumnezeu pentru bucuria bărbatului. Acest bărbat — fie că e oier, ori plutaș, ori meșter de lemn în pădure — e om vrednic, îndrăzneț și tare, care a cunoscut din toate vremurile libertatea, în cetatea munților lui. El e urmașul celor care s-au găsit așezați încă din preistorie în acest colț de lume. De la Boierebista-Crai și de la Decebal-Crai și-a păstrat legea pe care i-au așezat-o Dumnezeu și stihiiile, purtînd strai alb și ușor vara, burcă și sarică iarna, — viforos și nestatornic ca puhoaietele și furtunile munților, mlădiindu-se cu sprinteneală cînd duce pluta printre nahlapii Bistriții, aprig în dragoste și mare iubitor de petrecere cu soții săi.

Ciștigurile îi sînt cu primejdie — dar bune ciștiguri. Iarna îl închide cinci luni în munte și-l îndeamnă să dea trupului și sufletului său acel prisos pe care nu simte nici o nevoie să-l acumuleze cu îndărătnicie în bunuri trecătoare. Inima lui ușoară și înflorită e ca un produs firesc al acestei Dacii fericite a strămoșilor lui. L-au călcat și l-au prigonit oștile împăratului rîmlean, a văzut trecînd prin văi, rînduri după rînduri, veac după veac, călărimele răsăritene; s-au petrecut tatarii, s-au petrecut turcii; el a rămas pămînteanul de la Carpați. În epoca de tihnă și împăcare a disciplinei romane și-a putut preface limba și prin partea asta s-a putut alătura unor neamuri apusene de altă rasă și structură; totuși el rămîne statornic omul vechi al acestui pămînt, de-acum două mii și zece mii de ani.

Ca să te poți pătrunde de asemenea cunoaștere, e nevoie să umbli încet și să poposești. Să stai la sfat cu gospodarii, să te simți ei că le ești prietin, să nu le apari suspect nici prin noutățile școlii, nici prin vorbării politico-patriotice. Daco-romanul — cum îi spunea Alecu Russo — e o făptură inteligentă, dăruit de pronie cu puținel scepticism, care te prețuiește numai dacă te simte curat și dezinteresat. Altfel, îi apare zimbetul ironic în colțul buzelor și-ți dă niște răspunsuri de-a mirare.

Un cunoscut al meu, odată la Dorna, poțea să culeagă versuri populare și se dăduse cu carnetul în mină pe lingă un moșneag, solicitîndu-i balade și cîntece de lume. Investigația aceasta stăruitoare, care a necesitat cite o «garafă» de vin din sfert în sfert de ceas într-o după-amiază de duminică, a ajuns la un fiasco desăvîrșit. După false pregătiri și intrări în

materie, bătrînul, cu chef, a emis aceste două stihuri memorabile :

Cucoş negru pe răscruce —
Şi m-aş duce şi m-aş duce...

De mai mult nu vroia să-şi aducă aminte, cu tot paharul plin ce i se adăogea.

— Unde te-ai duce, moşule? a întrebat înfirşit tinărul.

— M-aş duce acasă, că m-aşteaptă baba.

Drumurile de astăzi se fac cu un vehicul rapid. Ca şi călătoriile în ţări străine, asemenea drumuri se fac nu spre a cerceta şi a cunoaşte, ci pentru a fugi cu cea mai mare viteză posibilă. Călătoriile de azi sînt adevărate călătorii în înţelesul gol al cuvîntului, de aceea de obicei automobilistii nu ne aduc decît puţine şi sărace impresii. Cel dintăi lucru care a rămas în mine şi s-a încorporat în mine, după o călătorie cu antica şi dispreţuita trăsură cu cai, a fost văzduhul şi aerul dimineţii de toamnă. Era un aer aşa de tare şi de viu, încît m-am simţit ameţit. Intra în mine ca un entuziasm. — De atunci am călătorit prea ades, vai, cu automobilul şi n-am mai respirat decît mirosul — ca să zic aşa — de ulei şi benzină. Săracă ţară a Moldovei, erai mai frumoasă în tinereţile mele.

Priveliştea munţilor moldoveneşti are un caracter anumit. Parc-ar fi un decor, pentru încîntarea ochilor şi mulţămirea sufletului. Munţi mici cu forme diverse, costişe line, poieni încîntate; pădurea de brad coboară pînă în sat. O femeie a păşit numai peste pîrleazul din fundul grădinii şi a şi intrat sub cetină şi se caţără pe clina unui runc, căutînd hribi. Stă o clipă în loc, cu o mină streşină la ochi, ca să vadă cine trece pe şoseaua din vale în lungul pîrăului.

S-aude pînă la ea sunetul clopotelor de la cai. Trece lume străină, îşi face ea socoteală; şi se întoarce, intrînd sub streşina pădurii.

Cîteva piscuri ies mai deasupra, fără a arăta goluri: aşa Rarăul ori Deleleul, ori Halăuca: sînt munţii şindrilarilor ori catargiilor: ridică ţancuri pînă la o mie de metri. Numai Ceahlăul se saltă în cer, singuratic şi cu cremeri goale. Prin contrast, Ceahlăul pare enorm în peisagiul munţilor moldoveneşti, de şi e mai puţin ridicat decît munţii Făgăraşului de pildă. Se vede în valea Bistriţei cît de relative sînt valorile. Ce linie măreaţă are acest munte, şi cît de aproape de Dumnezeu stă săgeata lui cea mai de sus, de unde, în acele dimineţi line de toamnă de care vorbesc, se văd văile succesive ale Moldovei pînă în adînci depărtări. Spre pustia-i naltă şi izolată, unde au stătut schivnicii din milenii, — în asemenea zile limpezi privesc păstorii din tot cuprinsul Ţării; căci, după cum spune şi Dimitrie Cantemir, Ceahlăul se vede şi din limanul Nistrului, de la Cetatea Albă. Calea păstorilor coboriţi la păşunile cîmpiilor s-a întins pînă în hotarul de unde ciobanii îl puteau vedea. Acolo în urmă era obîrşia neamului; Ceahlăul era domnul din veac. Cătră el se întorceau cei mai mulţi, cătră el suspinau acei care se depărtaseră de obîrşie, colonizînd cîmpiile şi întinzînd aria neamului.

Drumul de care vorbesc din valea Moldovei, de unde se deschide vederea înspre opcinile Carpaţilor, e drumul vechi al voievozilor. E drum din vechime, bătut de alaiuri şi oşti, încît Mihai Sturza-Voievod a putut dura cu uşurinţă din el şoseaua care se află în fiinţă şi pe care hălăduim noi cînd ne ducem la cuvioasele şi poeticele noastre mănăstiri. Puţin adaogă oamenii ca să şoseluiască, cu uşurinţă clădesc meşteri-

lemnari ici-colo citeva poduri, — și putem trece cu înlesnire spre unele taine și minuni ale acestui pământ. Dar sînt și alte lucruri ascunse, de puțini cunoscut, unde, ca să ajungi, îți trebuie timp și putere. Cată să umbli cu carul cu boi, ori călare, ori cu piciorul. Se află un schit în munte, deasupra chinoviei de la Neamțu, care nu-i mai depărtat decît patru ori cinci kilometri de mănăstire. Cînd ajungi sus, găsești o poiană, căreia noi i-am spus Poiana Raiului. Schit, căsuțe, arhondaric, livezi — trebuie să le cercetezi, ca să ți se umple sufletul de dulceață. Inșă nu poți ajunge în asemenea cetățuie nici cu «turismele», nici chiar cu trăsura cu cai. Greu și cu primejdie e urcușul într-un car cu boi, printre trunchiuri căzute și margini de prăpăstii. De cînd țin minte, închinătorii cătră asemenea loc al inimii noastre celei bune s-au nevoit a ajunge acolo cu piciorul. Fac întăi un popas la Șipotul Maicii Domnului, se răcoresc cu apă vie, ș-apoi se tot duc pe poteca lui Ștefan-Vodă pînă în Poiana Raiului.

Un iscusit și harnic om din vremurile nouă a chibzuit un plan de șosea ca să ajungi acolo cu automobilul. Frumos lucru asemenea operă de artă și nici prea costisitoare. Multă lume s-a bucurat de această bună-vestire; dar alții — iubitori ai tainelor — s-au bucurat mai puțin, înțelegînd că, dacă ajungi în cinci minute cu cea mai ușoară înlesnire acolo sus, apoi a doua zi Poiana Raiului nu mai este. Se stînge aici și apare în alte singurătăți ale muntelui, încă nesiluite, unde un cuvios schivnic va alcătui alt Pocrov al sufletului. Drept aceea, vlădica Nicodim, stăpînul acelu loc, n-a binecuvîntat planul oamenilor noi și Poiana Raiului se află încă în ființă.

De altminteri, într-o regiune ca asta a Moldovei, ca și în celelalte ținuturi romînești, are grijă Dumnezeu să deschidă din cînd în cînd calea spre locurile depărtate și ascunse. După ce trece toamna aurie, prind a cădea ploile cenușii de octomvrie și desfundă pămînturile, încit părem despărțiți de toate, ca pe o planetă a noastră. Iar după aceste gloduri înfricoșate, iar, într-o noapte, începe a cînta vîntul din crivăț și vine asupra lumii viscolul. Pe urmă îngheață apele, cresc troienele, iarăși viscolește și iar ninge — și astfel stihiele, la porunca prea înaltului Ziditor — pun la îndămîna autohtonilor căile cele mai lucii pe care lunecă săniile, și durează peste ape poduri din blocuri de smarald. Potrivită vreme la sărbătorile de iarnă și la epoca nunților din cișlegi cînd se caută finii, nașii, cumetrii și neamurile, ca să se veselească uitînd năcazurile timpului. Căci fiecare timp își are năcazul său de cînd e lumea în această țară a Moldovei. Iar Dumnezeu a binevoit să facă semn — și avem răgaz, cu cer senin, drumuri de argint și poduri de pietre scumpe. Puțină vreme, — numai o clipă; și într-aceasta se vede marea înțelepciune care călăuzește toate.



A treisprezecea poveste de la Bradu Strîmb

CÎTEVA FERESTRE ȘI CÎTIVA MEȘTERI TÎMPLARI

Avem aici, la Frumoasa, niște meșteri timplari, pe care nu-i întâlnești oriunde. Doi din ei sînt moși: Furdui și Sicoe, meșteri «măsari», cum se spune la Cîmpeni. Avem oarecare năcaz cu dînșii: noi voim simplu și țărănesc, dar ei se socotesc — precum și sînt — meșteri subțiri; au lucrat și la București; mobila ieșită din mîna lor se cuvine să fie fără cusur.

— Doamnă, zice blînd Sicoe, mîngîindu-și părul zburlit ca și cum ar fi în primejdie să-l piardă, — doamnă, noi putem să lucrăm și cum doriți domnia voastră...

— Atuncea faceți după gustul nostru...

— Da, însă dacă vine cineva aici și se uită și vede și întreabă cine a lucrat, domniile voastre aveți să spuneți că le-a lucrat cutare și cutare. Apoi nu ne place să se uite pieziș și să bage de samă că nu-i destul geluit și destul de curat și croit și săvîrșit după rînduiala pe care am învățat-o. Răspunzători sîntem noi, nu domnia voastră. Noi avem ambiție și voim să lăsăm lucru de meșter adevărat.

— Însă mie nu-mi trebuie multe «țifroșaguri»...

— Da, doamnă, așa este. Nu-i frumos cu multe po-doabe; facem cit se cuvine, ca să fie frumos și să nu rămînem rușinați.

Cît Sicoe vorbește moale și cu întîrzieri de rostire, învîrtindu-și palma în zbîrlitura părului, Furdui se uită la el cu încredere; apoi, cînd Sicoe contenește un răstimp, Furdui întoarce spre noi niște ochi încălziți ca de-o rugăciune. El n-are nevoie de vorbe, el ne spune cu ochii cît dorește să facem după voia lor de meșteri. Așa că din această dezbatere domoală și prelungă, nu se poate să nu iasă biruitoare dorința neînduplecată a celor doi meșteri măsari.

— Doamnă, noi nu lucrăm cu ziua, adaogă la urmă Sicoe; interesul nostru ar fi să isprăvim cit de repede; dar nu se cuvine.

Drept aceea, la ora 6 ei se găsesc în atelier (adică în camera de alături), geluind și bocănind; iar sara, lucrează cu lumină pînă într-un tîrziu. Domo și cu luare-amînte, alcătuiesc paturi, mese, scrinuri și dulapuri. Din cînd în cînd le trebuie ceva bani, ca să trimeată la cei de-acasă. Au muieri și prunci, și destule nevoi. Socotesc de trei ori banii și se mulțămesc cu pită și slănină; de băut, beau apă de la Izvorul de Argint.

— Apă ca asta nu se află cît ce-ai umbla toată lumea.

Ii cerc:

— Dar puțințel vinars și ceva vin nu v-ar plăcea?
— Ba da.

Pe urmă, înțelegînd cam unde bat eu:

— Să vă spun dumneavoastră (vorbește Sicoe frămîntîndu-și chica) eu, de cînd mă aflu pe lume, nu m-am îmbătat niciodată.

— Nici eu... zimbește Furdui.

Sicoe se întoarce spre stăpîna locului :

— Doamnă, sîntem oameni săraci, cu multe nevoi.

Trăim și-n timpuri grele...

— Grele timpuri... oftează Furdui.

Indrăznesc să ne întrebă despre război, și ar dori o pace și o bună-înțelegere pe lumea asta...

*

Mai avem, la Frumoasa, alt meșter tîmplar care lucrează cînd la noi, cînd la alți cetățeni ai comunității. E meșterul Cosma, cel cu cucosu.

Are cucos care-l urmează pas cu pas. Meșterul e un om blajin, firav, cu glas moale, c-un fel de sîială în toată ființa. Însă cucosu care-l păzește e gata să bată în orice clipă război. După ce l-au lovit maierile cu tîrnurile pîn' l-au lăsat mort pe niște gunoaie, a stat un timp cuminte, cît i-a trebuit ca să-și dobîndească iar puterea și îndrăznelile; și după aceea a rămas cu îndîrjire prigonitor al tagmei femeiești. Are un clonț ca de lier; cum lovește, cum iese în punctul lovit boabă de sînge.

Grija meșterului Cosma e împărțită. Puțintel la lucrul ce are de făcut și mai mult la tovarășul și prietînul său cucosu. Se teme să nu se stîrnească iar un război femeiesc asupra lui. Il supraveghează întruna și, cînd nu-l poate ținea chiar alături, îl închide într-o căsuță pe care i-a alcătuit-o devale, lîngă firez.

— Unde ți-e cucosu, meștere Cosma?

— Nu știu; trebuie că e pe aici; ori poate stă la «cabana» lui. Acuma e cuminte, nu mai sare la ni-meni.

— Ce fel de cuminte? Am auzit că asară a sărit pe furis la doamna Valeria. Ciupitura ca ciupitura,

dar mai ales i-a găurit ciorapul. Părechea de ciorapi e acum 2000 de lei, meștere Cosma.

Meșterul Cosma se sperie.

— Eu nu știu de asta. Nu sînt însurat; n-am avut încurcături. Sînt singur pe lume; a murit și biată mămă-mea, iarna trecută. Dar n-aș crede să fi sărit la cineva iarăși cucosu meu. Acuma s-a îmblînzit și stă mai mult devale, la firez.

Ii zic eu :

— Mi se pare că are să iasă toată colonia împotriva lui ca să-l extermine...

— Pentru ce? se tînguie subțire meșterul. Acest cucos mai mult se joacă; nu face nimănui nici un rău; pe lîngă asta mi-e ca un prietîn: altă ființă lîngă mine eu n-am pe lumea asta... Vai, cum s-ar putea să aibă lumea atîta răutate împotriva unei pa-seri? Cred că nu-i adevărat și nici nu se poate.

Alte griji care-i împruținează sporul lucrului, le închină meșterul Cosma unei îndeletniciri neașteptate. Nici nu visam să găsim un poet măsar în singurătatea muntelui. Destul de des, meșterul Cosma rămîne dus pe gînduri. Depune gealăul, dalta și ciocanul și toată înfățișarea lui e a unui om care a lepădat cele pămîntești. Privește spre valurile de brădet ale muntelui, spre siniliul cerului, spre clipirile de ape, în așa chip încît înțeleg apriat că din ființa firavă s-au înălțat în zbor puterile vieții; pentru mesele și scaunele noastre a rămas așa de puțin, încît ne-am și deprins cu ideea că toate cele începute — frumos și bine croite — n-or fi gata decît încolo la vara viitoare...

Furdui și Sicoe sînt artiști stăruitori în breasla lor; pe cînd Cosma jertfește și altor divinități. Adăogînd și cucosu, facem socoteală că rămînem la casă fără al doilea rînd de ferestre.

Ce-i de făcut ?

Să vedem. Vom cere o consultație meșterului nostru bucureștean. Căci avem și-n București un meșter tîmplar. Meșterul Cristea.

Acesta are altă iscusință, pe lângă destoinicia lui de tîmplar. Vorbește frumos.

Locul lui ar fi fost chiar la tribuna și catedra pe care le construiește. Dar i-a fost destinat numai să le construiască și în locul lui să vorbească alții mai puțin destoinici.

Așa se întîmplă de multe ori pe lumea asta. Să nu se creadă totuși că nu e bine astfel.

Numele întreg al meșterului meu bucureștean e Cristea Popescu, sau mai bine zis, Cristea Duminică.

M-am înțeles cu dînsul să-mi puie în bună stare câteva mobile de stil. Voiam, cu acest prilej, să-i cer sfat asupra treburilor noastre de la munte ; însă, din vorbă în vorbă, am ajuns cu totul în altă parte.

Ascultați :

Întăi și întăi am aflat că pe meșterul Cristea Popescu nu-l chiamă Popescu. Indată după asta mi-a lămurit de ce îl chiamă Popescu.

— La urma urmei, ce-i numele ? își punea întrebare meșterul meu. Numele-i o vorbă care deosebește pe om de om. Numelui de botez e nevoie să i se adauge numele de familie. Cîteodată, ca să înlături confuzia, e necesar să mai viți între acestea prenumele tatălui tău, ori să pui în coada numelui de familie o denumire de localitate ori o poreclă. Astfel iau naștere niște titluri impunătoare, cum am auzit că ar fi avînd nobilii spanioli. Il poate chema pe cineva Ion Dimitrie Popescu-Roșiorii de Vede. Așa ceva poate fi frumos și folositor, însă noi meșterii n-avem

vreme multă de pierdut, și a roști de mii și mii de ori atare nume însemnează pierdere de vreme, prin urmare pierdere de bani. N-aș putea jertii pînea copiilor mei pentru un nume așa de lung, oricît de impunător ar fi.

— Ai copii ?

— Am.

— Se întîmplă, urmă meșterul meu, aprinzîndu-și o țigară, că pe mine, din luminatul botez, mă chiamă Cristea. Cei care au binevoit să mă creștineze nu puteau nici într-un caz să mai puie lângă acest nume, Cristea, și numele tatălui meu, căci tatăl meu nu se cunoaște cine a fost. Cred că nici nu s-a aflat pe lume un om care să știe că mi-a fost tată. Nu s-a știut de asemeni cine mi-a fost mamă ; căci acea ființă năcăjită care m-a născut întru durere și rușine m-a depus într-un leagăn al asistenței sociale și nu s-a mai arătat. Nu-mi îngădui s-o osîndesc pentru fapta ei, căci înțeleg cît de puțin vinovate sînt asemenea biete mame ; i-am mulțămît numai în inima mea mai tirziu că mi-a lăsat moștenire un trup sănătos și un obraz care nu sperie pe semenii mei.

Deci binefăcătorii mei, care m-au cules și m-au creștinat, dîndu-mi un loc între copiii găsiți, au adaos la numele Cristea încă un nume : Duminică. Evenimentul găsirii mele s-a fost petrecut într-o asemenea sfîntă zi. Astfel, după ce m-am ridicat și am cunoscut și eu lucrurile acestei lumi, numele meu a fost Cristea Duminică.

Aici, meșterul meu tîmplar s-a oprit și m-a privit zîmbind. Era un om încă tînar, cu ochi frumoși albaștri. Era voinic, părea domol. Avea în el putere și inteligență. Am înțeles că viața lui de copil sărman nu fusese prea tristă, căci în el se afla ceea ce aș numi

eu echilibrul vieții; creșterea lui a fost ușoară ca a unui pom bine așezat în soare; se vedea prin ochii lui că în inimă n-avea nici o dușmănie. Lipsa de la nașterea lui fusese înlocuită de alt dar, printr-o rînduală tainică, pe care cercetătorii naturii umane încă n-au izbutit s-o pătrundă.

— După cît văd, meștere, am răspuns eu, și s-a ales frumos nume. Aș vrea să-ți cer sfat pentru niște fe-
restre.

— Nu atît frumos cît bun, s-a grăbit să urmeze el; Cristea Duminică era un nume numai al meu. Despre alt Cristea Duminică nu s-a auzit, și mi se pare că asta, în primul rînd, interesează cînd e vorba de numele oamenilor. Și totuși, a zîmbit el iarăși, aprinzîndu-și altă țigară, acum mi se spune Cristea Popescu. Eu știu că numele meu cel adevărat e celălalt — cel potrivit și cu situația mea de copil al mamei necunoscute, numele care mă explică oarecum în toată ființa, numele milei lui Dumnezeu care a îngăduit să trăiesc și eu pe lumea asta și să nu fiu nefe-
ricit. M-am uitat eu destul la mine însumi și m-am cercetat, și am văzut că nu mă poate chema decît Cristea Duminică.

— Ai dreptate, meștere. Observ și eu că ești Cristea Duminică. Atunci cum?

— Adicătelea poftiți dumneavoastră să știți de ce îmi zice altfel, de și eu sînt Cristea Duminică?

— Da; poftesc să știu de ce firma nu numai a atelierului ci și a ființii dumnitale este astăzi Cristea Popescu. Pe urmă am să te întreb altceva.

— Nu-i cu supărare și am să spun numaidecît. Nu bănuiam că accidentul cel mai important al vieții mele va avea asemenea urmări. Accidentul cel mai impor-
tant al vieții mele a avut loc la 13 mai 1929, cînd,

ieșind de la maestrul meu Carol Struț, care m-a învățat meseria, am ajuns și m-am oprit la Podul Elefterie. Ar trebui să facem o ședință specială, cînd vă veți hotărî, poate, să meremetisiți și biroul, să facem o ședință specială, ca să vă vorbesc de maestrul meu Carol Struț.

— Imi închipui, am întrerupt eu, că maestrul dum-
nitale era nalt, adus de șale, slab și uscat, cu bărbuță rară blondă.

— El era; l-ați cunoscut?

— Nu; însă nu se putea să fie altfel. Îi plăcea vi-
nul?

— Grozav îi plăcea. Era, domnule, mare artist. La acest neamț detreabă am găsit eu blîndeță și învăță-
tură. Mi-a arătat toate secretele; trebuie să se știe că meșteșugul nostru, ca oricare altul, își are oamenii lui aleși, care îi slujesc cu credință.

M-am gîndit la Furdui și Sicoe.

— ...Arta solidă de la el am moștenit-o. Cea lichidă, mai puțin. Cum spun, am ieșit de la maestrul meu Carol Struț și m-am oprit la Podul Elefterie. Soarele asfințea pe Cotroceni (îmi dați voie să fac puțină poezie...).

M-am gîndit la poetul nostru Cosma.

— ...Soarele asfințea pe Cotroceni, și fiind în acea clipă acolo, la podul Dîmboviței, o încurcătură de ca-
mioane și automobile, așteptam răgazul să trec. Mă uitam cum curge gîrla. Mirosea a praf și a flori de castani. Și deodată am văzut venind asupra mea o fată brunetă. Mi-a zîmbit ea întîi și eu am înțeles că îmi va fi dragă și trebuie să fac dintr-însa mama co-
piilor mei, cum scrie în unele cărți pe care le-am citit după aceea împreună. Am salutat-o ca și cînd aș fi cunoscut-o. Ea însă știa cine sînt și mi-a descoperit

că trăim în același cartier. Chiar atunci am știut că are numai mamă, că e croitoreasă pricepută, că are moștenire de la tatăl ei o căsuță și celelalte. Acesta a fost accidentul meu ; am notat ziua. Se vede că numărul treisprezece are influență asupra vieții noastre.

— De ce ? Ți s-a întâmplat să n-ai noroc în iubire, meștere ?

— Din contra, domnule.

— Atunci n-ai fost fericit în căsnicie ?

— Iarăși din contra. De și o chema Elena Dumitrescu, fata aceea era energică și serioasă și în același timp iubea. Altă ființă ca dînsa nu mai este pe lumea asta. Am descoperit într-însa o comoară, domnule, și sînt încă entuziasmat. Avem niște copii de ne invidiază nenea Tache Apostolescu. Nenea Tache e cel mai bogat proprietar de pe strada Vesperului ; are și dînsul patru copii ca și mine, dar ai lui sînt cu metelne — cum se spune la Iași de unde sînt eu, — ba ochiul, ba umerii ; însfirșit, domnule, ai mei sînt copii de meșter tîmplar : au toate măsurile bune și sînt confecționați perfect. Deci lui nu-i folosește nimic că are patru rînduri de case și optsprezece chiriași, care-i depun la picioare haraciul ca unui sultan. Mai plăcut i-ar fi să aibă exemplare ca ale tîmplarului Cristea... Popescu. Răbdare ! Imediat vin la chestie ! îmi strigă meșterul făcînd semne cu mîna ca să-mi potolească nedumerirea ; răbdare și încă nițel tutun, pîn' ce ajung la explicația care vă interesează. Ca să se îndeplinească toate acestea, adică scrisorile de dragoste, plimbările la Cotroceni, jurămintele solenne, căsătoria și rezultatele ei de calitate întâia, Elena Dumitrescu, iubita mea de atunci, mi-a pus o condiție. O condiție, cum să spun... nu știu cum să-i spun... O condiție ce m-a făcut să înțeleg valoarea numărului treisprezece. Elenei

Dumitrescu nu-i plăcea numele meu. Mai întai ar fi preferat să mă cheme Ion sau Gheorghe, Cristea e ciudat și rar. N-avea ce face însă, din pricina botezului. A trebuit să rămîn Cristea și am dat laudă lui Dumnezeu. Dar cine a mai auzit de un nume ca Duminică ? se miră ea. Pe cine l-a mai chemat astfel de cînd lumea ? Poate să fi fost cine știe cînd, pe cînd va fi fost lupul cățel ; dar în ziua de azi e cu neputință să se mai afle așa nume. Astăzi trebuie să te cheme Dumitrescu, Ionescu și mai ales Popescu. Iubita mea pretindea adică să am o poreclă ca toată lumea, să nu se mire oamenii de numele pe care-l avem cînd ne vom cununa, și să nu aibă năcaz copiii la școală. Ciudățeni de femeie. Adevărul era că eu nu purtam numele familiei mele pentru motive binecuvîntate ; alt adevăr era că mi se punea o condiție *sine qua non*. Nu vă mirați, vă rog, că auziți vorba asta în gura mea. Mi-a pus condiție latinească. Fiind cap de dinastie, îmi puteam permite să fac plăcere celei pe care o iubeam. Am cedat, am făcut forme și am publicat înștiințare în *Monitorul Oficial*. Asta e. Bine ar fi fost să fie fericit Cristea Duminică ; mă mulțămesc că Dumnezeu a consimțit să acorde milosîrdia sa și celui alt Cristea, căruia îi spune Popescu.

...Acuma vă rog să-mi spuneți cu ce vă pot fi folositor.

— Meștere, îi zic eu, am nevoie de niște ferestre la casa noastră de la munte. Însă te văd grăbit.

— Intr-adevăr ; scuzați-mă. Mă grăbesc, și ar fi potrivit să lăsăm pe altă dată.

— Lăsăm. Imi vine și greu — de la chestii așa de importante ca acele pe care mi le-ai explicat, să trec la niște biete ferestre...

— Vă rog, vă rog, n-o luați așa, a zîmbit cu modestie meșterul. Din contra, foarte important. Ce este? N-aveți acolo lucrători? Imi dați voie s-aprind. Mulțămesc. Cu cine ați avut de-a face acolo?

I-am lămurit, în puține cuvinte, ce meșteri avem noi la munte.

— Năcazul e că domnul Cosma scrie poezii și romane.

— Aha!

— Și mai avem pe Nicolae Sicoe și Avram Furdui. Însă ei lucrează la mese și dulapuri.

— Cum? Apoi dacă-i aveți pe Sicoe și Furdui, se însenină meșterul Cristea, atuncea ne-am înțeles. Sicoe și Furdui sînt oamenii mei. Ii cunosc. De ce vă mirați? Am lucrat împreună aici în București; sînt artiști adevărați. Singura deosebire între noi e că dînșii mai mult tac. Deasemenea îl cunosc și pe Cosma, poetul nostru al tîmplărilor. Il știu de la congresul nostru. Deosebirea între noi e că el face poezii iar eu copii. Dacă n-aș fi așa de grăbit, v-aș spune eu cum devin toate. Dar sînt grăbit, vă rog să mă iertați. Vă salut.

Bineînțeles, am rămas fără rîndul al doilea de ferestre la casa de la Bradu Strîmb. Însă m-am încredințat cu acest prilej că cei mai interesanți oameni din ziua de azi în țara noastră sînt meșterii tîmplari.

ANII DE UCENICIE

1944



I

Introducere

Mă gândesc că poate ar interesa pe prietini mei cetitori unele informații, mărturisiri și amintiri în legătură mai ales cu ceea ce e în mine artist. Simpla anecdotă-divertisment e de importanță cu mult mai redusă pentru cei care se interesează de viața scriitorilor. Uneori, totuși, mă voi opri și la asemenea paragrafe. Unele din acestea din urmă, fără voia mea, au să aibă alură literară. Asta mă jenează puțin; aș vrea ca între mine și cetitorii mei, de data asta, să lipsească meșteșugul breslei din care fac parte.

Totuși și argumentele literare sînt necesare, ca să-mi explice caracterul și ca să dea întrucîtva răspuns la o întrebare de prefăcută uimire pe care bunul și neuitatul meu prietin Ibrăileanu o făcea ades cu privire la descrierile mele de natură: «Nu înțeleg de unde le mai scoate...»

Le scoteam dintr-un rezervoriu umplut cu nemiluita în ani și ani, în toată copilăria acum atît de depărtată, în perioada secundară a pămîntului.

Mai întâi să pomenesc despre cei care au contribuit la apariția mea.

Tatăl meu și maică-mea au venit unul spre altul din două extremități ale teritoriului românesc, după zigzaguri în aparență bizare ale înaintașilor lor.

Acuma, destul de târziu, mi-am dat sama că și unii și alții trebuie să mai fi viețuit în aceeași unitate. Înfațișare a oamenilor, particularități de limbă, port și artă primitivă sînt aceleași în vestul țării ca și în nord-est. Cercetînd pe contemporanii mei la Mureș și la Bihor după 1920, am regăsit — ca pe o amintire, aș putea spune — înfațișeri și grai din Moldova-de-Sus. Pe apa Cernei mi s-a părut că aflu și obîrșia numelui de familie a tatei.

Părinții tatălui meu au fost pribegi olteni, veniți la Iași îndată după zăvêra din 1821.

Bunicul, Mihail Sadoveanu, era gorjan, dintr-un neam care, după cît sînt informat, trăiește și azi în acea parte de țară. N-am avut plăcerea să cunosc aceste rude depărtate, de și am fost totdeauna doritor să-mi cercetez baștina și neamul după tată. Cîndva mă voi învrednici poate să fac și asta.

Bunica era moșneancă de la Lăcusteni, județul Dolj. Numele ei de botez era Sterica, iar al neamului, Bîzoianu. În diata ei vorbește despre părțile moșnești de la Fîntîna-lui-Asan, la care se știa că are drept și pe care le părăsise în tinereță.

E adevărat că acești venetici pribegi s-au oploșit la curtea Bălșeștilor din Iași, după cum arată paharnicul Costake Sion în «Arhondologia» sa. Celelalte informații pe care le găsesc acolo, însă, nu sînt exacte.

Părechea aceasta de olteni a avut patru fii și cîteva fiice. Dintre lii, doi: Andrei și Alexandru au avut

progenitură, care alcătuieste azi ramura moldovenească a familiei.

Tatăl meu, Alexandru Sadoveanu, s-a născut la Iași în 1834. A învățat acolo la Academia Mihăileană, a cunoscut pe oamenii vremii, de care-mi vorbea uneori, a întemeiat familie și a avut un fiu, fratele meu mai mare, colonelul în rezervă Alexandru Sadoveanu.

Împrejurările vieții l-au făcut să desfacă prima căsătorie, după care s-a așezat ca avocat la Pașcani. Acolo m-am născut eu, în noemvrie 1880.

Mama mea era țărancă de pe malul Moldovei, de la Verșeni. Numele ei de familie era Ursaki; cel de botez Profira. Rude după bunic și bunică — Gheorghe și Anghelina Ursaki — se aflau la Mitești și Păstrăveni, sate rămase încă libere (răzăși). Verșenii fusese înglobat la bunurile lui Mihai Sturza-Voievod, așa încît mama mea se născuse din «clăcași», păstrînd numai amintirea «neamurilor» din care se trăgea.

Pe bunicii după tată nu i-am apucat; pe cei după mamă i-am cunoscut.

Bunicuța era o ființă mititică și blîndă, cum trebuia să fie o bunică: îi ziceam «bătrînica». Bunicul era un bătrîn voinic, roș la obraz, cu plete albe, care se îndeletnicea cu meșteșugul rotăriei. Călătoriile cu mama, la Verșeni, am început a le face pe cînd aveam trei ani. Mă duceam acolo în vremea verii și popasul meu cel mai plăcut se afla în mijlocul ogrăzii, sub un păr vechi cu ramuri pline de ciucuri de fructe.

Ușor este de înțeles că mama nu putea fi fericită în mediul orășenesc. Tatăl meu, om onest în toată accepțiunea cuvîntului, fără voie făcea totuși să se simtă și poziția ei ciudată și mezalianța lui. Desfacerea de familia primă, de neamuri și de societatea în care trăise la Iași, o făcuse cu violență și adoptase în si-

tuația nouă o izolare în care a trăit pînă la sfîrșit (1920). Amintirile mele cele mai vechi nu pot spune că sînt înconjurate de o aureolă de lumină ; pe urmă, acceptările și renunțările împlinindu-se, am putut avea bucuria unui cămin îmbielșugat ; ș-am început a trăi liber și zburdalnic ca un căluț în ceair. Nu însă multă vreme, căci mama a murit tînără ; avea numai treizeci și patru de ani cînd s-a prăpădit.

Cînd a murit, eram de paisprezece ani, elev al gimnaziului din Folticeni. A fost o lovitură așa de brutală, încît am simțit-o îndelung după aceea. Era între mine și mama o legătură strînsă de iubire. Ea iubea în mine pe primogenitul ei și avea și bucuria asemănării mele cu ea. Nu știu în ce măsură justificam această bucurie, căci și tatăl meu îmi găsea asemănări cu el. Eu o iubeam pentru că era veselă, expansivă și bună prietină cu mine și pentru că-mi povestea frumos și tainic lucruri «de la noi de la Moldova»...

În «Cele mai vechi amintiri» am istorisit unele scene dintre mine și maică-mea. Eram pentru ea și un prilej de petrecere în singurătatea vieții pe care o ducea. Am păstrat de la ea unele expresii nostime care și-au dobîndit valoarea mult mai tîrziu, cînd amintirea mi le-a adus cu fluxurile ei ciudate de întoarcere. Păreau uitate și pierdute și totuși, la un moment dat, nu știu cum și de ce, mi-au revenit.

Mama spunea, de pildă, despre un om de jos care ținea să fie în rînd cu cei mari : «domnul cu boii de funie».

M-am plîns odată că-mi dă o felie de pîne fără nimic altceva.

— Îmi dai numai pîne goală ?

— Invălește-o într-o petică... m-a sfătuit ea.

Intr-un rînd, înțelegînd de la dumneaei, vag, că

bluza de vară ce-mi dăduse în repezeală ca să mă întorc la jocurile mele nu fusese «călcată», mi-am exprimat nemulțămirea :

— Dacă nu-i călcată, nu-mi trebuie.

— Bine, a zîmbit mama, să ți-o calc.

A întins-o jos pe covor, a călcat-o ușurel cu piciorul, a ridicat-o și mi-a dat-o. M-a ajutat să mă îmbrac și m-am dus împăcat.

Gravitatea mea a fost la fel cu a mamei. Plăcerea ei de atunci pentru această glumă, la care nimeni n-a fost martor, eu am simțit-o abia după două decenii.

Din asta și din altele, deduc că la vîrsta aceea mică nu eram un fenomen de pătrundere și precocitate. Mulțămesc Domnului Dumnezeu că am avut copilărie.

Dintre frații mamei pe care-i vedeam la Verșeni, cînd mă duceam la bunici, am preferat pe moș Vasile, care fusese la ciobănie și făcuse bani cu oile. M-am împrietinit cu dînsul, pe cînd aveam doisprezece ani și-mi istorisea ades lucruri din viața lui trudnică și aspră. Rămăsese flăcău tomnatic, înalt, spătos și bine legat. Cîteodată cînta dintr-un buciom de cireș. În unele înserări se îmbrăca frumos, își ungea pletele cu unt, își lua toiagul și se ducea în sat. Îl întrebam unde se duce ; îmi zîmbea fără să-mi dea răspuns. Îi plăcea să-i cetesc povești și poezii din cărțile pe care le aveam cu mine. Într-un rînd mi-a mărturisit că a alcătuit și el o strigătură, în pilda vieții lui. Mi-a spus-o și mi-o aduc aminte :

Frunză verde siminoc,
Toată lumea-i cu noroc,
Numai eu fără noroc,
C-am iubit peste soroc...

Nu tîrzie vreme după aceea moș Vasile Ursaki s-a însurat, însă viața lui n-a durat multă vreme. De și

era născut din oameni tari și el însuși era un bărbat mareț, îl ruinaseră privegherile, umezelile și zdruncele neîntrerupte ale vieții păstorești. A murit cătră cincizeci de ani.

Copilăria mea a fost liberă și nesupusă nici unui friu. Tatăl meu observa puțin și de departe. Părerea sa era că «toate-s după neam». Din oameni sănătoși și cuviincioși, copiii buni. Eram gălăgios și neastîmpărat; era uneori nevoie și de cîte-o corecție; însă n-aveam nici o răutate în firea mea. Singurul meu cusur încă de pe atunci erau poate naivitatea și slăiala față de străini. Tatăl meu nu primea și nu făcea vizite. Avea foarte puțini prietini, pe care îi vedea cînd poțtea. Ducea o viață de o puritate și de o demnitate deosebită, neamestecat în nici un fel de intrigă politică. Cătră vîrsta adolescenței, observația aceasta pe care o făceam asupra vieții părintelui meu îmi dădea o mișcare sufletească deosebită și o mîndrie pe care o păstrez ca pe un titlu de nobleță.

Tata mi-a îngăduit, tot pe baza încrederii pe care o avea în mine, să ies cu pușca la vînat după ce am împlinit doisprezece ani. N-a avut niciodată a se plînge de vreo ticăloșie; se veselea cînd aduceam vreo dobîndă, și se bucura mai ales că încorporam soare și putere. Expedițiile mele erau cătră luncile Siretului, popasurile în locuri tainice; scăldătorile în bulboane celebre.

Învățătorul meu din școala primară rurală de la Pașcani a fost domnul Busuioc, unul dintre cei mai pricepuți și mai devotați pedagogi pe care i-am cunoscut în viața mea. E bine să ai un tată în afară de orice critică (pe al meu l-am dorit mai bogat în bunuri materiale); e tot așa de bine să ai un prim învățător bun. Prin domnul Busuioc am cunoscut pe Creangă și am

învățat punctuația. Am învățat și alte lucruri bune, pe care nu le mai înșir aici: să plantez o floare, să împletesc coșuri de mlajă, să fac o pălărie din paie de secară ș.a.

Frați din aceeași mamă, mai mici decît mine, am avut trei: Dimitrie, Vasile și Andrei; și o soră, Clémence.

Dimitrie a murit la cinci ani și jumătate. Era cu doi ani mai mic decît mine, și, după cîte mi-au spus toți din jurul meu și din cîte îmi aduc aminte eu însumi, adevărata valoare ieșită din aliaj era el. Părea cu deosebire isteț; pe cînd eu eram un dolofan cu ochi de gînsac. Puteam eu să mor de scarlatină și să scape el; hazardul arbitrar a făcut altfel; contimporanii mei trebuie să se mulțamească cu mine. Uneori mă surprind cu păreri de rău că n-a fost altfel.

Vasile Sadoveanu, bun prietin al meu, e inginer agronom și profesor la Iași.

Andrei, pruncul rămas orfan de mamă, a avut un sfîrșit tragic la douăzeci de ani.

Sora mea Clémence, născută după Dimitrie, trăiește la Galați, căsătorită bine, însă nefericită pentru multe pricini, între altele și îndeosebi pentru moartea năprasnică, la Turda, în epoca asta de tragedii, a fiului ei, sublocotenentul Alexandru Drăgănescu.

II

Inoepături

După ce am ieșit la cîmp și la zburdăciune, adică după șase ani, mi-am făcut o mulțime de prietini. Totul pentru mine era prilej de hîrjoană, de dimineață

pînă în sară. Veneam pe fugă acasă în vremea prînzului și după aceea fugeam iarăși la bucuriile mele. Fratele meu mai mic Dimitrie se ținea după mine scai și amîndoi ne petreceam veacul cu copiii din Vatra Pașcanilor — sat de buni gospodari — la pîrău, la moară, la bătut mîngea în vremea verii ; la ghiață și la sâniuș iarna. Tata își întemeiasă în Vatră gospodărie. Mă duceam la arat, ori la cosit, ori la pădure cu argații. Mă duceam și stam de vorbă cu moș Vasile Bujor, cu Gheorghe Cucu, lîngă căsuța căruia se afla un brad strîmb în care șușuia vîntul ; și la casa altui gospodar, cu numele Ion Gheorghe, unde se afla un cireș bătrîn. Din vremea aceea îmi plac cireșele amare.

Casandra, muierea lui Ion Gheorghe, venea acasă la noi ca să ajute mamei la urzit, la nevedit și la țesut. Eram întrebuițat, ca greutate, la operația ce se numește învălîitul sulului și de-atuncea știu ce înseamnă ițe, călcători, vatale, spaț și natră.

Mă duceam călare pe păr cu caii la adăpat, la o cișmea destul de depărtată. Mă interesam de boboci și de puii de curcă. Ceream slugilor bătrîne să-mi spuie povești. Imi aduc aminte de Ursărița Țiganca și de baba Ștefănoaia, care se înfățișau cînd eram deochiat, ori cînd aveam cori. Cred c-am avut toate bolile copiilor, așa cum se cuvine unui «spînzurat» și unui «rău» fără astîmpăr și hodină.

Cînd am intrat în școală la domnu Busuioc, am început altă serie de prietînii și de petreceri.

Experiențele agricole ale tatălui meu nefiînd încununate de prea mare succes, ne-am mutat în Țîrgul Pașcani. Acolo m-am legat cu toți «jidovii» și cu toți «ștronții», cum le spunea mama, fără să părăsesc — bineînțeles — prietîniiile mele vechi cu Vasile Pînzaru,

Toader Grecu, Ion Ciopruga și alți vrednici feciori din Vatră.

În Țîrg am deprins alte soiuri de hîrjoane. Sporindu-mi creșterea și lărgindu-mi aria explorărilor, am ajuns la Țîrgușorul gării, unde m-am legat cu copiii ai lucrătorilor și maiștrilor de la ateliere. Drumul de fier Lemberg-Cernăuți-Iași era încă în stăpînirea companiei Oppenheim și, în vremea construcției gării, a liniei și a podului de peste Siret, se așezase la vale de Țîrg, în cîmpia Siretului, o colonie destul de numeroasă de austrieci : nemți și poloni. Colonia sporise cînd se clădiseră atelierele de reparații. Se zidise și o biserică și locuinți pentru acești străini. Ena acolo o viață cu totul deosebit de a Țîrgului din deal : biblioteci, societate de tir ; felurite petreceri sportive vara, patinaj iarna ; din cînd în cînd baluri și teatru. Gara avea orchestră și fanfară. Am găsit în tineretul de aici cîțiva prietini cu care am rămas legat pînă acuma.

După ce am plecat eu din Pașcani, lumea de acolo s-a prefăcut cu totul ; din trecerea mea și alor mei n-a mai rămas decît mormîntul în care mi se odihnesc părinții, în Țintirimul cel vechi din deal, între Vatra Pașcani și Țîrg. Acești prietini au urmat a îngriji de lăcașul de tihnă a iubiților mei. Din cînd în cînd trec prin locul acesta al copilăriei și mă duc să cercetez, împreună cu dînșii, mormîntul.

Și în vremea aceea depărtată a copilăriei, cu dînșii m-am deprins a mă duce la acest cimitir curios, cînd încă n-aveam a plînge pe nimeni. Ei însă aveau neamuri și prietini îngropați în colțul acela de țară unde părinții lor făcuseră popas din pribegie. Comuna și Neculai Rosetti-Roznovanu, proprietarul moșiei, îngăduiseră ca Țintirimul catolicilor să fie la un loc cu al ortodocșilor. Mormintele străinilor se grămădiseră

destul de numeroase în coasta vechiului țintirim sătesc. Multe din aceste lăcașuri «veșnice» fuseseră clădite din piatră; altele aveau podoabe de marmoră; toate aveau împrejurări cu grădinițe bine ținute. Rămăsese o bună rânduială în colonia străină: să fie bine ținute și îngrijite și gropnițele familiilor străine stinse în întregime.

Am fost cu deosebire impresionat de acest fapt, când încă nu știam că asemenea blind și civilizată obicei se va întinde și asupra părinților mei, pribegi și ei o clipă acolo.

În vremea aceea, paznic al țintirimului de la Pașcani era un bătrîn pe care-l chema moș Gheorghe Talianu. Înfățișarea și îmbrăcămintea lui erau ca ale unui țănan din valea Siretului. Numai vorba îl arăta străin. Era și el un venetic, venit cu valul de lucrători din Austria. Se însoțise cu o țărăncă din Vatră și acuma se afla și el om ca toți oamenii de la noi. Acest portar simbolic la poarta eternității era îngăduitor cu noi copiii. Pe un drumeag ce ducea la țintirim, fuseseră plantați nu de prea multă vreme două șiruri de cireși. Erau sub privegherea și-n stăpînirea Talianului, iar el primea fără supărare tovarășia noastră, când fructele se pîrguiau.

Cu prietini aceștia noi de la gară și din țîrg am învățat drumul la Siret, unde am făcut o ucenicie așa de plăcută, fie învățînd înotul, fie cercetînd luncile.

În asemenea peregrinări, nu căutam numai plăcerea simplă a mișcărilor libere în unda vicleană a acelei ape, nici murele brumate; învățătura mea urma o altă lege. Toate minunile nouă ale vieții care se înfățișau ochilor se înscriau în mine ca niște hieroglife durabile; deasemenea auzul meu înregistra acordurile delicate ori grave ale naturii, asociindu-le

imaginilor. Ceteam deci viața din juru-mi ca un primitiv. Modulațiile austrului evocau închipuirii mele tablourile dezghețului și zîmbetele dintăi ale primăverii.

Probabil că din pricina acestei scăderi am deprins mecanismul cetitului nu după metodele progresive ale pedagogiei, ci printr-o revelație dramatică.

Învățătorul meu conducea, într-o singură cameră a umilei noastre școli, șase clase, el singur și simultan. Când se ocupa de clasele celor mari de pildă, punea pe cei mici să scrie. Întrebuința pentru clasele începătorilor, ca ajutoare, pe cei din ultimele clase. Făcea el așa fel ca toată lumea să poată răzbi la cunoștințele necesare. Însă nu prididea, și nici nu i se putea cere, să se ocupe de fiecare copil în parte. Era într-o epocă eroică a școlilor rurale, când, cu mijloace puține, se putea totuși ajunge la rezultate apreciabile.

Cum, acasă, nu se ocupa nimeni de mine, am rămas o vreme destul de îndelungată în sama monitorilor. Fiecare pagină a abecedarului lui Ion Creangă era pentru mine un aspect nou, ca o turturică ori ca un colț de peisaj, și mi se fixa cu înlesnire în memorie. Lîngă imagini se asociau sunetele corespunzătoare. Așa că debitam pe de rost lecțiile legîndu-le de chipuri și sunete, fără a înțelege rostul acestui exercițiu. Era și asta o ispravă ca oricare alta. Era însă o ispravă sub care se ascundea un lucru pe care îl bănuiam fără să-l răzbesc pentru că în anume cărți — altele — știam că se cuprind istorisiri și povești. Eram așa de mare amator și de unele și de altele, încît socoteam ca un mare noroc al vieții să ajung și eu în stăpînirea acestui mister.

N-aș putea spune cum și cînd anume s-a produs lovitura magică a înțelegerii. Dar ea s-a produs brusc,

într-o clipită. Relația cuvînt-sunete și litere mi-a apărut fără intervenția nimănui ; și în ceasul care a urmat am cetit restul abecedarului, iar a doua zi am atacat «Ursul pîcilit de vulpe», bucata de lectură a lui Ion Creangă. Indată am cerut colegului meu Darie Petru din clasa a doua ori a treia să-mi împrumute «Ion Tunsu, căpitan de haiduci». Darie Petru nu s-a mirat ; îmi mai împrumutase cartea ca să-i admir ilustrațiile. De data asta am cetit-o și i-am înapoiat-o cerîndu-i altceva. Se întimplase ca tatăl lui Darie, măcelar de profesie, să fie amator de basme și haiduci. Avea un raft de vreo douăzeci de broșuri. Le-am istovit pe toate în cursul vacanței întâia și în clasa a doua.

După această serie de cărți am început a avea pretenții. De la o vreme primeam mai cu plăcere proza lui N. D. Popescu decît a imitatorului său Panait Macri. Acești autori erau în acel timp furnizorii editorilor populari în materie de haiduci și de bandiți. Dar pe cînd povestirile lui N. D. Popescu se găseau în prelungirea baladelor populare, ca Bujor și Ghiță Cătănuță, combinațiile lui Macri mergeau pe un ascuțit senzațional, amestec adesea de crime oribile și pornografie. Am rămas cîtiva ani, din instinct, credincios bătrînului Nedeia Popescu, ale cărui «Calendare pentru toți romîinii» împodobeau în fiecare an rafturile tatălui meu. Mai tîrziu, cînd l-am cunoscut pe acest bun și blînd cetățean al Bucureștilor, mi-a fost simpatic cît și cărțile lui. Era un scriitor sincer încercînd de misiunea pe care o avea, de a scrie pentru marea mulțime, și era conștient că trebuie să păstreze o legătură firească între cîntecele bătrînești și romanele sale haiducești.

Negreșit, tatăl meu nu era deloc încîntat de asemenea lectură. Indemnul la cărțile care le avea el în

biblioteca nu l-am urmat, însă, decît după cîtiva ani, cînd gustul și înțelegerea mi s-au mai subțiat. Între cărțile tatălui meu am găsit o ediție complectă a prozei și versurilor lui Grigore Alexandrescu. Am cetit memorialul de călătorie și m-au amuzat unele fabule. Am mai găsit cîteva volume de Alecsandri. Mi-am dat silința să pătrund într-un lung roman tradus și tipărit cu chirilice, al cărui autor nu știu cine era. Se chema «Agatocle» și era luminat de frumoase ilustrații în heliogravură. Însfîrșit, am găsit, între cărțile tatei, o tipăritură de la mijlocul decadei a noua a secolului trecut, privitoare la comemorarea revoluției lui Horia. Istoria tragediei acesteia a Ardealului se deschidea cu un catren pe care nu l-am mai uitat :

Dragă frate de departe,
Trimite-mi o fir' de carte ;
Fie scrisă cît de rău,
Numai s-o pot ceti eu...

Tatăl meu era bun cunoscător al istoriei moderne și contemporane. În anii de școală primară iam început a ști de la el ceva despre revoluția franceză și cine a fost Napoleon. Cu ce aflam de la dînsul despre unele epoci glorioase ale istoriei noastre, am avut cîteva succese față de învățător și colegii mei. Am povestit odată cu entuziasm bătălia de la Războieni, încît domnul Busuioc mi-a spus :

— Brava, domnule.

Istoria a fost primul meu obiect de predilecție. Indată după asta, domnul Busuioc a izbîndit să mă intereseze într-un domeniu în aparență arid : gramatica. Am avut și pentru această disciplină interes mare ; am ajuns în anul din urmă al școlii să clarific cele mai încîlcite și mai ciudate fraze, desfăcîndu-le în ele-

mente simple, ceea ce mi-a lămurit încă de atunci punctuația. Făceam, între ciracii domnului Busuioc, cumpănă unui ovreiaș căpăținos cu numele Heinic, care era neîntrecut în problemele de aritmetică.

III

Ochii și urechile

Se înșală cine crede că o priveliște e aceeași văzută în aceleași condițiuni; că răsăriturile, amiezile și amurgurile se repetă; că clipele curg monoton. Cine e atent vede și aude pururi altceva; fiecare fracțiune a vieții își schimbă perspectivele neconținut — și în sine și în raport cu noi. Noi înșine sîntem alții întruna, pînă la clipa nesimțită cînd trecem în altă zonă, și urmăm a fi și atunci cînd nu mai avem conștiința celorlalte stări succesive ce ne sînt hărăzite. Enunț aici nu o constatare logică, ci o constatare intuitivă și experimentală. M-a interesat totdeauna orice peisagiu în orice împrejurare și în orice clipă a vieții, fără să mă obosească, fără să mă plictisească; m-a interesat nu cu voința mea, ci numai printr-un fenomen de participare, osmoză și simbioză. Mă încorporez lucrurilor și vieții, am simțirea că totul trăiește în felul său particular: brazdă, stîncă, ferigă, tufiș de smeură, arbore și tot ce pare nemișcător: faptul de a avea asemenea cunoaștere mă face să iau parte la viața tainică a stîncii, arborelui, smeurei și ferigii. Cu atît mai virtos alianța aceasta a vieții nenumărate se manifestă între mine și sălbătăciuni — zburătoare, gîze și fiare; între mine și apele care curg, palpită ori întind luciuri neclintite în soare și primesc în afundul lor rumeneala

lunii pline. Iepurele care pornește de pe un hat, cu urechile date pe spate, și se salvează în spinării și-n rîpă, aruncîndu-mi o privire piezișă, a luat cu scînteia acelei priviri ceva din ființa mea pentru totdeauna. În înfățișarea unică a dezghețului de primăvară de care mi-am adus astăzi aminte, am rămas fixat și eu însumi pentru totdeauna: constat asta în imaginea indelebilă pe care o păstrez în mine și am încredințarea că toate, împreună cu mine cel de altădată, s-au păstrat în sine, în fracțiunea de timp și de lumină care continuă să călătorească în infinit. Mă voi stînge curînd; dar icoanele acestea, ca și lucirile unui astru mort, vor continua să fie, fără sfîrșit.

A fost o primăvară cum n-am apucat niciodată alta. O primăvară foarte devreme, de sfîrșit de februarie. După omături mari și înghețuri de cremene, deodată, într-o zi, printr-o împrejurare cu totul misterioasă, prevestită totuși de gromovnice vechi și călugări bărboși de la sfînta mănăstire Neamțu, soarele a rămas stăpînitor în senin c-o lucire imensă. Văzduhul s-a umplut de aburi și a rămas totuși curat. Zăpezile s-au muiat în puține ceasuri și cel dintăi amurg al primăverii excepționale, care nu revine decît la nouăzeci și nouă de ani o dată, fiind totuși altul, a fost ca o înflorire de trandafiri fantastici. După ce s-a cufundat soarele în munții de la asfințit, n-a trecut mult și s-a strecurat între noi și toate cele de dincolo de noi, între pămînt și tărîmul celălalt, un fel de fragment de noapte clară care a trecut îndată ce luna a născut din aburii Siretului, pe zarea răsăritului. Pe toate pîrăiașele zilei s-a prins, ca un filigran de argint, o poșghită fină de îngheț, și apele au urmat totuși să sune subțire și să curgă încă un timp, pînă ce luna plină s-a urcat spre amiază în cerul de culoarea toporașului. Spre ziuă pî-

raiele dezghețului au stătut și s-a prins o brumă ușoară pe tot ce era cafeniu și negru ; dar îndată ce a izbucnit soarele, cu aceeași putere ca în ajun, cîntecul apelor mărunte a pornit din nou, și gîrlele primăverii au început să scrie iar zigzaguri și meandre ici-colo, în bucăți mici de lume, repetînd cu gingășie, ca pe o jucărie a copiilor din veacuri succesive, marea dramă divină a desfacerii apelor și a alegerii uscăturilor. În toate părțile improvizații line ori viforoase, cascade de-un ceas, prefacerea nămeților în ape vii și moarte. Costișele au început să se ochiască, umere negre de dealuri au prins a fumega albastru. În a șaptea zi, șesul Siretului era un lac întins cît cuprindeau ochii. Topirea pripită a omătului se produsese numai deasupra ; dedesubt rămăsese albie de ghiață ca un taler al uriașilor, oferind luminii mari și cerului profund cea mai minunată și extraordinară oglindă.

Treceau nouri de scamă ; apăreau sus în albastru și în oglinda de jos și se mistuiau pe nesimțite. De subt acei nouri care nu mai erau, scăpărau deodată convoiuri de paseri migratorii. Unele treceau și dispăreau spre asfințit și miazănoapte ; altele se încovoiau spre zăvoaiele și aburii Siretului. Aceste sălbătăciuni cu aripi puternice și neostenite soseau dintr-o depărtare nemăsurată ; atunci nu știam, acuma știu. Nu știam că vin din sudul Africei, ori de la izvoarele Nilului ; Gheorghe Baciș ȝiganul m-a încredințat că vin de la căpătăile lumii, unde-i coada peștelui celui mare pe care stă pămîntul ; nu-mi închipuiam deslușit ce poate fi asta, însă înțelegeam că n-am mai văzut și poate n-am să mai văd niciodată atîtea forme și feluri de zboruri și n-am să mai aud asemenea chemări stranii. C-o uimire fericită m-am dus într-acolo cu pușca (aveam treisprezece ori paisprezece ani

vîrstă) ; mi-am căutat spre pîcla Siretului și spre lunci o trecere prin margini de dezghețuri, pe hatii, prin cozile bălților, pe unde apa îmi venea numai pînă la glezne ; și am ajuns cu greutate și peripeții pe un tărîm căruia și astăzi pot să-i spun cu bună încredințare «tărîmul celălalt».

Nimic din ce cunoscusem în viața mea de pînă atunci nu se afla acolo. Tîrgul rămăsese departe în urmă, nici nu mă mai interesa. Dincolo de lacul cel mare al dezghețului se aflau colțuri de dumbravă cu totul înoite, ieșite din potopul anotimpului. Totul era curat, singuratic și depărtat, ca pe un ostrov proaspăt. Urme de om nu vedeam ; numai înstelări de dițhăanii misterioase. Erau urme de lup, ori de vulpi, ori de vidre. Încă nu le puteam ceti, dar le bănuiam. În tufe de sălcii ori de sînger cîntau cu hărnicie pițiguși ori cintezi, mirîndu-se de apariția mea.

Deodată, după o plasă de zăvoi des, aud larmă de glasuri, care creștea cu cît mă apropiam. Cu șuiet de vînt, prin văzduhul limpede, trece pe deasupra-mi un stol de rațe mici, apoi altul ; m-au văzut și-au făcut un ocol înălțîndu-se brusc și grațios, trec în fundul zării, se întorc și cad după alte pîlcuri de sălcii.

Drama din preajma mea contenește o clipă. Prin rariștile luncii zăresc ghiolul de apă nouă de dincolo și inima prinde a-mi bate cu grăbire. Pentru întăia oară în viața mea de vîntor am înaintea ochilor cea mai variată expoziție a paserilor sălbatice de apă. Feluri de feluri de rațe, rațe crihance, rațe de șuvoi, cenușii, răuște mărunte și iuți, — pe urmă americani cu plîsc lung, ibiși, lopătari, stîrci albi ; nagîți și lari ; gîște și gîrlițe ; toate erau grupate pe familii și simpatii ; petreceau ca într-o împărăție a bucuriei ; fără grijă se bucurau de soare și de lumină ; își aveau răstimpul

de popas în această minune a lumii, pe unde mai trecuseră și în alte primăveri și toamne fără s-o găsească ; și acum le apăruse din necunoscut, din soare, din pământ ; era o minune efemeră a dezghețurilor, care mâni nu va mai fi ; în acest rai de o clipă, care amintea speciilor lor apele dintru început ale creației și lacurile din vechiul ev al topirii ghețurilor, se desfășeau, avînd în ele soarele primăverii și al iubirii. Cîrînd vor pleca spre destinul lor și niciodată nu vor mai face un astfel de popas, căci niciodată combinațiile în aparență capricioase ale stihilor nu vor mai crea pentru migrația lor un atare peisagiu.

De atunci, în ani și ani, n-am mai apucat, în acele locuri ale tîrgului meu de naștere, asemenea primăvară grabnică de sfîrșit de faur, asemenea năvală de dezghețuri, asemenea lacuri alpine, asemenea popasuri glorioase ale sălbătăciunilor aripate. În acel an anumit, în acele zile unice de explozie solară, a apărut acea minune nerepetată ochilor mei de vîntor la începutul carierei. Fără ca să fie nimic asemănător între ce era acum și ce fusese odinioară, aveam și eu o dată priveliștea măreață pe care o avusese un strămoș din alt ev, în aceleași locuri, însă în epoca unui Siret curgînd plin în albia lui superioară. Ca și cel de demult mă cutremurasem și eu de izbucnirea vieții care venea și trecea cu larmă de vijelie și tunet.

Cum m-au identificat, toate sălbătăciunile au bătut apa dezghețului cu zvon de aripi și, țipînd impotrivă-mi, s-au suit în cer.

Am rămas emoționat și umilit pe pământ, căci eu n-aveam de la Dumnezeu aripi.

Rînduiala înțelepciunii celei mai presus de fire făcea ca aceste fapte nenumărate și bucuroase să fie neliniștite numai o clipă de un pămîntean fără expe-

riență. În mîna unui asemenea începător pușca n-avea nici o valoare și nici o putere. Într-adevăr, parcă aș fi purtat cu mine un băț. Stringeam în pumni, convulsiv, o armă nefolositoare și cu ochii urmăream acceleratele stolurilor, etajate în aria limpede a văzduhului. Stol după stol se depărtau, reveneau, și socot că se încredințau de nevinovăția mea. Cîrduirile lor se înclinau spre altă baltă — cătră care mă duceam fățiș, fără nici o viclenie. Paserile mele străine săltau în cer și de-acolo și, după ce cutreierau zările asfințitului și răsăritului, se duceau să se așeze la dezghețul cel dintăi, unde le descoperisem. Din baltă în baltă, din pîlc de luncă în pîlc de luncă, m-am ținut după ele pînă la înserat. M-am întors acasă c-o ațîțare nemaipomenită și cu bucuria de a fi văzut o mare taină. Simțeam asta fără să-mi dau sama. Simt încă în mine mișcarea acelei ceas de demult, de și copilul de atunci s-a dus pentru totdeauna într-un orizont necunoscut, cu stolurile acelei primăveri.

M-am întors iarăși în domeniul meu în ziua următoare și în altă zi. Băgam de samă că oaspeții bălților se schimbă. Popasurile lor erau scurte. Noaptea, auzeam chemări și zboruri, care se înșirau în etaje răsucite pînă cătră Pegas și Steaua Polară. Era o pasiune înfricoșată — ca vijelii vii în văzduhul neclintit și înstelat. În vremea zilei, oricît de puțină experiență aveam, observam schimbări, prefaceri și noutăți. Cele mai sprintene zburătoare s-au petrecut grabnic. Ele fluierau și țipau cu neliniște și se duceau fulger cătră apele libere ale polului. În trei zile n-au mai rămas decît rațele și gîștele. În a patra și a cincea zi gîștele s-au împuținat. Întîlneam mai mult cîrduri de rațe.

În același timp se schimba cu repeziciune priveliștea. Se arăta brazdă nouă. Scădeau lacurile. Nășteau

girle și cataracte care curgeau viltoare azi, iar mâni nu mai erau. Intr-o după-amiază m-am întâlnit cu cel dintâi semen al meu pe acele meleaguri.

Era o ființă vrednică de locurile și de timpurile pe care le evocau paserile migratorii dintru începutul lumii. Ochii îi erau rotunzi și mirați, barba rară și zbîrlită. S-a uitat la mine ca de după un asfințit de veac. L-am socotit mut și el a urmat să mă privească. Purta în picioare niște opinci enorme umplute cu paie; pe trup un suman roșcat, încins cu curmei de tei peste un cojoc unsuros. În capul buhos, o căciulă dintr-o oaie. La șold, o traistă de lână vrîstată, destul de încăpătoare. În mîna dreaptă un toiag gros și lustruit. Venea de demult și de departe și căuta poate cărarea ce ducea la Domnul Dumnezeu.

Il socoteam eu așa și-l chibzuam în mîntea mea și nu înțelegeam cine-i, ce face, ce caută acolo și unde se duce. Dintrodată a slobozit glas răgușit. Cînd a sunat acel glas ciudal, eu am tresărit, însă nu mi-a fost teamă. Era totuși un glas blînd.

— Domnia ta, domnișorule, ai ieșit la vînat ?

— Da, moșule, răspund eu; dumneata cine ești ?

— Ia, sînt și eu un om de departe; am venit să văd pe un cumătru al meu, pădurar pe această moșie. E de loc din sat de la noi, de dincolo de pădurea Cohalmului. Pînă ce s-or zvînta pămînturile, avem vreme de petrecere.

— Să fii sănătos, zic; cum te cheamă ?

— Mă cheamă, domnișorule, Pricope Șeptelici. Noi am fost la mama și la tata feciori doisprezece și fețe cinci. Iar pe mine m-a făcut maică-mea în șapte luni; și m-au menit bătrînii mei să mă fac călugăr. Așa că m-au dat la ascultare la sfînta mănăstire și îmi petrec viața la sfînta mănăstire în vremea verii. Iară iarna,

mă trag în sat la noi, căci iarna sînt petrecerile și nunțile. Cînd dă primavara, vin uneori la apa Siretului, la acest cumătru al nostru. Văd că și domniei tale îți plac sălbătăciunile, cum îmi plac și mie.

— De aceea vii aici ?

— De aceea, a zîmbit Pricope Șeptelici, scărpinîndu-se la timpă și privind într-o parte c-un fel de viclenie naivă. Se află, domnișorule, aici în aceste locuri, o gîrlă veche a Siretului, care se cheamă Cotul Boroiiului. Și la malul Boroiiului are întocmită cumătrul nostru pădurarul o colibă de frunzare, lipită pe dinafară cu mîl din baltă. Acolo hălăduiesc eu, fac foc, dorm; și-apoi, cînd mă trezesc, văd rațele pe baltă și mă uit la dînsele cum mă uit la domnia ta. Ele nu mă știu că mă aflu eu acolo, dar eu mă aflu acolo și mă uit la dînsele.

— Și de ce faci asta, moș Pricope ?

— Apoi asta pentru mine e ca o petrecere și ca o dulceată. Dacă vrei, poți veni și domnia ta în petrecere la acea colibă. Vii și stai; nimeni nu vine să te caute; trebuie mai mult să dormi și nu se cuvine să vorbești. Și-apoi se nimerește de vezi pe baltă făcînd popas o babilă; altă dată niște părechi de giște se sfătuiesc; iar rațele sînt la casa lor și fac cuibare pe dîmburi, la tufe vechi de iarbă. Acuma s-au împărechiat și le vine vremea ouatului.

— Bine, moș Pricope, dacă îngădui dumneata și mă primești, vin și eu cu pușca.

— Apoi se-nțelege, se bucură omul cel bărbos, zîmbind iar cu viclenie; altfel, ce să cauți într-un loc ca acesta ? Doar nici eu nu sînt nebun să stau numai așa în priveliște. Poștește dumneata și te-i hodini la foc în colibă și-i aștepta să-ți vie rațele în bătaia puștii. Pușcat-ai multe în primavara asta ?

— N-am împuşcat, moş Pricope, am mărturisit eu ; încă nu le ştiu sama.

— Apoi eşti încă tinerel ; ai vreme să înveţi şi asta. Se cuvine să dai simbrie învăţătorului domniei tale zece încărcături de prav, zece de halice ; şi când vii, să aduci o pâine şi mai ales o garafă de rachiu. Ca să ademenesc la puşcă raţele, le descînt şi am nevoie de asemenea băutură. Pe lîngă descîntec, îţi dau şi povaţă. Dacă le place babacăi şi neneacăi domniei tale raţe sălbatice fripte, le-i duce asemenea vinal. Dacă nu, ce-i prinde îmi dai mie, căci îmi face trebuinţă, fiind un sărman şi un năcăjit pe lumea asta.

Am stat şi l-am privit cu indoială.

— Dumneata, moş Pricope, eşti vînător ?

— Vai de zilele mele, nu-s vînător, domnişorul. Asta îmi trebuie mie ? să fiu vînător ?

— Apoi spui dumneata singur că te duci la coliba aceea de la Cotul Boroiiului pentru raţe sălbatice.

— Da, pentru asta mă duc.

— Atuncea cum ? Ai puşcă ?

— Am şi eu un hleab. Acea nu se chiamă puşcă. Stupeşte halicele coala — cît aş zvîrli cu căciula ; de puşcat puşc cu dînsa ; dar vînător nu sînt, pacatele mele. De aceea nici nu-mi place să umblu cu asemenea fier vechi. Domnia ta eşti tînăr şi te poţi fuduli cu ce ai ; dar eu cu ce să mă fudulesc ? O ţin acolo lîngă balta Boroiiului într-o scorbura. O încarc, aşlept să-mi vie bine, aleg anume, ca să nu cheltuiesc degeaba încărcăturile, şi trag aşa ca să ciştig dintr-un foc batîr cinci-şase sălbătăciuni. Da' încolo ce vînător pot fi eu cu asemenea rugină ? Cînd n-aveam puşcă, zvîrleam c-o scurtătură. Atuncea căutam şi cuibare de ouă. Acuma, dacă-i face cum te povăţuiesc, avem să avem amîndoi bună dobîndă.

— Vra să zică, m-am dumirit eu, în traista asta...

— Da, s-a ruşinat moş Pricope Şeptelici, în traista asta am nişte raţe, vreo zece-douăsprezece ; le duc de vînzare într-un loc, ca să-mi pot agonisi de unele şi de altele. Creştin mai năcăjit şi mai sarac decît mine nu se află pe lume ; şi acuşi vine vremea să mă întorc iar la sfînta mănăstire...

Omul cu ochii rotunzi şi cu barba zbirlită a oftat privind ca într-o negură în trecutul îndepărtat din care ieşise. Căci moş Pricope era din vremea cînd raţele sălbatice se vîneau c-o scurtătură încovoiată, căreia alte neamuri de departe îi zic boomerang. Acest bărbat din preistorie mi-a fost unul din primii învăţători, şi la coliba din Cotul Boroiiului am ascultat de la el multe poveţe folositoare. De la el am aflat obiceiurile şi numele sălbătăciunilor. În Cotul Boroiiului am văzut cea dintâi vidră. Tot de acolo am observat cum umblă la vînătoare de raţe sălbatice vulpea. Iar cînd a înaintat anotimpul şi a înflorit primăvara, toate ale acelu loc şi ale acelei tovărăşii s-au împrăştiat ca miresmele şi ca fumul şi de atuncea nu s-au mai adunat.

Însă au rămas în amintirea mea cit voi dura, ca nişte muscuţe într-un bulz de chilimbar.

IV

La apa Moldovei

Căutînd a stabili în trecut raportul dintre pasiunea mea cinegetică şi primele manifestări literare, găsesc că întăi a fost vînatul şi că pe urmă a venit literatura. E foarte probabil că prima pasiune mi-a luminat înţelegerea şi a chemat pe cealaltă. Pînă la doisprezece

ani fusesem un copil ca toți copiii, însă mare amator de joacă și neostenit în toate zburdăciunile trupului; aveam o memorie destul de bună și puteam recita un număr impozant de poezii de Bolintineanu, Alexandrescu și Alecsandri; cetisem toate cărțuțiile de povești și haiduci; însă încă nu făceam deosebire între valorile artistice.

Iată că, într-o vacanță de vară, mă trimet părinții mei să petrec la țară, la bunicu și la «bătrînica», la Verșeni, pe malul Moldovei. Evenimentul cel mare și de mult așteptat era că luam cu mine pușca tatei, o armă veche de «Juvertă» cu cucoase și «petiți»; luam și o torbă de piele de bursuc și destule muniții ca să pot colinda larg luncile și girlele. Domnul Busuioc, învățătorul meu, cu care păstrasem relații strînse și după ce isprăvisem școala sa, m-a îndemnat să pun în torbă și cîteva volume de literatură bună, între altele *Cîntecelele comice*, vodevilurile și comediile marelui poet de la Mircești.

Astfel am intrat în ucenicia cea bună a breslei. Primele elemente mi le însușisem încă din primăvară, cînd ieșisem întăia oară cu pușca spre revărsările Siretului ori Cotul Boroiiului; încercasem o senzație aprigă fără îndoială, însă acele ceasuri neuitate nu erau decît o gustare neînsemnată pentru foamea mea. Acuma, la Moldova, aveam întainte-mi timpul și spațiul. N-aș putea povesti în amănunt toate întîmplările prin care am trecut; au fost așa de multe și de felurite, încît pot să le amestec cu basmele pe care le auzeam la aceeași epocă de la feluriți meșteri într-ale istorisirilor, cu care m-am întîlnit în rătăcirile mele.

Eram ca într-o domnie a mea. Nimeni nu mă tulbura, nimeni nu mă întreba unde mă duc, ce fac; nu-mi cerea nimene socoteală dacă aveam vreo in-

voire. Eram «nepotul lui moș Gheorghe Ursaki»; moșteneam deci toate drepturile pe care le aveau acei pă-mînteni de la apa Moldovei. Cositori din finațuri ori din oarze, prășitori tîrzii, gospodari cu căruțele de pe drumeagurile ogoarelor mă petreceau cu ochii de de-parte ca pe un copil al satului; în privirile lor sim-țeam și ocrotire.

Întimplarea, care-i meșterul cel mai iscusit și mai tainic al lui Dumnezeu, mă adusese într-un peisagiu încîntător. Girlele caprițioase ale riului; dumbrăvile de plop, sălcii și arini; cîmpia grea de lumină pînă la picla vinătă a munților, toate le port încă în mine, intrate pentru totdeauna în ființa mea, intrate ca un filtru al vieții nemuritoare, din care încă mă împărtășesc pînă la acești ani tîrzii în care mă aflu. Basmul tinereții fără bătrîneță și al vieții fără moarte într-acele locuri trebuie să se fi zămislit, între niște păstori cu sufletele bucurate de lumină și putere. Fără să-și dea samă, se confundau ei înșiși cu girlele, dihăniile pă-mîntului și vîntul care susura în întinderi.

Intr-un rînd umblind pe după o perdea de răchiți și liane, printr-un loc cu totul nou, pe care nu-l văzusem încă, am dat dintrodată la o lărgime, unde se lumina o topliță din izvoarele prelinse de sub maluri. Cum m-am arătat, rațele sălbatice au și strigat la mine. Erau o păreche. Cred că și eu am fost tot așa de spă-riat ca și ele. C-o mișcare reflexă le-am trimes focul meu de armă; rățoiul a căzut, de la trei metri de dea-supra topliții; rața s-a dus învirtejindu-se și măcăind în naltul văzduhului, apoi a ocolit pe la o dumbravă depărtată, apoi pe deasupra cîmpiei, între mine și munți, și s-a apropiat în două cercuri largi, ca să vadă ce s-a întîmplat. De cînd erau pe lume, rațele care obișnuiau să facă popas la apa Moldovei nu fuseseră

prigonite, îngrozite și detunate de nimene. Trăiau ca într-un rai; aveau a se păzi numai de vulpile care-și scurtau vizuniile la dealuri; și cel mai lesnicios lucru ca să se păzească de asemenea dușmani era să petreacă în mijlocul topliții. Apă lină și limpede; hrană îmbielșugată. Cuibarele le-au avut în niște tainiți unde nu poate răzbi nici vidra, nici țincu-pămin-tului. Rățuștele le-au purtat cu dibăcie, pînă ce le-au dat drumul în lume în numărul hotărit de stihia care ocrotește puii de rață. Și iată că deodată s-a înfățișat la malul topliții un prunc al acestor oameni pașnici care nu fac nici un rău vietăților din bălți, ierburi și huceaguri; acest prunc a fulgerat, și rățoiul cel mîndru, cu colori metalice, nu s-a mai putut ridica sub nouri cu aripile-i puternice, lîngă soața lui.

Vinătoria mea, cum se vede, era primejduită de gînduri și simțiri. Nici rățoiul din ziua aceea, nici becașinele din altă zi nu le-am jertfit pentru foamea mea. «Bătrînica» le-a gătit; eu nu m-am putut hotări să le ating. Le-au ospătat cu mare plăcere alți oameni ai casei, indemnindu-mă, cu laude, să-mi caut victimele în locuri și mai bune decît acelea la care nimerisem din întîmplare.

Umblam altă dată printr-o luncă de plopi tremurători. Auzeam gaițe și țarci chemîndu-mă. Erau niște chemări și înștiințări minciunoase. Din poieniță în poieniță, m-am tot dus după gaițe și coțofene pînă cătră o pădurice dinspre Tupilați. Uneori mă opream ca să privesc zboruri și învirtejiri de dumbrăvenci prin văzduh. Dumbrăvencile sînt acele paseri cu penaj strălucit, din neamul ciorilor, care umblă în poieni la vremea cositului și se așează pe căpițe. Le-am văzut și pe cumpene de lîntîni, și pe sîrme de telegraf. În cîmpia Munteniei, dumbrăvencii i se spune «cioară

pucioasă». N-am putut asocia niciodată asemenea nume unui penaj smălțuit verde și azur; de aceea îi dau tot numele sonor și poetic din copilăria mea. Zburau și se învirteau prin văzduh. De la un timp zborul lor s-a întezit; cîrduri după cîrduri treceau girlele înspre zarea muntelui. Am aflat mai tîrziu de la localnici că dumbrăvencile, ca și coțofenele, se string astfel în anumite zile ale anului, într-un sobor al lor, în niște singurătăți. Într-adevăr asta era și impresia mea; se duceau la o întîlnire. Pe cînd chibzuiau eu în mine asemenea presupunere, se lăsă brusc și pe neașteptate o coțofană asupra-mi, ca și cum ar fi vrut să-mi ia în clonț pălăria. Cînd m-am răsucit spre ea, a circiit aprig, și-n aceeași clipă, la semnalul ei de alarmă, a sărit iepurele chiar din niște tufe de lîngă mine. Pînă să-mi vin în fire din surprinderea năprasnică, iepurele a fost la zece și cincisprezece pași. Cum am făcut, nu știu. Am tras la întîmplare. Am văzut zbaterea dihăniei în păiuș. M-am repezit. Aș putea spune că lupta mea a fost eroică, pînă ce-am putut stăpîni un iepuroi ca acela. Se apăra zvîrcolindu-se. M-am pus asupra-i, immobilizîndu-l. Cînd a dat un strigăt, mehăind înfricoșat, am sărit în picioare, cu părul vilvoi și cu inima bătînd. El a început a se zbate și a sălta iar, fără noimă. Insfirșit, după destule peripeții, care, trebuie să mărturisesc, nu făceau onoare tagmei, am fost stăpîn pe leșul celui mai mare iepure pe care l-am dobîndit în cariera mea. Cînd l-am cercetat cu luare-aminte, acasă, am văzut că fusese oprit de două halice: unul la ceafă și unul la un șold de dinapoi. Cum piciorul atins nu era frint, înseamnă că vinatul meu căzuse de la un singur haliciu, care, atingîndu-i creierul mic, îi paralizase fuga și-i provocase danțul fantastic.

Fără îndoială că n-am gustat nici această dobândă. Am trimes-o plocon la târgul Pașcani, tatălui meu, ca să se bucure de cea dintâi mare ispravă cinegetică a fiului său. Cuconu Alecu m-a firitisit printr-un răvaș, consacrîndu-mă vînător, și a socotit că mă bucură, arătîndu-mi ce fel de bucate meșteșugite a făcut din darul meu.

«Văd că am băiat vînător, imi scria cuconu Alecu, și mă mir de iepurii din acea parte de țară unde petreci; așa iepure mare n-am văzut de cînd sînt și trebuie să-ți inchipui că am vînat și eu destul în viața mea. Deasemenea mă mir că așa dihanie cit un berbecuț a putut cădea dintr-un singur halici. Imi spui că te-ai luptat cu dînsul; maică-ta se tînguia și suspina că ți-a fost viața în primejdie. În orice caz e un iepure pe care un vînător nu-l împușcă decit o dată în viață. Așijderea te vestesc că nu ți se va mai repeta nici lovitură. Dacă n-aș fi văzut cu ochii mei și iepuroi și lovitură, aș fi crezut că e o întîmplare scoasă din cărțile pe care le cetești. Iar dacă admiteam că e o scor-nitură a ta, asta era și mai bună dovadă că ești vrednic ucenic al înaintașilor tăi. Ascultă rețeta: l-am ținut patru zile în vin cu mirodenii. Apoi maică-ta l-a gătit cu masline, capere, ceapă și undelemn, — după o rînduială pe care puțini oameni o cunosc. Am să ți-o comunic și ție cînd vei împlini vîrsta legiuită, ca să poți uimi pe semenii tăi și prin arta culinară. Din cîte imi spui, văd că disprețuiești vînatul. Invață cel puțin a-l găti, ca să devii un binefăcător.»

După ce mi-am isprăvit halicele, moș Vasile, fratele mamei, m-a învățat să fac zburături din plumbi de la niște cartușe de armă Martini. Așa că mi-am urmat expedițiile și cu zburături, însă cu un succes mai mic, așteptînd de la Pașcani muniții proaspete.

În acest intermezzo s-a produs în viața mea alt fapt extraordinar.

Ieșisem foarte dimineață de acasă cu un unchi al meu, care se ducea cu căruța la o pădure de dincolo de apa Moldovei. Cum am trecut balta, m-am coborît și am început a umbla prin girle, căutînd rațe. Cele cîteva stîrnite s-au îndreptat pe după niște porumbiști la un iaz din șes, pe care îl știam fără să-l fi cercetat. M-am hotărît să le caut acolo. Am trecut cu mare luare-aminte și cu fereală printre păpușoale, pînă ce-am văzut pana stuhului. Cînd s-au isprăvit ogoarele de porumb, între mine și baltă a rămas un finaț cosit. Fusese cosit probabil din ajun. Brazde bogate de iarbă se înșirau de lingă baltă, paralele cu malul. Cit am stat și-am chibzuit cum să fac ca să mă apropiu de vreun dos ce m-ar fi putut adăposti vederii, rațele au ieșit pe luciul, evoluînd grațios. Era un cird destul de mare; auzeam măcăituri de două feluri: mai groase și mai subțirele. Deci «babanele» își scosese ră puii pe baltă.

Îi scosese ră pe baltă ca să-i învețe la zbor, imi făceam eu socoteală.

Intr-adevăr, după glasurile moi ca de catifea ale rățoilor celor vechi, babanele au dat strigăt de primejdie, și stolul s-a ridicat de pe luciul. Știți cu ce repeziciune s-au dus? Era ceva de spaimă.

Și doar nu mă mișcasem; nici nu mă arătasem.

Asta era părerea mea. Ele însă aveau altă socotință. Sînt silit să admit acuma, spre onoarea rațelor (și spre a mea, căci mărturisesc), că mă și mișcasem și mă și arătasem.

Răsărea soarele. Întreg cirdul s-a dus să se cufunde în strălucirea lui imensă. Lacul a rămas gol și o clipă

mi s-a năzărit pustiu, pînă ce au început să sune privityhetori de baltă în stufuri și s-au arătat lișiți aproape de mal. De și socoteam lișițile drept vinat țigănesc și nu le puteam suferi, am pășit din locul meu spre marginea luciului, călcînd peste pologurile de iarbă.

La urma urmei, poate să trag și în lișiți un singur foc, îmi urmam eu monologul interior.

În măsura în care înaintam, vinatul țigănesc se retrăgea. Pînă ce dintrodată tot cîrdul a început a fugi pe luciul, ajutîndu-se cu aripile și bătînd apa cu labele, în scînteii de diamant și dire subțiri. S-au dus și lișițile ! Nu-i chip în ziua asta să fac nimic, de și m-am sculat cu noaptea în cap, și mă aflu numai eu, singur vînător în asemenea singurătăți. Nu-i țipenie de om nicăieri. Numai soare, văzduh, apă și foltane de stuh. Ba mai este un vînător ; acela-i în înălțime. Uitasem pe hultan ; el e localnic și cu drepturi mai vechi. Tulburătorul și concurentul sînt eu.

Cînd ajung la cea din urmă brazdă de iarbă, mi se întimplă și mie, ca și lui Făt-Frumos minunea. O știucă frumoasă, lungă cit brațul, era sărită dincoace de brazdă și nu se mai putuse întoarce la apă. Se zvîrlise după pradă și, în avîntul ei, trecuse dincolo de elementul ei firesc. Acuma abia sufla, era pe sfîrșite.

Mi-am adus aminte de dialogul din poveste. Știuca îmi cerea s-o dau iarăși la apă ; îmi pune la dispoziție un solz minunat. Eu eram însă un simplu vînător — după cit mă pomăzuise tatăl meu — și, admițînd posibilitățile aventurilor celor mai extraordinare, înțelegeam să rămîn cu folosul imediat.

Mai bine știuca îndată,
Decît Cosînzeana la anul, ori niciodată !

Această mediocră manifestare literară a fost urmată de altele, de aceeași calitate. Poezia de care eram înconjurat, pe care o respiram în orice clipă, încă nu se vădea, ci se stratifica încet-încet în ființa mea cu semințele ei, așteptîndu-și timpul.

V

Primele îndemnuri

În gimnaziul «Alec Donici» din Folticeni am intrat cu obișnuita mea școală. Mă aflam într-o școală nouă, despre care fusesem încredințat că e plină de greutate și năcazuri. Venisem în pustiuul unui oraș (căci pentru mine tîrgușorul Folticeni era un oraș) populat de dihăanii (căci oamenii străini nu erau altceva pentru mine) ; tatăl meu mă așezase la o gazdă, care-mi impunea o disciplină severă. Vagabondările mele erau întrerupte.

Cîteva luni am urmat cursurile într-un local vechi, o casă boierească de demult. Pe urmă, în preajma sărbătorilor de iarnă (1892—1893), am intrat în localul nou, deosebit de frumos și încăpător. Firea mea impulsivă m-a purtat în chip firesc între cei care se arătau mai viteji și făceau mai multă larmă. Luîndu-mă sub protecția lor, îmi făgăduiau cele mai alese desfătări în livezile celebre ale ținutului — spre Buciumeni, Oprișeni și Rădășeni ; mă arvoneau la niște jocuri de-a haiducii, prin huceagurile lui Cocîrță. În același timp mă înfricoșau (și totodată mă sfătuiau să nu mă tem, cum nu se temeau ei) cu profesorii de franceză și matematică — domnii Stino și Ciolac. Mai era pe atunci învățămîntul secundar

În vremurile lui eroice și se găseau în gimnaziu feciori cu puf sub nas. Unii așteptau să isprăvească și după aceea să dobândească o slujbă și să se însoare. «Așteptau» să isprăvească nu e un fel de a spune; așteptau într-adevăr, căci repetau clasele regulat. Era unul Baican, poreclit «Babaca», un lungan care a făcut în opt ani gimnaziul și a devenit absolvent din lehamitea profesorilor. Alții dintre acești stilpi ai școlii, plîngîndu-se de persecuțiile lui «Stino» și ale lui «Ciolac», puneau la cale niște răzbunări de care întâi m-am spăimîntat, dar pe urmă le-am înțeles rostul cînd le-am văzut rezolvîndu-se în acele jocuri de-a haiducii, pe care le inventaseră alte generații de babaci. Acestor jocuri pitorești și tradiționale le-am fost pârtaș credincios și entuziast în toate duminicile frumoase ale toamnei, și în anul întâi și în alți ani.

În anul al doilea al vieții mele la gimnaziul «Alec Donici», am început a cunoaște «împărăția apelor», răzlețîndu-mă cătră iazurile cele mari ale Șomuzului, unde am avut meșteri învățători întru ale pescuitului cu undița pe niște oameni vrednici și minunați, care însă, în viața obișnuită a orașelului, se aflau a fi din cea din urmă categorie socială. Erau niște simpli golani. Eu însă le-am păstrat intactă recunoștința și stima mea, căci ei mi-au deschis ochii spre o lume încîntată.

Pînă a nu ajunge la această poartă misterioasă, viața mea școlară se dezvoltase normal. Învățam destul de bine și aveam și unele succese. Îmi aduc aminte că, într-un rînd, aflîndu-mă cu oamenii mei, pe care îi preferasem la intrarea mea în gimnaziu, a avut loc un fel de cercetare solemnă a carnetelor de note ce ne fuseseră date în acea zi.

Se întrebau unii pe alții la cîte obiecte nu le «dă» media. Unora nu le dădea la trei, altora nu le dădea la patru. Carnetele lor cuprindeau cele mai mici note cu putință.

M-au întrebat și pe mine:

— Dar ție la cîte nu-ți dă?

— Am media la toate, am răspuns eu.

A fost o stupoare și o indignare generală. Am rămas întrucîtva rușinat.

Dar de și făceam progrese la domnul Stino și în vacanța a doua îndrăznisem a deslega *Les contes tendres* a lui André Theuriet, — poarta misterului se deschisese cătră Nada Florilor la iazul cel mare. Orientîndu-mă de la franceză, greacă și matematici spre acest continent al necunoscutului, m-am cufundat spre noutatea lui cu deliciu, așa fel încît fermecătoarele zile de iunie, cu zori dumnezeiești la luciul plăviilor, au covîrșit și au anulat interesul meu pentru examenele de fine de an în 1895.

De un timp evadasem de la prima mea gazdă, care nu-mi dădea libertatea de care aveam nevoie. Mă așezasem la niște oameni care habar n-aveau ce făceam și nici nu-i interesau chestiile de învățămînt.

«La urma urmei acestea-s niște fleacuri. Lumea trăiește de sute și mii de ani fără gimnaziu...» reflecta domnul Anghel Balica, gazda mea, chitarist de profesie. Era un lăutar cu renume și cu talent, care cîntase boierilor de altădată și mai găsea din cînd în cînd boieri și în vremea lui. Era un bătrîn înalt și solemn, cu barba albă; trăia sobru, vorbea cuviincios; nu aprecia însă învățămîntul secundar. Carte știa, căci îl vedeam împrăpătîndu-și memoria din colecția de *Doruri și Amoruri*, a căror ediții

successive și adăugite erau clădite pe măsura de subt icoane.

— Vă spun serios, zicea el, în afară de scris și în afară mai ales de cetit, ce-i trebuie unui copil atîta bătaie de cap?

Fără îndoială, nu eram de părerea lui. Părăsisem părțile de sus ale târgului și mă așezasem în preajma iazului fără autorizația tatălui meu; înțelegeam că, îndată ce va lua cunoștință de opiniile domnului Anghel asupra instrucției și educației, tatăl meu mă va face să urc iarăși în regiuni mai prielnice studiilor. Însă, știind asta, mă lăsam dus deocamdată de instinctul meu de primitiv. Am rămas repetent în clasa a treia a gimnaziului, după cum mărturisesc, vai, veacului meu cataloagele școlii.

În anul următor, fiul pierdut s-a întors la rînduiala oamenilor așezați. Revenind, toamna, în aceleași locuri, m-am despărțit de chitarist și de preceptele lui. Reluînd c-o pasiune potolită pescuitul cu undița, am adaos pescuitului și preocupările mai puțin romantice ale cărții și, cum arată aceleași terfeloaie, am isprăvit ultimii ani de gimnaziu în fruntea promoției.

În răstimpul cît m-am lăsat robit în chip atît de rușinos de meșteșugul undiții, am cercetat, ca un simplu țigan ori derbedeu, lumea lui Dumnezeu și am cunoscut-o în frumusețile ei fără moarte și necentenit înoite. În acest răstimp am simțit în mine primele îndemnuri să pun și eu pe hîrtie rînduri scurte care sună din coadă. Ștînd uitat pe plavie și privind fără scop tufișurile și limpezișurile, ascultînd înfiorările, șoaptele și glasurile, mă lăsam furat de visuri și ambiții nedesluite. În vacanțele aceleiași epoci a pus definitiv stăpînire pe mine și

vînătoarea. Și am început a mă îndeletnici de aproape cu versurile lui Alecsandri: *Doine și Lăcrămioare* și *Poezii populare*. Ceva mai tîrziu, însă în scurt timp, am trecut la Eminescu.

S-a mai întîmplat să am în gimnaziul de la Folticeni doi profesori eminenti. Pe cel de franceză, domnul Stino, l-am pomenit. Celălalt era Neculai Apostol, de romînă.

Domnul Stino (tatăl publicistului Aurel Stino) avea o metodă deosebită de predare. Se pare că o moștenise de la primul profesor de franceză al gimnaziului folticinean, un elvețian cu numele Wagner. Era o metodă alătura de programele analitice oficiale. De la primul nostru contact cu el, a început a ne vorbi franțuzește, în propoziții simple, pe care din cînd în cînd ni le tîlmăcea; și ne îndemna să răspundem și noi în aceeași limbă, călăuzindu-ne cu dibăcie. În clasa a doua, făcea o dată pe săptămînă cu noi «dicteuri», care erau în același timp traduceri din romînește în franțuzește. Nu uita să ne deprindă cu expresii consacrate și cu proverbe.

Atîta rîvnă și atîta interes punea, încît o frunte a clasei îi putea satisface pretențiile. Restul era «*les ignorants*», cum le spunea el, și cu un gest de dispreț îi înlătura oarecum din fața ochelarilor săi de miop. În clasa a treia și a patra am făcut gramatica — etimologie și sintaxă — cu manualele liceelor franceze, Brachet et Dussouchet. Aveam obligația să răspundem și la lecție și în conversație numai franțuzește.

Datorită domnului Stino, am trecut la Iași pregătit în așa măsură, încît acolo, la liceu, într-o atmosferă de care am să vorbesc numaidecît, m-am putut desfăta cu literatura franceză a epocii și-am cunos-

cul și literatura mare europeană în traduceri franțuzești.

Neculai Apostol, profesorul de română, lăsase la o parte gramatica uscată a programului și ne atrăsese spre frumusețile literaturii, aducându-ne la cunoaștere îndeosebi pe Eminescu.

Încă din clasa a doua de gimnaziu începusem a scrie și a ilustra, pentru mine și pentru doi-trei prieteni, un roman haiducesc în mai multe tomuri. Se chema *Florea Corbeanu, haiducul*. Acest Florea Corbeanu era destinat să voinicească nu numai în Moldova, Bugeac și Muntenia, dar și în Ardeal și Pind: de unde se vede că preocuparea literară a autorului era dominată de ideea politică a unității neamului. Haiducul meu erou și-a isprăvit cariera în mîinile domnului Stino care, confiscîndu-mi-l, m-a privit cu milă. Lăsînd acest prim personaj cu fundat în rufatul uitării, m-am întors cu însuflețire nouă spre versuri.

Găseam mereu prilej de a împărechea stihuri. Am umplut astfel caiete întregi cu sute de poezii. Erau divagații sentimentale și imitații fără valoare. Mai mult o cheltuială a energiei mele. Nici o clipă n-am avut intenția să le păstrez ori să le fac cunoscute lumii. După ce înflăcărarea mea lua sfîrșit, versurile îmi apăreau meschine, cu mult mai prejos de înălțimea la care tindeam. Le socoteam așa de neizbutite, încît le abandonam imediat fără regret. Soarta tuturor caietelor în care le-am mîzgîlit a fost să se ducă la rîpă cu puhoaiete.

Intr-o vacanță de iarnă, vechii colegi de la școala primară a domnului Busuioc, simțindu-mă aplecat spre meșteșugul lui Anton Pann, mi-au cerut un ser-

viciu literar pe care l-am îndeplinit corect, după cum voi povesti într-un capitol următor.

În anul ultim al gimnaziului, într-o zi de noiembrie, mi-a venit un îndemn să fac altceva decît fluturi de hîrtie. Am fost cuprins într-o febră aprigă de nevoia să scriu o istorisire care ar ieși oarecum din propria mea substanță. Rimele mele nu fuseseră decît răsfrîngeri ale altora. Ideea povestirii înmugurise dintr-un sentiment care, încă de la vremea aceea, mă împungea ca o neliniște. Un pribeag istorisește, la o stîină, într-un peisagiu de singurătate, o dramă de dragoste din trecut. Vîntul de toamnă sună ca un acord mîhnit peste dureri înmormîntate.

Era într-o duminică. M-am așezat la masă și-am scris zece ori douăsprezece ore, fără altă întrerupere decît vremea prînzului și a cinei. Am recitat bucată a doua zi, am copiat-o în cursul săptămîinii, am prezentat-o domnului Apostol, profesorul de română.

Avea un titlu cam romanțios. Nu mi-l mai aduc aminte. Domnul Apostol mi l-a schimbat. I-a zis *Cu arcanul*. M-a pofțit la o convorbire particulară, mi-a spus cîteva cuvinte bune și mi-a dat sfaturi în ce privește compoziția și redactarea. M-a îndemnat să scriu cît potesc dacă simt nevoia să fac asta, dar să nu public decît mult mai tîrziu.

Sfatul din urmă al profesorului meu îmi era ușor să-l urmez, întrucît însuflețirea pentru tot ce făceam dura prea puțin.

După nuvela aceasta au urmat altele, unele cu proporții de roman; lîngă nuvele se înșirau versuri, lîngă versuri drame, fără contenire și cu ușurința și plăcerea pe care le puneam în excursiile mele pescărești și cinegetice. Toate s-au ofilit și s-au prăpădit.

În sărbătorile iernii 1893—1894, au ieșit la lumina lumii cele dintâi producții literare ale mele, în cercul modest și restrâns al unor foști colegi ai mei de la școala rurală a domnului Busuioc.

Expedițiile mele vânătoarești provocaseră în parte (eu bănuiesc că provocaseră în total) această atitudine nouă de uimire în fața fenomenelor vieții, de atenție față de ceea ce e o minune neconținut schimbătoare.

Atitudinea nouă cerea și o formă deosebită de exprimare: astfel m-am îndemnat a divaga în versuri. Cum în această ipostază eu însumi deveneam, față de foștii mei colegi, feciori de țărani, un fenomen necunoscut și nemaipomenit pînă atunci în partea locului, unii din ei s-au gândit să-mi ceară, pentru petrecerile sărbătorilor, un text cu cîntece al lui Iancu Jianu.

Feciorii din acel sat, Vatra Pașcanilor, întrebuntau de cîtva timp un fel de scenariu al acestui celebru căpitan de haiduci, transmis prin grai nu știu de la cine și nu știu de unde. Eram rugat să-l fixez pe hîrtie, în stihuri adevărate.

După ezitări și nopți de nesomn, am întreprins această lucrare și am dat tovarășilor mei poemul. În afară de Iancu Jianu, țiganul Alexe, Mioreanu, cîrc-serdar Stoica și niște cațaoni și ciocoi de rigoare, eu introdusesem și un vînător, care rostește strofe despre frumuseța îndeletnicirilor tagmei. Rolul acestui vînător mi-l distribuisem mie: versurile pe care le rosteam erau, după părerea mea, pline

de avînt; însă prietiniile mei nu păreau prea încîntați de ele. Pe dînșii îi interesa numai lucrul în sine: împlinirile, suferințele și izbînzile finale ale Jianului.

— Ce ne trebuie numaidecît vînător? argumenta Toader Grecu, un fecioraș sprinten și oacheș, foarte drag fetelor din Vatră, cărora li se arătase la horă în toamna trecută; ce ne trebuie vînător? Mai întâi n-avem pușcă, nici torbă. Pe urmă stihurile pe care le spune acest vînător sînt așa — cum să-ți spun — cam «țuflicate» și pidosnice: nu le înțelege nimene. Noi umblăm cu Jianu la gospodari, oameni de țară, fără știință de carte. Cîntecele Jianului sînt pe înțelesul tuturor, așa cum le-am apucat de la cei mai vechi decît noi; dar din poeziile vînătorului ce pot ei înțelege? Nu pot înțelege nimica. **Dac-am merge cu jocul nostru la niște boieri, — da, zic și eu. Dar boierii nu primesc pe Jianu.**

— Atunci ce-i de făcut, Grecule? întreb eu.

— Știi eu? Alta nu-i de făcut decît să le cîntăm. Dacă le cîntăm nu mai bagă nimene de samă la ce spunem.

— Însă eu aș vrea tocmai să bage de samă. De pildă, suferințele vînătorului, iarna:

Vîntul suflă cu turbare,
Fulgii de zăpadă zbor,
Păsărelele-ntristate
Nu mai ciripesc cu dor...

— Într-adevăr, e frumos, se mira Toader Grecu. Bine, poți să spui poezia asta; dar să-ți cauți singur pușcă și torbă, că noi n-avem. Ca haiduci, umblăm cu ghioage și cu săbii; Jianu are un pistol stricat pe care mi l-a dat un uncheș al meu. Dar vînătorul nu poate să iasă în joc fără pușcă. La urmă,

cînd se isprăvește cîntecu, eu zic să tragi în vînt cîte două focuri, la fiecare gospodar care ne primește.

Mama lui Grecu ne asculta de lîngă vatră cum ne sfătuim.

— Da' cum se poate una ca asta, măi băieți? a strigat ea pocnindu-și palmele. Cum să trageți cu pușca? Să ologiți pe careva?

— Nu te teme, mămucă, nu ologim pe nimene; punem numai prav și furtuială.

— Da' vai de mine și de mine; nu faceți, dragii mamei, asemenea poznă. Chiar numai cu prav dac-a fi și să nu păliți pe nimeni; dar se sparie copiii de-apucă spasmurile; se-ntartă cîinii și fac o harmalaie de nu s-aude nici în cer nici în pămînt; rup caii că-pestrele de la iesle, ies boii boncăluind din șoproane și vă iau în coarne. Lăsați pe vînător deoparte; să nu trageți cu pușca.

— Bine, mămucă, nu s-a trage cu pușca, se învoiește Toader Grecu.

Eu înțelegeam mai bine decît gospodina ce este la mijloc.

— Mătușă Marie, îi lămuresc eu; cum crezi dumneata c-aș trage cu pușca în mijlocul satului! Nu vezi dumneata unde bate Toader? Mai întăi nădăjduiește că n-oi găsi pușcă; însă eu am pușcă, deoarece sînt vînător. Al doilea, crede că n-oi găsi pulbere; dar eu am și pulbere. Dacă am pușcă și pulbere, atunci, zice el, să trag focuri, ca să îngrozesc oamenii, să mă ieie pe urmă satul la goană, să m-alunge ca pe un buntușnic.

— Alei, dragul mamei! s-ar putea oare una ca asta?

— S-ar putea, dar eu nici pușcă n-oi aduce, nici stihuri n-oi spune. Or cînta ei singuri pe Jianu cum l-am tocmit și s-or lipsi de mine.

— Asta vor dumnealor?

— Asta, mătușă Marie.

— Apoi ți-oi spune eu, dragu mătușei, că-i mai bine așa, decît să te alunge satul cu bețele.

Toader Grecu rîdea, puțintel rușinat:

— Cum ăi înțeles tu asta așa de bine? Parc-aveam scris pe frunte și tu ai cetit. Pesemne că cei care au darul stihurilor capătă o înțelepciune de la Dumnezeu. Acuma eu ți-oi mai spune alta. Ce ne folosește nouă vînătoria? Asta-i o patimă cu destule belele și suferinți. Cine are patima asta, — nu zic, poarte-și-o sănătos. Dar îți spun eu că-i cu cheltuială și cu nacaz.

— E și cu cîștig, Toadere.

— Care cîștig? Umbli de dimineață pînă în sară și nu prinzi nimic. Dacă-i vorba pe cîștig și pe vînat, atunci mai bine fă ca Ghiță Ascudinte, dascalul. El dobîndește vînat fără pușcă, fără nimic.

— Asta nu se poate; dacă n-are pușcă, nu-i vînător.

— Ba se poate; n-are pușcă și-i vînător.

Mătușă Maria, de lîngă focul din vatră, iar își pocnește palmele.

— Mira-m-aș!

— Nu te mira, mămucă, întărește Toader Grecu; e așa cum spun eu. Știți cum face Ghiță Ascudinte? Să vă spun eu cum face Ghiță Ascudinte, dar să nu spuneți la nimene.

— Eu nu spun la nimeni, am dat încredințare din loată inima.

— Da' unde se află să suflu eu cuiva o vorbă!... a strigat mătușă Maria. Și îndată am înțeles că, pînă în sară, află tot satul. M-am uitat pieziș la Toader, el s-a uitat cu coada ochiului la mine și a

înțeles că iar cetisem ce era scris pe obrazul și pe fruntea mătușei Maria. A tăcut și a amînat istorisirea pe altă dată. Mătușa Maria a încercat să-l ție pe loc; a scos din dulap niște plăcinte cu brînză și o garafă de vin: n-a fost chip; Toader Grecu, tovarășul meu, avea în sat o afacere care nu suferea înțirziere. A sărutat mîna maică-sa și s-a dus luîndu-mă și pe mine, și lăsînd-o pe gospodina casei în mare neștiință și suferință.

În sat era o iarnă bogată și luminoasă. Pe pîrtia drumului umblau sănii cu oplene. Din casele ninse ieșea fum care suia drept în cerul curat. Simțeam în nări miros de plăcinte și colaci. Se auzeau îngînări de buhaie și bătăi de dobe ale băieților care se pregăteau să umble peste două zile cu plugușorul, în sara Sfîntului Vasile. Adulmecînd și miroaznă de cîrnaț fript, am început a mormăi stihuri dintre acele pe care le rostesc urătorii pe la ferestrele caselor, cînd umblă cu alai și surle:

Mă făcui o mițișoară,
Mă suii pe policioară,
Văzui șuncă și cîrnați:
Ia de-acelea să ne dați!

— Știi și de-acestea? m-a întrebat Toader Grecu.

— Știu.

— Nu te întreb de stihuri. Dacă te pricepi să prinzi cu undița din poliță cîrnați, cum știe să facă Ghiță Ascudinte? Ca vînător de pui, întrebuițează o scurtătură. Așa că-i pescar și vînător prima întăi. Ca dînsul nu se mai află în sat. Îți spun eu toată povestea, ca să faci o poezie. Ce poezie poți face? Nu poți face nici o poezie. Dar cel puțin află ce se chiamă vînător adevărat la noi, în preajma casei părintelui

Darie. Îți spun dacă te lepezi de «vînător» și de stihuri și ne leși pe noi cu Jianu, și nu te superi.

Toader Grecu mi-a povestit isprăvile dascălului și a rămas să cînte pe Jianu el singur cu ceilalți cîraci. Părăsînd deci și uitînd cu totul versurile vînătorului meu, am început a mă gîndi cu îndărătnicie cum aș putea pune în stihuri pe dascălul Ascudinte. La sfîrșitul iernii, am recitat lui Toader Grecu și ciracilor pățania dascălului și m-am bucurat de cel dintăi succes. I-am pus dascălului și poreclă care i-a rămas: *Ascute-dintele*. Pe urmă acele versuri, celebre o clipă, le-am lepădat.

Acum cîțiva ani, în iarna 1939—1940, fiind la Iași în casa mea de la Copou, în preajma Anului Nou, am stat de vorbă cu un fecior de la Rediu-lui-Tatar și am aflat că în sat la el tovarășia de flăcăian-dri umblă la Anul Nou cu *Jianu Haiducul*.

M-am mirat; l-am cercetat; și-am înțeles, din ceea ce mi-a spus el și mi-a recitat, că opera mea din iarna de care am vorbit a făcut drum din sat în sat, de la Pașcani pînă în preajma Iașilor. Se prefăcuse și se amestecase cu interpolări ale altor poeți populari, dar rămăsese totuși cu ceva din ce alcătuisem eu. Chiar și atunci, la începutul carierei mele, n-aș fi putut emite un distih de care flăcăul de la Rediu părea mîndru:

Frunză verde foi de nuc,
Complimente, că mă duc...

Însă recunoșteam acel joc copilăresc, din altele. M-am încredințat desăvîrșit de asta cînd am văzut amestecat în *Jianu* chestia cu Ghiță Ascudintele. Era altceva de ce făcusem eu. Era opera mea transpusă într-un fel de versificație populară. Îi rămăseseră, ne-

deformate, numai primele două versuri. Incet-încet, s-a reclădit în amintirea mea întreaga cronică rimată a dascălului Ghiță și a puilor părintelui Darie.

E o curiozitate — pe care o transcriu aici aproximativ :

Unul Ghiță Ascudintele
Prinde pui de la Părintele
Și i-i frige-n preajma jarului
Paraschiva a Pînzarului.
Treaba asta de-a mirările
Face-se în toate sările.

Ce năcaz pe popa Darie !
Cîtă jale pe presviteră !
Greu blestem — pe hoț să-l sporie —
Il scriu literă cu literă :

«N-aibă parte de descîntece !
Sfarme-l spaimete și frigurea.
Cucoșei ciți are în pîntece
Cînte-i hojma cucurigurea !»

Mormăind cum sta părintele
Și-și uitase-n blid plăcintele.
Iaca Ghiță Ascudintele.

«Bun venit la mine, dascale ;
Vin și-ascultă rugăciunile.
Pînă-n sară, toți cunoască-le
Ș-apoi s-or plini minunile !»

Ghiță stă, zîmbind aminterca.
Auzind însă blestemele,
Și-a cuprins cu spaimă vinterea
Și-a simțit că-l scurmă ghebele.

Il apucă toate boalele :
Cucoșei îi umplu foalele
Scriștînd ca dintr-un scripete
Pătruzeci și trei de țipete.

«Of ! Părinte ! Măruntaiete !
Of ! Părinte ! Ca un clește mă
Mușcă și mă rupe. Taie-le !
Leapădă-le. Izbăvește-mă !»

«Vai și-amar stupi-te-ar Ielele !
Rînza rupă-ți Răsucitele !
Preuteasă, dă nuielele,
Hoțului să-i rup... copitele !»

Intimplării, guralivele
Cercetatu-i-au chichițele.
Supărate-s Paraschivele,
Bucură-se dascălițele.

VII

Academia Mihăileană

Restul învățămîntului secundar m-am dus să-l isprăvesc la Iași, la «Liceul Național». Era vechea Academie Mihăileană la care urmase cîndva și tatăl meu. Nume devenite ilustre se aflau înscrise în tabelele lui anuale din trecut ; toate gimnaziile provinciei dintre Carpați și Prut își trimeteau aici premianții, așa încît clasa a cincea, a anului cînd m-am înfățișat și eu, cuprindea cîteva zeci de ilustrații școlare ale orașelelor cu gimnazii. Populația seriei mele era așa de îmbulzită, încît, pe lângă a V-a A, se mai crease o divizionară de șaizeci de elevi, a V-a B, cu alți profesori.

Era în anul 1897, pe o toamnă blindă.

S-a întîmplat ca cei dintîi reprezentanți ai vechiului liceu, cu care am venit și eu în contact în primul moment și de la care am avut deslușiri, să fie niște

flăcăi cu voce groasă și plete, din tagma celor de la Folticeni. Probabil că pletele — semn al indeletnicirilor poetice — mă îndemnaseră să solicit sprijinul lor. Rămăsesem același naiv provincial; mărturisesc că am fost cu deosebire emoționat atit de dificultățile ce mi se preziceau la niște cursuri încilcite și la niște profesori de spaimă, cit și de anecdotele pe care mi le scorneau pletoșii, ca să mă umple de respect nu atit pentru dascălii celebri ai instituției, cit pentru generația lor de rezistență și eroism, care-și făcea atunci probele, înfruntând algebră, trigonometrie și filosofie, copiind la teze, dînd răspunsuri insolente la apostrofe «nedrepte», suferind corigențe absurde și nădăjduind totuși o diplomă.

Din întâia mea uimire m-am trezit curind, îndată ce am asistat la primele cursuri și îndată ce am văzut pe mustăcioși și pe pletoși tupilați cu umilință în băncile din fundul clasei. Apelurile profesorilor îi făceau să se desfășure în sus; însă le era cu neputință să formuleze vreun răspuns la vreo întrebare. Eroismul lor era deci post-iestum, mai mult în ogradă și sub păreți, unde își fumau chiostecurile. Cum eu însumi venisem premiant întâi de la Folticeni, unde fusesem învățacelul domnului Stino, spaima de domnul Bădărău, care preda franceza, s-a indulcit. Deasemenea domnul Lucescu, la algebră, și domnul Burlă, la greacă, și domnul Xenofon Gheorghiu la latină, și domnul Ion Paul la germană mi-au întărit convingerea că eroii anunțați nu erau decit simple ciurucuri.

Rămînea însă nelămurită chestia pletelor și a poeziei. M-am lămurit îndată și în acest domeniu. Poeții clasei a cincea A se mulțameau să cetească și să reciteze propriile lor producții; disprețul pentru slova altora se întindea de la manualele didactice pînă la

scriitorii consacrați ai timpului. Stăteau pentru ei în negura necunoașterii nu numai Coșbuc și Vlahuță, ci și Alecsandri ori Eminescu. La ieșirile mele entuziaste, vorbind despre acești mari înaintași, ei îmi opuseseră niște silabe de îndoială: Nda! Ihm!

Unul din acești autori își publica stihurile în gazele locale. Colegii mei își mai aduc aminte de el; numele lui era Constantin Gh. Damaschin. Intre mustăcioși avea prestigiu. Indată ce am luat cunoștință de una din producțiile lui, am avut ideea nefericită s-o supun unei analize atente de ortografie și punctuație. Declarațiilor de amor și nefericire n-aveam a le pretinde logică, însă eram de părere că vocativul se așează între două virgule, și *îmi* nu se scrie *i-mi*. Indată Damaschin & C-ie m-au privit piezis, m-au izolat și m-au socotit trădător.

Fragmente din opera unui al doilea poet al clasei mi-au fost comunicate ca niște refrene populare ori ca niște proverbe vesele:

De-ar fi lumea de hirtie,
Să-i dau foc, să nu mai fie!

A contribuit și al treilea la identificarea lor definitivă:

Vintul suflă, neaua cade
Peste vale, peste sat,
Frigul e sub zero grade,
Chiar și apele-a-nghetat.

— Asta e o literatură de repetenți, am declarat eu și băieții care nu făceau versuri, însă ceteau cărți franțuzești, m-au cules din izolarea în care tindeau să mă fixeze știhuitorii oficiali ai liceului. Pentru aceste personaje, literatura străină era ceea ce fusese Ame-

rica pentru europeni înainte de Cristofor Columb. Chiar ostroavele apropiate ale clasicismului nostru erau pentru dînşii *terra incognita*.

Trebuie să recunosc că tagma de care vorbesc era o mică minoritate. Exista totuşi şi era activă, cu perspective primejdioase dacă şi-ar fi sporit rindurile. Apropierea mea din prima clipă de aceşti matamori laudăroşi se produsese din pricină că, sub crusta fragilă a culturii mele gimnaziale, îmi rămăseseră neschimbate toate cusururile: iubeam cîmpia, apele, soarele şi rătăcirile la vînat şi la pescuit; eram plin de violenţă şi neastimpăr; cunoscusem pe ţărani şi pe ciobani care-mi erau dragi. Totuşi aveam şi o aprigă rivnă intelectuală. Aşa încît îndată ce am făcut distincţiile, m-am aşezat în tabăra colegilor mei care ştiau pe de rost ca şi mine versurile lui Eminescu. Erau nişte firavi tirgoveţi; eu am devenit partizanul şi campionul lor. Am avut şi prilejul de a mă distinge în pugilistică, luptînd pentru ceea ce socoteam eu că e adevăr şi dreptate; adăogînd şi versurile şi nuvelele pe care am început a le publica în acel timp, popularitatea mea a devenit un fapt care a trecut de la clasa mea la alte clase şi de la elevi la unii din profesori. Aşa se face că Enrico Mezetti, maestrul nostru de muzică, mi-a cerut versuri pentru un imn al «Liceului Naţional», care se cîntă, mi se pare, şi astăzi:

Cu bucle aurii,
Din ocean albastru
Răsare-al zilei astru:
Să-l salutăm, copii!

Tagma pletoşilor a rămas în fund, cufundată în indeletnicirile ei fireşti: poker, ţigări şi cafea. Amintindu-mi de trecut, găsesc în mine pentru aceşti decla-

saţi o pornire de indulgenţă. Nimenea nu ştia în ce condiţii grele îşi făcuseră şcoala — fără haine, fără cărţi, fără educaţie. Patalamaua pentru ei era numai traducerea noţiunii de slujbă cu leafă. Infricoşată situaţie şi cu primejdie pentru viaţa publică; dar nu erau ei vinovaţi. Ce cultură se putea pretinde de la nişte oameni care, după opt ori zece ani de liceu (socotind şi stagiile în aceeaşi clasă), îşi pregăteau lecţiile la franceză, scriind în grabă cu creion fin, între rîndurile textelor, versiunea aproximativă în romîneşte — pe care le-o dicta un băieţel palid şi cu ochelari — un coleg mărunţ care era notat cu 8 şi 9 la toate disciplinele.

Era zadarnic şi asta. Domnul Bădărău n-avea nevoie să ceară cartea, ca să recunoască meşteşugul cătrănitelor sale cunoştinţe. Ii oprea de la cele dintăi rostiri franţuzeşti, apoi c-un zîmbet le cerea părerea asupra unor cuvinte:

— Cum se spune *speranţă* pe franţuzeşte?

Bătrînul nu ştie cum se spune aşa ceva în franţuzeşte.

— Dar ce părere ai despre cuvîntul *oeuvre*? Ce bazaconie e asta şi ce-o fi însemnînd în limba noastră?

Bătrînul nu ştie nici asta. Domnul Bădărău cunoştea speţa unor asemenea viitori agenţi electorali, şi zîmbea amuzat, notînd în catalog 2. Poate era un zîmbet de milă; căci după ce, înfirşit, au dobîndit patalamaua, viaţa lor a rămas mocirlă şi mizerie. Dreptul unor asemenea fiinţi de a frecventa liceul era o înşelare; democraţia pretinde o nobleţă de cultură şi de caracter.

În acel admirabil «Liceu Naţional» de la Iaşi, îndată ce mi-au fost precipitate astfel ca într-o eprubetă

deșeurile clasei, m-am putut felicita că am găsit un mediu de extraordinară fermentație culturală. Toate ideile generoase ale timpului, toate literaturile europene, în traduceri franțuzești, aveau circulație intensă între colegii mei. M-am cufundat ca într-o baie de lumină; însușirile mele artistice au evoluat brusc, ca plantele sub soarele ecuatorial. Eram în Iașii lui Kogălniceanu și Russo, al lui Costaki Negruzzi, Alecsandri, Eminescu și Creangă. Buna tradiție artistică era în aer; o respiram cu florile plantelor agățătoare de la cetatea Goliei, cu mireasma teilor de la Copou, cu adierile grădinițelor rustice din mahalaua Țicăului. În scurtă vreme, prin colegii mei, am fost în stăpânirea capodoperelor literaturii moderne europene, pe care le-am sorbit cu nesațiu. Marii romancierii francezi, englezi și ruși consumau toate orele obiectelor aride. Eram fericit și încântat când, la ora 4 și 10 minute, ieșind de la cursurile de după amiază, porneam între colegi, rătăcind pe străzi și discutând fără sfârșit. Mă preocupa și literatura românească indeosebi și nu era revistă pe care să n-o cetesc «din doască în doască» — vorba ardelenilor. Orice nuvelă, orice poezie nouă din revistele săptămânale intra în laboratorul critic al aceluia tineret.

Popasul acesta al meu la Iași, în trei ani ai cursului superior de liceu, a fost hotărâtor pentru cariera mea literară.

Simțind necesitatea formei artistice, am abandonat condeii și hîrtia și am început a alcătui în memorie, vers cu vers, cu rime rare, poezii pe care le destinam eternităților de o săptămână. Frază cu frază, în gînd, am compus deasemeni cele dintâi nuvelete: *Dușmanii* și *O domnișoară bine crescută*. După ce alcătuiam

astfel acestora întregul text și-l memorizam, îl murmuram ca să-l aud cum sună, apoi îl treceam pe hîrtie.

Din vanitate, probabil, m-am îndemnat să fac o verificare a acestor producții și am trimis cîteva bucăți unei reviste bucureștene care se chema *Viața Nouă*. Am adresat direcției manuscriptele goale, fără nici un fel de scrisoare de introducere. Am avut satisfacția întreagă. Bucățile au apărut și îndată au fost urmate de laude redacționale. În aprecierile ce se făceau «celor cîteva luceferi proaspeți ai literaturii» numelui meu era asociat cu al lui N. D. Cocea și Grigore Pișculescu (Gala Galaction), publiciști ceva mai vechi.

Povestesc mai pe urmă cum am ocolit această primă cursă ce mi se întindea.

Direcția liceului mi-a pus cu blîndeță în vedere că regulamentul ei mă oprește de a semna cu numele meu propriu producții literare; s-a adăogit la asta și căderea însuflețirii mele pentru tot ce produceam; după o săptămână, — pe cînd ceteam al cincilea capitol, mi se pare, din *Madame Bovary*, — laudele revistei mi-au apărut fără savoare și neserioase.

Pe lîngă asta, simțeam că publiciștii între care mă băgasem erau din «altă lume». Eu eram plin de «Junimea», de Alecsandri, Alecu Russo și Creangă; eram prigonitor pînă la exces al neologismelor și găseam în literatura populară și în popor o perspectivă de noutate, la care se adăoga dragostea mea adîncă pentru umiliți, ofensați și nedreptățiți.

Am publicat deci în *Viața Nouă* cîteva poezii (imi mai aduc aminte numai de titlul uneia: *Orientală*) și, mi se pare, două schițe: *Dușmanii* și *O domnișoară bine crescută*. Pe urmă am stat. Manuscriptele

acestor două bucăți fiind exemplare unice ale monologurilor mele și prăpădind și numerele de revistă unde ele apăruseră, am fost nevoit mai târziu să le reconstitui din memorie: sint primele bucăți pe care le-am reținut pentru volumele mele. Au apărut în 1904 în *Dureri înăbușite*, cu titlul *Dușmanii* și *Luna*.

Am așteptat un timp, ca să se stingă în mine compromisul de care mă făcusem vinovat față de umbrele sfinților mei literari. În sfârșit, a apărut pe piața culturală o revistă nouă în linia tradiției «celei bune». Era *Pagini Literare* condusă de un poet subțire, Artur Stavri, și un prozator apreciat, Ion Gorun. Publicația a fost categorisită «bună» de către ieșenii mei. Am trimis redacției o bucată cu un pribeag care se întorcea la casa părintească ruinată. După rinduiala ce-mi impusesem, n-am însoțit-o de scrisoare. În săptămîna următoare schița s-a publicat cu oarecare remanieri și îmbunătățiri ale lui Gorun, cred. Am mai trimis una câte una o serie de cinci bucăți care se legau și aveau un singur titlu: *La sfîrșit*. Au apărut fără ca redacția să mai intervină. Am trimis și versuri de cîteva ori. Din toată această colaborare a mea la *Pagini Literare* n-am reținut nimic. Totul a rămas îngropat și uitat în colecția revistei, sub un pseudonim ad-hoc: M. S. Cobuz.

Cred că în răstimpul dintre aceste două perioade de activitate exterioară, ca să zic așa, am redactat și o revistă proprie pe care am botezat-o *Aurora*. O scria și o poligrafia un prietin și un coleg vechi de la școala domnului Busuioc, Constantin Moșet, cu care alături făcusem gimnaziul de la Folticeni și mă aflam tovarăș nedespărțit și în «Liceul Național». Stăteam chiar și la aceeași gazdă.

Au apărut regulat vreo zece săptămîni, pe urmă, după rinduiala știută a revistelor noastre săptămînale, am încetat și eu. Cred că am încetat nu din oboseală și lipsă de materie. Lipsa de materie și mai ales de proză era una din marile suferinți a publicațiilor timpului. În vremea aceea nu exista onorariu și redacțiile așteptau aliment de la colaborările exterioare. *Aurora* nu avea a se plînge de asta; îi furnizam tot, începînd de la articolul prim pînă la poșta redacției. Rămînea puțin și pentru cei cîteva colegi pe care mi-i asociasem la această lucrare efemeră. Însă aveam nevoie de timp pentru rătăcirile mele. Se apropia o vacanță și trebuia să mă pregătesc de vinătoare și pescuit. A căzut și această foaie ca toate soașele ei. N-am păstrat colecția. După patruzeci de ani un coleg a găsit între hîrțile lui un exemplar din numărul 9 și mi l-a adresat. Mi se pare că-l mai am încă într-un săltar.

Prieteniile mele din clasele liceale au fost bune și durabile. M-am legat în rîndul întâi cu N. N. Beldiceanu, fiul lui Neculai Beldiceanu, poetul *Lăutarului* și al poemei științifice *Pămîntul*. Cît am rătăcit cu el, cît am discutat, cît am divagat, cît am cetit, n-a fost aparat să înregistreze, ca să rămîie spaimă unei generații viitoare. De la o vreme a început a fi tovarăș lui Beldiceanu, la întîlnirile noastre, Neculai Dunăreanu, care mai târziu mi-a fost tovarăș de sărăcie la București. Alt bun prietin mi-a fost Grigoriță Nădejde, fratele mai mare al Luciei Mantu și fiul scriitorului Gheorghe Nădejde, nepot lui Ion și Sofiei Nădejde, celebri toți la vremea lor. Era un efeb delicat și sfios care s-a prăpădit prea devreme — în 1913 — într-un accident tragic. În sfîr-

șit, trebuie să număr pe Enric Furtună, care a rămas pînă azi credincios idealurilor literare de atunci și prietinieii noastre din tinereță.

Aveam și alte legături și prietinii decît cele literare, căci activitatea mea era multiplă și neostenită în toate îndeletnicirile și sporturile tinereții, și una din marile plăceri și mîngîieri ale vieții mele a rămas pînă azi prietinia. M-am dat acestui sentiment cu toată forța inimii mele și am fost răsplătit. Aventurilor galante și sexului slab le acordam la acea epocă o atenție cu totul mediocră.

VIII

Profesori la Iași, acum cincizeci de ani

Dintre profesorii noștri de la «Liceul Național» acum aproape cincizeci de ani, unii se bucurau de o popularitate de zimbete și hazuri; alții de un respect susținut; alții răspîndeau în juru-le un fel de teroare sumbră.

Localnicii, care-l avuseseră pe franțuzul Victor Castano la cursul inferior, n'ê povesteau cu entuziasm despre blindeța lui și ne reproduceau vorbele-i de spirit, debitate într-o limbă autohtonă cu pronunțat accent galic. Fusese, după cît spunea el, luptător sergent-artilerist în războiul de la 1870 și din acel timp îi plăcea să evoce episoade în sprijinul bravurii lui și, uneori, niște versuri pe care le-ar fi adoptat orice moldovean sentimental:

*Couché sur le gazon,
Auprès de mon canon,
Je pense à la maison...*

Ultimul vers, desigur, era partea de colaborare a învățăceilor.

Silueta lui cu nas ascuțit și coroiat, încălecat de o păreche de ochelari cu șnur, se integrase de mult în Iașul pitoresc al acelor vremi.

Bună faimă își păstrase, la cursul inferior, Grigore Buțureanu, autor de manuale de istorie, care urma altor profesori celebri, Buznea și Drăghici. Orele lor, după cît ne incredințau colegi mai tineri și mai vechi, fuseseră o incîntare neistovită.

Profesor de elină l-am avut pe domnul Burlă.

Vasile Burlă, filolog al «Junimii», se afla la sfîrșitul carierii sale profesoriale. În vremea lui aurită fusese vestit între seriile de elevi ai Academiei Mihăilene pentru severitatea cu care condusese vechiul internat — unde e acuma Academia de arte frumoase.

La 1897, Homer al său dormita destul de des și, cînd se trezea, zîmbea poznaș. Minerva cu ochii glauci și Achile cel iute de picior erau prilej pentru celebre «digresii».

Mi se părea că însuși bătrînul profesor se plictisise de atîta gramatică grecească. Excelentul lui manual de limbă elină era socotit de altminteri de tineretul gimnazist al Moldovei drept un aliment indigest, pe care îl înlătura cu grijă și respect.

În copilărie, ne învățau mamele noastre să nu cumva să ne atingem de cireșele înșelătoare ale mălragunei. Opreliștea asta bucuros o extindeau toți și asupra gramaticii bunului profesor.

În ce mă privește, de și venisem de la Folticeni plin stup de reguli și excepții, la Iași domnul Burlă n-a mai avut nici puterea nici voia bună să facă să crească în mine plămada aceasta a cărții sale.

Bucuria mea era cînd domnul Burlă trecea de la vreo blăstămăție a divinilor locuitori ai Olimpului la gramatica romînească și la politica regatului. Astfel am ascultat și eu disertația sa filologică despre *ac* și *ață* și despre transformarea substantivului latinesc *anas-anatis-anatem* în *rață* romînească.

Sfătosul vînător convorbirist devenise așa de blind și de îngăduitor cu ucenicii săi, încît ne-am încumetat să-i adresăm cuvenita epigramă :

Trecurăm limba lui Homer
Cu bine an de an,
Ca rațele lui domnul Burlă
Prin iazul Beldiman.

— Destul de slabă strofă ! a declarat domnul Burlă, privindu-ne cu ochii lui vioi pe sub sprîncenele-i stufoase. Tot așa de puțin bună cit cele *O sută una fabule* ale domnului Gheorghe Sion, membru al Academiei.

Unul dintre cei care găseau o adevărată desfătare în digresiile profesorului nostru și-a adus aminte de faimosul vers al aceluiași Gheorghe Sion și l-a rostit cu glas tare :

O, vorbiți, scriți romînește...

— Pe Hercul ! a exclamat domnul Burlă, ce notă pui dumneata domnului Sion pentru acest *scriți* ?

— Patru, domnule Burlă.

— Foarte bine, a reluat profesorul nostru ; dumneata, domnului Sion, patru ; iar eu, dumnitale, opt. Opt — la limba greacă bineînțeles.

— Inșă epigrama tot puțin bună rămîne, a urmat el zîbind. Și a trecut mai departe, în arcele gramaticii romînești.

La una din lecții, digresia sa a tratat despre ortoepie. Ortoepie romînă, fără îndoială.

— Cum spui *adresă*, spune *vitesă*, ne povățuia el ; și cum spui *ursită*, spune *vizită*.

Replica la vizită a fost o altă epigramă pe care nu i-am comunicat-o în clas. A aflat-o el mai tîrziu.

Iși făcea vizitele
Cu cîte-o nepoțică,
El cît Trisfetitele,
Ea cît o piscică...

Domnul Burlă era un bărbat nalt, mare și spălos, iar nepoatele de care-i vorba în catrenul de mai sus niște subțirele și firave ducaci, pe care le admiram de departe.

Dar bucovineanul Burlă, la epoca 1897—1900, era mai cu samă un educator național. Orice pasagiu din *Iliada* ori *Odiseea* putea deveni pentru el prilej de aluzii la împrejurările politico-sociale ale timpului. Stările de lucruri din Bucovina și Ardeal erau dezbătute curent la orele noastre de greacă. Domnia sa era și un cenzor spiritual al gazetelor, care nu se sfiau pe atunci să atace pe regele Carol I.

Evident că, pentru foile guvernamentale, bătrînul monarh era o providență a patriei, pe cînd cele de opoziție exprimau la adresa majestății sale rezerve surprinzătoare. Domnul Burlă punea rînduială în toată această proză de gust îndoielnic, descoperindu-ne adevăruri care pe mine îndeosebi mă bucurau. Istoria Romîniei independente ne-o prezenta cu totul altfel decît o cunoșteam din grandilocvența interesată a patriotarzilor.

Numai asupra unui lucru ne-a îndemnat domnul Burlă să fim de acord cu gazetele. «Cînd își aruncă

unele asupra altora epitele de netoleranță și necinste, rea credință și ignoranță, să le credeți și pe unele și pe altele.» Această învățătură a bătrînului nostru am verificat-o și am cunoscut-o bună de multe ori după aceea.

Domnul Burlă mi-a trezit în suflet și alt ecou. Nu în legătură cu chestia națională și asupririle romînilor ardeleni. Aceste erau atunci chestii la ordinea zilei și fierbeau cu putere mai ales în tineretul universitar. Populația liceelor răspundea prompt la adunările universității și la manifestările de simpatie pentru intelectualii de dincolo de munți. Ci domnul Burlă vorbea cald despre nevoia de a ridica la lumina vieții moderne țărînimea noastră de pretulîndeni și mai ales țărînimea din vechiul regat. Nu eram nepregătît în această lature a preocupărilor timpului. Din tot ce agita tineretul socialist de atunci numai chestiunea țărînimii mă interesa. Cătră alte paragrafe ale ideologiei lor mă simțeam mai puțin atras; simpatia pentru țărînime era prezentă în mine ca o suferință. Găseam în reflecțiile domnului Burlă un ecou, ca o rezonanță în acord cu melodia mea interioară.

Îi atrăsesem atenția încă din toamna anului 1897, cînd avuseseră loc niște manifestații în chestia «memorandumului». Vorbise în sala Sidoli, la o întrunire de protestare a ieșenilor, un ofițer activ, colonelul Teișanu. Fapta aceasta îi atrăsesese o pedeapsă disciplinară: consemnarea la domiciliu. Studenții universitari, la care se alăturaseră elevii de la liceu și gimnazii, au ținut să sărbătorească pe acest erou al cauzei și au pornit într-o manifestație zgomotoasă spre locuința colonelului Teișanu, în strada Păcurari. Poliția și jandarmii pedestri barau intrarea străzii Carol, unde se afla sediul consulatului austro-ungar.

Manifestanții au trecut în Păcurari cu cîntecele obișnuite, apoi s-au întors spre strada Lăpușneanu. Poate dintr-o neînțelegere, poliția i-a oprit. Foarte probabil că consemnul privea numai trecerea spre consulat; însă jandarmii au închis și intrarea străzii Lăpușneanu. Atunci s-a produs o ciocnire între tineret și trupă. Cum eram în primul rînd, am fost împuns destul de serios de o baionetă a unui jandarm în partea stîngă a pieptului. S-a produs o mare învălmășală, datorită inorogului ce se deșteptase în mine; cordonul a fost rupt; am fost pansat la cea mai apropiată farmacie; iar la prima lecție de elină domnul Burlă s-a adresat zîmbind clasei:

— Tîmnilor (domnilor), cine e rînitul în luptele de ieri?

Colegii mei m-au silit să mă arăt, aclamîndu-mă, iar domnul Burlă m-a privit lung și cu simpatie.

În anul următor, domnul Burlă, luînd direcția liceului, m-a întărit în hotărîrea pe care o luasem de a întemeia o societate de lectură cu numele «Frăția», acceptînd să-i fie președinte de onoare. În această societate, după cum o arăta numele, mă sileam să împărtășesc tovarășilor mei un sentiment de blîndeță în raporturile omenești, respingînd faptele și vorbele violente. Domnul Burlă a asistat la cuvîntarea inaugurală, în care îmi explicam atitudinea mea între curentele contrarii ce agitau tinerimea școlilor. Cuvîntarea aceasta era un fel de apolog naiv și creștin, în care mă vedeam cu fratele meu năcăjit — în specie muncitorul de pămînt —, umblînd pe țărîmul prăvălatic al unui rîu. Dușmanul iese pe neașteptate și împinge în prăpastie pe tovarășul meu. Eram de părere că datoria mea cea dintăi nu era să urmăresc pe agresor, cu mai mult ori mai puțin sorț de izbîndă, — ci să sar

în ajutorul fratelui meu ca să-l salvez de la inec. Fapta bună, nu violența verbală, să ne fie călăuză în împrejurările cu totul speciale ale țării, conchideam eu. De pe atunci eram aprins de convingerea că, în ridicarea țărânimii noastre la viața nouă a Europei, se cuprind și problema și soluția rezistenței noastre ca neam.

Astfel am rămas favorit al bătrînului profesor chiar și în împrejurări nu tocmai plăcute pentru mine, cum voi povesti mai pe urmă.

Cel mai interesant dascăl dintre toți cei pe care i-am avut la «Liceul Național» — pentru mine a fost fără îndoială Xenofon Gheorghiu. Pentru multe motive, pe care nu le-aș putea desluși amănunțit și nici nu țin să le deslușesc, mi-au rămas înfățișarea și amintirea sa amestecate cu vechiul Iași romantic. Xenofon Gheorghiu îmi evocă primăveri prăfuite în Beilic, turnurile medievale, patruzecioptiștii, convorbiriștii, morminte vechi. Pe toate îmi nălucește o inscripție cu aur șters :

Non omnis moriar...

Fericiți, într-o apoteoză a viitorimii, cei care în acest Iași au putut adăoga o picătură de bine și de frumos la totalitatea vieții : Asaki, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costaki Negruzzi. Nu uit nici pe cei mai dincoace — Philippide și Ibrăileanu, nici pe cei mai vechi : Dosoftei și Veniamin Costaki. Nici pe ctitorii Spiridoniei și ai bisericilor incomparabile, nici pe toți ostenitorii pentru lumină și credință.

Generoasă școală această veche Academie Mihăileană, unde am simțit că mă împlinesc întru același destin cu înaintașii mei. Academia aceasta a fost ea însăși urmașă a unui așezămînt cultural din suta a șaptesprezecea — Școala Vasiliană. Generațiile — profesori și elevi — și-au trecut unele altora flacăra

sfîntă. Pe Xenofon Gheorghiu astăzi îl amestec cu umbrele acestui nobil trecut, pe care el îl argumenta neconținut, fără să ostenească. Atunci însă — în vremea uceniciei — n-aș putea afirma că mi-a făcut o impresie favorabilă.

L-am găsit cu o poreclă a cărei explicație filologică a rămas pînă astăzi mister.

De ce-i ziceau băieții «Codiță» — acestui bun și vrednic profesor de latină ? Nu se știe.

— Vine Codiță ! Vine Codiță !

Codiță intra subțire, ascetic și grav, cu aceeași pieptănătură căruntă cu cărare, cu aceeași față asimetrică și încrețită, într-aceeași neschimbată redingotă, cu aceeași cravată fixată pentru veșnicie la gîtu-i firav.

Se așeza la catedră într-o poziție rigidă, striga catalogul întovărășind fiecare nume de «domnul»... Noutate plăcută pentru noi. Eram deci stimați și ne puteam socoti mai demni — fără, vai, obligațiile acestei demnități.

Citatul latin pe care îl pomenesc mai sus l-am auzit întâi de la el. Am auzit și altele, căci Codiță era bărbat adînc cunoscător al clasicismului. Toate aforismele nobile, pe care le-au inventat înțelepții antici, Codiță ni le trecea încel-încet nouă, în vreme ce analizam autorii latini.

Mai bine zis, în vreme ce analiza el. Latineasca discipolilor săi era mediocră. Generațiile de elevi se perindau pe dinaintea figurii sale ascetice, luminată de blindă ironie, ascultau cu un fel de evlavie prefăcută preceptele nemuritoare — lepădîndu-le ca pe niște frunze veștede nerumegate, în măsura în care le primeau ; debitau cîteva regule anodine de etimologie ori sintaxă și se sileau să descurce patru ori cinci părechi

de versuri din Vergiliu : acele versuri își aveau însă traducerea scrisă între rînduri.

Toți treceau bucuroși la locurile lor, cînd domnul Xenofon Gheorghiu le mulțamea politicos poftindu-i să se retragă. Toți, cu bucurie diabolică, îl socoteau piciljit. Însă blîndul nostru dascăl își prețuia destul de just marfa. La vremea cînd l-am cunoscut poposisese definitiv în renunțare și-și acoperea cît putea mai elegant disprețul pentru lumea modernă cu tineretul ei barbar.

Nu cădea nimeni la latină ; bunătatea domnului Codiță era proverbială și nu se mai chema bunătate. Hoarda analfabeților nu se sfia să-i spuie «prostie». Dictoanele și versurile de aur ale poezilor antichității pe care le sămăna asupra noastră Codiță erau grăunțe destinate să aibă extrem de puțină roadă. Fuseseră sămănate asupra multor rînduri de tineri ; se mai rosteau o dată, și iarăși. Pînea aceasta spirituală avea atunci pentru noi gust insipid. Ca o otravă subtilă era destinată să-și producă la unii efectele mult mai tirziu.

«*Sursum corda!*» predica în esență Codiță. Fiți buni și drepti. Iubiți adevărul. Dați un scop nobil vieții. Străduiți-vă a face din domniile voastre valori și caractere. Mai ales fiți dușmani ai ignoranței și minciunii.

Vlăjganii cu traducerea scrisă între rînduri priveau viclean spre bănci și aprobau ostentativ pe profesor. Domnul Codiță știa cu cine are de-a face, cum am spus ; totuși părea că se lasă înșelat, găsind în asta bunătății lui o mîngîiere.

Unii dintre cei din bănci rîdeau, pitiți unii în dosul altora. *O, infortunata senex!* suspinau ei în latineasca lor aproximativă.

Mă aflam printre pușinii care nu-și astupau urechile la învățămintele bătrînului dascăl și care s-au îndulcit de o picătură inefabilă, care nici se vinde, nici se poate cumpăra cu banii așa-zisei civilizații moderne.

Se află în *Georgica* a patra un episod care se numește al lui Aristeu, cu legenda albinelor și coborîrea lui Orfeu în infern după pururi pierduta Euridice. Codiță l-a explicat cu atîta delicateță, încît mi-am propus să-l pun în versuri romînești, ceea ce am făcut cu plăcere și pasiune. Imi aduc aminte de cîteva stihuri de la început :

Gonită de Aristeu, pe cîmp Euridice aleargă în neștire :
Și-n florile albastre din preajmă-i nu simte privirea
Viperei ce cată din umbră să curme viața-i de floare.
Tristele driade își zbuciumă glasul în văi sunătoare,
Rodope, Pangeul cu vîrfuri albite se clatină-n nouri,
Țara lui Marte și-a geților țară clocotesc de ecouri.

. Șuvoaiele și viforele au spălat și-au spulberat acest buchet de flori sălbatice așezat o clipă pe un monument etern. Astfel s-ar fi exprimat domnul Codiță, cu zîmbetu-i puținel strîmb și ironic.

După douăzeci de ani de la absolvire, în 1920, ne-am revăzut toți colegii de altădată ; am numărat lipsurile celor căzuți în războiul din 1916 și am poțit între noi pe vechii noștri profesori.

Intre cei care ne-au onorat cu prezența lor a fost și Codiță.

Mulți din foștii lui elevi erau acum personalități proeminente ale vieții noastre publice. El rămăsese dascăl ascetic, pensionar mediocru, ducîndu-și spre sfîrșit anii, după muncă fără preget și datorie strict împlinită.

La omagiul nostru s-a ridicat profund mișcat și a recitat încă o dată înaintea noastră unele din aforismele înțelepte pe care ni le mai servise. Dar ce accent tragic aveau și cu ce rezonanță stranie pătrundeau în mine!

Acest Codiță puțintel ridicul fusese un propovăduitor neînduplecat al unei înțelepciuni defuncte care are puterea să învie în fiecare dintre noi. Ne uitam cu mirare și spaimă unii la alții; eram ajunși la jumătatea drumului vieții; în unii mai puteau rodi și înflori semințele sacre; alții erau iremediabil pierduți, rămași profani și sclavi ai instinctului.

Acea cuvântare a profesorului Xenofon Gheorghiu, tipică și în aparență neînsemnată, a căpătat dintrodată o valoare tragică. Cu toată stăruința și jertfa celor buni, cu toată sforțarea de o sută de ani a luptătorilor culturii și umanității din acest focar academic, cei puțini au rămas tot puțini și întunericul încă ne împresoară.

Codiță devenea un predicator simbolic. Ne-a privit totuși cu dragoste și bunătate, făcînd cătră noi cu mina-i uscată ultimul gest: *Aeternum vale!*

Am avut profesor de germană pe Ion Paul, autorul lui *Florică Ceterașul*, moț de neamul său, care a fost profesor de estetică la universitatea din Cluj. Domnul Paul era un bărbat nalt, subțire, cu o frumoasă mustață în culoarea mătășii uscate a porumbului. Era un profesor respectat și sever, judecîndu-ne nu atît după capacitatea la studiu cît după caracter și demnitate. Un individ care minte era pentru domnia sa un om definitiv scufundat. Am devenit și cu Ion Paul prietin de cum a aflat că încerc a da o versiune romînească a poemului *Die Kraniche des Ibykus* al lui Schiller. M-am rătăcit însă în altă di-

recție și n-am transpus în romînește decît *Cintecul vrăjitoarei* de Wildenbruch, în colaborare cu Enric Furtună.

În anul ultim al liceului am avut profesor de germană pe H. Tiktin, un om de o bunătate și de o blîndeță pe care le-aș socoti nenormale, dacă n-aș ști că erau un rezultat nu atît al naturii lui intime, cît al unui complex de inferioritate. Îngăduința lui exagerată a fost fără îndoială dăunătoare pedagogiei și cîștigurile dobîndite în vremea lui Ion Paul s-au prăpădit.

Profesor de romînă în clasa a șasea mi-a fost Petru Fîntînar, care, cu tot plictisul anilor, își păstrase trează autoritatea aspră. Nu m-am putut împăca defel cu cursurile lui dictate, de literatură veche, în care toată munca elevilor trebuia să se mărginească la memorizarea numelor lungi ale opurilor religioase din veacurile trecute. Așa încît il multămeau numai lucrările mele scrise. Și a fost pentru el o bucurie cînd, într-o zi oarecare, a avut ideea să mă puie să cetesc cîteva pagini din *Amintirile* lui Ion Creangă. Se pare că hotărîrea lui de a mă pune să cetesc Creangă n-a fost străină de un sentiment de maliție, știindu-mă că fac încercări literare. Însă atuncea s-a dovedit, cum s-a arătat și în alte împrejurări mai tîrziu, în alte locuri, că maistrul meu humuleșteanul nu poate avea interpret mai bun, mai cald și mai plin de dragoste decît mine. Așa că Petru Fîntînar s-a descreșit și a zîmbit de plăcere, lucru pe care nu-l văzuseră la el colegii mei niciodată.

Alt profesor de romînă mi-a fost Constantin Botez, prietinul meu bun de mai tîrziu și tovarăș credincios de vînațoare. Constantin Botez a fost colaboratorul lui Philippide la începuturile *Dicționarului Academiei*

și a îngrijit o bună ediție a poeziilor lui Mihail Eminescu. Cursurile lui îmi erau foarte dragi, pentru că la literatura română modernă adăoga excursii extrem de interesante în literatura europeană. Astfel mi-a fost mentor în alegerea lecturilor mele în acea epocă.

Profesorul teroare al liceului era celebrul Lucescu, de matematici. Era un om palid, bolnav de piept, care nu zîmbea niciodată. Lunile de iarnă și le petrecea undeva într-o regiune mai puțin friguroasă, dar și în lipsa lui copiii aveau spaimă, așteptîndu-i întoarcerea. Cea mai plăcută clipă a domnului Lucescu era cînd putea spune elevului :

— N-ai învățat ; nu știi ; ți-am pus doi.

Elevul rămînea înlemnit și se făcea tot așa de palid ca domnul Lucescu. Nu răspundea nimic.

— Ți-am pus doi... îi spunea iarăși domnul Lucescu. Du-te la loc. Doi !

În clasa a cincea făceam algebră : ecvațiile de gradul al doilea. După cum îmi era obiceiul, la o întrebare pusă elevului de la tablă, mă concentram în mine formulînd răspunsul cel mai concis în forma cea mai elegantă, ca să zic așa.

Privirea de oțel a domnului Lucescu a descoperit un tip din fund care stă cu ochii pieziși și încrucișați. Îi cere brusc să dea răspunsul pe care elevul de la tabelă îl întîrzie.

Cel cu ochii pieziși și încrucișați se deșteaptă, se ridică și dă domnului Lucescu un răspuns care-l umple de uimire. Ar trebui să se bucure de asemenea formulare a unei teoreme, dar vai ! domnul Lucescu nu se mai poate bucura de nimic pe lumea asta.

— Ați văzut, suspină el cu un rinjet ; S. cunoaște teoremele și în somn.

Îi veni o țusă ușoară și, ca de obicei, ceru să se deschidă ferestrele, ca să intre în clasă aer curat.

Era o zi lină și dulce de început de octomvrie.

La o a doua întrebare a profesorului, elevul de la tabelă urmează să tacă. Domnul Lucescu se ferește să intervină și-și pregătește creionașul cu care caligrafiază așa de măiestrit un doi în catalog.

Încep să sune, în liniștea și în lumina de după amiază a Iașilor, clopotele vechilor mănăstiri. Și de departe vin acordurile domoale ale unei fanfare cîntînd un marș funebru. Tăcerea clasei a sporit — o tăcere ca de criptă, și domnul Lucescu tresare în scaunul lui.

— Ce-i tăcerea asta ? Vorbește, răspunde, treci la loc. Te-am notat cu doi.

Îndrăznesc să spun că băieții s-au bucurat cînd a venit un răspuns de pe un țarm fericit că profesorul nostru nu se mai întoarce și că a găsit acolo sîrșit tristeții sale.

IX

„Tragediile Galatei”

Alexandru Bădărău (care nu tîrziu după aceea a fost ministru conservator) se bucura în școala noastră de deosebit prestigiu și respect. În vorbirile sale cu elevii avea o înclinare să întrebuițeze vorbe de haz și ascuțișuri epigramatice. Verva lui se exercita îndeosebi asupra acelor ruginiți ignoranți de care am vorbit, edecuri ale mlaștinei ieșene. Aceștia nu numai că nu crîcneau, dar se grămădeau cît mai adînc în pupitrele lor. Așa se tupilează iepurele în brazdă și miriște la apropierea vîntătorului. Însă

unii dintre elevii cultivați îndrăzneau, după o tradiție moștenită, să dea replici profesorului. Când aceste replici erau fericite, zîmbetul domnului Bădărău era o aprobare pentru îndrăzneț și fraza lui de încuviințare cea mai dulce răsplată.

Cea dintâi apropiere a mea de acest profesor simpatice (de și masca lui de rătăcit prea sprîncenat și mustăcios exprima un fel de aspră îndîrjire) s-a făcut cu prilejul unui *dicteu*. Eram deprins încă de la Folticeni, de la domnul Stino, cu ortografia franceză și dictările. În clasa a cincea, la începutul anului, domnul Bădărău ne anunță că va dicta într-o oră viitoare un pasagiu dintr-un act al unei piese de Corneille. Dicteul meu, necuprinzînd nici o greșală, a făcut atent pe domnul Bădărău. Probabil că elevul a copiat. Numele meu de familie îi era cunoscut; din convorbirea scurtă pe care am avut-o în prealabil am înțeles că domnia sa cunoaște pe tatăl meu, coleg al său de breaslă (căci domnul Bădărău era avocat celebru al Iașilor); dat fiind și felul său de a-și lua toate măsurile spre a nu greși din punct de vedere pedagogic, profesorul a procedat delicat cu presupusul său vinovat, invitîndu-l să urce la tabelă, și să scrie cu creta cîteva versuri din dicteul cu pricina. Era un început de tiradă. N-am mai așteptat pe profesor să-mi cetească; știam pe dinafară versurile. Am scris din ele cinci ori șase pîrechii. Domnul Bădărău m-a oprit și mi-a pus cîteva întrebări asupra profesorului meu de gimnaziu și mi-a ascultat lămuririle cu un fel de prietinie, care m-a făcut să uit jignirea din primul moment. Cu toate precauțiile luate de profesor, mă simțisem jignit și-mi ardeau obrazii.

Al doilea pas al apropierii l-am făcut într-o oră următoare, cînd, ascultînd traducerea ce se făcea cu

cîteva colegi ai mei în preajma catedrei din poemul lui Corneille (*Horace*), am propus la anumit vers o expresie ce mi se părea mie mai romînească.

N-am aruncat-o de la locul meu, nici n-am înfruntat pe profesor; ci am mormăit-o către colegul meu din dreapta (Alexandru Russ). Domnul Bădărău, crezînd că întrețin o convorbire particulară cu Russ despre afaceri importante care interesează statul nostru și națiunea romînă, m-a rugat să-i împărtășesc și domniei sale revelațiile mele. Il invidia pe Russ Alexandru că se bucură de privilegiul de a fi primul care află asemenea păreri; totuși se mulțamește și cu titlul de auditor secund.

Știam că domnul Bădărău, după obiceiul său, pregătește clasei spectacolul unui individ care se ridică din pupitru și nu știe despre ce e vorba. Privește nedumerit în juru-i și colegii săi, așteptînd ce se va mai întîmpla, zîmbesc cu o plăcere diabolică.

Am mărturisit cu umilință domnului Bădărău că preocuparea mea era mai apropiată și mai neînsemnată, privind un vers al lui Corneille, unde aș propune o expresie ce mi se pare mie mai romînească.

— Ce expresie?

M-am explicat.

— A! s-a bucurat domnul Bădărău; foarte bine; găsesc că ai dreptate și-ți mulțămesc.

După oara aceasta, s-a întîmplat ca, din cînd în cînd, în cursul lecțiilor sale, domnul Bădărău să oprească o clipă pe tîlmăcitori și să se întoarcă spre bănci.

— N-are nimene de obiectat ceva? Ce propune S.?

Într-o clasă următoare, domnul Bădărău aflîndu-se în concediu pentru motive politice (fusese ales în parlament), ne-a venit suplinitor la ora de franceză

un student foarte tînăr : Henri Sutz. (Mai tirziu Henri Sutz a devenit unul din avocații cei mai prețuiți și a fost unanim regretat pentru sfîrșitu-i tragic, într-un accident de automobil în preajma Bălțăteștilor.)

Între noi, băieți mari, și tînărul profesor suplinitor era o deosebire foarte mică de vîrstă. Îmi închipui că Henri Sutz s-a simțit puținel stînjinit de acest fapt și a adoptat în felul lui de a se purta o atitudine, la care clasa, din instinct, a reacționat. S-a pretins, în surdina, profesorului să nu stea în jilț cu genunchii ridicați la înălțimea catedrei. I s-a pretins, tot în același chip mormăit, să adauge înaintea numelor înșirate în catalog încă un cuvînt : *domnul*. Așa încît lista catalogului să sune cu oarecare solemnitate : *domnul Alexandrescu, domnul Bonciu etc.*

E adevărat că acesta era felul de a striga catalogul al profesorilor noștri bătrîni. Însă Henri Sutz era un băiat ca și noi. — Da, și tocmai de aceea nu i se poate permite să-și ia asemenea aere de infumurat.

Din mormăit și acoperit, conflictul s-a dat pe față cu vorbe potrivite. Ca șef al clasei, am fost eu interpretul nemulțămirilor noastre, într-o formă de altfel foarte urbană. Adăogindu-se și sfaturile din cancelarie ale domnului Burlă, atunci director, tînărul suplinitor s-a împăcat cu noi făcînd cu voie bună și inteligență concesiile formale. După asta urma să-și asigure toate satisfacțiile, căci era profesorul ; materia putea să ne devie oricît de dificilă, și «domnilor» din catalog li se puteau aranja niște note potrivite în raport cu neștiința lor.

Însă *Cidul* devenise în acel început de toamnă (1899) pasiunea mea. Îl studiam cu ardoare, căutîndu-i echivalente versificate.

Cînd a poțtit la lecție, cu o curtenie suspectă, pe «domnul» S., profesorul era încredințat că va avea o biruință lesnicioasă, subliniată de un zîmbet amabil și de o notă în catalog dintre numerele cele mici. Însă «domnul» S. uitase diferendele și incidentele. Se afla cu totul absorbit de pasiunea momentului. A debitat corect, în întregime, pasajul care începe cu întrebarea Himenei :

*Elvire, m'as tu fait un rapport bien sincère ?
Ne déguises tu rien de ce qu'a dit mon père ?*

Pasajul trebuia cetit ; apoi reluat vers cu vers. «Domnul» în chestie l-a recitat întăi în franțuzește, apoi în romînește. Versurile romînești încă n-aveau rimă, căci această podoabă ar fi necesitat oarecare abatere de la traducerea literală. Însă erau versuri și Henri Sutz le-a simțit. M-a privit cu interes și mi-a zîmbit amical și, în caseta respectivă din catalog, s-a înscris o notă maximă.

Încă din clasa a cincea, din cei șaiszeci de elevi cîți eram, se aleseseră patru care urmau cursul facultativ de italiană. Între cei patru mă aflam eu, unul. Al doilea era Grigoriță Nădejde ; al treilea Enric Furtună ; al patrulea Jurăscu.

Profesor aveam pe un profesor învățat elvețian cu numele Weitzăcker, care ne era foarte drag. Italiana fiind pentru noi rominii un obiect destul de ușor, domnului Weitzăcker îi plăcea să treacă de la declinările și conjugările lecției la lucruri pe care și noi le găseam mai interesante. Așa am aflat de la bătrînul nostru dascăl și prietin o sumă de curiozități și anecdote în legătură cu istoria literaturii franceze. Ne-a împărtășit observații fine asupra autorilor clasici. Ne-a introdus în secretele prosodiei franceze. Și pen-

tru ca prelegerile lui improvizate să nu rămâie zadarnice, ne-a îndemnat să versificăm în limba lui Racine. Colegii mei au făgăduit, fără să ajungă să-și ție cuvîntul. Eu însă i-am făcut o închinare de învățacel de ziua sa aniversară, un sonet, care se isprăvea cu această terțină :

*Aussi le voeu le plus sincère c'est le nôtre,
Pour vous, maître bien cher, pour vous qui possédez
L'esprit d'un antiquaire et l'âme d'un apôtre.*

Bătrînul a fost mișcat și a reținut cartonașul, așezîndu-l cu grijă în portofoliu, în dreptul inimii.

Orele acestea la domnul Weltzäcker de «causeries» în cinci, amicale și delicate sînt, poate, cel mai agreabil suvenir al meu din liceu. La aceste sedinți relațiile mele de amiciție cu Grigoriță Nădejde și Enric Furtună s-au consolidat definitiv.

Mai am de prezentat trei *dramatis personae* ale tragi-comediei mele. Aveam profesor suplinitor la economia politică un bătrînel mărunt și firav, uscat și încrețit la obraz și cu ochii tiviți cu roș, ieșit parcă din romanele lui Dickens, cu care mă desfătam atunci. Era autorul unui manual de economie politică, tipărit cu zeci de ani în urmă. Manual de șai-zece-șaptezeci de pagini, bizar ortografiate. Anticarii ieșeni ne făcuseră rost de cîteva exemplare mucegăite; bătrînelul ne pretindea buchea. Toată știința economiei politice fusese formulată în acea cărțuție. De altminteri personajul lui Dickens o uitase desăvirșit și-și punea ochelarii ca să urmărească răspunsurile elevilor. Cel care se abătea de la formulele cărții era privit peste ochelari cu milă; bătrînelul clătina din cap și aștepta de la alt băiat restabilirea textelor sacre: atunci se lumina și aproba mărunțel.

Nu știu prin ce împrejurări acest vechi și uitat de oameni avocat venise pentru un semestru între noi. În zilele cînd se înfățișa la lecție, simțeam în preamă-i un foarte plăcut miros de coniac fin.

Il chema M. C. D. Miclescu. Pentru băieți, însă, devenise imediat A. B. C. D. E. F. Miclescu, sau domnu Alfabet Miclescu.

În procesul care a fost inventat împotriva mea și a altora în primăvara anului 1900, domnu Alfabet Miclescu n-a fost simplu figurant. Bătrînul a tresărit deodată din resorturile-i ruginite; pe urmă s-a întors la magazinul de antichități de unde fusese scos.

La orele de istorie ne făcea cursuri foarte atrăgătoare profesorul Rake Vasiliu, politician vechi și deputat liberal. Era un tip elegant, pieptănat cu îngrijire, cu mustăcioara căruntă micșorată din foarfec, totdeauna în redingotă cenușie și cu un cilindru de aceeași culoare, cu o floare la butonieră, surizător și impecabil.

Amănuntele cursului său de istorie contimporană n-avea cînd să și le împrăpăteze, însă ne comunica la tabelă un grafic de ansamblu al împrejurărilor europene la anumite epoci, judecînd activitățile războinice și politice ale conducătorilor de popoare rezumativ și sinoptic. În lucrările scrise, ne pretindea nu date precise, ci considerații generale. Urmăream cu cea mai susținută luare-aminte prelegerile lui, lăsînd cu totul la o parte lungile și fastidioasele expuneri ale voluminoaselor tomuri istorice de Rîșcanu, ce ne erau impuse oficial. Trecerea lui pe dinaintea noastră era oarecum universitară. Foarte rar asculta; nota elevii după lucrări. Nu cunoștea pe nimeni; era totdeauna grăbit; orele lui erau de obicei înjumătățite.

Intr-o zi, din motive exterioare cu totul neînsemnate, domnu Rake Vasiliu a avut la adresa mea o ieşire violentă şi cu totul... neparlamentară. Pornise de la un lucru de nimic, de la prezentarea unei «motivaţii».

Lovit în plin de cuvântul jignitor, am răspuns cu energie. Mă simţeam cineva şi eram şeful clasei.

— Domnule profesor, sînt aici ca să ascult prelegerile, nu insultele dumneavoastră.

Clasa a subliniat cu un murmur răspunsul meu. Domnul Rake Vasiliu s-a făcut palid. A urmat o tăcere îngheţată. Apoi o izbucnire.

— Cum îndrăzneşti ?

Am făcut un pas înainte, cu o demnitate întrucîtva teatrală.

Domnu Vasiliu a şuiertat cu fălcile încleştate :

— Unul din noi trebuie să părăsească sala.

Am făcut o închinăciune ca pentru adio şi am părăsit locul dezastrului.

Domnul Rake Vasiliu şi-a isprăvit repede cursul şi s-a grăbit să coboare la cancelaria directorului. Făcuse greşala să anunţe clasei excluderea mea definitivă din şcoală. Situaţia se complica şi din pricina cuvîntului jignitor pe care-l aruncase ca pe o săgeată şi nu-l mai putea retrage. Purtarea mea fusese extraordinară, însă domnul Burlă ţinea neapărat să-i afle motivul, căci «băiatul e bun şi blînd din firea lui».

— *Desinit in piscem...* ar fi zis domnu Codiţă.

Domnu Rake Vasiliu s-a văzut nevoit, spre a-şi menţine autoritatea, să se întoarcă o clipă în faţa elevilor clasei a şaptea şi să le ţie o alocuţie potrivită din care se vedea în primul rînd că nu e lipsit de mărinimie. Nu înţelegea totuşi să tolereze atitudini

ca cea care s-a produs. Asemenea atitudini trebuiesc sancţionate, avînd totuşi în vedere anumite circumstanţe. Aşa încît pedeapsa anunţată în principiu a rămas ca o nebuloasă care se depărtează neconţinut de sistemul solar, în fundul constelaţiilor infinitului.

Probabil că domnul Rake Vasiliu a acceptat să mă ierte după lucrarea scrisă a trimestrului. Am fost încredinţat că pe a mea a cetit-o foarte atent, după nota pe care mi-a acordat-o.

• Cu ultimul dascăl dintre cei pe care-i creionez, însă, nu m-am putut împăca.

Era domnu Gavrilescu, dirigintele clasei. Profesor de ştiinţe naturale. Îşi ţinea prelegerile ca la facultate, fără să asculte, şi amplificînd oră cu oră desene şi amănunte asupra aparatului circulator al omului. Din toată programa analitică a clasei a şaptea, destul de întinsă, profesorul nostru nu izbutea, într-un an, să facă decît o parte din aparatul circulator. Vorbirea-i rară, apăsată şi comic-moldovenească era singurul lucru care mă interesa. Domnu Gavrilescu rostea *circulaţii, constituţii, umblî şi şădi*. Avea şi alte particularităţi de limbă, pe care le notam cu grijă. Domnia sa credea că desenez şi eu schemele sale de la tabelă. Băgam de samă şi la privirea lui ciudată. Se uita spre uşă şi vedea pe cei de lîngă fereastră. Era cu un ochi la slănină şi cu unul la făină, cum zic ţăranii. Masiv şi greoi în mişcări, călca îndesat şi cumpănindu-se. Bănuiam, după obrazul său congestionat, că-i plac petrecerile cu soţii. Şi am văzut mai tîrziu că nu m-am înşelat, — cînd m-a acceptat în chipul cel mai jovial în clubul pe care îl frecventa şi m-a bătut pe umăr cu simpatie, amintindu-mi că sîntem vechi cunoştinţi. Dar

asta era după douăzeci de ani de la drama pe care voi s-o povestesc.

Multe lucruri din cele care se petreceau în clasa a șaptea nu-i plăceau domnului Gavrilescu. Probabil că-și notase în chip special supărarea domnului Rake Vasiliu. Adăogise și una din grevele clasei noastre, când refuzasem să dăm o teză intempestivă într-o oră liberă. Insfîrșit, colegul nostru Ciuhureanu, care pe urmă am aflat că făcea oficiul de «observator» între noi, îl informase de o escapadă a noastră la Galata: Ne dusesem într-o sară de iarnă domoală la via lui Ropală, după ce adunasem câțiva lei (erau câțiva lei aur), din care ne agonisise un curcan fript la o plăcintărie și un cuptor de plăcinte «poale în brîu» coapte în cuptorul de la vie de mătușa Safta, nevasta vierului. Vinul roș de la Ropală era renumit. La cheful nostru (eram vreo doisprezece) s-a nimerit să se adaoge ș-un cioban bătrîn cu fluierul. Am mîncat și ne-am adăpat pînă ce unii dintre noi au prins a cînta cu mare entuziasm *Deșteaptă-te romîne*. Pregătindu-ne astfel plăcute amintiri ale juneței, nu făcusem nici un rău nimănui; vinul era ieftin și domnul Ropală bătrînul n-avea a se sinchisi de paguba ce-i pricinuisem; locul se afla singuratic și nu tulburasem liniștea nimănui. Ne-am întors veseli însă cuviincioși în Iași și ne-am prezentat la liceu fără greș, în bune condiții, cu lecțiile învățate și temele scrise.

— Nu am a-mi reproșa nimic, am spus eu domnului diriginte Gavrilescu, atunci cînd a crezut de datoria domniei sale să mă cerceteze.

— Cred, *di sigur* că n-ai a-ți reproșa, a încuviințat domnul diriginte. Da' am *auzit* cum c-ați avut *ș-on* curcan fript.

— L-am cumpărat cu doi lei din Piața Sfîntu Spiridon. L-a fript Ropală la Atanasie Grecul.

— *Tari bini*; da' aș avut și niști plăcinti.

— Acelea le-a copt vierîța.

— Erau *buni*?

— Minunate.

— Da' vinu?

— Era bun și vinul.

— Apoi *tari bini, băieț*. Îmi *placi cî* spui drept.

— M-aș socoti vrednic de dispreț dacă aș minți, domnule diriginte. N-am păgubit pe nimeni: tatăl lui Ropală nu s-a supărat. A zis și el: «*Tari bini, băieț*». N-am vătămat și n-am tulburat liniștea publică.

— *Așă crez* dumneata?

— Nu cred; sînt sigur, domnule diriginte.

— Atuncea-i gata; *du-ti, c-apui* am și mai întreb și *pi alți*.

A născut din afacerea asta mare scandal și mare proces. A fost convocată conferința profesorilor. Domnu Gavrilescu a povestit în amănunt «blăstămăția» care a avut loc la Galata. Și a mai adaos toate celelalte «ticălășii» care aveau loc periodic în clasa a șaptea; greve, răspunsuri obraznice față de domni profesori vechi și alte multe. Nu se mai poate tolera așa ceva. Trebuie să se taie în carne vie. «*Esti* acolo unu: *aceala puni la cali tăti...*» A fost pus conducător al clasei și el e demoralizatorul colegilor săi. Nu poate fi nici o îndoială a faptelor. Cea mai gravă a povestit-o el singur, cu cinism.

S-a stîrnit discuție aprigă. Domnu Burlă era consternat; faptele erau evidente; fuseseră mărturisite. Majoritatea profesorilor înclina spre o pedeapsă exemplară.

Atunci s-a sculat domnu Alfabet Miclescu și s-a uitat în juru-i cu ochii săi obosiți tivți roșu.

— Asta-i hotărîre? a țîriit domnia sa rîzînd strîmb. Voiți să loviți în niște tineri care sînt aproape bărbați și care mîni se vor întîlni în societate cu dumneavoastră? Se vor întîlni la chefurî și mai bine organizate. Voiți să spuneți că dumneavoastră disprețuiți un curcan fript, niște plăcinte rumene și un vin roșu de opt ani?

— Ba nu *li* disprețuim, da' asta-i *altî chestii*.

— Altă chestie? Ha-ha! Ce aveți să le spuneți mîni, cînd le veți fi tovarăși?

— N-avem să le spunem nimic. Asta-i disciplină școlară.

— Și nu vă neliniștesc urmările? Vă dați sama de ce se poate întîmpla?

— *Ci sî sî întîmplî? Nu sî-ntîmplî* nîmica!

S-a amestecat și domnu Rake Vasiliu, mîngîindu-și floarea de la butonieră:

— Mi se pare că ar fi mai potrivit să privim afacerea cu blîndeță și zîmbet.

— *Nu sî poati! Nu sî poati!* a strigat cu glas înfricoșător domnu Gavrilescu.

— Nu se poate? a reluat cu voce subțire și tremurată bătrînul ABCDEFG Miclescu. Nu se poate? Vă îngăduiți dumneavoastră a arunca piatra? Vedeți bîrna din ochiul altuia?

— *Cari bîrnă și cari ochi?* s-a răsucit Gavrilescu privind spre sobă. Inșă domnul Abecedar se afla în partea cealaltă.

— Să fiți sănătoși! a scîncit domnul Abecedar. Faceți cum credeți. La fapta asta nu mă asociez. Prefer să nu mă mai întorc între dumneavoastră,

Domnu ABCDEFG și-a luat pălărioara și a plecat. Nu s-a mai întors; i-au rugînit de istov resorturile.

Consiliul profesorilor a rostit o pedeapsă gravă. Șeful clasei eliminat pe patruzeci și cinci de zile. Mihale și Ropală cîte cincisprezece zile. Alții cîte zece zile; alții cîte șase. Toți cei doisprezece zavergii primejdioși de la Galata și-au aflat astfel osînda.

Era la începutul lui martie. Am plecat la Pașcani, întristat pentru ceea ce socoteam eu o nedreptate, inșă, în fundul ființii mele, bucuros că apuc pasajul paserilor migratorii.

Cînd a trecut postul și s-a arătat primăvara cu sărbătorile Învierii, m-am transportat la Folticeni și de-acolo la Rădășeni, la casa bătrînească a prietînului meu Nicușor Beldiceanu. Impreună cu dînsul, sub privirea blîndă a presviterii văduve cucoana Catinca Lateș, bunica prietînului meu, ne bucuram fără saș de înflorirea livezilor de meri și stam tolăniți pe lăviceră la soare, cetînd pe Daudet și Zola. Beldiceanu nu-și întrerupea această îndeletnicire de zi și de noapte aproape deloc. El legase în acel an cartea de gard și intrase într-o vacanță prelungă și fără grijă. O parte din pensia tatălui său, profesorul și poetul, îi îngăduia să se creadă asemănător zeilor. Eu mă simțeam umilit de îngrijorări crude și-mi proceam singur o viață de lipsuri. Lăsam cartea și umbiam prin sat stînd de vorbă cu oamenii. Hotărîsem în mine, într-un fel de îndîrjire absurdă, să-mi prelungesc vacanța forțată. La Duminica Tomei se afla termenul osînde mele. Am depășit acel termen în lenea satului Rădășeni și-am ajuns la Sfîntu Gheorghe, cînd mă bucuram să deschid, la iazurile cele mari ale Șomuzului, un sezon de pescuit. Deci, în noaptea de Sfîntu Gheorghe, la ora două după miezul nopții,

avînd pe Nicuşor Beidiceanu (ovarăş, am pornit spre iazul din Țarna Mare, ce se afla dincolo de Țîrgul Folticenilor. La două jumătate, luna era în creştetul bolţii și noi ne aflam ajunși la un pîrâu străjuit de răchiți, cu numele Pîrăul lui Faur. Era liniște netulburată în tot cuprinsul satului, nu adia vînt, era călduț și cîntau în sălcii o mie și una de paseri maestre. Cred că niciodată nu s-au aflat la un loc cîntînd atîtea privighetori și nici nu se va mai afla în veci și pururea.

Eram așa de mișcat, încît m-am gîndit că viața mea poate să se isprăvească în acea clipă. Tot nu mai aveam nici un rost pe lume. Chiar și scrisesem din sihăstria mea o scrisoare lui Haralambie Mihale, unul dintre cei doisprezece, că poate rostul meu ar fi mai potrivit în altă parte de lume, de pildă în războiul anglo-boer. Se anunța și în părțile noastre de lume că se primesc voluntari în regimentele regiinei Victoria.

În această stare de spirit, de neliniște și lene, am mai petrecut la Rădășeni pînă către sfîrșitul lunii aprilie, cînd mi-a sosit o lungă epistolă de la Mihale, din care epistolă am aflat ce se mai petrece în Țîrgul Ieșilor și la liceul nostru.

Domnu Burlă părea supărat de cele întîmplate. Informații suplimentare, intervenții ale altor profesori, care lipsiseră de la conferința primă, îl făcuseră să adîncească mai bine problema pedagogică ce se pusese; cel puțin una dintre pedepse i se părea prea aspră. Cum elevul S. nu se întorsese la școală în termenul hotărît, domnia sa întrebese și cercetase ce se întîmplă. — E bolnav de mîhnire, i-a răspuns Mihale. La lecția următoare, întreat iar, Haralam-

bie Mihale a vorbit despre un proiect de înrolare în armata engleză.

— *Temnilor* (domnilor), a zis supărat domnul Burlă, la prostia ce s-a făcut, să nu mai adăoge și el alta. Scrieți-i să vie la școală.

Și iarăși, la altă lecție:

— Ahile încă n-a ieșit din cortul său, *temnilor*?

Însfîrșit Ahile s-a întors într-o duminică. Domnu Burlă l-a văzut în Piața Unirii și s-a bucurat sincer. A doua zi i-a dat în grijă serbările de zece mai și i-a conferit demnitatea de prefect al liceului.

Astfel disciplina și pedagogia domnului Gavrilesco s-au făcut *ferfeniți*.

Din această dramă a ieșit însă *Tragediile Galatei*, chiar în primăvara aceea a anului 1900.

Tragediile Galatei a fost, căci nu mai este, un poem eroi-comic în cinci cînturi și două mii trei sute de versuri. În el se povestea ieșirea la Galata a doisprezece eroi tineri și fapta lor vrednică de mirare. Nici o pomenire nu se făcea de pedepsele din lumea aceasta degrab-trecătoare. Sancțiunile înfricoșate au loc pe tărîmul Tartorului, *ad inferos*, unde se dezvoltă dialoguri în gustul lui Lukian. Se adaogă acolo și alte aventuri de vis în catacombe misterioase, replică din lumea umbrelor a faptelor acestei vieți, și însfîrșit la Styx, unde umbrele unora din eroi recapitulează finalul altor umbre în petrecerea lor pe pămînt, pe cînd, într-o crîsmă imaginară, umbra unei crîsmărițe le toarnă în pahare ce nu există un vin iluzoriu.

Poema aceasta, compusă ad-hoc, a avut succes în cercul nostru restrîns și unii dintre eroi au scos de pe ea copii, toate diferite, deoarece autorul prefăcea fără încetare. Originalul s-a pierdut. O variantă des-

tul de îngrijit scrisă, a lui Constantin Moțet, mi-a fost întoarsă în dar acum cinci-șase ani. Am recitit-o; pe urmă am rătăcit-o și nu știu dacă am s-o mai aflu vreodată. Imi mai amintesc din ea puține lucruri.

Iată un fragment din invocarea cătră muză :

O muză prea mîhnită, mă iartă dacă vin
La jalea ta s-adaog — venin.
Duducă, eu știu bine că mult amar de ani
Ai fost cal de bătaie poeților golani.
Te-au tras de păr atîta și încă-n așa fel
Incît socot că capul ți-i chel...
Și din Olimp la vale cu chiot te-au gonit
Și banului cu lacrimi perfide te-au jertfit.
Te-au arătat, înline, sluțită în norod
Și preoții minciunii te-au tîrfit prin glod...
Mînia să nu-ncrunte frumoșii-ți ochi cumiņi.
Domniță, nu scriu versuri să scot fete din miņi.
Minciuni nu spun în rime, nici nu cînt ani amari
Ca să sfîrșesc cu riset, femeii și lăutari.

Am numai o dorință: să spun adevărat
In vie la Galata ce poznă s-a-ntîmplat.
Și numa-n scopu-acesta ce-atîta de sublim e
Mă rog frumos matală să-mi dai vreo două rime.

După ce se descrie pe larg plecarea eroilor din cetatea Ieșilor, și sînt zugrăviți, după moda poemelor homerice, toți participanții dramei, se arată isprava ce i-au săvîrșit, cu vin, plăcinte și friptură de curcan. Se stîrnește mare larmă — încît :

Zevs tunătorul, al zeilor domn,
In nourosu-i Olimp tresare din somn.
Tamtă-ratără și zangdarabum.
— Mercur! N-auziți? Mercur aicea să vie!
Ce-nseamnă asemenea blăstămăție?
Tamtaratara și zangdarabum.
De-o mie de ani m-am culcat,

Prin ce sacrilegiu am fost deșteptat?
Tamtaratara și zangdarabum.

Mercur vine-n grabă. — Părinte slăvite,
Niște băieți și-au ieșit din sărite
Lîngă Iași, la Galata-ntr-o vie...
— O! desfrînare! o! mișelie!
Tamtaratara și zangdarabum.
Zeoaicele ies la ferestre de nouri
Și-ascultă curioase ale nopții ecouri.
Tamtaratara și zangdarabum.
— Mercur! n-auziți? Mercur aicea să vie,
Să ne-aducă și nouă vin de la vie!
Toți zeii se strîng ascultînd cu nesațiu;
Mercur se repede în spațiu.
Tamtaratara și zangdarabum.
Și zeii de horă stau gata
Și-ncep și sfințiile lor o blăstămăție
Ca-n vie în deal la Galata.

Iată cîteva versuri din cîntul ultim, numit *Cîntecul Deșărtăciunilor*.

In insula ieșenilor, în smîrcul Styxului cernit,
După viața de păcate, eroii noștri au venit.
Acolo apa curge-n volburi amare și întunecate
Și sufletele plîng în preajmă și gem sărmane și uitate.
Cei ce-au cerut în viața asta o largă tranșă fericirii
Cu nasuri aplecate-n mlaștini par niște ibiși ai mîhnirii.
Nu s-a văzut pe-aceste țărături zîmbind din veci și pururi nime;
S-aude tricefalul cerber urlînd sinistru-n adîncime;
Lumina pare viscolire fuliginoasă-n faptul serii,
Iar Charon trece cu-a sa luntre ale pămîntului mizerii.

Două umbre — Poetul și Centigrafă scribul —
vorbesc despre prietînii de altădată. Unul din eroi
ar fi pierit de beție, altul din pricina unei soacre,
altul s-a prăpădit în războiul sud-african, altul s-a
îneecat cu poezii de Macedonski. De cîte ori se pome-
nește despre un erou căzut, — umbra lui Centigrafă

suspină, pe cînd umbra Poetului tînde mîna spre
vînul iluzoriu.

Săracul! of-of-of! săracul! suspină tristul Centigrafă,
Pe cînd Poetul își întinde slăbita mîna spre garafă.

Distihul acesta cade la sfîrșitul fiecărei pomeniri,
ca un refren.

Finalul :

Poetule, de ce pari astăzi atîta de înfricoșat ?
De și te-adăpi cu-atîta sete, o Vutki, nu te-ai îmbătat.
In ruginite mădulare abia tresari, abia te miști,
C-o lacrimă pe geana sură a ochilor bătrîni și triști.
Unde-i viața desfătată și bucuria de-alte dăți ?
O, dragă Ivan Vutki, sfarmă-ți pustia liră în bucăți.
Căci umbrei tale nu i-i dată nici umbra fericirii vane --
Sfîrșească-se și-această umbră, sărmane, de trei ori sărmane.
Nu simți tu pe nenduplecatul singurătății tale Domn ?
Îți scapă sculele din mîna și ochii ți se-nchid de somn.

Povestea acestei tragedii a ieșit cam lungă, dar
poate nu va fi plictisit pe prietini mei de azi. A
fost și un prilej să salvez de la uitarea definitivă
cîteva stihuri veștede.

X

Inițiere

«Bătrînica» de la Verșeni, cum îi spuneam eu ma-
mei maicii mele, executase cu ani în urmă, în fața
spiritului meu încă adormit, o serie de gesturi ritua-
lice în anume împrejurări: prin asociație, mi le-am
evocat mai tîrziu, în epoca aceasta a uceniciei mele
literare, cînd am început a deveni atent asupra va-
lorii lor morale.

Ceea ce era pentru mine, vlăstar al lumii nouă și
al tîrgului, «educația» pe care mi-o propovăduiau
cei ce mă aveau în grijă, ar fi trebuit să fie datinile
și rînduiețile bătrînilor mei, dacă ar fi fost să rămîn
al lor.

Dar mama mă dăduse altui grup uman, străin
de ei.

Mama însăși devenise pentru ei o înstrăinată, pe
care o primeau cu dragoste, privind-o însă cu grijă
și mîhnire, deoarece era sînge din sîngele lor, sortită
să rămîie lipsită de legea ce-i călăuzea pe ei din
adîncimea veacurilor. De altminteri, neliniștea și
tristeța incurabilă a mamei în acest fapt își avea
pricina ascunsă. Mama era o desrădăcinată, a cărei
inițiere în taina vieții vechi încă nu se desăvîrșise,
cînd «tîrgul» o smulsese din lumea ei printr-un ac-
cident năprasnic. Accidentul acesta era iubirea —
ale cărei roade de multe ori sînt amare și otrăvite.

Acuma îmi dau samă care erau sentimentul și ideea
bătrînei. Era ceva tulbure fără îndoială; era spaima
că «fata» s-a prăpădit nu numai pentru lumea acea-
sta, dar și pentru cea viitoare. De aceea «bătrînica»
s-a înfățișat numaidecît atunci cînd mama mea s-a
stîns. S-a înfățișat ca să grijască ea singură de tre-
cerea aceluî biet suflet «dincolo».

Ce pot ști «ei» — adică tîrgoveții — de asta ?

Durerea bătrînei era covîrșită numai de asemenea
îngrijorare. A fost cu cea mai mare luare-aminte cînd
și-a gătit copila pentru calea cea fără de întoarcere.
La tîrg nefiind bocitoare, a bocit-o ea singură. Laci-
mile ei se uscau în clipă, cînd trebuia să se desfășure
un «pod». Trecea repejor în toate părțile ca să înde-
plinească rînduiețile. Și i s-a luminat fața cînd s-a
vărsat peste țărîna ce se întorcea în țărînă vinul altei

vieți și când a prezentat preolului găina neagră peste groapă, încredințînd adică milosîrdiei divine un duh nemuritor.

Bătrînica mea avea dreptate. Față de ea, acești «păgîni», între care se număra și tatăl meu, nu cunoșteau nimic din ceea ce trebuia să se cunoască. Eram și eu atunci, ca și tatăl meu, un necredincios. Nu putea bătrîna să ne lase nouă griji, despre a căror existență n-aveam știință. Așa încît a trebuit să facă ea, mamei, rînduierile sfinte de trei, nouă și patruzeci de zile, și de jumătate de an și de un an. Apoi, după ce ea n-a mai fost, chemat la o înțelegere tîrzie a unor adevăruri nemuritoare, am făcut eu ce-ar mai fi dorit ea să facă.

Deoarece numai astfel iubiții noștri pot fi liniștiți pe celălalt tărîm; numai astfel, aducîndu-ne întruna aminte de ei. Am înțeles mai tîrziu de ce bunica era cu fața liniștită, împăcată și aproape veselă, când a făcut cel dintîi praznic mare pentru fie-iertata ei Profiriță.

Cînd mă duceam, în ani mai vechi, în satul de la apa Moldovei, apoi bătrîni mei și cei rămași cu dînșii aveau destulă supărare privindu-mă cum mă port și ascultîndu-mă cum vorbesc.

Grăiam o limbă amestecată și pestriță. În ceasurile culcării și ale deșteptării, nu șopteam cuvintele consacrate și nu făceam asupra ființei mele semnul sfînt.

Mă priveau ciudat la masă. Mă poșteau între ei: mă așezam cu oarecare stînjnire pe un scăunaș la măsuța joasă cu trei picioare și nu-mi puteam ascunde o atitudine de contrarietate că nu am blidul meu. O strachină nouă și frumos încondeiată era așezată la mijloc și din ea aburea laptele fiert. Ală-

turi mămăliguța, tăiată cu ața în felii. Mi se încredința o lingură pe care o mînuiam destul de neîncredințat și necuviincios.

Știut este că pruncul bine crescut a învățat să nu-și încarce lingura peste samă, așa ca să-i picure sorbitura pe fața de masă și pe straie; ci ia potrivit și cu luare-aminte. După ce-a sorbit, scutură ușor picătura rămasă și stă o clipă potrivindu-și cu stînga un alt bulzișor de mămăligă. Această educație a gesturilor n-o aveam și bătrînica mea era în taină dezolată. Ce-mi putea face? Eram al altei lumi și nu cuteza să-mi adreseze muștrări și să-mi dea învățămintele bune. La oarecare înțelegere am ajuns eu singur și asta a bucurat-o întrucîtva.

La un praznic de pomenire a unor morți vechi, am văzut-o pe «bătrînica» oferind băutură gospodarilor și gospodinilor care se aflau de față.

Disprețuind cea mai elementară regulă de igienă, bătrîna întrebuița un singur păhărel. Mai mult: după ce umplea cu ochi acest păhărel, gusta dumneaei întăi, apoi îl întindea celui ori celei care avea drept și rînd.

Odată cu acest gest, se rosteau cîteva vorbe solemne, care, întăia oară, m-au uimit. Nu știam că sînt cuvinte ritualice, — eram înclinat să atribui bătrînei mele însușiri oratorice.

Unii din acești parteneri ai ei, femeile, nu se putea să nu știe că, după ce au sorbit o parte din băutură, e cuviincios să întoarcă paharul pe jumătate, oțărîndu-se și acoperindu-și gura cu palma stîngă. Bunica avea alte cuvinte potrivite, ca să le-ndemne să-l deserte.

Vorbele ce se rostesc cu asemenea prilej nu sînt «oarecare»; sînt vorbe cu răsunset în adîncimea

timpului, avînd o noimă și pentru viitorime, căci altfel lumea se strică și se cufundă în ticăloșie.

Ce știu medicii, care răcnesc la noi cu ochi holbați ca să avem fiecare, în sîn, pătărețul nostru ?

Apoi eu se cuvîne să încredințez mai întîi pe prietînul meu, pe care îl cinstesc, că băutura ce-i închin nu-i otrăvită ; și mai ales că n-are în ea «fapt». La o asemenea masă după datină, s-ar putea oare să aibă cineva lipsa de cuviință să scoată paharul lui ori să ceară pahar anume pentru sine ? Asta, oameni buni, e o împărțășire întru duh ; într-acel pătărel e sufletul și amintirea morților noștri.

După cum se vede, lumea nouă nu știe nimic din ce-i rînduiala dreaptă și cade din rătăcire în rătăcire. Se vede asta nu numai în împrejurarea de care vorbim, ci și în multe și mărunte alte împrejurări, deoarece fiecare zi, și fiecare ceas, și fiecare pas cîvine-se a le plini după datină. Așa au trăit părinții noștri în miile de ani, — așa se cade să trăim și noi. Cine face altfel e «litfă», — afară de acești nevinovați nepoți ai noștri de la tîrg care încă nu cunosc adevărul, dar îi vedem stînd cu luare-aminte și cu ochii stecliți : parc-ar vrea să ne zugrăvească. Domnul Dumnezeu va binevoi să-i aducă la cunoaștere și pe dînșii.

«Cunoașterea» a început a se săvîrși tîrziu, în anii de ucenicie literară, cătră 1900.

N-aș putea desluși apriat pe ce căi tainice s-a făcut întoarcerea cătră sufletul bătrînilor și spre trecut. Indată ce mama n-a mai fost în această lume și în această viață, în durerea desnădăjduită ce m-a cuprins, m-am întors la ai săi ; dintrodată «bătrîni» ei mi-au fost mai scumpi decît orice. Întoarcerea mea a avut deci la temelie un acces de dragoste. Mai mult

în aparență, — deoarece sînt încredințat că aveam în mine transmis, prin cea care mă părăsise, harul. Tot ceea ce nu fusese ea, tot ce nădăjduise, tot ce regretase trebuia să realizez eu în altă formă. Viața ei distrusă și pustiită trebuia s-o răscompăr eu. În ceea ce spun aici e mai puțin sentimentalism decît s-ar crede. Nu-mi dăduse ea oare privirea, auzul și zîmbetul păstorilor din veac ?

Pînă la vîrsta de tranziție fusesem al tatălui meu. În chip firesc și logic, dînsul pusese în mine tot ce avea el orășănesc. Tatăl meu era un boiernaș voltairian și sceptic. Manifesta antipatie față de «forme» religiei. Pentru țărănime avea respingere și cu ochii și cu urechile și cu mirosul. Nu-i plăcea nici înfățișarea, nici forma de vorbire a țaranilor. Una din grijile vieții lui fusese să mă scoată din «mișelie», adică din prostia norodului de rînd. O singură dată mama avusese față de dumnealui cîștig de cauză — cînd mă dusese la țară și mă botezase acolo după datină. Pe urmă hotărîrea tatei s-a urmat neduplecată : trebuia să fiu un cărturar. Mi-era el însuși profesor de istorie și de filosofie. Și la paisprezece ani mă găseam de acord cu dînsul în ce privește cîștigurile științei și majestatea civilizației moderne. Dumnezeu, babele, descîntecele și buruienile intrau prin surprîndere și în lipsa dumnisale în casa noastră. Aceste încercări ale mamei de a trăi după legea ei intimă nu mă cîștigaseră deloc. Dimpotrivă. Eram adversarul ei și nu pricepeam că-i sîngerez inima.

Dar după moartea mamei, sporul meu de cunoștinți și de reflecție m-a dus dincolo de zona primejdioasă prin sterilitatea ei, unde se opresc definitiv semidoctîii păturii noastre suprapuse. Mișcarea mea

sufletească a găsit aliment în cunoscuți și prietini ai mei din Vatra Pașcanilor. Dintrodată mi s-au deschis ochii și mi s-au ascuțit urechile. Am devenit aliatul celor de-o «lege» cu maica mea. Tatăl meu s-a uitat într-o bună zi la mine cu uimire. Opuneam scepticismului său realitățile sufletești ale unui neam străvechi, închis cu severitate în disciplina datinilor lui. Mă sileam să-i explic adevărul relativ al descînteceilor babelor Ștefănoaia și Ursărița. A zîmbit amuzat și a lăsat timpului sarcina să descurce în favoarea unui adevăr unic naivele mele aserțiuni.

Eu i-am mai comunicat un fapt. Într-o zi, fiind în camera grefierului judecătorei, am văzut pe un țaran năcăjit între «scriitorii» oficiului. Avea nevoie de un act și îl înconjuraseră toți. Se aflau împrejurul lui ca dihanii de pradă, îmi făceau cu ochiul, socotindu-mă fără nici o îndoială aliat al lor.

— Bade, îi zicea unul dintre conțopiști, — află dumneata că fără parale nu se face nimic. Trebuie timbru și scrisoare.

— Bine, răspunde țaranul cu supunere. Să dau dreptul judecății. Cît?

— Apoi să vedem și să facem socoteală...

Scriitorul începe a face socoteală, în vreme ce țaranul trage punga de la brîu și-i desface baierile. Erau trei în jurul lui. În clipa aceea i-am văzut cum își apleacă odată tustrei privirile, sondînd, să vadă ce este acolo, în săraca pungă a nevoiașului, — ca să înțeleagă cît pot lua. Dacă se poate să-i ia tot, îi iau tot cu inima ușoară. După ce ridică ochii de la pungă, îmi fac iar semn de înțelegere.

— Acest om se afla între lupi... i-am zis eu tatălui meu, cu aprindere.

Tata a ascultat atent ce-i spuneam și m-a privit

lung. Nu-i plăcea pasiunea pe care o puneam în chestia asta.

Între tartajii unui atlas vechi franțuzesc de la 1775, am găsit în vremea aceea cîteva însemnări ale tatălui meu pe o foaie de hîrtie îngălbenită. Între însemnări, cîteva stihuri. Probabil că erau un fragment dintr-un cîntec, auzit cîndva, păstrat în amintire și scos în anume clipă amărită a vieții.

Desigur că, din unirea nepotrivită a părinților mei, a găsit și tatăl meu destulă obidă. De și, din punctul de vedere al onoarei, n-avea nimic a-și imputa, totuși, în acele stihuri lepădate între foile unei cărți nobile, se vedeau porniri izvorîte din apele tulburi ale subconștientului.

Iată acele stihuri :

Fată de ghirău,
Și de mojic rău,
Astăzi te-oi lua,
Mîne te-oi lăsa
Cu pruncul în brață,
Cu lacrimi pe față...

Rușinea și jignirea moartei se aflau în mine. N-aveam temeii serios să găsesc în aceste versuri proaste ceea ce socoteam eu drept o umilire; pentru tatăl meu, pe de altă parte, aveam un respect desăvîrșit. Totuși înțelegeam că devin tot mai mult fiul țarancei.

În acea vreme plăcerea mea să frecventez pe umiliții vieții a sporit. Sufletul meu s-a umplut de răsunetul versului popular și de dulceața metaforelor străvechi.

Se afla în Vatra Pașcanilor o familie cu numele Săcăreanu, deosebită în două gospodării. Casa lui Vasile Săcăreanu se putea mîndri cu șase fete care de care mai frumoasă. Codana avea paisprezece ani. Casa lui Ion Săcăreanu, cel mai bătrîn dintre frați,

nu mai avea copii. Toți se zburătăciseră și se înstrăinaseră.

Se întâmplase că Ion Săcăreanu era mare meșter de povești; deasemenea cînta cu măiestrie din fluier și spunea din gură și cîntece bătrînești. Tot Ion Săcăreanu era de ani dascălul feciorilor pentru petrecerile și datinile de Sfîntu Vasile. Așa încît la sfîrșitul postului Sfîntei Nașteri se întrețineau în casa lui adunările tineretului, ca să dobîndească de la moșneag învățătura cea bună.

Mătușa Maria, muierea lui moș Ion Săcăreanu, deasemenea era iscusită în astfel de indeletniciri. Las' că știa să descînte; dar, pe cît am înțeles, știa să facă vrăji și farmece cu ciolănele de liliac.

Despre asta se vorbea în șoaptă numai, eu nu pot da mărturie pe sfînta dreptate. Dar de văzut cu ochii am văzut pe mătușa Maria povățuindu-și nepoatele în multe rînduri. Și am fost de față cînd a rostit vorbe înțelepte cătră nepoată-sa Irina, codana.

— Irinucă, se chiamă că acuma ieși în lume. Te-au poftit flăcăii la joc în aceste sfinte sărbători. Cată să cunoști cum să umbli, cum să te porți și cum să grăiești...

— Mătușă Marie, răspunde fata cu sfiiciune, mămuca și lelițele m-au învățat unele. Dar tot ele m-au trimis la dumneata ca să-mi dai învățătură mai bună.

— Păcat mi-a fi, dacă nu ți-oi da; că și pe mine m-au învățat mătușile și bunicile mele, și pe dîsele le-au învățat alte mătuși și bunici mai vechi. Cunoști tu au ba care-s buruienile ce se pun în lăutoare?

— Lăutoarea noi o facem cu floare de fin, mătușă Marie.

— Așa este; dar ce flori anume pui ca să se apropie cu plăcere de tine cel ce ți-i urșit?

— Vai, mătușă Marie, asta nu știu.

— Apoi, fetică, nu știi tu multe altele. Toate ți le-oi spune și tu să iei aminte. Acuma nu, pentru că sînt străini față. Ți le-oi spune cînd om fi numai noi singure.

Am lăsat pe bătrînă cu nepoata ei și m-am dus în ceea odaie, unde moș Ion Săcăreanu dădea învățatură feciorilor, arătîndu-le cum se întocmesc buhaiurile și dobele, ca să sune frumos. Deasemenea le spunea și-i învăța plugușorul cel vechi, a cărui rostire ține «un ceas de vreme».

De la bătrînul Ion Săcăreanu am aflat că «orația» e alcătuită din versuri neregulate, călăuzite numai de rime. Dacă poezia nouă ar avea în plus claritatea și logica, atunci eu l-aș socoti pe moș Ion Săcăreanu ca unul din întemeietorii ei.

După începutul consacrat al baladei plugușorului, pe care eu o cunoșteam și din cărți, iată-l pe moș Ion Săcăreanu scornind unele stihuri ale lui. Eu îl înțelegeam că le scornește, căci eram din tagmă, dar flăcăii îl ascultau cu religiozitate. Stihurile lui înflorite cu rime intrau în ei în felul rugăciunilor și a datinilor de care se lăsau călăuzite rîndurile de generații.

Eu am devenit din ce în ce mai atent pentru valoarea lor artistică. Și în același timp întreaga poemă a bobului de grîu îmi pătrundea în suflet ca o revelație mistică din antichitatea cea mai adîncă.

— Ascultați, măi flăcăi, cum îi povestea cu moara... zicea moș Ion Săcăreanu, scuturîndu-și luleaua de stîlpul hornului. Intăi s-o cîntăm din fluier... după aceea să v-o spun precum urmează:

Iară curva cea de moară,
Cînd a văzut atîtea cară
Incărcate cu povară.

A pus coada pe spinare
Și a pornit-o la vale...

Da' și morarul meșter bun
A băut o lulea de tutun,
După aceea a apucat o scăriță
Cu trei țărițe...
După moară se lua,
O striga ș-o amăgea :
Ptru ! ptru ! ptru ! și na ! na ! na !

Moara sta ~~~
Și se uita...

Cu scafa de țăriță
A amăgit-o pe porțiță.
Și când i-a dat un ciocan în șele,
A așezat-o pe măsele.

Am mai auzit de la moș Ion Săcăreanu și alt pa-
sagiu umoristic :

Oameni buni, de urat am mai ura,
Că mai știm câte ceva,
Dar avem cu noi un băiet cu suman verde
Și tare ne temem că l-om pierde ;
Că l-am prăpădit și altădată
Și nu l-am mai găsit în lumea toată...

Gospodina care coace era, la bătrînul Săcăreanu,
o doamnă preteasă, grasă și frumoasă :

Cu papucii plescăind
Și cu fusta vînt trăgînd...
A bătut în sită și-n covată,
A cernut făina toată.
Ș-a plămădit-o,
Ș-a dospit-o,
Ș-a împletit ș-a copt un colac frumos
Ca și fața lui Hristos.
L-a rupt în două
Și ne-a dat și nouă...

— Cine-a vrea să învețe de la mine toată urătura,
a zis moș Ion privind cu mîndrie în jur, apoi să-mi
aducă oca de rachiu și să vie să-l muștruluesc. Slo-
bod să fiu să-l și bat, pînă ce l-oi învăța toată urătuna
după cuviință...

Iar acestui șpion, a adaos bătrînul zîmbind pieziș
spre mine, am să-i zic un cîntec de joc, și să vie Iri-
nuca, nepoata noastră, din cealaltă odaie, să-l învețe,
— ca să se folosească și dumnealui batr cu atita de
cînd tot umblă în preajma noastră.

Astfel Irinuca m-a învățat cum să joc «cărășelul»,
și «alivencile». Dar eu am fost cu luare-aminte și la
alte învățături mai adînci, socotind că nici un adevăr
nu poate sta mai presus decît o frumuseță, și iarăși
că pentru călăuzirea inimilor nu-i altă putere mai
mare decît mitul și datina.

— Nu atît limba vorbită, îi spuneam eu tatei ; nu
atît limba, care s-a schimbat într-o epocă anumită, cît
legea înfricoșată a morților : asta a guvernat și a
susținut poporul nostru în curgerea veacurilor. Eu
sînt partizanul lui Ion Săcăreanu.

— Cum ? N-am auzit bine... s-a întors scandalizat
cuconu Alecu...

— Eu sînt partizanul lui Ion Săcăreanu și al tu-
tutor celorlalți umiliți și vămuiți ai vieții.

Tatăl meu a zîmbit, necrezînd nimic.

Eu însă urmam a intra în tainele cunoașterilor
vechi. Poate mai mult prin poezia și pitorescul pe
care-l cuprindeau ; fără îndoială și prin instinct ; de-
asemeni și printr-o curiozitate neostenită, legată de
deșteptarea temperamentului meu artistic.

Învățasem în școală despre rotunzimea pămîntului,
mișcarea planetelor și revoluția astrelor. Moș Vasile
și ciobanii de dincolo de apa Moldovei zîmbiseră cu

îngăduință la încercarea mea de a dovedi adevărul cunoștințelor mele despre planeta pe care viețuim. Fusesem contrariat de îndărătnicia și ignoranța lor; atunci nu băgam de samă că ei stăpîneau adevăruri antice despre crugul lunii, cursul stelelor și soarelui. Pentru cunoașterea orelor ei se călăuzeau de semne neîndoielnice și veșnice.

Mama urmasa a crede, pînă la sfîrșitul zilelor ei, că luna și soarele sînt așezate pe cer de Inaltul Ziditor, ca să ne rînduiască viața și îndeletnicirile. În vremea primăverii sămînța trebuie pusă în pămînt cînd crește luna. Deasemenea schimbările vremii nu se fac decît în legătură cu prefacerile periodice ale acestei lămpi a lui Dumnezeu.

După vechi științi, dacă într-un an Sfîntul Neculai «nu-i podar» (adică dacă nu îngheață apele la 6 decembrie), atunci vremea aspră întîrzie pînă la Bobotează (6 ianuarie).

De la mama știu că :

De la Sfîntu Timoftei
Țarca-și face cuibul ei.

Dacă la Sfîntu Timoftei — cap de februarie — țarca nu-și clădește cuib, atunci coada iernii se prelungește.

Dumneaei mai cunoștea că «dacă-i vară la Crăciun, apoi va fi iarnă de Paști». Vîntului de asfințit, dumneaei îi spunea «sărăcie». Era vîntul de secetă — vîntul copiilor, al scaldatului și al zmeilor.

Mai ales bunica Anghelina cunoștea foarte multe din aceste învățături miraculoase.

La vîrsta de care vorbesc mai sus, la Verșeni, pe malul Moldovei, am băgat de samă cu uimire că prognosticurile bătrînilor mei, bazate pe zborul paserilor și atitudinea animalelor, pe felul cum își clădesc unele

dihăanii culcușurile, pe direcția vîntului și pe multe alte semne, se realizează.

Am fost atent față de asemenea «științi» mult mai tîrziu, după ce învățasem a fi livădar și prisăcar și după ce cetisem *Originea speciilor* și *Monismul*, întorcîndu-mă de cătră unele aserțiuni necomplete, absolute și arbitrare ale învățămintelor lumii nouă.

Negreșit, în toată această civilizație arhaică se afla și mult zid coșcov, care se risipea îndată ce-l atingeam. Eram atras însă de misterul viu și valabil.

Bătrînica mea nu știa carte; putea cel mult să cetească semne pe răboj; dar stăpînea cunoașterea exactă a sărbătorilor mobile. Servindu-se de numărători pe degete, determina postul cel mare, sfintele Paști și postul Sîmpietrului.

Eram numai de patru ani cînd bunica și mama m-au așezat într-un scăunaș cu trei picioare, răsturnat, făcîndu-mă să slujesc drept greutate la învălîtul urzelii pe sul, după ce, tot cu socoteli fixe, se trecuseră firele prin ițe și prin spată. Cu o știință fără greș, bătrîna cea mică și blîndă pregătea din plante vopsele pentru lină și alegea în colori delicate desenele scoarțelor.

Este o explicație pentru această alegere a colorilor și desenelor: colori stîNSE și desene geometrice; în vechimea rasei găsesc și explicația portului de pînză albă și pănură mohorită, în armonie cu lumina, anotimpurile și peisagiul. În legătură cu clima extrem continentală de la Carpați, totul s-a echilibrat în zeci de secole de experiență.

Intrînd astfel încet-încet în inima ascunsă a autohtonilor acestui pămînt, am început să-mi da mie însumi și-o explicație a tragediei lui. Căci țărani furnizează clasei suprapuse atîtea elemente de valoare

ce nu se mai întorc la baștină și rămân pierdute, uneori pînă la ostilitate pentru părinții și frații lor.

Pornisem și eu pe drumul acesta. Din calea mea normală am făcut o sforțare ca să mă-ntorc și să mă reculeg.

Inițierea mea s-a făcut prin poezie și instinct, cum arăt aici; taina ce m-a pătruns e mai tare decît viața, pentru că vine de la cei morți, și — în lumea aceasta — morții poruncesc celor vii.

Știu, este și-o formă admirativă a tot ce-i pitoresc și artistic la băștinași. Intrucît în acest domeniu nu sînt în joc interese — acestei atitudini i se poate spune patriotism. Îndată însă ce apar, alătura de manifestările frumosului, problemele grave pînă la tragic ale vieții materiale, fiul nu mai cunoaște pe tatăl său și pe maica sa.

Aceasta e o altă înțelegere, geamănă cu cealaltă, care m-a îndemnat și mai mult să justific și să argumentez neîncetat pe eroul meu de predilecție, țărănul român.

XI

În anii 1899—1900, eram pentru mulți din colegii mei de liceu autor consacrat: publicasem nuvele și poezii în cîteva reviste, scrisesem foiletoane într-o gazetă locală *Opinia*; alcătuisem *Imnul liceului*, căruia maestrul Enrico Mezetti îi compusese muzica. Făcusem să circule un timp și-o revistă centigrafiată *Aurora*, care se petrecuse cu florile primăverii ce-o născuse.

Eram preocupat și absorbit cu desăvîrșire de pasiunea mea literară în așa măsură, încît îmi întrebui-

ințam aproape toată vremea cu manuscrisele și cărțile. Cărțile erau ale marilor autori europeni: lectura lor îmi era ca o baie prelungită de lumină. Sub saltea patului pe care dormeam se afla o căptușală importantă de tomuri. Erau acele a căror lectură o începusem. Alternam Zola cu Dickens, Turgheniev și Gogol cu Alphonse Daudet, Victor Hugo și Balzac cu Flaubert. Eminescu îmi era la îndămină pururi; de asemeni Creangă. Aveam în cinste pe Delavrancea, Vlăhuță și Canagiale.

Cărților de școală nu îndrăznisem să le acord nici o sumă din micul meu buget. Totul trecuse la capitolul cheltuielilor extraordinare — unicul — în favoarea unui anticar bătrîn și cuminte, care îmi furniza pînea mea de toate zilele, volumele editurii pariziene Charpentier. Ceea ce mai trebuia foamei mele găseam la unii din colegii prietini. Mi-au fost tovarăși mulți flămînzi de literatură în acea vreme. Incaltea Nicușor Beldiceanu a devenit un fel de ascet; a părăsit cu desăvîrșire școala și, ca Simion Stîlîtul, s-a izolat, nu pe-un stîlp, ci într-un pod, cu cărțile, ca să nu-l mai știe și să nu-l tulbure nimeni. Cînd, în 1900, s-a deschis asupra vechiului Iași o primăvară strălucită, Nicușor Beldiceanu a simțit chemarea florilor și a privighetorilor și, pogrîndu-se din sihăstria lui, a ieșit la lumină. Umbla pe uliți singuratic, suia spre teii de la Copou, cobora pînă la Cetatea Goliei, cetînd neconținut. Uneori se lovea de trecători, alteori de stîlpii felinarelor. Oamenii se uitau după el lung, uimiți cît și felinarele.

Asemenea încredințare definitivă, că viața se poate eterniza într-un pod de fîn cu o carte în mînă, n-o aveam. Bănuiam că așa ceva l-ar fi tulburat adînc pe tatăl meu. De și cuconu Alecu nu se interesa de ce

fac și cum merg cu studiile, îmi servea mica pensie lunară de cincizeci de lei din sentimentul de datorie către Academia Mihăileană și către cultură, fără de care, după a domniei sale părere, aș fi rămas un simplu deklasat. Același sentiment de datorie mă îndemna și pe mine ca să acord ceva din energia mea școlii. Până în acel din urmă an mă bucurasem de o bună situație școlară, așa încît — îmi făceam eu socoteală — în virtutea impulsului, puteam ajunge la liman fără a lăsa să-mi cadă din mînă urnele neconținut înalte ale încîntării.

Deci, sara, la ora cînd tovarășii mei de clas și de cameră începeau a-și pregăti lecțiile, depuneam în bibliotecă, adică sub saltea, romanul pe care-l țineam în mînă și deveneam atent. Dacă era vorba de o lecție de istorie, rămîneam înclinat pe divan, cu palmele sub ceafă. La problemele de logică și de psihologie mă ridicam în capul oaselor, cu oarecare neliniște. Mă așezam la masa lungă în fața camarazilor mei la materiile înfricoșate de cosmografie și anatomie. Deveneam părtaș activ la latină și la franceză; mă aflam în elementul meu favorit și mă plăteam către ei de sprijinul pe care îl acordau mizeriei mele. Așa — ajutînd și niște preparații înfrigurate la tezele de mai, a căror notă se aduna cu mediile trimestriale; adăogînd și cele zece zile libere premergătoare examenului în care am jertfit înțelepciunii una sută cincizeci de ceasuri, am ajuns cu bine și sănătate la sfîrșitul năcazurilor, clasificat între cei dintăi zece colegi din nouăzeci. Ceea ce însemna că eram ultimul din acești zece. Altădată, vai! eram așezat pe listă cel dintăi și asta îmi dăduse un spor de mîndrie. Acuma nu eram decît al zecelea, însă prietini mei poeții nemuritori îmi zîmbeau cu viclenie și mă sa-

lutau ca pe unul de-ai lor, ceea ce pentru vanitatea mea era mai mult decît suficient. Pe lîngă asta, deveneam însfîrșit stăpîn pe tot timpul meu, căruia îi destinam întrebunțări uluitoare: lectură nebună pe ploi, — iar în dulceața verii expediții cinegetice și de pescuit în zăvoaie și gîrle, la Siret și la Moldova. Asemenea expediții, în singurătățile și tăcerile lui Dumnezeu, însemnau și ceasuri de nemișcare în care se înșiruiau și se cristalizau în mine armoniile de cuvinte.

În pasiunea mea literară se amesteca și o manie ciudată. Cum îmi cădea în mînă un manuscris al tovarășilor mei întru muze, numaidecît mă trudeam să-l corectez și să-l refac. Aveam un coleg de bancă, Dimitrie Carp, pe care l-am convins să devină autor și am și izbutit, cu metodele mele, să-l fac să apară într-o revistă săptămînală. Bucata aceea de impresii, iscălită *Dmitri*, a rămas singura lui operă. E un păcat a cărui pedeapsă țin s-o iau asupra-mi, pentru cîtă tulburare, cite mustărări, cite prefaceri, cît chin zadarnic am impus bietului meu prietin și coleg.

Cînd n-aveam manuscris străin, făceam operația de retopire și prefacere a propriilor mele lucrări. Ajunsesem deci într-o perioadă de reculegere și de pregătire pentru o nouă etapă. Lepădasem pînă atunci la gunoi sute și mii de versuri, nuvele multe și romane. Reveneam asupra unora din temele care mă ademeniseră. Patima aceasta e așa de absurdă încît m-a făcut să reiau niște subiecte de nimic, pe care le-am lepădat după aceea definitiv. Le-am reluat ca să-mi dovedesc mie însumi și să dovedesc și unora dintre camarazii mei întru literatură că important în artă nu-i atît subiectul cît forma.

Memoria, care mi-a fost totdeauna tovarăș fidel, îmi aduce uneori din trecut, cum aduce marea la țărnm

din adâncimi, sfârșimături ale începuturilor mele de odinioară. Așa mi-am reamintit o anecdotă refăcută, după ce o publicasem într-o formă primă, rudimentară, în *Aurora*, revista mea centigrafată. Uitasem cu desăvârșire totul, când acum cițiva ani un prietin mi-a adresat numărul 9 din această revistă, găsit de el printre hîrtii vechi. Dau în acest număr de revistă peste o anecdotă versificată, uitată și cufundată în neființă, și-mi revine din întunericul uitării varianta îmbunătățită.

Am stat mult la indoială dacă e potrivit să inserez aici acest document curios. Pe urmă mi-am zis că totuși poate interesa pe unii dintre amicii mei cetitori. Pun deci în paralelă încercarea mea primă și fără valoare din *Aurora* nr. 9, intitulată *Se-neacă*, și reluarea ei cu doi ani mai târziu, când îmi căutam o formă mai artistică de exprimare.

Iată textul prim :

S-a dus și Tetea la Brăila,
Ș-acu pe cheiuri se coboară —
Ca să se uite jos pe apă,
Să vadă sfintele vapoară...

Săracu Tetea! ce să vadă?
Ia, vede-un caiac pe valuri:
De mărfuri nu putea să-ncapă
Și sta ieșit numai de-o palmă
Din apă.

«Valeu! Valeu! răcnește Tetea
Și prin noroi se tăvălește...
Valeu!» Iar lumea, cu mirare,
În jurul lui se grămădește.

«Ce ai?» — «Valeu! răcnește Tetea,
De crește Dunărea oleacă,
Se duce dracului caicul,
Se-neacă!»

Poftim și varianta :

BALADA LUI TETEA

Se duse Tetea la Galați:
La baltă musai să pogoare...
Țuică bău, hali cîrnați,
Acu să vadă și «pampoare».

Ia! roata! Phe! ce mai morișcă!
Ioite-un barcaz cu fro doi turci.
Ba văz și case ce se mișcă:
Madame, flori, găini și curci...

Barcazu hăla nu-mi prea place:
Cu chereștea să nu-l încapă...
Nu știu ce drege, nu-ș' ce face —
Pină la gardină e-n apă.

Mă turciilor! ama năcazul!
De crește balta c-un șchiopîc —
La Benga vi s-a dus barcazul,
Bobildîbic!

INCHINARE

(a poetului *Parpalea Mandache de la Chițoc-Vaslui*)

Săru'mîna!
Boiarule, mînca-ți-aș ciocu,
Măria ta îmi fuși norocu:
Dă-mi un picior unde-s mai gof
Și scuiță-mă c-un pol!

Lîngă năravul acesta de a preface al altora și al meu, trebuie să adaog plăcerea de a împărtăși semenilor mei unele din lecturile care mă încîntau. Acătam pe unii, ca să le cetesc pagini din Eminescu. După ce ceteam *Călin*, fără a mai îngădui partenerului meu să-mi mulțamească, treceam la *Luceafărul*.

Acum cîțiva ani, un bun prietin al meu din copilărie, Vlad Nunchievici de la Pașcani, maistru cu renume în atelierile căilor ferate, mi-a adus amînte de ziua de iunie, demult, cînd i-am cetit, acasă la mine, ne-numărate bucăți ale poetului meu favorit. Camera era răcoroasă, cu perdelele lăsate; dulceața de trandafiri delicioasă, apa rece. Prietinel meu își amîntea de aceste accesorii, dovadă — zic eu — că era nevoie de ele în încercarea la care îl supusesem neînduplecat. Parfumurile violente și plăcerile prelungite pot deveni suferință. Pe atunci încă nu voiam să recunosc acest adevăr.

După ce am ieșit la lumina soarelui și la adierea vîntului, pașii ne-au dus cătră poeticul țintirim al tîr-gușorului meu natal. Am intrat pe *Calea Eternității*, pe sub cireși plini de roadă pîrguită, și am pătruns printre morminte împresurate de flori. Era o clipă de pietate și de reculegere. Ne-am așezat pe-o brazdă, la o umbră de tei. Cu viclenie am tras iar volumul poetului meu și am început să-i cetesc lui Vlad Nunchievici *De-oi adormi curînd*. Apoi i-am spus pe de rost variantele acestei poeme. De și Nunchievici însuși era poet și recita curent elegiile lui Eminescu, avea drept să-și amintească, după patruzeci de ani, de asemenea persecuție.

În 1900, la Iași, am convocat într-o după-amiază vreo zece dintre colegii mei, ca să le cetesc un volum întreg de Vlahuță, *Clipe de liniște*, apărut atunci.

Mi s-a întîmplat ceva interesant cu *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă. Fiind în sărbătorile de iarnă 1899—1900 la Ciohorăni, în petrecere de vacanță, în casa unui bun gospodar, Alexandru Puiu, am avut prilejul să iau parte la adunările feciorilor care-și pregăteau plugușorul, nunta, ursul și căluțul,

după datină. Imprietinindu-mă cu dînșii, m-am gîndit să le fac o mare plăcere și i-am îndemnat să ce-tească *Amintirile* lui Creangă, pe care le purtam cu mine.

Flăcăii s-au bucurat de indemnul meu și au luat cartea. A doua zi ne-am întîlnit iar. Mi-au înapoiat volumul, fără nici un entuziasm. I-am ispitit dacă au cetit.

Au cetit.

Le-a plăcut?

Nu s-ar putea spune că le-a plăcut. N-au înțeles.

Atunci i-am poftit să șadă pe laviță și le-am cetit eu. S-a așezat în rîndul ascultătorilor și Zamfirița, fata gazdei. A fost o ședință memorabilă, pe care am însemnat-o ca un mare succes în cariera mea de cetitor. Atunci a rămas definitiv statornicit pentru mine, printr-un exemplu viu, că Creangă nu-i un scriitor popular, ci un artist, care pretinde un cetitor intrucîtva evoluat. Interpretată, proza lui exploada în înțelegerea și simțirea feciorilor de la Ciohorăni; pe cînd lectura perioadelor lui lungi, cu dibăcie alternate și înflorite de atîtea incidentale, era pentru dînșii o taină pe care n-o putuseră deschide.

XII

Episodul lui Ioniță Rovei. Poeți anonimi și publiciști

Primăverile în Iași de altădată! Amintiri care au rămas înscrise în inimi cu atîta putere, încît am simțirea că urmează a exista în sine ca valori adaose eternității și după ce poeții care le-au cîntat au căzut, și după ce orașul-minune s-a scufundat.

Am să vă spun îndată ce poeți trăiau în Iași de acum cincizeci de ani, pe lângă cei pe care-i cunoașteți. Dintre aceștia, pe cei durabili îi recităm și-i slăvim și acum. Dar au fost alții o mie, fragili și trecători, pe care i-am lăudat atunci în tinereța noastră. Unii și-au admirat și ei o clipă rîndurile tipărite; alții nici măcar n-au tipărit, și aceștia, desigur, rămîn mai mari prin posibilitățile și tainele care s-au prăpădit cu ei.

Pomelnicul unora dintre cei tipografați îl vom da îndată.

Cei netipăriți stau în aureolă anonimă: operele lor, ca adevărate frumuseți și valori, nu trebuie să aibă nume. Chiar cînd, pentru ușurința vieții, oamenii numesc într-un fel aceste frumuseți și valori la o anumită epocă, apoi într-un veac următor le schimbă numele, simțind că simbolurile pot fi numite în zece feluri și într-o sută de feluri. Acesta e de altfel adevăratul rol al poezilor, de a da simbolurilor nemuritoare nume și expresii care n-au mai fost niciodată întrebuințate. O clipă rară e totdeauna o logodnică pentru sufletul lor; cîntarea lor de slavă cată să fie o cîntare a cîntărilor unică în cursul ciclurilor.

Așa fel erau poezii Iașilor de acum o jumătate de veac, vorbesc de poezii pe care nu i-ați cunoscut niciodată. Nu i-au tipărit tipografii, nu i-au vîndut librării, nu le-au făcut recenzii cronicarii, nu i-au categorisit în cutioare istoricii literari. Nu s-au amestecat în dispute interminabile la cafeneaua Traian.

Acești poeți trăiau poezia. Unii erau vînători.

Numele unuia am să vi-l divulg eu. *Ab uno disce omnes*, ar fi zis profesorul meu de latină domnul Codiță.

Îl chema Ioniță Rovei și se afla în acel timp rob la gimnaziul «Alexandru cel Bun». Poate era rob la gimnaziul «Ștefan cel Mare». În orice caz nu era la noi la Liceul Național. Rob, adică secretar. Un tip sărac și slăbuț, cu straietele totdeauna boțite, cu o bărbuță spînică balaie, student la științele naturale. Ca să ajungă să-și poată da licența, își vînduse ca Schlemihl umbra, unui director ventripotent; și era amărit în multe ceasuri și în multe zile; numai cîteodată, într-un ceas dintr-o zi, se elibera de toată mișelia și intra în comunicare cu ceea ce este inefabil și fără moarte. Atunci își complecta colecțiile lui de flori și coleoptere, suind în dumbrăvile de la Păun și împingîndu-și rătăcirea pînă la Bîrnova.

De la Ioniță Rovei am auzit într-o zi, în Iași de altădată, în vremea florilor de salcîm, pe la Duminica Mare, cînd zuzuie albinele în toate grădinile, am auzit cîteva versuri care nu s-au tipărit nicicînd. Numai două cioburi le-am reținut eu și le păstrez.

Dimineți însorite și line,
Amintiri din grădinile raiului...

A fost o întîlnire trecătoare. După ce am primit asemenea dar de preț de la rob, el și-a reluat munca oftigoasă și crîncenă iar eu mi-am urmat destinul.

Dar iată, după vreo opt ani mi-a fost dat să-l întîlnesc din nou într-un orașel de provincie din nordul Moldovei. Își trecuse licența, era profesor, se putea socoti fericit. Lui nu-i trebuia mult pentru asta. Salariul de pe acele vremuri îi era mai mult decît îndestulător. Se înfățișa tot zgribulit și puțintel; numai cît i se topise amărăciunea obrazului într-un zîmbet blînd, și-și răsese bărbuța blondă. Umbla corect îmbrăcat, în straiete potrivite, cu o pălărie mare și o pe-

lerină largă, pe malurile lacului Șoldăneștilor, c-un ciorpac, culegînd exemplare de floră și faună acuatică pentru colecțiile lui.

Eu coborisem la pînda de sară a rațelor. Eram cu pușca și c-o cățelușă de vînătoare foarte iscusită, pe care o chema Diana.

Fără să ne recunoaștem din prima clipă, ne-am salutat ca doi singuratici într-o sihăstrie.

Pe urmă, după puține cuvinte, ne-am găsit așezați în același con de lumină a Iașilor de la 1899.

— Sînt suplinitor la gimnaziul de aici, m-a lămurit el.

Am înțeles. Scăpase de robie.

A continuat.

— De multe ori mă bate gîndul să ies și eu, în unele seri, la pînda de rațe.

— Nimic mai ușor, i-am răspuns; ieșim tovărășie. În curînd se deschide sezonul iepurilor: mergem și la iepuri...

— Așa se chiamă? sezon? a zîmbit el cu sfială.

— Așa se chiamă, l-am încredințat eu, cu superioritate. Dacă n-ai pușcă, poți cumpăra una, dacă vrei; la urma urmei poți împrumuta: îți găsesc eu. Cartușele le faci cu mine. Îți pot da și o geantă. Numai har îți mai trebuie. În breasla asta, ca și-ntr-a poeziei, fără chemare nu faci nimic.

S-a uitat la mine cu blîndeță și bunătate:

— Toate ale vieții trebuie să le facem cu credință, mi-a replicat el. Imi place; am mai fost la vînat; am și toate sculele breslei, numaicît mă întorc prea rar cu geanta plină.

L-am privit de sus în jos:

— Umbli bine?

— Cum nu? am picioare tari.

— Ochi buni ai?

— Slavă Domnului!

-- Dar calm?

— Așa ceva îmi cam lipsește.

— Atunci află că mai ales asta îți trebuie.

— Știu, a suspinat el; asta însă nu se poate cumpăra de nicăieri.

L-am mîngîiat:

— Vine cu timpul.

— Așa e; să nădăjduim că-mi va veni și mie.

Am stat așa sporovăind pe malul lacului, pînă ce-a venit amurgul. Ne-am lăsat încîntați de blîndeța sfîrșitului de zi și domnul Rovei și-a manifestat dorința să asiste și el la isprăvile mele. Au început a trece rațele. Prima am scăpat-o, c-un foc precipitat; altele două care au urmat au primit în plin încărcăturile armei mele și Diana mi le-a scos numaidecît din baltă și mi le-a adus la picioare.

— Totdeauna mi se întîmplă așa, i-am explicat eu cu emoțiune domnului Rovei; prima o scap, pe celelalte nu.

El m-a privit c-un zîmbet fin. Am zîmbit și eu, și pe urmă nu i-am mai servit asemenea observații și cugetări vînătorești. În sara aceea am cunoscut că destinul nostru e să devenim prietini.

Am făcut multe expediții împreună și ne vedeam aproape în fiecare zi. Ne înțelegeam foarte bine, mai ales în chestiile vînătorești. Totdeauna domnul Rovei era de părerea mea. În alte domenii ale vieții, însă, fostul rob își avea părerile lui personale. Am încercat să-l disloc din unele: nu mi-a fost posibil. Se împotrivea, de și cu multă amabilitate. N-ar fi vrut să mă supere; dar îi bănuiam satisfacția de a se simți liber pe terenul ideilor.

La începutul toamnei, am prins a umbla la iepuri. Și cu acest prilej am putut constata că domnul Rovei era un trăgător destul de bun. Spre deosebire de tovarășii noștri obișnuiți pe care îi întâlneam la fîn-tîni singuratiche ori la un han de drumul mare, domnul Rovei nu se lăuda niciodată cu vreo lovitură faimoasă căreia nu i-a fost nimene martor. Și nici nu recurgea la mărturia mea, pentru unele lovituri știute. Prefera să-i rămîie nepublicate faptele de arme, aplaudînd în același timp cu multă rîvnă isprăvile mărețe ale altora.

Intr-o după-amiază de octombrie, expediția a fost fericită pentru el și mai puțin pentru mine. El împușcase cinci iepuri, eu nu împușcasem decît unul. M-a rugat să-l despovărez de o parte din greutatea rațiilor lui :

— Mie îmi ajunge un singur iepure, mi-a zis el ; și m-aș putea lipsi și de acela. Nu mîncînc acasă și nu-mi place vînatul.

— Dacă ți-ar plăcea, mi-ai face onoarea să vii la mine la masă.

— Cum se gătește la domnia ta, îmi place.

— Atunci mîncăm împreună, poimîni, mușchi de iepure cu smîntînă.

— Iți mulțămesc frumos, a zîmbit domnul Rovei. Nu voi lipsi. Și, cum pînă poimîni e cam mult, te-aș pofti să intrăm la acest cîstit han a lui Parpalea, să bem un pahar din vinul adus în toamna asta din Țara-de-Jos, să gustăm slănină pîrpîlită pe cărbuni și să vorbim de Iași.

Am intrat la han la Parpalea, am băut un vin minunat de Nicorești, am gustat slănină crestată, aruncată pe cărbuni, și pe urmă am adus între noi, printr-o tainică magie, amintirile din Iașul nostru de altădată.

— Totuși suspin după anii aceia... a îngînat domnul Ioniță Rovei. De mult vroiam să-ți spun o întîmplare ciudată, o întîmplare de vîntor, căci numai vîntorilor li se cuvine să aibă întîmplări extraordinare.

Trăiam în strada Florilor, a început domnul Rovei, închinînd spre mine al nu știu citelea pahar de cracană de la Nicorești. În primăvara anului cînd ne-am cunoscut, adică în 1899, în fața ferestrei mele într-un molid vechi, își făcuse cuib o gaiță. Cum se rătăcise acea gaiță cu părechea ei pe latitudinea Iașului, nu știu. Paserea aceasta cuibează de la patru sute de metri altitudine. Mă interesa lucrul tocmai ca observator biolog, și am fost martor credincios timp de cîteva săptămîni paserilor pribege, străduindu-se să elibereze speciei lor o generație nouă.

După ce au așezat cuibarul din puține găteje în-cîlcite și femeiușca a depus ouăle, s-a făcut în brad dintrodată liniște deplină. Liniștea asta, aproape tainică, a urmat și după ce-au ieșit puii din ouă. Gaițile bătrîne se strecurau din întunericul cetinii într-un fel de zbor aproape fantomatic și se întorceau cu hrana puilor într-un chip special, foarte ferit și foarte atent. Printr-o parte ieșeau ; prin alta se întorceau. Într-o dimineață, privind cuibul cu binoclul printre draperiile molidului, am rămas înfricoșat, aș putea spune, de capetele enorme și de gurile lacome ale puilor care se săltau din cupa lor de crengi și rădăcioare spre hrana ce li se aducea. Căscau ciocurile, tremurau din aripi și se grămădeau spre viață. Cînd oare cresuseră așa de mari ? Nu pricepeam nimic, însă faptul era în fața lentilelor mele. Pe aripioarele ciunte dăduseră penele cele așa de ornamental colorate cu albastru. Într-o altă dimineață am auzit un strigăt

de ajutor, pe care l-aș caracteriza strigăt răgușit. Era strigăt de pasere. Am pășit la fereastră și am constatat că unul din pui căzuse din cuib. Întrebarea mea era : căzuse ori fusese dat jos ? Cu binocul meu numărasem șase unități tinere în familia gaiții. Ținând samă de proporțiile de dihanii la care ajunseseră acești pui, și la plecările și întoarcerile neobosite ale gaiții, care nu puteau fi decât în raport cu timpul și posibilitățile, șase gătlejuri sînt o povară care trebuie redusă după o lege simplă biologică. Așa încît am adoptat puiul și l-am instalat într-o cușcă, la adăpost de ghiara mișelor gazdei. L-am hrănit cu larve și gănganii și, fără prea multă tranziție, m-a adoptat deschizînd la fel pliscul și zbatîndu-și aripioarele-i ciumpe. Peste cîteva zile, am fost nevoit să mai culeg un căzut, pe care l-am dat tovarăș celui dintăi. La Sinziene, familia din molid s-a zburătăcit și eu am rămas cu două gaițe sănătoase și dolofane, cărona am început să le fac educația. Așteptam — răsplată a străduințelor mele — să le văd învățînd a imita strigăte și vorbire. Deocamdată ele nu aveau alt talent decît să mînce cu vrednicie, să-și ciugulească penelile iscusit încondeiate și să mă privească ațintit și atent. Abia în august au început să bolborosească și să țiuie vag, cînd se socoteau singure. Le-am ascultat într-un rînd cum miaună leșinat ca pisoi. Simțindu-mă în apropiere, au tăcut îndată. Eram hotărît să le eliberez în toamnă. Nu mai aveam nici o încredere în dispozițiile lor artistice.

În aceeași lună august a avut loc întîmplarea misterioasă pe care n-am comunicat-o nimănui. Domnia ta ești primul muritor care o afli.

Din leafa mea năcăjită și puțină de secretar al gimnaziului, îmi împlinisem înșfîrșit o dorință. Șase

luni răbdasem și nădăjdusese. Acuma eram izbăvit. Îmi adusese creditorul un rînd nou de strai. Era așa cum îl visasem — bun și de stradă, bun și de excursiile mele științifice și vînătorești. Îl îmbrăcasem, mă privisem și mă admirasem în oglinda de la garderobă ; îl împăturisem apoi cu grijă pe spătarul scaunului, lăsîndu-l cît mai aproape vederii și pipăitului meu. A fost una din puținele mele bucurii de băiat sărac.

Ca totdeauna, dormeam cu fereastra deschisă.

Iată că la miezul nopții, pe o lumină cenușie de lună în dosul nourilor, pătrunde în odăița mea un hoț. Nu m-am temut de hoți niciodată. N-aveau ce să-mi ia. Însă pe acesta, pe care l-am simțit imediat ce a pășit peste prichiciul ferestrei și cînd am deschis ochii l-am văzut deslușit lingă scaun, — l-am înțeles numaidecît. Intrase ca să-mi ia costumul cel nou ! Atîta rîvnisem, și el venea să mi-l răpească. Mai înțelegeam că n-am nici o putere să împiedic asemenea nelegiuire. În înlemnirea mea uimită și disperată, totuși mi-a venit o idee — dacă s-ar putea numi asta o idee.

— Domnule, zic eu cu glas înfricoșat... Domnule, fie-ți milă de mine, nu mă nenoroci. Ți-l dau de bună voie pe celalalt. Ia-l de pe scaunul din fundul odăii. Iartă-mă și nu-mi lua costumul cel nou. Atîta am.

Nu știu cu ce glas și cu ce accent voi fi rostit eu aceste cuvinte. «Domnul» negru și flenduros din lumina cenușie a lunii a stat o clipă în cumpănă, apoi s-a îndreptat spre celalalt scaun, întinzînd o mîină lungă cu ghiare cîrligate.

Ascultă. Dintrodată, ca printr-un farmec, au zburat, foarte aproape, glasuri bolborosite :

— Prinde-l ! Prinde-l !

Un fluier a fulgerat tăcerea.

Dintr-un salt, omul negru a fost pe marginea ferestrei.

— Ia-ți costumul, am încercat eu a-l îmblânzi. aceștia-s «artiștii» mei.

— Ihim! a mormăit el cu ură. Cu vardişti, și te prefăceai sincer. Ești un fraier fără onoare!

Adăogind felurite înjurături de mamă, parastase și Dumnezei, a sărit zaplazul în stradă și s-a dus cu grabă, bolborosind blesteme împotriva celor care nu îngăduie unui sărman să-și agonisească un codru de pine ori un costum vechi...

Domnul Ioniță Rovei mi-a mai închinat un pahar și mi-a zîmbit amical:

— Să bem pentru Iași, a suspinat el.

— Să bem, am răspuns ciocnind; într-adevăr așa ceva numai la Iași se poate întâmpla.

*

Intre poeții care se expuneau tiparului, criticii de la cafeneaua Traian, timpului care roade și degradează, cenaclurilor care foarfecă fără milă, am cunoscut întâi pe Mihai Codreanu.

Era un tânăr efeb cu aer preocupat și sumbru, cu fruntea nouroasă, un Child Harold ușor disprețuitor de opinie, însă foarte atent la ce se întâmplă în jurul său. Palid profil apolinic, haină neagră, gheată elegantă. În vremea aceea vedea excelent — mai ales acele lucruri care, în miopia aproape oarbă din vremea din urmă, i-au rămas încă deslușite. Poetul, Milton modern, în anume poziție a retinei față de lucrurile exterioare, distinge încă femeile și banii. În vremea aceea depărtată, cele dintâi aveau un spor apreciabil de luminozitate. Mîngîierea elementului de-al doilea desigur nu-l consolează astăzi. În ce pri-

vește gloria, era și atunci înfășurat în ea ca într-o mantie, — și astfel mi-a apărut mie, cînd m-am oprit lingă el plin de admirație și sfială. Era într-o zi de vară, pe strada Carol. Cineva m-a prezentat; l-am cuprins de la picioare la frunte cu privirea mea naivă. Tovarășul meu i-a oferit foc. Poetul făcea gesturi elegante c-o țigară neaprinsă.

— Trebuie foc sacru, am zis eu, pretențios.

— Fleacuri... a îngînat poetul, privind vag asupra-mi. Nu există în artă talent, a urmat el, ci numai muncă îndîrjită și stăruință.

De la *Diafane* și pînă astăzi, poetul a rămas ancorat în aceeași opinie față de artă. E mai mult o exprimare a unui punct de vedere decît un adevăr. În *Statui*, sonetele sale par a fi un fel de ghiață vulcanică. Cu toată această afectare de impasibilitate și răceală, munca și îndîrjirea sa eu le voi numi tot talent.

În ziua aceea cînd l-am cunoscut, n-am găsit, la butada sa, replica potrivită. De altminteri, în răcoarea sa olimpiană, poetul nu mi-a acordat nici cea mai mică importanță. Am avut prilejul să dezbăt cu domnia sa chestiunea mai tîrziu, cînd mi-a fost profesor de șah la cafeneaua Traian. Nu mai eram un neînsemnat începător, și ochiul său mă distingea acum foarte bine.

I-am amintit de ghețăria în care se situase cîndva ca poet, și pentru asta am ales momentul cînd se afla în plină tiradă pasionată.

Profesorul meu de șah s-a oprit brusc, a zîmbit și m-a informat că are și însușiri de actor. Într-adevăr, Mihai Codreanu a fost unul dintre cei mai interesați interpreți ai lui don Saluste. N-a făcut însă profesie de actor, însușindu-și numai puținel din cabotinis-

mul tagmei. Când am ajuns să-l biruiesc la șah, i-am declarat că nu cred nimic din ceea ce vrea să ne facă să credem. «De fapt ești un poet sentimental ca orice poet ieșan, am adaos eu, și atitudinea asta e numai o carapace, o apărare a unui suflet sensibil și delicat.» Dintre tinerii poeți din epoca 1900, pe Codreanu l-am apreciat îndeosebi și pot afirma și acum că nu m-am înșelat. Și nu m-am înșelat nici în privința gheții sale artificiale. În multe împrejurări i-am constatat bunătatea, generozitatea și arta prietiniei. Am apreciat amândoi de multe ori și vinurile podgoriilor noastre de la Copou și Uricani; și nu s-a supărat pe mine decât atunci când, evocând memorabilele ședinți de șah de la Traian, într-o carte oarecare a mea, l-am categorisit: «bătrînul poet Mihai Codreanu». Mi-a întors răspunsul printr-o telegramă de felicitare la onomastica mea, adresată «tînărului romancier Mihail Sadoveanu». N-am înțeles de ce nu vrea cu nici un preț să îmbătrînească și am aflat chiar în: aceea zi, de la el, de spaimile pe care le avea când se întâmpla ca vreunul din «contingentul» nostru să fie chemat pentru totdeauna acolo unde nu-i bucurie nici întristare. Mi-am adus iar aminte de atitudinea de statuie impasibilă. Nu putem îndrepta nimic; trec și poeții ca primăverile Iașilor!

Adaog la pomelnicul tipografițiilor pe George Murnu și Virgil Cișman. Și unul și altul aveau plete și lavalieră. Nu știu dacă e perfect adevărată schița mea în creion, însă amândoi erau juni prea frumoși și cu înfățișare romantică. Desigur că aveau plete și lavalieră; așa era moda poezilor epocii. Il vedeam pe Murnu trecînd visător pe strada Cuza-Vodă. Mi l-a arătat într-o zi un coleg: «Acesta e George Murnu». L-am urmărit un timp. A încetinit pasul la o

vitrină de anticar și s-a lăsat cu viclenie admirat. Fără îndoială că avea lavalieră. O poartă și acuma, la ședințele Academiei Romîne, unde vine grăbit și dormitează cu blîndețe. Din somnia-i prefăcută tresare numai cînd e vorba de artă, ortografie și vocabular poetic. E un luptător vehement. Murnu e macedonean. «Am impresia că tragi „mahera“ de cîte ori discuți», — îi zic eu cu prietinie. El zîmbește ca atunci, în 1900, cînd se privea în vitrină. Mi se pare că avea joben. Da, da; desigur că avea. S-a depărtat de la vitrină, iar colegul meu mi-a debitat cîteva versuri armonioase ale poetului. Nu le mai țin minte. Erau stanțe de primăvară și Murnu, fără îndoială, le mai poate recita. Au trecut acele primăveri, versurile sale însă au rămas.

Virgil N. Cișman era un tînăr subțirel, cu pelerină. Am aflat că fetele de pension îi ciripeau versurile sale delicate. Pe urmă acest poet firav s-a expatriat și a rămas la Bruxelles. Trăiește ca un burghez rentier, consul al patriei lui depărtate, avînd în amintire icoana neviolată a unui Iași așa cum îl vedem toți. E o iluzie; știm că și orașele se scufundă, cum ne scufundăm toți, poeți și oameni de rînd.

Am mai cunoscut, la 1900, doi tineri poeți, robi la gazetele timpului: Ion Dafin și G. Gordon Botez. Am ținut minte un timp strofele lor.

Eugen Herovanu era și atunci tot așa de discret și delicat ca și astăzi. Era blond. Recitam o poezie a sa cu o scrisoare de amor adresată femeii iubite:

Misivă scumpă, purtătoare
De-atîta patimă și foc,
Ca mine n-ai ajuns la dînsa,
Ca mine-ai fost fără noroc...

Herovanu avea un prielin bun și mare. Aproape un uriaș. Il chema Spiru Prasin și sîngele-i sudic îl făcea să fie «foc, pară și pîrjol», cum spune nepoțica mea Smărăndița. Pe cît era Herovanu blîndeță și nuanțe, pe atît Spiru Prasin era mișcare și violență. Spiru Prasin era gazetar temut, autor de teatru și romancier. Iși pusese în repetiție la Teatrul Național piesa plină de îndrăzneli *Maria din Magdala*, în care cutezase a aduce pe Isus în scenă. De aici scandal, zarvă și reclamă. Asta dorea Prasin. Reprezentarea piesei îi era indiferentă la urma urmei; s-a și grăbit s-o tipărească. Nu s-au cutremurat cerurile și pămîntul și nici literatura romînă nu datează de atunci. După *Maria din Magdala*, Spiru Prasin a tipărit un roman, *Calea Robilor*, întăi în foiletonul gazetei la care colabora, dacă nu mă înșel, și apoi într-un volum gros. Erau în acea carte întîmplări din vechiul Iași al lui Mihalache Sturdza, a fraților Cuciuc și Gavril Buzatu. L-am cetit cu destul interes. Pali-carul-mușchetar avea talent; totuși, probabil că avea încredințarea desăvîrșită că talentul nu-i decît «întrucîtva» necesar literatului. Ca să-ți faci nume, trebuie zvon și zarvă.

Cam la acea epocă debarcaseră Péladan și Richepin în țară, pentru conferinți răsunătoare. Jean Richepin semăna întrucîtva la înfățișare cu Spiru Prasin. În dorința lui de a epata pe burghez, Jean Richepin nu se sfia, cum se exprima el, «*de pisser contre le ciel*». Atitudinea asta nu era displăcută unora dintre poeții ieșeni de atunci. De la acea epocă datează traducerea lui Mihai Codreanu a *Martirei*, tragedie în cinci acte înfricoșate a lui Richepin. Nu cumva

traducerea e în colaborare cu Spiru Prasin? Dacă nu, s-ar fi cuvenit să fie.

Hotărît să urmeze pilde probate ca să intre brutal în istoria literaturii, Spiru Prasin a căutat un prilej și un pretext. Nu i-a fost greu să le găsească.

Între intelectualii evrei, colaboratori la gazete, se afla și un oarecare V. Scîntee, băiat cu lectură multă și sfială deasemeni. Nu l-am cunoscut personal; am vorbit numai despre el în cîteva rînduri cu prietinel și colegul meu de clas, Enric Furtună, el însuși poet durabil. Și despre el și despre regretatul A. Steuermann, liric virtuos, pe care-l admiram sincer. Nu știu de la ce polemică de presă, fără nici o importanță, Spiru Prasin se socoate jignit și trimite martori lui Scîntee. Trebuie numaidecît să se spele în sînge, pe teren, jignirea și onoarea pătată a mușchetarului.

Timid, miop și slăbănog, Scîntee se apără cum poate. Domnilor, n-am avut intenție să jignesc personal pe domnul Prasin. O polemică e ceea ce știți; domnia sa se poate apăra cu condeiul; aceasta e arma și duelul nostru al gazetarilor. Nu găsesc că o soluție sîngeroasă e o soluție nobilă etc.

Nu se poate, rîde cu trufie Spiru Prasin. Vreau reparația cu armele. Admit că onorabilul V. Scîntee nu s-a ocupat de scrimă și nu se poate apăra cu spada; dar un pistol poate mînuî.

Se spunea că Spiru Prasin e trăgător dibaci cu pistolul.

Dacă onorabilul V. Scîntee nu e dispus să iasă pe teren, atunci riscă să rămîie pentru totdeauna descalificat, ca un laș și ca un mișel. Și dacă totuși primește această situație, atunci riscă să fie pîlmuit la

cafenea, ori la birt, ori în stradă, ori la redacția gazetei sale.

Terorizat, V. Scîntee face ca cel ce se aruncă în gol. Inchide ochii și se aruncă. Fie ce-o fi! Primește duelul cu pistolul spre satisfacția ironică a adversarului său și lupta e hotărîtă la Copou. Mai avuseseră loc acolo cîteva dueluri celebre, pe la 1850, din care combatanții scăpaseră indemni ori cu puține zgîrieturi. Nici Spiru Prasin nu ținea morțiș la pieirea năcăjitului Scîntee. Nu vrea decît să-l sparie, ori să-i plaseze o lovitură ușoară, fără urmări fatale, ca să-i fie amintire. Lucrurile s-au petrecut exact ca în *Război și pace* a lui Tolstoi, unde eroul, Petre Bezuhov, are un duel la fel — el fiind cel terorizat și miop. Martorii îi arată lui V. Scîntee cum se ține pistolul, cum trebuie să apese pe trăgaci la comandă. Era și pe-o ceață deasă de toamnă. Bietul om întinde mîna cu arma într-o direcție vagă, întoarce capul scufundîndu-și-l între umeri, închide ochii și trage la comandă. Spiru Prasin cade străpuns prin inimă.

N-aș putea susține că întîmplările stupide au vreo semnificație. După cum n-au semnificație în sine nici primăverile înflorite ale Iașului de odinioară. Tînărul acela cit un brad, fierbînd de talent și dragoste de viață, nu mai era în clipa următoare. Ucigașul fără voie a rămas cu gura căscată și ochii holbați, neînțelegînd nimic. Nu l-a putut dumiri și mîngîia nici procesul absurd ce i s-a făcut, nici osinda de cîțiva ani de închisoare ce i s-a aplicat. A rămas iremediabil trist și mai miop și zilele care nu se mai isprăvesc i-s mormînt.

Iar primăverile și poezia au urmat a încununa neschimbat cetatea tinereții noastre.

XIII

Preocupări

În zilele de ploii lungi, toamna, și de viscole, iarna, îmi căutam tichia fermecată și rosteam cuvîntul potrivit, ca să pot trece în țara nouă pe care o exploram cu ardoare.

Găsisem două colecții de reviste vechi: *Viața* lui Vlahuță și *Povestea Vorbei*, în a cărei redacție erau amestecați frații Stavri. Erau «vechi» în raport cu anii mei; cînd apăreau, eu abia îmi isprăvisem școala primară. Acum mă legam cu acest trecut apropiat, căutînd, coloană cu coloană, aliment curiozității mele.

Îmi dau sama acum că epoca nu era deloc prielnică literaturii. Focurile aprinse la *Viața* și la *Povestea Vorbei* fuseseră destul de sărace și luminau slab o zare de secetă. Meșterii cei mari de vorbe și visuri trecuseră: Alecsandri, Eminescu, Creangă. Cei de la care lumea mai aștepta glas tăceau. Delavrancea era în pauza dinaintea de *Apus de soare*; Vlahuță ostenise și, odată cu încetarea *Vieții*, părea că renunțase la toate; Caragiale și Coșbuc numai, cînd și cînd, dădeau semn că încă se află cu noi. Duiliu Zamfirescu și Ion Slavici publicau, rar, la reviste inaccesibile învățăceilor săraci. Iubeam publicațiile săptămînale în care se oglindeau actualitatea, nume nouă, preocupări diverse.

La *Viața* apăruse figura tînără cu zîmbet melancolic a lui St. O. Iosif. În *Povestea Vorbei* mă interesau frații Artur și Raul Stavri. Îndeosebi cetisem cu atenție cîteva capitole de proză, intitulate *Din poveștile lui Ilie Pietraru*, datorite colaborării lor. Pe cît

auzisem — și așa apare și din text — frații Stavri dăduseră undeva, în Moldova, peste un povestitor țăran de talent și-i reproduceau stenografic vorbirea, foarte colorată și mucalită. Fără îndoială că reproduceau ținând samă de economia artistică a istorisirilor. Astfel am găsit în opera aceasta — din nefericire numai începută — povești și anecdote populare, date drept aventuri ale lui Ilie Pietraru, într-un ton care amintea pe Creangă, însă cu mai multă simplitate. Mi-au mai rămas în amintire din *Povestea Vorbei* câteva poezii ale lui Stavri cel mic, cu răsunete mai profunde și mai grave decât ale lui Artur, care a rămas singur cunoscut. Raul Stavri a murit de altminteri foarte tânăr. Am mai citit cu atenție în această revistă niște istorisiri ale unui pădurar — mi se părea mie că e pădurar — cu numele Ion Teodorescu. Pe urmă am aflat că Ion Teodorescu e un publicist de stînga care trăise cîtva timp în Belgia. L-am cunoscut mai tîrziu; ne-am împrietinit (era mult mai în vîrstă decât mine); și mi-a povestit o serie de lucruri în legătură cu mișcarea socialistă și Toni Bacalbașa, redactorul *Adevărului de joi*, scriitor corosiv, astăzi uitat.

Ion Teodorescu mi-a povestit și istoria cu sfîrșiul a lui Creangă, care pe urmă a fost făcută cunoscută și de alții.

În ultimii ani ai lui Creangă, înainte de 1890, se întîlneau la el din cînd în cînd cîțiva tineri scriitori ieșeni într-un fel de «Junime» nouă. Dintre aceștia făceau parte Gruber, Mille, Neculai Beldiceanu, autorul *Lăutarului*, frații Stavri, Artur Gorovei și alții. Moș Creangă, cum îi spuneau ei, se proslăvea în cerdacul căsuței sale din Țicău în vremea căldurilor celor mari ale verii, într-o îmbrăcăminte destul de

sumară, înarmat c-o lopățică crestată, cu care să se poată scărpinga la spate și după grumaz. Viața de obez îi era destul de penibilă, chiar cînd nu trecea prin epocile negre ale răului său fără leac. Cu prietînii, cu lopățica crestată și c-o glumă, îi treceau mai ușor după-amiezile. «Bădița Mihai» — Eminescu — își căuta sfîrșitul în alte părți de lume; *Convorbirile* cele vechi erau la București. Junimea nouă punea la cale treburile literaturii în Țicău și Ion Creangă mai mult tăcea și asculta ce spun alții.

Intr-o zi, Constantin Mille cetește o poezie avîntată cu caracter social, dintre cele pe care poetul *Luceafărului* le aprecia îndeosebi. După ce-și debitează strofele viforoase, autorul se oprește. Cei care-l ascultaseră erau oameni cu gust subțire. Tac; nu găsesc vorbe potrivite de apreciere.

— Ce spui dumneata, moș Creangă? întrebă Eduard Gruber, ca să sfarme momentul penibil.

— Ce să spun, măi băieți, răsare humuleșteanul. Știu eu ce să spun?

— Îți place?

— Place. E drept ca sfîrșiul meșterului nostru Dimachi de la Humulești.

Care sfîrșiul și care Dimachi? tresare adunarea, cu cel mai mare interes. Să se spuie numai decît povestea!

— Să v-o spun, se învoiește Creangă. A trecut într-o zi pe la noi prin sat meșterul cel mare lăcătuș Dimachi Mangalagiul, strigîndu-și meseria. Vede la poartă pe moșu-meu Dumitru.

— Gospodarule, n-ai ceva de lucru?

— Știu eu? parc-aș avea o bucată de fier, și-aș preface-o, ca să nu putrezească.

— Dă-o încoace, domnule Dumitre, și-ți fac din ea ce poțtești. Meșter mai iscusit decît mine nu se află pe lume. Unde-i fierul ?

— Uite-l, zice gospodarul, aducînd o bucată de ștangă ruginită. Fă-mi ceva, să mă bucur.

— Cum nu ? Să-ți fac. Da' ce supărare ai dumneata ?

— Am, c-un diavol de nepot. Numai pozne-mi face. Dacă-l mai prind cu una, îl tai bucăți, să vie tatu-său să-l adune cu grebla. Fă-mi un topor !

— Fac topor cît ai scapara, domnule Dumitre, numai s-ațiț focul, să desfac foile, și să-mi aduci dumneata o leacă de slănină ș-o bucată de mămăligă, că n-a mîncat meșterul Dimachi de ieri de la amiază, saracul ! Iar topor cum ți-oi meșteri eu, nu-ți face nici împăratul nemților.

Își desface Dimachi în juru-i sculele, aprinde focul, potrivește foile, și, cît se înroșește ștanga de fier în jar, roade un hartanaș de slănină rîncedă, ajutîndu-se c-un dărăb uscat de pită.

Scoate apoi fierul și prinde a-l bate vîrtos pe nicovală. Îl bate, îl sucește ; iară îl vîră în foc, iar îl bate și-l sucește ; apoi îl ține în clește și-l privește cu în-doială.

— Ce-i, meștere ? întreabă moșu-meu Dumitru.

— Apoi ce să fie, cinstite gospodar ? Chiar un topor nu ți-oi putea face. Doar o bardă.

— Fă ș-o bardă, și chiar o securice ; numai fă ceva.

— Fac.

Și iar bate și iar sucește, — pînă ce iar se oprește.

— Nici bardă nu ți-oi putea face, domnule Dumitre. Doar un clește.

— Fă-mi și clește ; numai isprăvește. Că-mi prăpădesc aici vremea uitîndu-mă ca un leneș la tine.

— Clește ți-oi face.

Invîrtește iar, bate și sucește. Vede că nu iese nici clește.

— Știi ce, domnule Dumitre ?

— Oi ști dacă mi-i spune.

— Apoi nici clește nu iese. Să-ți fac altceva.

— Fă ce știi.

— Să-ți fac, domnule Dumitre, un sfîrțiac.

— Bine ; nu știu ce-i asta, dar fie și sfîrțiac.

— Ei, atunci mi-am cîștigat cu dreptate pita și slănina, domnule Dumitre.

Inroșește încă o dată meșterul bucata de fier, o trage pe nicovală și-i dă cîteva ciocane ; apoi o aruncă în apa în care-și ținea pleaftura.

După cît știi, moșu-meu s-a arătat mulțămît de sfîrțitură.

— Face meșteru ce poate... a oftat Dimachi, strîngîndu-și sculele. Eu alta nu ți-oi mai cere adaos, fărădecît să-mi dai un cofăel de apă, ca să-mi răcoresc arșița după atîta muncă.

Despre Toni Bacalbașa, Ion Teodorescu mi-a povestit trei anecdote.

Intr-un rînd, Teodorescu, prietin bun, a văzut pe biroul lui Bacalbașa o carte nouă franțuzească, *Le Rêve* a lui Emile Zola, și i-o cere împrumut.

— Nu pot, răspunde Toni Bacalbașa ; nu dau.

— Nu poți ori nu vrei ?

— Nu pot și nu vreau. Nu te supăra, Ioane ; nu dau cărți. Ce vrei ? Am principiile mele.

— Nu înțeleg. Ce fel de principii sînt acestea, față de un prietin ?

— Îți lămuresc îndată. Fii bun și deschide ușa din fund. Ai deschis-o ?

— Am deschis-o.

— Ce vezi ?

— Văd pe toți păreții rafturi și cărți. Frumoasă bibliotecă !

— Așa e ? Află că e făcută numai cu cărți de împrumut.

În calitate de redactor al *Adevărului de joi*, Toni Bacalbașa primea impunătoare teancuri de manuscrise. Cele mai multe le arunca la coș. Era mai ales un colaborator al coșului care revenea regulat în fiecare săptămână, cu poeme lungi și lacrimogene. Manuscrisele-i bogate și scrisorile-i arzătoare de dorința de a fi tipărit deveniseră pentru Bacalbașa o obsesie. Iarăși poetul pesimist ! Iar poetul lugubru ! Când avem să scăpăm de asemenea pacoste ! Iscălea A. Ionescu-Adorn.

Într-o zi, când să iasă de la redacție în stradă Teodorescu și Bacalbașa, iată le aține calea un tânăr palid și cu plete.

— Domnule Bacalbașa, se tînguie el, am mai adus un manuscris.

— Foarte bine, răspunde Toni, te rog depune-l la secretariat.

— Domnule Bacalbașa, stăruiește tânărul pletos, eu sînt A. Ionescu-Adorn.

— Cum ?

— Eu sînt A. Ionescu-Adorn.

Cînd a auzit confirmat evenimentul, Toni Bacalbașa a vîrît în gură două degete și a scos un șuier înfricoșat, apoi a strigat cătră vardistul din colț :

— Vardist ! Pune mîna pe Ionescu-Adorn ! Nu-l lăsa !

Alt șuier. Gardistul se pune în mișcare. Ionescu-Adorn, cuprins subit de panică, o ia la goană. Zbucnesc în fugă după el trecători și lucrători ce ieșeau de la ateliere. Nu s-a aflat iepure, nu s-a aflat gazelă, nu s-a aflat harmasar arab care să dobîndească vitesa palidului poet. A fugit pînă ce a ieșit definitiv din literatură, salvîndu-se spre stele ori spre o îndeletnicire mai discretă.

Venise în vremea aceea de la Craiova tînărul și sensibilul poet Traian Demetrescu, cel care a scris și romanele, cetite mult pe atunci, *Cum iubim și Iubita*. Strofele lui Traian erau șiraguri de lacrimi, ca ale celor mai mulți versificatori din decada întăia după moartea lui Eminescu. Și înfățișarea lui Traian Demetrescu era ca a întregii familii : lavalieră, plete, față palidă de tuberculos.

Traian Demetrescu își avea locuința la un hotel de mîna a treia. Se duc într-o după-amiază de toamnă să-l cerceteze Bacalbașa și Teodorescu. Bat în ușă. Poetul le iese întru întîmpinare. Tocmai atunci, sosind din cotitura unui coridor, li se încurcă printre picioare o mîță.

— Ce caută aici acest animal sălbatic ? întrebă Toni.

— Sărmana ! zice cu patos poetul. Probabil că e o pribeagă flămîndă. Vino încoace, Pisi ; intră în cameră ca să te-ncălzești și să-ți dau puțin lapte...

Cu o grijă plină de atenții, Traian Demetrescu se ocupă de pisica pribeagă, uitîndu-și aproape oaspeții. Intră cu toții în odaie. Traian sună și cere madamei lapte. Apoi se începe o conversație despre artă și poezie, în care timp poetul pune pe Pisi mai presus de orice fel de versuri din orice fel de literatură.

Bacalbașa se ridică.

— Mergem, zice el lui Teodorescu. Sîntem așteptați la redacție.

Ies.

— N-avem nici o treabă la redacție, observă Ion Teodorescu.

— Pss! îl îndemnă la tăcere Toni pe soțul său. Coborîm cîteva trepte și pe urmă așteptăm.

— Nu înțeleg.

— Ai să-nțelegi numaidecît.

Coboară amîndoi scara. Bacalbașa face semn de oprire și atenție.

S-a deschis cu zgomot ușa camerei de unde ieșiseră. Glasul poetului răsună cu putere în penumbra gangului :

— Cîts ! ieși afară, dihanie !

— Te-am prins, mizerabile asasin al pisicilor pribege ! strigă Toni, apărînd ca statuia comandoului, cu brațul întins ; pe cînd mîța, cu coada bîrzoii, o zbughea pe coridorul de unde venise.

— Așa-s poezii... a îngînat apoi cu prefăcută tristeță Toni Bacalbașa, oftînd din baierile inimii.

Lectura acestor două reviste — *Viața și Povestea Vorbei* — față de care eu mă aflasem în întîrziere, m-a ținut în aceeași atmosferă de tradiție, de literatură «a noastră», pe care, pe de o parte, mi-o impusesse din primul moment climatul artistic ieșan, și care, în același timp, era propriul meu element. Căutam, însă, mai ales în proză, ceva nou, ceva care să mă ducă dincolo de schițele lipsite de sevă pe care le găseam în paginile tipărite ce răsfoiam. Mai cu samă nuvela, în epoca 1900, de care vorbesc, se afla în suferință. Imi plăcea Vlahuță din *Clipe de liniște* ; găseam în perioadele lui măsură și armonie ; îmi plăcea Delavrancea mai ales în volumașul *Intre vis*

și viață. Nu mai vorbesc de nuvelele și schițele lui Caragiale. Aș fi dorit o învoire a acestor autori favoriți ai mei. Publicațiile contimporane nu-mi mai dădeau nimic, iar tinerii scriitori de proză stăruiau în puțin și în meschin, unii în convențional ușor, alții în subiecte stranii.

În aceste împrejurări a apărut, cu trîmbiți romantice, *Floare Albastră*. Susținătorul acestei publicații săptămînale era un tînăr poet începător, Constantinescu-Stans. Sufletul și argumentatorul, un publicist mai vechi de talent : Alexandru Antemireanu, cronicarul ziarului zilnic *Epoca*, unde se făcea și literatură. Alexandru Antemireanu, fiul unui preot din Prahova, a scris o carte bună : *Căpitan Costake*, evocare din trecut. Îi cetisem și foiletoanele din *Epoca*, unele pline de vervă. Căutînd probabil ce urmăreau și visau toți scriitorii aceluia deceniu anemic, o împropătare a formei și a inspirației, Antemireanu a început cu multă vioiciune a agita în fața tineretului simbolul florii albastre. Pe lîngă articolele program ale lui Antemireanu, revista prezenta și doi realizatori : unul în proză, *Hyalmar*, și altul în versuri, *Elvira Santorino*. Atît poetul cît și prozatorul se învăluiau de mister. Nimene nu știa cine sînt. Inspirația lui Hyalmar venea din nordul neguros, direct din Ossian. Elvira Santorino versifica peisagii fantastice și pasiuni violente din regiuni pe care nu le explorează decît fantaziile dezordonate. *Căpitan Costake* avea o legătură cu realitățile. Proza lui Hyalmar și versurile Elvirei ieșeau din elucubrațiile altora ; ieșeau din cărți ; erau grăunțe artificiale și sterile. N-am înțeles cum a putut ajunge Antemireanu, care părea un tînăr de bun simț la început, să puie pe personalitatea sa asemenea măști. Era ambițios și doritor de glorie ?

Desigur. Viața de gazetar îi istovise avânturile? Probabil. Trei ani după *Floare Albastră*, l-am cunoscut în București, în fum de țigări și între halbe de bere, la o oră foarte târzie. Alcoolul nu se poate substitui talentului. Cazul lui Edgard Poe, pe care ni-l pomenea el în acea noapte, nu poate fi nici o dovadă pentru nici un scriitor, în vecii vecilor. Generația aceea a lui Antemireanu n-a avut destulă vitalitate și a și trăit într-o conjunctură cu totul neprielnică. Parcă, după căderea lui Eminescu, societății noastre cultivate nu i-ar mai fi trebuit scriitori. Iar acești scriitori, dintr-o primă generație de știutori de carte, își încheiau cariera la treizeci de ani. Unii nu mai aveau nimic de spus, pe alții îi doborau sifilisul, alcoolismul și tuberculoza. De altminteri nici o literatură nu se improvizează și biruințele se câștigă după jertfa a generații succesive. Aș mai putea adăogi că unei literaturi îi trebuie nu atât scriitori, cât cetitori.

Ca o ilustrare a pustiului în care rătăceau fiii muzelor în acea vreme de criză, câtă să pomenesc, alături de *Floare Albastră* de scurtă durată, reapariția efemeră a *Literatorului* lui Alexandru Macedonski. Între colaboratorii noi, în jurul marelui pontif, se aflau Ștefan Petică și Iuliu Săvescu. Amîndoi fără îndoială aveau har, însă și lor li se năzăreau ceruri străine și viziuni din cărți cetite. Ștefan Petică spunea unei iubite neexistente :

Tu ești o roză parfumată
Din valea Șirazului cald
Și-n ochii tăi senini s-arată
Întreaga mare de smarald.

Cavaleri, cobolzi, emiri și temple, vocabule stranii, toate ar fi putut să fie ceva și nu erau nimic. Hașis, opiu, odalisce pasionate și așa mai departe. Voim

altceva. Desigur, toți voim altceva, dar nu asta. Și încercarea *Literatorului* s-a uscat în nepăsarea obștească.

La Iași apăruse, cu câțiva ani înainte de 1900, o publicație în format mic, fără pretenții, care se chema «Cărticica Săptămîinii». Alimentată din fonduri politice, această cărticică persecuta guvernul lui Lascar Catargi, răspîndind cașonete comice, pe arii cunoscute. Pe atunci se cînta, în toate mahalalele țîrgurilor regatului, *Margareta*.

O, scumpă Margareto,
De dorul tău, cocheto,
Ah ! simt că-nebunesc,
Ah, simt că mă sfîrșesc.

Margareto, îngerăș iubit,
Margareto, m-ai nenorocit,
Margareto, scumpul meu odor,
Ascultă-mă, iubește-mă, nu mă lăsa să mor !

În «Cărticica Săptămîinii», poetul se adresa lui Lascăr Catargi :

Cucoane Lascarache,
Ministru prezident,
Aruncă-ți ochii-ncoace,
Nu fi indiferent...

Și mai departe :

Lascarache, totul s-a sfîrșit,
Lascarache, ți s-a împlinit etc.

Între paginile acestea, de un gust cu totul îndoielnic (de care noi, copiii, făceam un haz nespus și le vociferam în cor), se publicau în «Cărticica Săptămîinii» și versuri ale tinerilor poeți ieșeni. Acolo am cetit pe Gordon și Dafin. Se mai publicau epigrame

destul de izbutite. Era pe atunci cunoscut în Iași, ca epigramist, un patron tipograf care iscălea *Giordano*.

Un câine i-a mușcat
Mînile,
Și-a murit turbat
Cînele.

Cînd *Giordano* a reproșat lui A. C. Cuza că epigrama :

Te-ai înălțat atît de sus,
Iubitul meu amic,
Incît să nu te miri că-mi pari,
De jos, atît de mic. —

cînd i-a reproșat, zic, că această epigramă e împrumutată din opera unui specialist neamț, le-am recitat și eu prietinelor lui *Giordano* epigrama lui Piron, cu șarpele care a mușcat mînuța unei doamne și a pierit (a pierit șarpele!). Deasemeni am descoperit la *Giordano* o altă pană de păun :

*Boileau nous dit dans son écrit
Qu'il n'est pas né pour l'éloquence.
Il ne dit pas ce qu'il en pense,
Moi, je pense ce qu'il en dit.*

Pe romînește, în «Cărticica Săptămîinii» :

Din modestie, se vede,
Tot spui că nu ești nimic.
Tu o spui fără a o crede,
Eu o cred fără s-o zic.

Aici i-am reproșat lui *Giordano*, de și eram încă învățacel, pe «fără a o crede» și «fără s-o zic», care sînt la granițele limbii romînești. Totuși m-au amuzat destul alte epigrame ale aceluiași autor, ca să-i iert păcatele. Numaicît se poate ca cele fără cusur să-și aibă și ele altundeva corespondențele.

Hărțulala asta literară a avut o concluzie dintre cele mai nostime cînd alt amator de asemenea lucruri a descoperit la *Giordano* un catren împrumutat de la neamțul în chestie. Așa că acel blînd epigramist teuton a fost înfățișat lumii noastre de atunci ca un *Isus* între doi... epigramiști ieșeni.

Cînd a apărut *Pagini Literare* în buna noastră tradiție ieșană, ne-am bucurat, noi liceenii, de alte epigrame care au avut bună circulație atunci.

Maica *Smara*, celebra călătoare și poetă, fusese la *Roma* și închinase divului *Traian* o odă.

Zice *Teleor*, poreclit «Țața», într-un număr din *Pagini Literare* :

Admir acest elan
De-a se slăvi mai-marii ;
Dar ce-o fi zis *Traian*
De versurile *Smarei* ?

Intre replici, cea mai bună a fost a fraților *Stavri* :

Smara compromite țara
Intr-un mod îngrozitor,
Dar e nostim că de *Smara*
Rîde tocmai *Teleor*.

În *Pagini Literare*, au apărut versuri de *Coșbuc*, proză de *Vlahuță*, cîteva cronici de *Caragiale*. Regulat, producții ale redactorilor principali : *Artur Stavri* și *Ion Gorun*. În această revistă, a debutat cu nuvele foarte gustate *Jean Bart*. Deasemenea și-a făcut un nume — celebru o clipă — un scriitor de impresii rurale, care iscălea *Almeida*. Nu știu cine era ; n-am aflat ; pe urmă n-a mai scris. Bucățile lui, de obicei scurte, se deschideau cu un peisagiu de cîmpie ori de pădure, în care apare o față, ori un fecior, ascultă cucul ori ciocîrlia și răspunde cu versuri de dor —

literatură populară inedită, bine aleasă. În aceste nevinovate încercări ale lui Almeida aş recunoaşte eu rădăcinile adevăratei literaturi semănătoriste, cea pură, poetică şi romantică, soră cu *Rodica* lui Alexandri.

Aici, la *Pagini Literare*, am colaborat eu, respectuos şi sub pseudonim, ca să mă verific oarecum şi să mă spăl de greşala de a fi apărut cu întreg numele, în 1898, în *Viaţa Nouă*. Revista aceasta, mi-am dat samă după ce mă compromisesem, era o alcătuire a unui sub-cenaclu macedonskian. Fără îndoială că colaboratorii ei erau geniali. Am apărut în paginile ei alături de N. D. Cocea şi Gala Galaction, care iscălea atunci Grigore Pişculescu. Imi amintesc de primul vers al primei poezii a lui Grigore Pişculescu :

In zaimful dimineţii floarea lotusului plînge..

De atunci şi părintele Grigore s-a curăţit de toată spurcăciunea.

Îţi mai aduci aminte, prietine Gala ?

«Pe orizontul întunecat al literaturii române au apărut cinci frumoşi luceferi», proclama o notă redacţională în *Viaţa Nouă*. Pe lângă elevul de la Liceul Naţional erau denunţaţi luceferi N. D. Cocea, Grigore Pişculescu, Gabriel Dona şi N. Mihăescu-Nigrim. Mai colaborau la această foaie literară Dimitrie Nanu şi Ion Costin. Dimitrie Nanu a publicat o nuvelă lungă, *Aristarc*, cu un efeb elin, în gustul lui Pierre Louys, autor atunci la modă.

Intr-o zi, îmi soseşte un mesager de la Bucureşti : un plasator şi încasator de abonamente. Un băiat modest, simpatic şi trudit, c-o servietă mare sub braţ. Întâi şi întâi a căutat pe Sadoveanu printre înalţii magistraţi ai Curţii de Apel, unde într-adevăr era

procuror-general vărul meu Petru Sadoveanu. Pe urmă a descoperit că «luceafărul» e un simplu elev al «Naţionalului». Puţinţel dezamăgit în ce priveşte abonamentele, l-a cercetat totuşi şi i-a dat veşti de la cei din Bucureşti. Toţi băieţii buni şi de talent, dar subţirei la pungă. Cu greu leagă cele două capete ale bugetului lor, ca să tipărească din cincisprezece în cincisprezece zile un număr de revistă. Foarte priceput băiat D. Casselli, editorul. Ştie şi să se învîrtă împreună cu alţi ciţiva. Când ajung la aman, apoi se adresează unui «barosan» cu parale, cum ar fi «Nababul», sau vreun neguţător macedonean putred de bani însă zgîrcit. I se propune să i se publice în revistă fotografia cu un elogiu nemaipomenit, ca să afle naţia întreagă despre virtuţile şi nobleţa lui. Dacă «barosarul» primeşte, numărul e salvat. Elogiul şi fotografia apar în tiraj separat, ce se depune în mîinile celui interesat, iar revista rămîne liberă, c-o poezie de talent la locul cu pricina.

— Interesant... am înginat eu.

Îmi era așa de ruşine, cădeam de sus, din cerul meu de luceafăr, în zgură şi glod. I-am rămas recunoscător truditului încasator şi plasator, care s-a dus, cu picioarele dureroase şi fruntea aburită, să caute un amator de revistă bună, care să plătească cinci lei un abonament. Ce nu se putea face cu cinci lei în acel ev îndepărtat ! Cameră de odihnă, prînz la birt şi altele.

Ceva mai tîrziu, am cunoscut în Bucureşti pe unii din foştii redactori ai revistei *Viaţa Nouă*. Scînteia între ei Gh. Becescu-Sylvan, cu faconda-i neobosită şi captivantă. I. Costin părea ce era : un modest funcţionar la Casa Şcoalelor, de şi purta o frumoasă barbă castanie. Sylvan agita neconţinut planuri măreţe şi idei

originale, iar Costin îl asculta cu un zîmbet vag de neîncredere. Apreciind probabil tovarăşia mea tăcută, mi-a şoptit la un moment prielnic :

— Să ştii că toţi aceştia sînt genii de cafea.

Becescu, excursionist pasionat, vorbea despre rătăcirile lui în munţii Buzăului, dincolo de nişte mănăstiri vechi sub piscuri ; acolo descoperise — afirma el — anume văi unde zăpada nu se topeşte niciodată.

— Am descoperit gheţarii Buzăului ! striga el cu gesturi largi.

— Descrie-i şi prezintă-i lumii ştiinţifice şi literaturii, îl îndemna cu blindă viclenie Costin, făcînd cu ochiul spre mine. De doi ani ne vorbeşti de minunea aceasta şi încă n-ai atacat-o.

— N-am timp, a suspinat Sylvan, trăgînd spre sine un pahar de vin ; însă cîndva trebuie să lămuresc acest mister.

— Adevărat mister... suspină şi Costin.

Sylvan a trecut îndată la planurile lui de romane istorice. Istoria Moldovei şi Ştefan cel Mare îl ademneau de mult, şi isprăvisese atunci *Bătrînul Dan*. Bătrînul Dan al baladei lui Alecsandri face, mort, pe calul său de război, calea întoarsă de la Moldova la Crim, deoarece îşi dăduse hanului cuvîntul că va veni înapoi la robia sa. Nu cade din şa cînd calul aleargă zi şi noapte fără contenire, ci numai în clipa opririi, în faţa lui Gherei-Han.

— Eu nu mă pricep în cavalcade... urma să suspine cu naivitate Ion Costin, dar pot afirma că acest tînăr moldovan, care a sosit acuma de la Iaşi, ştie mai multe, căci îl văd că tace. Să-ţi descrie el gheţarii Buzăului şi palatul hanului de la Crim ! Parcă e nevoie să le vezi ? Las' că nici tu nu le-ai văzut.

— Ba gheţarii i-am fotografiat.

— Cu atît mai rău ; asta-i pacostea ; el nu fotografiază nimic şi tace, devenind astfel nenorocirea noastră. Asta, bă, ne minîncă pe toţi ; ascultaţi procierea mea. Aoleo, aoleo ! ne minîncă pe toţi.

Acest acces profetic al lui Ion Costin, cu totul intempestiv şi comic, nu mi s-a părut de bun gust şi m-am grăbit să iau apărarea bătrînului Dan. Ion Costin a mai băut cîteva pahare de vin, clătînînd descurajat din cap. Mai curios mi s-a părut că şi-a adus după cîtiva ani aminte de ceea ce rostise la un ceas tîrziu de chef. Apăruseră primele mele cărţi şi lui i se părea că are dreptul să triumfe.

În aceeaşi sară, Gh. Becescu-Sylvan a prezentat cu brio, într-o şarjă improvizată, cenaclul Macedonski. Directorul *Literaturii* pe tronul său, cu mustaţa înclăiată, minile şi picioarele de lemn, coşul cu bijuterii false alături. Ciracii, în jur, ascultă glasul de orgă discordată al magistrului. Apoi îşi debitează şi ei odele şi baladele lor. «Geniale opere ! declară bătrînul Macedonski. Iată ţie, Cincinate, acest solitar mai frumos decît Marele Mogol ; iată ţie, Nanule, acest smaragd a cărui păreche a avut-o Neron ; iată ţie, Alexandru Teodor Maria Stamatiad, cel mai splendid rubin din cîte s-au descoperit sub soare...»

— Ascultă, Becescule, îi reproşează cu mihnire Costin, şi tu stai cîteodată pe unul din acele scaune în jurul maestrului şi nu s-ar cuveni să ne înfăţişezi în asemenea chip spectacolul.

— Ba de ce ? intervine Antemireanu, prin gura poetului de data asta vorbeşte realitatea.

— Vroiţi să afirmaţi, replică Ion Costin, că Macedonski n-are geniu şi e ridicul ?

— Ba afirmăm că Becescu-Sylvan are geniu fără să fie ridicul. Adevărat este sau nu că vă împarte juvaeruri ?

— E o manie nevinovată, domnule Antemireanu. Macedonski trăiește pe alt plan decât ceilalți muritori.

— Adevărat este sau nu că cine-i plătește două abonamente la *Literatorul* e un om nobil ? iar cine împinge nobleța pînă la zece abonamente e un binefăcător al omenirii ?

— Exagerați... se tinguie Costin.

— Și-i adevărat sau nu că, îndată ce primește de la vreun binefăcător al omenirii suma de una sută lei, marele poet cumpără șampanie, icre negre și fructe rare și se întoarce acasă în trăsura cea mai luxoasă din piață ? În ziua aceea coșnița rămîne tot goală ; dar marele poet triumfează.

— Așa este, așa este, plînge Costin ; și cu toate acestea nimeni nu-i cunoaște inima de aur. Numai eu i-o cunosc. Și văd că a adăpostit în sinul său vipere ca acest Sylvan ; mai bine s-ar fi dus el călare la Gherei-Hanul !

— Sintem poeți și exagerăm toți... intervine, cu vocea-i dulce de tenor-prim, Ion Adam.

Era și el de față, surizător și în aureolă de păr balan.

Alexandru Antemireanu a avut un ris strîmb de răutate. Era tulbure și cu fața-i brună aburită.

— Aș fuma o țigară, a declarat el cleios ; o prefer tuturor poezilor și prozatorilor. Însă nu mai am un ban.

Neculai Dunăreanu, proaspăt debarcat și el în București din orașelul unde fusese numit profesor, a chemat băiatul de serviciu și i-a încredințat o monedă de argint, ca să cumpere un pachet de țigarete pentru domnul Antemireanu. Băiatul a adus pachetul și l-a

pus pe masă în fața criticului, cu restul de bani mărunți. Antemireanu a desfăcut pachetul fără să mulțamească, n-a catadicsit să ofere generosului meu amic nici o țigară, a numărat cu grijă restul de gologani și l-a pus în buzunar.

Am avut o stringere de inimă ; mi-a fost dor de moravurile patriarhale ale orașului meu.

Activitatea publicistică fusese totdeauna de un rang superior în capitala Moldovei. Revistele ieșene, începînd de la *Dacia Literară* și *Convorbiri Literare*, îmbrățișau cultura generală a rominismului. Niciodată n-au avut caracter provincial. Așa a fost și *Contimporeanul*. 1900 era un moment de tranziție ; fermentul ieșan se afla în pauză. Totuși, un răstimp, agitase idei și sentimente nouă *Evenimentul Literar*. La această foaie și-au publicat primele articole C. Vraja (G. Ibrăileanu) și C. Șarcăleanu (C. Stere). În jurul agitației de idei nouă sociale se amestecase și un poet de mare valoare, Ion Păun-Pincio, mort foarte tînăr, și un poet lucrător, Theodor Neculuță. Mișcarea, cu o parte din colaboratori, trecuse la București la *Lumea Nouă*.

Stăruia în Iași atunci o publicație mai veche, *Arhiva* lui A. D. Xenopol, care, de la preocupări mai severe, lunecase spre literatură. În această revistă și-a publicat întăi Calistrat Hogaș impresiile de călătorie în munții Neamțului. Mai bine zis publicase a doua variantă a acestor călătorii. Le cetisem cu interes, acceptînd, odată cu prospețimea peisagiilor nemțene, și evocările masive din literatura și mitologia antică, prezentate uneori în stihuri proprii de gust clasic. Amestecul acesta de brad verde, bucoavnă greacă și muzeu avea ceva bizar, însă asta era atunci arta lui Calistrat Hogaș. Cînd, după șase ani, a apărut *Viața*

Românească, Ibrăileanu a supus proza aceasta excelentă a profesorului Hogaș la o epurație înțeleaptă. Cerindu-i autorului eliminarea prolixității cărturărești, i-a lăsat neatins materialul original plin de savoare. În această variantă opera lui Hogaș a rămas definitiv statornicită în literatura română.

Operă chinuită și bîntuită de nenorociri...

Cînd s-a hotărît tipărirea în volum, la «Viața Românească», a cărții *Amintiri dintr-o călătorie în munții Neamțului*, tinerii din redacție, între care se afla și Mihai Sevastos, l-au sfătuit pe «cuconu Calistrat» să lase în sama lor corectura, care e în general dificilă și totdeauna plictisitoare.

— Ași ! ce-mi vorbiți voi, măi băieți ? Cum aș putea face eu una ca asta ? Am să fac eu cu mîna mea corecturile și, dacă-ți găsi vreo greșală, vă îngădui să mi-o bateți în frunte.

— Bine, cucoane Calistrat, au răspuns tinerii ; fă dumneata cum crezi că-i mai bine.

— Așa am să fac și rămășagul îl țin.

Cît a făcut Hogaș corecturile, asudînd și cerînd perti după perii, am fost încredințat că-și cîștigă rămășagul. Dar cînd au fost coalele gata și le-am cercetat cu toții din curiozitate, înainte de a le trece la broșat, — dezastru ! Las' că rămăseseră toate erorile plate : «bolovan» în loc de «bolnav» și «bolnavii» pentru «bolovanii» ; «Marița» pentru «marța» ; «pacul dopului» pentru «capul podului» ; dar apăruseră nu se știe în ce chip niște fantastice vocabule intrucitva necuviincioase. Toate într-un număr așa de mare, încît nu era cu putință să se adaoge o «erată» ; a trebuit distrusă ediția. Nu se poate descrie disperarea lui cuconu Calistrat. Era așa de prăpădit, încît numai Ibrăileanu l-a putut mîngîia, hotărînd retipărirea în condiții demne.

S-au luat toate măsurile, ca să nu mai rămîie într-adevăr nici o eroare în text. Au puricat paginile și ciocăniturile tinere, și cloncanii cei bătrîni. După ce iese ediția bună, se întîmplă incendiul de la «Viața Românească» și întreg stocul, încă nedifuzat, e mistuit de flacări. O adevărată «ananke» a apăsas asupra acestei prețioase lucrări. Abia după moartea scriitorului s-a împrăștiat opera prin «Cartea Românească».

Pe cînd ceteam *Amintirile dintr-o călătorie în munții Neamțului* în niște numere vechi ale *Arhivei*, am avut prilejul să-l văd și să-l ascult pe Calistrat Hogaș în aula universității. A vorbit despre poezia populară cu pricepere și humor și unele versuri ale poezilor anonimi, recitate de el, le țin și astăzi minte. Bastonul lui gros, țigareta-i enormă, pelerina-i celebră, pălăria de mușchetar, lavaliera bogată, numai pe el îl puteau îmbrăca așa de potrivit și fixa pentru un veac viitor. A fost unul din oamenii cei mai puțin frumoși și cei mai simpatici din ciți am cunoscut.

La conferințele publice care se urmau în aula universității, am ascultat și pe profesorul Gh. Ghibănescu, de loc de la Huși, publicist cunoscut, cercetător de documente istorice și filologice. De la el am ascultat explicația unor zicale, între altele : «s-a dat șfară în țară» și «l-a tras pe șfară». Am acceptat îndată lămurirea pentru «șfară», care însemnă fum de la arderea de corpuri grase. Se dădea șfară în țară odinioară prin asemenea semnalizări optice ale fumurilor pe crestele dealurilor. «Tragerea pe șfară» e o semnalizare neadevărată, o înșelare. N-am stat nici o clipă la indoială asupra interpretării profesorului Ghibănescu, deoarece auzisem de la mama vorbele «șfară» și «șfarog».

Tot la acea epocă, am găsit preocupări identice în cîteva articole ale lui Gheorghe Coșbuc. Unele publi-

cate, pare-mi-se, in *Povestea Vorbei*. Poetul năsaudean vorbea, in una din notele lui, despre numele cinilor ciobănești, susținind că păcurarii romini au obicei să dea cinilor nume ale inamicilor. Și ajungea astfel să creadă că Năbală, nume de dulău din Maramureș, ar fi venind — amintire romană — de la Hanibal. Mai curind am rămas convins despre aserțiunea sa privitoare la «nici în clin, nici în mînece»... Eu rostisem pînă atunci: «nici în clin, nici în mînece» — legind zicala de clinul și mîneca hainei. Coșbuc susținea că «mînece» însemnă «mînecatul» sau miasul omului după ce a făcut drum de-o zi. Să n-ai de-a face cu anume semeni ai tăi nici în clin (culmea dealului, colină), nici în mînece, — nici în valea popasului. «Colac peste pupăză» mi s-a părut mai simplu și mai acceptabil, pupăză însemnind și astăzi, în unele ținuturi rominești, paserea de aluat pe care o face mama din rămășițele de la pine și o dă copilului după ce a copt-o, odată cu pita. Ți-am dat pupăză, — mai vrei și colac ?

Nu-mi amintesc bine dacă explicația pupezei mi-a dat-o Coșbuc, ori am auzit-o tot de la Ghiță Ghibănescu. Le mulțămesc în inima mea, astăzi, amîndorora pentru lecțiile lor de limbă rominească. De la mama și de la ei am rămas și puținel filolog în preocupările mele. Și încă de atunci am legat pămînt de «pavimentum» și mormînt de «monumentum», descoperind în asta viața primă citadină a daco-romanilor. Filologii mi-au mai adăogit și pe «sat» și «cetate», ca să arăte perioada următoare de retragere în munți, cînd seminiția a revenit la viața primitivă păstorească a strămoșilor daci. Din acest șir de preocupări mi-a rămas, intuitiv, și cunoașterea că noi ne tragem mai de demult decît maica Roma, și că strămoșii, cu altă lege și limbă, trebuie să ni-i plasăm în milenii mai vechi. Pletosul

dac din satele de pe Moldova și Bistrița l-am proiectat în aurora preistoriei și în asta am găsit o putere și o credință mai tare pentru ceea ce am numit eu «dreptatea» noastră. Mai curind aș zice «dreptatea lor» — a umiliților și a ofensaților.

În 1899, Eugen Petit, redactor al gazetei zilnice *Opinia*, mi-a propus să-i dau coloane de impresii de la Pașcani și Siret și un fel de povestiri de la țară, pe care pe urmă le-am dezvoltat în *Crîșma lui moș Precu*. Colaborarea mea era cu totul dezinteresată ; nici nu-mi închipuiam că încercările mele mi-ar putea aduce un onorar. Mă socoteam un ucenic, onorat de însuși oficiul modest pe care-l făceam. Mi-a cerut colaborarea, tot în aceleași condiții fără indoială, și o gazetă nouă, care de altminteri n-a izbutit și a lichidat în scurtă vreme. Vorbeam, în singurul articol pe care l-am dat acestei foi, despre austriu — vîntul de primăvară a cărui melodie a deșteptat totdeauna în mine ecouri ciudate. Imi aduc aminte numai de final, un vers :

Iar vîntul scriștia mîhnit, din dibla lui hodorogită...

Citeodată, destul de rar, mă duceam, cu unii prietini, la reprezentațiile Teatrului Național. Întîia piesă ce-am văzut a fost *Curierul din Lyon*. Am privit din galerie toată melodrama zgomotoasă și nu pot spune c-am rămas entuziasmat de asemenea artă. M-am împăcat cu unii actori și unele piese mai tîrziu, cînd am văzut *Caporalul Simon*, *Lumea în care ți se urăște*, *Hamlet*. Se aflau și atunci la Iași unii artiști de talent; pe unii i-am revăzut la București : Hasnaș, Petre Sturdza, Ion Morțun ; alții au rămas pînă la sfîrșitul carierei lor în cetatea Moldovei, cum au fost Cîrjă, Dragomir, Vasile Boldescu. Se afla atunci în plină înflorire a talentului său Aglaie Pruteanu, care a ră-

mas ieșancă toată viața. Juca ingenue de dramă și comedie cu o naturaleță delicată și o forță remarcabilă. Avea o voce de aur, cum spuneau admiratorii ei, și i-a rămas vocea tânără chiar și după ce anii i-au adus cărunțeța. Am văzut-o în *Julietta* și *Ofelia*, în *Dama cu camelii*, în *Viorica* din *Baba Hîrca*. În toate era încântătoare. Era o ființă fără cultură, fată de țigovăș din Vaslui parcă; era prietină devotată a unui actor cu studii universitare însă cu prea puțin temperament, State Dragomir; ducea o viață năcăjită, ajutindu-și niște nepoți; era împovărată de role, de grijile gospodăriei, de intrigările camarazilor, de ciudățeniile partenerului și prietinelui său. Dragomir ținea neapărat să joace toți junii-primi cu puțință; trebuia să-i fie el partener în *Romeo* — de și, după spusa unui mașinist italian, nu se mai văzuse pe lume asemenea *Romeo* cu «*capo di foca*». Se înfățișa așa de frământată și de acrită și de plictisită în culise, c-un muc de țigară în colțul gurii, încît admiratorul care o pîndea discret dintr-un colț avea dreptul să se infricoseze de intrarea ei apropiată în scenă. Juca o contesă, purta o rochie trandafirie... Regisorul îi dă semnalul; trebuie să între! *Aglaie Pruteanu* leapădă mucul de țigară, îl strivește cu talpa pantofului, își limpezește glasul, își suflă ușurel nasul în dedesubturile somptuoasei ei rochii, și dintrodată își leapădă griji, preocupări, amărăciuni, mizerie și intră în scenă plină de încîntare și farmec.

Datorită tineretului literar din vremea de care vorbesc, în repertoriul teatrului ieșan s-au introdus nou-tătăile și îndrăznelile timpului. S-au jucat acolo, înainte de a apărea pe scena capitalei, piesele lui Ibsen și Strindberg. S-au jucat însă pentru o minoritate de intelectuali. Nevoile financiare obligau direcția să aducă pe afiș spectacolele vechi, cu nume bun în Iași. În fiecare

stagiune, pe lângă dramele mari shakespeareene, se reluau melodramele consacrate, între care *Două orfe-line*, la sărbătorile Crăciunului, producea rețeta maximă. Era tradiție deasemeni să se joace, în sara de Anul Nou, opereta *Baba Hîrca*, libret de Matei Millo și muzica de Flechtenmacher. Cu patruzeci de ani înainte ieșenii îi văzuseră premiera; copiii și nepoții urmau a fi credincioși acestui agreabil spectacol.

Era atunci director de scenă al Naționalului ieșan un distins actor italian, Napoleone Borelli (tatăl Lidei Borelli, artistă de cinematograf). În cîteva rînduri a ieșit el însuși pe scenă, de și nu știa romînește. L-am văzut în *Caporalul Simon*, rol mut de mimică, și a jucat *Hamlet*, debitînd în italiană textul, pe cînd restul interpreților dădeau în romînește replicile. Ieșenii apreciau nevoia aceasta a artistului de a apărea la focul rampei și-l aplaudau cu simpatie pe Borelli, umplînd sala.

În 1900, Matei Rusu, publicist mai vechi decît mine (nu cu mult mai în vîrstă), mi-a propus să scoatem o revistă literară. Asupra titlului ne-am înțeles ușor: *Lumea*. Eram amîndoi contra numelor poetice și înzorzonate. Asupra proprietății și drepturilor la venituri, n-am discutat. Nu mă interesa, și aveam încredințarea că tot ce fac în acea epocă nu e destinat eternității. Mă supuneam soartei mele cu plăcere, fără a-mi face iluzii. Mă simțeam bine așa cum eram, plin de avînt și de nădejdi, sceptic însă în același timp în privința valorii lucrurilor pe care le cream atunci. Cum eram încă elev și regulamentul liceului îmi interzicea să apar în publicitate cu numele meu, pe frontispiciul revistei s-a tipărit numai numele lui Matei Rusu. Nimeni nu-și poate face idee cît de lesnicios s-au tratat între noi aceste chestii ale tovărășiei.

Renunțam zimbînd la orice. De altminteri mă aștepta vacanța cu expedițiile mele cinegetice interminabile. Am publicat în *Lumea* o schiță, c-un bunic și c-un nepotel, — incorporată mai tîrziu în volumul *Dureri îndbușite*.

Deslegat de interese și de codirectorat, m-am putut retrage la îndeletnicirile mele de vară, la Siret și la Moldova. Sculatul odată cu «zările zilei»; petrecerea în zăvoaie, scrutare și lunci; prînz singuratic de sihastru: un codru de pîne și puțină brînză la un izvor rece; întoarcerea după ce-și închidea amurgul pleopa trandafirie. Pasiunile și preocupările mele au fost totdeauna totale. În răstimpurile de vreme rea, leneveam într-o căsoaie unde-și avea atelierul de rotar bunicul, și ceteam fără conținere de la răsăritul pînă la asfințitul soarelui. Mă aciuam la culcare odată cu găinile, căci bătrînica, în vremea verii, nu socotea lampa necesară și nici n-avea «gază».

Cu instinctul și melancolia celor trecătoare, am suportat cu ușurință dispariția revistei la care mă angajasem pe jumătate. Nici nu-i putea fi alta soarta. Chiar m-am bucurat într-o privință că m-am despo-vărat de atare întreprindere mediocră. Ceva mai mult! ceva mai bun! Imi trebuia timp; așteptam de pe atunci să-mi treacă ucenicia și să îmbătrînesc.

Lecturile mele trecuseră de la străini la autohtoni. Cei mai importanți pionii ai mișcării noastre intelectuale nu mi se vedeau decît acum, destul de tîrziu. Mă oprisem, în vara aceea a anului 1900, la proza lui Alecsandri, la Costake Negruzzi și Kogălniceanu. Fusesem profund mișcat de *Cîntarea Romîniei*, care pe atunci era atribuită lui Bălcescu. Primisem pînă în fundul inimii un fior de flacără cetînd discursurile lui Mihail Kogălniceanu în chestia țărănească.

Această «chestie» a constituit, în cariera mea artistică, o preocupare precoce. Mă interesa în primul rînd vorbirea colorată a pămîntenilor de la apa Moldovei. Tot ce era nou și frumos îmi strunea atenția. În aceeași măsură îmi solicitau luarea-aminte ritualul vieții țărănești și legea inflexibilă a datinilor. Mă interesa și felul demn, arhaic și original în care mi se înfățișau, în toate manifestările vieții obștești, acești oameni ai trecutului. Eram deplin cîștigat de tot ce socoteam eu nobil și frumos în viața lor, înlăturînd tot ce era scorie, mizerie și umilință seculară. Înțelegeam deslușit încă de atunci că, sub munte, la apa Moldovei și pînă la Siret, trăiește o altă rasă decît la Prut. Aici covîrșeau neamurile de răzăși, oameni liberi altădată, — căzuți acum parțial în starea comună. Răzășii au în umblet, port și trai o nume pecete, o dirzenie față de «ciocoi» care mă încînta. Alături de răzăși ori de foștii răzăși, s-au înmulțit vecinii, populație de strînsură din țările de margine din miazănoapte. Puteam să-i deosebesc încă de-atunci. Se înfățișau îndeobște mai săraci și mai umiliți; totuși primiseră și ei legea din veac a vechilor autohtoni și deveniseră și ei pămîteni. Deosebirea aceasta de populație am verificat-o și mai tîrziu, cînd am cunoscut că mai apropiați și mai înrudiți sînt oamenii de sub munte în întreg regatul, decît bistrițenii de gospodarii de la Prut, ori decît muscelenii de plugarii din valea Dunării. Am recunoscut aceeași înfățișare a muntenilor de la noi în ardelenii de dincolo de opcina Carpaților. De acest lucru îmi vorbea la Verșeni și moș Vasile, fratele mamei, care fusese la ciobănie între țuțuieni și mocani.

Niciodată, în opera mea, n-a străpuns ideea politică; dar simpatia pîntru cei năcăjiți și obijduiți am

avut-o prezentă în mine neconținut. De și încă neprecis, încă din acest timp depărtat îmi puneam problema cea gravă, ca în *Ion Ursu*, nuvelă scrisă înainte de 1900. Înțelegeam nevoia intrării acestui neam în curentul de europenizare, și în același timp mă biruia părerea de rău că i s-ar prăpădi, în asemenea prefacere, toată originalitatea. Dilema aceasta m-a situat definitiv într-un fel de democrație conservatoare; soluția, relativă, a necunoscutei încă n-o văd.

În chip mai simplu și mai tulbure, m-am întreat încă de atunci cum ar fi cu puțință ca norodul nostru, fixat în formele lui antice de viață, să fie cîștigat pentru lumea nouă.

Nimic nu l-ar îndemna mai mult la asta decît o administrație și o justiție exemplare, care să-l ducă la convingerea că «lumea cealaltă» — pătura suprapusă — îi merită încrederea, respectul, iubirea; astfel ca bănuiala și chiar ostilitatea lui cătră orășeni să se topească. Așa cum era atunci, el păstra măcar în parte neîncrederea și îndîrjirea pe care o aveau obiduiții în vremea fanarioților, cînd haiducii — oameni în afară de lege — se bucurau de simpatie. Acești haiduci erau pentru năcăjiți, sau presupuneau ei că sînt, sau doreau ei să fie, născocind legende, — erau răzbunători ai năpăstuiților și ocrotitori ai slabilor. Ceva din atitudinea din veacuri și din cîntecele haiducești o observam încă de atunci la țărani față de tirgoveți. Din nenorocire, orășenii, adică țara care guvernează, se purtau așa fel, încît atitudinea țărănimii avea toată îndreptățirea de a continua.

Țărănimea, adică seminția mea, care vine și stăruiește în acest peisagiu din negura veacurilor, am considerat-o c-o dragoste amăsurată tragiciei ei soarte.

Ceteam la vremea aceea și Biblia. Și am găsit în Isaia versele care-i convin și pe care mi le-am notat.

«Ascultați, voi ceruri, și auzi, tu pămînt, căci Domnul grăiește: Copiii au crescut și lepădatu-s-au de mine.»

«Spălați-vă, curățiți-vă; înlăturați dinaintea ochilor mei faptele voastre rele. Conțeniți răutățile.»

«Învățați facerea de bine, rîvniți dreptatea, întăriți pe cel apăsător, faceți dreptate orfanului, țineți partea văduvei.»

«Mai-marii tăi desfrînați și tovarăși cu hoții sînt: toți iubesc mita și aleargă după plocoane; orfanului dreptate nu fac și de pricina văduvei nu le pasă.»

«Fost-a acest popor lămurit în cuptorul urgiei. Domnul a îmbrăcat cerurile sale cu negură de jale.»

«În tine fost-au foametea și sabia. Vechile suferinți fi-vor uitate. Va vedea rodul muncii sufletului său și se va înviora.»

«Cei răi nu vor avea pace. Viermele lor nu va pieri și focul mistuirii lor nu se va stînge.»

«Și între popoare judeca-va Domnul și multor neamuri va hotărî. Săbiile lor în brăzdare să le făurească și lăncile în cosoare. Neam împotriva altui neam să nu se mai ridice, și meșteșug de război să nu mai învețe.»

XIV

București, 1900

Tatăl meu, cuconu Alecu, mi-a hotărît să fac facultatea juridică la București. Capitala, zicea domnia sa, e un centru mai important decît Iași. În capitală mi-aș putea găsi mai cu ușurință o îndeletnicire din

care să pot trăi; căci timpurile se arătau grele și domnia sa ar fi dorit să-și ușureze cheltuielile dinspre partea mea. «O îndeletnicire» însemna o slujbă la vreun minister. Nu bănuiam cum s-ar putea face asta; în București n-aveam absolut pe nimeni; pe îndrăzneala mea personală nu mă puteam bizui. Acceptam vag — stînd la sfat cu mine însumi — că s-ar putea să găsesc o întrebuintare în vreo redacție de gazetă. Nu-mi vedeam, însă, nici o însușire de gazetar. S-ar putea să fiu de ajutor la vreo revistă? Nu vedeam la care și nici nu-mi închipuiam că aș putea pretinde bani în schimbul încercărilor mele. O posibilitate mi se lămurea totuși, între îndoieli. M-aș putea adresa unuia dintre maestrii breslei. M-am și gîndit la Vlahuță. Cu această umbră de nădejde, am intrat în cetatea Dîmboviței. Eram ca d'Artagnan: aveam extrem de puțini bani în buzunar; dar n-aveam cal de vînzare și nici resursele gasconului. El avea spada, eu eram complect dezarmat. Domnul de Tréville, prietin de copilărie al tatălui său, îi putea deveni protector. Vlahuță n-auzise niciodată de numele unui avocat Alexandru Sadoveanu din Pașcani. Din primul moment am amînat vizita pîlănită.

Cartierul meu, în toamna anului 1900, în București, se afla în strada Iustinian numărul 9, la o vîduvă italiancă, ființă blindă și năcăjită. Tovarăș de cameră l-am avut pe Neculai Dunăreanu. El urmărea o diplomă de maistru, care să-i îngăduie a dobîndi o catedră la un gimnaziu din provincie. Eu căutam potcoave de cai morți; mă simțeam cu desăvîrșire străin și stingher. Despre o slujbă nu putea fi vorba; la asta aveau drept studenții din ultimul an, sau băieții cu protecții politice. Nu îndrăzneam să mă opresc la ușa unei redacții, ca să nu fiu întreat de vreun domn cu

privirile răuvoitoare ce poftesc și ce caut. Mi-ar fi fost absolut cu neputință să răspund. Grăbeam pașii ca să mă salvez mai curînd dintr-o asemenea regiune blăstămată.

Pe lingă tovarășul de cameră, mai aveam în București un prietin dintre prietini mei buni de la Iași: Nicușor Beldiceanu. Mama sa, căsătorită a doua oară, locuia în capitală și el venise din Iași la ea. Poate se hotărîse la asta și din pricină că debarcasem eu în acest liman. Beldiceanu era incredințat că bucureștenii mă vor primi cu flori. Deocamdată mă deprindeam cu răbdarea, nenădăjduind nimic. Poate voi fi avut între străbunii mei un schivnic care a izbîndit să realizeze ajunări tot mai lungi. Așa făceam eu, găsind în mine pentru asta puteri latente. Întăi am cheltuit, pentru mișelnica îndestulare fizică, douăzeci de centime zilnic. Pe urmă cincisprezece. După aceea am răbdat, pînă ce cuconu Alecu mi-a mai trimis o importantă sumă de paisprezece lei, indemnîndu-mă. Într-o scrisoare vioaie, să pășesc la stabilirea mea într-o situație care să mă facă infine independent.

Găseam sprijin deosebit de mare în cei doi prietini ai mei, nu ca să mă statornicesc în dobîndirea bunurilor vieții, cum pretindea cuconu Alecu, ci făcîndu-i auditori ai producțiilor mele. Libertatea mea deplină o întrebuintam ca să scriu și să copiez. Amîndoi pretindeau că operele mele sînt destinate celebrității. Lauda lor îmi ținea întrucîtva de foame și de sete. După ce mă trezeam din visul meu artistic, simțeam în măruntaie mușcătura unor lupi flămînzi. Dunăreanu citeodată avea ideea bună de a cere, cu grabă și la timp potrivit, gazdei noastre, trei pahare de ceai. Altă dată Nicușor Beldiceanu m-a dus pînă la el acasă, prezentîndu-mă mamei lui. Cucoana Aglaie

tocmai scotea din cuptor niște plăcinte «poale-n briu», ca la noi în Moldova. Mi-a dat una și prima îmbucătură am înghițit-o amestecată cu lacrimi.

Neculai Dunăreanu mă îndemna câteodată să mă despart de una din cărțile mele, pentru care un anticar cunoscut de el mi-ar fi dat un preț bun. Așa a făcut și el și acuma nu mai are grija bibliotecii.

— Eu îți propun să duci anticarului meu pe *Madame Bovary* a lui Flaubert.

— Imposibil, am protestat eu, scandalizat.

— Pentru cartea asta, anticarul oferă doi lei, a stăruit el. Cărțile bune franceze de trei franci cincizeci au curs doi lei la anticarii bucureșteni.

— Cu neputință, am strigat eu iar.

— De ce? Flaubert ți-i tată? *Madame Bovary* ți-i mamă?

— Nu; asta ar fi un motiv mai mult ca să-mi dea de mâncare. Dar nu pot. M-am gândit și eu, dar nu pot; am un sentiment nebiruit de rușine numai la gândul să mă duc să tratez asemenea afacere.

— Numai asta-i? Atunci dă-mi mie cartea, și mă duc imediat să tratez eu. Cu suma de doi lei, benchetui.

Intr-adevăr, cu doi lei, prinși pe *Madame Bovary*, ne-am dus pe cheiul Dimboviței, mai la vale de anticării, și am mâncat acolo crap prăjit în ulei: o bună-tate; și am adaos două gogoși și-o jumătate de kilogram de prune brumării. Ca răsplată pentru c-a dus afacerea la bun sfârșit, Dunăreanu s-a mulțămît cu câteva țigări.

În acea epocă din strada Iustinian, am lustruit unele din bucățile care au apărut mai târziu în volumul *Dureri înăbușite* și am alcătuit, după o juxtă elină, o Hecubă jalnică, în versuri albe. Dunăreanu s-a arătat încântat și gata, la nevoie, să joace rolul principal,

dacă nu s-ar găsi interpretă de mîna întâi pentru veșnic mihnita soție a lui Hector. Dar abia am isprăvit tragedia, și n-am mai simțit între Hecuba și mine nici o corespondență armonică. Era ceva sălciu și străin; planurile mele literare se situau în altă regiune. Am rupt în patru textul și l-am aruncat pe foc. Dunăreanu era cît pe ce să-și frigă degetele încercînd să-l salveze. După ce-a venit Beldiceanu și-a aflat catastrofa, amîndoi au început a se lamenta.

Le-am spus anecdota lui Rameau care, în ceasul morții, a consimțit, la îndemnul confesorului său, să dea pradă flacărilor partitura ultimei sale opere.

— Fie! în foc cu cele frivoale!

— Vai, unchiule, a strigat nepotul său; ce-ai făcut?

— Fii pe pace, i-a șoptit la ureche Rameau; am copia, ai s-o găsești în biroul meu.

Acestea zise, a murit liniștit.

Beldiceanu s-a bucurat cu zgomot și cu haz:

— Ai copia?

— N-o am; în schimb, mai am de trăit cîțiva ani.

Am început a frecventa în toamna aceea, cu prietenii mei, academia liberă de muzică și artă dramatică a poetului Th. M. Stoenescu. Acest vechi cirac din cenaclul *Literatorului*, omul lui Macedonski, publica o revistă, menită să înlocuiască *Literatorul* defunct. Se chema *Revista Literară*. Chiar cînd *Literatorul* a reapărut, sporadic, *Revista Literară* și-a continuat apariția. Stăruitor și cu colaborări amestecate, Stoenescu o tipărea regulat. El însuși publica poeme și mai ales numeroase traduceri de drame și comedii. Acuma activitatea sa neobosită se exercita și în această întreprindere a unei școli de artă muzicală și dramatică.

Doi oameni deosebiți am cunoscut între profesorii acestei academii, în afară de poetul director, care

n-avea nimic deosebit. Unul era Grigore Ventura, gazetarul și autorul piesei de succes popular *Curcanii*. Papa Ventura, cum i se spunea, ținea cursul de muzică comparată. Intr-o zi, așezat la piano, a vorbit auditorului destul de restrâns al academiei despre doină și despre muzica orientală, într-o formă inspirată ce m-a emoționat. Din când în când ilustra cu arii românești și străine comparațiile lui.

— Iată și un cîntec al plutașilor de pe Nil... a zis Ventura, privind într-o parte strîmb și cu obrazul asimetric iluminat de un zîmbet mistic.

A pus pe instrumentul sonor o melodie tînguitoare, ca cele pe care de multe ori le ascultasem sara, dincolo de Moldova, la priveghiurile păstorilor. Din când în când s-alegea pe clape strigătul monoton al cucului.

— Așa coboară plutașii, primăvara, spre delta Nilului... a suspinat el.

Al doilea personajiu interesant era un oarecare C. A. Ionescu — cu numele de publicist Caion, cel care a denunțat așa-zisele plagiate ale lui Caragiale. Astăzi poate nimeni nu-și mai aduce aminte de el. Intr-o bună zi, apare scandalul plagiatului pe două coloane. Pe o coloană textul cu chirilice a unei traduceri vechi din ungurește după o piesă de Kemény István; pe cealaltă coloană, pasagii din *Năpasta*. În *Pagini Literare*, pare-mi-se, Ion Gorun a arătat îndată că n-a existat niciodată un dramaturg ungur cu numele de mai sus. Textul cu chirilice, plin de altminteri de greșeli de ortografie, e un fals, alcătuit ad-hoc într-o tipografie bucureșteană. Tipul firav și cu nasul cîrnit într-o parte nu dezarmează. Prezintă un scriitor francez cunoscut de toți, Victorien Sardou, a cărui comedie *Rabagas* ar fi fost plagiată de Ion Luca Caragiale. Pune în paralelă tirade din *Rabagas* și

replici din *Scrisoarea pierdută*. În adevăr, coloanele erau de față. Liniile din *Rabagas* față de cele din *Scrisoarea pierdută*. Dacă cineva a avut curiozitatea să cunoască ce este și s-a ostenit să cetească cele două coloane, a putut vedea că nu e nici o potrivire. Ici era una, dincolo era alta. Procedul era tot o înșelăciune ca și întăia oară. Mulți cetitori nu s-au ostenit să analizeze; au rămas c-o impresie vagă că va fi fiind ceva; poate fără importanță; la urma urmei chiar dacă ar fi ceva de oarecare importanță, e îngăduit și lui Caragiale să spuie ca Molière: *Je prends mon bien où je le trouve*. Dar nu era absolut nimic.

S-a iscat din afacerile acestea un proces la Curtea cu Juri, unde a pledat și Delavrancea în interesul lui Caragiale. Priveam curios cătră acel paria al republicii noastre, cătră acel declasat cu etichete viscoase (așa mi-l închipuiam) și nu înțelegeam cum are îndrăzneala să se înfățișeze înaintea unor auditori care cetiseră gazetele și cunoșteau scandalul. Dar colaboratorul poetului Stoenescu avea pielea tare. La urma urmei nici nu se sinchisea de privirile noastre disprețuitoare. Atmosfera pe care o crease el, însă, a contribuit la conflictul ce a izbucnit între cei trei mușchetari și directorul instituției.

Stoenescu aflase, probabil de la Beldiceanu, că mă indeletnicesc cu literatura. Numai de cînt mi-a făcut onoarea să-mi ceară colaborarea. A făcut asta cu vorbe delicate și ademenitoare, așa încît i-am incredințat copiile a vreo zece nuvelete, urmînd ca să le tipărească pe rînd în revista sa. Ași! Directorul avea nevoie de manuscris pur și simplu; a tipărit, în cel mai apropiat număr, tot ce-i incredințasem eu. Am înțeles, puțintel cam tîrziu, că mă grăbisem. Intrasem și de data asta într-o hrubă ca cele de care-mi pome-

nise incasatorul și plasatorul *Vieții Nouă*, când venise la Iași, să-mi ceară asistența.

Urmau cursurile de dramă la «Academia liberă» două domnișoare pe care le socoteam de talent: una, domnișoara Bucholtzer, care a devenit pe urmă doamna Stoenescu, și alta domnișoara Mărioara Ventura, fiica lui Grigore Ventura. Mărioara Ventura era o apariție cu ochi mari, ochii mainei sale Leea Vermont; se putea bănuși de pe atunci că are foc și ne era simpatică. Mult mai târziu, după ce artista s-a întors din drumurile-i triumfale, am revăzut-o și ne-am adus amîndoi o clipă aminte de «Academia» lui Stoenescu.

Intr-o zi, se prezintă la concursul de admitere, pentru clasa de declamație, o copilă sfioasă și frumoasă cu ochi migdalați și glasul dulce. Stoenescu o primește politicos; e încredințat de mai înainte că are de-a face cu un element de valoare și, pentru ca să îndeplinească formele, îi cere să reciteze ceva. Conduce pe candidată în scenă și o îndeamnă să-și facă proba. Domnișoara candidată întreabă timid și subțirel:

- Ce să spun?
- Spune ce știi, domnișoară.
- Să spun *O, mamă, dulce mamă...*

Ochii domnului Th. M. Stoenescu se înouăză. Niciodată nu se rostise în academia sa titlul unei poezii a lui Eminescu.

— Bine, fie și *O, mamă...* Să vedem. S-auzim.

Copila își drege glasul. Anunță cu dulceață:

— *O, mamă, dulce mamă...* versuri de Mihail Inimescu.

Am devenit atent la acest «Inimescu». Copila aceea, probabil cu temperament, era o analfabetă.

Examinatorul a zîmbit și a îndemnat-o c-un gest să spuie.

Candidata modula bine versurile, de și prea tînguitor și lăcrămos.

Frumoase versuri, dulci versuri, suspinăm noi cei trei mușchetari, privind biruitori spre Stoenescu. Știm noi, cunoaștem noi suferința celor de la *Literatorul*; știm noi, cunoaștem noi care a fost atitudinea *Literatorului* față de Eminescu! Ascultă și înțelege acum, în propria ta academie liberă, stimate domnule Th. M. Stoenescu, care mi-ai publicat zece nuvele într-un singur număr al revistei dumnitale!

Ajungem cu bine pînă la ultima strofă:

Iar dac-a fi împreună, iubito, să murim,
Să nu ne ducă-n triste zidiri de țintirim...

— Cum? se miră deodată, aspru și tăios, Stoenescu. Ce-i aia «țintirim»? Țintirim-tiririm, nu înțeleg.

Copila de pe scenă a căzut ca într-o bulboană; s-a speriat, a început a plînge. Eu m-am ridicat cu demnitate și cu indignare stăpînită:

— Domnule profesor, dumneavoastră nu știți ce-i aceea țintirim? Atita aveți dumneavoastră de observat, cînd ascultați o poezie a unui Mihail Eminescu?...

— Ce face? Nu înțeleg nici asta, a început a protesta profesorul. În academia mea...

— În academia dumneavoastră, unde e tratat astfel Eminescu, noi nu mai avem ce căuta!

— Lovitură de teatru. Tovarășii mei se sculaseră și ei în picioare. Invăluindu-ne eroic pelerinele, am ieșit din academie, ne-am dus și nu ne-am mai întors nici azi.

La stăruințele celor doi prietini, m-am hotărît într-o zi să bat la ușa lui Alexandru Vlahuță, să-i înmînez unele din încercările mele și să aștept de la el un sprijin. Poetul locuia atunci la al cincilea etaj, într-un palat ce se chema «Imobiliara», pe bulevardul Carol, în fața «Cărții Romînești». Am urcat ușor cele cinci etaje, am întirziat un timp pe culoar, căutînd apartamentul, pe urmă am sunat și am așteptat cu destulă sîială și cu inima bătînd. N-a răspuns nimeni. Am mai sunat o dată și atunci am fost incredințat că nu-i nimeni acasă. Nu mi-a părut rău. Din contra, găseam în împrejurarea asta o semnificație înțeleaptă. S-ar fi putut ca maestrul meu iubit și prețuit să mă respingă. E mai bine să înlătur, ori mai bine să amîn, asemenea înfrîngere.

— Poate ar fi mai bine să-i scriu... am îngînat eu cu indoială.

Însă Nicușor Beldiceanu era mai hotărît decît mine. Iar în privința însușirilor mele și a izbindei mele nu avea nici o indoială. Pe cînd în mine stăruia necontenit și întreg un negru punct de întrebare.

— Ei, ce facem ? Ne sfătuim noi cu voci în șoaptă.

Chiar în minutul cînd șopteam, scrișnește cheia în broasca de la ușa apartamentului. Se dă un canat în lături și apare în penumbră o doamnă în vîrstă cu două copile.

Cînd a dat cu ochii de noi și a observat înfățișarea noastră de conspiratori, a făcut o mișcare îndărăt, apărînd c-un braț pe fete. Niște tipi ca noi nu puteau avea gînduri bune. Totuși s-a îndîrjit cu îndrăzneală și a ridicat glasul, ca să fie auzită de vecini :

— Ce poftiți, mă rog, dumneavoastră ?

— Dorim să vedem pe maestrul Vlahuță, a răspuns politico Nicușor Beldiceanu.

— Maestrul Vlahuță nu-i acasă... ni s-a răspuns scurt.

— Cînd l-am putea vedea ?

— Nu știu. Adresați-i, vă rog, o scrisoare.

Apăruse la intrarea altui apartament un vecin. Doamna a închis ușa. Cu fetele dinaintea sa și împingîndu-ne oarecum cătră scară, a început a înainta mai cu îndrăzneală. Ne-am coborît ; eu am grăbit pe prietinii mei și am răsufat cu plăcere cînd am ajuns în bulevard. I-am îndemnat să mergem cătră Cotroceni, asupra căruia se cufunda un soare glorios de aur vechi.

— Numai decît să-i scrii lui Vlahuță, mă îndemna Beldiceanu.

— Da, da... îngînam eu, bine incredințat că n-am să fac niciodată asemenea pas.

Toate aventurile literare în cele din urmă trei luni ale anului 1900 s-au oprit aici. N-am comunicat cu nimeni ; n-am văzut pe nimeni ; mă cufundam în lucru ca într-o oază a pustiului meu. Așteptam o minune care, desigur, nu venea. Pînă ce, într-o zi, Dunăreanu m-a părăsit ; își dobîndise diploma de maistru și i se dăduse o catedră la gimnaziul din Dorohoi.

Sé întorcea în Moldova. Îl bătea și pe Nicușor Beldiceanu gîndul să se ducă pe cităva vreme, măcar spre primăvară, la casa bătrînească a bunicilor lui după mamă, la Rădășeni. Am găsit în asta un îndemn mai mult la gîndurile care mă bintuiau, să părăsesc capitala și să mă-ntorc într-o regiune prielnică sufletului meu. De altminteri mi se apropia și sorocul stagiului militar.

Aveam la Folticeni o legătură sentimentală pe care eu o socoteam foarte serioasă, cu sora unui prietin de gimnaziu, mort în împrejurări tragice. În clasa a treia

imi luasem de bună-voie față de el un angajament romantic. M-am hotărît, în sărbătorile iernii 1900—1901, să mă duc acasă la Pașcani și apoi la Folticeni.

În 1901, m-am însurat cu Ecaterina Bilu, sora prietenului meu. Încă nu eram major. M-am așezat în Folticeni și întâmplarea a făcut ca locul șederii mele să se afle chiar pe ulița în care trăise Ion Creangă, când era învățăcel la școala de catiheți. Mai mult: căsuța în care locuiam fusese cindva a lui Vasile Fieraru, și găzduise în ea și Creangă după ce fusese izgonit, cu Trăsnea și Mogorogea, de la Pavel Ciubotaru, în urma istoriei cu «poștele».

Urmărind în acel pitoresc oraș pașii marelui meu maestru, visam o chinovie tihnită și-o grădină cu meri și cu stupi. Lucram cu înfrigurare, așteptînd să se întîmple ceva.

XV

Folticeni 1901—1903

Ce-aș putea spune c-am făcut în doi ani și jumătate, adică pînă în toamna anului 1903, în Folticeni?

Nimic. N-aveam nici o putință să mă ridic din starea umilă în care vegetam. Libertatea imi era stînjinită de amenințarea stagiului militar. Urma să fiu încorporat în noemvrie 1901.

Dintr-un fel de fatalism, pe care l-am moștenit, probabil, de la strămoșii mei ciobani, nu m-am prezentat, primăvara, la comisia de recrutare, la Pașcani.

De ce să mă prezint? Sînt dator să fac armată, — am s-o fac.

Da, însă aveam anumite interese de apărut. Diploma imi dădea dreptul să fac numai un an oaste, iar comisia de recrutare nu era ținută să cunoască existența acestui document.

Deci am fost înscris pentru trei ani. Nu-i nimic, imi zic eu; am să prezint actele și se va ținea samă de ele. Cînd și cum să le prezint? Nu știu, să vedem. De ce nu m-am prezentat în primăvara asta la recrutare? Nu m-am prezentat în primăvara asta la recrutare, din pricină că lucram la *Petrea Străinul*, tocmai în epoca anumită. Și de ce am tot amînat săptămîină cu săptămîină și lună cu lună trimeterea actelor? Din aceeași pricină. Aveam pe colțul meu de măsută manuscrise după manuscrise, care de altminteri nu-mi aduceau, pe restul aceleiași măsute, contravaloarea lor. Nu mă preocupa nici într-un chip schimbul în bani a foilor pe care le înegream. Ca să fac măcar în parte față nevoilor modeste ale familiei mele, aveam o lecție particulară destul de bine plătită.

Deci, la finele lui octomvrie, imi sosește ordinul de chemare la compania de jandarmi pedestri în Iași. Cum era mai rău! Mi-ar fi priit mai bine să rămîn în garnizoana Folticeni. Dar nu mă prezentasem comisiei care dispune de soarta tinerilor recruți și acuma culegeam roadele nepăsării mele. Fatalismul și disprețul elementului «timp» se puteau potrivi cu viața strămoșilor, nu cu timpurile nouă. Culege — imi spunea demonul meu de taină — culege roadele propriei tale fapte!

Oftez. Nu-i nimic. Să ne supunem împrejurărilor.

Mă pregătesc să mă duc la Iași, să îmbrac haina statului. Chiar în ziua plecării, cînd mă prezint biroului de recrutare local, aflu că sînt lăsat la vatră pînă la alte ordine. În același timp sînt sfătuit, în chip

binevoitor, să depun actele spre a fi trimise ministrului de război. Doresc cumva să rămân în garnizoana Folticeni? Să vedem, poate se va face și asta; deoarece tinerii cu serviciul redus nu pot face stagiul la trupe speciale — cum e compania mea de jandarmi pedestri.

Iată că, totuși, strămoșii mei au avut dreptate! Timpul meu liber devenea mai lung. Să ne așezăm la colțul măsuței, în zile cețoase de noemvrie, în zile reci cu ninsori și viscole în dechemvrie, să ne urmăm destinul, scriind fără încetare. N-am altceva de făcut... Oamenii simpli, din cercul meu îngust de viață, clătinau din cap, negăsind nimic bun în această zădărnice fără preget. La urma urmei, nici eu nu găseam nimica bun. Le dădeam dreptate să mă disprețuiască și-mi luam dreptul să le întorc și eu disprețul meu.

M-am trezit din romanul meu literar în primele zile ale lui ianuarie 1902, când mi-a venit ordinul să mă înfățișez la regimentul Suceava nr. 16. M-am înfățișat. Strămoșii mei au continuat să aibă dreptate. Urma să mă eliberez cu contingentul meu, deci libertatea mea de două luni era un câștig neașteptat. Dreptatea strămoșilor mei a ieșit ca undelemnul la suprafața apei și în alt chip. M-am prezentat la compania mea în timpul permisiilor de sărbători. Cea mai mare parte a trupei era plecată. Serviciul era suspendat. Cei câțiva soldați vechi pe care i-am găsit m-au primit cu o bunătate pentru care și astăzi le sînt recunoscător. Mai întâi mi-au spus toți poveștile năcazurilor lor, care de care mai interesante. Mi-au vorbit de viața satelor lor și de dragostele lor. Îndată ce m-au văzut și m-au auzit rostind câteva vorbe, au înțeles că le sînt prietin, și prietin le-am rămas pînă la sfîrșitul stagiului lor. Sentimentul lor față de mine

s-a adevărit și altfel. Mi-au dat ei, din bună-voia lor, în lungul orelor de «serviciu suspendat», cele dintîi lecții de mînuirea armei și de «teorie». În zece zile, instrucția mea era destul de înaintată, ca să intru în rînd laolaltă cu recruții clasei mele, îndată ce-au trecut sărbătorile de iarnă și s-au întors oamenii de pe la vetre.

Intrînd în curentul unei vieți nouă, m-am dat cu totul ei, ca să-i descopăr toate cheile și argumentele, așa cum mi-i firea. Aici se mai adăogă o considerație. Țineam să ajung a-mi îndeplini cu stricteță și desăvîrșit datoria, ca să nu dau nimănui prilej să mă jig-nească și să mă umilească. Nu știu dacă silința aceasta e laudabilă; probabil că era un păcat: izvora din trufie. Am ajuns în cel mai scurt timp să fiu în buna rînduială și în ton cu soldații vechi, cei care mă primiseră cu prietinie la venirea mea. Raporturile cu ei rămîneau statornic armonioase; le citeam scrisorile de acasă; le dam și sfaturi: ce și cum să răspundă ibovnicelor lor; și în schimb îmi spoream simțitor depozitul de vorbe, cunoașteri și observații. Mă străduiam să ridic din ticăloșie pe unii camarazi din contingent, cum era năcăjitul Guraliuc. Ce flăcău voinic și vrednic era! Însă nu izbutise nici într-un chip să rostească numele armei: «Manlicher»; nu putea memoriza numele șefilor armatei; nu se lipea nimic din «teorie» de el, cum nu se lipește nuca de perete. Arma a rămas poreclită «malinchi»; prințesa Maria suna în gura lui «prențasca sa Maria», iar comandantul plutonului era «domnu suplocotinescu Lionescu Leugint». Era vorba de sublocotenentul Ionescu Eugen, un tînăr blajin și destul de îngăduitor. Osirdia mea, mai curînd lealitatea cu care tratam eu robia mea temporară, a avut curînd o primă răsplată. Mi s-a

îngăduit, fără să cer, să dorm și să mininc acasă. Bănuiesc puțin că lucrul acesta se datora și unora dintre camarazii mei cu termen redus, care depuseseră stăruinți repetate. Am păcătuțit și de data asta, socotind că favoarea era o plată ce mi se datora.

Asemenea repetată lipsă de modestie trebuia să-și aibă pedeapsa. Într-o zi, sintem chemați «întîrziatăi» să depunem jurămîntul. Colonelul, maiorii, comandantii de companie sînt de față. Infățișarea mea e aiddoma cu a unui «deșcă». Tuns chilug, cizme, manta și capelă de la magazie, centură reglementară; par de stîncă, în poziția cea mai ireproșabilă. Nu zîmbesc cunoscuților mei, tinerii ofițeri cu care sînt prietini; răspund scurt și precis; sînt un automat. Nu știu ce i s-a părut unuia din comandantii de companie, pe care pînă atunci nu-l văzusem. I s-a năzărit că nu înțeleg, ori că nu sînt destul de entuziast la debițarea formulei jurămîntului: mi-a comunicat într-o formă puțin agreabilă că, probabil, în capul meu s-ar afla tărîțe. Deci toată strădania mea cădea în baltă!

Am rămas palid, fără să răspund, cu ochii înghețați. Doi din ofițerii care mă cunoșteau, Iulian Marinescu și Petre Isac, ambii sublocotenenți, și-au îngăduit să se apropie de acel domn comandant de companie și să-i șoptească ceva discret. M-am uitat în altă parte. Cred că domnul locotenent A. nu m-a iertat pînă la sfîrșitul vieții pentru ceea ce socotea el, probabil, o «farsă». Niciodată, la serviciul interior, la inspecții, la exerciții, cînd ne aflam aproape, nu i-am mai putut întilni privirea.

Sublocotenentul Isac a încercat să-l scuzeze:

— A. e ofițer provenit din școala de la Bistrița...

Era provenit adică din grad inferior, de la trupă, pe cînd prietini mei învățaseră într-un liceu militar

și trecusera prin școala superioară de ofițeri. Ați discutat puțin împrejurarea cu Petre Isac și el a fost întrucitva surprins cînd i-am spus:

— Cred că dumneata ești din neam de răzăși...

— De unde știi?

— Acesta e secretul meu, i-am răspuns. Domnul locotenent A. e din oamenii pe care îi prefer soldați de rînd năcăjiți. Cum nu mai sînt soldați de rînd năcăjiți, cum nu mai sînt detreabă.

La începutul lunii martie, am devenit instructor la recruții teritoriali.

Legea de alcătuire a armatei de atunci prevedea, la fiecare regiment de infanterie, și un batalion de teritoriali sau «schimbași». Acești teritoriali erau convocați numai la anume perioade de instrucție. Contingentul nou trebuia să facă o concentrare de patruzeci și cinci de zile. Guvernul de economii al lui Dimitrie Sturdza a hotărît atunci o perioadă numai de douăzeci de zile, pentru cea mai mare parte a batalionului de teritoriali. În aceste douăzeci de zile, însă, era necesar să se facă o lucrare intensivă, cuprinzînd un program de paisprezece ore pe zi. La sfîrșitul perioadei de instrucție, contingentul teritorial trebuia să aibă făcute și tragerile de război.

În calitatea mea de caporal-instructor, am înțeles să mă străduiesc a aduce la îndeplinire întocmai ordinele comandanților mei. La revărsarea zorilor, cînd trîmbițașii și toboșarii sunau deșteptarea, eu soseam într-un suflet, ca să-mi iau în primire ciracii. Abia răsărea soarele; cafeaua trebuia să fie gata, porția de pîne distribuită, oamenii în bună stare cu hainele și echipamentul. La început, unii nu știau să se îmbrace cu hainele militare; puneau pantalonii cu probabalul dinapoi. Controlam dreptatea cafelei și a su-

plimentului de pâine. Ieșeam la cîmp, unde alternau instrucția cu arma și teoria. La amiază, o oră pentru hrană și repaos. După aceea, iarăși instrucție și teorie, pînă ce se istoveau cele paisprezece ceasuri ale programului.

E adevărat că feciorii pe care li aveam pe mină — toți țărani — puneau o tragere de inimă deosebită, ca să scape acasă după trei săptămîni. Erau, în general, toți în bună stare fizică și vioi. Minuirea armei și exercițiile în grup mergeau bine. Mai dificile li se păreau camarazilor mei instructorii ceasurile de teorie. Aici am dovedit eu o destoinicie în răbdare și metode, care m-a dus la rezultate bune. Făceam lecțiile în cor, și apoi alegeam pe cei cu înțelegere lesnicioasă și memorie bună, dînd fiecăruia în grijă pe cîțiva dintre camarazii mai grei de cap.

Cheltuiam atîta energie, încît în ora repaosului de amiază, după ce absorbeam în pripă gamela de fasole cu slănină și pâinea neagră, împreună cu trupa mea, cădeam de oboseală și mă cufundam imediat într-un somn de patruzeci ori cincizeci de minute. Odihna aceasta, în mijlocul batalionului întreg, avea loc într-o hală mare de mese a regimentului, unde, pe culcușuri primitive de paie, fusese improvizat dormitorul recruților teritoriali.

Se făcea dintrodată liniște, într-o penumbră ușoară. Acoperit cu mantaua, așteptam clipa trecerii pe planul invizibil, fără griji, fără vise. Brațele și picioarele, moleșite de baia trudei, nu le mai simțeam. Printre gene, mai supravegheam o secundă mișcarea vieții exterioare, care-mi devenea cu totul indiferentă. Venea o clipire de fulger, cînd mă scufundam. Vietatea blondă, — scămuță cu lăbuțe, cum îi spuneau teritorialii mei, — putea să-și urmeze în liniște drumul în

lungul unei cusături a mantalei. Nu-mi păsa de atacul ei. Sara, cînd ajungeam acasă, lepădam de pe mine totul într-o săliță și partea femeiască a familiei controla cu amănunțime și agerime tot ceea ce, minuscul și indezirabil, puteam aduce cu mine.

Simțeam o plăcere deosebită să-mi urmăresc oră cu oră și zi cu zi izbînda. Feciorii mei aveau în ochi și în ținută răsfîringerea acestei bucurii a instructorului lor. Pe unii mai ageri dintre dinșii mi-i făcusem prietini; fără greutate intram în sufletul lor și-n lumea lor intimă. Cătră sfîrșitul perioadei de instrucție am avut răgaz să stau mai mult de vorbă cu dinșii despre ale lor, mai ales în acele zile cînd veneau cei de-acasă să-i vadă. Unora părinții, altora nevestele le aduceau de mîncare. După ce le alinau foamea totdeauna nepotolită, cei sosiți le dădeau vești din sat. cereau sfaturi pentru muncile cîmpului și gospodărie. Era un ceas grav, ca un serviciu religios — și eu participam cu toată luarea-aminte și cu tot sufletul. De la femeiuște și bătrîni am învățat atunci destule lucruri interesante.

Perioada aceasta a vieții mele, de stagiul militar, am fixat-o în parte în *Amintirile căprarului Gheorghiiță*. Descriu în acest volum și întîmplări ce au urmat, fie în cazarma de la Folticeni, fie în garnizoană la Tîrgu Ocnei, unde compania mea, a treia, împreună cu compania a patra, a alcătuit detașamentul de gardă al castelului ocnașilor și al salinelor.

Am scris aceste amintiri ale căprarului Gheorghiiță după un an, în 1903, pe cînd mă aflam în petrecere de vară la Liteni, între rude ale soției mele.

Satul Liteni, lîngă confluența riului Suceava cu Siretul, era, după cum și numele îl arată, o veche colonie de litveni. Se aflau în acea regiune și alte sate

de colonizare de la Ștefan-Vodă. În Liteni trăiau gospodari cumiți, care avuseseră parte de un proprietar milostiv, bătrînul Gheorghe Liteanu, al cărui nume, sub o povestire, îl întîlnisem în colecția *Convorbirilor literare*. Pămînt bun, destulă lărgime, gospodarii trăiau într-un bielușug relativ și în huzur. Mă duceam la priveghiuri și la hori, căutînd să statornicesc în mine însumi deosebirile de port și de datini dintre oamenii de aici și cei de la apa Moldovei. Imi erau dragi și aceștia, dar lumea mea era dincolo. Alegeam și puneam oarecum deoparte ceea ce era propriu numai al răzășilor mei.

La Liteni bărbații umblau îmbrăcați cu cojocel și pănură, după modele anumite, de forme arhaice. Muierile însă purtau fuste crețe peste foi albe și, în loc de iie, niște bluze de pînză albă cu mînicușile și poalele drotate. Păreau niște madame de la curtea boierească. Danșurile moderne încă nu pătrunseseră în horile de acolo. Umblînd cu localnicii, fie în luncile Siretului și Sucevei, fie într-un loc încîntat ce se chema Poiana Ursului, am aflat, pe lîngă legendele locului, și o poveste a dragostei Liteanului pentru o fată de rînd. Ca în *Venea o moară pe Siret*, boierul, cuconu Iorgu, s-a amoretat de fata unui jitar mișel. Dezvoltarea acestui capriciu boieresc a urmat cu alte peripecții; fata își căuta din cînd în cînd un tovarăș de sama ei, cu care fugea. Vechii slujbași ai curții o căutau în retragerea ei, o îmblînzeau și o aduceau iar boierului. Asta-i plăcerea «cuconașului», argumentau ei cu nevinovăție. Satul întreg participa cu emoție la alte escape ale Anicăi. Însfîrșit, ajutînd timpul, s-a găsit pentru frumoasa liteancă un mire, care s-a așezat în zestrea de dar boieresc a miresei. La apa Mol-

dovei, drama s-ar fi desfășurat cu altă psihologie și cu alte peripecții.

Cît am stat în acea vară la Liteni, scriind *Amin-tirile căprarului Gheorghiuță*, s-a petrecut la podul Siretului o întîmplare extraordinară. Au venit în sat doi străini, doi «ploeșteni» cum se spune neguțătorilor din Muntenia care vin să cumpere boi moldovenești. Acești ploeșteni au fost o clipă obiectul de curiozitate al funcționarilor comunali. Au intrat pentru puțină vreme în crîsmă urmîndu-și un fel de dispută, pe care n-au sfîrșit-o. S-au dus tot vorbind și hărățindu-se prin căldura rotitoare a lui iulie. Îi observau niște copii, care se găseau cu caii în prund. La mijlocul podului cearta lor s-a îndîrjit. Dintrodată unul din ei, mai mare și mai gros, a tras geanta de la șold, a vîrît în ea mîna, și a prins a arunca de repetate ori bani în Siret. După ce s-a îndeplinit această operație, amîndoi au trecut mai departe, dispărînd oarecum fără urmă în peisagiu.

Copiii de la cai au dat de știre numaidecît în tot cuprinsul. Au venit cătră larma lor oameni de la lucrul cîmpului, de la porumburile întîrziate, de la seceratul orzului și de la coasă. Ca să dovedească adevărul poveștii lor cu totul fantastice și de necrezut, copiii și-au lepădat hainele sumare pe mal și s-au dat cu capul în jos în bulboană, scoțînd la lumină monede de argint de doi lei și de cinci lei.

Curînd satul întreg a fost în jurul comorii. Au prins unii și alții a scoate bani. În zilele dintăi sporul a fost mai mare; în zilele cealalte au scos mai puțin, dar scoteau; așa au lucrat zece zile, pînă ce au istovit depozitul încredințat tainei rîului.

Am scris despre acest fapt divers o istorioară, care a apărut în unul din volumele mele și care mi se pare

acum destul de palidă. Găseam argument nuveletei în însuși faptul de a nu explica nimic. Intr-adevăr, nu s-a știut niciodată ce-a fost, nu s-a mai aflat nici s-a mai pomenit ceva de ploeșteni. Viața ne oferă câteodată asemenea întâmplări; ele sînt însă absurde numai în aparență. Copiile după natură sînt pentru noi artiștii, de multe ori, niște înșelări. Deci m-am îndemnat tot mai mult să inventez și să creez eu însumi întâmplări.

În cele zece zile ale comorii, tot satul a benchetuit ca la o nuntă fantastică. Toți banii străinilor a părut că trec în teigheaua crișmarului. După cele zece zile au urmat două săptămîni de ploi și de burniță. Cit au ținut bencheturile, au rămas în pologuri neîntoarse oarzele și ierburile cosite; s-au înecat în buruiună păpușoi întîrziați. După ce-au pornit ploile și burnițele, umblau feciorii boierești după săteni, ca să-i prindă cu arcanul pentru muncile absolut necesare: altfel se duce averea cuconășului la ripă, cu puhoiul. Crișmarul făgăduia, cui voia să-l ajute, tot câștigul zilelor nuntite. N-asculta nimeni nici un îndemn. Năcăjiții săteni căutau să-și salveze puștinul lor. Anul comorii a fost la Liteni anul sărăciei celei mari. Noroc că pe acest pămînt binecuvîntat de Domnul Dumnezeu nimeni nu moare de foame. De altminteri cuconășul avea rezerve destule în coșerele moșiei.

În acest sat de oameni cu inima ușoară avusese loc și cununia mea, cu subțirea și balaia nepoțică a bătrînului Gheorghe Andrușcă. Cununie și nuntă după datinile vechi, — așa fusese hotărîrea mea. Cînd toată adunarea, cu lăutari, s-a mișcat spre biserică, ne-au ieșit la cea dintâi rîspîntie cîteva neveste care ne-au vărsat dinainte cofe de apă, ca să ne fie viața îmbiel-

șugată. S-au întrebuițat, la masa mare, și alte simboluri și semne, tinzînd să stabilească în viața viitoare a tinerilor nu numai bielșugul, ci și fericirea. Erau oameni înțelepți acolo, care ne hărăzeau bunurile lumii știindu-ne săraci; iar dacă totuși am fi rămas în stare de lipsă, cum se întîmplă ades cu toată bunăvoința celor din jur, apoi bucuria și mulțămirea se pot substitui trecătoarelor averi.

În vara de care vorbesc, cînd ieșeam cu soția mea la cîmp și în luncile riului, totdeauna ne întîmpinau muieri tinere, cu mănunchiuri de flori, vorbe bune și zîmbet.

Tatăl soției mele era din altă parte a țării, anume din valea Bistriței. Ca fecior de munteni, iubea petrecerile și jocul și ar fi ajuns poate bun plutaș, ca și bătrînii lui. Învățase însă carte și devenise mic funcționar. Din satul lui de munte se strămutase la Folticeni și se încadrase între slujbașii prefecturii și tribunaleului. Era un bărbat frumos și vioi, care, pe cît am înțeles, nu făcuse decît puțină vreme fericită pe soția lui, fiica lui Gheorghe Andrușcă de la Liteni. Funcționarii acelei epoci n-aveau nici radio, nici club, nici cinematograful, nici bibliotecă. Huzurul lor puțin și-l petreceau la «Vadana» ori la «Șapte fete», cu vin bun și lăutari. La patruzeci de ani Gheorghe Bilu era sfîrșit și deșertat de toate. A murit la spitalul Sfîntul Spiridon, la Iași, lăsîndu-și soția încă tînără, cu doi copii, într-o căsuță de pe ulița Rădășeni. Băiatul, Gheorghe, cu care fusesem eu coleg în clasa a treia a gimnaziului «Alec Donici», s-a îmbolnăvit de o boală de nervi și, într-o vacanță, s-a înecat în iazul Călugărului, pe cînd se dusesse înot să scoată o rață sălbatică pe care o împușcase de pe mal. Era bun

înotător, dar s-a încilcit în lianele lacului și n-a mai putut ieși. Mama și fiica au rămas de izbeliște pe lume, c-o pensie infimă. Atunci am apărut eu, după cuvîntul ce-mi dădusem, ca s-o fac fericită pe balaia visurilor.

Deocamdată n-o puteam face fericită decît cu nădejdi, de care ea se lăsa cu mare plăcere înșelată. Totuși, ajutînd urările și tot ritualul magic al litencelor, am ajuns măcar în parte să realizez contractul mistic alcătuit cu prietinel meu. Tinăra mea soție mă ajuta la asta prin avîntul și voia bună ce le moștenise de la acel neam trăitor la apa Siretului.

Moș Gheorghe Andrușcă era «cineva» în sat la Liteni. Înfațisare impunătoare, plete revărsate pe grumaz, cămașa totdeauna albă ca helgea, ilic negru. Grăia colorat, îi plăceau cîntecele de jale și de dor și păstra în suflet, în ani tîrzii, o lumină de soare din tinereță.

Plăcerea lui fusese — pentru pricină numai de el cunoscute — să puie fetelor lui numele «Maria». Cea mai mare, mama soției mele, era Maria. O a doua copilă pe care i-o dăruise Catinca, nevastă-sa, a fost botezată Mărioara. Celei de-a treia, mezine, Gheorghe Andrușcă i-a zis Marghiolița. Cu aceasta din urmă, care era încă tinăra și plină de nuri, am stat de vorbă de multe ori în acea vară. Marghiolița fusese «dată» după un gospodar bogat și cam «stătut», unul Iordache, c-o înfațisare întrucîtva potrivită cu asemenea nume. După o vorbă pe care am auzit-o ș-acolo la Liteni, «după ce-i prost și urit, îl chiamă și Iordache». Omul Marghioliței însă nu era prost. E adevărat că avea cealaltă însușire. Fata lui Andrușcă nu-și putea găsi astîmpăr, tînjind după lume și după un făt-

frumos al visurilor ei. Mă săruta pe umăr și-mi rostea cîntat, cu ochii în bură de lacrimi :

Decît să mîncîc unt
Și să mă uit în pămînt,
Mai bine pîne cu sare
Și să mă uit la soare.

Avea, cîte un răstimp, însuflețiri aprige și se întîlnea pe furiș cu cîte un flăcău, care i se părea ei coborîtor din basme. Iordache punea rînduială ; «fereca» moara, și măcinișul gospodăriei lui umbla iarăși bine o toană.

Deci — în ce ne privește pe noi cei doi tineri — se însoțiseră visul cu nădejdea, rătăcind la apa Sucevei și Siretului. Din toate am mai înțeles apoi că viața însăși cuprinde mai mult fantastic decît elucubrațiile noastre.

Gheorghe Andrușcă a devenit unul din eroii mei în *Moartea lui Ion Doru* și a împrumutat ceva bătrînelului orîndar din *Crîșma lui moș Precu*.

Folticeni era un orășel liniștit, lîngă iazurile Șomuzului. Ulițele tîrgului propriu-zis, îmbicsite de dugheni și îmbulzeli de magherniți, n-aveau nimic frumos. Partea de sus a așezării se lumina de grădini, livezi și căsuțe albe cu cerdac. În acea parte mă așezasem, într-o tihnă patriarhală. Vedeam munții destul de aproape, și piclele Bucovinei cătră miez-noapte-apus. De pe ulița Rădășenilor, ieșeam îndată între huceaguri, dumbrăvi și fînațuri ; și apoi în sate apropiate : Folticeni Vechi, Oprișeni și Buciumeni. Trăiau aici gospodari vrednici, coborîtori din răzăși de demult — Opriș, Foltic și popa Bucium. Dania cătră popa Bucium, uric de la Alexandru-Vodă cel Bun, e cel mai vechi hrîsov dintre cele rămase de la voievozi. Mai departe, dincolo de cetățuie, dosit în

adîncătura unor văi, se afla Rădăşenii, sat vestit prin livezile de meri şi destoinicia gospodarilor lui.

În toate aceste locuri, recitînd *Amintirile*, căutam şi aflam urmele lui Ion Creangă. În uliţa Rădăşeni, mai ţineau mahalagii minte pe popa Buligă, moş Bodringă şi Vasile Fieraru. În capătul de la vale al uliţii, mai era, prefăcută, casa crîsmăriţei celei frumoase, fata vornicului de la Rădăşeni. Căsuţa ciubotarului, unde găzduiseră unii dintre dascăli, împreună cu Ionică a lui Ştefan a Petrei, era proprietatea unui oarecare mahalagiu Alexandrescu, poreclit Vrăbioiul. Am identificat şi casa popei din Folticeni Vechi, unde flăcăuauşul de la Humuleşti dobîndise mere, o naframă ş-o sărutare.

La Buciumeni, peste pîrăul Lutăriei, într-un capăt de dumbravă, stăruia o bisericuţă bătrînă de lemn, pe temelia altor bisericuţi, tot de lemn, prefăcute în decursul veacurilor de rîndurile de răzăşi. Acolo-i *Dumbrava minunată*. Multe din poveştile mele se leagă de aceste locuri ale uceniciei. Între altele mai pomenesc *Haia Sanis* şi *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*.

Din acel timp datează prietinia mea cu Artur Gorovei. Nu ştiu prin ce împrejurare ne-am apropiat, căci eu nu eram încă nimic, iar domnia sa îşi trăise o parte din viaţă, cunoscînd demnităţi şi onoruri. Cu toată deosebirea de vîrstă, Artur Gorovei a binevoit să-mi acorde multe din ceasurile sale, împărtăşindu-mi dezamăgirile ce avusese cu semenii săi din aceeaşi categorie socială şi bucuriile în legătură cu oamenii de la ţară şi folclorul. Domnia sa tipărea *Şezătoarea* într-o tipografie a oraşelului, la un bun meşter cu numele Saidman. Am reluat toată colecţia

acestei publicaţii unice, adîncindu-mă şi în acest chip în datini, eresuri şi legende ale trecutului.

Am găsit în prietinia lui Artur Gorovei mult sprijin sufletesc. Îl cercetam destul de des. Domnia sa locuia pe Uliţa Mare, lîngă primăria oraşului, într-o casă boierească în care s-a fost născut nuvelistul Nicu Gane. Casa mi-era dragă şi prin această amintire. Pe lîngă primire binevoitoare, găseam în ea şi obrazy simpatice a cîtorva oraşeni, care se adunau la Artur Gorovei ca să facă muzică de cameră. Subţirica şi firava doamnă Gorovei, născută Văsescu, era bună pianistă. Între cei care se asociaseră la aceste delicate ore muzicale, se aflau Ştefan Albu şi doctorul Rossignon, oameni întru totul interesaţi. Îi observam în tăcere şi c-o naivitate ce începea să-mi fie armă de atac.

În perioada aceasta a şederii mele în Folticeni, datorită lui Artur Gorovei, quartetului său muzical şi altor persoane cu preocupări mai subţiri, s-a alcătuit un cerc literar-artistic, la activitatea căruia am participat. La una din şezători, în salonul primăriei, am cetit nuvela *Cîntecul de dragoste*, proaspăt ieşită din făurăria mea. Singura mea însuşire artistică de care sînt sigur e lectura. Balada mea din trecut a avut succes; şi o doamnă bătrînă, foarte cunoscută şi simpatică în Folticeni, cucoana Săftica Millo — din familia marelui actor — mi-a spus vorbe măgulitoare, vestindu-mi oarecum viitorul.

— De lumea asta a noastră, a celor de altădată, nu se mai ocupă nimeni, îmi zicea domnia sa. A vorbit puţin Nicu Gane; vorbeşte dumneata mai mult. Ale noastre ne sînt totdeauna mai aproape de inimă.

Îmi spunea acestea, amestecînd cîteva franţuzisme. Pentru mine erau cea mai plăcută limbă romînească.

Cițiva ani, a fost în trecere prin acel loc unde nu se întâmpla nimic și poetul George Tutoveanu. Era institutor și venise la Folticeni într-un Iel de exil. Ne-am legat numaidecît. Își pregătea în acea epocă volumul de poezii *Albastru*, care a și apărut într-o formă tipografică de o eleganță desăvîrșită. Înfațierea volumului o avea însuși poetul, trecînd prin lumea orășelului nostru c-o distincție cernită, palid și corect. Am devenit buni prietini și-i ceteam unele din nuveletele mele proaspete. Știu că a făcut haz de *Cozma Răcoare* și mi-a cerut o copie ca s-o dea revistei *Arta și literatura romînă*, unde își publica și domnia sa versurile. Criticul Nicolae Pătrașcu, directorul revistei, n-a apreciat bucata și George Tutoveanu s-a arătat surprins de asta, încercînd să mă consoleze. De și eu însumi nu puneam deosebit preț pe producțiile mele, îmi aduc aminte perfect de simțirea ce am avut la vestea și la consolările amicului meu. Eram absolut sigur de mine în acel moment și, dacă era o scădere, mă aflam dispus să o atribui cetitorului, nu autorului.

Aveam legături și cu unii din ofițerii regimentului meu, tineri care iubeau literatura. Vedeam la farmacia Kissielewski, la un fel de «cafenea» *sui generis*, pe unii dintre dascălii de la gimnaziu. Uneori cercetam și pe tristul erou al *Insemnărilor lui Neculai Manea*, Ion Radian, fostul meu profesor. Mai vedeam din cînd în cînd în Folticeni pe Ion Dragoslav, povestitorul cunoscut. Pe-atuncea nu ieșise încă în publicistică. Abia după doi ani a început a tipări în reviste citite. Numele literar i l-am fixat eu, cînd i-au apărut primele versuri în *Semănătorul*:

Bate vîntul de la cramă
Și miroase-a băutură...

Era o arătare stranie și uscată, intrucitva nedumerită și cu păr zbîrlit de cînepă. Noi prietini îl poreclisem «dracu slab». Din «dracu slab» a ieșit Dragoslav.

În Folticeni, în răstimpul de care vorbesc, îl chema Ionică Ivanciuc. Era un fel de versificator aiurit, simpatic însă prin naivitatea lui iremediabilă și printr-o bunătate sfîntă. Cu desăvîrșită încredere în sine, adăogindu-i-se altă bunătate și naivitate ale lui Mihail Dragomirescu, directorul *Convorbirilor Critice*, Dragoslav a pătruns cu oarecare zgomot în literatură, povestind cum l-a născut mămuca lui, în ulița Pietrarilor din tîrgul Folticeniilor, cum i-au povestit taică-său și babele din mahala facerea lumii și legendele paserilor și florilor. De la el s-a putut afla că numele de plantă «pătrunjel» vine de la doi frați care au avut niște întimplări triste și pe care îi chema Petru și Gelu. Toate aceste povești și legende erau fals folclor, produse ale imaginației lui pururi în fierbere.

Familia lui Vasile Sumănaru, tatăl său, trăia în Folticeni și am cunoscut-o. Înfațierea sarbădă și uscată Ionică o avea de la bătrîn. Bunătatea, de la măicuța lui mititică și umilită.

Într-o zi, în sfintele sărbători ale Învierii, m-am întîlnit c-un frate al lui. L-am oprit ca să-l întreb de Ionică.

— E sănătos; ne-a scris; are slujbă bună la București, îmi răspunde; ne-a trimis și ceva parale...

Vedeam asta: fratele Vasile trecuse de dimineață pe la domnul Hoișie Herman, cel cu vinuri bune.

— Nu are cumva de gînd să vie pe-acasă?

— Nu cred... zice Vasile. Mare poznă mi s-a întimplat! strigă el apoi deodată, cu patos. Mă întîlnesc astăzi cu Ghiță a Popeascăi, — nu-l știi? dulgherul...

— Il știu.

— Mă întilnesc astăzi cu Ghiță, și, nu știu cum, își amintește de nu știu ce; spune cîteva vorbe el, îi răspund eu; și, cît te-ai șterge la ochi, îmi leapădă patru palme. Dar știi ce palme? Grozave! De cînd sînt n-am văzut așa palme! M-am învățat în loc, mi-am mușcat limba și mi s-au încrucișat ochii. El s-a retras și eu am rămas. Îți place?

Văzînd că eu sînt mai puțin entuziasmat pentru isprava lui Ghiță Popescu, m-a lăsat și s-a dus.

Din cînd în cînd, în vacanță, mă întilneam și cu «vechiul» meu coleg de gimnaziu, Eugen Lovinescu.

Acest prietin al meu de copilărie și-a făcut un drum luminat în literatură. Opera lui diversă și cochet îngrijită mi-a prilejuit desfătări și am prețuit-o într-o măsură mai mare decît a putut el s-o prețuiască pe-a mea.

Tatăl lui Eugen, domnul Teodor V. Lovinescu, fusese director al gimnaziului în timpul cînd învățasem eu acolo. Era coborîtor din gospodarii de la Rădășeni: barbat nalt, sprinten și frumos. Intreprinzător și chibzuit, întemeiase în Folticeni un fel de casă de economii, pentru sprijinul funcționărimii. Cătră sfîrșitul carierei și-a orînduit la malul Șomuzului, lingă iazul Botoșanilor, o fermă ș-o livadă de toată lauda. Intreaga rîvnă și hărnicia răzășilor din neamul său, care tînjiseră după moșii pierdute și luptaseră pentru pămînturi cotropite, renășteau în bătrînul meu profesor de istorie. Într-un rînd mi-a arătat unul din documentele micilor proprietăți pe care le cumpărase, ca să întregească moșioara ce-i era ultima bucurie. Linia de hotar — scria în ispisocul său — merge pînă la «jimbătura» apeî Șomuzului. M-a bucurat și pe mine expresia aceea: jimbătura apeî, cît îl bucurase pe

domnia sa. Îmi era deosebit de simpatic fostul meu dascăl. Soția sa era o cuminte odraslă de neam de presviter: cucoana Profira.

Iată că, în cuibarul acestor cumsecade găini răzășești, ieșise un pui de rață. Eugen n-avea nimic din ce-ar fi trebuit să aibă un fecior al unui neam dirz. De pe cînd era «cuconaș» în clasa întăia la gimnaziul «Alecui Donici», ne informa că se hrănește numai cu prăjituri. Își pipăia cu o satisfacție precoce hainele, îndemnîndu-ne să ne încredințăm și noi că stofa e «lînă-n lînă». Cuminte ca o duducă, își vedea numai de bucoavne și nu ieșea niciodată la zburdăciunile noastre, la oină și la haiducie. Nu coborise niciodată în răsăritul soarelui la iaz; nu se scâldea la opust, nu înota pînă la plăvii, ca să se scufunde cu capul în jos și să scoată scoici. Toate aceste fapte mărețe au rămas pentru el un mister pe totdeauna încuiat. Nici vinătoare, nici pescuit, nici drumuri pe jos, la mănăstiri și la munte. Și-a vîndut demonului cărților sufletul și a fost rob tipăriturilor pînă la sfîrșitul vieții.

Aș fi preferat să aibă sufletul bătrînilor săi, să fie el însuși, cu îndîrjire, cu toane, cu însușirile și scăderile rasei. El se dăduse «de suflet» autorilor consacrați, renegîndu-și seminția. Încă de pe atunci, din 1902, îi era mina moale și obrazul prea bucălat fără sînge.

Nu-i plăcea cucoanei Săftica Millo. Dumneaei n-ar fi poțtit să întinerească pentru el.

— Stimată doamnă, i-am obiectat eu, a fost premiant întăia în toate clasele; are o memorie extraordinară.

— Tare frumos.

— Iar acuma e un mic savant; a spăriat universitatea.

— Imi pare rău, n-am ce-i face; ar fi trebuit poate descîntat de pe cînd era de țîță.

Il întîlneam pe ulițiile orășelului provincial, făcînd cîteva sute de pași de la librăria Hulubei pînă la biserica Adormirii, într-o plimbare sacră, pe care n-ar fi evitat-o cu nici un preț, în tovărășia unor tineri palizi, cărturari exegeți dintr-o rasă mai veche. Imi erau și mie dragi și-i prețuiam, dar cînd era vorba de huceagurile de la Opișeni și de iazurile Șomuzului, îi lepădam fără a sta în cumpănă. Vorbeam amîndoi puțin; nu-mi plăcea să dezbăt lucruri prea importante. Și părerea despre ale lumii năcazuri a unui autor lăudat nu mă emoționa peste măsură. Uneori, aveam veleități să opun și eu o explicație a mea. Asemenea impietăți îl indispuceau pe amicul meu și dezbateră noastră lua curînd sfîrșit. Il îndemnam uneori cătră lumină și aer; toate erau minune nouă cătră Moldova și pictele munților. Acolo era vatra semînției noastre, a mea și a lui. Nu-l puteam dobîndi niciodată pentru mine și ai săi; într-o zi era al unui autor antic, în alta al unui franțuz ori englez. N-a dorit niciodată răgaz să fie nepotul uncheșilor lui.

Ne-am păstrat totdeauna prietinia din tinereță; însă ne-am izolat fiecare într-ale sale. Ca și atunci, la Folțiceni, eu urmam a umbla în țara vie; el își isprăvea ceasul plimbării și se oprea la cofetăria Baci, din «centru». Se auzea muzica militară de la grădina publică și domnișoarele bine-crescute evoluau cu grație pe trotuarele de lespezi ale uliții mari. Ceasul din turnul Adormirii bătea sonor. Toți țirgoveții care se plimbau, ori care consumau prăjituri și înghețată, controlau la propriul lor ornic ora și aveau o mișcare de neliniște.

Pentru asemenea valori neimplinite a emis puțin cunoscutul poet ieșan Solomon Cornea anumite stihuri în al său *Psalm al optulea*:

O, vas de lut, care n-ai ars
In cuptorul răutății și urgiei,
Nebătut de soare și vînt,
Neatins de șuvoaie și vișor;
Care n-ai ținut în tine
Licoarea deliciilor și răutăților, —
Cu toiag de fier să te sfarme olarul,
Să te macine, să te umezească,
De iznoavă să te întregască
Și să te așeze iar în paradisul Domnului...

Cînd a început a suna austrul de primăvară în 1903 și s-a simțit în toate biruința soarelui, am devenit dintrodată neliniștit. Iarna mă ținuse într-un întuneric de lene și gînduri. Fără să-mi dau sama cum, aceste gînduri ale lenei se întrupau și cereau lumină odată cu toate din juru-mi. După puține ezitări, m-am hotărît. M-am sculat într-o dimineață cînd se crăpa de ziuă și m-am așezat la măsua mea, nu departe de sobă. Intăia propoziție pe care am așternut-o pe hirtie a fost: «*Mă chiamă Radu Suliță...*»

Mă chema Radu Suliță și umblam la apa Moldovei cu frații lui Ion-Vodă cel Cumplit; eram martor vitejiilor și suferinților lui Nicoară și lui Alexandru Potcoavă. I-am întovărășit la Iași și pe drumurile stepei, pînă în amurgul carierei lor, și jeleam cu lacrimi pe moș Petrea Gînj. Douăsprezece zile n-am mai fost în timpul meu. Absorbit într-o schivnicie subită, îmi povesteam mie însumi aventuri romantice. Văzusem și cunoscusem toate, fără îndoială. Ghiță Botgros îmi fusese prietin și-l întîlnisem în huceagurile din Opișeni; iar popa Ciotică a fost și el a avea în această viață, deoarece m-a cufundat cu ale sale mîni în cristelnița

de la biserica din Mitești, în apa luminatului botez. Eram bucuros dimineața, întristat la amiază, sumbru ca un inorog, la ceasul culcării. Cucoana Maria, mama soției mele, își făcea cruce, își stupea în sân și se închina la icoana sântului Mina.

După ce am ieșit din acel vilor și m-am răcorit, am cetit soției mele povestea. A părut mișcată. Am căutat o verificare și am supus chinului ascultării și pe prietenul meu proaspăt, poetul George Tutoveanu. După aceea m-am liniștit și am început a relua foaie cu foaie tot manuscrisul. L-am vîrit în saltar și l-am lăsat, pînă ce au sunat în livadă gangurii și privighetorile. Atunci, o primă versiune a acestui roman de tinerețe am adresat-o redacției *Revistei moderne* cu care mă aflam în legătură. Cum a primit haina tiparniței, povestea mea s-a ofilit.

Mai tîrziu, după un an, i-am dat o altă formă și i-am schimbat numele. I-am zis *Șoimii*. Am rămas tot neliniștit și nemulțămît așteptînd alt acces de febră, în alt anotimp.

La *Revista modernă* am publicat multe lucruri. Îi trimeteam lui H. Coșoiu, directorul ei, manuscise îmbielșugate. Am mai publicat în acel răstimp și la *Revista idealistă*, a unui fost diplomat dorohoian, M. G. Holban. Acest editor cu nobile intenții a fixat bucăților mele un onorar destul de bun. Mă bucura faptul, dar nici atunci n-aveam încredere în durată bucuriilor. Optimismul meu a fost totdeauna corectat de ironia îndoielilor. Am publicat, în *Revista idealistă*, *Luna* și *Petrea Străinul*, nuvele care stau alături în colecția *Dureri înăbușite*.

La rubrica notelor mărunte, în *Semănătorul*, Nicolae Iorga a avut cîteva rînduri de apreciere deosebită pentru *Luna*. Astfel s-a produs primul meu contact cu

această revistă și atunci m-am hotărît să trimet ceva redacției. Pentru motive lesne de înțeles, am trimes ultima mea bucată, nuveleta *Necunoscutul*. I-a urmat, în scurt timp, *Intr-un sat odată*. Ambele s-au rînduit în volumul meu de debut, *Povestiri*, apărut la «Minerva», în iulie 1904.

XVI

București, 1904

La începutul toamnei 1903, îmi sosește un curier special din București: Zaharie Bîrsan. Era un tînăr frumos; înfățișare bărbătească, dar zîmbet blînd. Purta pelerină și plete. Poet, autor dramatic și actor pribeag, Zaharie Bîrsan, se abătuse și prin acel colț de țară, cu o reprezentație organizată de studențime. A venit pînă la mine, în ulița Rădășeni, și mi-a adus o înștiințare de la St. O. Iosif.

Cu poetul *Patriarhalelor* schimbasem cîteva scrisori. Mă îndemna să vin în capitală. Zaharie Bîrsan îmi făcea, în numele lui Iosif, o propunere precisă, explicîndu-mi-o cu amănunte.

Semănătorul apăruse în 1902, sub conducerea unei tovărășii de celebrități: George Coșbuc și Alexandru Vlahuță. În acest început se amestecase și îndemnul unei înalte personalități politice. Amîndoi poeții, ajunși la maturitate, socoteau drept datorie să-și încununeze opera cu un apostolat. Chemau deci tineretul literar la o cinstită lucrare pentru neam și la buna noastră tradiție, întru care se străduiseră Kogălniceanu, Russo, convorbiriștii. Foarte curat prezentat, *Semănătorul* a publicat cîteva bucăți ale scriitorilor consacrați. A plu-

tit în curentul acestei reviste, între primii, Ion Ciocîrlan, care publica sub pseudonim feminin schițe luminoase din viața de la țară; «pasteluri» întrucîtva convenționale.

Dar I. L. Caragiale, care nu s-a amestecat la *Semănătorul*, avusese cîndva, în coloanele *Paginilor literare*, o vorbă potrivită într-o cronică dramatică. De ce nu ies din conservatorul nostru de comedie și dramă actori de talent? Ca să iasă din conservator artiști de talent, zicea Caragiale, trebuie întâi să intre. *Semănătorul* putea fi deci purtător al unui drapel ademenitor; programul său, însă, nu însemna în același timp realizări. Ca să iasă de la *Semănătorul* scriitorii chemați și prorociți de Alexandru Vlahuță, trebuiau întâi să intre, adică să existe.

St. O. Iosif se tînguia că acești scriitori chemați în tîrzie. De altminteri chiar Coșbuc și Vlahuță se retrăsese de la direcția publicației, lăsînd-o oarecum moștenire tînărului lor discipol. Iar Iosif făcea ce putea, ca să fie revista la un nivel ridicat și în rînduiala sub care fusese creată.

— Poezii avem, slavă Domnului, zicea Zaharie Birsan. Critici și cercetători literari deasemeni: pe Ilarie Chendi și Ion Scurtu. Animatorul în legătură cu actualitatea l-am găsit în Nicolae Iorga, de care ne simțim mîndri, de și traiul cu el, sub același acoperiș de redacție, e destul de dificil. Totuși ne înțelegem și mergem bine sub acest raport. Iorga a adus vioiciune și nerv, care lipseau revistei. Sintem săraci de proză. Ne vin colaborări din afară, dar Iosif dorește să aibă în fiecare număr o nuvelă. Cînd proză din afară nu ne vine, apoi să ne-o asigure unul din redacție. Pînă acuma, la nevoie, trebuia să mă sacrific eu și să scriu cele cîteva pagini. Am secretat în viața mea, pe lîngă

poezii, și cîteva bucăți de impresii; deci Iosif mă socoate prozator și îmi cere mie bucata de care are, uneori, nevoie. Fără să mă înștiințeze de mai nainte, ca să nu mă salvez cumva la maică-mea la Brașov ori în provincie, ori în alt cartier al capitalei, mă calcă dis-de-dimineață, cînd mă aflu încă în pat. Îmi pune pe masă un pachet de țigări și-mi dă o poruncă strictă. Nu ies de-acasă pînă ce nu scriu bucata. Asistă la dejunul meu, pe care-l plătește cu galantomie; apoi mă încuie în odaie și se duce să aștepte la un local din apropiere, de unde poate supraveghea ieșirea casei mele. Trebuie să mă execut și să scriu. El se declară mulțămît de ceea ce-i dau: *Semănătorul* are proza lui săptămînală. Dar știe și Iosif că asemenea isprăvi nu se pot săvîrși prea adeseori. Deci am stat și ne-am cugetat; și reprezentația mea provincială de aici a fost întrucîtva pusă la cale, ca să-ți aduc îndemnul tuturor celor de la *Semănătorul*, dar mai ales al lui Iosif. Eu nu-ți fac îndemn, ci rugăminte călduroasă: scapă-mă! Am văzut, din ce-ai publicat în revistă și în alte părți, că ne putem bizui pe dumneata, așa ca *Semănătorul* să nu sufere dinspre partea nuvelei.

Convorbirea aceasta foarte amicală și plină de hazuri, căci Zaharie era un băiat încîntător, a avut ca urmare hotărîrea mea.

— Vin la București, i-am răspuns eu.

— Cînd?

— Cît de degrabă, în cursul lunii octomvrie.

— De ce nu acuma, îndată?

— Am încă treburi aici; întâi am a pune la cale unele lucruri în legătură cu pînea cea de toate zilele. Am familie; am și-un copil; ca să-mi duc casa, dau lecții. Am avut și niște supliniri la o școală primară. În clipa aceasta nu sînt liber. Cît mi-ai povestit nă-

cazurile dumnitale, m-am gîndit și socot c-am găsit soluția mulțămitoare.

Zaharie Birsan a stat cugetînd, cu fruntea ușor încrețită. Nu era mulțămît.

I-am luat mîna :

— N-ai încredere în cuvîntul meu ?

— Ba da, ba da, a protestat el. E cuvîntul unui șef de familie.

— Cîndva trebuia să fac acest pas... am adaos. Du lui Iosif răspunsul.

Ne-am despărțit prietini buni și am rămas prietini pînă astăzi.

— Dumneata mi se pare că ești dintr-un neam de mocani, ca și mama, mi-a mai zis el chiar atunci la despărțire. Mi-ai hotărît să duc lui Iosif răspunsul, cu un accent ca al ei. Așa-mi spune ea cînd m-anunță că va veni în cutare timp să-și vadă feciorul. Stă lîngă Brașov ; e țărăncă vrednică. Își pune lucrurile ei într-o straiță și cele menite lui Zaharie în alta, și poate să tune ori să fulgere, vine cînd a hotărît ; și-o văd de departe, din colțul străzii, grăbind cătră casa unde stau.

— Ai fi fost bun diplomat... am zîmbit eu lui Zaharie. Povestea dumnitale e deosebit de interesantă și, după ce am ascultat-o, mă aflu și mai hotărît.

Cum mă așteptam, scrisoarea lui St. O. Iosif, cam la o săptămînă de la convorbirea cu Zaharie Birsan, rostea o încredere deplină în făgăduința mea.

Era și în asta aceeași diplomație ca în povestea cu maica de la «Brașeu». I-am răspuns că sînt doritor să-l cunosc și am încredințarea că, după un ceas de sfat, ne vom lega în frăție de cruce. Am aflat de la Zaharie Birsan ce suflet fără ascunzișuri are, precum și ce bunătate neprefăcută.

Intr-adevăr, cînd m-am înfățișat în București, la cafeneaua «Bulevard» în ziua hotărîtă, am văzut în ochii mari ai lui Iosif viitoarea noastră prietinie, fără scădere și moarte.

Erau de față, la o masă de marmoră, cu șvarțuri dinainte, redactorii tineri ai *Semănătorului*. Pe lîngă Iosif, se aflau Scurtu și Chendi. Scurtu m-a privit prin ochelarii lui de miop, cu interes. Era politicos, cu gesturi rotunzite. Venise de la serioase studii universitare la Lipsca și se îndeletnicea cu manuscrisele lui Eminescu. Scrisese în nemțește o broșură — teza sa de doctorat — despre opera în proză a marelui poet. Pregătea viața lui Eminescu și un mare studiu asupra operei. Părea grăbit și mi-a spus cîteva vorbe amabile.

Ilarie Chendi, puternic sprîncenat și cu cioc, avea o înfățișare de agerime ; privirea-i ascuțită părea puțintel nesigură. De sub pălăria-i mare ca un liliac, pusă mai mult pe ceafă, m-a privit un răstimp în tăcere. Apoi mi-a pus cîteva întrebări. A aflat că aduceam un teanc de manuscrise destul de îmbielșugat și nu s-a arătat prea curios, ca să nu-mi devie victimă ca ascultător. M-am ținut în rezerva mea pînă ce am rămas numai cu St. O. Iosif. Atunci m-am deschis lui cu toată încrederea. S-a arătat dispus să asculte lectura oricărui fel de manuscris ce-aș avea la mine. Ne-am dus undeva la liniște, la un fel de birt tihnit, care se chema «La Tabacu». Mi-a recitat versuri. I-am istorisit planurile mele și el m-a crezut cu desăvîrșire, văzînd în orice plan al meu o realizare.

— Te văd că ești bărbat de cuvînt... mă lauda el, cu zîmbet de bunătate.

— Încrederea dumnitale e mai mare decît a mea, i-am răspuns.

Atunci mi-a spus el «frate Mihai» și m-a îmbrățișat. Am umblat pînă tîrziu, rătăcind spre Cotroceni și sfătuiind.

În toate simbetele era, acasă la Nicolae Iorga, adunarea redacției și a unora din colaboratori. Iosif m-a prezentat și pe mine aprigului și neliniștitului arhanghel.

Pe lîngă cei cunoscuți, am mai găsit acolo pe Vasile Pirvan și Alexandru Lapedatu. Iorga mi-a întins o mîină moale și m-a lăsat numaidecît deoparte, reluîndu-și vorbirile neostenite despre toate chestiile cu puțință, literare, artistice, istorice și politice. Adăogea la toate și savuroase anecdote. Îl observam cu atenție și oarecum intimidat. Din cînd în cînd cobora spre mine o privire ca un fulger. Nu i-am adresat nici o frază măgulitoare, cum aflasem că-i place. Tăceam, ca totdeauna cînd nu mă simt în largul meu. Eram deocamdată, pentru conducătorul *Semăntorului*, un personaj fără deosebit relief. Altfel, colaborarea mea asiduă la revista a fost favorabil apreciată de domnia sa.

Într-o sîmbătă, mi-a adus o veste pe care o numea «mare». Titu Maiorescu se interesase de mine și întrebuințase, într-o apreciere a povestirilor mele, un calificativ cu totul excepțional. Nicolae Iorga era sincer bucurat de asta și s-a mirat că reacțiunea mea e întrucîtva domoală.

Într-o altă sară, la o discuție despre literatura modernă franceză, am participat pe neașteptate cu cîteva observații. Din ceea ce spuneam eu, se putea ușor băga de samă că nu mi-i străină nici una din literaturile europene.

Cum spuneau foiletoniștii parizieni de la 1850: «trăsnetul dacă ar fi căzut la picioarele sale, nu s-ar fi uitat mai uimit...» Dintrodată apăream în ochii ma-

gistrului într-o ipostază nouă. M-am scuzat cu ușoară maliție, arătînd că nu-i de mirare ca un nuvelist să nu fie lipsit de sculele meșteșugului său și de cunoașterea maiștrilor breslei.

Nicolae Iorga avea acest cusur al oamenilor mari. Categorisea cu ușurință, își făcea anume idei despre un personaj și pe urmă rămînea oarecum scandalizat că omul cu pricina e altfel — și-l desminte, ca să zic așa. Tot așa de ciudat s-a uitat la mine într-un rînd, la o bisericuță din împrejurimile Craiovei, cînd m-a surprins descifrînd pisană chirilică.

La aceste serate și la adunările deosebite ale redacției, m-am legat amical cu toți ceilalți. Era și firesc să mă apropii de redacția tînără. Iorga era dintr-o generație mai veche și avea ș-o fire cu totul absorbantă și ghimpoasă.

Legătura cu St. O. Iosif s-a strîns neconținut. La prietinia noastră s-a adăos Dimitrie Anghel, sosit nu de multă vreme de la Paris.

«Mitif» Anghel, cum îi spuneam, era mai în vîrstă decît mine cu vreo zece ani. Era cam de-o etate cu Iorga și-l știa pe marele profesor încă de la Iași. Îl cunoscuse astfel din întăia tinereță, cînd era un tînăr student precoce și agitat, apoi profesor căsătorit prea devreme cu o tînără cochetă, de care se despărțise precipitat. Atitudinea lui Anghel în adunările de sîmbătă sara avea ceva de sfînx cunoscător de taine trecute. Se vădea foarte bine că nu-i agreabil directorului nostru.

Tatăl lui Mitif fusese mare moșier și arendaș în ținutul Iașului. Om inventiv, încercase, pe la 1885, culturi de orez cu lucrători agricoli italieni; aducea mașini perfecționate din străinătate pentru semănat, secerat și treier. Toate s-au îmbulzit într-un «întîrim al

nemților», iar italienii, după ce au consumat mițele de la Cornești și boierul a scăpătat, s-au așezat la Cataloiu, în Dobrogea. Din moștenirea ce i se atribuiseră, Dimitrie Anghel a trăit un număr de ani la Paris. Acolo, în ultimul timp, se întâlnise cu Iosif, care avuseseră un prilej scurt să se abată prin capitala Franței și a lumii. Legaseră prietinie. Anghel i se destăinuise lui Iosif ca un poet amator, însă băiat de bani gata, care nu ține deloc să dobândească o cunună de lauri. Publicase rar și puțin în unele reviste din țară. Când i s-au isprăvit mijloacele și nu și-a mai putut îngădui petrecere în Apus, Anghel a venit la București.

Era un bărbat mărunțel, cam uzat; bărbuța roșcată începuse a-i cărunți. Elegant și boieros. Amator de vin bun și stridii. Mare cunoscător al poeziei contemporane europene, de gust subțire și sigur. Cândva publicase o serie de catrene: populare spaniole și grecești. Când i-am recitat câteva, la prima întâlnire, l-am cîștigat deplin, ca și cum i-aș fi fost vechi tevarăș. Și cheful în trei, cu St. O. Iosif, s-a prelungit foarte târziu. L-am dus, eu și Steo, la hotel Metropol unde locuia, l-am ocrotit în urcușul nesigur și l-am culcat, pe când el ne recita cu limba încîlcită «cele mai frumoase» versuri ale lui Victor Hugo:

*Le carillon, c'est l'heure innattendue et folle
Que l'oeil croit voir vêtue en danseuse espagnole,
Apparaître soudain par le trou viif et clair
Que ferait, en s'ouvrant, une porte de l'air...*

Mitif a publicat atunci cel dintâi volum de poeme al său, intitulat *În grădina*. Unele din aceste colorate și melodice stănțe au apărut și în *Semănătorul*. Pregătea în acei ani opera-i de căpetenie, *Fantazii* — și, din nevoia de a-și ține necoborît standardul de viață.

a convins pe Iosif să întemeieze cu el un atelier de versuri: astfel a ieșit în literatura română acel poet strălucit și fin care a avut pseudonim A. Mirea, căruia i se datoresc cronici vesele de cea mai subțire calitate literară și comedia în versuri științifice *Cometa*. Versurile lui A. Mirea au fost cele dintâi substanțial onorate în publicistica noastră. De altminteri și Mitif voise să demonstreze că poezia bună valorează aur. Această cometă cu nuclee îngemănate a trecut însă și nu s-a mai întors pe orizontul nostru.

St. O. Iosif își publicase *Patriarhalele* și pregătea *A fost odată*. Mi-a citit, în acea toamnă 1903, *Balada Irinei*, balada lui Pintea Năzdrăvanul și *Bate murgul din picior la scară...* Avea o dulceață și o muzicalitate în acordurile lui pe care încă o prețuiesc foarte sus. Viermele care-i rodea organismul șubred nu i-a îngăduit să adauge, baladelor de mai sus, altele care-i sunau în minte. Toate trebuiau să se prăvăle, cu frunzele toamnelor, în cataracta inexorabilă.

După ce, în primăvara anului 1904, mi-am adus în București, în strada Toamnei 89, familia — îi plăcea lui St. O. Iosif să vie câteodată la mine, în tihna mahalalelor de lângă Obor. Aveam o grădină mică de pomi și un chioșc încununat cu viță de vie. Aduceam, în acele zile, pe un prieten al nostru lăutar cu taraful său. Il descoperisem amîndoi într-o zi la o crîșmă depărtată, lângă lacul Băneasa. Meșterul Gheorghe Ștefan venea cu feciorii săi: naiul, țimbalul și vioara sunau în grădină, sub vița încărcată de struguri. Bătrînul «zicea», cu mare artă, cîntece bătrînești.

Cîteodată ne întâlneam și fără sunet și vin. Ne plimbam prin uliți pitorești, la marginea capitalei de altădată, vedeam cavaleri cu nădragi largi și mintene căpușite albastru, cîntînd din harmonică domnișoarelor

cu mușcată roșie după ureche. Treceam mai departe, spre liniștile de dincolo de Obor. Ne opream. Steo recita :

Jos între care
Vitele rumegă,
In depărtare
Văile fumegă.
Dorm muncitorii
Pe lângă focuri,
Apele morii
Murmură-n scocuri.

Ne întâlneam în fiecare zi la «Minerva», în strada Regală, unde era tipografia editurii și redacția *Semănătorului*. Grijă lui St. O. Iosif pentru revistă era neobosită. Făcea el singur corecturile, iar asupra strofeilor lui stătea aplecat îndelung, pînă în ultimul moment, îmbunătățind un vers ori o expresie. Îi eram ajutor și sprijin. Îi stăteam la dispoziție cu cele din urmă povestiri ale mele, pe care i le ceteam totdeauna. Le asculta și-mi zîmbea la urmă cu delicatețe. Vedeam în ochii lui extraordinari cea mai bună plată a muncii mele neîntrerupte. Pe lângă această plată, prietenul meu înțelegea să adauge și pe cealaltă, în calitatea lui de proprietar al publicației.

Odată cu colaborarea la *Semănătorul*, am început a publica foiletoane plătite la *Voința națională*. Un om prețuit din acel timp, funcționar superior în Ministerul Instrucției, Constantin Banu, se interesa de mine și el determinase pe Vintilă Brătianu, vistiernicul gazetei, să acorde literaturii mele onorar. Se întâmpla asta întâia oară la *Voința națională*. Astfel au apărut la această gazetă toate povestirile mele pe care le alesesem, îmbunătățindu-le necentenit, în ultimii șapte ani. După ce am publicat nuvelele, a venit rîndul *Șoi-*

milor. Înainte de apariția romanului, V. Pîrvan a scris un articol introductiv în gazetă.

Probabil că s-a produs oarecare mișcare și zvon cu această împrejurare. Cunoscutul umorist G. Ranetti s-a oprit asupra unor pasagii din romanul meu, care i se păreau că pot fi ușor persiflate. Dacă aș fi fost mai dibaci, aș fi provocat și pe alți cronicari ai timpului să facă același serviciu de publicitate.

În primele luni ale anului 1904, am început tratative cu institutul de editură «Minerva», în persoana domnului G. Filip, director, pentru publicarea unui volum de nuvele și a romanului *Șoimii*. Domnul G. Filip socotise că poate tipări fără pagubă *Șoimii*. Dacă trec *Șoimii*, a daos domnia sa, putem încerca să tipărim și volumul de nuvele.

Nu eram cunoscător în asemenea comerț, nici nu aveam un meșter mai vechi, să mă călăuzească și să mă sfătuiască. Ca om cuminte, domnul Filip mi-a pus în vedere că singura sa dorință e să răspîndească fără pierdere lucrările mele. Trage cîte o ediție de cinci mii de exemplare și, dacă în cinci ani nu o istovește, îmi cere să îngădui ca și după acest răstimp contractual editura să aibă dreptul a vinde marfa tipărită.

Onorarul autorului pentru *Șoimii* e una sută lei. Pentru *Povestiri* două sute de lei.

XVII

Catastiful păcatelor

În iulie 1904, a apărut *Povestiri*. În puținătatea de producții și în seceta de scriitori de atunci, cartea, cu îngrijire tipărită și frumos prezentată cu o copertă

ilustrată de desenatorul V. Rolla-Piekarschi, a găsit destui cumpărători, așa încît, în zece zile, domnul G. Filip mi-a arătat o față satisfăcută și a pus imediat în lucru *Șoimii*. Tirajul prim al romanului a trecut în câteva săptămîni. La începutul toamnei tipăream o ediție nouă, pentru corectura căreia editura binevoia să-mi acorde o gratificație de trei sute de lei. Aceeași sumă mi-a fost acordată și pentru a doua ediție a *Povestirilor*. Editura îmi cerea, în același an, al treilea volum și al patrulea, despre care știa că le am gata. Astfel, în 1904, a continuat tipărirea *Durerilor înăbușite* și a *Crîșmei lui moș Precu*. Domnul G. Filip consimțea să sporească simțitor drepturile mele de autor. Am propus și eu o modificare esențială pentru al cincilea volum și următoarele: relațiile noastre să aibă la bază edițiile, nu epocile de cinci ani. Fără îndoială, editura a primit. Domnul G. Filip părea să aibă unele scrupule de conștiință în ce privește primele patru volume; căci învoiala noastră privea eventualitatea unei desfaceri dificile a cărților mele. În dată ce se dovedea că difuzarea lor este destul de vie, ar fi fost echitabil o revenire asupra condițiilor.

Ce naivitate în asemenea negoț! Ce lipsă de prevedere! Cinci ani de robie... Astfel mă muștrău unii dintre cunoscuții mei. Mă grăbeam să le dau dreptate, dar în același timp le arătam că inițiativa unor modificări nu-mi aparține. Îscălisem o învoială și aveam a o respecta. Dar cum în toate lucrurile se află o înțelepciune ascunsă, mă gîndesc că poate în acest contract oneros al începuturilor mele, deci în interesul editurii de a desface cît mai intens cărțile, s-ar afla pricina succesului meu de librărie. De la o săptămîină la alta devenisem cunoscut. Bucuria mea avea un

vierme. Cunoșteam căderi ale unor celebrități de-o lună, mai tragice decît tihna obscurității.

Nicolae Iorga, directorul *Semănătorului*, scria, după publicarea *Durerilor înăbușite*, un articol prim în revistă: *Doi mari scriitori: Vasile Pop și Mihail Sadoveanu*. Această poamă mistrează a conducătorului nostru n-am mistuit-o cu plăcere. S-a scris și asta în catastiful de «dincolo», la rubrica «nerecunoștință». Iar credinciosul cel mai de aproape al scaunului Împărăției, cel ce poartă semn deosebit o cheie, de și nu are nimic de încuiat și de descuiat, a adaos cu slove mari: «să i se însemne acestuia și păcatul trufiei».

Dintre scriitorii de mult așezați nu cunoșteam încă pe nimeni. Cel dintăi a făcut cătră mine un gest de colegialitate George Coșbuc. El m-a îndemnat să colaborez la revista pentru popor *Albina*. Vlahuță și Caragiale nu se aflau în București. Bătrînul Titu Maiorescu a dat iar semn lui Nicolae Iorga că dorește să mă vadă. Deci, după Coșbuc, am cunoscut personal pe Maiorescu.

Eram bucuros și emoționat în același timp. Marele critic nu mă chema ca să-mi facă muștrări pentru răutățile mele. M-a primit cu deosebită bunăvoință în strada Mercur no. 1, unde locuia de multă vreme; mi-a spus de la început că a cetit într-un cerc select o povestire a mea din război, *Ceasuri de pace*, care-i place domniei sale în chip deosebit prin măsura tonului și sobrietatea expresiei. A cetit și volumele mele publicate și n-are a-mi spune decît vorbe bune; nebăgările de samă ici, repetițiile dincolo, descrieri prea copioase în altă parte, pot fi cu ușurință înlăturate la o ediție nouă. Domnia sa îmi poate pune la dispoziție,

dacă vreau, textele cu însemnările sale. I-am mulțumit cu recunoștință și am adaos că mă silesc să îmbunătățesc proza mea de câte ori o recitesc. Sînt cel dintăi care îi cunosc imperfecțiile; sînt încă un umil ucenic.

Maiorescu a ascultat atent explicațiile mele. Apoi mi-a pus o întrebare :

— Aș putea să aflu ce face tatăl dumnitale ?

— Desigur. Tatăl meu e avocat.

— Și bunicul dumnitale după tată ?

— A fost tot cărturar, am zîmbit eu. Nu pot spune același lucru despre părinții mamei.

— Răspunsul ce-mi dai îmi face plăcere, a zis cu gravitate Titu Maiorescu. Sînt încredințat că vei scrie și după vîrsta cînd, în general, poezii și prozatorii noștri se opresc.

— A, desigur ! am exclamat eu. Abia încep.

— Și totuși ai citeva volume. Văd că nu-ți vei semna ultima carte la treizeci de ani. Sporul de producție cu care debutezi vine de la ascendența dumnitale. Intelectualii de primă generație obosesc curînd și se istovesc. Mă uit și la «cheresteaua» dumnitale. Se armonizează și ea cu prognosticul meu.

Mai am a face și alte observări, a continuat bătrînul profesor.

Unii dintre scriitorii pe care-i avem, cu însușiri excepționale, se complac în tristeță, dezamăgire și tablouri negre ale societății noastre. E adevărat că avem putregai, ca în Danemarca poetului tragic ; însă răul totdeauna țipă, aș putea spune, pe cînd binele e discret. Viața nu-l numai răutate și venin. Sînt unii care au bucuria de a prezenta numai turpitudini.

S-a oprit, cercetînd în privirea mea dacă înțeleg despre cine vorbește.

— Îmi place Caragiale... I-am zis eu cu privirile încălzite.

— Il apreciez și eu și am și scris asta. Voi face numai observarea că, în toată opera lui comică, operă de mîna întăi, nu se găsește nici un om detreabă. Toate personagiile sînt agenți ai răului. Ba este unul în *Scrisoarea pierdută*, om onest, însă ridicul și alcoolic. Viața amestecă binele și răul : vreau să găsesc la artiști ceva mai multă lumină, ceva mai mult bine.

L-am văzut de mai multe ori pe Titu Maiorescu ; mi-a făcut cinstea să mă prezinte și soției sale și să mă poftască la masă, împreună cu persoane care se interesau de mine. Cînd îl salutăm pentru plecare, mă întovărășea pînă la ieșire și făcea gestul de a-mi ajuta să pun paltonul. Vizitelor mele, care erau cerute de domnia sa și pe care eu le socoteam porunci, bătrînul Maiorescu a răspuns protocolar, ostenindu-se pînă la căsuța mea din strada Toamnei și depunînd cărți de vizită îndoite la un colț.

Intr-un rînd, am dorit să-i cer un sfat, cu privire la *Povestirile mele din război*, a căror publicare în volum o pregăteam. Trec prin strada Mercur, la o oră cînd știam că e acasă, și sun. Iese feciorul ; îi comunic dorința mea : feciorul se retrage și văd, printr-un geam luminat al unui cabinet, silueta cu bărbuță a lui Maiorescu. Feciorul îmi aduce răspuns că domnul profesor a ieșit. Să binevoiesc a pofti în altă zi.

Am tăcut. M-am retras, copilărește jignit. Avea dreptate credinciosul cu «cheie» de pe celălalt tărîm să scrie iar ceva despre mine în catastiful cu păcate. Nu m-am mai dus de bună voia mea în strada Mercur.

Datorită bătrînului conducător al *Convorbirilor* de altădată, m-am apropiat de redacția de atunci a revistei. La 1904, *Convorbiri literare* abundau în cercetări istorice, deoarece aveau director pe academicianul Ion Bogdan, fratele doamnei Iorga. Am fost poftit la o masă a convorbiriștilor bucureșteni, unde am cunoscut pe cîțiva oameni importanți ai timpului. Mă simțeam destul de stînjinit, de și domnul Ion Bogdan îmi arăta o atenție prevenitoare. Redacția mi-a cerut o nuvelă. Tocmai scriam *Păcat boieresc*. Am făgăduit «o bucată» în cîteva zile; n-aveam dreptul să precizez încă. După ce am încheiat ultima frază a acelei povestiri dramatice, am adus-o domnului Ion Bogdan, prevenindu-l că autorul înțelege să primească un onorariu pentru producția sa.

— Știu, domnule profesor, am adaos eu, că cîntea de a fi tipărit de *Convorbiri literare* e îndestulătoare plată. Totuși tind să-mi fac din literatură profesie.

— Cît? » întreat, rece, domnul Ion Bogdan.

— Asta mi-i indiferent, am răspuns. Pretențiile mele cuprind mai mult un principiu.

— Bine, a reluat academicianul; să vedem; să vorbesc cu redacția. Eu am toată bunăvoința; chestia mi se pare pentru noi delicată. *Convorbiri literare* n-a plătit niciodată colaborările. Vom ceti și manuscrisul...

— Fără îndoială... m-am învoit eu, închinîndu-mă.

Am lăsat manuscrisul. Am aflat mai pe urmă că, la lectură, a participat și Duiliu Zamfirescu. După ce domniile din redacție au apreciat că un scriitor poate — mai ales în împrejurările mele — să-și negocieze marfa de care dispune, cineva a ridicat o obiecție cu privire la titlu. De ce *Păcat boieresc*? E un titlu tendențios. Duiliu Zamfirescu a propus ca titlu *Iezerul*.

Mă grăbesc să convin că aveau dreptate cei care făceau rezerve asupra titlului meu. Propunerea lui Duiliu Zamfirescu o subscriu acum în totul. Atunci însă, fără a discuta onorariul acordat, care, cum spuseseam, îmi era indiferent, socotindu-l deplin întregit cu onoarea ce mi se făcea și de care eram conștient, m-am opus schimbării titlului. Probabil că opunerea mea a fost puțintel cam bruscă. Ca bărbați înțelepți și mai în vîrstă decît mine, convorbiriștii au cedat. Nuvela s-a publicat cu titlul pe care îl prefera autorul. Abia mai tîrziu felul de a mă purta în această împrejurare mi-a apărut în toată oroarea. Oroarea nu-i cuvîntul propriu. Cum să spun? Mi-a apărut în toată lipsa lui de dibăcie.

Așa încît sfîntul Petrea, chelarul de «dincolo», a avut dreptate să mai însemne un păcat în catastiful cel mare.

A dorit să mă aibă sub privirea sa binevoitoare și Ion Kalinderu, academician celebru în acea epocă prin subiectele ce furniza revistelor umoristice. Era vechi și credincios slujitor al majestații sale regelui, ca administrator al domeniilor Coroanei. Fără îndoială, nu-i dispăcea popularitatea ce-i făceau publicității veseli. În același timp îi disprețuia, cînd se arăta pe aleile de la Șosea călare, cu cizme de lac, monoclu și cilindru cenușiu, ca cel mai inviolabil gentleman în plimbarea sa de dimineață. Desenele umcrstice îl asociau obișnuit cu maica Smara, pe care severul și gravul personajiu nici n-o cunoștea. Administrația sa ridicase domeniile Coroanei la o faimă de chibzuit-civilizată gospodărie.

Mi-a acordat audiență la sediul administrației sale, mai la vale de «Kübler» — cafeneaua intelectualilor.

Am fost primit de un fecior stilat și obsecvios. Măria sa vine îndată ; în clipa asta e ocupat încă : mă roagă să aștept cinci minute.

Sînt poțit pe un scaun comod, la o masă lungă. În fața mea se află risipite, într-o neorînduială bine organizată, felurite broșuri cu dedicații. Nu sînt dedicații, sînt inscripții care mărturisesc recunoștința eternă unui Mecena binefăcător. Intre teze de doctorat și broșuri ale stipendiaților, găsesc, uitate negreșit, și scrisori în care accentele lirice merg pînă la un patetic înalt.

După ce înțeleg că mă aflu într-o cavernă a Elei-mosinei, mă ridic cu atenție din scaunul meu și mă așez, modest și neștiutor, în capătul celălalt al mesei. Acolo nu sînt broșuri și volume ; nu pot fi bănuț de nici o indiscreție.

Feciorul scoate capul de după o perdea :

— Vine măria sa !

Intră domnul Kalinderu. Dintr-o privire a văzut că nu mă aflu la locul ce mi se cuvine. Cu bunătate neprefăcută îmi rostește numele, încredințîndu-se că eu sînt cel chemat, apoi mă poțtește în fața sa, pe scaunul ce-mi fusese hărăzit.

— Doresc să te am mai aproape și să te văd mai bine, îmi zice domnul administrator.

Mă așez cuviincios în fața sa. E un om în vîrstă, cu bărbuța căruntă, de o eleganță atenuată numai de somptuosul ce o întovărășește. Domnul Kalinderu e un om deosebit de bogat. Se zice că toate prisosurile sale ar fi destinate operelor de binefacere. Se mai spune că testamentul său hotărăște pe majestatea sa legatar universal.

S-a vorbit iarăși de generozitatea sa cu ani mai tîrziu cînd, într-o sesiune generală a Academiei Ro-

mîne, în preziua alegerii de președinte, domnul Kalinderu a comunicat, cu lacrimi, înaltei instituții intenția sa de a dona totul operelor de cultură. Cum și fără asta ar fi fost ales președinte, promisiunea domniei sale s-a adaos miturilor. Majestatea sa n-avea nevoie. De sărmani se îngrijește Domnul Dumnezeu. Domnul Kalinderu n-a mai făcut nici un testament.

Așezîndu-se mulțămit în fotoliul său, administratorul domeniilor Coroanei mi-a zis, privind-mă cu bunătate :

— Ți s-a comunicat, cred, că doresc să am la «Steaua», bibliotecă pentru popor, o istorisire potrivită, țintind stîrpirea ignoranței și alcoolismului care bîntuie în unele părți ale mediului rural. Mi s-a vorbit cu elogi de dumneata și m-am gîndit să-ți încredințez misiunea asta.

— Vă mulțămesc, am răspuns eu.

— Se poate ?

— Da. Aș putea scrie o istorie simplă din viața de la țară.

— Cu subiectul care mă interesează ?

— Desigur ; n-am nevoie să inventez nimic, din nefericire...

— Da, da... suspină domnul Kalinderu ; ai dreptate. În satele «mele», la domeniile Coroanei, am avut de dus luptă îndelungată. Astăzi, în locul cîrciumei stau baia și biblioteca. Cred că se știe asta.

— Da, domnule Kalinderu, am auzit de această operă bună.

— Foarte frumos, mă bucur ; plata manuscrisului ți se va face îndată ce-ți prezinți.

— Vă mulțămesc din nou.

— Așa, așa... urmează moale domnul Kalinderu.

Aș mai dori, pentru bibliotecile mele, cîte un stoc de exemplare din volumele dumnitale apărute la «Minerva».

— Imi rezerv plăcerea, răspund eu tot concis, să vă adresez personal exemplare cu dedicațiile cuvenite.

— A... da... se luminează ușor interlocutorul meu... Am și aicea destule cărți ce mi s-au trimes... Unele nici nu le-am văzut încă. Ce-i asta? E de la Paris, de la un protejat al meu... Și astălaltă?... Da! «Binefăcătorului meu...» Asta-i de la un foarte valoros student pe care l-am trimes la Roma... Le-ai văzut?

— Nu le-am văzut, domnule Kalinderu... răspund eu cu nevinovăție.

— Nu e nici un secret, le poți cerceta. Îți mulțămesc, tinere, pentru darul dumnitale.

— Vă mulțămeste și editorul meu pentru gîndul dumneavoastră bun.

— A, cum? Cărțile nu le-ai tipărit pe socoteala dumnitale?

— Nu. Am un contract cu un editor.

— Interesant, oftează obosit bătrînul. Dumneata nu folosești nimic din achizițiile mele pentru bibliotecile Domeniilor?

— Ba da.

— Așa e, ai dreptate. Atunci am rămas înțeleși și doresc să te mai văd.

M-am înclinat; mi-a întins un deget — gestul bătrînului rege — și m-am retras, ducînd cu mine o suvenir neștearsă.

În martie 1905, Nicolae Iorga ni s-a revelat ca un mare agitator.

O asociație de doamne din aristocrația capitalei anunțase la Teatrul Național, cu sprijinul lui Alexan-

dru Davila, o reprezentație de binefacere în limba franceză. N-am înțeles dedesubturile intrigii politice care s-a iscat. Dintrodată s-a ivit, în societatea mijlocie bucureșteană și în studențime, un interes nemai-pomenit pentru limba noastră strămoșească. Reprezentația de la Teatrul Național era înfățișată ca o umilire rușinoasă. S-au produs proteste vorbite: mișcarea tindea spre violență. În ziua cu pricina, la ora 6, înainte de reprezentație, Nicolae Iorga a vorbit poporului în sala «Eintracht». Era o îmbulzeală «moarte de om», cum spun actorii. La acel ceas al amurgului, barba mare a lui Iorga părea un steag de doliu. Prorocul a tunat și a fulgerat împotriva înstrăinaților acestui neam nefericit. Cerea să nu se îngăduie profanarea primei noastre scene. Mulțimea din sală ajunsese la o ațîțare extraordinară. După întrunire s-au adunat manifestații în procesiuni impunătoare.

Cu drept cuvînt, guvernul a crezut de a sa datorie să apere libertatea doamnelor din înalta societate de a vorbi franțuzește.

Da; însă nu pe scena Teatrului Național! observase prorocul.

Nu se știe de ce o limbă nobilă și soră — mă gîndesc eu acum — trebuia lipsită de acest drept.

Gardienii publici și armata au primit ordin să iasă în stradă. Iorga s-a închis în citadela sa din piața Buzești.

Mă aflu în sara aceea la intersecția străzilor Regală și Academiei. Mă purtase acolo un val al manifestațiilor. Cum era firesc, îmi pierdusem personalitatea și vociferam și eu cu stihia compactă care mă ținea rob. Cînd s-a vestit că vine armata, s-a produs un scurt tumult, apoi închisoarea de tramvaie din

răspintia celor două străzi a fost desfăcută. Manifestanții purtau vagoanele ca pe niște cutii de chibrituri, zăvorînd străzile spre biserica Enei, Teatrul Național și Bulevardul nou. În scurt răstimp, băieții de prăvălie, improvizați în pionieri, au dat afară pavajul de granit, ridicînd baricadă spre palatul regal. Era un moment eroic și penibil. O echipă de studenți plecase în Buzești, acasă la Iorga, ca să formeze garda personală a profesorului.

Această fierbere, înroșită și de puțin sînge, a ținut pînă cătră miezul nopții, apoi tineretul s-a retras și s-a făcut liniște.

Participam în același timp, cînd s-au produs aceste evenimente, la adunările de marți sara ale unei societăți literare a doamnelor elitei, cu numele «Cercul nostru». Cele mai deseori ședințele aveau loc la domnul Vasile Bosie, înalt magistrat, ieșan de baștină. Participau doamne din apropierea Carmei Sylvei: doamna Boierescu, doamna Procopiu, doamna Maria Brăiloiu, care traducea unele din nuvelele mele pentru revista berlineză *Deutsche Rundschau*; doamna Marghilman, care pe urmă a devenit soția lui Ionel Brătianu. Fuseseră poștiți la adunările acestui cerc unii dintre scriitorii tineri: mă duceam eu, cu Iosif și Anghel; venea Octavian Goga, proaspăt sosit în capitală cu puhoiul *Oltului*. Se născuse în buna societate o emulație nobilă pentru literatura țării; cuvîntul de ordine era să nu se vorbească decît românește. Atunci am cunoscut ce dulci sonorități are limba părinților noștri.

Iată ce vîncvați erau trași la răspundere, în fața neamului, pentru crima de a vorbi franțuzește pe scena Teatrului Național. A fost, în ședința ce a urmat tulburărilor de stradă, o mică discuție cu suri-

suri sceptice, și doamna Negruzzi, soția academicianului și convorbistului, a povestit cu emoțiune cum tulburătorii au coborît-o cu forța din cupeu. O apostrofaseră decsebit de aprig mai cu samă cîteva studente cu ochii holbați și părul zbirlit. Iacob Negruzzi era scandalizat. «Asta-i răsplata a patruzeci de ani jertfiți pentru literatura și cultura nației!» zicea domnia sa.

Ascultam și priveam gînditor; începeam să mă liniștesc și să caut și dreptatea «celorlalți»; cînd, din cercul domnișoarelor și domnișorilor, într-o cameră unde pătrunsesem, s-au ridicat proteste mai energice. Cîțiva tineri își luau angajamentul — ca represalii — să nu mai rostească zece ani nici o vorbă romînească. Erau în dreptul lor să ia orice fel de angajamente; eu însă am fost cuprins de o sacră minie și am rostit cuvinte cu totul nepotrivite locului de pace, tihnă și huzur unde ne aflam.

Faptele mele necumpănite au sporit și în alt chip. Stabilisem cu G. Filip, directorul «Minervei», o nouă rînduală editorială și domnia sa hotărîse să-mi verse o anumită sumă de bani într-o anumită zi. M-am prezentat la ora zece și jumătate în anumita zi, după înțelegerea avută, și n-am găsit pe editorul meu. L-am așteptat un ceas, două ceasuri; n-a venit. Atunci am plecat; și rezultatul a fost că i-am trimes martori, cerînd o reparație cu armele a insultei ce mi se făcuse. Interesant mi se pare acum că martorii mei, St. O. Iosif și Nicușor Beldiceanu, au îndeplinit cu seriozitate acest serviciu amical.

— Fugiți încolo, domnilor! Ie-a răspuns G. Filip. Aveam de încasat o ordonanță de la un minister, ca să pot răspunde angajamentului meu față de clientul dumneavoastră. Întîrzierea nu-i a mea... He-he! dacă

aș provoca la duel pe toți directorii din minister, pe toți secretarii generali, pe toți miniștrii care-mi dau audiențe și nu mă primesc, care-mi fac făgăduinți ce nu se împlinesc, — domnul Sadoveanu al dumneavoastră și-ar vedea editorul găurit și sfirtecat în fiecare săptămână. Mergem la berăria «Helveția», unde berea-i excelentă și ne împăcăm.

— Are dreptate G. Filip! a declarat Steo cu voce bună.

— Are dreptate Filip! a repetat ca un ecou cîntat Nicușor Beldiceanu.

A dorit să mă vadă regina poetă Carmen Sylva.

— Da, desigur, am zis eu doamnei Boierescu, mă simt foarte măgulit, însă aș dori să mi se îngăduie să nu mă prezint în frac.

Doamna de onoare a zîmbit amabil:

— Pui condiții?

— Nu, doamnă, n-am frac... am răspuns eu cu umilință ipocrită, sărutîndu-i mîna.

— Te încredințez că te poți duce cum vrei, a răspuns ușor ironic doamna Boierescu. Nici majestatea sa nu ține în asemenea împrejurare la forme.

Academia Romîna mi-a acordat premiu pentru cele dintîi două cărți ale debutului meu. Raportul pentru *Șoimii* a fost făcut de Ion Bianu; cel pentru *Povestiri*, de Titu Maiorescu.

N-am văzut pe Bianu decît după optsprezece ani, cînd am devenit colegi. Pe Maiorescu l-am văzut în mai multe rînduri și nu mi-a trecut prin minte să-l mulțămesc.

Răutățile mele s-au adresat și Academiei. N-am mai prezentat nimic la premii. St. O. Iosif făcea haz de explicația mea.

— Întîi risc să nu mă premieze, ziceam eu, ceea ce ar compromite înalta instituție. Iar dacă mă premiază de cîte ori mă prezint, mă compromit eu.

— Are dreptate G. Filip! striga St. O. Iosif.

— Are dreptate Filip! repeta rîzînd Beldiceanu.

Însfîrșit, am avut și o polemică.

Intr-o zi, la o berărie, am stat de vorbă timp de o oră cu domnul H. Sanielevici, tînăr învățat, profesor și scriitor eminent. Consumînd brînză rău mirositoare și sorbind din cînd în cînd din halba de bere, domnul H. Sanielevici mi-a comunicat o serie de lucruri interesante privitoare la opera sa despre rasele umane. Cu o siguranță impresionantă, domnia sa punea o nouă rînduală în știința biologică a veacului al XIX-lea și altor veacuri. O asemenea operă genială — epitetul era al său — va revoluționa lumea și-i va aduce la picioare pe savanții continentelor. Cu cît uimirea mea ar fi trebuit să fie mai mare, cu atît domnia sa era mai elocvent. Totuși uimirea mea rămînînd în regiunile răcoroase și aprecierile mele netrecînd dincolo de muțenie, domnul H. Sanielevici a încheiat și mi-a făcut onoare să-mi ceară volumele apărute:

— Dacă ții să le cunosc și eu și să-mi dau părerea...

I le-am trimes. Criticul a întîrziat o vreme. Apoi, cu prilejul apariției foarte așteptate a revistei sale *Curentul nou*, la Galați, m-a desființat în douăzeci de pagini sever documentate. Literatura mea nu era decît beție, crimă, viol, bestialitate, după cum lesne se putea vedea dintr-un tablou sinoptic al subiectelor. Sufletul unui asemenea scriitor e la nivelul sufletului unui vagmistru. O asemenea literatură e o rușine; condamnarea ei e definitivă; criticul declară că nu

va mai ceti niciodată un rînd din asemenea volume, oricîte s-ar acumula în rafturile librăriilor.

N-aş putea susţine acum că n-am fost lovit în plin, deoarece aveam în mine de totdeauna viermele otrăvit al îndoielilor. Însă în acelaşi timp am văzut limpede sofismul tabloului sinoptic, în care puteau fi încadraţi toţi scriitorii tuturor literaturilor. O fcarte bună prietină a mea, Isabela, soţia fratelui meu mai mare, agitînd cu indignare numărul respectiv din *Curentul nou*, mă sfătuia serios să nu las să treacă asemenea atac.

— Il cunosc pe H. Sanielevici, şi-l preţuiesc ; nu înţeleg cum a putut ajunge la asemenea naivitate. Ea întrebuiinţa alt cuvînt. Cum a ajuns un om cultivat şi inteligent să uzeze de înşelăciunea unui atare tablou sinoptic ?

Redacţiile s-au grăbit să publice răspunsul meu. Era răspunsul unui om mînios, pe care l-am regretat numaidecît. Cred că mi l-a iertat şi chelarul cu «catastiful» ; e posibil să-l fi iertat şi domnul H. Sanielevici. Eu îi port încă povara.

M-am înfăţişat la spovedanie înaintea Dumnezeului meu. Condica se umpluse de răutăţile mele.

Domnul Dumnezeuul meu n-a pus număr timpului său, ca oamenii ; toate faptele, toate evurile, toate roirile de încercări nenumărate cît năsipurile oceanelor îi sînt prezente şi juxtapuse. Domnul Dumnezeuul meu n-are nici una din înfăţişările revelate ; e cuvînt, după versetul evanghelistului. Spiritul său e în inteligenţa florilor, a cristalelor şi a fraţilor mei vertebratele şi nevertebratele ; în moneră şi în bobul de grîu, în energia vînturilor şi valurilor, în codri şi în ierburile pustiilor : în viaţă şi în moarte, care sînt

acelaşi lucru. La judeţul său ne aflăm toţi din toate veacurile noastre. Clipa sa neclintită şi toate visco-lele veacurilor noastre sînt una.

— Doamne Dumnezeule, zic eu :

De la duhul tău încotro să plec ?
Şi de la faţa ta unde să fug ?
Să mă sui în cer ? Acolo eşti !
Să-mi aştern sub pămînt ? Iată-te !
Să mă ridic pe aripile luceafărului ?
Să sălăşluiesc în prăpastia mării ?
Ş-acolo dreapta ta m-ajunge şi m-apucă.
Zis-am : întuneric să mă-nvăluie
Şi noaptea lumea mea să fie !
Dar pentru tine bezna nu se-ntunecă
Şi noaptea ca ziua luminează,
Întunericul tău e ca şi lumina !
De mînia ta, Doamne,
Numai întru tine mă voi adăposti !

Doamne, mi s-au scris toate păcatele în catastiful cel mare, şi păcatul trufiei, şi al mîndriei, şi al violenţei, care e cel mai mare dintre păcate. Însă eu nu sînt decît un trup nou, în care te afli tu, cum se află marea într-un burete. Mi-i dat, în timpul meu, să realizez etapele umanităţii. Am fost sălbatic şi idolatru : mă voi domoli întru înţelepciunea generaţiilor neamului meu. Fă-mi judeţ, Doamne Dumnezeule, în ceea ce tind — căci inima mea e dreaptă ca şi a bătrînilor mei din valea Cernei şi de la apa Moldovei. Adaog durerilor mele durerile seminţiei dintru care am ieşit ; slujind cu dreptate, pre tine te slăvesc, la fel cu vieţuitoarele adîncurilor de sus şi de jos.

— Iertate să-ţi fie toate, zice Domnul Dumnezeu, căci ai în tine iubire. Să i se şteargă acestuia toate

cite sînt scrise în terfelog, adaogă marele Județ; iar credinciosul cu cheie își pleacă venerabilul său nas.

— Acesta tot de trufie întru focul nestîns va arde! mormăiește el.

XVIII

Am cunoscut oameni noi și păstori vechi

Prin stăruința lui Constantin Banu, fusesem numit copist la Casa Școalelor. În intenția mea situația aceasta urma să fie ceva cu totul trecător. Imediat am simțit lipsa de timp și de libertate și am început să rod o parte din ceasurile pe care le datoram serviciului. Pe măsuta mea, între teancuri de «recepise», pe care aveam îndatorirea să le înșir în tabele lungi, am început a scrie istorisiri din războiul de la 1877. Ieșeam din tot ce mă înconjura, iar subșefii mei de birou priveau cu îngăduință asemenea evadări. Le-am păstrat recunoștință pentru asta domnilor Cristea și Negruți. Domnul Negruți îmi povestea zîmbind, pe cînd își răsuca o țigară, că și Spiru Haret și-a început cariera la o masă exact ca a mea.

— Inceputurile sînt începuturi. Înțelegem că altul e destinul dumnitale.

Se asocia și taica Stănescu, șeful de birou, la asemenea sfaturi. Apoi mă lăsau liniștit. Trăgeam foile de sub mapă și toate din juru-mi dispăreau imediat.

La a șaptea ori a opta povestire, apărută ca și primele tot în *Semănătorul*, am avut înștiințare de la ministru. Spiru Haret îmi supraveghea activitatea de mic funcționar. Mi-a acordat un premiu literar de șapte sute de lei, ceea ce era egal cu salariul meu

de funcționar pe șapte luni. Era și-un îndemn să-mi urmez cu aceeași hărnicie transcrierea interminabilă a recepiselor. Am impresia că tabloul meu n-a folosit nimănui niciodată.

Cu premiul, mi-am așezat ceva mai bine gospodăria prea modestă din strada Toamnei 89.

În 1905 Spiru Haret nu mai era la minister. Fusesem înaintat subșef de birou la Direcția Artelor, nou înființată pe lângă Instrucție și Culte. Arhitectul Sterian, venit odată cu guvernul conservator, a ținut să mă aibă lângă sine și m-a chemat de la Casa Școalelor. La masa nouă în fața căreia mă instalasem, într-un fotoliu, primeam înștiințări și cereri în legătură cu comorile.

Căutarea comorilor e fără îndoială o operație tainică, de care nu trebuie să știe nimeni. Ministerul nostru, pe de altă parte, reprezenta dreptul statului pentru valorile de artă închise în sînul pămîntului. Cei care privegheau și urmăreau comorile știau asta și căutau să se puie în rînduială, dînd înștiințare că ar fi aflat așa ceva și cerînd învoire pentru săpături. Asemenea scrisori cu totul confidențiale erau scrise neapărat cu mîna lor de solicitori, ca să nu cunoască nimeni altul taina, și erau adresate personal ministrului.

Le deschideam eu și putea oricine să le cetească pe masa mea :

«Domn minister am aflat că ar fi fiind îngropată în dealul Gruului o comoară de cătră hoțomani și eu știu unde și vă rog să mă lăsați să o caut și este mult bănet aur și argint și vă dau și domniei voastre parte numai să-mi dați voie... Eu diaconul Mareș Castravete din comuna Ciștele de sub munte...»

«Domnule ministru este un foc care s-aprinde și arde noaptea pe un deal de lângă sat ce-i zice Dealul Oilor și acolo se știe din bătrâni că este îngropată o comoară de pe vremea turcilor. Dați-mi voie s-o caut și când o scot vă voi fi mulțămitor. Dorimedont Lungu, monah, Vatra Moldoviței.»

Pentru acești cercetători de tezaure era de la sine înțeles că trebuie interesat ministrul nostru printr-un bacșiș gras, ca în timpuri de altădată. Bune și blinde obiceiuri, oameni detreabă, căutători de umbre... Le dădeam autorizație, înștiințând autoritățile. Nici odată n-am avut răspuns că s-ar fi descoperit ceva. Fără îndoială, comorile nu se descopăr așa, cu primari și jandarmi. Se cere noapte, mister și singurătate și niște cărări care duc spre tărîmul celălalt. Pe lângă asta lucrarea-i cu primejdie. Poate să-ți ia demonul o mîină ori un picior. E nevoie să cunoști și să rostești, înainte de-a desface brazda, rugăciunea către duhul Terofile. La mănăstire la Neamțu s-a știut că sînt douăsprezece butoaie de galbini într-o hrubă și a trimes împăratul rosienesc oaste să le scoată și să le încarce. Nimeni nu s-a putut lipi de locul anumit. Cum s-apropiau, cum fulgera și trăsnea și se împrăștia un nour cu putoare de pucioasă.

Aceste le-am aflat de la cei care veneau, lungă cale, ei singuri, ca să dobîndească învoirea. Erau neștiutori de carte și poșteau să șoptească personal taina la urechea domnului «minister».

În retragerea-i tihnită din strada Verde, unde acum e Muzeul «Spiru Haret», fostul meu ministru se putea îndeletnici și cu lucrări personale și lecturi altele decît petiții și referate. I-am trimes cărțile mele nou-apărute. Am primit răspuns că dorește să

mă vadă. Am aflat chiar de la domnia sa că mai ales doamna Haret îl ține în curent cu mișcarea literară.

Haret a stat de vorbă îndelung cu mine, o dată în biroul său, altă dată în grădina-i umbrită de copaci bătrîni. Descoperise că aveam cunoștinți despre viața satelor și păreri în chestia țărănească. Mă cerceta fără să pară și mă lăsa să vorbesc, stimulîndu-mă din când în când cu cîte-o nouă întrebare.

Se afla mai demult înființat, la Casa Școalelor; un inspectorat al cercurilor culturale și bibliotecilor populare. Menirea acestui inspectorat era să organizeze adunările satești instructive și educative, în sate, în zilele de duminică, după serviciul divin, și să creeze biblioteci lângă școli, cu cărțile cele mai potrivite cu mintea și preocupările țaranilor.

Cunoșteam întrucîtva aceste activități. Bibliotecile puține, cîte se putuseră întemeia, erau alimentate cu cărți adunate la întîmplare din depozitele ministerului. Erau cărți nevîndute, zăcînd de mult în podurile autorilor sau editorilor: geografii vechi, aritmetici mucegăite, impresii dintr-o călătorie în Spania, un studiu asupra odelor și epodelor lui Horațiu, o fizică elementară pentru uzul școlilor secundare de ambe sexe... și altele din aceeași marfă, cumpărată cu hătîr de dirigitorii culturii.

În privința preocupărilor literare ale vechiului regim, i-am comunicat lui Spiru Haret o istorioară auzită de la subșefii mei de birou de la Casa Școalelor.

În vremea ministeriatului lui Take Ionescu, aude Teodor Speranția, tatăl anecdotelor populare, că se acordă ajutoare din anume fond scriitorilor, pentru traduceri. Se înfățișează deci, solicitînd favoarea să traducă și el ceva pentru luminarea poporului. Cu

voie bună, ministrul pune rezoluția : «Se acordă trei sute lei, pentru traducerea basmului *Cotoiul încălțat*». Speranția încasează banii, apoi, ca autor onest, se pune și traduce basmul cu pricina din limba germană. După câteva săptămâni, îl aduce personal ministrului.

— Ce-i asta ? îl întreabă Take Ionescu.

— Traducerea basmului *Cotoiul încălțat*, domnule ministru.

— Cum ?

— Traducerea pe care mi-ați încredințat-o, excelență.

— A, da ; bine ; las-o aici.

Speranția s-a retras, mirat de primirea ce i se făcuse, și cu drept cuvânt jignit.

După ce pleacă el, ministrul chiamă pe directorul care avea sub mîna sa literatura.

— Uite, zice el rîzînd, un manuscris care trebuie imediat desființat. Dacă-l publicăm, nu mai putem da traducerea *Cotoiului* nici unui poet sărac. Pe domnul care pleacă să nu-l mai primești aici niciodată ; e un bărbat primejdios.

Haret a zîmbit, dar cu amărăciune. Serviciile din epocile ministeriatului său, strict organizate în vederea activităților școlare propriu-zise, mai păstrau deci, în laturea lor, obiceiuri ale trecutului. Sprijinul artei și literaturii se afla încă într-un vis al viitorului.

— Ce-i de făcut ?

— In ce privește bibliotecile pentru popor, răspund eu, e nevoie neapărată să se tipărească întâi cărțile potrivite. Să se dea poporului literatura tradițională, întru care s-au desfășurat și bătrînii : *Alexandria, Esopia, Arghir și Elena, Halima, Geneveva de Brabant*.

Să se retipărească ediții ieftine, revăzute. Operele acestea cu bun nume au rămas în grija unor editori fără scrupule ; mișună de greșeli de tipar ; sînt prezentate unele în niște traduceri barbare ; vînzarea lor e însoțită de *Doruri și amoruri*, de cărți de farmece, de *Viața banditului Licinski*, a tilharului Fulger și a altor eroi criminali.

Deci, după ce-i deprindem pe săteni a ceti vechile cărți bune, adăogim acestei biblioteci o carte a legilor țării, cu explicarea constituției și rînduieiilor uzuale, o broșură de medicină populară, alta de sfaturi domestice și agricole. Și, într-o ediție cartonată și ilustrată, *Biblia*. Cartea sfîntă ar trebui distribuită gratis în orice colibă a țării ; să stea sub icoane și-n casa cărturarului și-n casa analfabetului, la acesta din urmă cu nădejdea că va veni și știutorul de carte care s-o deschidă.

Haret a suris palid, cum avea obiceiul. A dorit să știe ce cred de cercurile culturale.

În cercurile culturale sătești erau îndatorați să se adune agenții statului : preotul și învățătorul, doctorul de plasă și judecătorul de pace, subprefecții, primarii și notarii. Sătenii poftiți la întrunire ascultau discursuri, într-o limbă de cele mai de multe ori păsărească, înșesată de neologisme. Doctorul vorbea contra alcoolismului, judecătorul despre datoriile cetățenești, învățătorul despre cultura legumelor. Unde se grămădeau mai sunător neologismele, muierile se sclifoseau și lăcrămau. Opreliște desăvîrșită era să se pomenească ceva despre chestia pămîntului. Însă acesta era unicul subiect asupra căruia țărani ar fi poftit să se audă vorbindu-se. Asta-i marea suferință a populației rurale : lipsa de pămînt. Deci în cercurile culturale să se vorbească numai decît despre asta ;

și-n legătură cu problema pământului, să se deschidă perspectivele nouă ale cooperăției, ale băncilor populare și a cumpărării de moșii prin Casa Rurală.

Așa cum se proceda în acel timp, nu se putea ajunge la nimic. Un bătrîn întreba :

— Dar cu pământul cum facem, domnule ? Asta ne ustură pe noi.

Tăcere.

— Apoi dumneavoastră ne spuneți cum să lucrăm porumbul și cartoful. De lucrat știm noi cum, căci cu plugul și sapa ne-am născut ; dar n-avem lărgime și n-avem unde.

Altul :

— Domniile voastre ne învățați să facem grădini de zarzavat și livezi de pomi roditori. E adevărat că unii n-au ; dar unii dintre noi avem și legumuri și pomi. Să facem multe verdețuri și multe poame, pentru negoț și pentru câștig. Inșă unde să vindem ? De la noi pînă la țîrg e cale de zece ceasuri cu piciorul. Drum greu, vreme prăpădită. La așa depărtare nici negustorii nu pot ajunge pînă la marfa noastră.

Haret și-a luat cîteva note. Epilogul acestei convorbiri s-a vădit îndată după răscoalele din 1907, cînd, revenit la Ministerul Instrucției, odată cu noua conducere liberală, Haret a trecut o notă Casei Școalelor, dispunînd să fie numit în locul de inspector al cercurilor culturale și bibliotecilor populare tînarul scriitor cu care stătuse de vorbă la locuința sa din strada Verde. Propunerile ce-i făcusem eu s-au și realizat, afară de *Biblie*, la a cărei tipărire se amestecau zăbavnicele hotărîri ale Sinodului. Biblioteca pentru popor s-a tipărit ; în cercurile culturale a apărut spinoasa chestie a pământului.

Această vrednică de laudă osîrdie a marelui Haret n-a avut urmări binecuvîntate. Băncile și cooperativele au ajuns la un impas, bibliotecile și sfaturile populare s-au dovedit sămînță cu puțină roadă. Imi amintesc cu mare mișcare suflească numai sfatul de taină în care supuneam viziunile mele utopice voinții de mai bine a celui mai generos om politic din cîți am avut.

Am vorbit cu Spiru Haret și despre primejdia de dispariție a datinilor poporului nostru, a cîntecului, danțului, țesăturilor și costumelor. Aveam atunci idei de apărare prin instrucția și propaganda laică. Acuma nu le mai am.

Toată această comoară sufletească și artistică a autohtonilor urmează a fi amenințată de dispariție. Civilizația mecanică și tendința de standardizare a lumii moderne o sapă, o ruinează și o împutinează necontenit.

Oricît de înflăcărată propagandă s-ar face pentru păstrarea portului vechi, industriile perfecționate și fabricatele ieftine, cărora le-am deschis de mult vămile, au înlocuit și înlocuiesc industria casnică arhaică. Inainte de tratatul de Adrianopol, acum un veac și mai bine, întreaga populație rurală a principatelor era îmbrăcată de mîna gospodinelor, iscusite în meșteșugul de țesut inul, cînepa și lîna. Inainte de acest tratat, femeia era statornică în gospodărie ; după tratat, extinderea marilor culturi de grîu a cerut cît mai multe brațe, și femeile au ieșit și ele la muncile penibile ale pământului. In așa măsură s-a extins și s-a adîncit prefacerea, încît gospodina pricepută, care nu-și părăsea altădată căminul, a ajuns roabă a ogorului, și, în această epocă, stamba ieftină a înlocuit industria casnică. Costumul mîndru al altor

epoci a rămas numai în regiunile înalte, unde îndeltnicirile oamenilor au îngăduit femeii să-și păstreze situația nobilă de demult. Plăieșii și păstorii urmează a trăi încă în tradiție.

Pînă cînd? Căci înoirile lumii moderne bat și la porțile muntenilor.

Să opunem propaganda și difuzarea instrucției? Să întărim viața economică a poporului?

Cu cît școala pătrunde mai mult în obișnuința mulțimilor, cu atît mai mult se stîrpește vechea literatură orală, așa de prețioasă. Omul, avînd cunoștința cetitului, nu mai simte nevoia să memorizeze. Cu cea mai mare ușurință flăcăii și fetele de la sate lasă doinele lor pentru tipăriturile de «dor și amor» ale editurii «Pinath, Klein & Comp.». Cu aceeași ușurință generațiile nouă au primit ieri polca, ori valsul, iar astăzi danțurile americane. Și în această privință tot la munteni mai stăruiește trecutul. Cetatea aceasta a datinilor mai ocrotește arta coregrafică a strămoșilor.

Invazia lumii nouă e un fenomen fatal; viața se schimbă nesimțit și necontenit. Incet-încet se vor adăogi Europei și fiii acestui pămînt. E o împrejurare pe care n-o putem înlătura. Faptul, mai devreme, s-a petrecut și la alte neamuri. Ne putem socoti fericiți că noi mai păstrăm totuși unele comori ale trecutului și că, din firea lui, poporul nostru e încă destul de rezistent. Nicăieri, socot eu acum, grupele umane nu se mai află călăuzite în așa măsură de trecut ca poporul românesc. Datina e încă o lege strictă a neamului. Această lege i-a îngăduit să se dezvolte în anume chip, i-a imprimat anume caracter unic, care constituie adevărata lui unitate. Din veacuri datina

a unit întreaga semînție și întru aceasta ea și-a păstrat biruința, cu toate scăderile vieții politice exterioare.

Valabil, din mărturisirile mele de credință pe care le făceam eu atunci lui Spiru Haret, a rămas numai elogiul poeziei nescrise a pămîntenilor noștri. Era în ce spuneam eu dragoste și credință și această poziție a mea a rămas neschimbată pînă azi.

Nu mai cred, de pildă, în binefacerile legii agrare de la 1864; dar în arta populară voi crede pînă la asfințitul meu.

Pe mine literatura populară m-a interesat numai ca manifestare de artă. Am găsit în ea elemente de valoare diamantină, care s-au răsfrînt în opera mea proprie. Am avut pentru poezia populară o înțelegere pururi trează; mi-a plăcut s-o descopăr și am știut a o descoperi.

Pornind de la criteriul curat artistic, n-am acceptat orice. Am înțeles să aleg. Are și poporul dreptul să producă poezie îndoielnică și versuri fără valoare. Colecțiile oficiale de poezie populară sînt pline de așa ceva. După cum Eminescu a fost unic în poezia cultă, așa se dovedesc unice — comparate cu orice fel de poezie, din toate timpurile și de la toate popoarele — unele producții ale vechilor noștri poeți anonimi.

De mult am băgat de samă că poeții anonimi au inventat mlădioasele versuri poliritmice care constituie oarecum noutatea poeziei noastre celei mai tinere. Orațiile — versuri rostite — se călăuzesc mai ales de rimă. Prosodia strictă e necesară poeziilor populari numai în cîntece, fie doine, fie balade. Iar epigramele — adică strigăturile — deasemeni urmează tactul danțului.

I-am recitat lui Haret câteva ştirgături epigramatice care l-au înveselit. I-am spus fragmente de oratorii. I-am rostit o colindă de la graniţa Basarabiei :

Cîte flori sînt pe pămînt,
Toate merg la jurămînt.
Numai spicu grîului
Şi cu lemnul Domnului
Stau la poarta raiului
Şi judecă florile —
Unde li-s miroasele.
Le-au luat madamele
Să-şi stropească straietele.

I-am recitat iertăciunea care s-a rostit la cununia mea :

Dumnezeu în rai a făcut
Pe strămoşul nostru de lut,
De ne tragem şi noi din neam
De la Adam.
Cu frumuseţile din soare,
Cu ochii din mare,
Cu virtutea din vînt,
Cu sufletul din duhul sfînt.

I-am spus ceva din *Mioriţa*. De atunci sentimentul meu pentru acest cîntec bătrînesc s-a adîncit.

Îmi aduc aminte că mă aflam la Vizantea, în vremea războiului trecut, şi auzeam tunurile mugînd sus, pe culmi sub cer, în pădurea eternă. Încleştarea oamenilor se prelungea în pustiurile de piatră. Pe margini de drumuri şi poteci văzusem risipite arme şi căşti; în cotloane de costişă, tunuri şi chesoane. Amăritîii pămînteni suiseră pînă în sălaşurile caprelor negre, trecînd tunuri peste ponoară şi aburcîndu-le pe şancuri. Ecourile ciocoteau măreţ în toate gangurile munţilor. Le ascultam cu inima bătînd, în

acea zi fierbinte de iulie. Lătratul tunurilor a conţinut cînd a căzut sara şi peste singurătăţi negre s-a întins tăcerea ca o apă nesimţită.

Mă aflam între distrugeri şi bejenii. O parte din vrînceni pribegiseră. Alţii, rămaşi, ascultau atenţi, aşteptînd să izbucnească de subţ acea tăcere spaimele. Poate aşteptau să se ridice din veac bătrîinii adormiţi, căci în cetatea acelor munţi dormea în ţărîină un popor mai numeros decît cel în viaţă.

Liniştea aceea solemnă a Vrancei mi-a pătruns fără să vreau sufletul şi am simţit desluşit picurîndu-mi în simţuri, ca o adiere şi ca o litanie a păstorilor răposăţi, acel fermecător început de baladă :

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai...

De pe prispa pe care stam, subţ acoperişul scund de draniţă, zăream un drum cotit sub lună ş-o apă argintie care întovărăşea drumul. În stînga mea, un turn întunecos de biserică. În dreapta, codrul negru suind în cer, spre stele. În apropiere, subţ un şopru, oameni năcăjiţi şopteau la o vatră veche de foc.

De unde îmi venea oare murmurul acela de cîntec fermecat care îmi tremura în suflet ?

Era un murmur melodios al generaţiilor căzute. Era un cîntec de păstori din zorii veacurilor şi ai legendelor.

Această *Mioriţă* aşa de suavă, aşa de artistică, unică între cîntecele popoarelor, prin ce minune oare s-a născut pe aceste plaiuri ? Prin ce har au tresărit mărgăritarele lacrimilor ei în sufletul unui umil necunoscut ? Ciobanii acelor pustii nu s-au bucurat de nimic deosebit pe lumea asta în curgerea fără sfîrşit a anilor. Drumul vieţii lor nu şi l-au însemnat decît

cu lacrimi și sânge. Ce om din această rasă a vibrat astfel în fața naturii și a lui Dumnezeu? Acest dintăi mare poet al limbii noastre a dat dintrodată valoare nemuritoare întregului peisagiu. N-a cîntat nici vitejii, nici slavă, simțindu-se element al naturii veșnic nouă, a privit moartea fără cutremur, ca pe-o eliberare și ca pe-o înnoire, apropiindu-se prin aceasta de însuși Ziditorul a toate.

Din nou, în acest leagăn al baladelor, mă simțeam uimit de înțelegerea de mare poet a lui Alecsandri. Căci el, întâia oară, a auzit sunînd silabele misterioase ale *Mioriței*, urmărindu-le din vale în vale, din ecou de vînt în ecou de buciom; el le-a recunoscut forma fină și mlădioasă, alegînd lamura ei din variantele tupoase și imperfecte, pînă ce-a statornicit-o definitiv în forma-i pură de juvaer.

Balada asta constituie cel mai mare titlu de glorie al bardului de la Mircești. În rătăcirile lui romantice, urmărind, cu Russo și Negri, doinele și cîntecele bătrînești, tînărul poet de la 1840 a simțit deodată fiorul religios al mării literaturii nescrise. A simțit pătrunzîndu-l acel glas din veacuri al popoului obijduit; pînă la el nimeni nu-l auzise. Într-o sară de vară, sub poală de codru negru, undeva în munți, în sălașul neamului, la un foc haiducesc, în preajma unei stîni și a unui pîrâu, stînd cu fața spre stelele veșnice, sufletul lui a tresărit la suspinul buciomului și-n ureche i-a sunat balada aceasta. În el s-a dezvălit o floare fără moarte.

Tu să-i spui curat
Că m-am înșurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai...

.....

Brazi și păltiuși
I-am avut nuntași...

Cîntecul acesta bătrînesc rămîne singur între mii de cîntece, ca un pisc pleșuv. În el e tristețea de a trăi și chemarea fericiților morți. În el se înscrie sufletul de resemnare al rasei. În el e și vechimea și stăruința și sufletul ei blînd. Toate îi sînt argumente de esență divină; prin glasul poetului anonim a vorbit Domnul Dumnezeu.

Imi revedeam, pentru o conferință, aceste note mai vechi, în căminul meu din București, din strada Witting, 12. Era în ziua de 4 aprilie 1944, după ceasul amiezii. Mă aflam singur și nu așteptam masa, fiindu-mi ziua aceea o zi de ajunare.

Dintrodată s-a cutremurat pămîntul și s-a clătît deasupra mea bagdadia casei. Am crezut întâi că-i un cutremur; pe urmă, văzînd ochii de spaimă ai soției mele în prag, am înțeles că paserile de fier ale lumii de azi sînt deasupra capitalei. Gara de Nord le era țintă a bombardamentului și eu mă aflam în acel cartier, deci eram sortit să le fiu victimă. Am coborît imediat, cu soția mea. Au cutremurat zidurile a doua și a treia explozie; într-un gang îngust al intrării se grămădiseră toți ai casei, precum și străinii de pe stradă, sosiți atunci în gară și rătăciți în vifor. Am înțeles că mi-i dat poate să mor în acel ceas și nu m-am înfricoșat. Am avut în mine sufletul păstorului de demult. Imi țineam alături tovarășa; mă atingeau cu palmele, ca pe moaște, străinii îmbulziți în juru-mi și impresionați de calmul meu.

A fost ceasul începuturilor urgiei. A pierit în preajma mea lume nevinovată, cu miile. Același ceas al spaimii a fost și în alte zile, pe care Domnul Dumne-

zeu le dă omului pentru pace. Ca și altădată în veacuri crude, au urmat încercări după încercări.

Acuma văd cât de departe sîntem noi, eu și baciul baladei, de barbaria civilizației. Oamenii progresului mecanic și ai vieții standardizate au pus în slujba interesului lor pe toți demonii adormiți în măruntaiele pămîntului. Ca ucenicul vrăjitor al lui Goethe, au rostit cuvîntul care îi stîrnește; hora destrăbălării lor funeste e pornită și nimeni n-o poate opri, căci cuvîntul tainic al alinării duhurilor răzvrătirii, fiii omului încă nu l-au găsit.

O, pămîntean al Daciei fericite, coborîtor al oamenilor pașnici care n-au practicat meșteșug singeros și s-au plecat furtunilor, în datina ta de blîndeță și milă e mai multă nobleță decît în civilizațiile distrugătoare din zilele noastre. Nu te mai doresc evoluat, și visez să trăiesc lîngă tine, sub semnul păstorilor de odinioară.

Preoți munți
Cărunți,
Stele făclioare
Și poduri de floare...

XIX

Grădina liniștii

Mă scurma întruna gîndul plecării din București. Ființii mele îi era necesară această nebulie. Visam o căsuță a tihnei, din cerdacul căreia se văd munții, și o livadă în care sună dulce murmurul albinelor. Mă vedeam liber în peisagiul Moldovei.

Constringerea birocratică îmi lua șapte ceasuri zilnic; alte obligații, care se înmulțeau cu cit intram mai mult în curentul de viață al capitalei, îmi anulau întăi două seri, apoi patru și cinci.

În zilele de duminică, camerele modeste în care locuiam cu familia mea se umpleau de tinerii colegi de breaslă, adunați în șezători lungi.

Dragoslav își argumenta viziunile bogumilice bătînd cu palma în dușamea și apoi, săltînd brusc din poziția-i incomodă, gesticula spre icoane cu stînga, pe cînd cu dreapta își arunca după urechi pletele-i bălăi. Cînd, însfirșit, se mai domolea într-un scaun, sta strîmb, c-un picior răsucit de două ori în jurul celuilalt. Era atîta viscol anarhic în ceea ce scria, încît ortografia și punctuația erau totdeauna lipsă, ca fugite de o spaimă. Cînd apăreau, la apelurile noastre insistente, se imbulzeau după fiecare două-trei cuvinte, amestecîndu-se: puncte de exclamație cu semne de întrebare, punct-virgulă cu puncte de reticență; virgulele nebune împiedecau totdeauna asociația subiectului cu predicatul său. Era totuși ceva în el; părea un fel de sfîntul Sisoie întirziat într-un secol sceptic. Părea că voiește a porni, cu desagă și toiag, pe calea poveștilor, ca să găsească pe Dumnezeu cu barba albă. Noi nu credeam deloc în minunea asta; el credea pe jumătate.

Era nelipsit la adunări Corneliu Moldovanu, care povestea totdeauna noutăți cu blîndeță și umor și se înfățișa cuviincios, ca un adevărat urmaș de răzăși din valea Tutovei.

Eugeniu Boureanu avea pururi chin și neliniște în toată ființa. Obraz palid, ochelari cu șnur încălecați pe nas; nesigur, reținut și totuși izbucnind într-un entuziasm neașteptat. Ne adusese în acel timp două

volume manuscrise de folclor foarte frumos caligrafiate, pe pagini mari de jumătăți de coală. Erau ale sale ori nu? Părea că se amuzează de nedumerirea noastră și ne lăsa să i le atribuim. Era ca un joc primejdios, o jonglerie cu cuțite care-i făcea plăcere. Am aflat pe urmă că proprietarul acelor caiete de culegeri era Tudor Pamfil. Boureanu dovedea destule cunoștinți; curiozitatea lui se întindea pe multe țărîmuri; se exprima elegant și avea dar; însă făcea parte dintre acele ființi urmărite de neșansă oriunde. A încercat, pe cît înțeleg, multe meșteșuguri ca să găsească comoara, și abia tîrziu, după destule dezamăgiri, s-a întors la breasla noastră, care-i aduce cele din urmă mîngîieri.

Dintre colaboratorii principali ai *Semănătorului* vedeam mai rar pe C. Sandu. Era ocupat cu studii agronomice; s-a dus și în străinătate. Avea înfățișare apoplectică, ochi bulbucați pe față roșcovană, vorbă repezită. Era violența însăși, explozînd neconștient. Neamul lui de plugari din preajma Brăilei avea porecla «Pîrjol». Nicicînd nu s-a aflat nume mai potrivit pentru un tip dintre voinicii vădanei Șalga, dintre acei care în același timp erau numai onestitate și omenie. Se întorsese de la Paris cu admirație fără rezerve pentru Maupassant. Nuvelele lui din viața brăilenilor și a Bărăganului au vioiciune și precizie; în ele își cheltuia prisosul enorm de energie, ca să poată să se înfățișeze blind unui veac nou. Literatura lui C. Sandu-Aldea a fost stînjinită de preocupările sale științifice. Intre știință și artă a stat ades în cumpănă, și neliniștea aceasta și-a mărturisit-o și scris. Eram apropiați prin unele caractere ale ființii noastre; dar el se elibera tot mai mult, treptat, de lumea veche, pe care eu am păstrat-o în visul meu de artă.

El a ajuns curînd pămînteanul de mine, primind pre-judecățile europene. S-a prăpădit prea curînd, ars și topit înainte de vreme.

Am mai cunoscut un scriitor de la noi din Moldova, trudit și înămolit în viața Bucureștilor. Ion Birseanul. Era de loc de la Tîrgu Frumos. Debarcase în capitală de mai mulți ani. Colaborase la *Povestea Vorbei*. Tipărise în *Revista pentru artă și literatură* a lui Nicolae Petrașcu o poemă originală și meșteșugită ca versificație, cu titlul *Oșel-Badea*. Găsisem în colecția de anul întăi a *Semănătorului* o nuvelă desăvirșită, colorată și plină de mister, c-un fel de Michiduță lipovean. Îl prețuiam înainte de a-l cunoaște personal și nu înțelegeam de ce un scriitor așa de înzestrat nu se află în primele rînduri ale generației tinere.

L-am găsit oarecum în subsolul Bucureștilor. Trăise o vreme în robie, ca elev farmacist, încercînd neconștient să se elibereze. Se scufunda în desnădejde și apărea iar la suprafață. În 1905 era intrat la altă sclavie — corector la institutul «Minerva». Capul lui mare cu ochi triști începea să aibă petele caracteristice în umerii obrazilor. Își păstra totuși voia bună. Uneori îl luam cu noi, eu și Iosif. Simțeam că este în atitudinea lui față de mine ceva otrăvit. Căci mie părea că-mi suride viața. Multora — și lui Birseanul — li se năzărea apoi că literatura mea e o funcție firească în care cheltuiesc puțină substanță: nu cunoșteau pe faurul aburit care se ostenea fără răgaz sub calm înșelător. La acea vîrstă n-aveam alte pasiuni, altă preocupare, alte idealuri — decît cele legate de literatură. Mai tîrziu am mestecat în măsele zgura acestei zădărnicii.

*Qui pourrait me donner l'adresse
D'un bon scafandrier ?*

*J'ai laissé tomber ma jeunesse
Au fond d'un encrier.*

Intr-o sară, eu și St. O. Iosif l-am luat cu noi pe Ion Bîrseanu la birtul lui Tabacu. Ținînd să-l scoată din gîndurile-i îndărătnic sumbre, Steo m-a întrebat dacă am știință despre anume «capodoperă», cum îi spunea el cu drept cuvînt, care a apărut în *Semănătorul*.

— Nuvela cu ornicul și cu Michiduță? am întrebat eu.

— O cunoști?

— Desigur. Cunosc și lucruri ceva mai vechi ale lui Ion Bîrseanu. Nu știu dacă și mai aduce domnia sa aminte de ele. Eu nu le-am uitat.

Bîrseanu se uita la mine cu privirile deodată schimbate.

— Despre ce e vorba? s-a interesat el.

— Vrei să afli?

— Desigur.

— Atunci ascultă și adă-ți aminte de «bulgăriile» de la Tirgu Frumos.

În Moldova grădinile irigate de zarzavat se chiamă «bulgării».

I-am recitat cîteva strofe pe care le găsisem cîndva în *Povestea Vorbei*:

La căsuța lui moș Ile
Crește mușchiul pe șindile.
Toată cade cit s-o clătini,
Ș-o mai sprijin' niște cătini.

Trec în zboruri, cătră baltă,
Rațe, gîște laolaltă.
Rar în ele dă cu pușca
Lipovanul Ivanușca.

Intr-un rînd, din furtuială
S-a aprins o pară pală.

A ars coperișu-ndată,
A ars și căsuța toată,

Iaca-ntr-un tirziu și moșu
Chirchilit, cu nasu roșu.
În cenușa spulberată
Amărft luleaua-și cată...

După obiceiul meu, introdusesem cîteva mici ameliorări în text. Bîrseanu nu le-a observat. A rămas dus pe gînduri, cu ochii ațintiți în halba de bere.

— Cîți ani sînt de-atunci! a suspinat el. Cîtă viață zadarnică! Asemenea lucru neînsemnat îl mai ții minte?

— Țin minte totdeauna versurile frumoase.

I-au venit în priviri lacrimile și s-a alăturat de mine, ca să mă sărute. Eu n-am făcut nici o mișcare. El s-a retras ușor, și în aceeași clipă prepelița din colivia cu polog de deasupra noastră din pîrete a început a-și spune zbucnit numele: pitpalac! pitpalac!

Ion Bîrseanu s-a întors vesel spre stăpînul localului. I-a recitat un catren, izvodit în acea clipă:

La «Sărindari»
Cîntă lăutari.
La «Tabacu»
Cîntă pitpalacu...

Domnul Tabacu, patronul, a rămas «paf», cum se spune la București.

— Poezia asta îmi place, a declarat el. Merge de-o firmă.

— Dacă se plătește cit face, de ce nu? i-a întors cuvînt poetul.

Domnul Tabacu și-a văzut de treabă și ochii poetului iar s-au umbrît de tristeță.

Tot atunci, împreună cu Nicușor Beldiceanu, m-am dus să cercetez pe un alt tânăr scriitor, birlădean de baștină, de mult eșuat în capitală și acum pe punctul de a se scufunda. E vorba de Ion Manolache-Holda, autorul unui volum de nuvele, *Fete*.

Cine își mai aduce aminte de Ion Manolache? E uitat ca toți uitații.

Eu îi urmărisem proza în *Epoca*. O bucată a lui, din volumașul care a precedat *Fete*, îmi plăcuse indeosebi. Se chema *Dihorul*. Atmosferă de mahala provincială, stil foarte supravegheat, uscat și nervos. Manolache era un foarte izbutit discipol al lui Caragiale. Își cheltuisese anii bucureșteni în gazetărie mărunță.

L-am găsit, cu soția și copiii, într-o singură odăiță, care era și iatac și sufragerie. Deșirat, palid, cu ochii mari, cu mustăcioara rară. Tușea.

I-am amintit de *Dihorul* și i-am mărturisit cât îmi place bucată.

Mi-a răspuns c-o strîmbătură a buzelor lui subțiri, uscate de febră.

— Inșă e cu totul alt gen decît al dumnitale... Eu nu prețuiesc decît stilul redus la esențial, dezbrăcat de orice podoabe și descripții...

Imi întorcea oarecum complimentul.

— Imi place așa cum e, am revenit eu. E stilul necesar *Dihorului* și personagiilor celorlalte. O altă lume, o altă atmosferă, — cer altă exprimare.

— Altă lume? a întrebat el cu mirare neprefăcută. Unde-i lumea aceea? Probabil în imaginația romanțicilor. Eu n-o cunosc.

— ...Din nefericire, am răspuns eu cu blîndeță. Lumea aceea există. E raiul cătră care vreau eu să mă întorc.

Ion Manolache a avut un acces de tusă. După ce s-a alinat:

— Nu cred nimic; cine intră în iadul de aici înapoi nu se mai întoarce și în altă parte nu mai poate evada.

După ce l-am părăsit, am vorbit îndelung cu Nicușor Beldiceanu. El mă aproba în totul. Se vedea și el tolănit într-o livadă, cufundat în lecturi fără sfîrșit. Într-adevăr, de mult n-avusesem răgaz să cetesc o carte bună. Îi comunicam intenția mea să reiau pe Balzac în întregime, să mă cufund iar în Dickens și Gogol, în Maupassant, Flaubert și Turgheniev.

— Mi-am cumpărat și *Contele de Monte Cristo* pentru chinovia mea de la Folticeni, în zile anumite, cînd vine vremea dezintoxicării de «literaturism». După *Germinie Lacerteux* și alte asemenea istorii a fraților Goncourt, simt numaidecît nevoia să reiau pe bătrînul Dumas.

— Ai dreptate... ai dreptate... Cu slujbele noastre ce facem? Sintem subșefi de birou și avem cu noi un director ca domnul Sterian, om așa de cumsecade.

— Ba părăsesc biroul și subșefia fără nici un regret. Casă la Folticeni am. Am aflat că este de vinzare și livada cea veche a lui Vorel farmacistul, dacă-ți mai aduci aminte... Cînd eram în gimnaziu, pătrundeam în ea pe furiș și mîncam mere... Se poate dobîndi cu puțini bani. Tu ai ceva pus deoparte. N-ar fi oare bine s-o cumperi? Să ne regăsim iar în locurile noastre. Îți aduci aminte de Rădășeni și de căsuța bunicilor tăi... În livadă la popa Lateș am cetit eu *Quo Vadis* a lui Sienkiewicz, și cite altele! În aceeași livadă am pus la cale o carte în colaborare, din care ai scris un capitol. Romanul nostru umoristic a rămas baltă; dar putem porni altul. Eu te sfătuiesc să mergi și tu. Trebuie puțină îndrăzneală; trebuie credință.

Am convingerea că se poate trăi din literatură. Bogăție nu putem strînge, dar un cîmin modest putem sta-tornici. Dacă nu izbîndesc, mă pot întoarce. Dar nici atunci nu mă întorc; prefer să mor acolo, decît să mă văd în ipostaza lui Ion Manolache și a lui Birseanul. Amîndoi se sting în București ca-ntr-un pustiu. Și mai ales doresc să mă descățușez. Vreau libertate, vreau să fiu al meu. Mă fac livădar și prisăcar. Fă și tu asta, în livada cea veche.

— Să vedem, cred c-am să merg și eu... mi-a răs-puns Nicușor Beldiceanu.

O întîmplare mică m-a determinat definitiv.

Domnul George Filip, directorul editurii «Minerva», învitase pe autorii săi tineri la o petrecere în afară de București, într-un loc ce se chema «La Bordeix». Am petrecut cu vin și cu fripturi la gratar după plă-cuta rînduială a crișmelor din margine a Bucureștilor de altădată. Se aflau la acea petrecere amicală Ion Scurtu și C. Sandu-Aldea, Anghel, Iosif, Beldiceanu, eu, Zaharie Birsan și Ion Birseanul.

La al șaptelea pahar, Ion Birseanul mi-a declarat că numele său de-acasă e Ion Birsan.

— Mi-a spus Birseanul, ca să mă deosebesc de orice Zaharie.

Avea în vorbire un fel de întăritare.

— Ai făcut bine, am încercat eu a-l îmblînzî.

— Ce bine? Unu și alții mă confundă și acum. Am destule năcazuri; nu-mi mai trebuie și acesta. Eu sînt cel ce sînt; cel ce este m-a trimes. Cei ce au urechi de auzit să audă. Se bucură unii de succese ușoare: nu-i invidiez; vor veni și pentru ei deșteptări amărite. Alții au succese în lumea elegantă și aristocrație, pentru că cei cu sînge albastru se cunosc și se ocrotesc. După ce și-au mîncat moștenirea, vor să facă din

literatură tarabă, și găsească cumpărători. Chiar dacă n-ar găsi, mafia lor nu-i lasă să trăiască fără schwartz la Kübler și fără cravată și cămăși de matașă...

Dimitrie Anghel s-a întors spre el c-o ironie răută-cioasă:

— Despre cine vrei tu să vorbești?

— Acesta e secretul meu; afară din templu cu zarafii! a răspuns rîzînd vînat Ion Birseanul. Bea cu mine încă un pahar și-ți spun.

— Uită-te la mine și spune, l-a îndemnat rece Mitif.

— Iți spun dacă vreau. Iar dacă nu vreau, nu-ți spun.

— Paharul îl beau, prietine, a acceptat Anghel, și-l închin în sănătatea ta, și-ți doresc toate izbînzile pe care le-ai rîvnit și nu le-ai avut. Sînt flori fără lamură, altele fără miros. Fă-mi plăcerea și bea și tu pentru mine.

— Am să beau dacă-mi place; nu mă poate obliga nimeni.

— Ești liber să nu bei, să nu scrii, și să nu faci nimic...

— Eu fac corecturi patrusprezece ceasuri pe zi... s-a tînguit Ion Birseanul.

De la acest schimb acru de vorbe, ne-am trezit de-odată cu Ion Birseanul gesticulînd ca un actor de tra-gedie.

Răcnea bălăbănuindu-și brațele deasupra capului:

— Nu mai pot! nu mai pot!

Nu mai putea și-și vărsa tot veninul, toată minia stăpînită, toată obida înfrîngerii. Il știam bun prietin cu Anghel. Mitif îl și ajuta cînd și cînd, poftindu-l la mese bune. Acuma dintrodată prietinel era cîrpă pe care poftea s-o calce în picioare. Ar fi vrut să-l sfîșie

cu căngi neputincioase ; îi urla invective și sudălni. Anghel era pentru el un «ciocoi borit». Era un histrion ridicol care-și dă aere de poet subțire. Mamă, tată, surori, — îi spurca tot ; dorea să-i spurce mormîntul. Blestema, mușcîndu-și pumnii și scheunînd cu lacrimi.

Am asistat în tăcere la toată această infricoșată spovedanie a umilinții și neputinții și am simțit pe mine cămașă de gheață și inima mi s-a ghemuit între ghimpi.

Hotărîrea de a evada din București s-a accentuat ca o spaimă. Am lepădat tot. În primăvara anului 1906, mi-am încărcat calabalicul și m-am întors la Folticeni, cu puține mijloace, cu nădejdi multe. Imi asigurasesm un concediu cu jumătate de salariu pe șase luni și alcătuisem cu institutul «Minerva» un contract pentru patru volume. Le-am și depus în cursul aceluși an : *Vremuri de bejenie, Insemnările lui Neculai Manea, Oameni și locuri, Mormîntul unui copil.*

Cu Nicușor Beldiceanu mă înțelesesem să cumpăr pentru el livada cea veche a lui Vorel, din capătul uliții Rădășenilor, de care ne legasem cu atîtea avîntate planuri.

Cum m-am statornicit în căsuța unde scrisesem *Șoimii*, am și început a face adaosuri clădirii, ca pentru o familie mai numeroasă și o ședere mai îndelungă. Apoi m-am înfățișat unei doamne văduve Engel, fiica bătrînului farmacist răposat, care ținea în dispoziția amatorilor livada cu pricina. Nu se arăta-se ră cumpărători pînă la sosirea mea. Bucuroasă că se poate desface de un bun pe jumătate ruinat, care nu-i aducea decît nemulțămiri, doamna Engel nu s-a arătat prea pretențioasă și am făcut cu domnia sa învoire scrisă, în numele prietinelui meu. Imediat

l-am înștiințat pe Nicușor Beldiceanu. În răstimpul cît trecuse de la plecarea mea din București, prietinel meu se sfătuisese cu soția, cu socrii și cu cîțiva prietini mai în vîrstă și mai înțelepți decît noi. Fuga mea din București era socotită de toți ca ceva de neiertat. Plecam din locul unde se fierbe piatra cea scumpă, unde se clădesc și se desfac reputațiile, unde se distribuie puținele fărîmături de buget care cad în tagma scriitorilor. Plecam în sălbătăcie, plecam în nesiguranță ca o pasere bezmetică. Să nu cumva să facă și alții greșala asta, negliobia asta !

Primesc de la prietinel meu Nicușor Beldiceanu o «cartă postală». Oricît de sărac am fost, am adresat totdeauna prietinelor mei epistole închise. Prietinel meu Nicușor nu băga asta de samă și trecea acum ușor și peste faptul că eu făcusem o achiziție a unei proprietăți, dînd arvună din puștinul meu, și că-mi luasem personal un angajament față de doamna Engel.

N-am stat mult în cumpănă. I-am răspuns telegrafic un singur cuvînt : «Bine». După aceea m-am prezentat doamnei Engel, expunîndu-i năcazul meu. Părea foarte contrariată și mîhnită.

— Atunci cum facem ?

I-am răspuns :

— Doamnă, înțeleg să-mi țin cuvîntul și să răs-pund angajamentului. Iau asupra mea proprietatea, dacă dumneavoastră consimțiți s-o plătesc în timp de-un an.

Aveam prietini comuni care au sfătuit-o pe doamna Engel să primească propunerea mea. Am vărsat o parte din bani ; pînă la complectarea sumei, am semnat cîteva poliți, pe care le-am onorat cu dreptate la soroacele convenite.

Astfel am devenit proprietar al unei minunate paragini de două hectare, fără imprejmuire și fără casă de locuit. Se afla în capătul de la deal al târgului Folticeni, aproape de *Dumbrava minunată* și de huceagurile Folticeniilor Vechi și Opișenilor. Se vedeau, dincolo de Moldova, munții în ceață; dealuri și văi romantice, spre apa Șomuzului.

Lucrînd ca să-mi îndeplinesc angajamentele față de editorul meu, aveam din cînd în cînd neliniști și mă opream din scris. Vedeam în închipuire viitoarea așezare a pusniciei mele și schițam într-un carnet, care trebuie să mai fie, rătăcit pe undeva, planurile unei case.

Ca adevărat urmaș al «bătrînilor» mei, întîi am închis cărările de trecere ale străinilor; apoi am durat un zaplaz șindrilit, ca să despart de lume chinovia cea nouă.

Visînd la ce aveam a îndeplini, am întreprins, în 1906, călătoria cea mare la locurile sfinte, de curățire și ispășire. Drumul la munți l-am făcut cu trăsura cu clopote; mănăstirile nemțene le-am cercetat în răs-timp îndelung, umblînd domol, pe jos. În plaiurile înalte ale țării, am văzut livezi, rîmnice și prisăci și m-am închinat cătră toate izvoarele.

După ce m-am întors, m-am pus să redactez *Oameni și locuri*. Alternam scrisul cu lucrările de regenerare ale livezii vechi. Devenit pomolog, împreună cu fratele meu mai mic, care urma cursurile școlii de la Herăstrău, am învățat a întineri merii și a pune altoi în trunchiurile sălbaticilor. Apoi, cu aceeași osirdie, am fost învățacel intru stupărit și prietin al albinelor, deprinzînd rînduiala prisăcilor, fie din cărți, fie de la prisăcari bătrîni.

În același timp, m-am înțeles cu meșteri iscusiți, călăuziți de Ghiță a Andrioaei, dulgher de la Bunești, și am ridicat într-o singură vară casa, așa cum o aveam în viziunea mea îndărătnică. Mi-am reluat umbletele, vinătoarea și pescuitul, și, odată cu întoarcerea în țara mea adevărată, mi s-au isprăvit și anii de ucenicie. Mi s-au înmulțit în raft volumele, iar paragina s-a înnoit și a devenit rai al copiilor mei, după datina și

După legea din bătrîni,
Din bătrîni, din oameni buni...

A fost, pînă la 1914, o epocă tihnită a vieții mele. Pe urmă, liniștea mea a făcut aripi și a intrat în furtună.

București, februarie 1942

Pucioasa, 11 iulie 1944

NOTE

Sînt oameni — și dintre aceștia face parte și Mihail Sadoveanu — care imprimă locurilor prin care trec pecetea personalității lor. Uneori presoară în drum — ca-n basmul cu Ionel și Mărioara — amintiri și impresii de neuitat. Alteori altoiesc pe-o sălbătăciune a vreunui colț uitat de lume pomul minunat al legendei. Iar dacă se opresc mai îndelungă vreme undeva, atunci prind rădăcini care nu mai pot fi smulse, ca urmele unui continent rămase pe hărțile geografice ale omenirii.

Astfel, cine mai poate desnoda numele lui Sadoveanu de ținutul Folticenilor, unde, ca un vultur ce se rotește deasupra întinderilor, a aterizat într-o bună zi pe-o clină de deal, de și-a făcut și cuib în livada părăginită a spițărului de la Piatra Neamț. Aici, între țarinile Buciumenilor, Opișenilor și Folticenilor Vechi, s-a rotit o vreme, sorbind cu nesaț zarea largă pierzîndu-se pînă în pîclele munților vineți, însemnînd în istoria regiunii multe isprăvi de neuitat.

Zburătăcîndu-se de cuib — după ce între timp luase parte la olimpiadele bucureștene, cercînd să cîștige titlul de campion — își ia zborul spre ținutul Ieșilor, alegîndu-și reședința într-un parc bătrîn de la marginea vechii cetăți moldovenești. De-aici se avîntă în raiduri lungi spre cele patru puncte cardinale, bătînd noi recorduri și întorcîndu-se întotdeauna acasă cu gușa plină.

În peregrinările lui, lăsându-se într-un popas mai lung ori mai scurt pe-o vale de apă, un vîrf de munte sau desişul unei păduri ce-i plăcuse cu deosebire, de cîte ori nu s-a gîndit să-şi ridice acolo cetăţuia tihnei lui.

La Tarcău, pe valea Bistriţei — încă din timpul cînd scria istoria lui Nechifor Lipan şi a baltagului — ochise un dîmb însořit, pe care îl socotea atunci «cel mai frumos loc din lume»: Bistriţa largă şi involburată curgînd la picioare; deasupra pădure de brad în rotunzimi dulci; la doi paşi tirgul Piatra; la o zvîrlitură de băţ schitul Tarcău.

Cu prietinel Jenică Mironescu, ceva mai înainte, prin 1926, aşijderea plănuse să dureze un sălaş pe malul zglobiului Tazlău, sub pălăria verde a impozantei Măgura.

Pe Olt, în preajma vechii cetăţi a Sibiului; la Braşov, pe dealul cu nuci de deasupra Bisericii Negre; la Galaţi, într-o bătrînă casă cu grădină mare împrejmuită cu ziduri înalte — în multe locuri a semănat cite o pană din visul său de sihastru al singurătăţilor.

Într-o vreme era hotărit să se potolească pe Săbar, în vecinătatea Bucureştilor, împreună cu tot cîrdul lui: feciori şi fete; şi, aşezat pe un dîmb verde, în preajma pîrăului, să pescuiască deavarma cu raţele şi giştele care îi ţin toată ziua tovărăşie.

*

E curios de ce n-a plănuit niciodată să-şi facă sălaş în vechiul pămînt al Dobrogei, atît de drag şi bine cunoscut lui. Spre Ostrovul lupilor¹ s-a îndreptat de nenumărate ori în viaţă şi întotdeauna cu aceeaşi neţărmurită emoţie. După cum a mărturisit în mai multe rînduri, de cum da cu ochii de peisagiul alburii şi adormit al ţinuturilor acelora din preajma Mării Negre, de cum începea a urmări mersul de

¹ *Ostrovul lupilor*, Cartea Romînească, iunie 1941 (fragmente publicate în *Carpaţii*, 1941, nr. 2 şi *Revista vînătorilor*, 1941, nr. 8).

omidă al lanţului de munţişori mărginind cu chenar de marmoră felurit colorată zarea, ori de îndată ce apele Dunării îi involburau privirile şi noianul de stufării îi închidea ca o perdea fără sfîrşit lumea părăsită în urmă — o dulce visare începea a-l legăna odată cu trăsura, căruţa, vaporeşul ori lotca ce-l plimba pe-acele meleaguri de basm.

Doar an de an se deprinsese să adauge magaziei lui lăuntrice o colecţie de tipuri, peisagii, istorisiri şi expresii specifice acestei unice regiuni. În pădurea de la Letea, pe canalul Măcinului, în sat la Parachioi, la vînătoare de dropii, într-o aşezare de păstori cu Mehmet Caimacam şi babă Dănilă, se simţea la el acasă.

După 1936, îndată ce se stabilise definitiv la Bucureşti, luase parte de mai multe ori la expediţiile arheologice ale profesorului Lambrino. Călcînd pietrele adormitei cetăţi Histria şi ascultînd cîntecul aspru al bătrînei Mării, visase la trecut şi la toate cite fusese pe vremuri. Pipăind desenele delicate de pe vasele reconstituite din cioburi ori examinînd monedele roase de vreme, pătrunsese şi mai adînc în inima incomparabilului ţinut dobrogean.

L-am văzut într-o după-amiază cu vînt care mugea ca un balaur, la o aşezare de lîngă Sulina, mîncînd ciorbă pescărească dintr-un cazan aşezat pe pirostrii. Sorbea cu atîta plăcere zama portocalie, întocmai ca gazda care-o pregătise, c-ai fi crezut că nu se află ceva mai bun pe lume. În jur, pădurea de carmace făcea un zid drăcesc, ameninţător. Tovarăşii lui de excursie, pe care legănarea mării îi adusese într-o stare netrebnică, se împărăştiaseră ca potirnichile ori stăteau căzuţi pe burtă la umbră; el singur era tea-făr şi sorbea cu poftă din ciorba de morun.

L-am văzut stînd în lotcă şi pescuind sub cortul imens al unei sălcii scorburoase, într-o linişte şi o singurătate tulburate doar de zbor de pasere, behăit de vînt ori plescăit de apă; se integra perfect în peisagiu, aidoma sălciei ori luntraşului care priponea lotca cu ghionderul lui.

Pe acel Nastratin Hogea al secolului nostru, pe care îl descrie atât de viu în *Ostrovul lupilor*, l-a cunoscut, desigur. L-a cunoscut, dar a și auzit de la alții despre isprăvile lui, de povestea cu închisoarea, de vorbele lui cu două tăișuri, despre preaiubita lui soție Zebilă, de care a trebuit să se despartă atât de curînd.

Imi aduc aminte bine de un carnețel cu scoarțe galbene plin de expresii, proverbe și zicale turcești, culese în decursul anilor, pe care cuconu Mihai le-a pus în gura eroului său otoman. Atît de tare i-au plăcut unele din aceste flori de stil și mai cu samă una dintre ele: — *Zimbind-zimbind...* cu care își încheie cariera lumească Mehmet, că de multe ori — la acea epocă în care se zămislea *Ostrovul lupilor* — mi l-a spus și mie c-o dulce și melancolică rostire orientală:

— *Güle-güle...*

Ținuturi, oameni, limbă, obiceiuri, toate îi plăceau și-l interesau — și totuși nu l-am auzit niciodată spunînd că ar dori să aibă așezare între acele ape dunărene.

*

Dar, oriunde l-ar fi dus treburile ori întîmplarea, — ca melcul care-și poartă pretulîndeni casa după el — se cuibărea întotdeauna ușor, gata oricînd de lucru.

Așa, în 1944, cînd bombardamentele îl silesc să plece din capitală și să se refugieze la Pucioasa, el reușește să-și domine tulburarea provocată de război și să urmeze a lucra la *Anii de ucenicie*¹, — carte pe care o începuse cu ani înainte, la București.

Ce-i drept, Pucioasa e un orășel semănînd destul de bine cu Folticeni: cu drumuri în pantă, căsuțe cu grădiniți pline de verdeață și flori, cu ploii dese, care făceau soarele primăverii deosebit de limpede

¹ *Anii de ucenicie*, Cartea Romînească, decembrie 1944 (fragmente publicate în *Carpații*, 1944, nr. 4 și 7 și în *Revista vinătorilor*, 1943, nr. 2 și 4).

și dulce, ferit din calea furtunilor, sortit tihnei și monotoniei, în care se mișcaseră eroii din *Floare ofilită*, *Insemnările lui Neculai Manea*, *Apa morților*, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, *Cazul Eugeniței Costea*.

Acuma, însă, tihna bietului orășel fusese spulberată de război. Un război ale cărui ecouri dureroase aveau să ia ființă în articolele nenumerate, pe care avea să le scrie Sadoveanu peste un an de zile, — îndată ce fantoma hitleristă avea să fie izgonită de armatele eliberatoare ale Uniunii Sovietice:

«*Însușindu-și născocirile civilizației, germanii le-au pregătit cu viclenie împotriva fraților lor oameni. Despărțindu-se de comunitate, la îndemnul funeste ale reprezentanților tipici ai semeției ancestrale, germanii au deslănțuit cea mai crîncenă aventură a istoriei... Am văzut zilele trecute, pe un ecran cinematografic, o parte din filmele documentare ale exceselor provocate de nebunia acestei epoci de decădere. În fața unor asemenea evocări, avem noi, cei care mai trăim încă, uimirea că mai putem dura și ne mai putem bucura de soare. Dacă ființa noastră nu și-ar fi uzat resorturile suferinței și spaimei zi cu zi — ne-ar fi cu neputință să acceptăm tablourile acestea lugubre; și încă, uneori, am surprins în străfundul meu o dorință a binefăcătorului somn veșnic ce ne așteaptă pe toți — și buni și răi. „Mai bine cu morții decît cu viii!“ cum a strigat odinioară psalmistul. Însă nu! Am trăit în disperare ca-n elementul nostru, ș-acuma chemăm iarăși în noi putere de viață, pentru lupta de înălțare a sufletelor... Nu e nevoie de multă sforțare a judecății logice spre a înțelege că am fost în pragul primejdiei ultime și defenitive. Și nici astăzi nu avem nevoie de prea multă ascuțime ca să apreciem în urmă-ne adîncimea prăpastiei morale și materiale pe care am ocolit-o ca printr-o minune în momentul suprem.»¹*

În aceste zile zbuciumate, cuconu Mihai a prins a-și depăna firul amintirilor dintr-o lume demult

¹ 23 august 1944: *Caleidoscop*, 1946, pp. 150—151.

scufundată. În jurul lui, Pucioasa — năpădită de limuzine, camioane, turisme, care și căruțe, care țeseau în toate părțile și zi și noapte — era cuprinsă ca de-o furtună năprasnică: pretutindenți numai ochi de groază, mobile leșinate parcă și căzute cu picioarele în sus, baloturi și buclucuri, care parcă-și făcuseră hara-kiri... Telefoanele zbîrnăiau de dimineața și pînă sara, improșcînd bombele veștilor crîncene. Panica alerga pe uliți, șuşotea pe la garduri, intra în vînturi de spaimă pe ferestre. Ca un furnicar stîrnit de piciorul întîmplării, tîrgușorul de sub munte era într-o fierbere neostoită.

În mijlocul acestui naufragiu, maestrul era ca o scîndură de salvare, de care ar fi vrut cu toții să se agațe. Sta calm în furtună, așa cum stătuse și-n ziua de 4 aprilie subț ușa casei lui din strada Witting, cînd bombele care cădeau asupra Gării de Nord amenințau să-l îngroape sub dărîmături.

Tot așa de calm a prezidat și masa omagială oferită lui cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la apariția celei dintîi cărți: *Povestiri*, tipărită de editorul G. Filip în 1904.

Ba chiar calmul lui a stingherit pe unul din prietenii ieșeni, autor al unei poezii închinată maestrului cu acest prilej, poezie pe care comițătorul ei a scos-o din buzunar, cu un gest oarecum teatral:

— Maestre, primește acest modest omagiu din partea unui entuziast și vechi admirator...

A deschis gura să înceapă; dar maestrul, c-un gest simplu, a luat hîrtiuța cu pricina vîrînd-o în buzunar c-un:

— Bine.

Și versurile au înghețat pe buzele autorului ieșan.

*

Dar dintre toate popasurile, cel mai de tihnă era desigur cel de pe Valea Frumoasei, de la Oașa Mică, descoperit prin 1930, în împrejurări destul de interesante.

Am vorbit în mai multe rînduri — și cred că e un fapt de domeniul public — cu cîtă scrupulozitate s-a

documentat întotdeauna scriitorul. Atît de atent era la inadvertențele scăpate literaților, că într-o vreme alcătuiuse și o listă în capul căreia figura Alfred de Musset cu albina care se așează să culeagă polen pe un trandafir. Ei, și cu toate acestea, prin 1929, Ionel Pop cetea într-o povestire de vînătoare a lui Mihail Sadoveanu cum «cînd s-au ivit zorii, s-a auzit cu-cosul sălbatic trîmbițînd de răsuna muntele».

Dîndu-și sama că această scăpare se datorește numai necunoașterii, adresează cîteva rînduri scriitorului, în care îi atrage atenția cu multă delicateță asupra greșelii, și-l pofteste la o vînătoare de *tetraurogallus* în munții Sebeșului.

— Cu multă plăcere! — răspunde Sadoveanu.

Asta era în toamnă. Peste iarnă urmează un schimb de scrisori, în care vînătorul clujan încredințează pe cel moldovan că în primăvară expediția la cucosi va fi organizată; iar la 1 aprilie 1930 se fixează cu precizie ziua și ceasul întîlnirii, care trebuia să aibă loc la Teiuș, la ora șapte dimineața.

Povestește Ionel Pop că nu-l văzuse încă pînă atunci pe Sadoveanu. Mosafirul s-a dat jos din tren; s-au suit în mașina care îi aștepta și au pornit. Au trecut prin Alba Iulia și s-au angajat în defileul care urcă spre Oașa. Natural, el, ca gazdă, făcea pe ciceronele; și, slavă Domnului, avea ce arăta mosafirului:

— Aici e Baba Moartă!

— Uite și Gura Cibanului!

— Priviți Hordubeul!...

Dar, pînă la Oașa, adică vreme de șase ore, Sadoveanu abia de-a scos cinci cuvinte.

«Ce-i de făcut? — se frămînta gazda. Nu se simte bine? Nu-i plac locurile? Era proiectat să stea trei zile; dar se vede că nu va rămîne nici una, după cît se arată de posomorît și fără interes pentru acel colț de lume. Oare ce-i de făcut ca să se deschidă puțin?»

Ca să-și dea cineva sama de ce putea simți Ionel Pop — ori Ionel Nemo, cum îl numește scriitorul în *Poveștile de la Bradu Strimb*, — trebuie să fi urcat

măcar o dată prin cheile Sebeşului, prin acele măreţe şi sălbatice singurătăţi. Uite, un trunchi gros s-a pus de-a curmezişul şi nu vrea să le mai dea drumul. Dincolo, unde drumul rupt e aşa de îngust că de-abia se poate trece, prăpastia deschide o gură enormă, gata să te înghită. Şuvoiul bolboroseşte ca un nebun, fulgerându-te cu ochi de oţel.

— Păzea !...

Un clonţ de munte îşi prăvale de sus bolovanii, c-un huruit lung ca de cutremur.

— Ha-ha !... icneşte răutăcios un şanţ plin de apă şi noroi, oprindu-i în loc.

Şi drumul urcă, urcă tot mai sus, tot mai sus. Nici o aşezare omenească, numai stîncă, apă, cer şi pădure. A, dar iată cîteva căruţe cu coviltir ; au trecut într-o firidă a peretelui de cremene şi aşteaptă, cumînţi, să treacă vietatea de metal. Şi iar prăpastie, iar torente înspumate, iar trunchiuri răsturnate, iar stînci prăvălite... Ba, uite şi o turmă de mioare cîrduite de-un ciobănaş c-o sarică de două ori mai mare decît el. Şi... zece kilometri mai la deal, un muntean călare, c-un cine după dînsul.

Şi drumul suie, suie tot mai sus, pînă sub streşina cerului, acolo unde soarele îşi tot scoate capul ca să vadă dacă-i vremea de culcare ori ba.

«Şi maestrul a închis ochii — gîndeşte Ionel Nemo, cu strîngere de inimă ; oare l-a cuprins somnul ? Nu cred, căci hîrtoapele drumului clatină prea tare maşina. O fi obosit ? I-o fi fiind rău ?»

— Maestre, nu vreţi să ne oprim puţinţel ? Să facem un popas ?

— De ce ?

Atîta a fost. Deci, nu s-au oprit decît la Oaşa Mică, cînd au ajuns însfîrşit la Casa Bătrînă de la Branişte — tocmai dincolo de podul Bolovanului — unde Pavel-baci împreună cu Rudi Arnota, Adela şi moş Toma Orăşanu îi aşteptau cu masa pusă.

Bătaia de cucoşi trebuia să se facă a doua zi, la Valea Mare, unde era cel mai lesne de ajuns. Toate s-au desfăşurat după planul alcătuit dinainte. Maes-

trul a împuşcat primul său cucoş, şi-a pus prima pană de *tetrao-urogallus* la pălăria neagră cu bouri largi ; şi-n drum spre casă, s-au oprit în popas pe-o clină din Pirău Şerpilor, nu departe de locul unde avea să se ridice mai tîrziu Casa cu soare.

Era ora şase dimineaţa. Maestrul s-a aşezat jos, cu cucoşul împuşcat lîngă el. Soarele răsărise şi-o lumină dulce rumenea omăturile rămase de cu iarnă. Între doi brădui, o pînză de păianjen stropită de rouă strălucea în mii de mărgăritare. Zice-se că mai-mai o jumătate de ceas să se fi uitat maestrul la acea ţesătură minunată şi mare cum nu mai văzuse niciodată pînă atunci.

— Imi place aici la Oaşa — a spus el într-un tîrziu. Aş vrea să-mi fac o casă.

Şi din clipa asta, ca prin farmec, zidul de gheaţă care stăvilea prietinia lui Sadoveanu, Ionel Nemo şi Pavel-baci a prins a se topi cu repeziciune.

Tot atunci, în primăvara aceea, şi-a început, acolo la Oaşa, ucenicia de păstrăvar. Şi chiar din temelie a luat parte la discuţiile aprinse dintre cele două partide adverse :

- 1) Rîmaci ;
- 2) Muscari.

Şi s-a alăturat muscarilor, socotind că pescuitul cu muscă artificială e mai nobil decît cel cu rîmă. E drept că rîmacii, care pescuiau cu succes şi-n apele tulburi ale Frumoasei, se întorceau cu corfele pline de lipani şi păstrăvi, astfel că afumătorile nu mai pridideau cu uscatul ; în vreme ce muscarii, care au nevoie de unde limpezi ca lacrima, de multe ori se înturnau acasă cu coşurile goale.

Nu înseamnă, însă, că n-a pescuit şi el la început cu rîmă ; ca apoi să treacă la muştele naturale şi abia pe urmă la cele artificiale. În orice caz, dovădindu-se un pasionat păstrăvar, a prins a veni de cîte două ori pe an pe Valea Frumoasei : o dată în aprilie şi a doua oară în august.

Foarte îi plăcea să pescuiască în fața Casei Bătrîne, la cotituri, începînd de la Stîncea Slimoiului și pînă la Oașa Mare, la Zăgaz.

Apoi, mare bucurie avea să se ducă cu mașina pînă la luncile Tartarăului; ori la Zănoagă de la Zăgaz. Îi mai plăcea să se ducă la Balta de la Gura Prigoanei; așijderea la Ocolul Ursului. Se ducea bucuros și la Opustul Cibanului, unde se afla o baltă cam de vreo șase metri, cu păstrăvi mari, tare anevoios de prins.

Iar la Grebla lui Herța se și scaldau; se vîrau sub roata dințată care vărsa asupra lor cascadă de spume rece ca gheața.

În afară de vînat, pescuit și culesul hribilor — ori a pitoanțelor, cum li se mai spunea în regiune — care în mușchiul umed al Frumoasei atingeau o mărimă impresionantă, un alt sport, care plăcea tuturor celor de la Oașa Mică și mai cu samă maestrului, era datul cu pluta pe jilip. Se urcau pe cîte un butuc, din susul Sălanelor, și veneau la vale pe scocul lung de trei kilometri, cu o vitesă care atingea pînă la patruzeci-cincizeci de kilometri pe oră. În locul în care jilipul se vărsa în apa Frumoasei, așteptau paznicii care, infingîndu-și țapinele în buștean, îi opreau scurt pe loc.

Cu scourile și cu buștenii «se jucau» și oamenii de la pădure cit e ziulica de mare.

— Varda!... strigau cei de sus, care dădeau drumul lemnelor.

— Garga!... răspundeau cei care se ațineau jos.

Apoi, într-o vreme, un alt strigăt prelung răsuna pe Valea Frumoasei, încheind jocul:

— Bau!...

Era semnalul pentru cei de la Oașa Mică — păstrăvari și muscari — că venise vremea să-și joace și ei undițele:

— Hai, c-au dat «bau»; putem merge!...

Casa de la Braniște — Casa Bătrînă, cum i se mai spunea — care străjuia de pe un dîmb toată Valea Frumoasei, fusese un timp singura așezare în acele

singurătăți de la Oașa Mică. Cu anii, însă, familiile celor doi tovarăși de vînătoare înmulțindu-se, Ionel Nemo a hotărît să-și clădească o casă nu departe de cea veche.

Era prin 1941 cînd cuconu Mihai a fost pentru întâia oară în casa de la Izvorul de Argint. Povestește Ionel Nemo că, plimbîndu-se ei atunci pe Valea Frumoasei tot sfātuind, l-a întreat pe maestru unde i-ar plăcea să-și ridice o casă.

Maestrul avea în mîină un toiag. Și, oprindu-se în fața bradului strîmb — care avea să devie personaj în opera lui — a înfipt toiagul în pămînt:

— Aicea, la bradul ăsta strîmb!... a spus el cu hotărîre.

Ș-așa a rămas numele așezării care avea să ia în curînd ființă: Casa de la Bradul Strîmb.

Ionel Nemo a detașat locul din porțiunea lui de teren și chiar în toamna aceluia an a trecut-o pe numele lui Mihail Sadoveanu. Și, dînd vestire, au și venit tot atunci meșterii moți de la Cîmpeni, ca să înceapă lucrarea. Toată iarna s-a tăiat lemn în joagărul primitiv cu o singură pinză care se afla acolo la Oașa; iar în primăvară s-au ridicat pereții și s-a pus acoperișul.

Cînd a venit cuconu Mihai, prin aprilie, la Oașa, în zadar l-au rugat tovarășii de la Casa Bătrînă și cea de la Izvorul de Argint (Casa cu soare încă nu era gata) să găzduiască la ei; a stat numai două zile la Ionel Nemo, pînă s-au pus uși și ferestre la una din camere — aceea din colț, care urma să fie odaia de lucru a maestrului. Ș-a stat două-trei săptămîni sub grindina ciocanelor și vifornița ferestrelor, conducînd lucrările și sfātuind cu meșterii butnari: Berindei, Sicoe și Furdui.

Cel mai mult năcaz a fost cu soba din sofragerie, care a scos atîta fum ș-a fost de-atîtea ori dată jos și ridicată din nou, încît pînă și răbdarea maestrului a fost pusă la grea înceroare.

— Parc-ar fi o dihanie! — a scuipat-o el ca să n-o deoache, privind-o dintr-o parte, numai c-un ochi și clătînd cu îndoială din cap.

Luptă a trebuit să dea și cu meșterii butnari, care nu înțelegeau să facă mobilă rustică, adică «nefonată». Povestește el câteva întâmplări, în care e vorba de meșterul Cristea¹, de maistorul Berindei și de vestitul cucuș porumbac, care a făcut atîta năcaz celor de la Bradu Strîmb.²

Plăcerea lui era să șeadă în cerdacul larg din spatele casei. Acolo îl găseau Ionel Nemo și Pavelbaci. Din cauza ciocanelor, nu era chip de stat de vorbă. Coborau jos la puntea de pe Sălane, ori urcau în spatele caselor, pe-o lespede mare de piatră, de unde se vedea bine muntele Șurian și virful lui Pătru.

De-acolo, de pe lespede asta mare, se putea urmări jocul sălbătăciunilor în poienițele apropiate, căci se împlineau douăzeci și doi de ani de cînd, pe-o rază de un kilometru în jurul Casei Bătrîne, era oprită împușcarea căpriorilor și cerbilor; așa că acești locuitori ai pădurilor veneau fără teamă pe acest teren neutru, numit «Republica de la Braniștea Domnului».

Această republică a păcii avea și statute, pe care cetățenii ei, ca niște școlari în vacanță, le respectau cu sfințenie. Iată câteva puncte importante ale acestui statut, care ar fi nemulțămît desigur pe cei de la ocîrmuirea statului:

1) Fără învoirea celor patru nu se admite ca cineva străin să-și facă așezare.

2) În fiecare an se alege un alt președinte de republică, care să aibă grijă de păduri și toate celelalte.

3) Pe teritoriul republicii de la Braniștea Domnului e oprit a se purta cravată.

4) Nu e admis a intra vreo gazetă antonesciană.

*

Aici, în casa de la Bradu Strîmb, tot cuconu Mihai avea să fie cel dintăi sculat. Pe diminețile cu lumină

¹ Cîteva ferestre și cîteva meșteri timplari: *Carpații*, 1943, nr. 12; *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

² *Evenimente: Carpații*, 1943, nr. 9; *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

amețitor de albă și de intensă — în cerdacul lat din dosul casei — își orînduia muștele artificiale, își depăna strîns ața pe mulinete și-și pregătea cu grijă cirlișele de toate mărimile. Cei mai leneși îl auzeau cîntînd, vorbind cu cucușul și găinile sculate în zori ca și dînsul, cu cînele care bătea darabana cu coada în scîndura cerdacului, cu păsărelele din streșini...

Ca și la Copou, de la o vreme plictisindu-se de unul singur, prindea a îndemna pe cei nevăzuți:

— Ei, ce faceți? Nu vă sculați, oameni buni? E o vreme nemaipomenită!...

Cîteodată cobora să vadă de ce-i flutură din creangă bradu strîmb.¹ Voia să-i atragă atenția că s-a dat «bau» și că apa a început să fie ca vinul? Ori îi face semn să se așeze jos, lingă el, deasupra Sălaneilor, ca să-i mai spuie o dată povestea munților Fata și Fetița?²

Acest brad strîmb — ca și acel cucon Theodor Buzdugan, care-l uimise cîndva în ținutul Vasluiului — sta aici în sihăstrie³, ca un pustnic bătrîn cu plete cărunte și sprincene stufoase să le ridici cu cirja. Nu ți-l poți închipui în alt peisagiu, numai aici pe tapșanul de deasupra locului unde pîrăul Sălaneilor se varsă în apa Frumoasei. Și nu ți-l poți închipui decît singuratic, în marginea ripei, deasupra unei prăpăstii a tăcerii, străjuind munții de jur-împrejur și întrebîndu-se cu spaimă: «Oare cine a aprins foc în tăietura de deasupra Pîrăului Șerpiilor?»⁴

De multe ori, sara — mai cu samă înspre sfîrșitul verii — casa plutea în cețuri albe, ș-o lună palidă se juca de-a ascunsul, apărînd și dispărînd în negurile înalte. Stînci, zămislite de genunile singu-

¹ *Fîntîna tinereții: Carpații*, 1941, nr. 12; *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

² *Bradul Strîmb: Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

³ *Sihăstrie: Revista vîntătorilor*, 1943, nr. 10; *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

⁴ *Necunoscuți au dat joc pădurii: Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

rătăliilor, povești de departe, dintr-o lume de la celălalt capăt al pământului, prindeau să ia ființă; și făcînd punte¹ cu lumea de la Oașa, se așterneau pe hîrtie, ca apoi să fie cetite republicanilor de la Brașiștea Domnului. Așa au fost scrise pe rînd: *Țaori, paserea tainică*², *Minunata întimplare a lui Doxopraxa*³, *Halimă*⁴.

Cînd porneau ploii putrede, de umblau păstrăvarii cu cizme și cu pelerine în falduri largi, iar Casa de la Bradu Strîmb scotea întruna fum albastru pe hogege, atunci maestrul își aducea aminte de petrecerea din Valea Ierii⁵, cînd:

Domnul a deschis în cer cișmeaua;
După asta a tras peste cap ipingeaua
Ș-a adormit pe-un nour alb ca neaua;
Ș-apoi din ziua aceea
Nu știe ce-a făcut cu cheia.

Va curge apă pîn' ce ne-om deprinde
Și bucuroși Domnului vom mulțami.
De apă fericirea noastră va depinde
Și va ploua în fiecare zi.
Cu groază mă gîndesc: pe noi ce chin
De va mai fi să fie cer senin!

★

Casa Veche, împodobită cu trofee de vînătoare: coarne de cerb și căprior și blăni de urs, cu lemnul înegrit de ploii și ninsori, sta în poiana largă ca un dulău bătrîn de pază.

¹ *Punte: Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

² *Țaori, paserea tainică: Carpații*, 1942, nr. 7; *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

³ *Minunata întimplare a lui Doxopraxa: Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

⁴ *Halimă: Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

⁵ *Insemnări dintr-o petrecere la Valea Ierii: Carpații*, 1942, nr. 9 (sub titlul: *Note dintr-o petrecere la Valea Ierii*); *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Romînească, 1943.

Casa de la Izvorul de Argint, clădită pe dimbul cel mai ridicat, la o cotitură a Frumoasei, domina toată valea, pînă departe, din înălțul celor trei etaje.

Casa de la Bradu Strîmb — mică și albă — coborise pînă în marginea ripei, ca să pîndească fulgerele de argint ale păstrăvilor și curcubeul jucăuș al razelor de soare, în vreme ce schimbă șoapte intime cu pirăul Sălanelor.

Cînd venise, tîrziu, în primăvară, stăpînul ei, biata căsuță abia de-și pusese căciula în cap ca să n-o ploaie:

Ridică-tă-n brînci
E toată spartă
Și-năuntru
Inima-i deșartă.

Lemnul ei tînăr și alb, abia desprins din buștenii veniți pe apă la vale, abia tăiat și încheiat, încă mai vărsa lacrimi de rășină, ca și biserița de la Izvorul de Argint, ce se clădea în același timp. Pînă în văi, departe, răsunau ciocanele meșterilor care dau zor s-o isprăvească. Iar ea, în vreme ce i se băteau cuie în ciolane, în timp ce-o sfredeleau ascuțit dinții ferestraielor, se uita speriat prin gurile căscate ale ușilor și ferestrelor:

La pădurea vie
Frați, surori
Ce se-nchină-n vinturi,
Pînă-n nouri.

Pînă la urmă, de vaietele și gemetele ei, tot a fugit maestrul spre București, de și acolo nu-l aștepta decît cupa veninului din care se obișnuise să bea în vremea acelei prăbușiri.

Cînd a venit a doua oară, prin septembrie 1943, prietinel Ionel Nemo l-a întîmpinat vesel:

— Pofțiți cheia, maestre!... a spus el cu zîmbetu-i blînd.

Căsuța de la Bradu Strîmb era gata. Dar ploile toamnei, acelea de care amintește în atîtea rînduri

cuconu Mihai, se instalaseră ca la ele acasă. Și, după ce-i făcuseră tot felul de șotii, cit timp a urcat cu mașina de la Sebeș la Oașa Mică, prin cheile Frumoasei, pînă la urmă l-au și alungat de unde venise. Soba din sufragerie scotea fum. În jurul casei, noroi de nu mai puteai să-ți desceai bocancii. Lemnul încă ud lăcrăma de atîta ploaie și umezeală. Mobila nu era toată gata. Sus, la pod, mansarda încă se mai lucra. Peste tot talaș, făină de lemn, scinduri, șipci, cuie și bălămăli...

— Uf, Doamne!... a zis maestrul, urcîndu-se în mașină și aruncînd o ultimă privire căsuței care fumegea în burnița rece a toamnei.

Aveau să curgă multă zăpadă din cerurile oarbe, aveau să treacă multe viforîți peste bradu strîmb, pînă să răsune din nou:

— Varda!

— Garga!

— Bau!...

Odată cu primăvara, și susurul apei avea să se trezească din somn; iar bradu strîmb, fluturîndu-și creanga spre căsuța de lemn de pe tapșan, să spuie fără cuvînte:

— Ia mai dă și dumneata din coate, cumătră, de-ți fă loc din troiene... că acuși vine maestrul!

Și-n adevăr că în vara următoare maestrul — ca odinioară Calistrat Hoğaș spre Poiana Raiului de la Pocrov — a suit iar drumuri¹ de munte spre culmile de la Oașa Mică, unde iadul bombardamentelor din 1944 nu ajungea decît sub forma unor povești de groază de pe-un tărîm gata să se scufunde.

PROFIRA SADOVEANU

10 martie 1959, București.

¹ Drumuri: *Poveștile de la Bradu Strîmb*, Cartea Românească, 1943.

CUPRINSUL

OSTROVUL LUPILOR

	Pag.
<i>I Dobroge, tu ești țara «vechimiit»...</i>	7
<i>II Se pare că pe povestitor l-ar fi chemînd «domnu Ioniță»</i>	12
<i>III Povestitorul ajunge la o așezare de păstori, în pustie, și nu-i zice nici «domnu Panaite»...</i>	21
<i>IV Unde s-arată Mehmet Caimacam, căruia îi zice «Nastratin Hoge»</i>	33
<i>V Aici se arată ce fel de ființi sînt căruțașii, cio-banii și dropiile</i>	48
<i>VI Deasemenca se arată că bărăganul nu-i cu priință vîntătorilor</i>	64
<i>VII Ali, fiul lui Iusuș «Cinci Parale»</i>	75
<i>VIII Cum a ajuns blestemul sărmanei Eitun, după Ali, la Babadag</i>	87
<i>IX Iată că iese pe lume Deli-Ali</i>	95
<i>X Isprăvile cele dintâi ale banditului Ali, fiul lui Iusuș</i>	101
<i>XI Sfirșitul unui asemenea deliu nu putea fi decît de glonte de argint</i>	115
<i>XII «Astăzi mie, mine ție...»</i>	126
<i>XIII Cînd Nastratin a stat la sfat cu muierea și cu Șeitan</i>	139
<i>XIV Nastratin începe a săvîrși minuni</i>	152

XV «Cinstitul scaun» știe el să săvârșască unele ca acestea	163
XVI Însă Nastratin mai știe multe altele	181
XVII Unde se vede cum se isprăvesc toate: vinu- toare, furtună, povești și oameni	200

POVEȘTILE DE LA BRADU STRIMB

Fântina tinereții	213
Punte	221
Țaori, paserea tainică	255
Halimă	264
Intâmplarea lui Doxopraxa	292
Insemnări dintr-o petrecere la Valea Ierii	313
Prietinul nostru Cezar	318
Evenimente	328
Bradul Strimb	339
Necunoscuții au dat foc pădurii	351
Sihăstrie	358
Drumuri	369
Cîteva ferestre și cîteva meșteri timplari	376

ANII DE UCENICIE

I Introducere	389
II Inceputuri	395
III Ochii și urechile	402
IV La apa Moldovei	411
V Primele îndemnuri	419
VI Jianu și Ascudintele	426
VII Academia Mihăileană	433
VIII Profesori la Iași, acum cincizeci de ani	442
IX Tragediile Galatei	455
X Inițiere	472
XI *	486
XII Episodul lui Ioniță Rovei. Poeți anonimi și pu- bliciști	493
XIII Preocupări	509

XIV București, 1900	537
XV Folticeni 1901—1903	548
XVI București, 1904	571
XVII Catastiiful păcatelor	581
XVIII Am cunoscut oameni noi și păstori vechi	598
XIX Grădina liniștii	612
Note	627



Responsabil de carte: S. Bratu.
Tehnoredactor: I. Gheorghiu.
Corector: I. Grecu.

*Dat la cules 06.01.59. Bun de tipar 18.04.59. Tiraj
20.150 ex. Hirtie vetină mată de 65 gr. m². Fl.
540×840/16. Coli ed. 28,47. Coli de tipar 40,5. Ediția
I Comanda 4256. Planșe tipar I. A. nr. 01835. Pen-
tru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R.O.*

Tiparul executat sub com. Nr. 90.029 la Combinatul
Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN”,
Eucurești --- R.P.R.